magyar ifjúságkutatás 2020*

*A LÁBJEGYZETEN IS TÚL

A LÁBJEGYZETEN IS TÚL

MAGYAR IFJÚSÁGKUTATÁS 2020

Tanulmánykötet

Szerkesztette: Nagy Ádám

A lábjegyzeten is túl – magyar ifjúságkutatás 2020

Tanulmánykötet

Szerkesztette: Nagy Ádám

Szerzők: Bognár Adrienn, Bugyi Anett, Csizmadia Zoltán, Erát Dávid, Fazekas Anna, Fazekas Elek, Fekete Mariann, Hajdu Miklós, Hamarics Eszter, Kerpel-Fronius Balázs, Koltói Lilla, Krémer Balázs, Marián Béla, Nagy Ádám, Nárai Márta, Nyiri Szabolcs, Stadinger Johanna Heléna, Szalóki Viktor, Tóth Péter, Varga Áron.

Lektorok: Forray R. Katalin, Somlai Péter, Tibori Tímea.

Tudományos tanácsadó: Márton Balázs

Olvasószerkesztők: Kölcseyné Balázs Mária, Monostori Éva.

Tördelés: Szabó Szilárd

Kiadó: Szociális Demokráciáért Intézet – Excenter Kutatóközpont

SZOCIÁLIS DEMOKRÁCIÁÉRT INTÉZET

EXCENTER Kutatóközpont

A kötet a Foundation for European Progressive Studies (FEPS) támogatásával készült.

FOUNDATION FOR EUROPEAN PROGRESSIVE STUDIES
FONDATION EUROPÉENNE D'ÉTUDES PROGRESSISTES

Minden jog fenntartva! ©

ISBN 978-615-01-5518-0

TARTALOMJEGYZÉK

NE CSAK AZ OLVASSA VERSEIMET! - ELŐSZÓ. 5

NAGY ÁDÁM
A SURVEY-N IS TÚL.. 7

BOGNÁR ADRIENN – ERÁT DÁVID
PÁRKAPCSOLATOK ÉS GYERMEKVÁLLALÁS A MAGYAR IFJÚSÁG KUTATÁS 2020 EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN.. 14

NÁRAI MÁRTA
TANULNI MUSZÁJ (LENNE)? LEHETŐSÉGEK ÉS KÜLÖNBSÉGEK AZ OKTATÁS VILÁGÁBAN ÉS AZ ISKOLAI ÉLETUTAKBAN. 32

BUGYI ANETT – VARGA ÁRON
AZ OKTATÁSI ÉLETÚT MEGHATÁROZOTTSÁGAI ÉS A MOBILITÁSI ESÉLYEK. 59

KRÉMER BALÁZS – NYIRI SZABOLCS – STADINGER JOHANNA HELÉNA
HÁTRÁNYOS ELŐNYÖK – A FIATALOK MUNKAERŐPIACI HELYZETE 2020 83

CSIZMADIA ZOLTÁN
AZ IFJÚSÁG ANYAGI HELYZETE. 134

SZALÓKI VIKTOR – KERPEL-FRONIUS BALÁZS
IDENTITÁS ÉS POLITIKAI ÉRTÉKEK AZ ÚJNACIONALIZMUSBAN162

FAZEKAS ANNA, HAMARICS ESZTER
ÉRTÉKVILÁG – PRIORITÁS, NYITOTTSÁG, BEFOGADÁS, ÉRZÉKENYSÉG.. .. .. .189

MARIÁN BÉLA
A 15-29 ÉVESEK POLITIKAI, KÖZÉLETI VÉLEMÉNYEI .. .. .219

FEKETE MARIANN
IFJÚSÁGI SZABADIDŐFELHASZNÁLÁS – AZ UTOLSÓ 20 ÉV 259

KOLTÓI LILLA–VARGA ÁRON
DIGITÁLIS JELEN – FIATALOK IKT ESZKÖZÖK ÉS KÖZÖSSÉGIMÉDIA-HASZNÁLATA TÁRSADALMI HÁTTÉRTÉNYEZŐK ÉS A COVID19 TÜKRÉBEN 291

HAJDU MIKLÓS
KOCKÁZATI MAGATARTÁSOK ÉS SZEXUALITÁS A MAGYAR FIATALOK KÖRÉBEN 329

KERPEL-FRONIUS BALÁZS–NAGY ÁDÁM–FAZEKAS ELEK
ÖNKÉNTESSÉG, CIVILSÉG, IFJÚSÁGI SZAKMA 349

TÓTH PÉTER–FEKETE MARIANN–NAGY ÁDÁM
KI MENTI MEG A VILÁGOT? – ÉLETESEMÉNYEKTŐL A BOLYGÓ KAPITÁNYA INDEXIG 365

SZERZŐINK 387

NE CSAK AZ OLVASSA VERSEIMET![1] - ELŐSZÓ

A „Lábjegyzeten is túl" munka a magyarországi 2020-as nagymintás ifjúságkutatás autonóm narratíváját tartalmazó kötet.

Nagymintás ifjúságkutatás 2000 óta, négyévente folyik Magyarországon. A 15-29 évesek körében felvett, korra, nemre, iskolai végzettségre, településtípusra, lakhelyre (járás/város) reprezentatív adatok szolgálják az ifjúság élethelyzetének megismerését, a fiatalok életmódbeli változásainak követését és elvileg a (jellemzően közpolitikai) döntéshozatal előkészítését.

2012-ig valamennyi ifjúságkutatási adat hozzáférhető volt, amolyan „népfrontos" együttműködés jellemezte az ezzel dolgozókat. 2016-ban azonban a kormány és a hozzá közeli kutatóintézetek – noha közadatokról és uniós forrásból finanszírozott kutatásról beszélünk – majd két évig nem hozták nyilvánosságra az adatbázist (csak jóval a 2018-as választások után). Sőt, e két évben ellehetetlenítették, hogy egy jól meghatározható kutatói körön kívül más is dolgozhasson az adatokkal.

Ezért jelentettük meg 2018-ban – a ma már a Magyar Elektronikus Könyvtárban is hozzáférhető[2] – Margón kívül kötetet, amely a 2016-os adatok alapján átfogóan elemzi a fiatalok világát, a demográfiai szerkezet, származó család, a családalapítás-gyerekvállalás, a társadalmi rétegződés, az oktatási és munkaerőpiaci

1 József Attila: Csak az olvassa művének parafrázisa.
2 http://mek.oszk.hu/18600/18654/

státusz és életút aspektusait. Áttekinti a gazdasági erőforrások, az egészségvilág, a fogyasztás és az online lét sajátosságait, az identitás és önkép, értékrendszer, a szabadidős tér jellegzetességeit, továbbá beszél a generációs problématérkép, a migráció és az ifjúságügy, valamint a civil világ specialitásairól.

S bár a 2020-as kutatás gyorsjelentése, háromnegyed évvel az adatfelvétel után, 2021 nyarán megjelent, tehát az adatok minden bizonnyal már ekkor rendelkezésre álltak, azok újfent nem voltak másfél évig hozzáférhetőek[3]. Holott nehezen vitatható, hogy köz(adat)vagyonról beszélünk. Sőt, a kutatást ismét uniós forrás finanszírozta, s az Unió szabályaival konkrétan ellenkezik az adatforrások közzé nem tétele. Még pikánsabbá teszi a helyzetet, hogy a gyorsjelentés szerzői olyan – korábbi kutatásokban magától értetődően közzétett – adatokat tartottak homályban, mint a pártpreferencia és a fiatalok politikai beállítódása, emellett meglehetősen furcsa magyarázatokat adtak egyes jelenségekre (pl.: a házasságban élők aránya), sőt, egyszerűen félrevezető, hibás adatokat is közöltek (családonkénti kívánt gyerekszám). Úgy hisszük, hogy a kontroll, a független szakértői ellenőrzés ilyetén hiánya nem véletlen vezet téves adatokhoz, hibás következtetésekhez, egyoldalú narratívákhoz és nagyvonalú elhallgatásokhoz.

Ebben a munkában a kötet tartalma erős lektori kontrollal kísért, de ez a kontroll kizárólag szakmai alapú, fel sem merült, hogy azért legyen benne, vagy maradjon ki tartalom, mert az valakinek, vagy valamilyen politikai entitásnak sérti az önérzetét, érdekeit, világképét.

Bízunk benne, hogy ilyen kötetnek soha többet nem kell megszületnie.

A kötet közreműködői nevében is:

Harangozó Gábor
programigazgató
Szociális Demokráciáért Intézet

Nagy Ádám
szerkesztő
A Lábjegyzeten is túl

3 A 2020-as adatfelvétel és az arról szóló anyagok (gyorsjelentés, tanulmánykötet) önmagukól néhol Magyar Ifjúság Kutatás 2020, néhol Magyar Fiatalok 2020 néven emlékeznek meg, mi egységesen ez előbbit, illetve a MIK2020 jelölést használjuk.

A SURVEY-N IS TÚL[1]

Nagy Ádám

A rendszerváltást követően a fiatalokkal foglalkozó kutatások közül kiemelkedik az ezredforduló óta négyévente megvalósuló (2000-ben, 2004-ben és 2008-ban az *Ifjúság,* 2012-ben a *Magyar Ifjúság,* 2016-ban és 2020-ban a *Magyar Ifjúság Kutatás* elnevezésű) nagymintás (8000 fős), korra, nemre, településtípusra, régióra, végzettségre nézve reprezentatív mintájú ifjúságkutatási program. Ezek a nagymintás ifjúságkutatások alapvetően survey módszereken alapulnak, amelyek természetüknél fogva a megismerésnek bizonyos korlátait is jelentik. A kutatások céljainak hármasa az elmúlt húsz évben megmaradt: a fiatalok élethelyzetének-életmódjának-problématérképének feltárása, a fiatalok, mint társadalmi csoport változásainak észrevételezése, illetve a döntéshozók számára a döntéselőkészítéshez adatok szolgáltatása. A kutatási hullámok során azonban szembesülni kellett az elmúlt húsz év társadalmi változásaival. Ez a témák szempontjából elég nyilvánvaló (a húsz év alatt a „van-e Önnek internet-hozzáférése" kérdéstől eljutottunk az cyberbullyingig, a közösségi platformok hitelességéig és a klímaszorongásig), ám a módszerek tekintetében a nagymintás ifjúságkutatás vajmi kevés változáson ment át. Alapját ugyanaz a 8000 fős lekérdezés adja (amely újabban 2000-es almintákat és „alkérdőíveket"

1 Jelen cikk szakmai alapjai korábban ismertetésre kerültek a Nagy Ádám – Fekete Mariann: Ifjúságkutatási góltotó – A 2020-as nagymintás ifjúságkutatás módszertani dilemmái in. A. Gergely András, Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor, Kovacs Éva, Paksi Veronika (szerk.): Kultúra, közösség és társadalom – Tanulmányok Tibori Tímea tiszteletére Társadalomtudományi Kutatóközpont – Magyar Szociológiai Társaság, Budapest, 2020 kötetben.

is csatasorba állít), még akkor is, ha 2016-tól másik 4000-es mintán megkérdezi a Magyarországon túli (szigorúan csak a határon túl és nem a nyugat-európai országokban élő) magyar fiatalokat, és 2008-ban volt egy elvetélt kísérlet a survey fókuszcsoportokkal történő megtámogatására is. E módszertani változatlanság számos problémát felvet, amely egyre inkább szűkíti, csökkenti, devalválja a kutatási adatok érvényességét.

NA, DE KÉREM, MI ITT A GOND?

Bár a kutatás 2000-ben a 15-29 évesek vizsgálatával kezdődött, húsz évvel később valamennyi kutatás kitolódó ifjúkorról beszél, mind a felnőttkor, mind a gyerekkor „rovására". Nem rontaná az összevethetőséget, ha az adatfelvételi életkor követné a „posztadoleszcencia kitolódása", illetve a „gyerekkor halála" jelenségvilágot. Kétségtelen nehézséget jelenthet, és kutatásetikai megfontolások is számba veendők a 14 évesek vagy annál fiatalabbak megkérdezésekor, ez azonban nem jelentheti, hogy nem kellene az adatgazdának végiggondolni, hogy a XX. század átmeneti ifjúkorának normalizált életútja mára az iskolai ifjúkor választásos életrajzává transzformálódott (Zinnecker, 2006; Gábor, 2004).

Másfelől a kérdőívalapú megismerés önbevalláson alapul, márpedig az adatközlő sokszor szándék nélkül, néha tudatosan, nem mond valósat. Ebben nagy szerepet játszik az a szándék, hogy megfeleljen az észlelt szociális elvárásoknak, és törekszik rá, hogy a társadalom által elvárt válaszokat adja. Különösen jellemző ez a legkülönfélébb attitűdök vizsgálatában. Ráadásul a torzítás nem valószínű, hogy az iskolázottsági skálán állandó marad. Az iskolázott fiatalok inkább ismerik az „elvárt, jó" választ, a társadalom által kívánatosnak ítélt, „PC" reagálást, kiváltképp a szenzitív témákra vonatkozó kérdések esetében. Jelentkezhet ilyen helyzet egyes témák tekintetében is: a fiatalok nem szívesen vallják be a nélkülözést, a nehéz anyagi körülményeket, amelyek között élnek, hiszen a szegénység stigmatizál, negatív sztereotípiák tapadnak hozzá[2]. A kortárscsoportokban kirekesztő tényezőként hathat a szegénység, ezért az érintett fiatalok inkább valós anyagi és/vagy társadalmi helyzetük elfedésére törekszenek. Az adatközlőre ható társadalmi nyomást ráadásul más helyzetben is konstansnak tekintjük, ami korántsem feltétlenül valós. Tudjuk ugyanis, hogy a droghasználatra vonatkozó anonim kérdőívek sem a valós helyzetet

2 A 2016-os felmérésben a válaszadó fiatalok mindössze 2 százaléka nyilatkozott úgy, hogy nélkülözések között élnek, továbbá tizedük válaszolta azt, hogy hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak, Néhány kérdéssel később azonban már csupán 4 százalékuk válaszolta azt, hogy az elmúlt egy évből nincs olyan tapasztalata, miszerint a hónap végére elfogyott volna a pénz a háztartásban.

tükrözik, így a következtetéseket az adatváltozás dinamikájából vonjuk le azzal a rejtett feltételezéssel, hogy a társadalmi nyomás miatti hiba minden adatfelvételkor ugyanaz. Márpedig korántsem biztos – sőt, vélhetőleg az ellenkezője igaz –, hogy például 2020-ban a droghasználattal vagy a szexuális orientációval kapcsolatos társadalmi nyomás ugyanakkora, mint 2000-ben volt.

Nem tudhatjuk, hogy egyes fogalmak ugyanazt jelentik-e valamennyi adatközlő számára, azaz hogy „mi is van a fejekben". A 2016-os adatfelvétel 15-18 éves korosztályának 16%-a számára a közmunka elfogadható életperspektíva volt. Ez vagy azt jelenti, hogy a tudományok, illetve normatív szakmák (pedagógia, politika) feladata óriási, vagy azt, hogy a fiatalok számára a közmunkás nem annak hatályos jogszabálybeli definícióját jelenti, hanem köznapi, torzított értelmezését (pl. rendőr, postás, vasutas). Tudjuk, hogy a survey típusú adatfelvétel elsősorban az edukált, középosztálybeli fiatalok számára könnyen adaptálható és megválaszolható, hiszen – az iskolához hasonlóan – érzelemmentes, olykor absztrakt fogalmakat használó, kidolgozott nyelvi kóddal él, míg az alsóbb társadalmi rétegekből származó, alacsonyan iskolázott adatközlők az erősen kontextusfüggő, inkább gyakorlati dolgok, viszonyok közlésére alkalmas korlátozott nyelvi kódot használják (Bernstein 1958). Mindezek alapján a kevésbé edukált fiatalok számára esetenként vélhetően nagyobb nehézséget okoz a kérdések értelmezése, a problémával pedig úgy próbálnak megbirkózni, hogy „lefordítják" az általuk ismert nyelvre, kódra – ekkor azonban éppen azokat az elvi összefüggéseket veszítik szem elől, amelyekre a kutató kíváncsi. Bourdieu (1979) álláspontja szerint az embereknek csak arról van véleményük, ami őket érdekli, valamint amiben nincsenek mindenki számára létező, kollektív problémák. Az adatközlők mindegyike úgy válaszol a feltett kérdésekre, ahogyan a saját problémája szemszögéből látja. A megkérdezett a kérdőív kitöltése közben egyfajta kényszerhelyzetbe kerül, különböző opciók közül kell választania olyan kérdésekben, amelyeken esetleg még soha nem gondolkodott.

A nagymintás ifjúságkutatások peremfeltételei kettősek: egyfelől a korábbi kutatásokkal összehasonlítható eredményeket kívánnak adni, másfelől átfogó képet alkotni a magyar fiatalok élethelyzetéről, életmódjáról szerepéről a társadalomban. Ez a kettősség azonban ellentmondásban is áll egymással: minél összehasonlíthatóbbak az eredmények, annál változatlanabb a kérdőív, a lekérdezés annál kevésbé képes követni a társadalmi változásokat, így lesz alkalmas a fiatalok élethelyzetének-életmódjának leírására. Ezzel szemben viszont minél inkább alkalmas a pillanatfelvételre, követi a társadalmi trendeket, ad átfogó képet, annál kevésbé teszi lehetővé az összehasonlítást. Magyarán a megkérdezésnek reflektálnia kell a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális változások eredményeként fellépő új problémákra, társadalmi jelenségekre, te-

hát a kutatásnak változó, cserélhető elemeket is tartalmaznia kell. Ez azonban nem mehet a minőség rovására, megengedhetetlen, hogy egyes blokkokból a kutatás tervezői, vezetői az alapvető megismerést lehetővé tevő kérdéseket hagyjanak ki[3]. Gyakran a kérdések kis változása is összehasonlíthatatlanná teszi a válaszokat, torzíthatja a longitudinális összevetést. A migrációs szándékokról például gyakorlatilag elemezhetetlenek az eredmények[4], de hasonló a helyzet a fiatalok értékkészletének, értékgazdagságának vizsgálatával[5] is. Még ha a kérdések ugyanazok, a válaszlehetőségek apró változása is vészesen csökkenti az összevethetőséget[6].

Kétségkívül nehéz módszertani feladat a külföldön tanuló, dolgozó fiatalok megkérdezése, ennek hiánya azonban végletesen torzíthatja a kutatást, különösen a „politikai attitűd, közélet, demokráciához való viszony" kérdéskörét. Ha a kutatás tervezője – nagyon helyesen – módot talál a határon túli magyar fiatalok megkérdezésére, a nem diaszpórában élő külhoni magyar fiatalok elérésére is módot kell találnia – és nemcsak azért, mert ők is magyar fiatalok, hanem azért is, mert mobilitási, migrációs attitűdjeik feltérképezésével a döntéshozó esélyt kaphatna, hogy valós igényeket kielégítve indítson hazatérést támogató programokat. A kutatássorozat több elemében sikerült összefüggést találni az itthoni fiatalok migrációs szándéka és a kilátástalanság mint problémaészlelés között. Ez azt is előrevetíti, hogy a külföldön élő, nem vizsgált magyar fiatalok számára is jelentős összetevő lehetett ez a problémaelem[7].

3 Ilyen volt például 2016-ban a „szabadidős" blokk, amely nem tartalmazta azt az alapkérdést, hogy menynyi szabadidővel rendelkezik a megkérdezett hét közben és hétvégén, és ezt hol tölti el a leggyakrabban.

4 Mert 2008-ban így hangzott a vonatkozó kérdés: „Tervezi-e, hogy külföldre menjen tanulni *egy időre*?"; 2012-ben: „Tervezi-e, hogy a *jövőben* külföldön tanul?"; 2016-ban: „Tervezi-e?: hogy a *közeljövőben* külföldre menjen tanulni?"; 2008 és 2012-ben: „Tervezi-e, hogy *valaha* külföldön fog dolgozni?"; 2016-ban: „Tervezi-e?: hogy egy *pár évre* külföldre megy dolgozni?".

5 A felsorolt értékek rangsorolására csak 2000-ben, 2004-ben és 2016-ban tartalmaztak kérdéseket a kérdőívek, de nem azonos tartalommal. 2000-ben a kérdés így hangzott: „Az alábbiakban az emberek életvitelével kapcsolódó értékeket soroltunk fel. Kérem, osztályozzon 1–4-ig, hogy mennyire fontos az Ön életedben! (Az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem fontos adott dolog, a 4-es pedig azt jelenti, hogy rendkívül fontos)." 2004-ben és 2016-ban már ötfokú skálán kellett értékelni a felsorolt értékeket, továbbá mindhárom évben eltérő számú/megnevezésű érték szerepelt a kérdőívben, amelyeket rangsorolni kellett.

6 2012-ig „Az ember különbözőképpen ítélheti meg azt, amilyen elvek szerint szülei élnek. Megfelel-e az Ön eszményeinek szülei élete?" kérdésre az „igen/nem", „részben igen, részben nem" és a „csak egyik szülőjének az eszménye" lehetőségek voltak adottak. 2016-ban azonban ez utolsó opció már nem volt választható. A mintegy 6%-os korábbi válaszadó (ha feltételezzük, hogy létszámuk nagyban nem változott) akár a trendek megfordítására is képes lehetett.

7 Ennek tükrében pedig arról kell őket meggyőzni, hogy itthon is megtalálhatják a boldogulásukat, nem pedig arról, hogy Magyarországon kapható kizárólag Túró Rudi (lásd: a Gyere haza fiatal kampányt) (Rtl klub, 2015; Hvg, 2016).

HOGYAN TOVÁBB?

Óhatatlanul felmerül jelen esetben a kontrollmódszerek (big data) használata. Az internet számos lehetőséget nyújt arra, hogy az egyre bizonytalanabbá váló survey típusú megismerésünket kiegészítsük és árnyaltabb képet kapjunk a fiatalok világ- és jelenségértelmezéseiről. Egyfelől a korábbi összehasonlíthatóságot, reprezentativitást a survey biztosíthatja, másfelől a big data jóvoltából az adatközlő tudatos torzítása, vagy a társadalmi kívánatosság nyomása nem, vagy jóval kevésbé érvényesül. Tehát míg a survey-válaszok adatközléseinek kontrollját a big data adhatja, addig a big data „reprezentativitás-próbáját" a survey biztosíthatja. Az elmúlt években, ahogyan a különböző közösségi médiafelületek egyre meghatározóbbá váltak a fiatalok információszerzését, kommunikációját, kapcsolatépítését és kapcsolattartását, szabadidő-felhasználását tekintve, úgy vált egyre elfogadottabbá a társadalomtudósok között is az, hogy a felhasználók attitűdjei, a közösségi oldalakon végzett tevékenységük jó tükre lehet az offline cselekvésüknek, világértelmezésüknek. A hálózati térben minden kapcsolat, cselekvés vagy érdeklődés nyomot hagy és kutathatóvá válik. A társadalomkutatóknak újra kell gondolniuk a hagyományos adatgyűjtési technikáikat és fogalomhasználatukat, és meg kell tanulniuk, hogy megértsék és használják az egyre növekvő adatfolyamot (Davidowitz, 2019).

A kutatásnak a harmadik célja kapcsán (döntéshozatalhoz való adatszolgáltatási háttér) fontos kijelenteni: az európai ifjúságügyi értelmezés az ifjúságkutatás – ifjúsági közpolitika – ifjúsági munka ún. mágikus háromszögén alapul (Zentner, 2016). Azaz az ifjúságkutatás egyszerre a szociálpedagógiai ihletettségű ifjúságsegítéssel (ifjúsági munkával) van interakcióban, és döntéstámogató, döntéselőkészítő inputként szolgál a közpolitika számára. Mindezt az Európa Tanács – Európai Unió rendszerében *evidence based youth policy*ként tartják számon. Az ifjúságkutatás ezt a funkcióját azonban – vélhetőleg önhibáján kívül – Magyarországon a kezdetek óta nem tudja betölteni, a felelős politikai döntéshozók nem olvasnak kutatási jelentéseket, még a közpolitika számára érthetővé konvertált formájukban sem. Bár nem adatfelvételi probléma, de húsz éve tetten érhető, hogy az ifjúságkutatásokat a politikum, a döntéshozók vajmi kevéssé veszik komolyan, adataikat döntéseikhez nem használják fel, eredményeik iránt csekély érdeklődést tanúsítanak. Tevékenységük ötletalapú, nélkülözi a stratégiát, azt ad-hoc cselekedetek határozzák meg.

Kiemelendő, hogy az ifjúságkutatás csak akkor szolgálhat a döntéshozatal hátteréül, ha az adatbázisához a kutatók hozzáférnek, hipotéziseket tesztelhetnek

rajta, és próbáknak vethetik azokat alá. 2016-ban azonban az adatok a felvételtől számított majd két éven át nem voltak elérhetők, a magyar állam nemhogy nem hozta nyilvánosságra, hanem kifejezetten eltitkolta őket. Bár született parlamenti kérdés, közadatigénylés, újságcikk, riport, ezeket az illetékes tárca figyelmen kívül hagyta. 2020-ban az események kísértetiesen hasonlóak voltak a négy évvel korábbihoz, csak itt még a kutatás adatfelvétele után másfél évvel azt is elvárta az adatgazda, hogy az adatot igénylő kutató mondja meg, hogy évekkel később majd hol kívánja publikálni a kutatásait (mintha lehetne tudni, hogy mely felületek fogják azt elfogadni), és azt is tárja fel, hogy milyen kurzuson kíván abból oktatni (mintha tudhatná évekre előre, hogy hogy hívják az adott kurzust vagy egyetemet). A hozzáférés ehhez hasonló nehezítése, illetve az adatok eltitkolása nem szolgálja a tudományterület érdekeit, illetve a kontroll ilyetén hiánya azt eredményezi, hogy a közzétett hivatalos értelmezések egyes esetekben hiányosak, tévesek, félremagyarázottak lesznek. Ám ennek a hozzáállásnak a legszomorúbb hozadéka mégiscsak a kutatói szolidaritás elporladása, a szakmai közösség két részre szakítása. S ennek felelőssége egyértelmű!

FORRÁSOK

- Bernstein, Basil (1958): Some Sociological Determinants of Perception: An Enquiry into Sub-Cultural Differences. The British Journal of Sociology, 9/2, 159–174. Hozzáférés: https://doi.org/10.2307/587912 (utolsó letöltés: 2020. 03. 12.)
- Bourdieu, Pierre (1979): Public Opinion Does Not Exist. In: Mattelart, Armand – Siegelaub, Seth (eds.): Communication and Class Struggle 1, New York: International General, 124–130.
- Stephens-Davidowitz, Seth (2019): Mindenki hazudik? az vagy, amire klikkelsz, Athenaeum: Budapest
- Gábor Kálmán (2004): Ifjúsági korszakváltás. Új Ifjúsági Szemle, 2. Hozzáférés: https://doi.org/10.14232/belvbook.2004.58496.e (Utolsó letöltés: 2022. 03. 12.)
- Hvg.hu (2016): Nem folytatják, csak 105 fiatalt sikerült hazahozni. Hozzáférés: https://hvg.hu/gazdasag/20160613_nem_folytatjak_a_Gyere_Haza_Fiatal_programot_varga_mihaly (utolsó letöltés: 2022. 03. 12.)
- Zentner, Manfred (2016): Observation on the so-called „magic tirangle" or: where have all the magic gone? Siurala, Lassea; Coussée, Filip; Sourrpaa, Leena; Williamson, Howard (eds.) The history of youth work in Europe, Autonomy through dependency – histories of co-operation, conflict and innovation in youth work, Volume 5, Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- RTL klub (2015): Gyere haza, fiatal! 15-04-23, Hozzáférés: https://www.youtube.com/watch?-v=Qy1XcAn-jII (utolsó letöltés: 2022. 03. 12.)
- Zinnecker, Jürgen (2006): A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In: Gábor Kálmán; Jancsák Csaba (szerk.) Ifjúságszociológia. Belvedere Meridionale, Szeged.

PÁRKAPCSOLATOK ÉS GYERMEKVÁLLALÁS A MAGYAR IFJÚSÁG KUTATÁS 2020 EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN

Bognár Adrienn – Erát Dávid

A magyar 15-29 év közötti fiatalok alapvető demográfiai és szociológiai jellemzői, életútjuk főbb elemei és azok kitolódása, valamint az ezen tényezőkhöz köthető attitűdök kiemelt figyelmet kaptak az utóbbi években (például Murinkó, 2010, 2019; Messing–Ságvári, 2020). Társadalmanként és kultúrkörönként, sőt, időszakonként is változik, hogy mely életkor tartozik az egyes életszakaszokhoz, illetve, hogy az adott életszakaszokban milyen feladatok várnak az egyénre (például elköltözni otthonról, gyermeket vállalni, nyugdíjba menni stb.). Az egyéni jellemzők mellett makroszinten az oktatás expanziója, az ország gazdasági helyzete, az emberek jóléte, illetve az orvostudomány és a tudomány fejlődése is befolyásolja ezeket a percepciókat.

Annak ellenére, hogy az életesemények ideálisnak vélt időzítése szubjektív, mégis a társadalmi realitás elemévé válik. Az uralkodó társadalmi percepció egyrészt hat arra, ahogy a közösség részét képező egyén elképzeli a saját életútját, másrészt nyomást gyakorol az egyénre a bensővé tett elvárások és a környezet megítélésén keresztül. Az életszakaszok domináns percepciójának így társadalompolitikai jelentősége is van, hiszen ezek az elképzelések befolyásolják a munkaerőpiaci aktivitást, a termékenységet, az oktatásban való

részvételt, és ezek visszahatnak a gazdaság és a társadalom valós folyamataira (Messing–Ságvári, 2020).

Az életesemények és azok időzítése lehet strukturálisan és egyénileg is meghatározott. A strukturális meghatározottságot előtérbe helyező elméletek alapja az, hogy a különböző életszakaszokat főként társadalmi, gazdasági, közpolitikai tényezők határozzák meg. Az egyéni meghatározottságot előtérbe helyező elméletek viszont azt hangsúlyozzák, hogy a modern társadalmakban egyre színesebb életutakkal találkozhatunk, főleg egyéni döntések határozzák meg azokat, azaz a társadalmi, politikai és gazdasági tényezőknek egyre kevesebb szerepe van ebben (Messing–Ságvári, 2020). Mindkét megközelítési módot érdemes szem előtt tartani: habár valóban sokkal nagyobb szerepe van az egyéni döntéseknek az életutak alakulásában, és sokkal több választási lehetőségünk is adódik, a társadalmi környezet, a normák befolyásoló erejéről nem érdemes megfeledkezni.

A fiatalok életeseményeinek tanulmányozásához a nagymintás ifjúságkutatások 2000 és 2020 közötti, 15-29 évesekre nézve reprezentatív adatait vesszük alapul. E társadalmi csoport mérete, csakúgy, mint más európai országban, Magyarországon is zsugorodik. Míg a fiatal férfiak és nők száma a 20. század elejétől növekedést mutatott, az 1970-es csúcsnál látható közel két és félmilliós létszám egy – esetenként megszakadó – csökkenés után, a legutóbbi mikrocenzus évére (2016) 1 millió 700 ezer főre esett vissza (1. ábra). Ennek eredményeképp a 15-29 évesek napjainkban már a magyar társadalom kisebb hányadát képezik, mindössze 17,5%-át, mely közel tíz százalékponttal marad el az 1920-as és 1930-as évek 27-28% közötti értékeitől. A magyar társadalomban a fiatalok tehát „egyre kevésbé" vannak jelen, amelyet a demográfiai irodalom többek között a tartósan alacsony, reprodukciós szint alatti termékenységgel köt össze (Vargha, 2015).

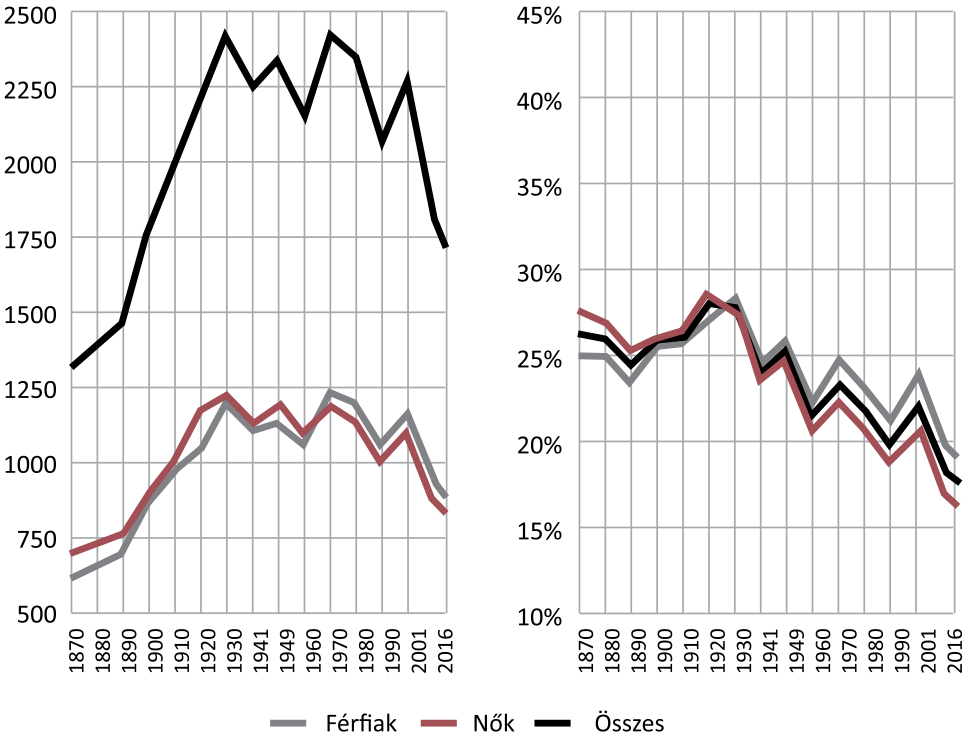

1. ábra: A fiatalok (15-29) létszáma (ezer fő) és aránya (%) a teljes népességen belül, forrás: Központi Statisztikai Hivatal, cenzus és mikrocenzus adatok.

Elemzésünk során, ahol volt rá mód, vizsgáltuk, hogy az életesemények társadalmi percepciója és a fiatalok életében bekövetkezett események mennyire feleltethetőek meg egymásnak. A társadalmi elvárások kapcsán a European Social Survey (ESS) kutatássorozat 2018-19-es adatfelvételének „timing of life" blokkjából (European Social Survey, 2021) használunk fel néhány olyan kérdést, ami az ifjúságkutatásban is szerepel. Az összehasonlítás során érdemes szem előtt tartani, hogy az ESS kutatás adatfelvétele egy-másfél évvel korábban történt, illetve, hogy az (is) a magyar 15 éven felüli népességet nem, életkor, lakóhely és iskolai végzettség szerint reprezentáló mintán készült.

PÁRKAPCSOLATOK

Az egyén életútjában fontos állomást jelentenek az együttéléssel járó párkapcsolatok. Egyrészt, a párkapcsolat megléte kiemelten fontos a szubjektív jóllét szempontjából, hiszen több kutatás rámutatott, hogy a tartós kapcsolatban, kiemelten a házasságban élő magyarok elégedettebbek életükkel, mint az egyedülállók (Kovács et al., 2013; Rövid, 2020; Rövid és mtsai, 2021). Másrészt, mivel az együttéléssel járó kapcsolatok egyben erőforrás-megosztást is jelentenek (Becker, 1981), a párkapcsolat hosszabb távon anyagi stabilitást, jólétet és generáción belül megvalósított társadalmi mobilitást is jelenthet az egyén számára. Harmadrészt, természetesen demográfiai szempontból a párkapcsolat létrejötte lépcsőfok lehet a gyermekvállalás felé, ugyanakkor maga a gyermek születésével való tervezés is vezethet a párkapcsolat létrejöttéhez (Holland, 2017).

Bár a szociológiai, közgazdaságtani és demográfiai relevancia adott, a párkapcsolatok formája, időzítése, illetve a kapcsolatokról alkotott vélemények változóak hazánkban. A hazai szakirodalomban régóta tetten érhető jelenség a házasság életútban történő halasztása (Bukodi, 2002), a házasság előtti együttélés és a házasság alternatívájaként megjelenő élettársi kapcsolatok térnyerése (Pongráczné–Spéder, 2003; Spéder, 2005; Murinkó–Spéder, 2021), a házasságon kívül megvalósuló születések elterjedése (Kapitány–Spéder, 2021), valamint a szinglik arányának emelkedése (Rövid, 2018). Ezek a változások kiemelten az Európában, így hazánkban is bekövetkező, úgynevezett második demográfiai átmenet (Tárkányi, 2008) jelei. A második demográfiai átmenet elmélete szerint az értékek és a normák az individualizmus, önmegvalósítás és egyéni szabadság felé tolódtak az európai országokban a második világháború után, amely a termékenység csökkenése mellett a házasságtól való elfordulást és annak alternatíváinak megjelenését eredményezte (Lesthaeghe, 2020).

A magyar fiatalok korcsoport és évek szerinti párkapcsolati helyzetét nézve (2. ábra) láthatóak az elméletek által is előrevetített változások. Az összes fiatal válaszadó körében ugyan az egyedülállók (együttéléssel járó párkapcsolatban nem élők) aránya stabilnak mutatkozott (70-74%), addig a házasságban élő fiatalok aránya 23 százalékról a felére csökkent (12%), és az élettársi kapcsolatban élők aránya pedig megközelítőleg megközelítőleg kétszeres növekedést mutatott (8-16%) 2000 és 2020 között. Korcsoportos bontásban, a 15-19 évesek csaknem 5 százaléka volt bármilyen kapcsolatban a vizsgált 20 év során, a 20-24 évesek körében nőtt az egyedülállók aránya, és a 25-29 éveseknél markánsan (46%-ról 27%-ra) visszaestek a házasságok az élettársi kapcsolatok javára.

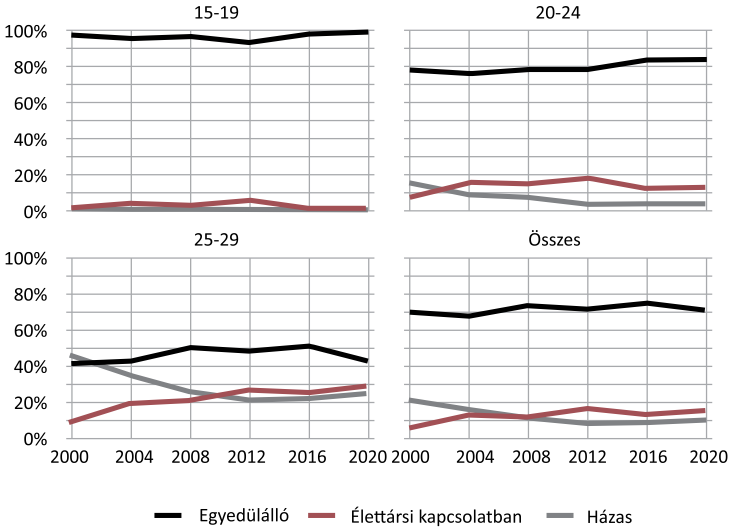

2. ábra: A válaszadók megoszlása párkapcsolati helyzet szerint[1], *forrás: Ifjúság 2000, 2004, 2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság Kutatás 2016 és 2020.*

A házasság, mint életesemény fontossága nem csak a megvalósulás tekintetében vált kevésbé meghatározóvá, hanem a jövőbeli tervek között sem szerepel egyértelmű célként (1. táblázat). A 2020-ban megkérdezett fiatalok mindössze 18 százaléka nyilatkozott úgy, hogy inkább/biztosan tervezi a házasságkötést a jövőben, amely mellett azonban a házasságot biztosan vagy inkább elutasítók aránya sem magas (6%). A fiatalok háromnegyede (76%) bizonytalan e kérdés kapcsán, ami arra enged következtetni, hogy a házasság, mint az életút tipikus eseménye inkább egyéni választásként, mintsem általános kötelezettségként kerül értelmezésre a fiatalok körében.

Vélemény	Férfiak	Nők	Összes
Biztosan nem	2	1	2
Inkább nem	4	4	4
Inkább igen	12	11	12
Biztosan igen	5	8	6
Nem tudja	77	76	76

1. táblázat: Házasságkötési szándék a nem házas fiatalok körében (%), 2020, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020.

1 Az egyedülállók közé azok tartoznak, akiknek nincs velük élő partnerük.

A fent leírtak alapján tehát látható, hogy a magyar fiatalok körében a házasságok háttérbe szorultak, míg az élettársi kapcsolatok előre törtek. A párkapcsolatok formája mellett azonban – ahogy erre utaltak a korcsoportonként bontott párkapcsolati adatok is – azok időzítése szintén megváltozott. A 3. ábrán az első párkapcsolatba való belépés (élettársi kapcsolat vagy házasság, mindkettő esetében pedig, amely korábban történt) életkor szerinti görbéi láthatók, mely alapján következtethetünk az együttélés kezdetének időbeli változásaira. Látható, hogy 2000-hez képest 2020-ra mindkét nem esetében az első párkapcsolatba lépés az életútban eltolódott, emellett a nők esetében a görbe ellaposodása arra is enged következtetni, hogy az első párkapcsolat időzítése heterogénebbé vált. A középértékeket nézve (2. táblázat), míg 2000-ben a párkapcsolatban élő fiatal férfiak átlagosan 22 évesen léptek be kapcsolatukba, addig ez 2020-ban fél évvel később történt, a medián érték pedig 22-ről 23 évre nőtt. A fiatal nők esetében a változás közel két évnyi, átlagosan 20,2 évről 22 évre, a medián tekintetében pedig 20-ról 22 évre nőtt.

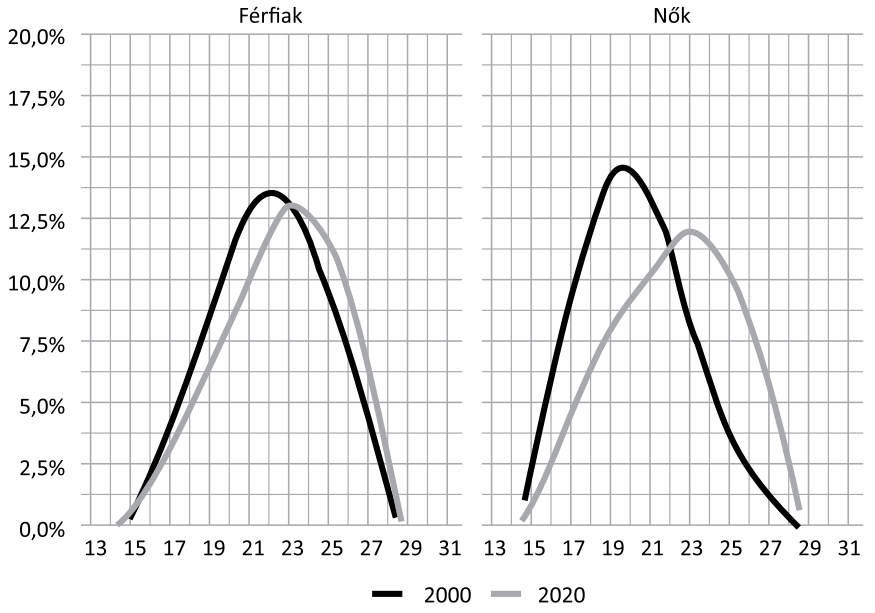

3. ábra: A párkapcsolatban élők első együttélésnek időzítése életkor szerint[2], forrás: Ifjúság 2000, 2004, 2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság Kutatás 2016 és 2020.

2 A túlillesztés elkerülése és a mintázatok könnyebb értelmezése végett a görbéket loess módszerrel simítottuk (Cleveland és mtsai, 1988; Cleveland-Grosse, 1991).

Az ESS 9. hullámának adatai szerint, a magyar lakosság úgy véli, az ideális kor arra, hogy valakivel elkezdjenek együtt élni a fiatalok házasságon kívül, 23 év. Minimális különbség van a férfiakat és a nőket illetően a társadalmi percepcióban, a férfiak esetében 22,9, míg nők esetében 23 ez a kor. Összehasonlítva az ESS adataival, a MIK szerint a fiatal férfiak átlagos párkapcsolat-időzítése 0,4 évvel, míg a nőké egy évvel korábbi (medián tekintetében szintén egy éves különbséggel), mint a magyar népesség által ideálisnak tartott életkor az első együttéléshez. A házasságkötés magyarok által 2018-ban ideálisnak tartott életkorához képest mindkét nem három évvel (medián esetében kettő-három évvel) lép korábban párkapcsolatba. Hiába rendelkezünk azonban adatokkal az első együttélésekről, mivel az első házasságkötési életkor hazánkban növekszik, így a fiatalon (29 év alatt) létrejövő, együttéléssel járó kapcsolatok vagy házasságok is egyre inkább szelektív társadalmi jelenséget mutathatnak. Ennek eredményeképp a nagymintás ifjúságkutatások adatbázisai egyre kevésbé alkalmasak a fiatalok tartós, együttéléssel járó első párkapcsolatainak általános megfigyelésére.

Év	Férfiak		Nők	
	Átlag	Medián	Átlag	Medián
2000	22,0	22	20,2	20
2020	22,5	23	22,0	22
ESS 2018, együttélés	22,9	23	23,0	23
ESS 2018, házasságkötés	25,6	25	25,2	25

2. táblázat: Az együttéléssel járó párkapcsolatban élők átlag és medián életkora a kapcsolat kezdetekor[3], forrás: Ifjúság 2000 és Magyar Ifjúság Kutatás 2020, illetve European Social Survey 2018.

GYERMEKVÁLLALÁS

A népesség számát és összetételét befolyásoló demográfiai események közül az utóbbi időkben (is) kiemelt szakmai és szociálpolitikai figyelmet kapott a gyermekvállalás kérdése. Friss eredmények rámutattak, hogy az 1990-től megfigyelt csökkenést 2010 után az élveszületések számának, valamint a teljes termékenységi arányszámnak az emelkedése követte (Kapitány–Spéder, 2021). Ugyanakkor, a rendszerváltás óta kitolódás figyelhető meg a gyermekvállalás

3 Az ESS adatai esetében nem vettük figyelembe azon válaszadókat, akik nem javasolták az együttéléssel járó párkapcsolat/házasság megvalósítását, illetve azokat, akik szerint nincs erre ideális életkor.

életútban történő időzítésében, így az anya életkora szerint mért 30 év feletti első, és/vagy első utáni születések száma növekedett. Habár az élveszületések számában és időzítésében megfigyelhetők változások, a társadalom demográfiai eseményekhez köthető attitűdökben jelen vannak a hagyományos értékek, általános modernizáció nem következett be (Spéder, 2019), a hagyományos családorientáltság jellemző hazánkra (Dupcsik–Tóth, 2008).

Vélemény	Gyermek nélkül nincs boldog, teljes élet	A teljes családhoz több gyermek kell
Egyáltalán nem ért egyet	6	8
Inkább nem ért egyet	11	13
Bizonytalan	27	31
Inkább egyetért	31	29
Teljes mértékben egyetért	25	20
Mennyire fontos önnek, hogy gyermeke(i) legyen(ek)?		
Egyáltalán nem	6	
Inkább nem	8	
Inkább fontos	43	
Nagyon fontos	43	

3. táblázat: Gyermekvállaláshoz köthető vélemények (%), 2020, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020.

A várakozásoknak megfelelően (3. táblázat), a MIK2020 adatai szerint a választ adó fiatalok valamivel több, mint fele (56%) teljesen vagy inkább egyetért azzal az állítással, hogy *„gyerek nélkül nem élhet az ember igazán boldog, kiteljesedett életet"*. A bizonytalanokkal – tehát az egyértelműen nem elutasítókkal – együtt 83% azok aránya, akik nem utasítják el a fenti állítást. Sőt, a válaszadók majdnem fele (49%) szerint a teljes családhoz több gyermek is kell, és a bizonytalanok hozzáadásával elmondható, hogy a fiatalok nem gondolkodnak egyértelműen másként a fenti állításhoz képest.

Az általános, attitűdökre vonatkozó kérdéseken kívül a kérdőív tartalmazott egy konkrét kérdést is arra vonatkozóan, hogy a válaszadóknak személy szerint mennyire fontos, hogy gyermeke(i) legyen(ek). Az adatok alapján ez jelentős többségük, 86 százalékuk számára lényeges. Ezek a vélemények rávilágítanak a korábbi magyar tanulmányokban is látható helyzetre: a hazai norma- és értékrendszer kulcsfontosságú eleme a család és a gyermekvállalás.

Ahogy korábbi elemzések is megjegyezték, a gyermekvállalási attitűdök és szándékok nincsenek teljes átfedésben a megvalósított gyermekvállalással (Spéder–Kapitány, 2014; Spéder, 2019). Ezt jól mutatja, hogy habár a 2020-ban választ adó fiatalok többsége a gyermekvállalást és a többszöri gyermekvállalást az élet fontos részének tartotta, a fiatal férfiak 89, a nők 81 százaléka gyermektelen volt, s ez az arány 2000-2020 között növekedést mutatott. Míg a férfiak esetében a növekedés mértéke mérsékelt (85-89%) volt, a nők esetében a 2000-ben mért jóval alacsonyabb, 68 százalékos gyermektelenséghez képest a változás markánsabb (68-81%). Mind a fiatal férfiak, mind a nők esetében az egy gyermekkel rendelkezők aránya csökkent 2000 és 2012 között, amely után stagnálás mutatkozott. Ezzel szemben, a kettő és három vagy több gyermekesek aránya folyamatosan csökkenő trendet mutat.

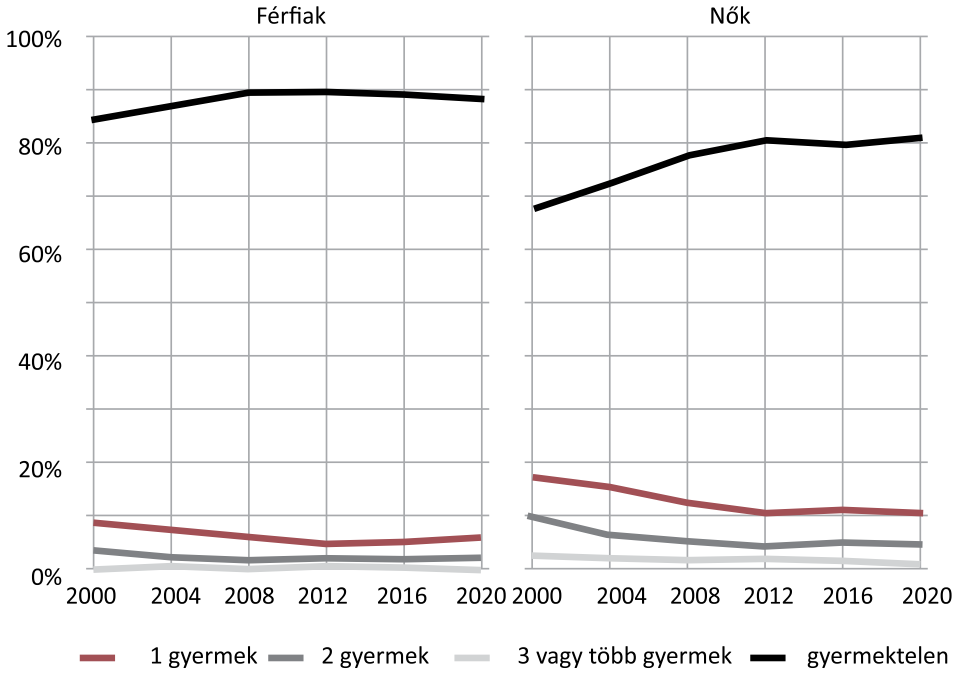

4. ábra: Gyermekek száma a válaszadók körében (%), forrás: Ifjúság 2000, 2004, 2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság Kutatás 2016 és 2020.

A kívánt és megvalósult gyermekszám, és azok eltérésében látható különbség tekintetében fontos megvizsgálni, hogy a válaszadók mely tényezőket tartják a gyermekvállalást, illetve a további gyermekvállalást akadályozó tényezőnek (4. táblázat). Egyértelműen látható, hogy a jövőbeli és további gyermekvállalást a kérdezettek leginkább (69%) az anyagi helyzettől teszik függővé. Ezt, jelen-

tős lemaradással, a biztos otthon (39%), a megfelelő párkapcsolat (36%), illetve a biztos munkahely (36%) megléte követi. A szülői szerepre való érettség mindössze a fiatalok harmada (34%) számára fontos. Ennél kisebb jelentőséget tulajdonítanak a válaszadók a házasságnak (29%), ami összefügghet a magyar kontextusban is megjelenő, házasságon kívüli gyermekvállalás észrevehető jelenlétével (Kapitány–Spéder, 2021). A diploma vagy szakképzettség megszerzését 17/12 százalékuk tartja fontosnak, míg a többi szempontot a válaszadók kevesebb, mint tizede említette: a szülők/rokonok segítsége, szociális ellátás, adókedvezmény, hitellehetőség, támogató munkahelyi légkör, saját autó. A bemutatott szempontok a férfiaknál és a nőknél is szinte azonos mértékben esnek latba a gyermek(ek) tervezése kapcsán, csupán csekély különbség fedezhető fel a két nem válaszai között: a nők számára néhány százalékponttal fontosabb a támogató munkahelyi légkör, a diploma megszerzése, a szülői, rokoni, baráti segítség, a szociális ellátás és a megfelelő párkapcsolat, míg a férfiak számára a biztos munkahely és a saját autó fontossága nagyobb a másik nemhez képest.

A jövőbeli gyermekvállalás függ az...	Férfiak	Nők	Összes
Anyagi helyzettől	69	69	69
Lakásbiztonságtól	39	39	39
Megfelelő párkapcsolattól	35	38	36
Biztos munkahelytől	37	35	36
Érettségtől a szülői szerepre	35	33	34
Házasság meglététől	28	31	29
Szakképzettség megszerzésétől	18	16	17
Diploma megszerzésétől	11	13	12
Szülői/rokoni segítségtől	9	10	10
Támogatói munkahelyi környezettől	9	11	10
Saját autó meglététől	9	7	8
Szociális ellátástól	7	8	7
Adókedvezményektől	5	6	6
Hitellehetőségektől	4	5	5

4. táblázat: A gyermekvállalást/további gyermekvállalást meghatározó tényezők (%), 2020, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020.

A gyermekvállalást befolyásoló tényezők mellett a megvalósuló termékenységre kihatással lehet az is, hogy az egyének hogyan vélekednek a gyermek(ek) érkezésének hatásáról saját életükre, életútjukra (5. táblázat). A gyermekvállalás

esetleges negatív hatásai közül a tanulási lehetőségek csökkenését emelhetjük ki, ezt a fiatalok közel harmada (32%) látja reális problémának. Továbbá, a válaszadók valamivel több mint negyede véli, hogy az anyagi helyzet (28%), a szabadidős- és karrier lehetőségek (26-27%) is romolhatnak a gyermekvállalás miatt. Míg a férfiak a szexuális élet romlását nagyobb problémának látják a nőkhöz képest (21%), addig a nők a munkahelyi karrierlehetőségük szűkülésével kapcsolatban nyilatkoztak negatívabban (31%).

A gyermekvállalás negatívan / inkább negatívan befolyásolja a...	Férfiak	Nők	Összes
Tanulási lehetőségeket	31	33	32
Anyagi helyzetet	29	26	28
Szabadidőt	27	25	26
Karriert	22	31	27
Szexuális életet	21	15	18
Családi / baráti kapcsolatokat	13	10	11
Boldogságot	8	6	7
Mennyire ért egyet azzal, hogy az embernek döntenie kell a gyermekvállalás és a karrier között			
Egyáltalán nem ért egyet	6	4	5
Inkább nem ért egyet	14	13	13
Bizonytalan	38	35	37
Inkább egyetért	28	29	29
Teljes mértékben egyetért	14	18	16

5. táblázat: A gyermekvállalás negatív hatásairól alkotott vélemény (%), 2020, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020.

A karrierlehetőségek romlásának megítélésbeli különbsége az azzal az állítással való egyetértés mértékében is látszik, mely szerint *„az embernek döntenie kell, hogy vagy karriert csinál, vagy gyermeket vállal"*. Az ötfokozatú skálán (ahol az egyes érték az egyáltalán nem, míg az ötös a teljes mértékben egyetért kategóriát jelentette) a férfiak átlagosan 3,3, míg a nők 3,4-es értéket jelöltek (a magasabb átlagpontszám nagyobb egyetértést tükröz). A gyermekes szülők munkahelyi előre menetelének megítélésével kapcsolatban elmondható, hogy a fenti állítással az érdemi válaszadók 45 százaléka egyetért (5-ös vagy 4-es értéket adott meg), 82 százaléka pedig legalább közepes mértékben egyetért.

A gyermekek születése nem csak létszámában, hanem időzítésében is változik. A teljes populációt nézve, az első gyermekvállalás átlagos életkora a nők esetében 1980 óta körülbelül 29 évre, a férfiakat nézve pedig 33 évre nőtt (Spéder–Kapitány, 2021; KSH, 2022), amely növekedés az utóbbi évtizedben lassuló tendenciát mutatott. Ez fontos kontextuális tényező elemzésünk szempontjából: mivel az ifjúságkutatásba kerülő fiatalok maximális életkora 29 év, ezért a gyermekvállalásra vonatkozó adatok az idő múlásával torzulnak, mert a „fő" gyermekvállalási korszakasz kikerül a megfigyelés látóköréből – így a mintában maradt, gyermekkel rendelkező 29 éves vagy fiatalabb személyek a fiatalok egy egyre szelektívebb szegmensét jelentik. Feltehetően ez (is) áll a korábban bemutatott, növekvő gyermektelenségi arányok mögött. Mindazonáltal, az eredmények tárgyalása engedhet következtetni a fiatalok életútjában bekövetkező változásokra.

A nagymintás ifjúságkutatások eredményei is azt mutatják, hogy a húsz évvel ezelőtti adatokhoz képest 2020-ra a férfiak és a nők esetében is kitolódott az első gyermek vállalásának éve (5. ábra és 6. táblázat). Azok a 15-29 éves nők, akiknek az adatfelvételkor már volt gyermekük, átlagosan 23 éves korukban szültek először (szemben a 2000-ben mért 21,2 évvel), és az első szülés életkorának mediánja 21-ről 24 évre nőtt körükben. A 15-29 éves férfiak átlagéletkora 23,8 év az első gyermek megszületésekor, és az átlag, illetve a medián is egy évvel nőtt a húsz évvel korábbi adatokhoz képest. Ezek az eredmények igazolják a teljes populációban is látott, a gyermekvállalás életútban későbbre helyeződését mutató korábbi tanulmányok eredményeit.

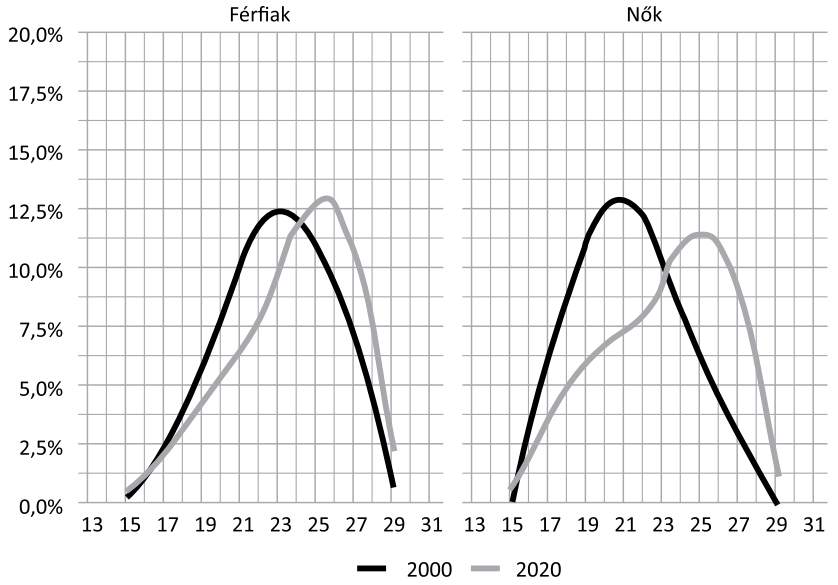

5. ábra: A gyermekkel rendelkezők első gyermekvállalásának időzítése[4], forrás: Ifjúság 2000, Magyar Ifjúság Kutatás 2020.

Az ESS 9. hullámának alapján, a 15 éves vagy idősebb felnőtt magyar lakosság véleménye szerint a szülővé válás ideális életkora átlagosan 26,9 év, nemek szerint a nőknél 26,7, míg férfiaknál 27,1 ez a kor. A MIK2020 adatai szerint a 15-29 éves férfiak és nők több mint 80 százaléka gyermektelen: ők a felnőtt lakosság elvárásaihoz képest is közel két évvel távolabbi időpontban szeretnének szülővé válni, átlagosan 28,7 évesen. Elmondható, hogy a fiatalok mindössze 8 százaléka vált szülővé 27 éves koráig, azaz addig, amíg a társadalom azt ideálisnak tartja.

Év	Férfiak		Nők	
	Átlag	Medián	Átlag	Medián
2000	22,8	23	21,2	21
2020	23,8	24	23,0	24
ESS 2018 időzítés	27,1	27	26,7	26

6. táblázat: A gyermekesek átlag és medián életkora az első gyermek születésekor[5], forrás: Ifjúság 2000 és Magyar Ifjúság Kutatás 2020. European Social Survey 2018.

4 A túlillesztés és a könnyebb értelmezése kapcsán tett korábbi megjegyzéseink itt is érvényesek.

5 Az ESS adatai esetében nem vettük figyelembe azon válaszadókat, akik nem javasolták a gyermekvállalást, illetve azokat, akik szerint nincs erre ideális életkor.

Az 5. ábrán látható görbék tekintetében, kiemelt figyelmet érdemel a nők esetében mutatkozó, 2020-as eloszlás. A görbén láthatóan egyfajta kétcsúcsú, azaz bimodális forma rajzolódik ki, a 17-19., valamint a 25-27. életévekben látható csúcsosodással. Ezt az eredményt kapta korábbi elemzésében Kapitány is (2018) a teljes populációra vonatkozó adatokon, amely hazánkban demográfiai és szociológiai polarizációra utal: a korai gyermekvállalás 2011-2016 közötti előtérbe kerülése kiemelten az (a társadalomban csökkenő méretű) alacsony iskolai végzettségűekre volt jellemző, míg a (társadalomban növekvő arányú) magas végzettségűek inkább 20-as éveik végén, illetve 30-as éveik elején vállaltak gyermeket.

Az ESS adatai szerint a 15 évesnél idősebb magyar lakosság szerint 20,84 éves korban válik valaki felnőtté. (Férfiak esetében 20,69, míg nők esetében 20,97 ez a szám). A MIK2020 eredményei szerint azok a fiatalok, akik szubjektív megítélésük szerint már felnőtté váltak, ez átlagosan 18,64 éves korukban történt (férfiak és nők esetében szinte ugyanakkor: 18,6 év ez a kor). Azok viszont, akik még nem érzik magukat felnőttnek, átlagosan kissé távolabb helyezték ennek időpontját: 22 éves korukra (férfiaknál 21,5, míg a nőknél 22,8 ez a kor).

Összességében tehát azt láthatjuk, hogy a társadalmi percepcióhoz képest a fiatalok „lemaradtak" az élet kulcseseményei közül többről is. A társadalmi elvárások az ezredfordulóhoz képest kitolódtak, de a fiatalok életében még ehhez a kitolódott időszakhoz képest is távolabbi időpontokban valósulnak meg a felnőtté válás eseményei. Az adatok arról árulkodnak, hogy az előző generációkhoz képest az egyes életciklusok eltolódnak, illetve ezen életciklusokban más életesemények történnek az egyénekkel. Ha a fiatal korosztályra fókuszálunk, azt láthatjuk, hogy a 15-29 évesek jelentős hányada eleve a társadalmi percepcióhoz képest, illetve az előző generációkhoz képest is, későbbre tervezi a házasságkötést, illetve gyermekvállalást, sőt, ezek sok esetben a tervezettnél is későbbi életszakaszban valósulnak meg.

Ugyanezt a tendenciát támasztják alá az ifjúságkutatásokban elérhető további adatok is. E szerint az egyes életesemények közül a fiatalok legtöbben a randevúzást (82%), a felnőtté válást (69%) és a komoly döntés meghozatalát (68%) jelölték meg, mint olyan kulcseseményt, amely már megtörtént velük. Közel kétharmaduk pénzt is szerzett már, illetve 59 százalékuk komoly párkapcsolatot alakított ki, s egy százalékponttal kevesebben tanulmányaikat is befejezték. A szülői házból el 31 százalékuk, saját lakásba 24 százalékuk költözött. Gyermeke kevéssel több, mint tizedüknek van, és házasságot is 11 százalékuk kötött. A fentiekből kitűnik, hogy a felnőtté válást a fiatalok többsége nem köti a házasságkötéshez, gyermekvállaláshoz vagy az önálló lakásba való költözéshez,

hiszen ezen események hiányában is többségük (69%) már felnőttként tekint önmagára (megtörtént vele a felnőtté válás). E három tényező esetében megállapítható, hogy amennyiben megtörténtek a fiatalokkal, az erősen valószínűsíti, hogy felnőttnek érzik magukat, de ezek hiánya a kérdezettek többsége számára nem jelenti a felnőttség kategóriájából való kikerülést. Ez utóbbi életesemények alacsony megvalósulása azt is mutatja, hogy a fiatalok többsége esetében – amennyiben szeretnék – ezek megvalósulása egy későbbi életciklusba fog átkerülni. A felnőtté váláshoz viszont a fiatalok többsége számára szükséges a tanulmányaik befejezése vagy szakmai végzettség szerzése, az önálló döntéshozás fontos kérdésekben, a randevúzás és/vagy komoly párkapcsolat építése, illetve az első pénzkereset megszerzése.

Az ifjúságkutatások által vizsgált életesemények megvalósulásának arányában 2016-hoz képest kettő kapcsán mérhető elmozdulás: a szülői ház elhagyása, illetve a saját lakásba való költözés a fiatalok magasabb arányával történt meg. 31 százalékuk már nem a szüleivel élt, illetve közel ötödük (24%) tudott saját lakásba költözni (mindkét adat esetében ez hét százalékpontos elmozdulást jelent a 4 évvel korábbihoz képest). Kisebb elmozdulás történt az első kereset szerzése kapcsán is, összefüggésben azzal, hogy az első szakmai végzettség megszerzése is magasabb arányban következett be a vizsgált életszakaszban.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az életút átalakulása jól látható a párkapcsolatok és a gyermekvállalás tekintetében is. A fiatalok körében a húszas évek elején megvalósuló párkapcsolatba lépés és gyermekvállalás évekkel eltolódott, illetve eleve kisebb arányban is valósult meg, teret adva a hosszabb ideig tartó házasság nélküli együttéléssel, szingliséggel, és gyermektelenséggel járó életszakasznak. A gyermekvállalás tekintetében ugyan család- és gyermekcentrikus attitűdöket tártunk fel, mégis a tervek és a megvalósítás között szakadék látható, hiszen bár a 15-29 évesek többségének fontos a gyermekvállalás, ezt a fiatal férfiak és nők viszonylag alacsony aránya realizálta. A kisebbséget jelentő gyermekesek pedig 2000-hez képest 2020-ban első gyermeküket már évekkel később vállalták. A válaszadók többsége a gyermekvállalást befolyásoló tényezők mögött kiemelten az anyagi helyzetet nevezte meg.

A vizsgálatunk során konzisztensen megjelent a posztadoleszcens életszakasz elnyúlása, az életszakasz-határok elmozdulása, és az életszakaszokhoz köthető „feladatok" változása és összecsúszása – amely feltehetően összefügg az Eu-

rópa-szerte látható felsőoktatási expanzióval, kiemelten a nők körében (Vincent-Lancrin 2008). A fiatalok nem csupán a korábbi évtizedekhez, hanem a társadalmi percepcióhoz képest is később tervezik, illetve valósítják meg életük egyes kulcseseményeit.

A felnőtté válást a fiatalok többsége nem köti a házasságkötéshez, a gyermekvállaláshoz vagy az önálló lakásba való költözéshez: ezeknek a kulcseseményeknek a fiatalkorban történő alacsony megvalósulási aránya azt jelzi előre, hogy ezek egy másik életszakaszban fognak realizálódni, ha megvalósulnak egyáltalán. 2020-ban felnőtté válás feltételeként a fiatalok többsége immár a tanulmányaik befejezését, a fontos kérdéseket érintő önálló döntéshozást, a randevúzás és/vagy komoly párkapcsolat építését, valamint az első pénzkereset megszerzését nevezte meg.

A fiatalok a korábbiakhoz képest egyre diverzebb életutat járnak be. Nem csupán átlagosan időben eltolva élnek át bizonyos eseményeket, hanem azok időablaka is bővül (pl. gyermekvállalás, szülői ház elhagyása), valamint bizonyos események kimaradhatnak (pl. házasság, gyermekvállalás), így az életkorból már kevéssé következtethetünk arra, hogy az egyének milyen élethelyzetben vannak, milyen életszakasz-kihívások elé néznek, milyen attitűddel rendelkeznek bizonyos témakörökben, sokkal inkább az életútjukban való aktuális pozíciójuk befolyásolja ezt.

Maga az életútban megmutatkozó eltolódás jelensége befolyásolhatja eredményeinket, hiszen mivel a nagymintás ifjúságkutatások csak a 15-29 évesekre terjednek ki, minél később történik meg egy adott életútesemény a társadalomban, annál inkább szelektívebb jelenség a fiatalok körében. Ezen okból kifolyólag meggondolandó a minta életkori határainak kiterjesztése a jövőbeli kutatások során.

FORRÁSOK

- Becker, Gary S. (1991 [1981]): A Treatise on the Family. Enlarged Edition. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bukodi, Erzsébet (2002). Házasság vagy élettársi kapcsolat: ki mikor mit (nem) választ. Statisztikai Szemle, 80(3), 227-251.
- Cleveland, William. S – Devlin, Susan J. – Grosse, Eric (1988): Regression by local fitting: Methods, properties, and computational algorithms. Journal of Econometrics, 37(1), 87-114.
- Cleveland, William. S; Grosse, Eric (1991): Computational methods for local regression. Statistics and Computing, 1(1), 47-62.
- Dupcsik Csaba; Tóth Olga (2008). Feminizmus helyett familizmus. Demográfia, 51(4), 307-328.
- European Social Survey (2021): The timing of life: Topline results from Round 9 of the European Social Survey. ESS Topline Results Series, Issue 11. Elérhető: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS9_toplines_issue_11_timing_life.pdf
- Holland, Jennifer A. (2017): The timing of marriage vis-à-vis coresidence and childbearing in Europe and the United States. Demographic Research, 36(20), 609-626.
- Kapitány Balázs; Spéder Zsolt (2021). Gyermekvállalás. In Monostori Judit; Őri Péter; Spéder Zsolt (Szerk.), Demográfiai Portré 2021. Budapest: KSH-NKI (pp. 45-65).
- Kovács Éva; Balog Piroska; Mészáros Eszter; Kopp Mária (2013): A házastársi, élettársi és elvált családi állapot összefüggései a mentális egészséggel. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 14(3), 205-230.
- KSH (2010): A válság hatása a munkaerőpiacra. Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/valsagmunkaeropiacra.pdf
- Lesthaege, Ron (2020): The second demographic transition, 1986–2020: Sub-replacement fertility and rising cohabitation - a global update. Genus 76(10), 2-38.
- Messing Vera; Ságvári Bence (2020): Az élet kulcseseményei és az életszakaszok társadalmi percepcióinak változása Magyarországon és Európában. In Kolosi Tamás; Szelényi Iván; Tóth István György (szerk.), Társadalmi Riport 2020. Budapest: TÁRKI (pp. 197-217).
- Murinkó Lívia; Spéder Zsolt (2021): Párkapcsolatok. In Monostori Judit; Őri Péter; Spéder Zsolt (szerk.), Demográfiai Portré 2021. Budapest: KSH-NKI (pp. 9-29).
- Murinkó Lívia (2010): Mitől lesz valaki felnőtt? A családi szerepátmenetek és az önállóvá válás szerepe a felnőttség megítélésében. Demográfia, 53(1), 7-37.
- Murinkó Lívia (2019): A felnőtté válás életúttípusai, előzményei és kimenetei a 2000-es években Magyarországon. Demográfia, 62(2-3), 153-198.
- Rövid Irén; Erát Dávid; Füzér Katalin (2021): A párkapcsolat, a gyermeknevelés és a társadalmi tőke szerepe a szubjektív jóllét alakulásában. Socio.hu, 11(1), 62-83.
- Rövid Irén (2018): Pillanatfelvétel a szinglikről – A szinglik általános és területi jellemzői a népszámlálási adatok alapján. Területi Statisztika, 58(3), 302-318.
- Rövid Irén (2020): Olyan jó egyedül? – A szinglik érzelmi állapota, élettel való elégedettsége a 2016. évi mikrocenzus adatai alapján. Területi Statisztika, 60(2), 224-248.
- Spéder Zsolt; Kapitány Balázs (2014): A termékenységi szándékok és a gyermekvállalási gyakorlat kapcsolata. Egy európai összehasonlító vizsgálat tanulságai. Demográfia, 57(2-3), 137-181.

- Spéder Zsolt; Pongrácz Tiborné (2003): Élettársi kapcsolat és házasság hasonlóságok és különbségek az ezredfordulón. Szociológiai Szemle, 2003(4), 55-75.
- Spéder Zsolt (2005): Az élettársi kapcsolat térhódítása Magyarországon és néhány szempont a demográfiai átalakulás értelmezéséhez. Demográfia, 48(2-3), 187-217.
- Spéder Zsolt (2019): A hazai termékenységi magatartás nemzetközi összehasonlításban. Akadémiai Nagydoktori Tézis.
- Tárkányi Ákos (2008): A második demográfiai átmenet néhány főbb tényezője a fejlett világban és Magyarországon. Demográfia, 51(4), 406-440.
- Vargha Lili (2015): A társadalmi öregedés hagyományos és alternatív indikátorai. Demográfia, 58(1), 57-78.
- Vincent-Lancrin, S. (2008): The reversal of gender inequalities in higher education: an ongoing trend. In: OECD (Eds.), Higher Education to 2030, Volume 1, Demography. OECD Publishing (pp. 265-298).

TANULNI MUSZÁJ (LENNE)? LEHETŐSÉGEK ÉS KÜLÖNBSÉGEK AZ OKTATÁS VILÁGÁBAN ÉS AZ ISKOLAI ÉLETUTAKBAN

Nárai Márta

Ebben a tanulmányban az ifjúsági korosztály MIK2020 oktatással kapcsolatos eredményeit, illetve a korábbi ifjúságkutatások idősoros elemzését mutatjuk be. A tanulmány első részében az oktatásban való jelenlétet, a fiatalok iskolai életútját és ennek társadalmi hátterét elemezzük, majd a továbbtanulással kapcsolatos tervekre és az iskolai végzettség szintjére térünk ki. A korábbi ifjúságkutatási elemzésekben elsődlegesen az oktatási expanzió került előtérbe, illetve az oktatási rendszer társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésében (Bourdieu, 1978; Blaskó, 2002; Kertesi–Kézdi, 2009; Csapó, 2012), vagy csökkentésében (DiMaggio, 1998) játszott szerepére fókuszálnak az írások (Nyüsti, 2013; Bocsi, 2016; Szanyi F.–Susánszky, 2018; Széll–Nagy, 2018; Kiss-Kozma, 2021).

A kutatási eredmények bemutatása előtt mindenképpen fontos felhívni a figyelmet arra a módszertani problémára, hogy az ifjúságkutatás adatfelvétele nem terjed ki a külföldön élő, külföldön tanuló vagy dolgozó magyar fiatalokra. Ez, az ifjúsági populációból, így az adatszolgáltatók mintájából is több százezer fiatal hiányát jelenti, ami torzítja az eredményeket, kiváltképp azért, mert egy olyan réteg nem jelenik meg a kutatásban, mely aktívabb, mobilabb (Lannert, 2019), és iskolai életútját, munkaerőpiaci elképzeléseit tekintve ambiciózusabb, kompetenciáit tekintve (pl. nyelvtudás) pedig kedvezőbb mutatókkal bír.

Egy, a külföldön élő magyarok körében 2018-2019-ben végzett kutatás eredményei, illetve nemzetközi összehasonlító statisztikai adatok (Eurostat) alapján kijelenthető, hogy a külföldre költözők között nagyobb arányban vannak jelen a fiatalok, a felsőfokú végzettségűek és a magas szintű idegen nyelvtudással bírók (Hárs, 2020).

AZ ISKOLARENDSZER SZELEKTIVITÁSA ÉS AZ ISKOLÁZOTTSÁG HATÁSA

Az oktatási rendszer egymásra épülő, hierarchikus felépítésű, a továbbhaladás csak az előző szint sikeres teljesítése esetén lehetséges. A magyar oktatási rendszer az azonos képzési szinteken is egymástól nagyon eltérő presztízsű intézményekből, illetve intézménytípusokból álló szisztéma. Az elmúlt évtizedekben nagyon sokszínű struktúra jött létre, amely a fiatalok (és szüleik) számára már az alapfokú oktatáson belül lehetővé teszi a választás szabadságát a nyolc-, illetve hatosztályos gimnáziumi képzésbe való belépés lehetőségével. A középfokú oktatás szintjén a sokszínűség tovább növekszik, egyúttal a szelektivitás is erőteljes (Csapó–Molnár–Kinyó, 2009). A hagyományos szakképző intézmények (3 év) mellett mind a gimnáziumi, mind az érettségire épülő szakmaszerzés különböző útjain haladhatnak a fiatalok iskolai életpályájuk során, amely az oktatásban eltöltött idő nagyon különböző hosszát eredményezheti a középfokú végzettség megszerzéséig is, így akár 20-21 éves is lehet valaki, mire végighalad a közoktatás rendszerén. A felsőoktatás 2006-tól a bolognai rendszer alapján szerveződik, egymásra épülő, többciklusú képzés (alap-, mester-, illetve némely szakterületen osztatlan képzés, illetve doktori képzés) formájában. A társadalmi folyamatok, a munkaerőpiac, a munka világának átrendeződése, átalakulása, a technológiai fejlődés, a tudásalapú társadalom elvárásai[1] mind társadalmi szinten, mind az iskolai pályautakra irányuló egyéni döntésekben a magasabb iskolai végzettséget (érettségit, diplomát) nyújtó oktatási szintek preferálását, felértékelődését hozta magával (Szabóné Mojzes, 2012), hazánkban főként az 1990-es évektől kezdődően. A rendszerváltást követő gazdasági átalakulás a munkáslét kedvezőtlen irányú változásával járt, különösen a fizikai munka terén, és összességében a munkásság társadalmi státuszának gyengüléséhez, leértékelődéséhez vezetett (Bartha–Tóth–Valuch, 2020; Valuch, 2021), ami leképeződött az oktatási döntésekben is, kevésbé volt

1 A tudásalapú társadalom nagy tömegben kezdte igényelni a magasabb képzettségű, széles látókörrel is rendelkező, önálló munkavégzésre, problémafelismerésre- és megoldásra képes szakembereket (Szabóné Mojzes, 2012).

vonzó az érettségi nélküli szakmatanulás. Ennek következtében napjainkra számos területen jelentős szakemberhiány van, melyet az utóbbi években a nagymértékű külföldi munkavállalás csak tovább fokoz.

A magyar oktatási rendszer jellemzője, hogy a különböző presztízsű iskolatípusokban szociokulturális, társadalmi-gazdasági helyzet tekintetében igencsak eltérő hátterű gyermekek, fiatalok tanulnak (Szemerszki, 2014). Emellett a tanulók eredményessége, teljesítménye is jelentős különbséget mutat iskolatípusonként (Csapó–Molnár–Kinyó, 2009). A PISA-felmérések alapján Magyarország az oktatási mobilitás terén nagyon kedvezőtlen helyzetben van az OECD országok körében; a diákok teljesítményében nagyon magas a származás hatása, pl. a 2015-ös felmérés adatai szerint a természettudományos tesztek jelentősen eltérő eredményeit 21 százalékban magyarázza a tanulók társadalmi-gazdasági státusza. Továbbá fontos eredmény annak a megállapítása is, hogy a hátrányos társadalmi helyzetű fiatalok, ha kedvező szociokulturális közegben tanulnak, lényegesen jobban teljesítenek, mint a szegregált intézményekben tanuló társaik (Qubit, 2018).

Ennek tükrében fontos annak áttekintése, hogy 2020-ra csökkent-e vagy sem a származás hatása a különböző iskolatípusokban tanulók összetételére, illetve a felsőfokú tanulmányokban való részvételre. A modern tudásalapú társadalmakban az iskolai végzettség meghatározó jelentőségű a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozícióra, így az oktatási intézményeknek meghatározó szerepe van abban, hogy a kedvezőtlenebb társadalmi helyzetűek számára lehetővé teszi-e, illetve segíti-e a felfelé irányuló társadalmi mobilitást, vagy inkább a társadalmi egyenlőtlenségeket termeli újra azáltal, hogy a szelekciós mechanizmusok révén olyan iskolai végzettséghez juttatja őket, amely nem ad lehetőséget a feljebb jutásra, konzerválva így a kedvezőtlenebb társadalmi-gazdasági, szociokulturális helyzetet. E szelekciós mechanizmusokat elrejtheti a képzési utak közötti (látszólag) egyéni választás lehetősége, a döntés a továbbtanulásról, az iskolatípusról, az intézményről, amely azonban sok esetben önszelekciós, önkirekesztő módon történik (Nyüsti, 2013). Az oktatási egyenlőtlenségek pedig, az iskolai végzettség által, hatással vannak az élet számos területére (Széll–Nagy, 2018), „hiszen az iskolázottság és a társadalmi státusz szorosan összefonódik, s az iskola társadalmi mobilitást eredményező volta csak így értelmezhető" (Bocsi 2016: 185).

	Általános iskolai végzettséggel sem rendelkezők	Max. általános iskola	Középfokú végzettség érettségi nélkül, szakmai végzettséggel (szakiskola, szakmunkásképző)	Középfokú végzettség érettségivel		Felsőfokú		Országos
				szakmai végzettség nélkül	szakmai végzettséggel	Főiskola vagy alapképzés	Egyetem vagy mesterképzés	
Munkanélküliségi ráta, 2020	19%	10%	4%	4%	4%	2%	2%	4%
Foglalkoztatási ráta, 2020	20%	33%	68%	57%	70%	77%	82%	62%
A teljes munkaidőben alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete, Ft/fő/hó, 2020	249 000	304 864	359 652	359 652	370 167	524 796	695 768	401 107
Szegénység, kirekesztettség kockázatának kitettek aránya, 2020	Legfeljebb alapfokú		Középfokú			Diplomás		Országos
	39%		15%			5%		18%
Születéskor várható átlagos élettartam, év, 2010	Alapfokú		Középfokú			Felsőfokú		Országos
	Férfi	Nő	Férfi	Nő		Férfi	Nő	Férfi	Nő
	63,1	75,3	73,4	80,2		76,5	80,8	70,7	78,6

1. táblázat: Az iskolai végzettség hatása, forrás: KSH 2014; 2.1.14.; továbbá 2.1.24.; 5.1.1.2.; 20.1.1.57. KSH adattáblák alapján saját szerkesztés.

Az iskolai végzettség hatása jelentős a munkaerőpiaci helyzetre, meghatározó a jövedelemszerzésben, így a szegénnyé válás kockázatára is, de az érdekérvényesítés esélyeire, a kapcsolati tőkére, az egészségi állapotra, a várható élettartamra (Klinger, 2007) stb. is jelentősen kihat (1. táblázat). Minél magasabb az egyén iskolai végzettsége, minél képzettebb valaki, annál magasabb helyet/pozíciót foglalhat el a társadalmi munkamegosztásban (KSH, 2014), annál jobbak, kedvezőbbek az esélyei, ezért egyáltalán nem mindegy, hogy milyen iskolai életpályák a jellemzőek a fiatalok körében. Ugyanakkor az oktatási expanzió következtében többen az oktatási szintek inflálódásáról, a végzettségek devalválódásáról, különösen a diploma értékének csökkenéséről beszélnek (Polónyi–Tímár, 2001; Galasi, 2004; Kertesi–Köllő, 2006; Bocsi, 2016). Ennek az alábbi adatok azonban ellentmondanak. Pusztai és Szigeti (2021) arra hívja fel a

figyelmet, hogy míg a felsőoktatási expanzió csúcsán az tűnt kihívásnak, hogy a felsőoktatásban továbbtanulni vágyók számával nem tudnak lépést tartani az intézmények, addig napjainkban a lemorzsolódás jelenti az egyik legnagyobb problémát. A felsőoktatást végzettség nélkül elhagyók és a túlcsúszók arányának növekedése figyelhető meg, amelynek csökkentésében ez idáig maguk az intézmények sem voltak különösebben érdekeltek, ez azonban a modellváltással, az alapítványi[2] fenntartási formára való áttéréssel nagy valószínűséggel változni fog.

OKTATÁSI HELYZETKÉP – RÉSZVÉTEL AZ OKTATÁSBAN

Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy milyen a fiatalok oktatási státusza, tanulnak-e vagy dolgoznak, esetleg mindkettőt csinálják; milyen iskolatípusban tanulnak, erre milyen hatással van szüleik iskolázottsága, mi jellemző a tanulással, továbbtanulással kapcsolatos terveikre. A korábbi felmérések adataival való összevetés (ahol ez lehetséges) a változás tendenciáit is kirajzolja.

A 15-29 éves korosztályt aktivitása szerint négy csoportba oszthatjuk, a tanulókra, a dolgozókra, azokra, akik egyaránt részt vesznek az oktatásban és jelen vannak a munkaerőpiacon is (tanul és dolgozik), illetve akik se nem dolgoznak, se nem tanulnak, e csoport egy része valóban inaktív. A MIK2020 eredményei szerint a tanulás a 15-29 éves korosztály több mint harmadának (36%) főtevékenységét jelenti (1. ábra), ugyanakkor a magyar fiatalok kétötöde (41%) vesz részt intézményes oktatásban, mivel a fiatalok csekély hányada (5%) egyszerre van jelen az oktatás és a munka világában is[3]. Összességében a bármilyen formában tanuló fiatalok aránya 2008 után csökkenő tendenciát mutatott 2016-ig, amely csökkenés azonban 2020-ra megállt, gyakorlatilag stagnálást mutat. A másik fontos tendencia, hogy napjainkra jelentős mértékben csökkent azon fiataloknak az aránya (10%), akik nem dolgoznak, de tanulni sem tanulnak, legalábbis intézményes oktatásban nem. Az ő helyzetük – bizonyos eseteket kivéve (pl. gyesen/gyeden/cseden/gyeten van) – kritikus, hiszen alapvetően sem jövedelemhez nem jutnak, sem képzettségüket nem növelik. Körükben 2016 óta jóval kisebb arányt tesznek ki a munkanélküliség miatt inaktívak, mint a

2 Jelenleg a hazai felsőoktatásban öt állami fenntartású egyetem és egy főiskola mellett 21 közfeladatot ellátó, közérdekű vagyonkezelő alapítványi (KEKVA) formájú ún. modellváltó egyetem működik, melyeken kívül magán- és egyházi egyetemek is jelen vannak a felsőoktatás „piacán". Az alapítványi fenntartású, modellváltó intézmények többségének állami finanszírozása megmaradt, de teljesítményalapúvá vált (Kővári, 2022).

3 A tanuló fiatalok 2,6 százaléka dolgozik is, míg a dolgozó fiatalok 3,4 százaléka tanul is a 2020-as adatok alapján.

korábbi években (2004-ben és 2008-ban 7%, 2012-ben 10%, míg 2016-ban és 2020-ban csupán 3% volt az arányuk). Ugyanakkor az arányok változása 2016 óta egyértelműen és látványosan a dolgozó fiatalok javára tolódik el, ami az oktatási expanzió megtorpanását (Híves–Kozma, 2014; Széll–Nagy, 2018) igazolja.

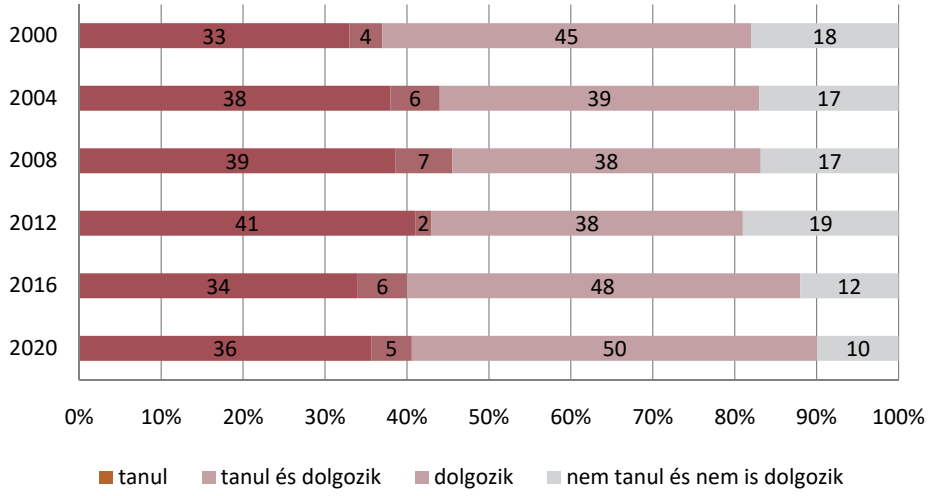

1. ábra: A 15–29 éves korosztály aktivitás szerinti megoszlása, 2000–2020, % (N=8000), forrás: saját szerkesztés.

A tanuló fiatalok aránya értelemszerűen az életkor előrehaladtával csökken, az életkor és az iskolai részvétel között a közepesnél erősebb, szignifikáns kapcsolat van. Ez a kapcsolat az évek során 2020-ban bizonyult a legerősebbnek[4]. A 15-19 évesek döntő többsége jelen van a közoktatásban, 2020-ban némileg magasabb hányaduk, mint 2016-ban, ugyanakkor alatta maradva a korábbi évek arányszámainak (kivéve 2000-es év) (2. ábra). Ennek okai vélhetőleg egyrészt a tankötelezettség 16 éves korhatára, másrészt az, hogy az érettségit nem adó 3 éves szakiskolai, szakmunkásképzésben résztvevők már ebben az életkorban elhagyják az intézményes oktatási rendszert, míg a gimnáziumokban, érettségit adó szakképző intézményekben tanulók nagy része 19 éves kora körül lép ki a középfokú intézményekből. A 20-24 évesek iskolai részvételében is emelkedő tendencia érvényesült 2016 és 2020 között, így az e korosztályba tartozó tanuló fiatalok aránya közelíti a 2012-es szintet, de elmarad a 2004-es és 2008-as esztendő adataitól.

4 Cramer's V 0,646.

Hasonló megállapítás tehető a 25-29 évesekre is. A mindhárom korosztályban tapasztalható emelkedő oktatási részvétel csak a 2016-os esztendőhöz képest mutat pozitív változást, a korábbi évekhez képest (kivétel 2000) nem.

Összességében elmondható, hogy a huszonéves korosztályba tartozók döntő többsége már nincs jelen az oktatás világában, különösen érvényes ez a 25-29 éves korosztályra, ahol korosztályos arányban a 10 százalékot sem éri el a tanulók aránya (2. ábra).

A nők és a férfiak között, az oktatásban való részvétel tekintetében, sem a teljes mintát nézve, sem az egyes korosztályokban nem találunk szignifikáns különbséget. A lakóhely típusa, vagy az, hogy mely régióban él a fiatal, korosztályos bontásban mutat szignifikáns eltérést, igaz a kapcsolat erőssége gyenge[5], de említésre méltó: a 15-19 évesek és a 20-24 évesek oktatásban való részvételére hatással van az, hogy milyen településen élnek. A községben élő fiatalok szignifikánsan kisebb hányada (15-17 évesek 81%-a; 20-24 évesek 30%-a) tanul, míg a fővárosi (92%; illetve 47%) és a megyeszékhelyen élők (91%, illetve 41%) szignifikánsan nagyobb része vesz részt intézményes oktatásban. Régiós bontásban mindkét korosztályban legkevésbé az észak-magyarországi fiatalok vannak jelen az oktatásban (15-17 évesek 79%-a; 20-24 évesek 26%-a). A területi tényezőknél nagyobb hatással bír a családi háttér az oktatásban való részvételre: mind az apa, mind az anya iskolázottsága szignifikánsan befolyásoló tényező minden korosztály esetében, de elsősorban a 15-19 évesek és a 20-24 évesek részvételére van nagyobb mértékű (közepes erősségű) hatással (2. táblázat). A szülők iskolázottságának emelkedésével minden korosztályban lineárisan emelkedik a tanuló fiatalok aránya, a különbségek jelentősek. A diplomás szülői háttérrel bíró huszonévesek körében több mint négyszer gyakoribb az oktatásban való részvétel, ezáltal a magasabb iskolázottság és a kedvezőbb társadalmi-foglalkozási pozíciók elérésének lehetősége, mint a maximum alapfokú végzettségű szülők gyermekeinek körében (2. táblázat). A korábbi adatfelvételek során is hasonló eredmények születtek, az apák iskolázottságának nagyon erőteljes hatása volt kimutatható minden alkalommal (Széll–Nagy, 2018), ugyanakkor az anyák iskolázottsága nem igazán képezte vizsgálat tárgyát, pedig, mint az a 2020-as adatokból látható, az anya képzettsége is meghatározó az oktatásban való részvétel tekintetében.

5 Településtípus esetén Cramer's V a 15-19 éveseknél 0,129, a 20-24 éveseknél 0,130; a régióval való kapcsolat Cramer's V értéke 0,113; illetve 0,102.

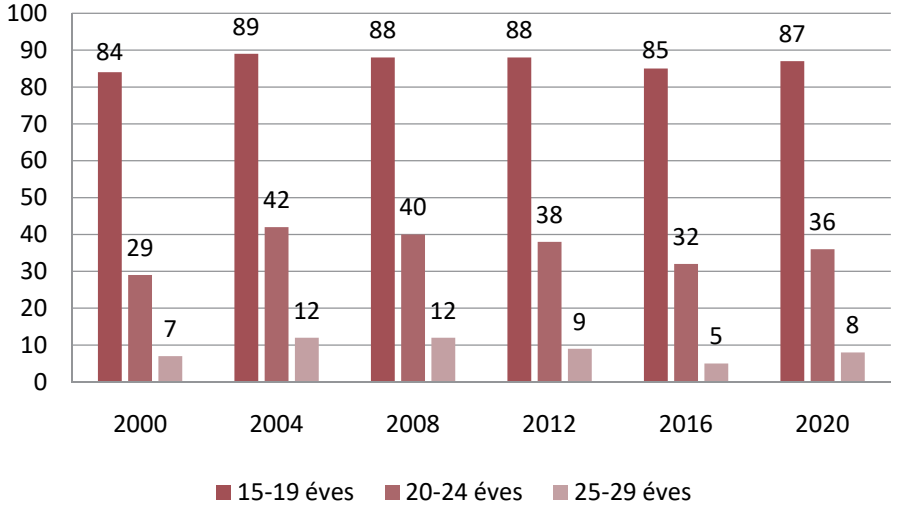

2. ábra: A tanuló fiatalok aránya korosztályos bontásban, 2000–2020, % (N=8000)[6], forrás: saját szerkesztés.

Korcsoport		Szülők legmagasabb befejezett iskolai végzettsége				Össz.	Cramer's V érték
		Maximum általános iskola	Érettségi nélküli szakképesítés	Érettségi	Diploma, PhD		
15-19 évesek	Anya	59	85	92	97	87	0,331
	Apa	58	86	92	97		0,335
20-24 évesek	Anya	13	27	39	70	36	0,357
	Apa	10	26	41	71		0,376
25-29 évesek	Anya	3	6	9	15	8	0,135
	Apa	3	5	9	16		0,157

2. táblázat: A tanuló fiatalok aránya korosztályos bontásban a szülők iskolázottsága függvényében, 2020, % (N=7709; 7804), forrás: saját szerkesztés.

6 Az egyes korcsoportok elemszámának százalékában. Az adatokban megjelennek azok is, akik a tanulnak és dolgoznak kategóriába tartoznak.

AZ OKTATÁS MINTÁZATA – A KÜLÖNBÖZŐ ISKOLATÍPUSOKBAN, KÉPZÉSI FORMÁKBAN VALÓ RÉSZVÉTEL JELLEMZŐI

Elemeztük azt is, hogy milyen mintázatot figyelhetünk meg a tanuló fiatalok körében, azaz hogyan alakul az egyes iskolatípusokban tanulók aránya, hiszen ennek messzemenő következményei vannak mind az egyéni életutakra, mind a társadalom és a gazdaság szempontjából is, hiszen ez meghatározza a későbbi munkaerőkínálatot, szakemberhiányt vagy éppenséggel túlkínálatot bizonyos területeken, a gazdaság funkcionálását, szolgáltatások elérhetőségét, de az innovációs képességet is stb.

A különböző iskolatípusokban, képzési formákban tanulók jelzik az oktatási kínálat – képzési formákat illető – sokszínűségét (3. ábra). Az elemzés érdekében azonban érdemes összevontabb kategóriákat alkalmaznunk (4. ábra). A mai oktatáspolitika törekvéseivel részben összhangban lévő, részben ellentétes tendenciák érvényesülnek: egyrészt tovább csökkent az érettségit nem adó szakképzésben tanulók aránya (6%), az érettségit adó szakgimnáziumokban, szakközépiskolákban, technikumokban az oktatásban jelenlévők valamivel több, mint negyede (27%) tanul (3. és 4. ábra). Ez közelít a 2016 előtti szinthez (26-27%; 2016-ban 17% [Széll–Nagy 2018: 69]), tehát itt 2016-hoz képest jelentős a növekedés. Ugyanakkor tovább nőtt a gimnáziumi képzést választók hányada is (2016-hoz képest 4, 2012-höz képest 10 százalékponttal).

Az elmúlt évek oktatáspolitikai törekvése a szakképzés értékének emelése, a szakmatanulás ösztönzése, egyúttal a munkaerőpiac igényeihez az eddigieknél rugalmasabban alkalmazkodó, magas színvonalú szakképzési rendszer kialakítása irányába mutat. Az új struktúra (5. ábra) 2020. szeptember 1-jétől került bevezetésre (VMKI, 2020), aminek hatásai értelemszerűen a 2020-as ifjúságkutatás eredményeiben még nem tükröződnek.

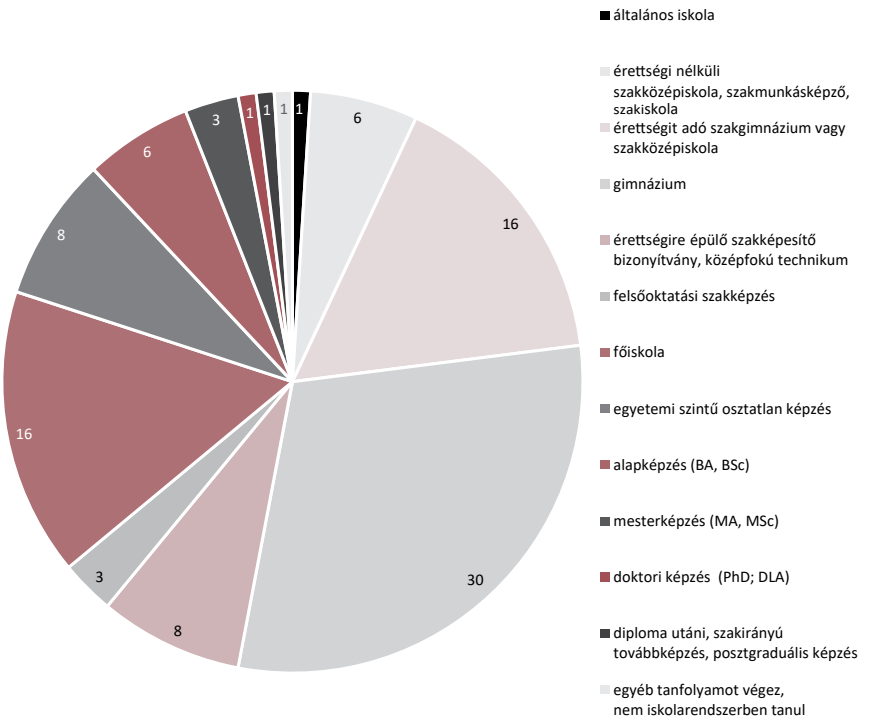

3. ábra: Oktatásban részt vevő 15–29 évesek iskolatípus szerinti megoszlása, részletes bontásban, 2020, % (N=3235) , forrás: saját szerkesztés.

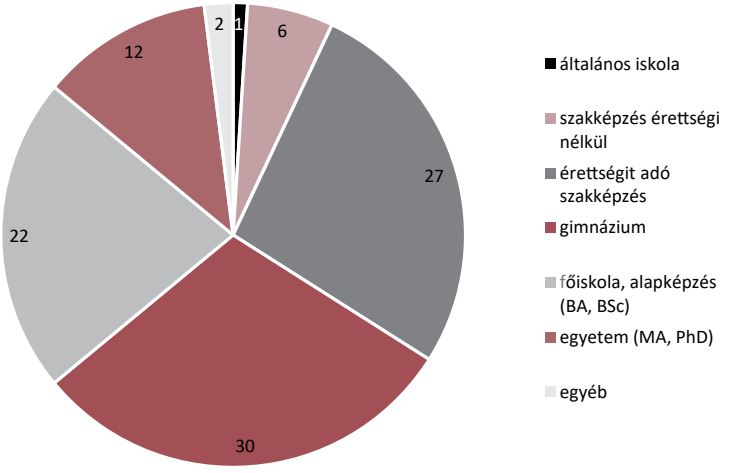

4. ábra: Oktatásban részt vevő 15-29 évesek iskolatípus szerinti megoszlása, összevont kategóriák alapján, 2020, % (N=3235), forrás: saját szerkesztés.

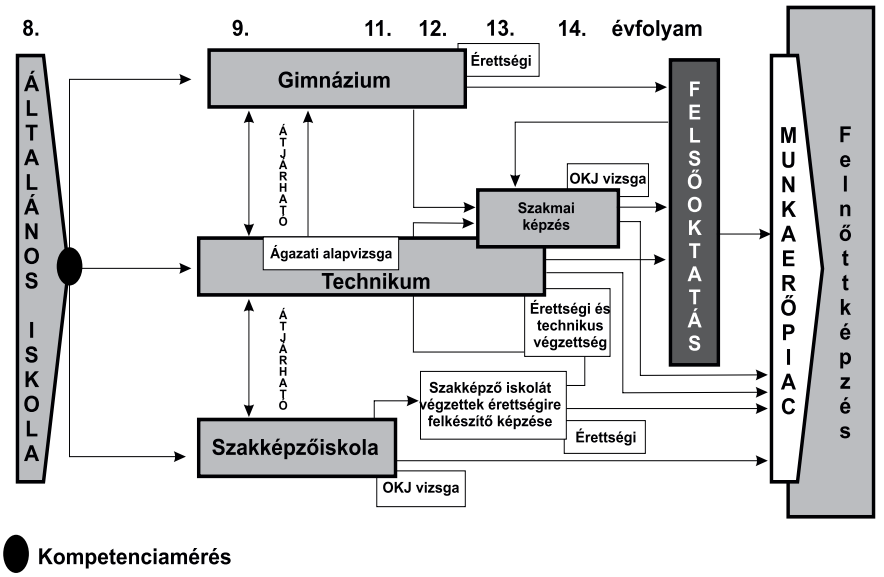

5. ábra: A szakképzési struktúra rendszere 2020. szeptember 1-jétől, forrás: ITM, 2019

A felsőoktatásban tanulók aránya (34%) is pozitív irányba mozdult, ami elsődlegesen az alapképzési szakokon tanulók arányának növekedése miatt (2016-hoz képest 7 százalékponttal) következett be, az egyetemi szintű képzésekre járók esetében azonban 2020-ban csökkenést tapasztalhatunk szinte minden eddigi mérési évhez képest (kivéve a 2012-es esztendőt).

A 2000-es adatfelvétel óta 2020-ban volt a legalacsonyabb a még általános iskolában tanulók aránya (1,4% – 47 fő), ugyanakkor az adatokból az is látható, hogy nemcsak a 15-19 évesek körében találunk „túlcsúszó", még az alapfokú végzettséget sem megszerző fiatalt, hanem a 20-24, sőt, a 25-29 évesek körében is, igaz nagyon minimális létszámban (5, illetve 1 fő). A szakképzést nyújtó intézményekben, mind az érettségit adó, mind az érettségit nem nyújtó képzésekben is jelen van a huszonéves korosztály is. A felsősoktatásban, a mesterképzések szintjén meghatározó a 25-29 évesek jelenléte, illetve a különböző tanfolyami vagy nem intézményes keretekben történő tudásbővítésben jelennek meg nagy arányban e korosztály képviselői (6. ábra). Az életkor és a különböző képzési formákban tanulók korosztályi összetétele között közepesen erős szignifikáns kapcsolat áll fenn, ami egyértelmű, hiszen az életkor előrehaladtával, az oktatási szintek sikeres lezárásával lehet egyre előrébb jutni az iskolai életútban, melynek életkori meghatározottsága triviális megállapításnak tűnik.

Ugyanakkor a kapcsolat erősségét mutató érték[7] azt is jelzi, hogy nemcsak az életkor, hanem más tényezők is meghatározóak. Napjainkra az iskolai életút rugalmasabbá vált (Széll–Nagy 2018), az oktatási kínálat nemcsak szakmailag sokszínű, hanem időtartamát tekintve is különböző lehetőségeket kínál, és a társadalmi elvárások, érték- és normarendszer változásával összhangban, elsősorban a magasabb oktatási szinteken egyre elfogadottabbá válik az iskolai pálya menetközben történő módosítása (legalábbis ennek lehetősége). A korrekciónak számtalan formája lehetséges, pl. szakma/szakváltás, tagozatváltás, tanulmányok megszakítása, szüneteltetése, újrakezdése, külföldi oktatási időszak beépítése (Erasmus félévek, cserediákprogramok) stb. Az életút „barkácsolása"[8] (Beck, 2003) már a 15-19 éves korosztályban elkezdődik.

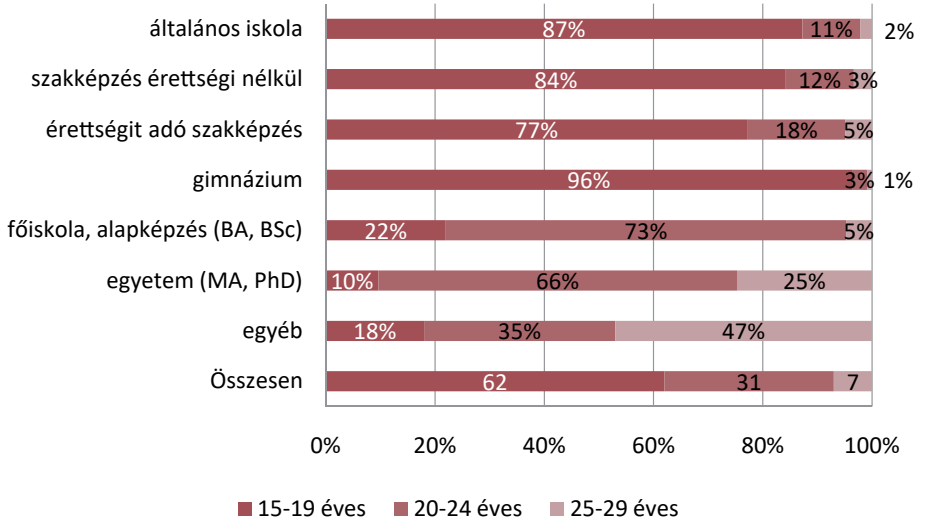

6. ábra: Az egyes iskolatípusokban tanulók megoszlása korosztályos bontásban, 2020, % (N=3235), forrás: saját szerkesztés.

Az egyes képzési szinteket önállóan tekintve, a 2020-as felmérés adatai szerint a középfokú oktatásban résztvevők 90 százaléka ma már érettségit adó intézményekben tanul, közel felük (47%) gimnáziumba jár (7. ábra). A felsőoktatásban jelen lévők közel kétharmada (64%) főiskolai, illetve alapképzési szakon tanul, harmada (34%) egyetemi szintű képzésben vesz részt, elenyésző (2%) a doktori képzésre járók aránya (8. ábra).

7 Cramer's=0,541.

8 A kifejezés azt tükrözi vissza, hogy a mai társadalmakban az egyének életútja sokszínűvé, egymástól sokszor nagyon eltérővé válik.

A tanuló fiatalok 91%-a nappali tagozaton végzi tanulmányait, és minden képzési formában eléri, illetve meghaladja a nappalisok aránya a legalább 83%-ot. Korosztályos bontásban azonban nagyobb mértékű eltérések tapasztalhatók[9], míg a 15-19 évesek szinte teljes köre (98%) és a 20-24 évesek többsége is (86%) nappali képzésben vesz részt, addig a 25–29 éveseknek csupán 56%-a tanul ilyen formában. Körükben meghatározó a levelezős hallgatók aránya is (27%).

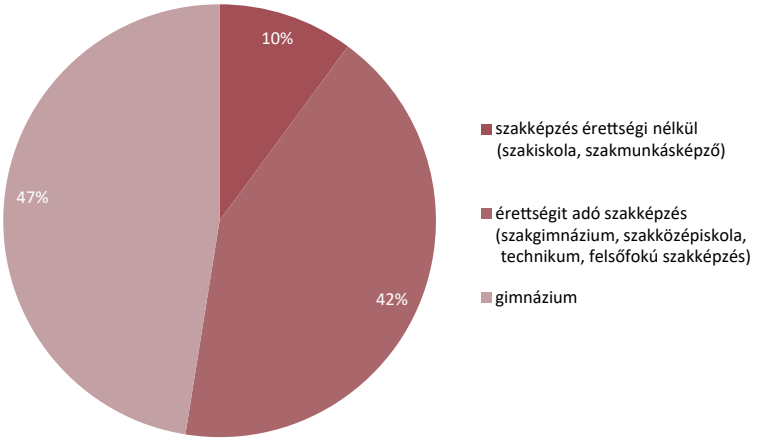

7. ábra: A középfokú oktatásban résztvevők megoszlása iskolatípus szerint, 2020, % (N=2021), forrás: saját szerkesztés.

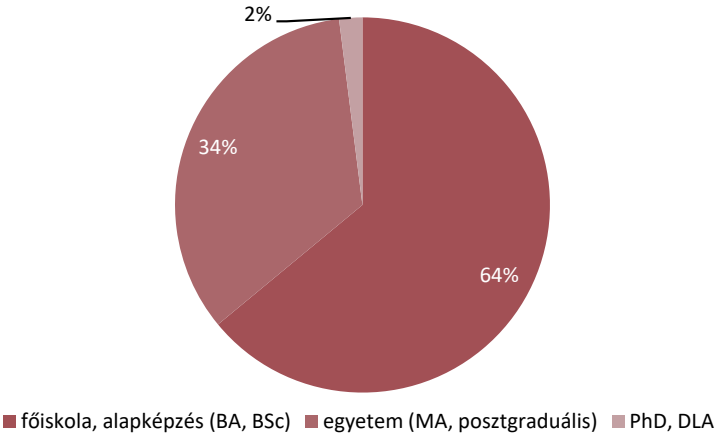

8. ábra: A felsőoktatásban jelen lévő fiatalok megoszlása képzési szintek szerint, 2020, % (N=1120), forrás: saját szerkesztés.

9 Az összefüggés szignifikáns és közepes erősségű: Cramer' s V 0,289, Spearman-féle korreláció 0,331.

Mint korábban szó volt róla, a szülők, mind az apa, mind az anya iskolázottsága meghatározó az oktatásban való részvétel kapcsán. A származás hatása érvényesül a tekintetben is, hogy a fiatalok milyen típusú iskolában, képzésben tanulnak. A magyar oktatási rendszer egészére erőteljes szelektivitás jellemző, az eltérő szociokulturális hátterű gyermekek eltérő iskolatípusokban tanulnak tovább (Csapó–Molnár–Kinyó, 2009; Bocsi, 2016). Az ifjúságkutatás 2000-2016 közötti adatfelvételei azt mutatják, hogy az apa végzettségét tekintve nem történt javulás az évek során, azaz például a képzetlen apák gyermekei jóval kisebb arányban vesznek részt érettségit adó képzésekben (pl. gimnáziumban 6%-uk), illetve a felsőoktatásban (2-4%-uk) (Bocsi, 2018; Széll–Nagy, 2018). A 2020-as felmérés eredményei hasonló mintázatot mutatnak, azaz az oktatási intézmények továbbra is inkább a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése, mintsem az esélyek kiegyenlítése irányába hatnak (9. ábra). A szülők iskolázottsága[10], mind az apáké, mind az anyáké és középfokú oktatási intézményben tanuló gyermekük iskolatípusa között közepes erősségű szignifikáns kapcsolat van. De a család szociokulturális háttere nem csak a középfokú oktatási intézmények megválasztására gyakorol hatást, hanem a felsőoktatásban való részvételre is[11]. Az érettségit nem adó szakképzésben kiemelkedően magas a maximum 8 általános iskolai végzettségű (29%; 32%), illetve a szakmunkás végzettségű (55%; 52%) szülőkkel (mind az apa, mind az anya esetén) bíró fiatalok aránya. Ezen iskolatípusban továbbra is jellemzően az érettségi nélküli szülők gyermekei tanulnak, elenyésző (4%) a magas kulturális tőkével bíró fiatalok jelenléte. A szakmunkás végzettségű szülők gyermekei szignifikánsan nagyobb arányban vannak jelen az érettségit adó szakképzésben is, a gimnáziumokban mintabeli arányuknak megfelelő a részesedésük, a felsőoktatásban, különösen az egyetemi szintű képzésekben azonban már szignifikánsan kisebb mértékben találjuk meg őket.

A diplomás szülői háttérrel bíró fiatalok részvétele a szakképzésben csekélyebb (az érettségit adó szakképzésekben is), ugyanakkor szignifikánsan magasabb a felsőoktatásban jelen lévők között a magasan kvalifikált szülők gyermekeinek a jelenléte, különösen kiemelkedő ez az egyetemi képzések esetében: az egyetemre járó fiatalok felének szülei maguk is diplomások (apa: 49%; anya: 47%)

10 Az apák és anyák iskolázottsága között szignifikáns erős kapcsolatot találtunk: Cramer' s V 0,617, Spearman-féle korreláció 0,759. Az iskolázottság tekintetében a szülői kapcsolatokra nagyon magas homogámia jellemző: a maximum általános iskolai végzettségűeknél 77%, az érettségizettek esetében 71%, a diplomásoknál szintén 71%, a szakmunkás végzettségűeknél 62% az azonosság. A homogámia mértéke a társadalom zártságának-nyitottságának is egyik mutatója (Bukodi, 2002).

11 Apa legmagasabb befejezett iskolai végzettségével való kapcsolat: Cramer' s V 0,244, Spearman-féle korreláció 0,347; anya legmagasabb iskolai végzettségével való kapcsolat: Cramer' s V 0,259, Spearman-féle korreláció 0,359. Az anyák iskolázottsága és gyermekeik iskolatípusa között némileg magasabb a kapcsolat erőssége, mint az apák esetében.

(9. ábra). A felsőoktatásban megdöbbentően alacsony a maximum 8 általános iskolát végzett szülők gyermekeinek a részvétele. E szülők, illetve gyermekeik beiskolázási stratégiájuk során a mielőbb szakmához jutást és kereső tevékenység végzését helyezik előtérbe. Ez a stratégia a későbbiek során csak nehezen korrigálható, hiszen az érettségit nem adó szakképzésben való részvétel elzárja az utat a felsőoktatásban vagy a felsőfokú szakképzésben való részvételtől, és „eltávolítja egymástól a különböző társadalmi rétegek iskolai karrierjét" (Bocsi, 2018: 185). Így, ha az életpályája későbbi szakaszában az egyén, ha mégis szeretne magasabb iskolai végzettséget szerezni, többletterhek vállalásával tudja azt csak megtenni.

Az előző évek felméréseihez képest jelentős változás nem mutatható ki, említésre érdemes különbség azonban, hogy 2020-ra az egyetemi szintű képzéseken meghatározóbb a diplomás apával bíró fiatalok jelenléte, mint az eddigi bármelyik vizsgált évben (2020: 49%; 2016: 41%; 2012: 39%; 2008: 38%; 2004: 39%; 2000: 47%). Ez a legmagasabb iskolázottsági szintek (MA, PhD) megszerzésének záródó lehetőségeit mutatja.

Az egyes iskolatípusok társadalmi háttere nemcsak a szülők iskolázottságával, illetve a kulturális tőke mutatóival, hanem az anyagi helyzettel is leírható (Bocsi, 2018). Ez a megállapítás a 2020-as vizsgálat eredményeit tekintve is megállja a helyét, ugyanakkor kisebb mértékűek a különbségek, mint ami a 2016-os adatfelvétel során tapasztalható volt. A kapcsolat a változók között bár szignifikáns, de nem túl erős[12]. Összességében elmondható, hogy a szubjektív anyagi helyzet megítélésében kedvező irányú változás következett be az évek során[13], és ez a legrosszabb mutatókkal jellemezhető, érettségit nem adó szakképző intézményekben tanulók anyagi helyzetének alakulására is igaz. 2012-ben az ezen iskolatípusban tanulók 39%-a a két legalsó kategóriába sorolta magát, 2016-ban arányuk már csak 25% volt, 2020-ban pedig 17%. A különbségek e téren szűkültek, ugyanakkor még mindig szignifikánsan magasabb körükben a nélkülözők és a hónapról hónapra anyagi gondokkal küzdők, és alacsonyabb a biztos megélhetésben élők aránya, mint a többi középfokú iskolatípusban, vagy mint a felsőoktatásban (10. ábra).

12 A szubjektív anyagi helyzet megítélése és az iskolatípus között szignifikáns gyenge kapcsolat van: Cramer's V 0,156; Spearman-féle korreláció -0,219.

13 2016-hoz képest 2020-ra szinte duplájára nőtt (7%-ról 13%-ra) a gondok nélkül megélők, másfélszeresére (43%-ról 61%-ra) a beosztással jól kijönnek kategóriát jelölők aránya, ezzel összefüggésben ötödére (10%-ról 2%-ra) csökkent a hónapról hónapra anyagi gondot jelölők és felére (2%-ról 1%-ra) a nélkülözők aránya.

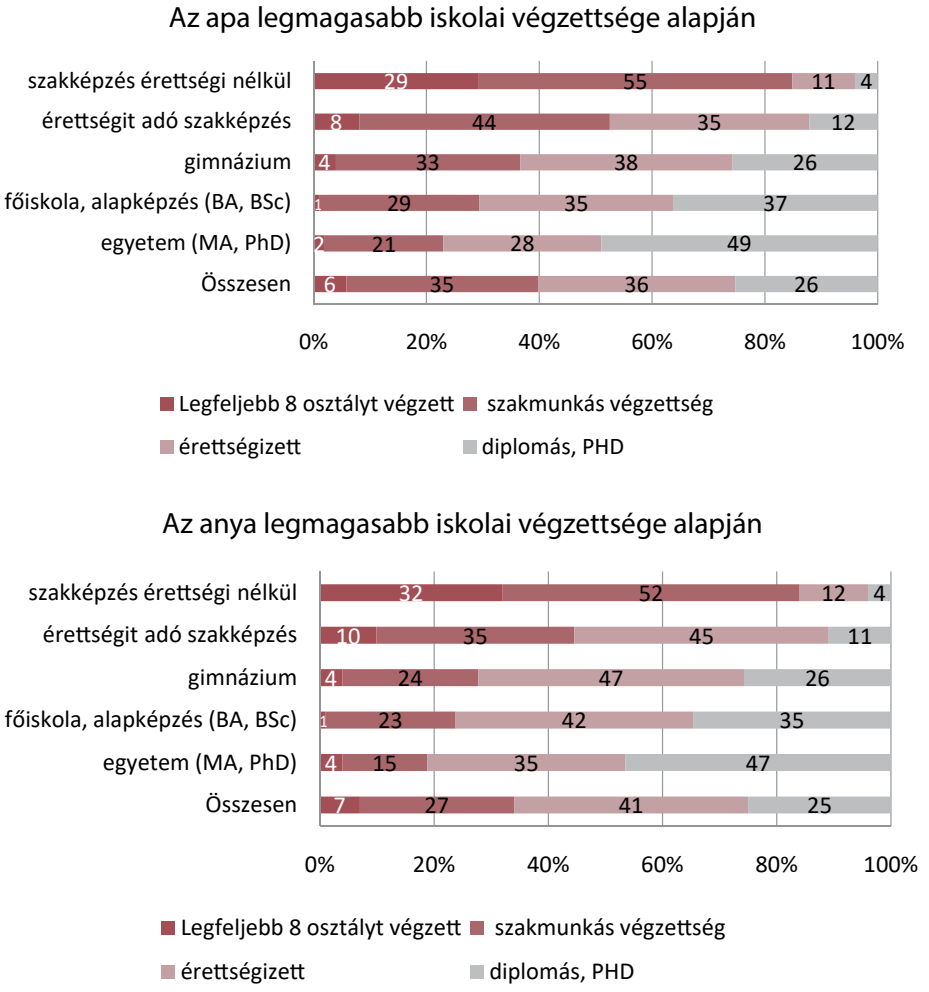

9. ábra: Az egyes iskolatípusokban tanuló fiatalok megoszlása a szülők legmagasabb iskolai végzettsége alapján, 2020, % ($N_{középiskola}$=1999; 2077; $N_{felsőoktatás}$=1068; 1090)[14], forrás: saját szerkesztés.

Szignifikáns, de gyenge kapcsolatot[15] találunk a nem, illetve a lakóhely típusa és a választott iskolatípus között is. A fiúk szignifikánsan nagyobb arányban tanulnak szakképzésben, mint a lányok, főképpen az érettségit nem adó szakképző intézményekben (68%), de az érettségit adó képzésekben is (57%),

14 Az egyes iskolatípusokon belüli százalékos megoszlás.
15 A nem esetében Cramer's V 0,121; a lakóhely település típusa esetében Cramer's V 0,126; Spearman-féle korreláció -0,158.

ugyanakkor a gimnáziumokban és a főiskolai szintű felsőoktatásban a lányok vannak jelen szignifikánsan magasabb arányban (53–53%). A lakóhely típusa is befolyásoló tényezőként működik, bár a kapcsolat nem túl erős, de elmondható, hogy a községben élők szignifikánsan nagyobb arányban választják a szakképző intézményeket (mind az érettségit nem adó [43%], mind az érettségit adó iskolákat is [32%]), a fővárosban élő fiatalok viszont alulreprezentáltak (9%) ezen intézményekben. A községi lakóhely negatívan befolyásolja az egyetemi tanulmányokban való részvételt, szignifikánsan kevesebb az egyetemi hallgatók körében a községből érkezők aránya (20%).

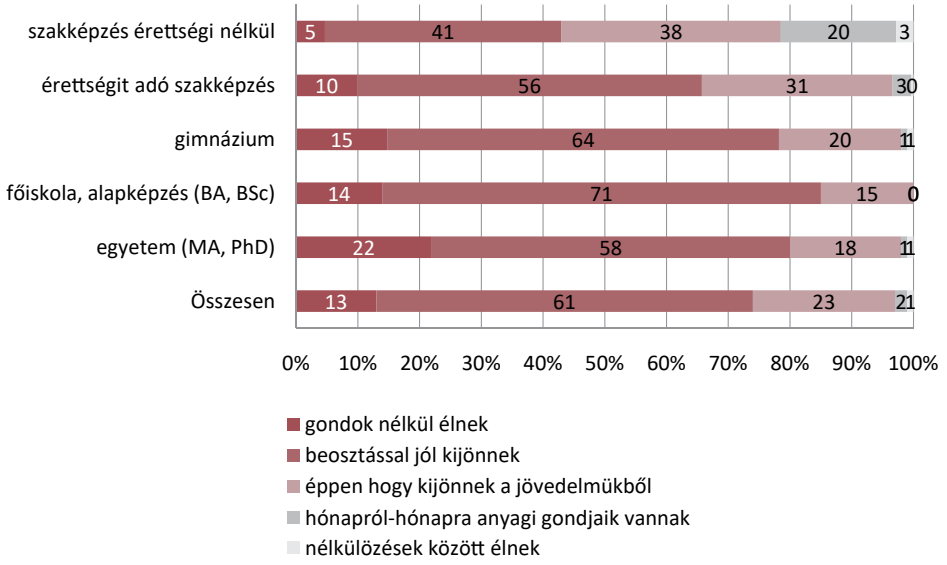

10. ábra: A szubjektív anyagi helyzet megítélése a különböző iskolatípusban tanulók körében, 2020, % (N=3037), forrás: saját szerkesztés.

TOVÁBBTANULÁSI TERVEK

A jelenlegi tanulmányok mellett fontos tájékozódnunk arról is, hogy a további tanulással kapcsolatosan mi jellemzi a 15-29 éves korosztályt[16]. A teljes mintára vetítve a fiatalok kevesebb, mint harmada (28%) tervezi a továbbtanulást valamilyen formában, felük (51%) viszont határozott nemmel válaszolt. A továbbtanulni akarók aránya már a 2010-es években is alacsonyabb volt, mint

16 Ennek vizsgálatát a kérdőív „Szeretne-e továbbtanulni, tanfolyamot végezni, tanulni még valamit?" kérdésre adott válaszok alapján elemezzük.

a 2000-es években, 2020-ra további csökkenés tapasztalható (11. ábra). Ez a tendencia távolodást mutat az oktatási intézményektől, ugyanakkor nem feltétlenül jelenti a tanulás, tudásbővítés eltűnését. Az adatokban nem jelennek meg napjaink változó környezetének lehetőségei (pl. Internet, podcast, Tik-tok, Netflix), mint új típusú, kötetlen tanulási módok, eszközök, amelyek általi tudásszerzés, kompetenciafejlesztés nagyobb mértékű szabadságot ad és a fiatalok körében egyre nagyobb népszerűségnek örvend (pl. idegennyelvtudás fejlesztése a Netflixen nézett idegennyelvű sorozatoknak köszönhetően). Ezek a módszerek kétségkívül átalakítják a fiatalok tanulásról alkotott elképzeléseit és bővítik lehetőségeiket.

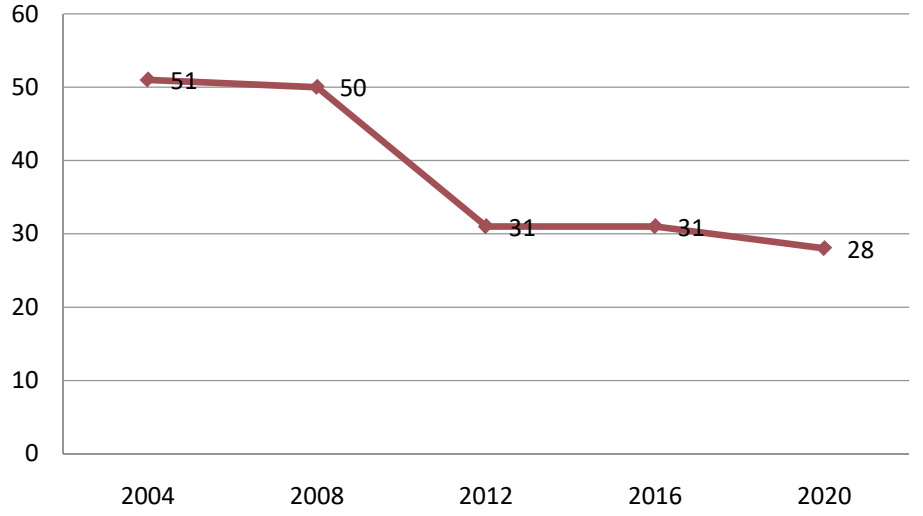

11. ábra: A továbbtanulni akarók arányának változása a 15-29 évesek körében, 2004-2020, % (N=8000), forrás: saját szerkesztés.

A hagyományos keretek közötti továbbtanulási tervekre említésre érdemes erősségű szignifikáns hatással van az, hogy tanul vagy dolgozik-e az illető, az iskolatípus, ahol tanul és az életkor[17]. Korosztályos bontásban, hasonlóan az oktatásban való részvételhez a további tanulási terveket dédelgetők aránya az életkor emelkedésével csökken. A 15-19 évesek fele (49%) tervezi, hogy tanulni fog még, a 20-24 évesek körében arányuk már csak 22%, a 25-29 évesek körében pedig csupán minden hatodik (16%) tervei között szerepel tanulás.

17 Az aktivitás (tanul, dolgozik, egyéb inaktív) esetében a Cramer's V 0,237; Spearman-féle korreláció -0,115. Az iskolatípus esetében a Cramer's V 0,209. A korosztály esetében a Cramer's V 0,229; Spearman-féle korreláció 0,201.

Az aktivitás tekintetében elmondható, hogy leginkább a jelenleg is tanulóknak vannak továbbtanulással kapcsolatos terveik, körükben minden második (45%) fiatal tervezi tanulmányai folytatását, míg a dolgozók csupán 16%-ára jellemző ez. Az inaktív fiatalok ötödének (20%) vannak tanulási szándékai. A jelenleg tanuló fiatalok esetében meghatározó az iskola típusa is a későbbi tervekre nézve. Teljesen egyértelmű módon az aktuálisan még általános iskolában tanulók körére volt a leginkább jellemző, hogy tervezik a továbbtanulást. Ugyanakkor igencsak elgondolkodtató az, hogy csupán 68%-uk szeretné folytatni tanulmányait, negyedük (24%) határozottan nemmel válaszolt (12. ábra). Megfelelő iskolai végzettség megszerzése nélkül munkaerőpiaci esélyeik nagyon kedvezőtlen alakulása valószínűsíthető. Szignifikánsan nagyobb a továbbtanulni szándékozók aránya a gimnáziumba járók körében, amely jól mutatja, hogy ezen iskolatípus egyik fő célja a felsőoktatásban való továbbtanulásra való felkészítés (Jancsó, 2017). Érdemes azonban kiemelni, hogy az érettségit nyújtó szakképzésben tanuló fiatalok jelentős részének (48%) is vannak továbbtanulásra irányuló aspirációi. Legkevésbé az érettségit nem nyújtó szakképzésben és a felsőoktatás alapszakjain (főiskolai szint) tanulók terveznek további tanulást (12. ábra).

A koronavírus-járványhelyzet a fiatalok szubjektív véleménye alapján különösebben nem befolyásolta továbbtanulási, tanulási terveiket, a 15-29 éveseknek csupán töredéke (6%) érezte úgy, hogy a pandémia kihatással volt e tekintetben az életére. Az érintettek leginkább kedvezőtlen irányú változásról számoltak be (72%-ukra ez volt jellemző), ugyanakkor 28%-uk pozitív irányú változást jelzett.

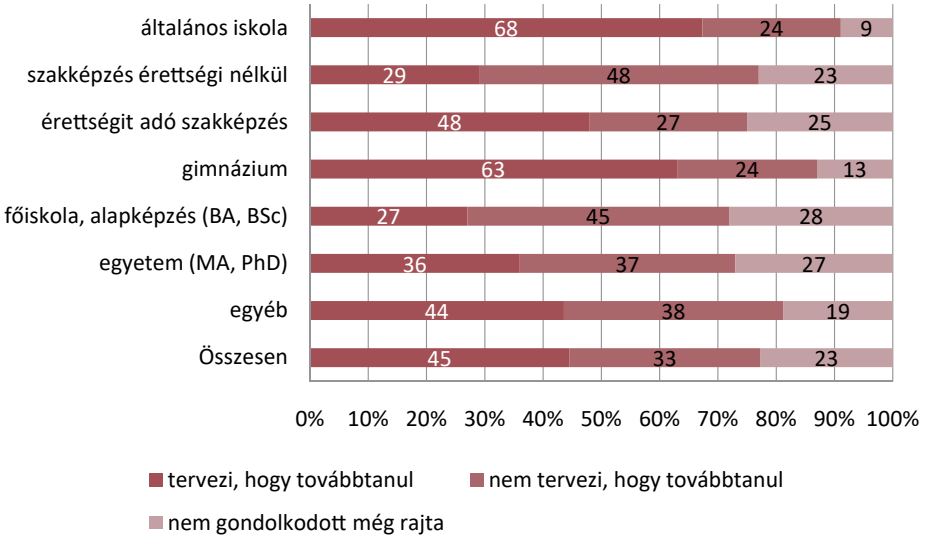

12. ábra: A továbbtanulást tervezők aránya a különböző iskolatípusban tanulók körében, 2020, % (N=3149), forrás: saját szerkesztés.

A tanulással kapcsolatos tervek tekintetében külön megvizsgáltuk, hogy mennyire van jelen az elképzelések, tervek szintjén a külföldi tanulás opciója. Az elmúlt másfél évtizedben a külföldi tanulást tervezők folyamatos csökkenésének lehettünk tanúi 2016-ig, 2020-ban az adatok a 2016-ban tapasztaltakhoz hasonlóan alakultak (13. ábra). A folyamat azért is meglepő, mivel mind a középfokú oktatás, mind a felsőoktatás terén ezen időszakban a külföldön tanulás lehetőségei kibővülésének lehettünk a tanúi (pl. a felsőoktatásban Erasmus ösztöndíjprogramok külföldi részképzésre vagy szakmai gyakorlatra, középiskolások számára különböző cserediákprogramok, mint pl. Rotary, ASF). Úgy tűnik, ezekkel a lehetőségekkel a magyar fiatalok döntő többsége egyáltalán nem kíván élni. A külföldi cserediák- vagy ösztöndíjprogramok, a nyelvtudás és a szakmai tapasztalatok fejlesztésén túl, más kultúra és szemlélet megismerését teszik lehetővé, továbbá általában az önállóság, a kommunikációs készségek és a tolerancia, a másság elfogadása területén is jelentős fejlődést eredményeznek (Vódli–Kéri, 2022), és a kapcsolathálót is szélesítik.

A külföldi tanulási tervekre szignifikáns hatást gyakorol az aktivitási forma (tanul vagy dolgozik), az életkor és a szülők iskolázottsága, de a kapcsolat erőssége minden esetben nagyon gyenge[18].

18 A Cramer's V egyetlen változó esetében sem éri el a 0,2-t.

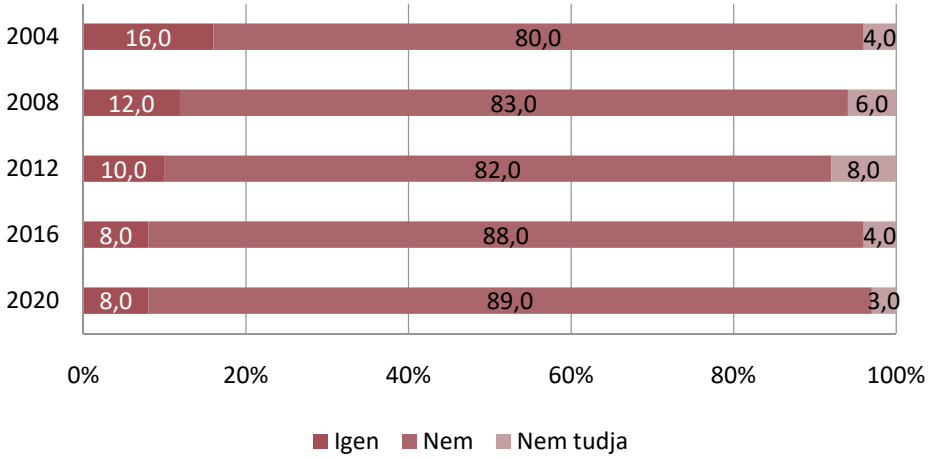

13. ábra: A külföldi továbbtanulást tervező 15-29 évesek arányának változása, 2004-2020, % (N=8000), forrás: saját szerkesztés.

A FIATALOK ISKOLÁZOTTSÁGÁNAK ALAKULÁSA A 25-29 ÉVESEK ISKOLAI VÉGZETTSÉGÉNEK TÜKRÉBEN

Mivel a vizsgált korosztály körében jelentős eltérések vannak az oktatásban való érintettséget tekintve, az iskolázottság mintázatának elemzésekor a 25-29 évesekre fókuszálunk, hiszen e korcsoport körében már alacsony (6%) az intézményes oktatásban résztvevők aránya, többségük elérte a vágyott/tervezett végzettséget[19]. Ugyanakkor ez az állapot sosem statikus, hiszen a későbbiek során is bármikor lehetőség van arra, hogy magasabb képzettséget szerezzen valaki. A nem közvetlenül az oktatás világából érkező, hanem tanulói pályájukat megszakító, majd a későbbi életszakaszban oktatásba, főképpen a felsőoktatás világába belépő „felnőtt hallgatók" (Engler, 2014:26) nem tradicionális hallgatói csoportként jelennek meg az alap- vagy mesterképzéseken.

A 25-29 évesek képzettségi szintje az elmúlt két évtizedben – az oktatási expanziónak köszönhetően – jelentős mértékben növekedett (14. ábra). Sikerült visszaszorítani a NEET[20]-fiatalok arányát, az alacsony, maximum alapfokú végzettséggel bírók hányada folyamatosan csökken, 2000-hez képest (17%) 2020-

19 A befejezett iskolai végzettség és a korcsoport szignifikáns erős kapcsolatban áll egymással: Cramer's V 0,526; Spearman-féle korrelációs együttható 0,551.

20 Not in eduation, employment or training; Foglalkoztatásban, oktatásban vagy képzésben részt nem vevő.

ra kevesebb, mint felére apadt az arányuk (7%). Hasonlóan csökkenő tendencia érvényesül az érettségi nélküli szakmai végzettséget (szakmunkás végzettség) szerző fiatalok arányában. A 2000-es évek elejéhez képest (14%) 2020-ra duplájára (28%) nőtt a diplomások aránya a korosztályban, ami az érettségizettek arányának kedvező változása mellett nagyban hozzájárult ahhoz, hogy napjainkra a 25-29 évesek közel háromnegyede (71%) legalább érettségivel rendelkezik.

Az Európia Unió Tanácsa 2002-ben, a lisszaboni stratégia keretében elfogadta az Oktatás és képzés 2010 keretrendszert, amely e témában az európai együttműködés kereteit adta meg. Elsődleges célja a nemzeti oktatási és képzési rendszerek fejlesztésének támogatása, annak érdekében, hogy Európa versenyképes és dinamikus tudásalapú gazdasággá váljon. 2009-ben megtörtént a keretrendszer aktualizálása Oktatás és képzés 2020 címmel. A dokumentumban európai átlagteljesítményre vonatkozó referenciaszinteket, ún. „európai referenciaértékeket" határoztak meg, amelyek 2020-ig még nem kötelezően elérendő célértékek. A tagállamok arra kaptak felkérést, hogy „nemzeti prioritásaik alapján és a változó gazdasági körülmények figyelembevételével vizsgálják meg, hogyan és milyen mértékben tudnak a nemzeti intézkedésekkel hozzájárulni az európai referenciaértékek együttes eléréséhez" (EUR-Lex 2009). Uniós szinten öt referenciaértéket fogadtak el, többek között, hogy a korai iskolaelhagyók arányát 10% alá kell csökkenti, a felsőfokú végzettségűek aránya pedig a 30-34 évesek körében érje el a legalább 40%-ot (EUR-Lex 2009; Bíró-Nagy–Szabó, 2021: 19). Bár a referenciaérték más korosztályra szól, de ezt 2020-ban Magyarországnak nem sikerült elérnie, és attól még a 25-29 éves korosztály esetében is messze vagyunk.

A képzettségi szintre legerőteljesebb hatással a szülők iskolázottsága[21] bír, ami nem meglepő annak tudatában, hogy a különböző iskolatípusokban tanuló fiatalok összetétele eltérő szüleik szociokulturális háttere alapján (9. és 10. ábra). A diplomás 25-29 éves fiatalok közel háromnegyedének apja (73%), illetve anyja (72%) is diplomás, további negyedének (25%) pedig legalább érettségivel bírnak a szülei. Az érettségizett 25-29 évesek több mint felének (54-56%) szülei maguk is érettségizettek, harmadának szülei felsőfokú végzettségűek (35-32%). A legalacsonyabb iskolázottságú fiatalok körében minimális (3-4%) a magasan kvalifikált szülők jelenléte, de a szakmunkás végzettségűek körében is csupán 13-14% a diplomás szülői háttérrel bírók aránya. Ezek az adatok nagyon jól illusztrálják a kulturális átörökítés mechanizmusát, a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődését.

21 Az apa iskolai végzettsége esetén Cramer's V 0,421; Spearman-féle korrelációs együttható 0,578; az anya iskolai végzettsége esetén Cramer's V 0,434; Spearman-féle korrelációs együttható 0,595.

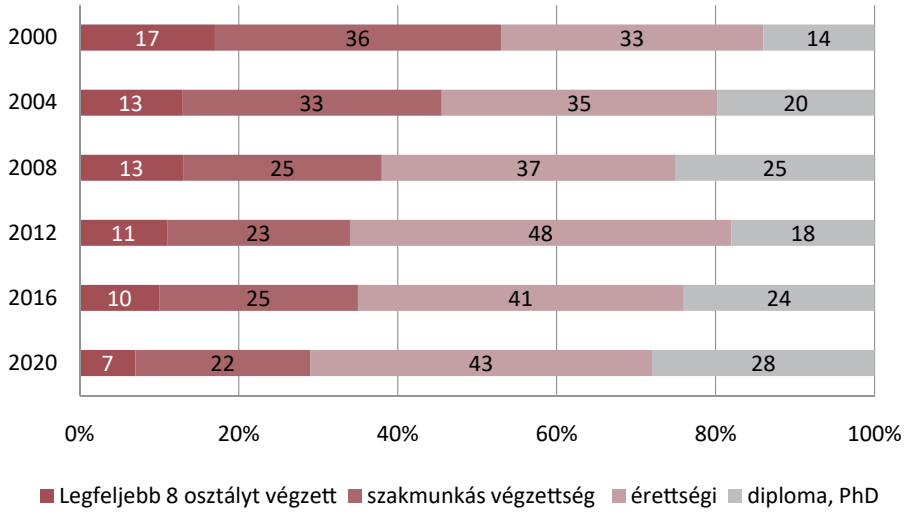

14. ábra: A 25-29 éves fiatalok legmagasabb iskolai végzettsége, 2000-2020, % (N=2718–2967), forrás: saját szerkesztés.

ÖSSZEGZÉS

2020-ban a 15-29 éves korosztály több mint harmadának a tanulás a főtevékenysége, de az intézményes oktatásban ennél nagyobb hányaduk vesz részt, mivel vannak, akik egyszerre vannak jelen az oktatás és a munka világában is. 2020-ra megállt a – bármilyen formában – tanuló fiatalok arányának 2008 óta tartó csökkenése. Ugyancsak csökkent az inaktív, azaz sem az intézményes oktatásban részt nem vevők, sem a munka világában meg nem jelenő fiatalok aránya, ugyanakkor az arányok változása 2016 óta egyértelműen és látványosan a dolgozó fiatalok javára tolódik el, ami az oktatási expanzió megtorpanását igazolja. A tanuló fiatalok aránya értelemszerűen az életkor előrehaladtával csökken, az életkor hatása az oktatásban való részvételre a vizsgált évek közül 2020-ban bizonyult a legerősebbnek.

A korábbi évekhez hasonlóan 2020-ban sem csökkent a származás hatása az oktatásban való jelenlétre és a különböző iskolatípusokban tanulók összetételére, illetve a felsőfokú tanulmányokban való részvételre, ennek kapcsán pedig az elérhető, megszerezhető képzettségi szintre. Erőteljesen érvényesül a gyermekek szociokulturális hátterének, elsődlegesen a szülők iskolázottságának a hatása. Mind az apa, mind az anya iskolázottsága szignifikánsan befolyásoló té-

nyező, a szülők iskolázottságának emelkedésével minden korosztályban lineárisan emelkedik a tanuló fiatalok aránya, a különbségek jelentősek. A származás hatása érvényesül a tekintetben is, hogy a fiatalok milyen típusú iskolában, képzésben tanulnak. Ez mind a középfokú oktatási intézmények megválasztására, mind a felsőoktatásban való részvételre hatást gyakorol. A magasan kvalifikált szülők olyan iskolaválasztási stratégiát követnek, amely lehetővé teszi, hogy gyermekeik is magas iskolai végzettséget szerezzenek. Ugyanakkor a kevésbé képzett szülők gyermekeinek lényegesen kisebb esélye van magas képzettségi szint megszerzésére. A felsőoktatásban rendkívül alacsony a maximum 8 általános iskolát végzett szülők gyermekeinek a jelenléte. Az alacsony iskolázottságú szülők és gyermekeik iskolaválasztási stratégiájuk során a mielőbbi szakmához jutást és kereső tevékenység végzését helyezik előtérbe. Így az egyéni döntések és az oktatási rendszer erőteljes szelektivitása együttesen a különböző társadalmi rétegek iskolai karrierútjának egymástól való eltávolításával egyértelműen azt eredményezi, hogy az oktatási intézmények továbbra is inkább a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése, mintsem az esélyek kiegyenlítése irányába hatnak a társadalmi hierarchia alsóbb szintjeiről érkező gyermekek számára.

Napjainkban a fiatalok iskolai életpályája rendkívül sokszínű lehet, az oktatásban eltöltött idő nagyon különböző hosszúságú lehet a középfokú végzettség megszerzéséig is. Sőt, – elsősorban a magasabb oktatási szinteken – egyre elfogadottabbá válik az iskolai pálya menetközben történő módosításának lehetősége. Az oktatásban való részvétel tendenciáiban részben a mai oktatáspolitika törekvésével összhangban lévő, részben ellentétes jellegzetességek figyelhetők meg: egyrészt tovább csökkent az érettségit nem adó, viszont nőtt az érettségit adó szakképző intézményekben tanulók aránya, ez utóbbi így ismét a 2016 előtti szinthez közelít. Ugyanakkor tovább nőtt a gimnáziumi képzést választók hányada is. A felsőoktatásban tanulók aránya is pozitív irányba mozdult el, ami elsődlegesen az alapképzési szakokon tanulók arányának növekedése miatt következett be, a mesterszintű képzésekre járók esetében 2020-ban csökkenést diagnosztizáltunk. Ez összefügghet azzal, hogy a nem diplomás szülők gyermekei esetében e képzési szint záródását tapasztaltuk.

Bár a társadalmi egyenlőtlenségek érvényesülése jelen van az oktatás világában, az oktatási expanziónak köszönhetően az elmúlt két évtizedben jelentős mértékben növekedett a 25-29 évesek képzettségi szintje. A maximum alapfokú végzettséggel bírók hányada 2000 és 2020 között kevesebb, mint felére csökkent. Hasonlóan csökkenő tendencia érvényesül az érettségi nélküli szakmai végzettséget szerző fiatalok arányában. Ugyanakkor a 2000-es évek elejéhez képest napjainkra megkétszereződött a diplomások aránya a korosztály-

ban, ami az érettségizettek arányának kedvező változása mellett együttesen azt eredményezi, hogy 2020-ban a 25-29 évesek döntő többsége (közel háromnegyede) legalább érettségivel rendelkezik.

A továbbtanulási tervek azonban nem ilyen kedvezőek. Az intézményes keretek között továbbtanulni akarók aránya a 2010-es évektől csökkenő tendenciát mutat. Ez a trend a fiatalok oktatási intézményektől való távolodását mutatja. Ugyanakkor – bár erről nem rendelkezünk adatokkal – ez nem feltétlenül jelenti a tanulás, a tudásbővítés igényének eltűnését, mivel az Internet világában a fiatalok preferenciáit tekintve az ismeretszerzés kevésbé kötött formái kerülhetnek előtérbe, átalakítva a tanulásról alkotott elképzeléseket. Ennek mérését, figyelembevételét a következő ifjúságkutatás során mindenképpen megfontolandónak tartjuk.

FORRÁSOK

- Bartha Eszter; Tóth András; Valuch Tibor (Szerk.) (2020): Munkás-kultúra-örökség. Munkások a rendszerváltás előtt és után Kelet-Közép-Európában és Magyarországon. Pécs: Kronosz Kiadó.
- Beck Ulrich (2003): A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba. Századvég – Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Budapest.
- Bíró-Nagy András; Szabó Andrea (2021): Magyar fiatalok 2021. Elégedetlenség, polarizáció, EU-pártiság. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Blaskó Zsuzsa (2002): Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás? Szociológiai Szemle, 2. 3-27. o.
- Bocsi Veronika (2016): Expanzió és szelektivitás – oktatási helyzetkép az ezredforduló után. In: Nagy Ádám; Székely Levente (Szerk): Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012. Budapest: ISZT Alapítvány – Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – Excenter Kutatóközpont – UISZ Alapítvány. 147-178. o.
- Bocsi Veronika (2018): (Kárpát-medencei) erőforrástérkép – magyar fiatalok az oktatás világában. In: Székely Levente (Szerk.): Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Budapest: Kutatóközpont. 183-204.o.
- Bourdieu, Pierre (1978): A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Budapest: Gondolat.
- Bukodi Erzsébet (2002): Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történeti időben. Szociológiai Szemle, 2. 28-58. o.
- DiMaggio, Paul (1998): Kulturális tőke és kulturális siker. In Róbert Péter (szerk.): Társadalmi mobilitás. Budapest: Új mandátum. 198-218. o.
- Csapó Benő (2012): Mérlegen a magyar iskola. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Csapó Benő; Molnár Gyöngyvér; Kinyó László (2009): A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében. Iskolakultúra, (3-4). 3-13. o.

- Engler Ágnes (2014): Hallgatói metszetek. A felsőoktatás felnőtt tanulói. Debrecen: Debreceni Egyetem CHERD.
- EUR-Lex (2009): A Tanács következtetései (2009. május 12.) az oktatás és képzés terén folytatott európai együttműködés stratégiai keretrendszeréről („Oktatás és képzés 2020"). 2009/C 119/02 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52009XG0528(01) (utolsó letöltés: 2022. 05. 08.)
- Európai Tanács (2009): Oktatás és Képzés 2020 stratégiai keretrendszer. 2009/C 119/02 http://oktataskepzes.tka.hu/hu/oktatas-es-kepzes-2020-strategiai-keretrendszer
- Galasi Péter (2004): Valóban leértékelődtek a felsőfokú diplomák? A munkahelyi követelmények változása és a felsőfokú végzettségű munkavállalók reallokációja Magyarországon 1994–2002. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek. 2004/3.
- Hárs Ágnes (2020): Elvándorlás, visszavándorlás, bevándorlás. Jelenségek és munkaerő-piaci hatások. In: Kolosi Tamás; Szelényi Iván; Tóth István György (Szerk.): Társadalmi Riport 2020. Budapest: TÁRKI Zrt. 115-145. o.
- Híves Tamás; Kozma Tamás (2014): Az expanzió vége? Educatio, 2. 239-252. o.
- ITM (2019): Szakképzés 4.0 – A szakképzés és felnőttképzés megújításának középtávú szakmapolitikai stratégiája, a szakképzési rendszer válasza a negyedik ipari forradalom kihívásaira. Budapest: Innovációs és Technológiai Minisztérium. https://www.nive.hu/Downloads/Hirek/DL.php?f=szakkepzes-4.0.pdf (utolsó letöltés: 2022. 04.15.)
- Jancsó Tamás (2017): Felsőoktatási vonzáskörzetek – Hol tanulnak a hallgatók? https://jancsotamasgondolkozik.blog.hu/2017/12/29/a_magyarorszagi_felsooktatasi_vonzaskorzetek (utolsó letöltés: 2022. 04. 28.)
- Kertesi Gábor; Köllő János (2006): Felsőoktatási expanzió, „diplomás munkanélküliség" és a diplomák piaci értéke. Közgazdasági Szemle, 13., (3.), 201-225. o.
- Kertesi Gábor; Kézdi Gábor (2009): Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. Közgazdasági Szemle, LVI., (11.), 959-1000. o.
- Kiss-Kozma Georgina (2021): A társadalom alapjai: munka és tudás. In: Székely, Levente (Szerk.): Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről. Budapest: Enigma 2001 Kiadó. 115-140. o.
- Klinger, András (2007): A halandóság társadalmi különbségei Magyarországon a XXI. század elején. Demográfia, 2007. 50. évf. 2-3. szám 252-281.
- Kővári Attila (2022): Magyarországi felsőoktatás digitális felkészültségének szakmapolitikai vonatkozásai az OECD digitális átalakulás jelentése kapcsán. Civil Szemle, XIX., (2.), Megjelenés alatt.
- KSH (2014): A népesedési folyamatok társadalmi különbségei. Statisztikai Tükör. 126. december 15.
- Lannert Judit (2019): Ifjúságkutatás 2016 – Csendes, céltalan, otthonülő konzervatív ifjúság? Magyar Tudomány, 180, (6.), 934-939. o.
- Nyüsti Szilvia (2013): Oktatási helyzetkép. In: Székely, Levente (Szerk.): Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet. Budapest: Kutatópont. 90-125. o.
- Qubit (2018): Magyarországon a legkisebb az oktatási mobilitás az európai OECD-tagok között. https://qubit.hu/2018/10/24/magyarorszagon-a-legkisebb-az-oktatasi-mobilitas-az-europai-oecd-tagok-kozott (utolsó letöltés: 2022. 04. 28.)
- Polónyi István – Tímár János (2001): Tudásgyár vagy papírgyár. Budapest, Új Mandátum.

- Pusztai Gabriella; Szigeti Fruzsina (Szerk.) (2021): Lemorzsolódási kockázat és erőforrások a felsőoktatásban. Debecen: CHERD.
- Szabóné Mojzes Angelika (2012): Expanziós folyamatok a felsőoktatásban. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Szanyi-F. Eleonóra; Susánszky Pál (2018): Iskolapadból a munkaerőpiacra – Magyar fiatalok karrier-pálya elemzése. In: Székely Levente (Szerk.): Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Budapest: Kutatóközpont Kft. – Enigma 2001. 207-230. o.
- Széll Krisztián; Nagy Ádám (2018): Oktatási helyzetkép: iskolai életutak, tervek és lehetőségek. In: Nagy Ádám (Szerk.): Margón kívül. Magyar Ifjúságkutatás 2016. 54-97. o.
- Szemerszki Marianna (2014): A középiskolából a felsőoktatásba – jelentkezési és felvételi tendenciák. Felsőoktatási Műhely, 1. szám
- Vas Megyei Kereskedelmi és Iparkamara (VMKI) (2020): Új szakképzési rendszer a 2020/2021-es tanévtől. https://vmkik.hu/uj-szakkepzesi-rendszer-a-20202021-es-tanevtol, (utolsó letöltés: 2022. 04. 29.)
- Valuch Tibor (2021): A munka világának változásai Magyarországon1990 után. Recenzió. Új Egyenlőség, https://ujegyenloseg.hu/a-munka-vilaganak-valtozasai-magyarorszagon-1990-utan (utolsó letöltés: 2022. 04. 29.)
- Vódli Zsolt István; Kéri Katalin (2022): Átlépés a határokon: Az AFS diákcsereprogram múltja és jövője. Civil Szemle, 1. szám. 71-80. o.

AZ OKTATÁSI ÉLETÚT MEGHATÁROZOTTSÁGAI ÉS A MOBILITÁSI ESÉLYEK

Bugyi Anett – Varga Áron

Jelen tanulmány keretein belül alapvetően azt vizsgáljuk, hogy milyenek a magyar oktatási rendszerben jelenlévők mobilitási esélyei. A társadalmi mobilitást annak iskolai és végzettségi tekintetében vizsgáljuk, és arra fókuszálunk, hogy mennyiben befolyásolja az egyes tanulási eredményeket (végzettség, nyelvtudás) a lakhely, illetve a szülők, elsősorban az apa végzettsége[1].

Elméleti kiindulópontunk Bourdieu (1996), aki szerint az oktatási rendszerekben a tudás megszerzése az uralkodó osztály monopóliuma, a rendszerek pedig újratermelik az egyenlőtlenségeket, ezzel pedig konzerválják a fennálló társadalmi rendet. Ez a mechanizmus a kulturális tőkére vezethető vissza, amely hatással van az iskolai teljesítményre és a továbbtanulással kapcsolatos percepciókra (Pusztai, 2015).

Miután a nagymintás ifjúságkutatások autonóm kötetében korábban (Széll–Nagy, 2018) részletes trendelemzés található a fiatalok oktatási helyzetéről, így tanulmányunk keretében pillanatképet vázoltunk fel a fiatalok 2020-as oktatási helyzetéről. Külön vizsgáljuk a 15-19 éves, középiskolás fiatalokat, illetve azokat is, akik már befejezték tanulmányaikat. Mindezt pedig kiegészítettük a fiatalok

1 A tanulmányban a MIK2020-as adatait vettük alapul, azokat adottságnak fogadva el. Miután a MIK2020 a településtípusra nézve is reprezentatív, azokat nem vetettük össze a KSH hasonló adataival.

nyelvtudásának vizsgálatával. Elemzésünk során nagy szerepet játszik a fiatalok oktatási és mobilitási helyzetének vizsgálata az apai végzettséghez viszonyítva, a mobilitáskutatások hagyományait követve (Róbert, 1990; Németh, 2006; Bukodi, 2003).

A hazai és nemzetközi mobilitáskutatások (pl. Andorka és mtsai, 1994; Boudon, 1974; Ferge, 1969; Goldthorpe, 1996) rámutattak, hogy az iskolázottságnak meghatározó szerepe van a státuszszerzés során. Hazánkban a státuszátörökítés szempontjából meghatározó az apák iskolai végzettsége (Németh, 2006). A 2000-es évekre elkezdett stabilizálódni a magyar társadalom osztályszerkezete (Kolosi–Róbert, 2004). Az elit réteg a rendszerváltás előtthöz képest duplájára nőtt, a középosztály aránya jelentősen csökkent, a munkások aránya szinte változatlan maradt, viszont a depriváltak aránya egy alacsony növekedést mutatott 2009-re (Kolosi–Keller, 2010). A magyar társadalom szerkezetét tekintve a népszámlálási adatokra támaszkodva az látható, hogy a társadalom felsőbb rétegeiben kevesen vannak jelen, továbbá sokakat fenyeget a lecsúszás esélye (Róbert, 2015). Éppen ezért is tartottuk kiemelten fontosnak, hogy tanulmányunk keretében az oktatás felől közelítve megvizsgáljuk a fiatalok mobilitási esélyeit, lehetőségeit.

A 15-19 ÉVES KOROSZTÁLY[2]

A 15-19 éves korcsoport közel hattizede (59%) gimnáziumokban tanul (1. ábra), 30 százalékuk az érettségi megszerzése mellett vagy után szakmát tanul és mindössze a fiatalok 11 százaléka vesz részt csak szakmát adó képzésben. A négy évvel ezelőtti nagymintás ifjúságkutatáshoz (MIK2016) képest pozitív változások figyelhetők meg: 2016-ban a mintában szereplő középiskolások 48 százaléka járt gimnáziumba, 33 százaléka járt érettségit adó szakmai képzésre, 19 százaléka pedig érettségit nem adó szakmai képzésben vett részt[3]. Összességében a 2016-os 81 százalékhoz képest a 2020-as adatok szerint a középiskolások 89 százaléka olyan képzésben tanul, ahol lehetősége van érettségit szerezni.

2 Ebben a részben azokat a fiatalokat vizsgáljuk, akik középiskolában tanulnak.
3 Saját számítás a MIK2016 adatai alapján.

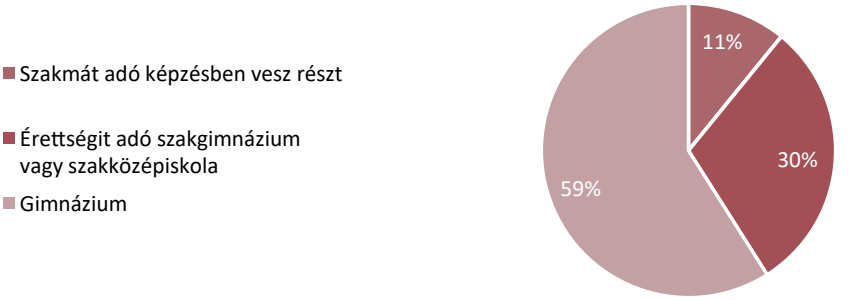

1. ábra: A 15-19 éves magyar középiskolások aránya a képzések típusai szerint 2020-ban. (N =1572; %;), forrás: MIK2020; saját szerkesztés

Abban a tekintetben, hogy mit tartanak fontosnak a fiatalok a boldoguláshoz a mai magyar társadalomban, szembetűnő, hogy minél magasabb az apák iskolai végzettsége, annál nagyobb arányban említették a 15-19 évesek a *„tudás, iskola, diploma, felkészültség"*[4] lehetőséget (2. ábra). A teljes mintán vizsgálva a kérdést nagyon hasonló eredményeket kapunk: a legfeljebb nyolc általánost végzett apák gyermekei 10 százalékban említik a tudást, a szakmát tanult apák gyermekeinek 18 százaléka, a legalább érettségit szerzett apák gyermekeinek 27 százaléka, a diplomás apák gyermekeinek pedig a 38 százaléka.

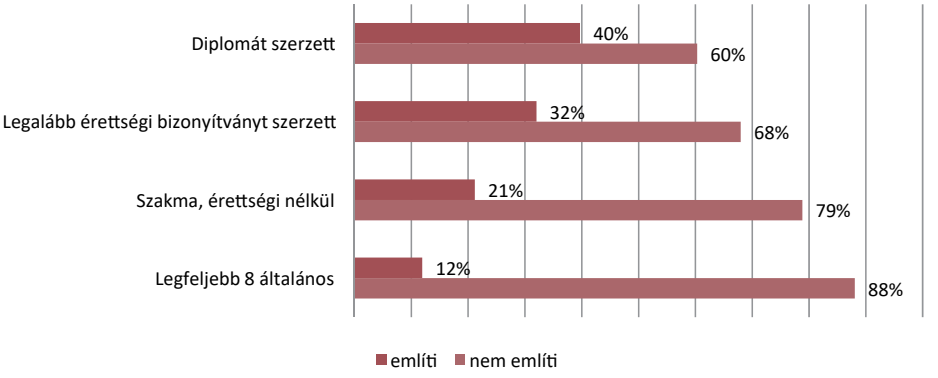

2. ábra: A tudás, iskolázottság említésének aránya (annak tekintetében, hogy mi kell ahhoz, hogy érvényesülhessünk a magyar társadalomban), az apa iskolai végzettségének tükrében. (N=2200; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[5]

4 A kérdezettek egy listából választották ki, hogy mit tartanak az első és második legfontosabbnak a boldogulás szempontjából ma Magyarországon. Elemzésünkben azokat vizsgáltuk, akik első vagy második helyen jelölték a „tudás, iskola, diploma, felkészültség" lehetőséget (a kérdőívben m24_1; m24_2).

5 $p<0,001$.

Az apák iskolázottságánál maradva megvizsgáltuk, hogy a középiskolába járó 15-19 éves diákok az apjuk végzettségéhez képest milyen képzési formában vettek részt 2020-ban.

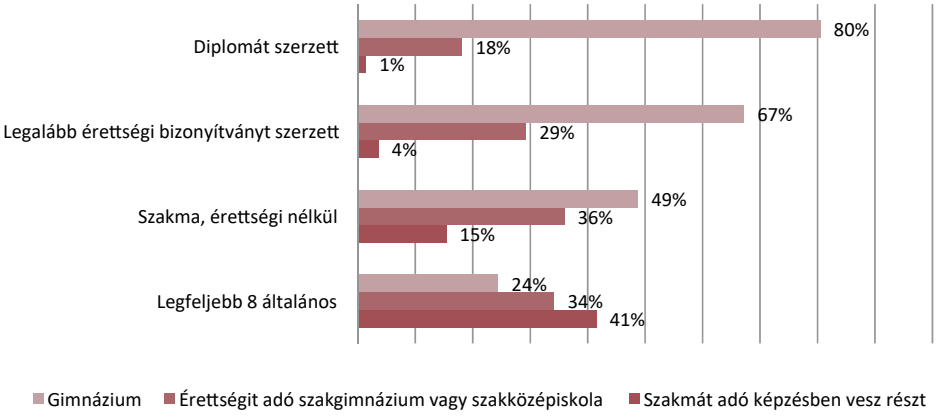

3. ábra: A 15-19 éves középiskolás fiatalok aránya képzési típusonként az apa iskolázottságának tükrében. (N=1507; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[6]

A legfeljebb nyolc általánost végzett apák gyermekei között vannak a legnagyobb arányban azok, akik csak szakmát adó képzésben vesznek részt (41%). Ez az arány drasztikusan csökken azon apák gyerekeinek körében is, akik szakmát tanultak, de érettségit nem szereztek (3. ábra). A diplomát szerzett apák gyerekeinek körében pedig szinte elenyésző azoknak a száma, akik érettségit nem adó képzési forma keretében tanulnak szakmát. Minél magasabban iskolázott a kérdezettek apja, gyermekeik annál inkább a gimnáziumi képzés felé orientálódnak.

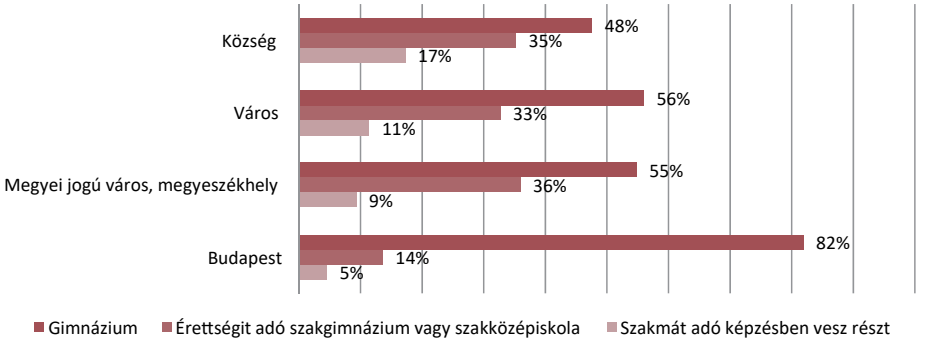

4. ábra: A 15-19 éves középiskolás fiatalok aránya képzési típusonként a településtípus tükrében (N=1739; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[7]

6 p<0,001.
7 p<0,001.

Településtípusonként jelentős különbségek mutatkoznak (4. ábra). A legszembetűnőbb, hogy a fővárosban a 15-19 éves középiskolások 82 százaléka gimnáziumban tanul. Ez feltehetőleg azzal is magyarázható, hogy Budapesten nagyobb számban vannak jelen ilyen intézmények, mint a kisebb településeken. Viszont a fővárosban a legkisebb azoknak az aránya is, akik érettségi nélküli szakmát adó képzésben vesznek részt. Ez az arány a községekben a legnagyobb (17%). Képzési típusonként – a főváros kivételével – az egyes településtípusokon hasonló arányban vannak jelen a fiatalok, ez alól kivételt képeznek a községi gimnáziumi, és szakmát adó képzésben tanulók, hiszen előbbiek némileg alul, utóbbiak pedig némileg felülreprezentáltak. Általánosnak tekinthető viszont, hogy minél nagyobb egy település, annál nagyobb azoknak az aránya, akik valamilyen érettségit adó képzésben vesznek részt és azok aránya, akik érettségi nélküli szakmát adó képzésben részesülnek egyre csökken.

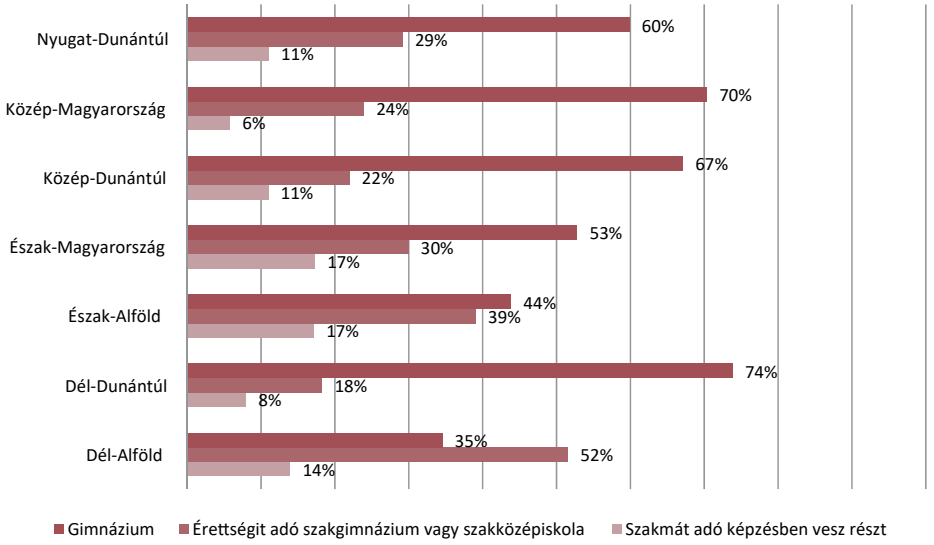

5. ábra: A 15-19 éves középiskolás fiatalok aránya képzési típusonként a régiók tükrében. (N= 1569; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés

Szembetűnőek a régiók szerinti különbségek is (5. ábra). Országosan, középiskolai szinten kiemelkedik a Dél-dunántúli és a Közép-magyarországi régió, itt a legmagasabb a gimnáziumi tanulók (74 és 70%) és a legalacsonyabb az érettségi nélkül szakmát adó képzésben a tanulók aránya (8 és 6%). Ezzel szemben a Dél-alföldi régióban a legkisebb a gimnáziumi tanulók aránya (35%) és ez az egyetlen régió, ahol a szakgimnáziumi, szakközépiskolai tanulók nagyobb arányban vannak jelen, mint a gimnazisták. Kiemelendő még Észak-Alföld és

Észak-Magyarország, ezekben a régiókban a legmagasabb a csak szakmát adó képzésben tanulók aránya (17%).

A régiók és a településtípusonkénti különbségek részben eltűnnek a legalacsonyabban és a legmagasabban iskolázott apák gyermekeinek vizsgálatakor:[8] a legalacsonyabban és a legmagasabban iskolázott apák gyermekeinek oktatási lehetőségeire nincs vagy alig van hatással, hogy milyen településen és melyik régióban laknak.

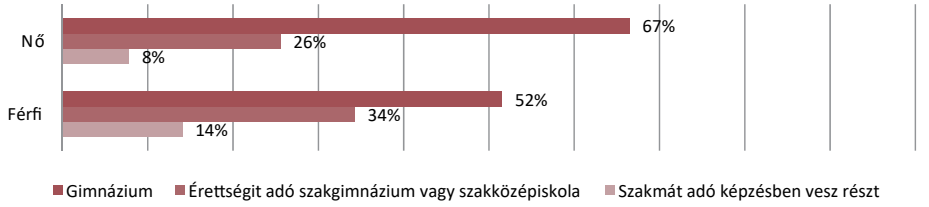

6. ábra: A 15-19 éves középiskolások megoszlása iskolatípusonként (N=1571; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[9]

A nemek vizsgálatakor az rajzolódott ki, hogy a gimnáziumokban van jelen a 15-19 éves lányok 67 százaléka, viszont a szakképzésben a fiúk felülreprezentáltak, főleg az érettségit nem adó szakképzésben (6. ábra). Számottevő különbségek a nemek tekintetében leginkább a teljes minta vizsgálatakor kerültek előtérbe (18. ábra).

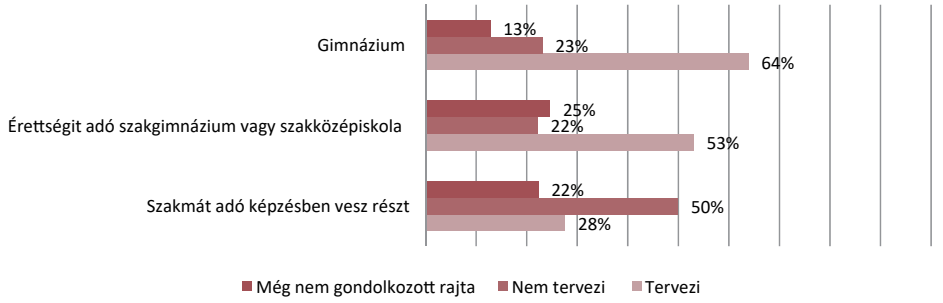

7. ábra: A 15-19 éves középiskolások továbbtanulási tervei képzési típusonként (N= 1530; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[10]

8 A legalacsonyabban iskolázott apák tekintetében a településtípusok vizsgálatakor p=0,222; a régiók vizsgálatakor pedig p=0,005 (szignifikáns). A lemagasabban iskolázott apák tekintetében a településtípusok vizsgálatakor p=0,172; a régiók vizsgálatakor pedig p=0,113.

9 p<0,001.

10 p<0,001.

A továbbtanulni nem tervezők aránya értelemszerűen a gimnáziumi tanulók körében a legkisebb (7. ábra), az érettségit adó képzésekben tanuló fiataloknak általánosságban valamivel több, mint a fele szeretne továbbtanulni (53%). Az érettségit nem adó szakképzésben tanulók közel egyharmada szintén szeretne továbbtanulni (28%), viszont körükben vannak a legtöbben azok, akik nem tervezik ezt (50%). Jelentős a fiatalok körében a középiskola választásakor az önszelekció, ami nem feltétlen azt jelenti, hogy a szakképzésben tanulóknak rosszabbak a tanulási esélyeik, hanem hogy sok fiatal azért választja ezt az iskolatípust, mert nem is szeretne továbbtanulni (Nagy, 2004).

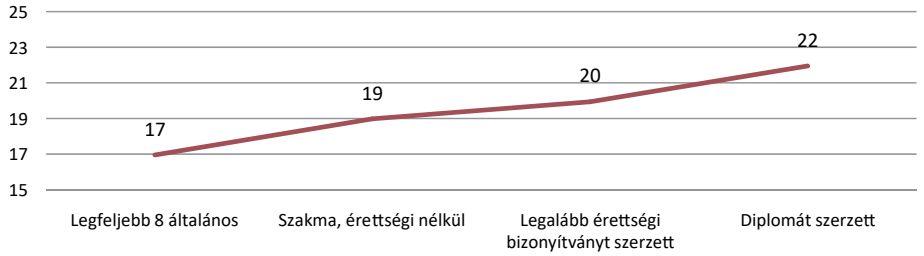

8. ábra: A 16-29 éves, tanulmányaikat már befejezett fiatalok átlagos életkora a tanulmányok befejezésekor az apa végzettségének tükrében[11] (N=4396), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[12]

A legfeljebb nyolc általánost végzett apák gyermekei átlagosan 17 éves korukig tanulnak (8. ábra), tehát feltehetőleg nagy a körükben a középiskolai lemorzsolódás. Az érettségi nélkül szakmát szerzett apák gyermekei átlagosan 19 éves korukig tanulnak, ami arra enged következtetni, hogy jobbára befejezik a középiskolai tanulmányaikat. A legalább érettségivel rendelkező apák gyermekei átlagosan 20 éves korukig tanulnak, tehát legtöbbjük befejezi középiskolai tanulmányait és sokan tovább is tanulnak közülük. A diplomát szerzett apák gyermekei pedig átlagosan 22 éves korukig vannak jelen az oktatási rendszerben, ők vélhetőleg szintén befejezik középiskolai tanulmányaikat, majd jellemzően tovább is tanulnak.

Összességében a 2020-as adatok is azt igazolják, hogy minél iskolázottabbak az édesapák, amely együtt jár általában magasabb társadalmi státusszal is, annál több időt töltenek a fiatalok az oktatási rendszerben és annál magasabb képzési szintre képesek eljutni.

11 Az átlagos életkort az alábbi kérdés válaszai alapján határoztuk meg: „o7b. Hány éves korában fejezte be a tanulmányait?" Ezt a kérdést csak azoknak a fiataloknak tették fel, akik már befejezték tanulmányaikat és munkájuk mellett sem vesznek részt semmilyen képzési formában.

12 $p<0{,}001$.

A 18-29 ÉVES FIATALOK ÉS A TANULÁS

A 18-29 éves, vagyis nagykorú fiatalok körében viszonylag alacsony az inaktívak aránya, ez alól kivételt képeznek azon apák gyermekei, akik nyolc általános osztályt vagy kevesebbet fejeztek be, gyermekeik közel egyharmad inaktív (32%; 9. ábra).

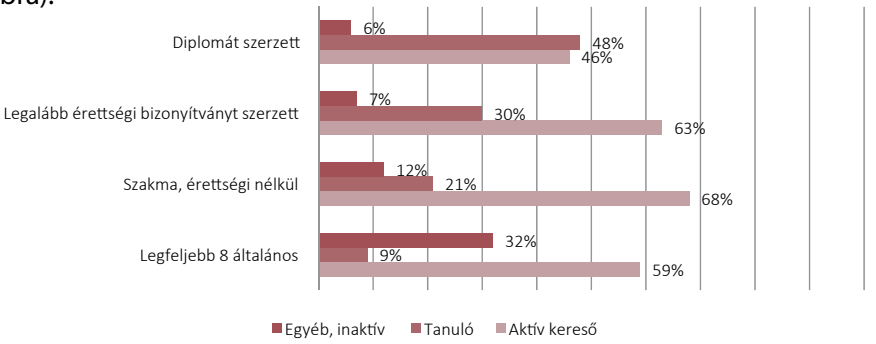

9. ábra: A 18-29 éves fiatalok főtevékenysége az apa iskolázottságának tükrében (N=6395; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[13]

Alapvetően viszont minden kategóriában magas azoknak az aránya, akik már dolgoznak, főleg a szakmát tanult és legalább érettségit szerzett apák gyermekeinek körében nagy ez a hányad (68 és 63%). Azon szülők gyerekeinek körében, akik diplomát szereztek, két százalékponttal nagyobb azoknak az aránya, akik még tanulnak, azokhoz képest, akik már aktív keresők.

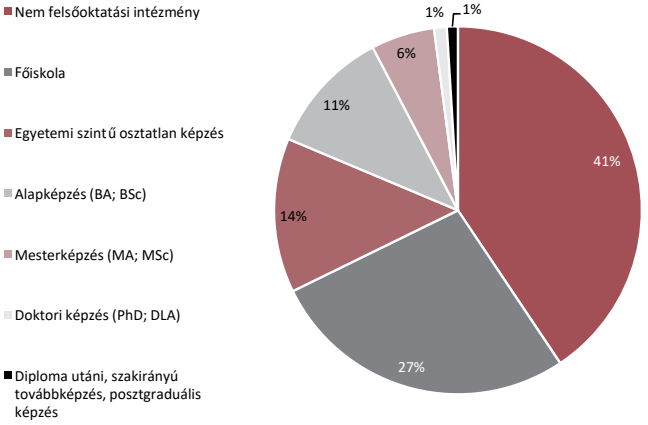

10. ábra: A 18-29 éves diákok megoszlása képzési formák szerint (N=1864; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés

13 p<0,001.

A 18-29 év közötti fiatalok legnagyobb arányban felsőoktatási intézményekben vannak jelen (59%), legnagyobb részük főiskolára jár (27%), osztatlan képzésben a fiatalok 14 százaléka vesz részt (10. ábra), hatoduk pedig alap- és mesterképzésen tanul (11 és 6%). 41 százalékuk nem felsőoktatási intézményben tanul, 1-1 százalék pedig doktori és diploma utáni posztgraduális és szakirányú továbbképzést látogatja.

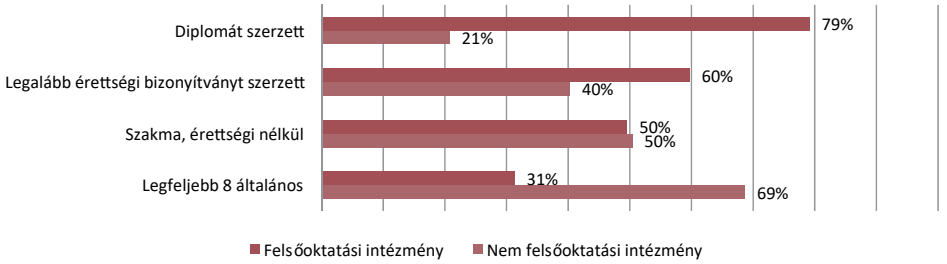

11. ábra: A 18-29 éves még tanuló fiatalok aránya felsőoktatási és nem felsőoktatási intézményekben az apa iskolázottságának tükrében (N=1844; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[14]

Azon apák gyerekei, akik maximum az általános iskola nyolc osztályát végezték el és még tanulnak 18 éves koruk után, jellemzően nem felsőoktatási intézményekben vannak jelen: mindössze közel egyharmaduk (31%) tanul a felsőoktatásban (11. ábra). Ezzel szemben a diplomás apák 18 év feletti gyermekeinek közel 80 százaléka valamilyen felsőoktatási intézmény hallgatója. A szakmát szerzett apák esetében fele-fele az arány, míg a legalább érettségit szerzett apák gyermekei körében már azok vannak többen, akik felsőoktatási intézményben tanulnak (60%).

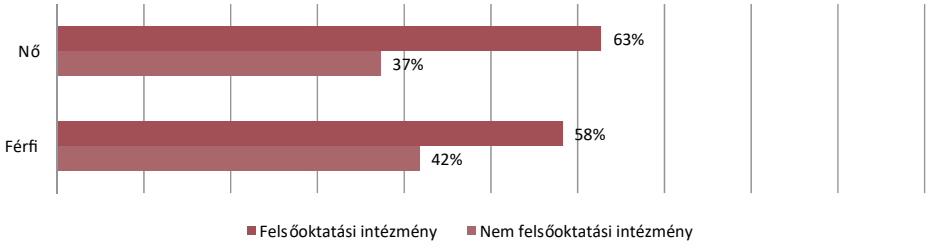

12. ábra: A 18-29 éves még tanuló fiatalok nemek szerinti megoszlása a felsőoktatási és nem felsőoktatási intézményekben (N=1913; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[15]

14 p<0,001.
15 p=0,045.

A nemek tekintetében látható, hogy szignifikánsan több nő van jelen a felsőoktatásban (12. ábra). Ez összhangban van az országos trenddel: a KSH adatai szerint 2001 óta minden tanévben jelentős különbség mutatkozik a nemek tekintetében a nők javára az alap- és mesterképzéseken. A 2019/2020-as tanévben például az alap- és mesterképzésen tanuló férfiak száma 116 609 fő, míg a nőké 132 096 fő volt[16].

Az eredmények jól szemléltetik, hogy minél magasabb a szülő befejezett iskolai végzettsége, gyermekeik annál több időt töltenek az oktatási színtéren és annál magasabb oktatási szintet képesek elérni.

A TANULMÁNYAIKAT MÁR BEFEJEZETT FIATALOK[17] ÉS A TÁRSADALMI MOBILITÁS[18]

A tanulmányaikat befejezett 16-29 éves fiatalok 45 százaléka rendelkezik érettségi bizonyítvánnyal és 27 százaléka végzett szakmai bizonyítvánnyal, érettségi nélkül. Diplomát a fiatalok 17 százaléka szerzett, és legkisebb arányban, 11 százalékkal azok vannak, akik legfeljebb az általános iskolát fejezték be (13. ábra). A 2016-os eredmények[19] közül kiemelendő, hogy a diplomások száma 2016-hoz képest alig növekedett (16 és 17%) annak ellenére, hogy a 2020. augusztus 31-ig sikeres záróvizsgával rendelkezők mentesültek a nyelvvizsgakötelezettség alól (Magyar Közlöny, 2020). A kormányzati intézkedés ellenére viszont csak egy százalékkal nőtt a diplomások aránya 2020-ra (16-ról 17%-ra). Középiskolai végzettség tekintetében azonban pozitív változások történtek 2016-hoz képest: többen szereztek legalább érettségit és csökkent azoknak az aránya, akik legfeljebb az általános iskolát fejezték be.

16 Ennek stabil alapot ad, hogy a lányok nagyobb arányban járnak gimnáziumokba, mint a fiúk. Az elmúlt öt évben is hasonló tendencia volt megfigyelhető a nemi arányok tekintetében, a nők átlagosan kb. 14 ezer fővel többen vannak jelen az alap- és mesterképzéseken (KSH, 2021).

17 Azokat tekintjük tanulmányaikat már befejezetteknek, akik minimum 16 évesek (a tankötelezettségi korhatár miatt), főtevékenységük szerint már nem tanulnak, valamint főtevékenységük végzése mellett sem tanulnak semmilyen képzési formában (a kérdőívben o1 és o2_1 kérdésekre adott válaszok alapján).

18 „Társadalmi mobilitásnak nevezzük azt a jelenséget, amikor az egyén vagy a család társadalmi helyzete megváltozik, például parasztból munkás vagy munkásból értelmiségi lesz." (Andorka, 2006: 234)

19 A tanulmányaikat már befejezettek iskolázottságának arányai 2016-ban (saját számítás): maximum nyolc általános=15%; szakmunkás=29%; érettségi=40%; diploma, PhD=16%.

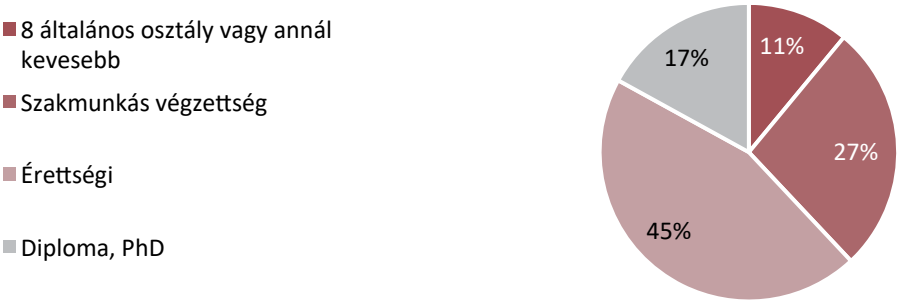

13. ábra: A 16-29 éves, tanulmányaikat befejezett fiatalok iskolai végzettségének aránya (N=4725; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés

Az apa iskolai végzettségének hatása a tanulmányaikat már befejezett fiatalok végzettségének vizsgálatakor rajzolódik ki a legjobban, hogy a szülő iskolázottsága predesztinálja a fiatalok által befutható iskolai pályát és erősen jelen van a státuszátörökítés – oktatási életút szempontjából – a társadalom legalsó és legfelső rétegében.

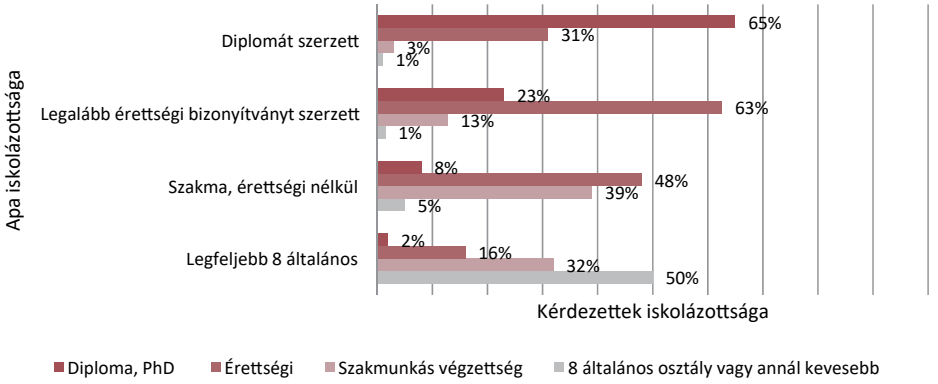

14. ábra: A 16-29 éves, tanulmányaikat befejezett fiatalok iskolai végzettsége az apa iskolázottságának tükrében (N=4562;%), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[20]

A maximum nyolc általánost végzett apák gyermekeinek a fele (50%) ugyanazt az iskolai végzettséget tudja megszerezni és a felsőoktatás szintjére csak 2 százalékuknak sikerült eljutni (14. ábra). Ehhez képest a ranglétra tetején elhelyezkedő diplomás apák tekintetében még inkább jelen van a státuszátörökítés: gyermekeik 65 százaléka volt képes szintén diplomát szerezni, de összességében gyermekeik 96 százaléka legalább érettségivel rendelkezik. A társadalmi mobilitás lehetősége talán leginkább a szakmát tanult apák esetében jelentős:

20 $p<0,001$

gyermekeik legnagyobb arányban érettségit szereznek, de látható, hogy az egy tanulmányi szinttel történő feljebb lépés a reális számukra, a felsőoktatásban csak 8 százalékuk van jelen. Az érettségivel rendelkező apák gyermekei is nagy arányban azonos szinten ragadnak, 63 százalékuk szintén érettségit szerzett, 23 százalékuknak sikerült diplomát vagy PhD fokozatot szereznie.

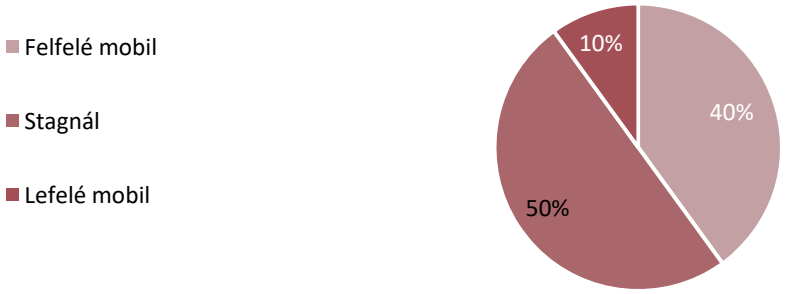

15. ábra: A tanulmányaikat már befejezett 16-29 éves fiatalok társadalmi mobilitásának megoszlása. (N=4562; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés

Azok a 15-29 éves fiatalok, akik már befejezték tanulmányaikat, 50 százalékban ugyanolyan végzettséget tudtak szerezni, mint az apjuk. 10 százalékuk lefelé volt mobil, 40 százalékuk pedig felfelé (15. ábra). Még érdekesebb ezen tanulmányi előmenetelek léptéke (1. táblázat).

Hány lépést tett előre?	Felfelé mobilok aránya	
Egy lépést tett előre	N	1522
	%	84%
Több lépést tett előre	N	285
	%	16%
Összesen	N	1807
	%	100%

1. táblázat: Felfelé történő mobilitási lépések aránya (N= 1807; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés

Hazánkban az egy lépésnyi társadalmi mobilitás a legszámottevőbb, a felfelé mobilok esetében 84 százalékban erről van szó. Ilyen mobilitásra leginkább a szakmát tanult apák gyermekeinek körében kerül sor, amely a felfelé történő mobilitások 64 százalékát jelenti (2. táblázat).

Édesapja/nevelőapja legmagasabb befejezett iskolai végzettsége	Felfelé mobilok aránya	
Legfeljebb 8 általános	N	348
	%	19%
Szakma, érettségi nélkül	N	1164
	%	64%
Legalább érettségi bizonyítványt szerzett	N	295
	%	16%
Összes	N	1807
	%	100%

2. táblázat: A felfelé történő mobilitások aránya az apa iskolázottságának tekintetében (N= 1807; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés

Ezek az eredmények arra utalnak, hogy hazánkban leginkább csak a strukturális mobilitás[21] hatása érvényesül, hiszen ma már az érettségi megszerzése gyakorlatilag alapelvárás a munkaerőpiacon. Világszerte általános trend, hogy a mobilitási lehetőségeket a strukturális változások befolyásolják leginkább. A strukturális mobilitásnak fő húzóerejét a technológiai, gazdasági változások jelentik, amelyek új pozíciókat nyitnak ezekbe az ágazatokba, ez pedig sokszor elősegíti az új szereplők beintegrálódását a társadalom felsőbb rétegeibe. (Huszár–Záhonyi, 2018).

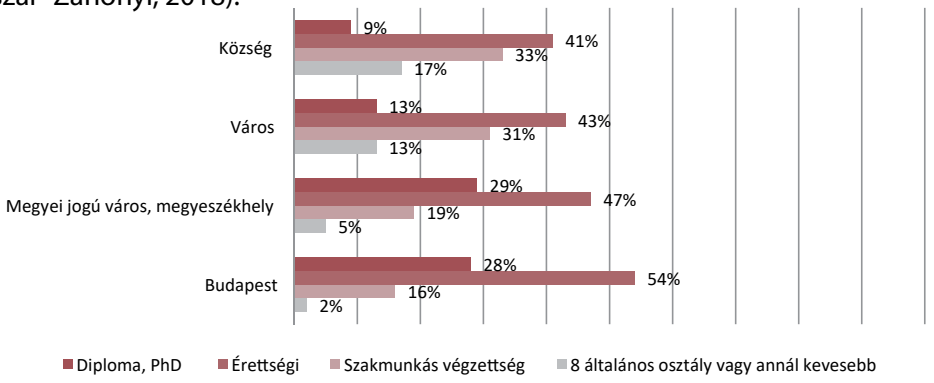

16. ábra: A tanulmányaikat már befejezett 16-29 éves fiatalok iskolázottságának aránya a településtípus tükrében. (N=4726; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[22]

21 „A strukturális mobilitáson azoknak az arányát értjük, akik szükségképpen mobilak voltak a származási és az elért társadalmi helyzetek megoszlása közötti eltérés miatt, más szóval azért kellett, hogy mobillá váljanak, mert az „apák" nemzedékének összetétele eltér a „fiúk" nemzedékének összetételétől." (Andorka, 2006: 238)

22 $p<0,001$

Minél nagyobb egy település, annál alacsonyabb azoknak az aránya a fiatalok körében, akik maximum nyolc osztályt végeztek el, és nő azok aránya, akik legalább érettségit szereztek (16. ábra), továbbá a 15-29 éves korcsoport iskolázottsága településtípusonként alapvetően hasonló tendenciákat mutat, mint a középiskolások tekintetében (4. ábra). A községi fiatalok körében vannak a legnagyobb arányban azok, akik maximum nyolc általános iskolai osztályt fejeztek be (17%), ez az arány a települések nagyságával csökken és a fővárosban arányuk már elenyésző, mindössze 2 százalék. Viszont minden településtípuson az érettségizettek aránya a legnagyobb, a községekben is 41 százalékban vannak jelen, Budapesten pedig a kérdezettek több mint felének (54%) van érettségije. A szakmunkások aránya a községekben a legnagyobb, ezt követi szorosan a városi szakmunkások aránya, majd egy egészen nagy csökkenés látható arányukban a megyei jogú városokban és megyeszékhelyeken (19%). A diplomával és PhD-val rendelkezők aránya egy százalékponttal, de a megyei jogú városokban és a megyeszékhelyeken a legnagyobb (29%), ezt követi a főváros, majd látható, hogy a városi és a községi értelmiség arányukat tekintve leszakadóban van, a városokban arányuk 13 százalék, a községekben pedig 9 százalék.

Az eredményekből az rajzolódik ki, hogy a fiatalok iskolai végzettségének tekintetében, a településtípusokat vizsgálva, elkülönül a főváros és a megyei jogú városok, illetve a megyeszékhelyek: a kérdezettek 30 százaléka él ezeken a településeken, de a diplomások 60 százaléka itt tömörül. Továbbá kirajzolódik egyfajta megosztottság is: a fővárosban, valamint a megyeszékhelyeken és megyei jogú városokban hasonló arányban vannak jelen a fiatalok a végzettségi kategóriák szempontjából. Ugyanígy megfigyelhető az egyéb városok és a községek esetében is a végzettségi kategóriákkal kapcsolatos hasonlóság, azzal a kivétellel, hogy a községekben a legfeljebb nyolc általánossal rendelkezők felül-, a diplomások pedig alulreprezentáltak[23].

23 Ebben valószínűleg nagy szerepe van a fiatalok földrajzi mobilitásának.

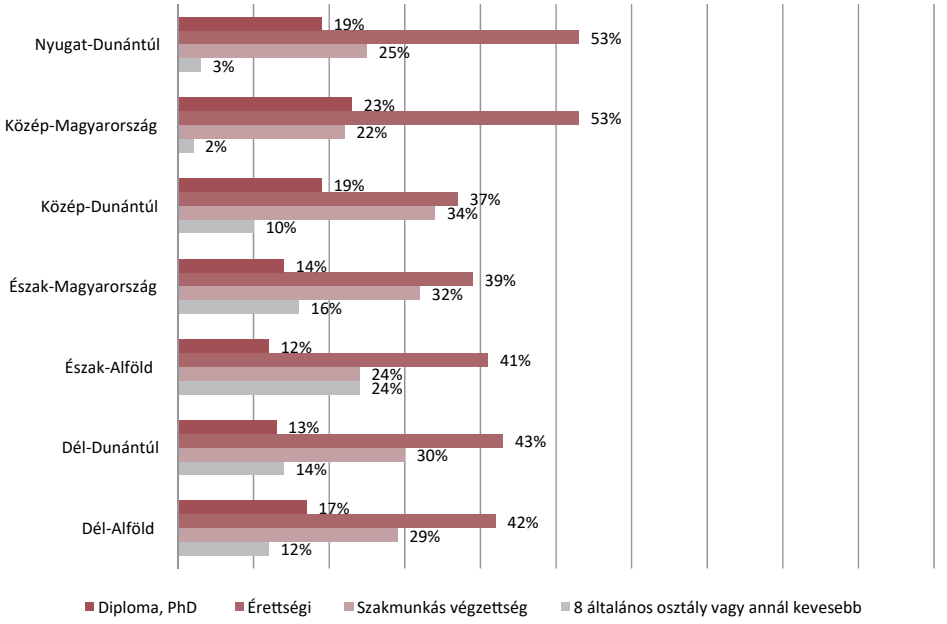

17. ábra: A tanulmányaikat már befejezett 16-29 éves fiatalok iskolázottságának aránya régiónként. (N=4725; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[24]

A régiók vizsgálatakor látható, hogy továbbra is Dél-Alföld, Észak-Alföld és Észak-Magyarország vannak a legrosszabb helyzetben (17. ábra), viszont összességében némileg eltérő képet kapunk, mint a középiskolások vizsgálatakor (5. ábra). A tanulmányaikat már befejezett fiatalok vizsgálatánál is a Közép-dunántúli és Észak-magyarországi régiók számítanak a legfejlettebbnek. A középiskolások vizsgálatakor a Dél-dunántúli régióban volt a legmagasabb a gimnáziumban tanulók aránya (74%) és csak Közép-Magyarországon volt kisebb a csak szakmát adó képzésben tanulók aránya. Ehhez képest a tanulmányaikat már befejezett fiatalok vizsgálatakor Dél-Dunántúl átlagosnak tekinthető, sőt, az értelmiségiek aránya itt a legalacsonyabb (13%). Ezek alapján a Dél-dunántúli régió oktatási szempontból fejlődő régiónak tűnik, hasonlóképp, mint a Közép-dunántúli régió. Ez utóbbinál az iskolások hasonló arányban vannak jelen iskolatípusonként, sőt, a diplomával, PhD-val rendelkezők aránya azonos, mint a Nyugat-dunántúli régióban (19%), viszont a tanulmányaikat befejezett fiatalok esetében az érettségizettek aránya a legalacsonyabb és a szakmunkásoké a legmagasabb.

24 $p<0,001$

A már említett három régió szempontjából – amelyek a középiskolások vizsgálatakor a legkevésbé fejlettnek bizonyultak (Dél-Alföld, Észak-Alföld, Észak-Magyarország) – is árnyalhatjuk a képet (17. ábra). Bár ezekben a régiókban a legmagasabb azoknak az aránya, akik maximum az általános iskolát fejezték be, az értelmiség szempontjából nem ennyire problémás a helyzet. Dél-Alföldön a második legnagyobb azoknak az aránya, akik diplomával vagy PhD-val rendelkeznek (17%), ezt követi Észak-Magyarország. Igazán leszakadónak Észak-Alföld tekinthető, itt a legalacsonyabb a legalább érettségivel rendelkezők aránya és a legnagyobb a maximum általános iskolát végzettek és a szakmunkások aránya, ahol a két kategória együtt a régió közel felét jelenti (48%).

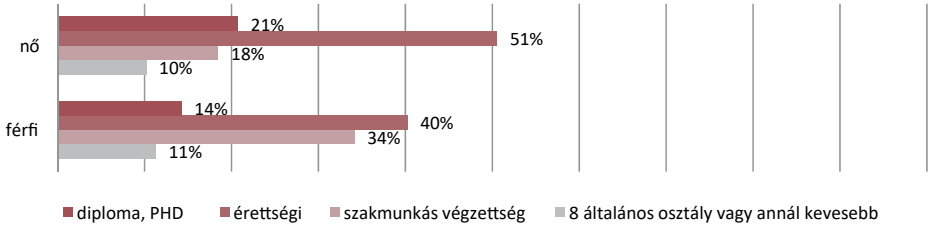

18. ábra: A 16-29 éves fiatalok nemek szerinti megoszlása a befejezett iskolai végzettség tekintetében (N= 4725; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[25]

A magasabban iskolázottak között egyértelműen nagyobb a nők aránya, az érettségizettek tekintetében 11 százalékponttal, a diplomások, PhD-t végzettek tekintetében pedig 7 százalékponttal (18. ábra). A szakmunkások körében egyértelműen a férfiak vannak felülreprezentálva, a nyolc általánost vagy kevesebbet végzettek körében viszont kiegyenlítődik a férfiak és a nők aránya.

FIATALOK ÉS A NYELVTUDÁS

A nyelvtudás a soknyelvű, határok nélküli Európában elengedhetetlen, így érdemes megnézni a fiatalok nyelvismeretét[26]. Általánosságban elmondható, hogy Magyarország az idegennyelv-ismeret terén nem ér el jó eredményeket. Egy 2018-as EU-s kutatás szerint a 15-30 éves magyar fiatalok 38 százaléka nem szeretne idegennyelvet tanulni, ez pedig a legrosszabb adat volt az egész Európai Unióban. Továbbá, a magyarok 58 százaléka nem beszél idegennyelvet, ez pedig a harmadik legrosszabb adatnak számított (Qubit, 2018). Mindezek mel-

25 $p<0,001$.

26 Az ezzel kapcsolatos eredményeket némi fenntartással érdemes kezelni, hiszen a kérdezettek önbevallással nyilatkoztak arról, hogy hány idegen nyelvet beszélnek.

lett egy friss pilot kutatás eredményei alapján a sikeres nyelvtanulás és a szülő iskolai végzettsége, valamint a nyelvtanulás fontosságának megítélése között összefüggés van középiskolai szinten (Novák–Fónai, 2020).

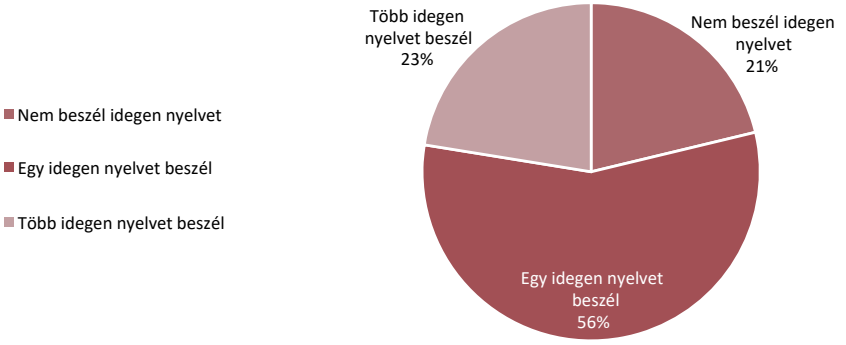

19. ábra: A 15-29 éves fiatalok idegennyelv-ismeretének aránya. (N=7905; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés

A legnagyobb arányban azok a fiatalok vannak, akik bevallásuk szerint egy idegen nyelvet beszélnek (56%, 19. ábra), 21 százalékuk nem beszél idegen nyelvet, 23 százalékuk pedig több idegen nyelvet is beszél.

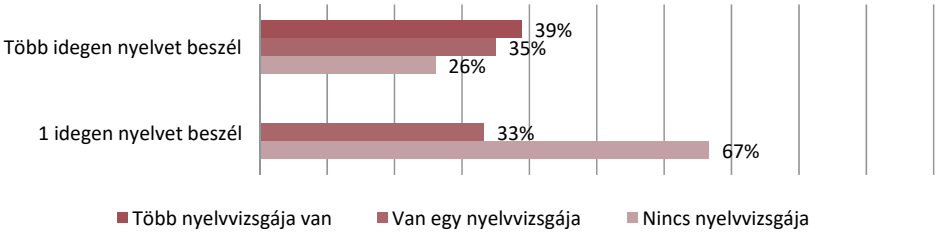

20. ábra: A 15-29 éves fiatalok idegennyelv-ismerete nyelvvizsgáik tükrében. (N=6231; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[27]

Azoknak a fiataloknak, akik egy idegen nyelvet beszélnek, csak kb. egyharmaduknak (33%) van nyelvvizsgája[28] (20. ábra). Azok körében, akik több idegen nyelvet is beszélnek, 35 százalékuk egy nyelvvizsgával rendelkezik, 39 százalékuk pedig többel is, és 26 százalék azoknak az aránya, akiknek nincsen nyelvvizsgájuk.

27 $p<0,001$.
28 A fiatalok nyilatkoztak, hogy van-e nyelvvizsgájuk az adott nyelvből.

A szülői státuszból következő tanulási életpálya jobb megértése érdekében pontszámokat[29] rendeltünk az egyes nyelvtudási szintekhez és a nyelvvizsgákhoz. Megvizsgáltuk, hogy az apák végzettsége alapján átlagosan milyen pontszámokkal rendelkeznek azok a fiatalok, akik már nem tanulnak, illetve, hogy a középiskolában tanuló fiatalok átlagosan mennyi ponttal rendelkeznek.

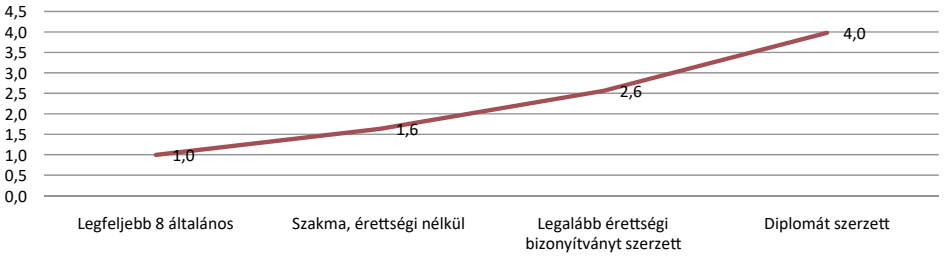

21. ábra: A 15-29 éves fiatalok idegennyelv ismerte az apa iskolázottságának tükrében. (N=7615; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[30]

Látszik, hogy az idegennyelv-ismeretet is befolyásolja az apa iskolázottsága (21. ábra). Minél magasabb az apa végzettsége, gyermeke annál nagyobb eséllyel beszél idegen nyelvet. A legfeljebb nyolc általánossal rendelkező apák gyermekei átlagosan alapfokon beszélnek egy idegen nyelvet, míg a diplomát szerzett apák gyermekei között általánosnak tűnik, hogy legalább középfokú nyelvtudással és egy nyelvvizsgával rendelkeznek.

22. ábra: Középiskolás fiatalok átlagos idegennyelvismerete a hozzájuk rendelt pontszámok alapján az iskolatípusok tükrében (N=1562), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[31]

29 A fiatalok önbevallással nyilatkozhattak arról, hogy milyen szinten beszélik az adott nyelvet, ezek alapján a következő idegennyelv-ismereti pontszámokat gyűjthették össze: alapfok=1 pont; középfok= 2 pont; felsőfok= 3 pont; anyanyelvi szint= 4 pont. Mindezt kiegészítve minden bevallott nyelvvizsga 1 plusz pontot jelentett. (Csak a magyar anyanyelvű fiatalokat vizsgáltuk, és a magyart, mint idegennyelv-tudást nem vontuk be.)

30 $p<0,001$.

31 $p<0,001$.

Az iskolatípusok vizsgálatánál is kirajzolódik, hogy minél magasabb szintre készít fel az adott iskola, annál magasabb a fiatalok átlagos nyelvtudási pontszáma (22. ábra). Az érettségit nem adó szakmai képzésben tanulók átlagos pontszáma nem éri el az egyet (0,9), tehát ezekben az iskolákban a fiatalok átlagosan nem érik el azt a szintet, hogy egy idegen nyelvet beszéljenek alapfokon, ezzel szemben a gimnáziumokban az átlagos pontszám 2,2; tehát a gimnáziumokban jó eséllyel a fiatalok átlagosan két nyelvet is ismernek alapszinten, vagy egy nyelvet középszinten. A szakgimnáziumokban és szakközépiskolákban az átlagpontszám 1,5; tehát az átlagos diákok minimum egy nyelvet beszélnek alapfokon.

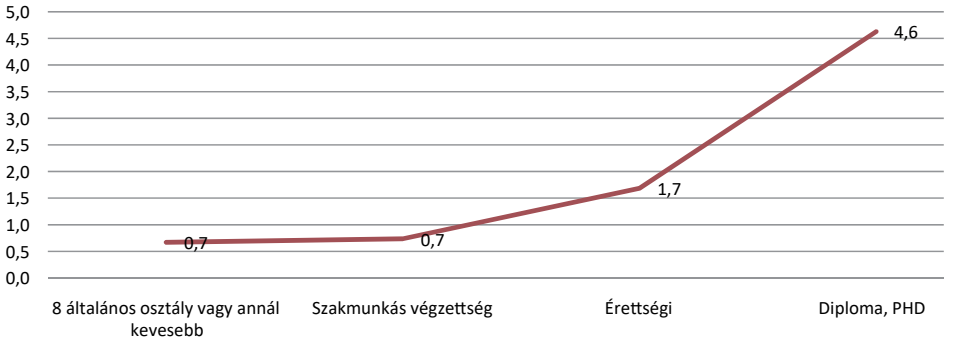

23. ábra: A tanulmányaikat már befejezett 16-29 éves fiatalok átlagos nyelvtudási pontszáma az iskolázottságuk fényében (N=4649), forrás: MIK2020; saját szerkesztés [32]

Az iskolai végzettség erősen befolyásolja az idegennyelv-ismeretet is (23. ábra). Azok a fiatalok, akik maximum az általános iskolát fejezték be vagy szakmunkások lettek, átlagosan a pontszámaik alapján (0,7)egy idegennyelvet sem beszélnek. Ezzel szemben az érettségivel rendelkezők legalább egy idegennyelvet ismernek alapfokon. Kiugró viszont a diplomát, doktori fokozatot szerzettek átlagos pontszáma: 4,6.

32 $p<0,001$.

OKTATÁSI PONTSZÁM MODELL

A fentiekhez hasonló módon, pontszámok segítségével igyekeztünk megragadni a fiatalok oktatási életútját. A modellben gyakorlatilag a nyelvtudással kapcsolatos pontszámokat összevontuk a – szintén általunk képzett – iskolázottsági pontszámokkal[33], és így alkottuk meg az *oktatási pontszámokat*[34].

Oktatási pontszámok		
Pontszám	N	%
0 pont	25	1%
1 pont	323	7%
2 pont	673	15%
3 pont	832	18%
4 pont	741	16%
5 pont	534	11%
6 pont	378	8%
7 pont	253	5%
8 pont	260	6%
9 pont	227	5%
10 pont	101	2%
11 pont	92	2%
12 pont	94	2%
13 pont	64	1%
14 pont	28	1%
15 pont	10	0%
16 pont	2	0%
17 pont	5	0%
18 pont	1	0%
19 pont	2	0%
22 pont	1	0%
23 pont	2	0%
Összesen	4647	100%

3. táblázat: A tanulmányaikat már befejezett 16-29 éves fiatalok oktatási pontszámai és azok arányai (N=4661; %), forrás: MIK2020; saját szerkesztés

33 Az iskolázottsági pontszámokat a következőképpen alkottuk meg: nem járt iskolába= 0 pont; kevesebb, mint 8 általános =0 pont; 8 általános=1 pont; szakmát adó, érettségi nélküli szakközépiskola, szakmunkásképző, szakiskola=2 pont; érettségit adó szakgimnázium vagy szakközépiskola=3 pont; gimnáziumi érettségi=3 pont; érettségire épülő szakképesítő bizonyítvány, középfokú technikum=4 pont; felsőfokú (akkreditált is) szakképesítő bizonyítvány=4 pont; főiskolai diploma (főiskolai szintű osztatlan képzésben szerzett diploma)=5 pont; alapképzés BA (BSc)=5 pont; egyetemi szintű osztatlan képzésben szerzett diploma (régi egyetemi diploma)=6 pont; mesterképzés MA (MSc)=6 pont; tudományos fokozat (PhD; DLA)=7 pont.

34 Az oktatási pontszámokat az iskolázottsági és az idegennyelv-ismereti pontszámok összege adja.

A legnagyobb arányban az oktatási pontszámok tekintetében azok vannak, akiknek 2-4 pontjuk van (3. táblázat). A pontszámok átlaga összességében 4,8; a medián 4; a legtöbbet előforduló pontszám pedig a 3 volt. A 0 ponttal rendelkezők elenyésző számban vannak jelen, a kérdezettek 90 százaléka pedig 1 és 9 pont között tömörül.

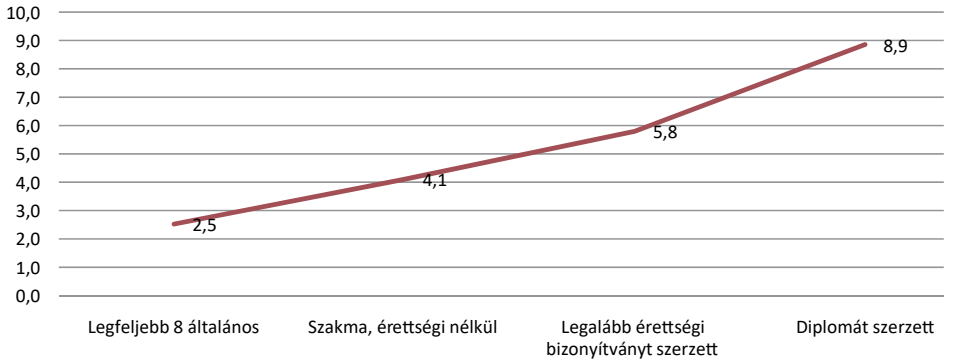

24. ábra: A tanulmányaikat már befejezett 16-29 éves fiatalok átlagos oktatási pontszámai az apa iskolázottságának tükrében. (N= 4489), forrás: MIK2020; saját szerkesztés[35]

Ebben az összesített modellben is jól kirajzolódik, hogy a fiatalok oktatási életútját erősen meghatározza a családi háttér (24. ábra). Az apa iskolázottságának növekedésével élesen nő a fiatalok átlagos oktatási pontszáma is. Míg a legfeljebb nyolc általánossal rendelkező apák gyermekei átlagosan 2,5 pontot érnek el, a diplomás apák gyermekei 8,9 pontot.

35 $p<0,001$.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Elemzésünk során megnéztük, hogy egyes tényezők hogyan befolyásolják a fiatalok által bejárható oktatási életpályát. Az adatok igazolják az iskolai végzettség jelentős egyenlőtlenségeit, illetve ezek összefüggését a lakóhellyel és a szülők státuszával. Újra megerősítést nyert, hogy a magyar oktatási rendszerben nagymértékben befolyásolja a lehetőségeket, hogy milyen településről és milyen családból származnak a fiatalok. Ilyen értelemben az iskolarendszer meglehetősen zárt. Megállapítható továbbá, hogy az oktatási rendszerben többnyire az egy lépésnyi felfelé irányuló mobilitás a jellemző, viszont ez alapvetően a strukturális mobilitásnak tudható be.

Mindent összevetve tanulmányunkban inkább negatív kép rajzolódik ki: úgy tűnik, a rendszer egészen zárt, az átjárhatóság pedig meglehetősen alacsony. A PISA (2019) eredmények is hasonló tendenciát mutatnak: a gyerekek, fiatalok családi háttere az átlagosnál nagyobb hatással van a teljesítményre és az átlagosnál kisebb azoknak a diákoknak az aránya, akik a rossz családi körülmények ellenére is jól tudnak teljesíteni. Mindez pedig azt eredményezi, hogy a fiataloknak igencsak korlátozottak a társadalmi mobilitási lehetőségeik.

A fiatalok lehetőségeit egyértelműen meghatározza, hogy milyen kulturális tőkével kerülnek a rendszerbe, továbbá az is, hogy hol laknak az országban. Az alacsony iskolai végzettséget nagymértékben átörökítik gyermekeikre azok az apák, akik maximum az általános iskolát fejezték be. A maximum 8 általánost végzett apák gyermekeinek 59 százaléka inaktív, ami sok esetben párosul a hátrányos, rossz anyagi helyzettel.

Pozitívumként értékelhető, hogy oktatási szempontból fejlődő régiókat is találtunk, és hogy a középiskolás tanulók legnagyobb arányban gimnáziumokban vannak jelen.

FORRÁSOK

- Andorka Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest, 234; 238;
- Andorka Rudolf; Bukodi Erzsébet; Harcsa István (1994): Társadalmi mobilitás, 1992.
- Boudon, Raymond (1974): Education, Opportunity and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society. Wiley, New York.
- Bourdieu, Pierre (1996): Az oktatási rendszer ideologikus funkciója. In: Meleg Csilla (szerk.): Iskola és társadalom I. JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszék Pécs, 10-24.
- Bukodi Erzsébet (2003): Társadalmi rétegződés, mobilitás. In: Bukodi Erzsébet (szerk.): Társadalmi helyzetkép 2002. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2003.
- Ferge Zsuzsa (1969): Társadalmunk rétegeződése. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1969.
- Goldthorpe, John Harry (1996): Problems of "Meritocracy". In Erikson, R.Jonsson, J.O. eds.: Can Education Be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective. WestviewPress, Colorado. 255-288.
- Kolosi Tamás; Keller Tamás (2010): Kikristályosodó társadalomszerkezet. In: Kolosi Tamás; Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport 2010. TÁRKI, Budapest, 2010. 105-138. http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-914/publikaciok/tpubl_a_914.pdf (utolsó letöltés: 2022. 05. 19.)
- Kolosi Tamás; Róbert Péter (2004): A magyar társadalom szerkezeti átalakulásának és mobilitásának fő folyamatai a rendszerváltás óta. In: Kolosi Tamás; Tóth István György; Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport 2004. TÁRKI, Budapest. 48-74. (Az online verzió 2006-ban készült.) https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a790.pdf (utolsó letöltés: 2022. 05. 19.)
- Huszár Ákos; Záhonyi Márta (2018): Egyenlőtlenség és társadalmi mobilitás. Esély 5. szám 25-47. http://www.esely.org/kiadvanyok/2018_5/esely_2018-5_1-2_huszar-zahonyi_egyenlotlenseg.pdf (utolsó letöltés: 2022. 05. 13.)
- KSH (2021): 23.1.1.22. Felsőfokú alap- és mesterképzésben hallgatók képzési terület és nem szerint. https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0022.html?fbclid=IwAR1oQvXwrXRmWjvF_HrQFWX5PjPNocaKH-358ZRrNLJebvHkNYKQGHQM-rs, (utolsó letöltés: 2022. 05. 14.)
- Magyar Közlöny (2020): 97/2020. (IV. 10) Kormányrendelet, https://elibrary.hu/document/bbbd3ed/97/2020-(iv-10-)-korm-rendelet-magyar-k%C3%96zl%C3%96ny, (utolsó letöltés: 2022. 05. 14.)
- Nagy Péter Tibor (2004): A felsőoktatásba vezető út és az önszelekció. Iskolakultúra, 14(9), 57-71.
- PISA (2019): Összefoglaló jelentés. Oktatási Hivatal, 2019. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/nemzetkozi_meresek/pisa/PISA2018_v6.pdf (utolsó letöltés: 2022. 05. 13.)
- Németh Renáta (2006): A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon a rendszerváltás folyamán. Szociológiai Szemle. 2006/4. 19-35. https://szociologia.hu/dynamic/0604nemeth.pdf (utolsó letöltés: 2022. 05. 19.)
- Novák Ildikó; Fónai Mihály (2020): Gimnáziumi és szakgimnáziumi tanulók idegennyelv-tanulási eredményessége. Iskolakultúra, 30 (6), 16-35. https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2020.6.16 (utolsó letöltés: 2022. 05. 19.)

- Pusztai Gabriella (2015): Tőkeelméletek az oktatáskutatásban. In: Meleg Csilla (szerk.): A nevelésszociológia alapjai. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Wlislocki Henrik Szakkollégium. Pécs, 137-160. https://mek.oszk.hu/14500/14566/14566.pdf (utolsó letöltés: 2022. 05. 13.)
- Qubit (2018): A magyarok 57,6 százaléka egyetlen idegen nyelven sem beszél. https://qubit.hu/2018/09/27/friss-adatok-a-magyarok-576-szazaleka-egyetlen-idegen-nyelven-sem-beszel (utolsó letöltés: 2022. 05. 13.)
- Róbert Péter (1990): Társadalmi mobilitás. In: Andorka Rudolf; Kolosi Tamás; Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport, TÁRKI, Budapest. 356-372. Az online verzió 2006-ban készült: https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a949.pdf (utolsó letöltés: 2022. 05. 13.)
- Széll Krisztián; Nagy Ádám (2018): Oktatási helyzetkép: iskolai életutak, tervek és lehetőségek. In: Nagy Ádám (szerk.): Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016. Excenter Kutatóközpont, 2018. 54-97.
- Tomasz Gábor (2014): A szakképzés és a munkapiac közötti átmenet. In: Széll Krisztián (szerk.): Az OECD az oktatásról – adatok, elemzések, értelmezések. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. Budapest, 67-74. https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/az_oecd_az_oktatasrol_ofi_2014.pdf#page=31%2028-40-o (utolsó letöltés: 2022. 05. 13.)

HÁTRÁNYOS ELŐNYÖK – A FIATALOK MUNKAERŐPIACI HELYZETE 2020

Krémer Balázs – Nyiri Szabolcs –
Stadinger Johanna Heléna

Az olajválságok óta, a XX. század utolsó negyedétől napjainkig a gazdasági átalakulás jellemzésének kulcsfogalmai a posztindusztriális fordulat (a fejlett országokban a szolgáltató szektor vált a gazdaság messze legjelentősebb szektorává), különösen az árutermelésben (mezőgazdaság, ipar) a fejlődő országok növekvő térnyerése, illetve a globalizáció. Ez a gazdasági átalakulás együtt járt a gazdaság és társadalom „tudásalapúvá", az információ és a tudás meghatározó gazdasági-társadalmi jelentőségűvé válásával.

„A tudás a termelés fő erejévé vált az elmúlt pár évtized során (…)" (Lyotard, 1984: 5). A mai korban az információ árucikké, elsősorban a bővülő szolgáltató szektor domináns árujává vált. Az információ és a tudás minden korábbi korhoz képest kulcsszerepet tölt be társadalmainkban. Lyotard szerint a posztindusztriális kor egy olyan társadalmi keretrendszerrel is rendelkezik, amelyben bárki, bármikor, bármilyen információhoz hozzájuthat. Ennek hatására az információ forrásának monopóliuma már nem képes kialakulni, csak az a kérdés, hogy ki, mennyi információhoz, tudáshoz jut hozzá. Ennyiben a korábbiakban centralizált információs, illetve kommunikációs struktúra decentralizálódik.

A „cselekvő tudás" mint az információs társadalom elsőszámú erőforrása azonban a hálózati társadalom kialakulását is eredményezte (Dyson et. al., 1994; Castells, 2000). Napjainkban mind a valóságban, mind a virtualitás terében egyre fokozottabb összekapcsolódásban állunk közvetlen és távoli környezetünkkel. Ez a globalizálódás döntő faktora, amely hatással van az egyén (offline) gazdasági, politikai és társadalmi szerepére, szerepeire. Továbbá az egyén – az internetnek és a különböző közösségi platformoknak köszönhetően – a virtuális térben (online) is éli meg élményeinek egy bizonyos részét. A virtuális térnek köszönhetően az egyén egyre több alkalommal itt kerül interakcióba egyénekkel, csoportokkal, (kormányzati és nem kormányzati) intézményekkel, sőt, akár a munkahelyével is. A hálózati társadalom kialakulásának köszönhetően az egyén tehát jóval több, gazdasági és társadalmi pozícióit döntően befolyásoló információra és tudásra képes szert tenni, ráadásul jóval olcsóbban, gyorsabban, azaz hatékonyabban. Mindezen túlmenően az egyének – valóságbeli és virtuális térbeli összekötöttségük következtében – gyorsabban és aktívabban képesek reagálni különböző impulzusokra (Hassan, 2004; Webster, 2014).

Elemzéseinkben is az ebből a koncepcióból eredő feltételezés dominál: azt feltételezzük, hogy a munkamegosztásban elfoglalt hely, a foglalkoztatási pozíció, és e pozíciók-státuszok változása, a mobilitás erősen meghatározott a megszerzett tudás és informáltság által, amelyet részben a rendelkezésre álló adatokkal, részben – a gyakorlatias leegyszerűsítés miatt – döntően az iskolai végzettséggel, és annak különbségeivel, egyenlőtlenségeivel azonosítunk.

Feltételezésünk ellenére a változások ellentmondásaira is következtethetünk, ugyanis számos vonatkozásban ezzel ellentétes lefolyású folyamatoknak lehetünk tanúi. Ezen ellentmondások, „hátrányos előnyök" természetének kimutatásához a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 (MIK2020) eredményeit vetettük össze a KSH foglalkoztatottsági, demográfiai és képzettségi mutatóival. Az ellentmondások ebben az összevetésben abból származnak, hogy mást mutatnak az alapsokaságként a fiatalok belső egyenlőtlenségeinek változásait kimutató reprezentatív adatok, mint azok, amelyek a fiatalok alapsokaságának sajátosságait szélesebb kontextusban, a foglalkoztatottak vagy a népesség egészének adataihoz hasonlítják.

FOGLALKOZTATÁSI RÁTA

Az elmúlt másfél évtizedben a foglalkoztatási mutatók valamennyi erre vonatkozó mérés szerint egyértelmű emelkedést mutatnak. A foglalkoztatási ráta nem csupán összességében, hanem valamennyi korosztály esetében, így a fiatalok körében is nőtt, különösen a 2012-2016 közötti időszakban (1., 1a., 1b. ábra)[1].

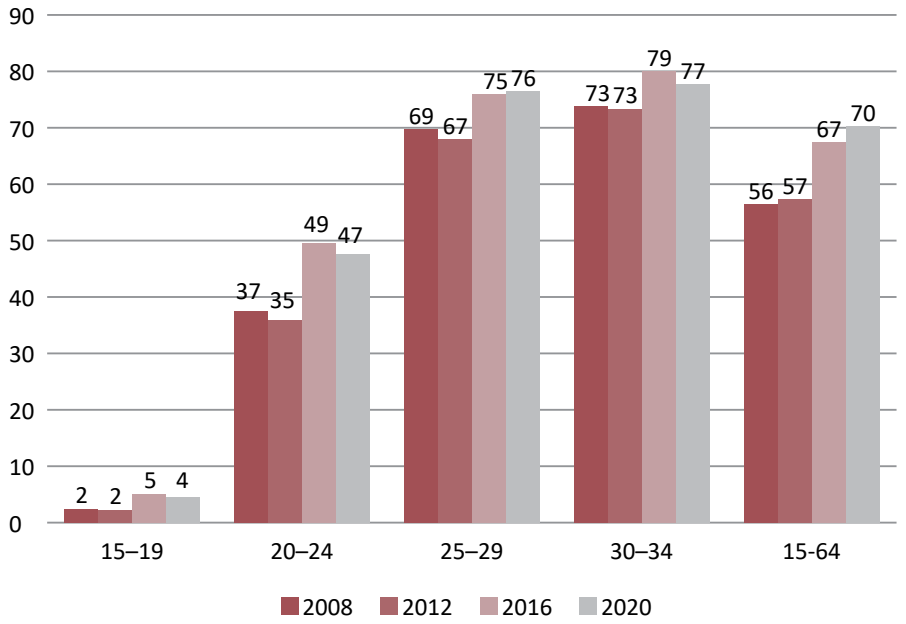

1., 1/a., 1/b. ábra: Foglalkoztatási ráta alakulása 2008-2020 korcsoportonként és nemenként

1 Az alábbi táblázatok forrása a KSH Munkaerőpiaci Felvétel alapján készült STADAT 2.1.4. és más táblázatai, illetve az azokból származó saját számítás.

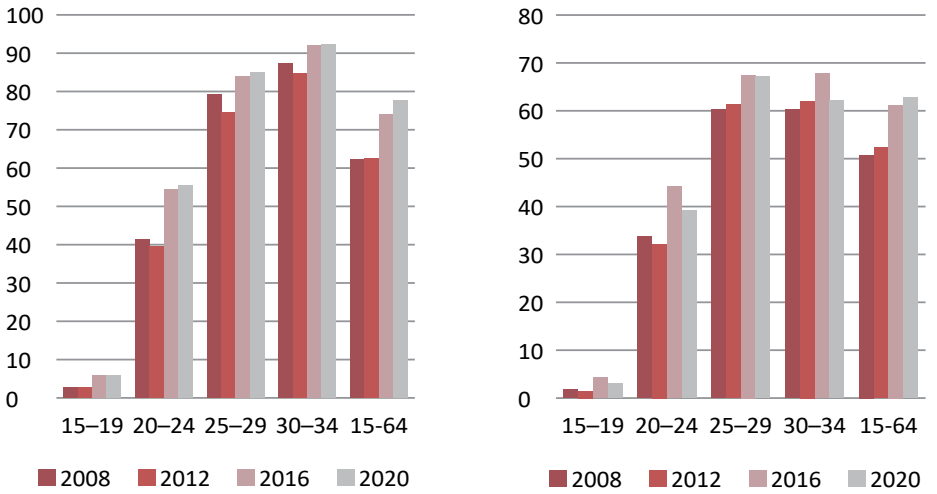

a./ férfi, b./ nő, forrás: KSH STADAT 2.1.4.

A 2008 és 2016 közötti jelentősebb foglalkoztatási ráta növekedésében bizonyosan szerepet játszott a fiatalok növekvő részvétele a közmunkaprogramokban, és ugyanígy a közmunkaprogramokban foglalkoztatottak csökkenő száma magyarázhatja a 2016 utáni kisebb foglalkoztatási ráta-növekedést is (Molnár, 2019)[2]. Ezt a ráta-emelkedést a nagymintás ifjúságkutatások alapján publikált adatok is megerősítik (2. ábra).

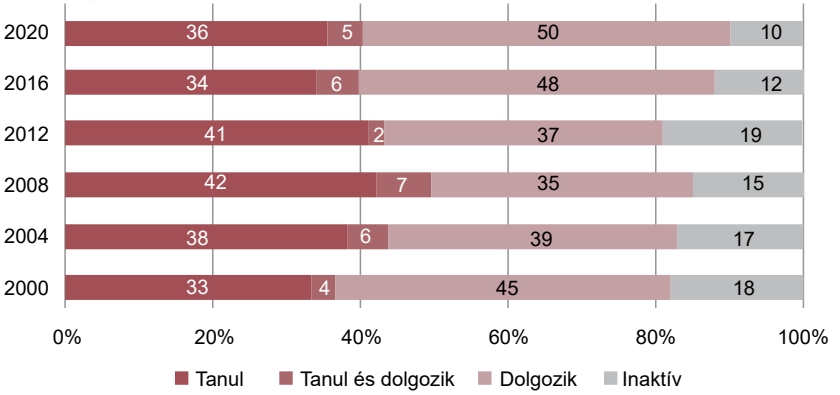

2. ábra: A 15-29 évesek összetétele gazdasági aktivitás szerint, Ifjúság 2000, Ifjúság 2004, Ifjúság 2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság Kutatás 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020, forrás: Székely, 2022

2 Molnár György (2019) tanulmánya 2011-17 közötti időszakra elemzi a fiatalok részvételét a közmunkaprogramokban. 2017-ben már látszik a foglalkoztatotti létszám visszaesése, ami a későbbiekben a közmunka-keretszámok általános csökkenése mellett valószínűsíthetően tovább folytatódott.

A két forrás között azonban jelentősnek tekinthetők az eltérések is, különösen az utolsó két felvételre vonatkozóan (1. táblázat, 2. ábra).

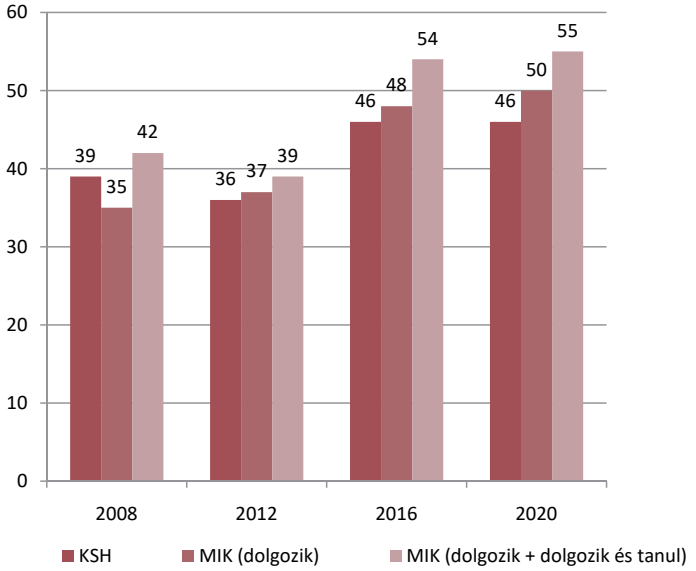

3. ábra: 15-29 évesek foglalkoztatási rátája (%), forrás: KSH STADAT 2.1.4., Székely (2022)

15-29 évesek foglalkoztatási rátája	2008	2012	2016	2020
KSH	39%	36%	46%	46-5
Ifjúság 2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság Kutatás 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020 (dolgozik)	35%	37%	48%	50-5
Ifjúság 2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság Kutatás 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020 (dolgozik + dolgozik és tanul)	42%	39%	54%	55%

1. táblázat: A KSH és a MIK2020 adatai, és azok eltérései a 15-29 évesek foglalkoztatási rátájára, 2020, forrás: KSH STADAT 2.1.4., Székely (2022)

Az eltérések a részletezettebb korcsoportokban is hasonló irányúak, és összecsengenek a fentebb kimutatott eltérésekkel (3., 4. ábra, 2. táblázat).

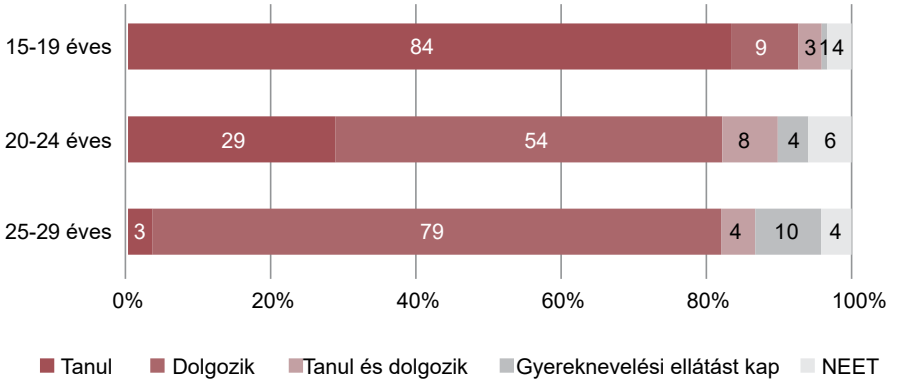

4. ábra: A 15-29 évesek gazdasági aktivitása, korcsoport szerint (%) – MIK2020, forrás: (Székely, 2022)

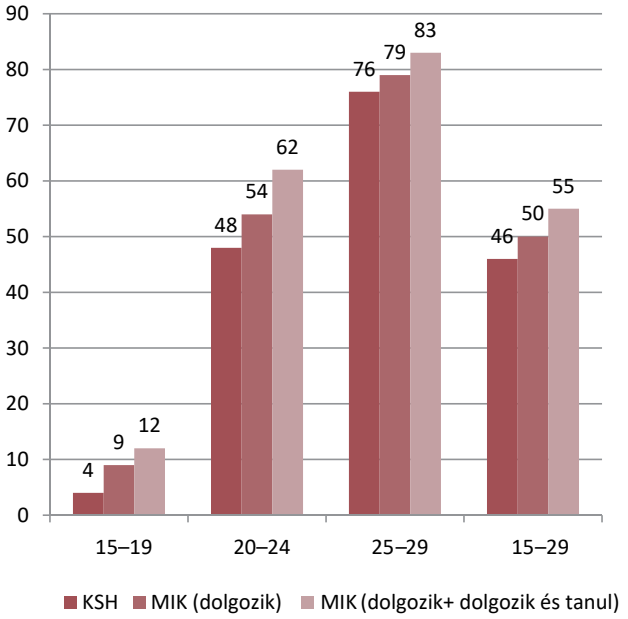

5. ábra: A KSH és a MIK2020 által közölt korcsoportonkénti foglalkoztatási ráta összevetése (2020, %), forrás: KSH STADAT 2.1.4., Székely (2020)

Foglalkoztatási ráta az egyes korcsoportokban 2020 (%)	KSH	MIK (dolgozik)	MIK (dolgozik + dolgozik és tanul)
15–19	4	9	12
20–24	48	54	62
25–29	76	79	83
15-29	46	50	55

2. táblázat: A KSH és a MIK2020 adatainak összevetése, fiatalok korcsoportonkénti foglalkoztatási rátája, forrás: KSH STADAT 2.1.4., Székely (2020)

A KSH és a MIK adatainak összevetésekor ellenkező irányú eltérésre számíthattunk, hiszen, a KSH Munkaerőpiaci Felvétele a külföldön dolgozókat is figyelembe veszi, míg a MIK ezen adatfelvétele kizárólag itthon élő fiatalokat kérdezett. Abból, hogy a MIK foglalkoztatási adatai elég jelentősen magasabbak a KSH által közölt adatoknál, arra következtetünk, hogy mintavételi, más mérési, netán átsúlyozási hibák fordulhattak elő a kutatás során. Ezt az eltérést azonban a későbbiekben is érdemes figyelembe venni a két forrás adatainak összehasonlításakor.

MUNKANÉLKÜLISÉGI RÁTA

A foglalkoztatási ráta növekedésével a munkanélküliségi ráta is csökkent az elmúlt évtizedben, bár a csökkenés megáll 2016-2020 között az aktív korosztályban is, és a 20-34 éves valamennyi korcsoport esetében is.

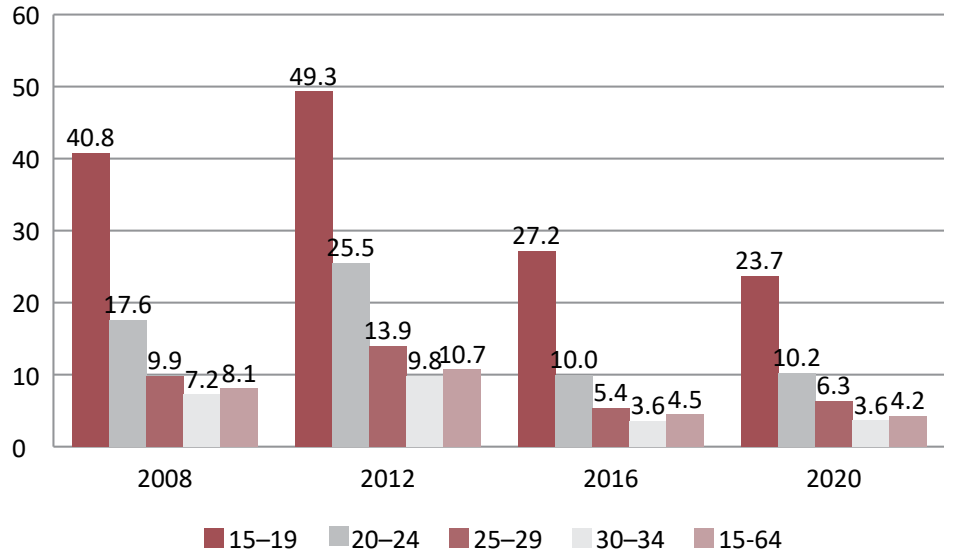

6. ábra: Munkanélküliségi ráta az egyes korosztályokban (%), forrás: KSH STADAT 2.1.4

A fiatal munkanélküli korcsoport arányának változását tekintve – a munkanélküliek teljes körén belül – enyhe emelkedést tapasztalhatunk: a 25-29 és a 30-34 évesek aránya 2016-ig csökken, utána növekszik a munkanélküliek között (5 ábra). A munkanélküliek között a fiatalok aránya erősen ingadozott 2008 és 2020 közti időszakban. A legfiatalabbak (15-19) aránya 2008 és 2016 között nőtt, ezt követően némiképp csökkent. Ezzel ellentétesen a 25-29 (és a 30-34) éves korcsoportok aránya a munkanélküliek között 2008-2016 közti években csökkent, majd 2016-2020 között megnőtt, míg a 20-24 munkanélküli fiatalok aránya a munkanélküliek között kis ingadozással stagnált.

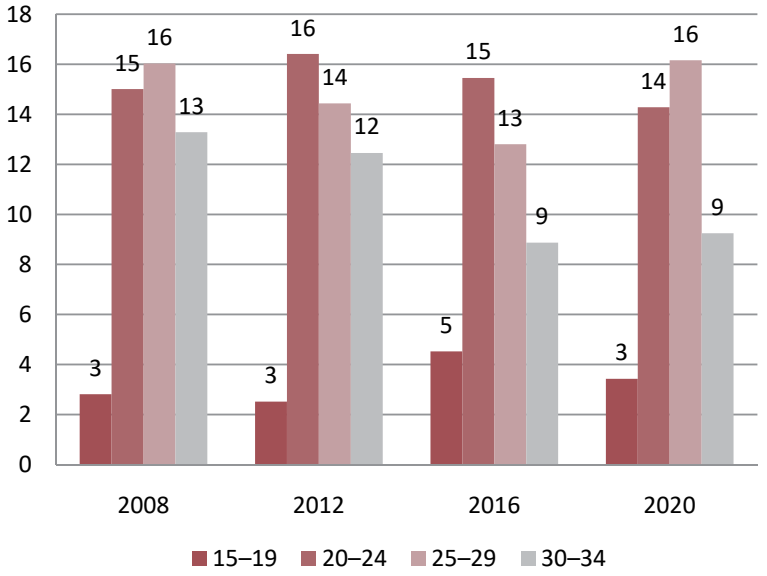

7. ábra: Fiatalok aránya a munkanélküliek között (%), forrás: KSH STADAT 2.1.4.

FOGLALKOZTATOTTSÁG ÉS DEMOGRÁFIA

A reprezentatív mintákon készült felvételek a demográfiai hatásokat nem mutatják ki. Ezek a vizsgálatok mindig 100%-nak tekintik a vizsgált alapsokaságot, és nem képesek mérni azt, hogy az alapsokaság miképpen változott egy szélesebb kontextusban. Így az alábbiakban azt elemezzük, hogy a vizsgált alapsokaság helyzete miképpen alakult e szélesebb kontextusban, a társadalom, a foglalkoztatottak más csoportjaihoz, vagy összességéhez képest[3].

A 15-64 éves, aktív korú korosztály egészében a helyzet tiszta: mérsékelt népességszám-csökkenés mellett (különösen a férfiak esetében) a foglalkoztatottak létszáma nő, így a ráta is nő (8. ábra).

3 A foglalkoztatotti ráta változása két tényezőtől függ: egy tört számlálójában egy adott korosztály körében foglalkoztatottak száma szerepel, míg a nevezőjében az adott korosztályba tartozók létszáma. Változatlan korosztályi népesség mellett, ha a számláló (a foglalkoztatottak száma) nő vagy csökken, akkor a ráta is ezzel arányosan változik. Ha a nevező (a korosztály létszáma) nő vagy csökken, akkor a ráta ezzel fordított arányban változik.

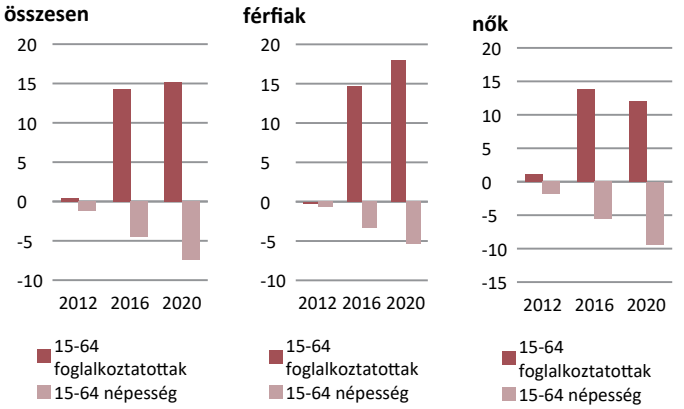

8. ábra: Az aktív korosztály (15-64) körében foglalkoztatottak és a korosztály népességének változása 2008-2020 között (2008=100%), forrás: KSH STADAT 2.1.4.

Összességében (a 15-64 korosztályra) a ráta emelkedése egyszerre és együtt származik a foglalkoztatottak növekedéséből és a korosztály létszámának csökkenéséből. Mindez igaz a legfiatalabb (15-19 éves) korosztályra is. A 15-19 évesek körében a kis elemszám mellett arányaiban jelentős az ingadozás, melyben szerepet játszhat a tankötelezettség 16 évre történt leszállításának a hatása: miközben a korosztály létszáma csökken, aközben többen dolgoznak (9., 9/a., 9/b. ábra).

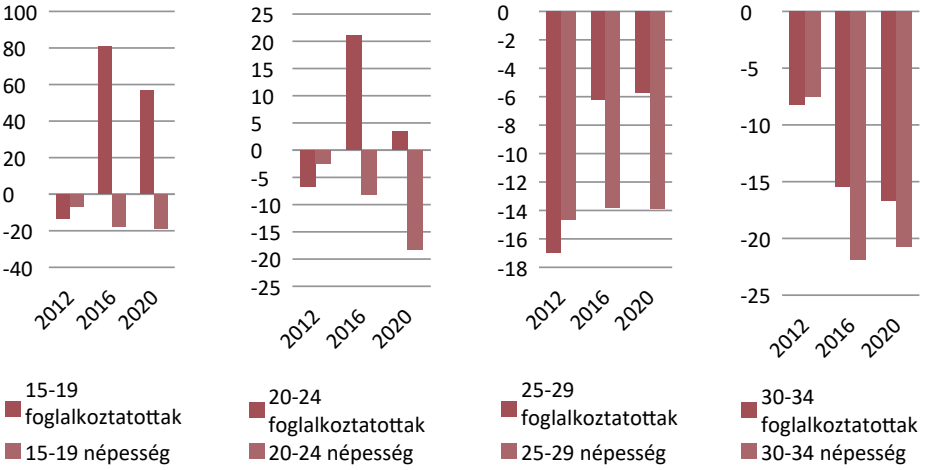

9. ábra: A fiatal korosztályok körében foglalkoztatottak és a korosztály népességének változása 2008-2020 között (2008=100%), forrás: KSH STADAT 2.1.4.

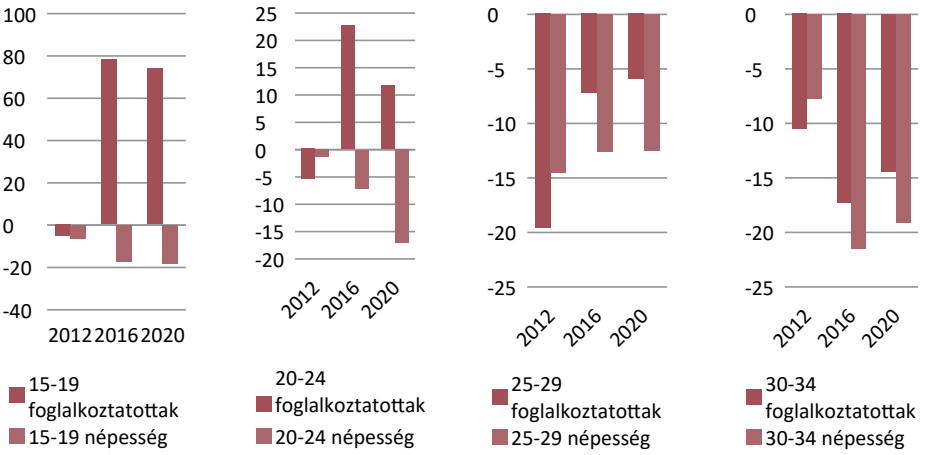

9./a ábra: A fiatal férfiak körében foglalkoztatottak és a korosztály népességének változása 2008-2020 között (2008=100%), forrás: KSH STADAT 2.1.4.

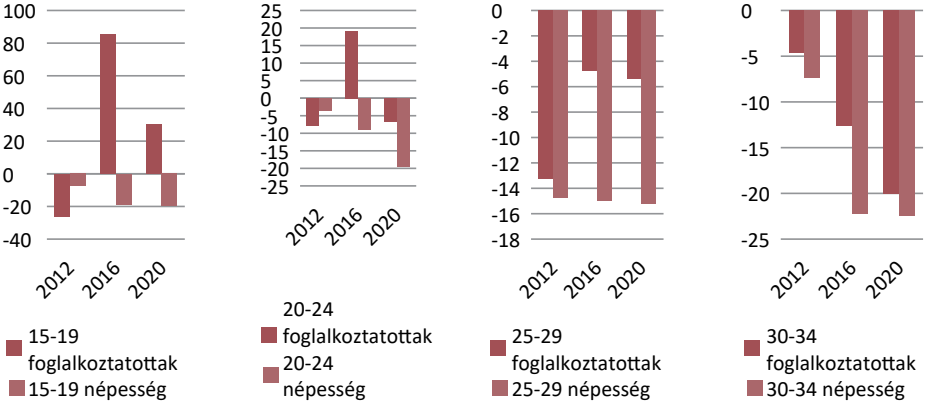

9./b. ábra: A fiatal nők körében foglalkoztatottak és a korosztály népességének változása 2008-2020 között (2008= 100%), forrás: KSH STADAT 2.1.4.

Ezzel szemben a 20-24 közötti korosztályokban 2016-2020 között csökkenés látszódik a foglalkoztatottak létszámában, és a ráta jellemzően a korosztály létszámának csökkenéséből fakad, noha ennél bonyolultabb a helyzet. Amellett számos korcsoportban a foglalkoztatottak száma is csökkent, azaz e csoportok körében 2020-ban kevesebb fiatal dolgozott, mint korábban.

A 20-24 évesek körében a korcsoporthoz tartozók létszáma folyamatosan csökkent, míg a foglalkoztatottak számában 2008-2012 között csökkenés, majd 2012-2016 között erőteljesebb növekedés volt megfigyelhető; ám a foglalkoz-

tatottak számának növekedése 2020-re jelentősen lelassult, sőt, a 20-24 éves korcsoportba tartozó foglalkoztatott lányok száma csökkent (8., 8/a., 8/b. ábra).

Az előzőkkel szemben a 25-29 éves korosztály foglalkoztatottsági rátájának folyamatos növekedése annak volt köszönhető, hogy bár a foglalkoztatottak száma folyamatosan csökkent, ám az adott korcsoportba tartozók teljes létszáma e csökkenésnél is jelentősebben fogyott.

A 30-34 éves korosztály mutatóit csupán amiatt néztük meg, hogy vajon a 25-29 évesek körében megfigyelt tendenciák kivételt jelentenek-e? Mint látható, a 30-34 éves korosztály létszámaiban ugyanaz figyelhető meg, mint a 25-29 évesek között. A foglalkoztatottak száma még gyorsabban csökken, de ugyancsak nagyobb (a foglalkoztatottak számának csökkenésénél is, és a 25-29 korosztály létszámcsökkenésénél is) e korcsoportban a létszámcsökkenés. Különösen szembeötlő 2016-2020 között a korcsoportba tartozó nők foglalkoztatotti létszámának erős csökkenése.

A 25-34 éves korcsoportokban a munkahelyek és a foglalkoztatottak száma is csökken, a foglalkoztatotti ráta javulását az állítja elő, hogy a demográfiai adatok gyorsabban csökkennek, mint a foglalkoztatottak adatai.

FIATALOK ARÁNYA A FOGLALKOZTATOTTAK KÖZÖTT, AZ ARÁNYOK VÁLTOZÁSA

A fiatal korosztályok aránya a foglalkoztatottak között 2016 óta csökken. Következtetésképp az idősebb korosztályokhoz képest relatív értelemben romlottak a fiatalok munkaerőpiaci lehetőségei, amint az a korábbi ábráinkról (9., 9a., 9b. ábra) leolvasható.

A fiatalok arányának csökkenése a foglalkoztatottak között különösen feltűnő annak tükrében, hogy az aktív korosztály egészében (15-64) a foglalkoztatottak száma lényegesen gyorsabban nőtt, mint amennyire csökkent az aktív korosztály létszáma. Így érdemes megnézni, hogy mely korosztályokban miképpen nőtt „tisztán" a foglalkoztatottak aránya (10., 10a., 10b. ábra), azaz a foglalkoztatási rátát jelentő hányados számlálója.

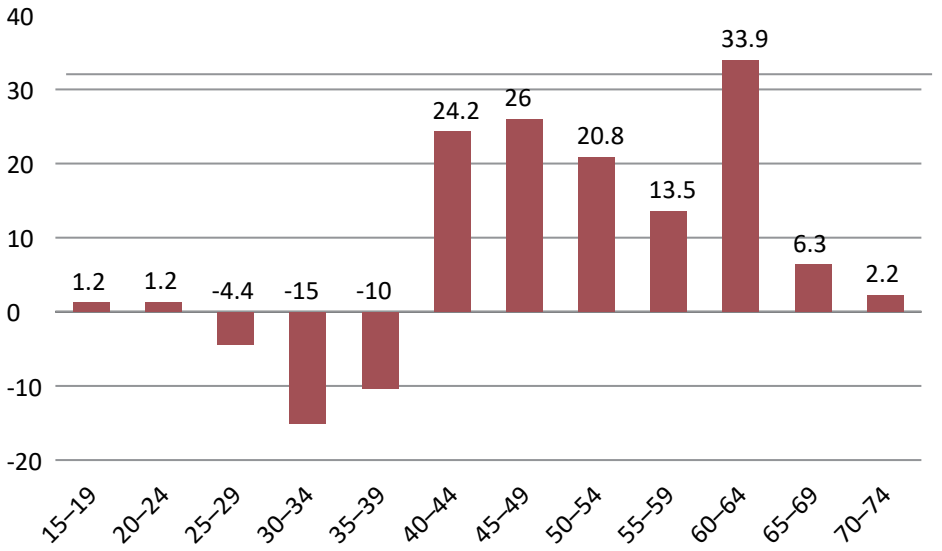

10. ábra: Foglalkoztatottak létszámának változása 2008-2020. 10/a. ábra: férfiak, 10/b. ábra: nők

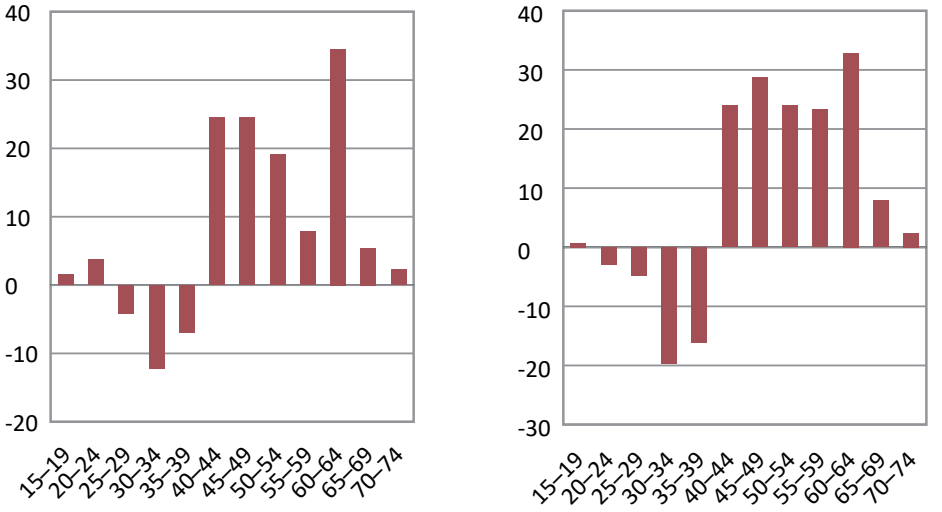

a./ férfiak, b./ nők, forrás: STADAT 2.1.4.

A korábban a 25-34 éves korosztályokban megfigyelt foglalkoztatotti létszám csökkenése átnyúlik a 35-39 évesekre is, ám a többi korcsoportban a foglalkoztatotti ráta javulásához nemcsak a korcsoport létszámának csökkenése, hanem

a korcsoporthoz tartozók között a foglalkoztatottak létszámának növekedése is hozzájárul.

Ha a foglalkoztatottak létszámát „úgy értjük", hogy azok megegyeznek azoknak a munkahelyeknek a számával, ahol az adott foglalkoztatotti létszám dolgozik, akkor a fiataloknak (legalábbis a 25-39 éves korosztálynak, a nők körében a 15-39 éves korosztálynak) az idősebbekhez viszonyított relatív pozíciója romlott. Míg az idősebbek számára több, addig a fiatalabbak számára kevesebb olyan munkahely keletkezett, ahol épp őket foglalkoztatják.

FOGLALKOZTATOTTSÁG ÉS ISKOLAI VÉGZETTSÉG

A foglalkoztatottság mindenhol a világban összefügg a megszerzett legmagasabb iskolai végzettséggel: a magasabb végzettségűek körében jellemzően magasabb a foglalkoztatás is. Ez igaz volt Magyarországra is, és igaz a KSH legutolsó,[4] 2021-es adataira is: a magasabb végzettségűek között magasabb a foglalkoztatottak aránya (kivételt képez, hogy a legmagasabb végzettségként érettségit nem szerző szakmunkások foglalkoztatotti rátája magasabb, mint a szakmával nem rendelkező érettségizetteké). Ezzel összefüggésben a magasabban végzettek munkanélküliségi kockázata is mindig kisebb, mint az alacsonyabb végzettségűeké (11., 12. ábra).

4 KSH STADAT 20.1.1.18. A KSH bizonyos adatokat 2008-ra még nem közöl, csak 2009-től. Ilyenkor, hogy az időtartam ugyanannyi legyen, mint 2008 és 2020 között – a 2021-es adatokra hivatkozunk.

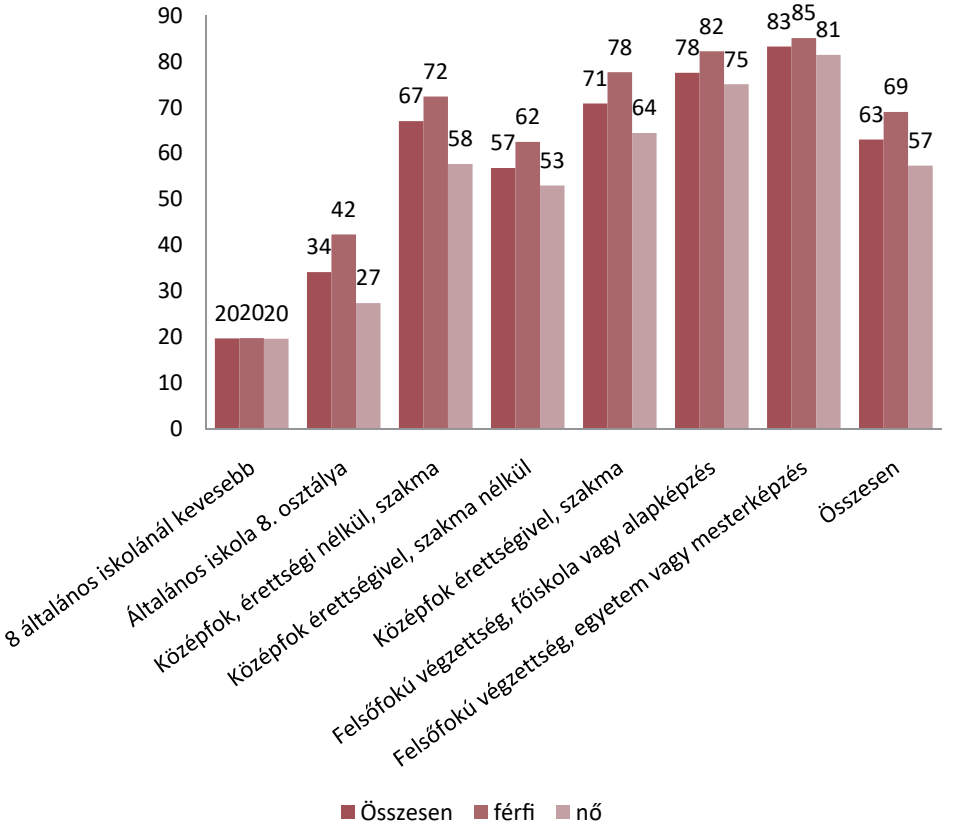

11. ábra: Foglalkoztatottsági ráta legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként [%], forrás: KSH STADAT 20.1.1.8.

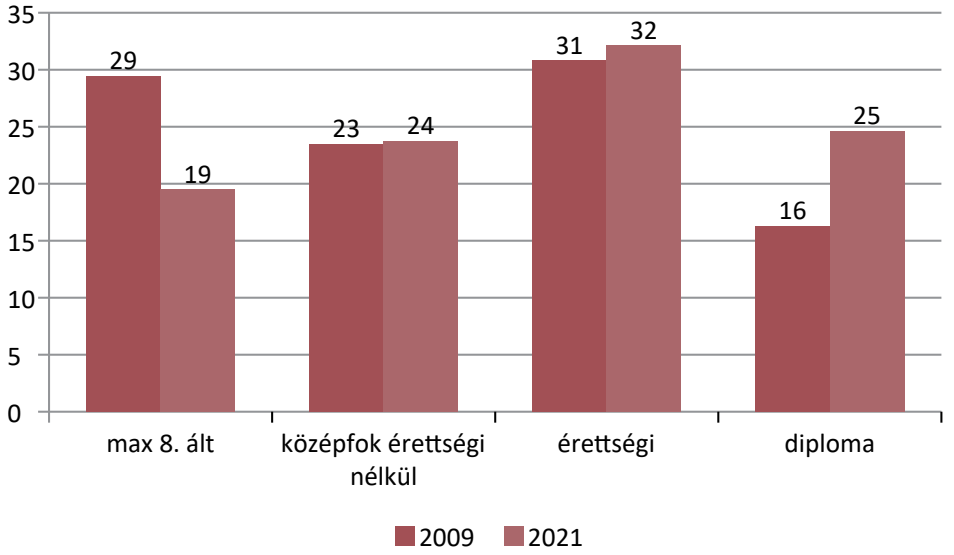

12. ábra: (összevont végzettségi kategóriákban): A 15–74 éves népesség száma legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként [ezer fő], forrás: KSH STADAT 20.1.1.6

Az iskolai végzettség szerinti összetétel korosztályos különbségeit vizsgálva mindegyik korcsoportban csökkent a legalacsonyabb végzettségűek aránya, a középfokú végzettségűeké többé-kevésbé stagnált, míg a diplomások arányának a növekedése jelentős.[5]

Ami talán meglepő lehet, hogy a diplomások aránya az iskolai karrierjüket éppen befejező 25-34 évesek körében alig nőtt, viszont a náluk tíz évvel idősebb 35-44 évesek körében a növekedés robosztus (13. ábra). Ennek okát csak találgathatjuk: ez esetleg az egyetemi tanulmányi osztályok fiókjaiban elfekvő, a nyelvvizsgát csak később megszerzők diplomához jutásának, netán más okból halasztgatóknak, vagy az egyetem alatt/után tanulmányokat váltók magasabb arányának köszönhető. (Feltételezések szerint az életpálya során a foglalkozások váltásában megfigyelhető alacsony mobilitást némiképp kompenzálja az a hatás, hogy a felsőoktatásban résztvevők körében magas a tanulmányok közben szakot váltók, a még az egyetem alatt foglalkozást váltók aránya. Mindezen túlmenően arra is gondolnunk kell, miszerint nem biztos, hogy az egyén az érettségi megszerzését követően egyből megkezdi felsőoktatási tanulmányait.)

5 A KSH az aktív korosztály iskolai végzettség szerinti bontását csak a középfokú végzettségek (szakmunkás és érettségi) összevonásában közli az interneten.

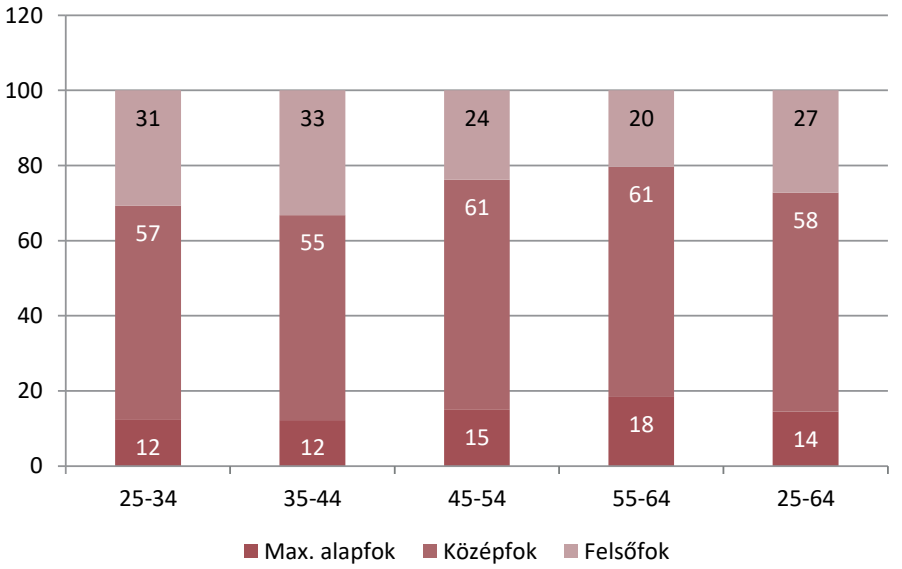

13. ábra: Egyes korosztályok összetétele (%) a legmagasabb iskolai végzettségük szerint, 2020, forrás: KSH STADAT 2.1.4.

A nemek közötti eltérések közismert képet mutatnak (14. ábra). A férfiak között – főképp a szakmunkások magas arányának tudhatóan – magasabb a középfokú végzettségűek aránya, a nők körében magasabb az alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya, és lényegesen több közöttük a diplomás.

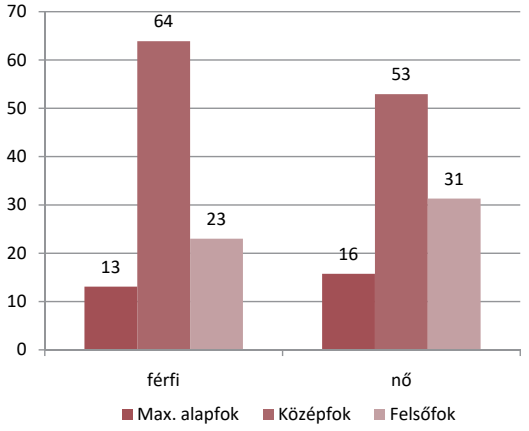

14. ábra: A 15-64 éves férfiak és nők megoszlása (%) a legmagasabb iskolai végzettségük szerint, 2020 , forrás: KSH STADAT 2.1.4.

A legmagasabb szintű tudással rendelkező, leginkább informált diplomások aránya (14. ábra) annyiban váratlan különbséget mutat, hogy 2020-ban a 35-44 éves korcsoportban magasabb arányú a diplomások aránya, mint a náluk tíz évvel fiatalabb 25-34 évesek között, noha az elmúlt évekig a fiatalabbak voltak a legmagasabb végzettségűek. Ebben is, de a teljes aktív korosztályon belüli diplomás arányok változásában is megmutatkozik az, hogy a diplomaszerzésben nincsen robbanásszerű fejlődés (sőt, a 10 évvel idősebbekhez képest markáns a visszaesés a diplomás fiatalok mutatóiban), így a diplomások arányának növekedése a magyarországi oktatási expanzió hosszú távú hatásának az eredménye (15. ábra).

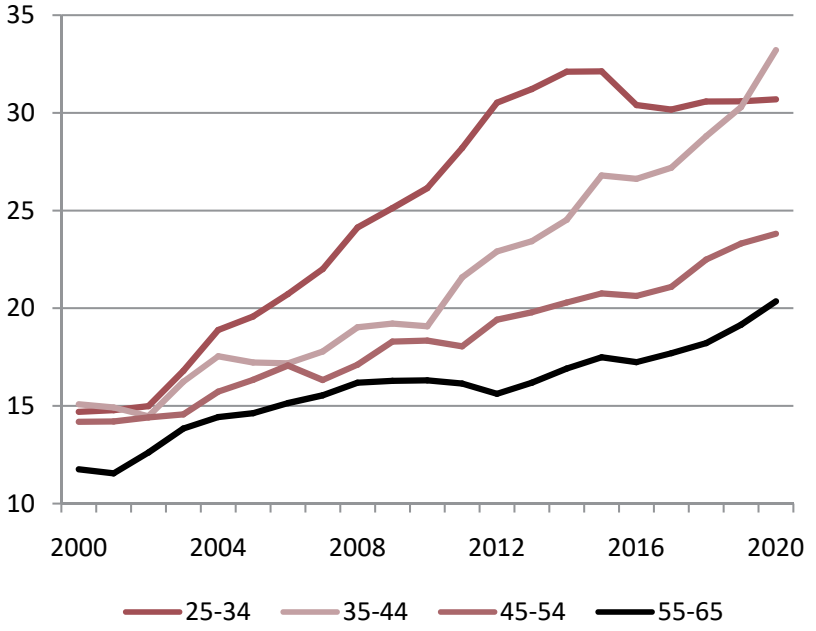

15. ábra: Diplomások arányának változása 2000-2020 között az egyes korosztályokban, forrás: (KSH STADAT 23.1.1.27)

Az is látható az adatokból, hogy a nők körében a diplomások aránya magasabb, mint a férfiak között, sőt, a különbség a két nem között húsz éves visszatekintésben egyre növekvő (16. ábra).

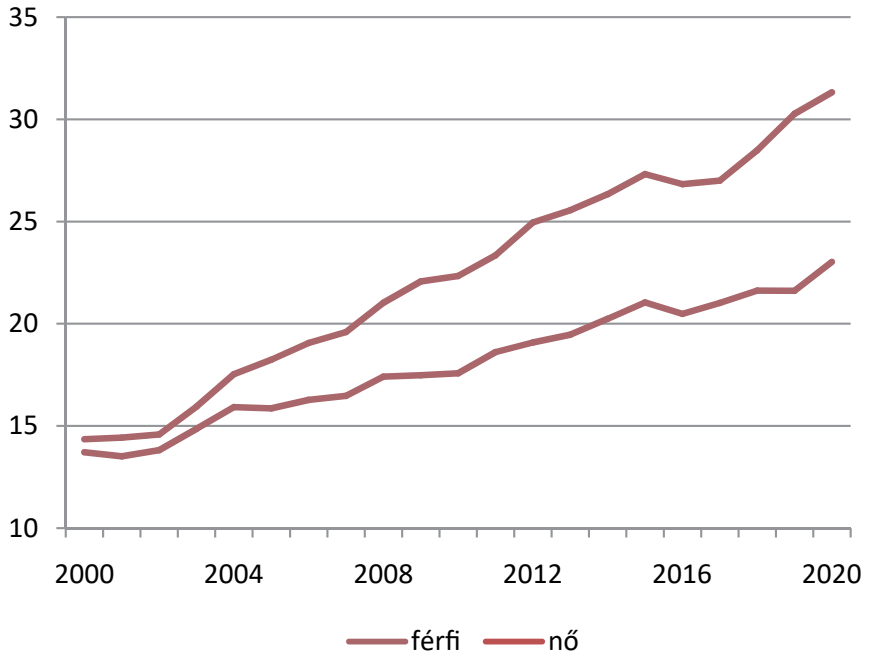

16. ábra: Diplomások arányának változása 2000-2020 között a férfiak és nők között, forrás: KSH STADAT 23.1.1.27.

Ha a korábban elmondottak szerint (17. ábra) az idősebb munkavállalók által betöltött munkahelyek gyarapodása jelentős többletet mutat a fiatalabbak által betöltött csökkenő számú munkahellyel szemben, akkor a fiatalabbaknak a magasabb végzettségükből adódó foglalkoztatási előnye nem lesz érzékelhető az iskolai végzettség szerinti foglalkoztatási változásokban. Valóban, igen ellentmondásos az a kép, amely az egyes iskolai végzettségű csoportok foglalkoztatási arányainak változását mutatja az elmúlt 20 évben.

Az ellentmondás forrása nagyrészt az, hogy a lakosság iskolai végzettségének változása különbözik a foglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti összetételétől, különösen a középfokú végzettségűek esetében. Míg a szakmunkás végzettségűek és érettségizettek teljes, 15-74 éves lakosságon belüli aránya alig változott, aközben a foglalkoztatási ráták iskolai végzettség szerinti eltérései jelentősek (18. ábra).

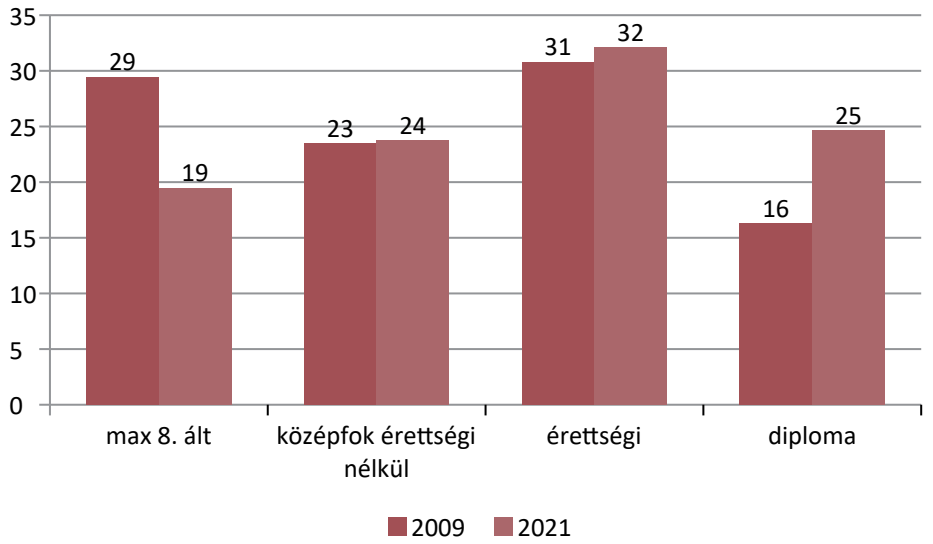

17. ábra: A 15-74 éves lakosság legmagasabb iskolai végzettség szerinti aránya 2009, 2021, forrás: KSH, STADAT 20.1.1.6.

Ezzel szemben, a korábban is jelzett változásokon túl (az alapfokú végzettségűek arányának csökkenése és a diplomások növekedése a foglalkoztatottak között) a foglalkoztatási rátákban jelentős átrendeződés figyelhető meg a középfokú végzettségűek körében is. Az átlagosnál magasabb arányú a foglalkoztatottság növekedése az általános iskolai végzettségűek, és a legmagasabb végzettségként leérettségizettek között, míg minden más végzettségnél, így a diplomások esetében is az átlag alatt marad a foglalkoztatottság növekedése. Sőt, a főiskolás/BA alapképzésen diplomát szerző lányok között még csökkent is a foglalkoztatási ráta.

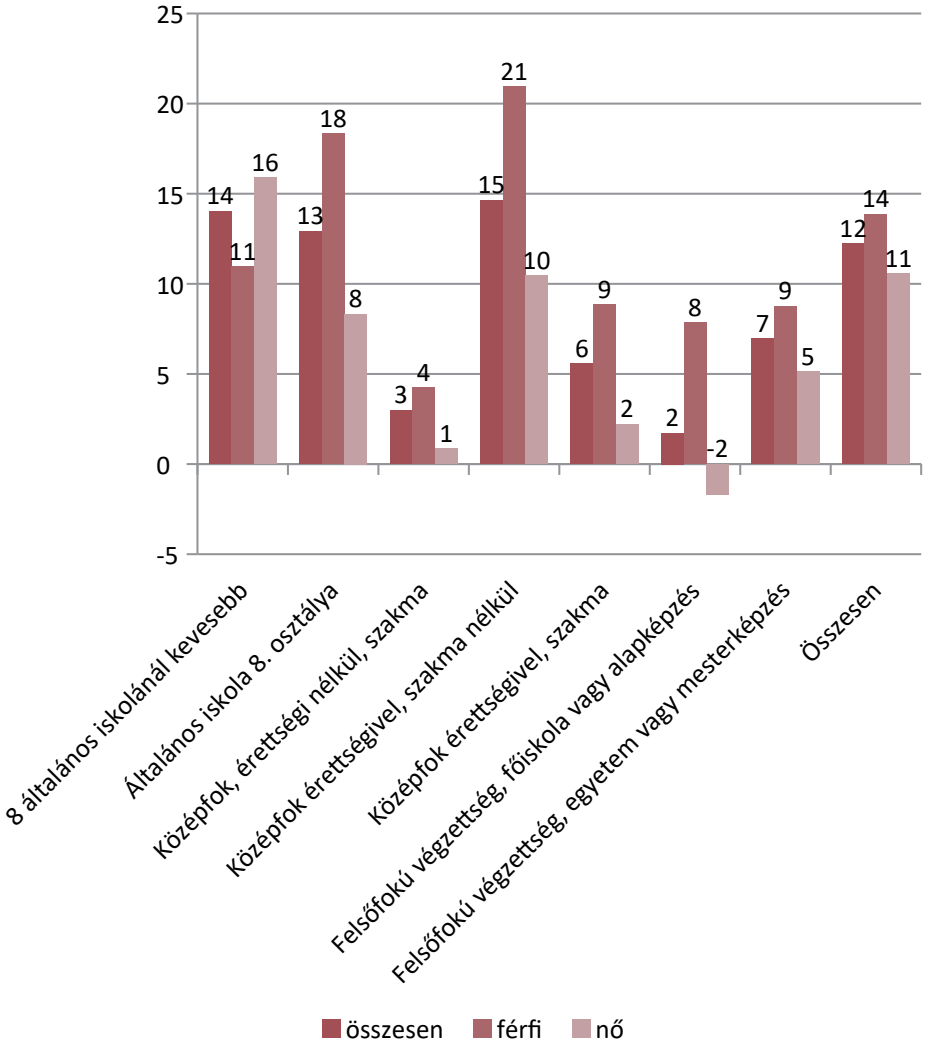

18. ábra: Foglalkoztatási ráta változása 2009-2021 között a legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként [%], forrás: KSH STADAT 20.1.1.18.

Ez az ellentmondásos változás nemcsak a foglalkoztatottak, hanem a munkanélküliek és gazdaságilag inaktívak körében is tetten érhető. Míg az aktív korosztályban (16-64) markáns az alapfokú végzettségűek csökkenése, a középfokú végzettségűek változatlan aránya és a diplomások arányának növekedése – addig ez a változás nem egyértelműen a foglalkoztatottak arányának változásában, többletében jelentkezik. A csökkenő létszámú munkanélküliek között

alig kisebb az alapfokú végzettségűek arányának a csökkenése a náluk magasabb végzettségűekénél. Az inaktívak között az alapfokú végzettségűek csökkenő aránya magasabb annál, mint amennyire a teljes aktív korú lakossághoz viszonyítva, ám a felsőfokú végzettségűek aránya nemcsak a foglalkoztatottak, hanem az inaktívak között is nő.

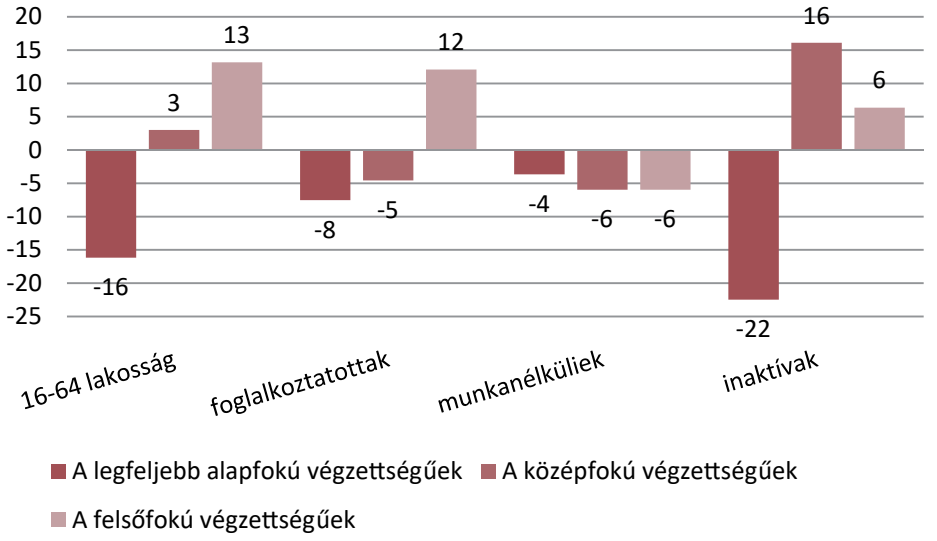

19. ábra: A gazdasági aktivitás szerint képzett csoportok iskolai végzettség szerinti összetételének változása, iskolai végzettségük szerint 2000-2020 között, forrás: KSH STADAT 23.1.1.27.

FOGLALKOZTATOTTSÁG ÉS GAZDASÁGI FEJLŐDÉS

Ha a foglalkoztatottsági adatokból a hazai gazdaság szerkezeti átalakulásában mutatkozó változásra, fejlődésre akarunk következtetni, akkor első pillanatra az átalakulás iránya megfelel a világ „posztindusztriális" fejlődésének (20., 21. ábra): az árutermelő gazdasági ágak (mezőgazdaság, ipar) kevesebb embert foglalkoztatnak, a szolgáltatási szektorban ugyanakkor egyre magasabb arányban dolgoznak (Bell, 1974).

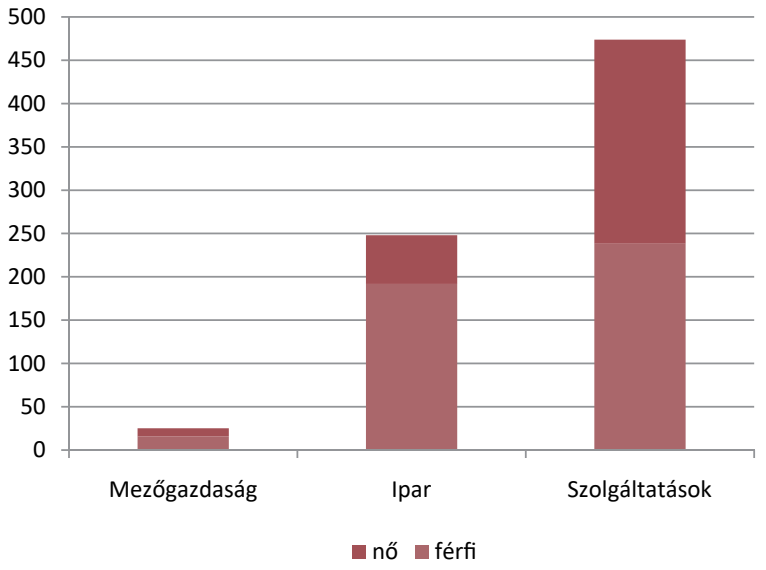

20. ábra: Foglalkoztatottak létszámának növekménye (%) gazdasági ágazatonként és nemenként, 2009-2021, forrás: KSH STADAT 20.1.1.9.

Az elmúlt évtized változásai, s a foglalkoztatás bővülése is hozzájárultak ahhoz, hogy a hazai gazdaság ágazati szerkezete is a szolgáltatási szektor által dominált posztindusztriális karakterű legyen.

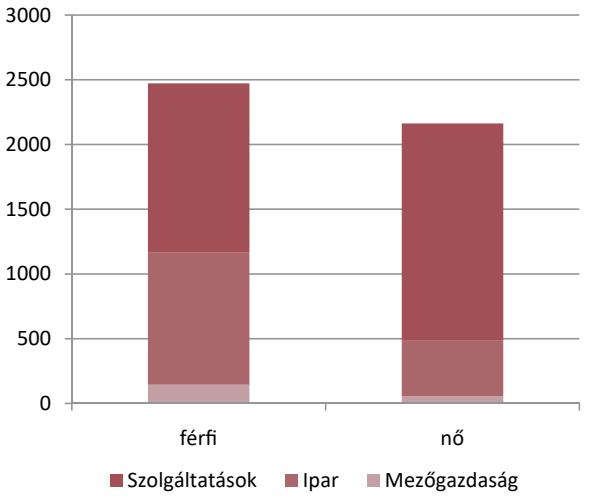

21. ábra: Foglalkoztatott férfiak és nők létszáma (ezer fő) a gazdaság különböző ágazataiban, 2021, forrás: KSH STADAT 20.1.1.9.

Ugyancsak megfelel a nemzetközi trendeknek az is, hogy a szolgáltatási szektor magasabb arányban teremt női munkahelyeket (22. ábra).

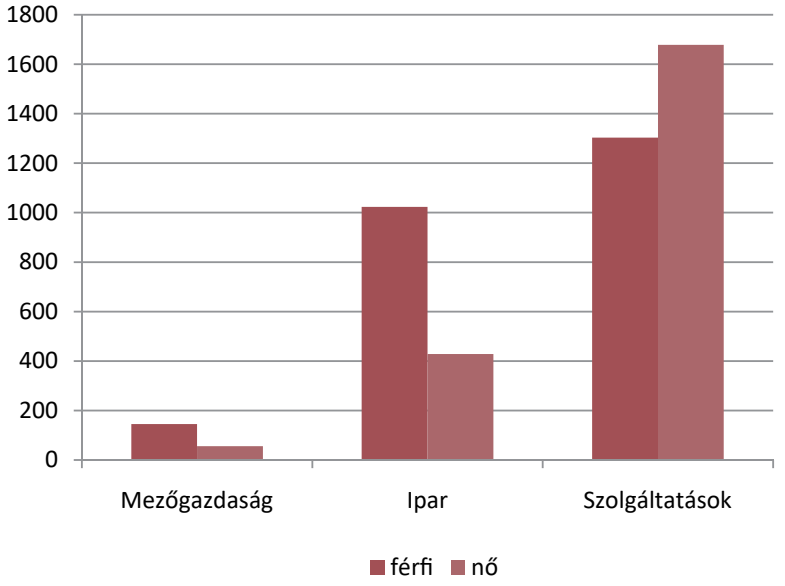

22. ábra: Az egyes szektorokban dolgozó férfiak és nők létszáma (ezer fő), 2021, forrás: KSH STADAT 20.1.1.9

A korábbi táblákon láttuk, hogy az elmúlt évtized foglalkoztatási többlete az idősebb korosztályok körében jelentkezett, a fiatalok – úgy tűnik – még keresgélik a maguk lehetőségeit, az idősebbek pedig elhelyezkednek, amint tudnak. Az már komolyabb problémákat sejtet, hogy a magyar gazdaságban az elmúlt évtizedben nem a magasabban képzett fiatalok, hanem az alacsonyabb iskolázottságú idősebbek számára keletkeztek, vélelmezhetően alacsonyabb technológiai fejlettséget jelentő, kevésbé produktív munkahelyek.

Ezek, a gazdaság szerkezeti átalakulásában és ezen keresztül a fejlődésében jelezhető gondok még súlyosabbnak tűnnek, ha az egyes korosztályok és iskolai végzettségű csoportok kompetenciáinak eltéréseit is figyelembe vesszük. Ahogyan a 15 évesek kompetenciáit nemzetközi összehasonlításban is az ismertebb PISA felmérések eredményei alapján szokás mérhető adatokban kifejezni, úgy ehhez hasonlóan, a felnőttek kompetenciái esetében a szintén az OECD által koordinált PIAAC[6] felmérések adatait jellemző alapul venni. Ezek az adatok (PIAAC, 2017) egyértelműen demonstrálják, hogy a fiatalabb és képzettebb felnőttek szövegértési és számolási kompetenciái lényegesen jobbak, mint az idősebbeké és (ezzel összefüggésben is) a képzetlenebbeké (23., 24. ábra).

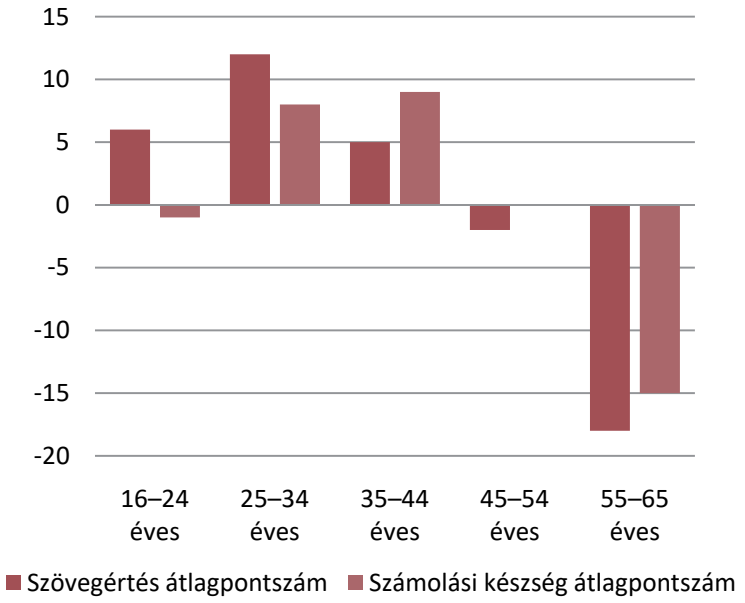

23 ábra: Korosztályok kompetencia-pontértékei (átlag: szövegértés 264, számolás 272) közötti eltérések a PIAAC 2017 mérései alapján, forrás: KSH STADAT 23.1.1.30.

6 Programme for the International Assessment of Adult Competencies – Nemzetközi Felnőtt Képesség- és Kompetenciamérési Program.

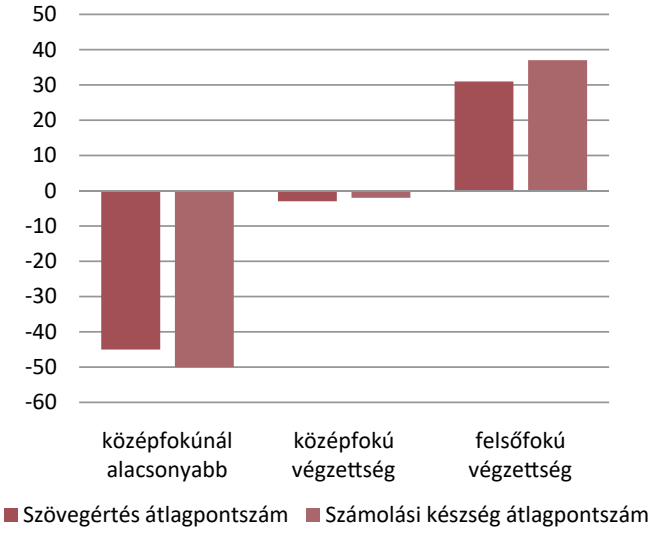

24. ábra: 16-65 évesek kompetencia-pontértékeinek eltérése az országos átlagtól (%)) a legmagasabb iskolai végzettség szerint, a PIAAC 2017 mérései alapján, forrás: STADAT 23.1.1.30

Ez az összefüggés még markánsabban megmutatkozik az informatikai eszközök segítségével, információtechnológiai környezetben mért problémamegoldó készségek, kompetenciák esetében (25., 26. ábra).

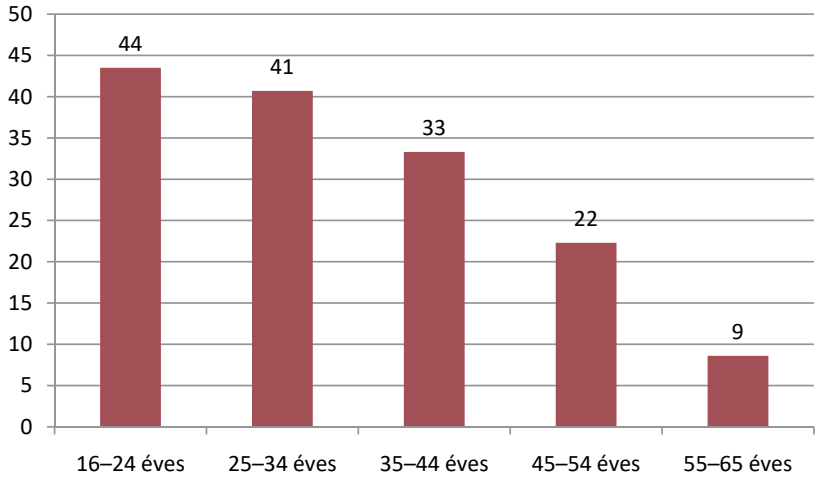

25. ábra: Problémamegoldó készség eredményeinek átlaga (%) információtechnológiai környezetben, korosztályonként, PIAAC 2017, forrás: STADAT 23.1.1.30

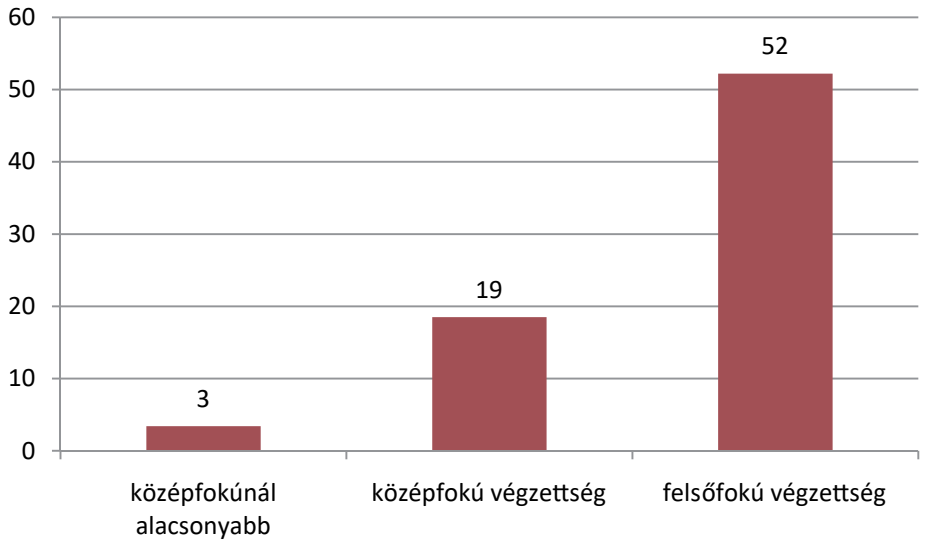

26. ábra: Problémamegoldó készség eredményeinek átlaga (%) információtechnológiai környezetben, iskolai végzettség szerint, PIAAC 2017, forrás: STADAT 23.1.1.30

Az, hogy a keletkezett új munkahelyek az idősebb, képzetlenebb és gyengébb kompetenciákkal bíró foglalkoztatottakkal betölthető munkahelyek száma miatt nőtt meg, két szempontból is komoly problémaként érzékelhető. Egyrészt, e trend a világ gazdasági fejlődésétől való leszakadó tendenciát, a magyarországi fél-periferikus helyzetbe való mélyebb beágyazódást jelezheti (Wallerstein, 1979). Másrészt, hogy a fiataloknak az idősebbekhez való viszonylagos munkavállalási hátrányai – amelyek a „jobb" adottságaik ellenére is fennállnak – a jövőre nézve is nehézségeket, fennmaradó hátrányokat jeleznek előre.

E problémából további két további aspektus is következik. A munkaerőpiacon a fiatalok által megtapasztalható relatív hátrány a fiatalok percepcióját, így ambícióját erodálhatja, azaz feleslegessé válhat számukra a továbbtanulás kérdésköre. Így az előre jutás reménye elhalványodhat számukra, elvégre a magasabb iskolai végzettség a közvélekedés szerint felfelé irányuló mobilitási utat nyithatna meg előttük, amely vélelemhez képest egy életre szóló csalódás, ha mégsem.

Másrészt e probléma nem kizárólag a fiatalok problémája. Dolgozatunk elején azt fogalmaztuk meg, hogy a globális környezetben egyre jelentősebb versenytényezők azok a készségek, kreatív képességek, amelyek révén válaszokat lehet találni a globalizált világ komplex problémáira. Az OECD PIAAC felvétele

is ezeket a készségeket, kompetenciákat méri. Ezt tudomásul véve, a fiatalok pszichózisaiban mindannyian osztoznunk kell. Ha épp azok a problémamegoldó kompetenciák, amelyekkel a képzettebb fiatalok inkább rendelkeznek másoknál, nemhogy előnyökkel, hanem relatív hátrányokkal járnak, megjelenve abban, hogy a fiatalok számára kevesebb munkahely keletkezik, kevésbé ott nő a foglalkoztatottság, ahol épp ők találhatnak munkát – akkor ennek súlyos következményei lehetnek az ország, a társadalom nemzetközi elmaradásában, sőt, leszakadásában.

FOGLALKOZTATOTTSÁG, ISKOLAI VÉGZETTSÉG ÉS MOBILITÁS

Kulcsfontosságú tényező az, hogy mekkora mértékben jelent az oktatás a magyarországi fiatalok számára mobilitási lehetőséget. A vertikális mobilitás fogalma általánosságban valamilyen társadalmi státusz-változást jelent, és, mivel a státuszok elméletileg és mérhetőségben is igen sokfélék lehetnek, szükséges a fogalom jelentését leszűkítenünk. Ezügyben a mobilitás mérésének általános konvencióit, szokásait követjük.

Egyrészt, meg szokás különböztetni az egy életpálya alatt bekövetkezett („intragenerációs"), valamint a generációk, főképp a szülők és gyerekeik közötti („intergenerációs") státuszváltásban mutatkozó mobilitást. Miután a fiatalok esetében többnyire „éppenhogy" pályát kezdőkről beszélünk, így az életpályán belüli, intragenerációs mobilitások gyakorlatilag kimutathatatlanok, csak az intergenerációs mobilitások mérhetők.[7]

Másrészt, a „státusz" fogalma feltételezi azt, hogy vannak használható kategóriáink a társadalmi struktúrán/rétegződésen belüli helyek és helyzetek különbségeinek eltéréseire. Ilyen, a mobilitás értelmezéséhez használható strukturális attribútumokról viszonylag kevés használható adat áll rendelkezésre, melynek két fő oka van. Egyrészt a MIK2020 kérdőívei korlátozottan alkalmasak a szülők és a gyerekeik egymással összehasonlítható pozícióinak felvételére: az ifjúságkutatások esetében pl. a fiatalok számos fontos információval nem rendelkeznek saját szüleik kapcsán. Másrészt pl. a munkamegosztásban elfoglalt helyekről, a foglalkozások típusairól nem megfelelően alkalmazható, nagyrészt a szocialista ipari társadalomból ránk maradt fogalmak és statisztikai kategóriák

7 Természetesen számos bonyodalom származik összehasonlításainkból. Vajon melyik szülő végzettségéhez kell hasonlítani a gyerekük iskolai végzettségét? Tovább mélyül a probléma annak kapcsán, hogy változó családösszetételek mellett ki is az összehasonlítás alapját jelentő szülő, és ugyancsak bonyodalmat okoz az a hazai helyzet, amelyben a nők/anyák iskolai végzettsége egyértelműen magasabb, mint a férfiaké/apáké.

állnak rendelkezésre.[8] Mindezen bonyodalmakat azzal a legegyszerűbb áthidalni, ha elsősorban a jól mérhető, sztenderd, mindenki által egyformán értett iskolai végzettség kategóriáiban igyekszünk a mobilitást értelmezni, amihez legfeljebb kiegészítő jelleggel veszünk számításba olyan – kevésbé egyértelmű – kategóriát, mint a betöltött munkakör jellege. Ezt a leegyszerűsítést alátámasztják a bevezetőben felidézett, a tudás és az informáltság egyre növekvő jelentőségéről szóló gondolatok is.

Ugyancsak meg szokás különböztetni a társadalmi szerkezet változásából származó „strukturális mobilitást" a változatlan szerkezetet feltételező, a státuszok közötti forgást kifejező „cirkuláris mobilitástól". Az előző szimplán azt a jelenséget fedi le, hogy, ha a társadalom szerkezetében valahol növekmény, máshol csökkenés keletkezik (esetünkben pl. nő a diplomások száma és aránya, viszont lényegében eltűnnek az általános iskolát be sem fejezők, és jelentősen csökken az idők folyamán az iskolai karrierjüket az általános iskola befejezésével lezárók száma és aránya), akkor ezek a változások logikailag is azzal járnak, hogy „valahonnan máshonnan" jönnek a gyarapodó kategóriákba érkezők, és valamerre „elszivárognak" a csökkenést mutató kategóriákból az emberek. A különböző státuszokat betöltők létszámaiban történő szerkezeti változás automatikusan mobilitással is jár: ezt nevezzük strukturális mobilitásnak.

A cirkuláris mobilitás fogalmilag egy 0 összegű változást jelez: az emberek vagy maradnak ugyanott, ahol a szüleik voltak, vagy ugyanannyian ettől lefelé, mások ugyanannyian felfelé mozdulnak el. Ez a cirkuláris mobilitás a társadalom nyitottságát/teljesítményelvűségét, vagy kasztszerűségét mutatja. Ha a gyerekek döntően a szülők státuszát öröklik, akkor ez valamiféle beleszületési, kasztos elv érvényesülését jelzi, míg ha képességeik, tehetségük alapján felfelé, vagy szerencsétlenségük okán akár lefelé elmozdulnak a szülők státuszából, akkor az valamiféle társadalmi dinamikát és nyitottságot, státuszbeli mozgási lehetőséget mutat. A cirkuláris mobilitás képszerűen olyasmit jelez, mintha minden generáció a szülőktől függetlenül indulna a státuszokért folyó versenyben, kizárólag tőlük (tehetségüktől, teljesítményüktől – nyomatékkal: tudásuktól és informáltságuktól) függene az, hogy milyen státuszt töltenek be, amely megszerzett, elnyert státuszokat mindenki esetében össze lehet hasonlítani azzal, hogy a szülők milyen státuszt nyertek el. Ennek értelmében a cirkuláris mobilitás mértéke szerint megkülönböztethetünk zárt (a szülői státuszokat

8 A szocializmus idején világos, egyértelmű, főképp a gyáriparra vonatkoztatott jelentése volt olyan fogalmaknak, mint a segédmunkás, a betanított munkás, vagy a szakmunkás. E fogalmak nemcsak a statisztikában, hanem az adminisztrációban is fontos jelentéssel bírtak, pl. a bérbesorolások is hozzájuk kötődtek. Ma adminisztratív jelentésük nincsen e fogalmaknak, és valójában senki nincs tisztában azzal, hogy a szolgáltatási szektorban mi is a jelentőségük – mégis, e tisztázatlan jelentéstartalommal, afféle hagyományként, de használjuk azokat.

kasztszerűen megörökítő, kötött) és nyitott (magas mértékű mobilitást lehetővé tevő) társadalmi környezetet.

A szülők és a gyerekek társadalmi (pl. képzettségi) státuszának összehasonlítására épülő mobilitási adatokban a kétféle mobilitási hatás együttes kimenetét lehet csak mérni, és magukat a hatásokat „tisztán" nem igazán[9].

Így pl. ha a gyerekek generációjában magasabb arányban fordulnak elő magasabb végzettségűek, diplomások, mint a szülőkében, akkor pusztán ez a tény előre vetíti azt, hogy a magasabb végzettségű, magasabb arányban érettségizett és diplomás anyák meghatározóbbnak fognak tűnni gyerekeik iskolai végzettségére, mint a gyerekekhez is, és az anyákhoz képest is alacsonyabb végzettségű apák.

A fentieket megpróbáljuk figyelembe venni akkor, amikor a MIK2020 mobilitási adatait értelmezzük. Értelmezésünk több szempontból is „becslés" jellegű, nem tekintjük azt pontos számításnak, tehát elsősorban folyamatokat igyekszünk feltárni. Bizonytalanságunkat erősítő tényező az is, hogy a MIK2020 foglalkoztatási és iskolai végzettségről szóló adatai eltérnek a KSH adatoktól, így az induló adatok esetleges hibái a mobilitási adatok értelmezésekor fennmaradnak.

Ha a „strukturális" mobilitási hatást figyelembe akarjuk venni a MIK2020-ból számított teljes („strukturális + cirkuláris") mobilitás elemzésekor, akkor legfeljebb közelítő becsléseket tudunk tenni az idősebb „szülői" és a fiatalabb „gyerek"-generációk iskolai végzettsége alapján. Ugyanis csak a teljes generációk végzettségét tudjuk összehasonlítani (3. táblázat, 27., 28., 29. ábra), ezen belül nem tudjuk pontosan leválogatni azt, hogy hány évesek voltak a szülők a gyerek születésekor, amint azt sem tudjuk megkülönböztetni, hogy a gyerekes szülők végzettsége milyen irányban, mennyire tér el generációjuk más (pl. gyermektelen) tagjaitól. Mindezeket előre bocsátva, az alábbi durva kalkuláció alapján a diplomás gyerekek esetében 9-10% körülre becsülhetjük azoknak a gyerekeknek az arányát, akiket az alacsonyabb végzettségű szülői családból a „történelem sodra", a társadalmi szerkezetváltás „juttatott" diplomához.

9 Részletes adatok és igen bonyolult eljárás alapján bemutathatók ezek, de ez messze túlmutat tanulmányunk keretein.

	25-34	35-44	44-55	55-64
alapfok	12	12	15	18
középfok	57	55	61	61
felsőfok	31	33	24	20

4. táblázat: Iskolai végzettség szerinti összetétel az egyes korcsoportokon belül (%), forrás: KSH STADAT 23.1.1.27

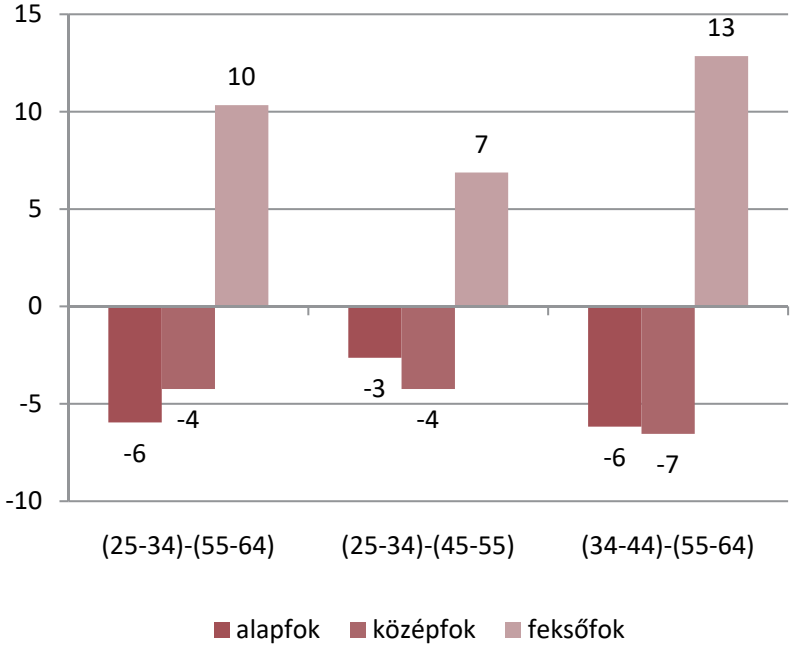

27. ábra: „Strukturális mobilitás-becslés": az idősebb („szülői") és fiatalabb („gyerek") korosztályok eltérései (%) iskolai végzettségük szerint, 2020, forrás: KSH STADAT 23.1.1.27. A 25–64 éves népesség megoszlása iskolai végzettség szerint [%]

Ennél magasabbra becsülhető a strukturális mobilitás a MIK2020 adatai alapján. Ha azzal a durva becsléssel élünk, hogy a 2000-es felvétel akkori fiataljai mára (35-49 évesként) a szülői generációhoz tartoznak, míg a 2020-as felvétel fiataljai a gyerekek korosztályához – akkor a két generáció összetételének eltéréseit értelmezhetjük a strukturális mobilitás becsléseként. Ebben az esetben az alapfokú végzettség változásaira is magasabb értéket kapunk (KSH: 4-5%, MIK 10%), és még nagyobb az eltérés a diplomások arányának növekedésében (KSH: 9-10%, MIK: 14%) (27., 28. ábra).

	2000	2004	2008	2012	2016	2020
Legfeljebb 8 osztály	17	12	13	11	10	7
Szakmunkásképző, szakiskola	36	32	25	23	25	22
Érettségi összesen	33	35	37	48	41	43
Diplomások összesen	14	19	25	18	24	28

28. ábra: A 2000-ben fiatal, ma „szülői", és a 2020-ban fiatal korosztályok legmagasabb iskolai végzettség szerinti eltérései, (%) Ifjúság 2000 – MIK2020, forrás: Székely, 2022

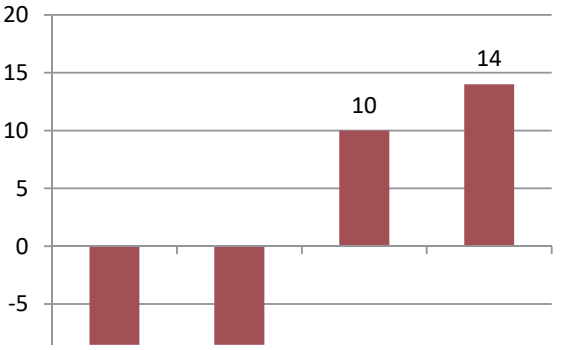

29. ábra: A fiatalok és a 20 évvel idősebb „szülői" generáció iskolai végzettség szerinti különbsége (%), MIK2020, forrás: KSH STADAT 23.1.1.27., Székely (2022).

A fentiekhez hasonlóan kalkulálhatjuk azt a strukturális mobilitási hatást, amely a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők létszámában és arányában való csökkenésben mutatkozik. Ezt az alapfokú végzettségben jelentkező, a generációk összehasonlításában kimutatható strukturális hatást a KSH adatai alapján -3-4% ra becsülhetjük, míg a MIK2020 számai itt is magasabb hatást, -10%-os becslést jeleznek.

A KSH adatai a szakmunkás végzettséget és érettségit összevontan jelenítik meg – középfokú végzettségként, és ebben a szerkezetben a szülői és a gyerekgeneráció különbségében megragadható strukturális hatás -1-2%, azaz gyakorlatilag semlegesek a szerkezeti változások. Ha a KSH adatközléséhez igazodva a MIK adataiban is összevonjuk a középfokú végzettségeket, akkor az eltérés szintén nagyobb (3%), de ezt is elhanyagolhatónak tekinthetjük a strukturális hatások igen durva becslésében. A MIK adatai azonban megkülön-

böztetik a szakmunkást és az érettségit a középfokú végzettségek között, és így +10%-becslés mutatkozik az érettségizett fiatalok, és -14% a szakmunkás végzettségű fiatalok oldalán. (Ha azt a tendenciát is figyelembe vesszük, hogy a MIK adatai eddig mindenben magasabb strukturális mobilitást sejtetnek a KSH adataihoz képest, akkor ezekben az esetben is alacsonyabb értékeket kell feltételeznünk.)

A strukturális mobilitási hatások figyelembevételének alapvetően a mobilitási adatok értelmezésekor van jelentősége. A mobilitásról az elemzők (pl.: Kiss-Kozma, 2022) hajlamosak úgy gondolkodni, mintha az intergenerációs mobilitás mozgatórugója alapvetően a gyerekek családi szocializációjában, a szülőknek a fiatalokra gyakorolt hatásában lenne keresendő. Mintha a felfelé mobilitás a szülői késztetésekre „self-made-men" gyerekek „saját" sikereként (a lefelé mobilitás szocializációs defektusként) lenne értelmezhető. A strukturális mobilitás figyelembevétele azt jelenti, hogy a „mobil" nemcsak aktív cselekvője sorsának, hanem a rajta kívüli társadalmi tényezők haszonélvezője vagy áldozata is. Hogy a státuszváltásban nemcsak a szülőknek és gyerekeiknek, hanem a történelem sodrának, a társadalom, így az oktatás és a munkaerőpiac szerkezeti változásának is szerepe van, amely kapcsán a családi hatások jelentősége arra redukálódik, hogy kik képesek „meglovagolni" a társadalmi változások hullámait, és kik nem. A szülőknek és gyerekeknek a mobilitásra gyakorolt tisztított hatásainak elemzésére a rendelkezésünkre álló adatoknál sokkal kiterjedtebb és részletezettebb ismeretekre lenne szükség, amelyek híján csak arra hívhatjuk fel a figyelmet, hogy (akár expliciten kimondva, akár csak érzékeltetve) a szocializációs magyarázatokra leszűkítő értelmező és magyarázó séma túlzón leegyszerűsítettnek tűnik.

SZÜLŐK ÉS GYEREKEK – A MIK2020 ADATAI

A MIK2020 vizsgálat alapján a már dolgozó, foglalkoztatott megkérdezettek iskolai végzettségének összetételét az alábbiakban összevetjük a szülők (apák és anyák) legmagasabb iskolai végzettségének összetételével, amely reprezentálja az általunk korábban megemlített oktatási expanzió nőkre (anyákra) és gyerekeikre gyakorolt hatását (30., 31., 32. 33., ábra).

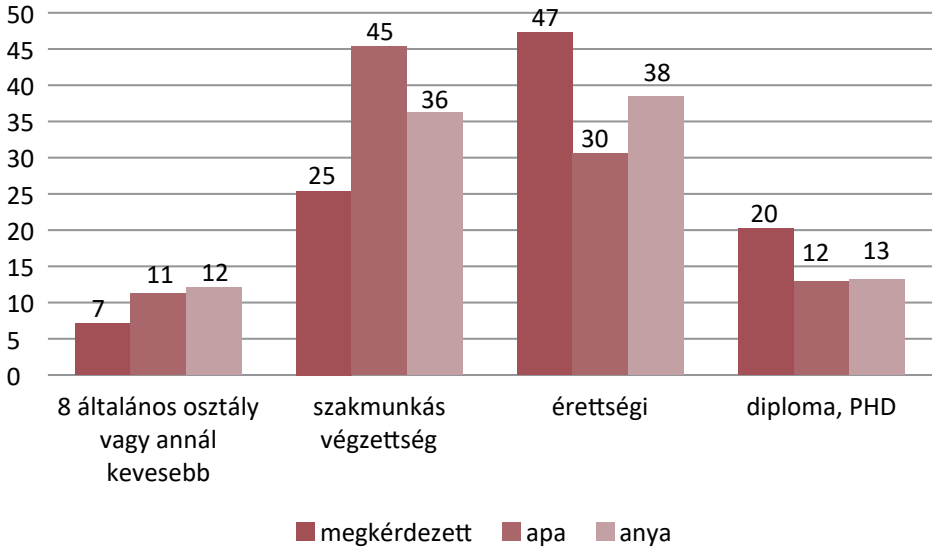

30. ábra: A megkérdezett (dolgozó fiatal), valamint szüleinek legmagasabb végzettsége (%), MIK2020[10]

A szülők és a megkérdezett dolgozó fiatalok iskolai végzettségének összetételében is különbségek mutathatók ki.

10 Itt és a későbbiekben is, amikor az adatok ismertetésekor, ábrázolásakor kizárólag a MIK2020-ra hivatkozunk, akkor ez úgy értendő, hogy a MIK2020 nyilvánosan elérhető adatállományából készített saját számításaink eredményét közöljük.

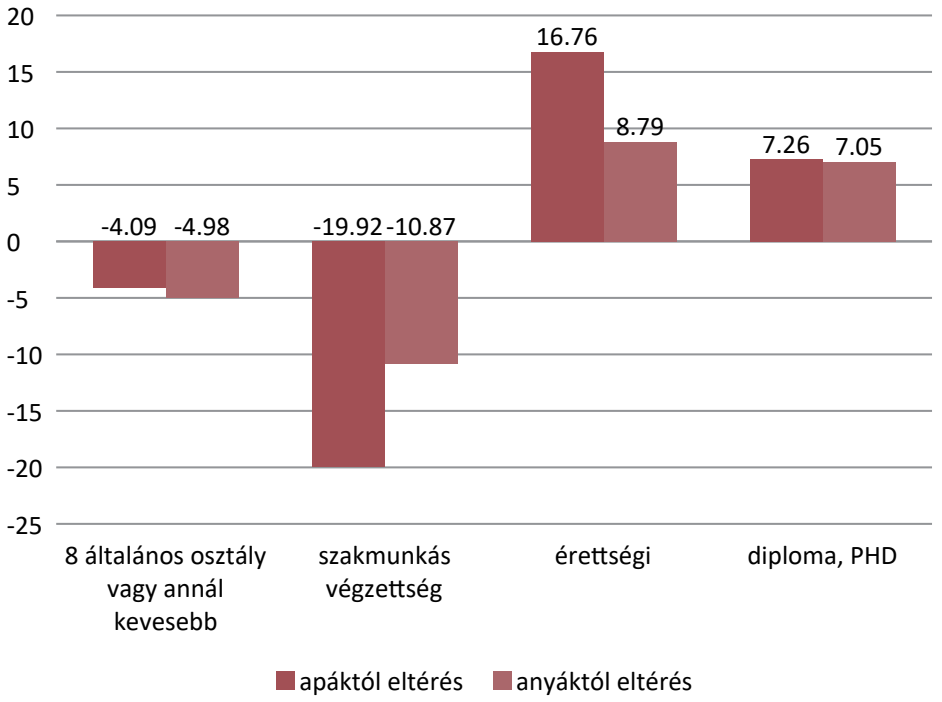

31. ábra: A megkérdezett dolgozó fiatalok legmagasabb iskolai végzettségének eltérései a szülők iskolai végzettségéhez képest (%), MIK2020

Az adatok, a korábban tett strukturális mobilitási hatásokkal összevetve arra engednek következtetni, hogy az intergenerációs mobilitás döntő hányada, legalábbis a legalacsonyabb végzettség csökkenésében és a legmagasabb végzettség, a diplomások arányának növekedésében korábban (27., 28., 29. ábra) kimutatott és becsült strukturális hatásoknak tudható be. Vagy másképpen kifejezve, a mobilitás motorja a társadalmi átalakulás, nem pedig a státuszok közötti átjárás képessége, a tehetség és a teljesítmény alapján történő nyitottsága, átjárhatósága.

Hasonló, de kissé árnyaltabb képet kapunk akkor is, ha a dolgozó fiúk végzettségét apjuk (a dolgozó lányok végzettségét anyjuk) legmagasabb végzettségével hasonlítjuk össze: a megfelelő nemek (apák-fiúk, anyák-lányok) státuszai közötti eltérés, a mobilitás kisebb, mint az összevont mobilitási adat.

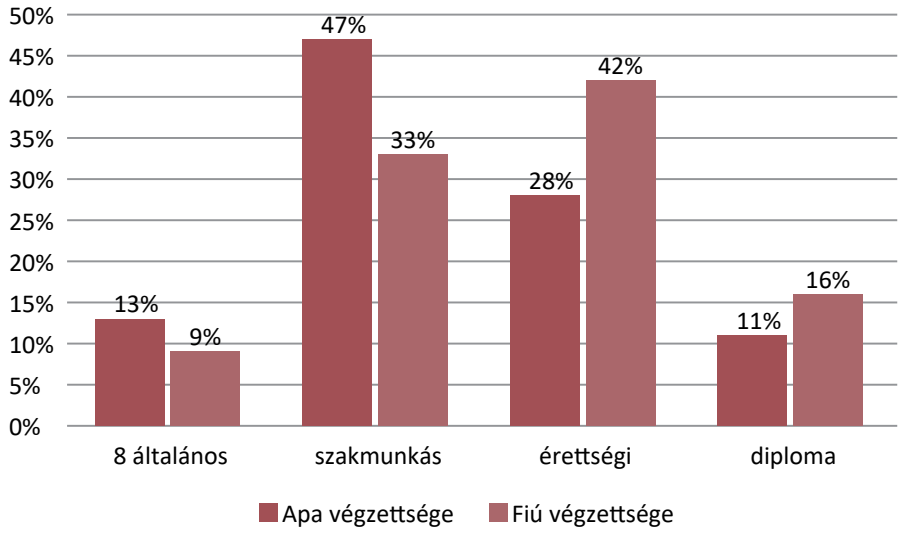

32. ábra: Apák és fiúk legmagasabb iskolai végzettsége (%), MIK2020

Az is megfigyelhető, hogy az általában magasabb végzettségű fiúk iskolai végzettsége kevésbé tér el az általában is magasabb végzettségű nők, így anyjuk iskolai végzettségétől, mint amennyire apjukétól, különösen a középfokú végzettségek (szakma, érettségi) között.

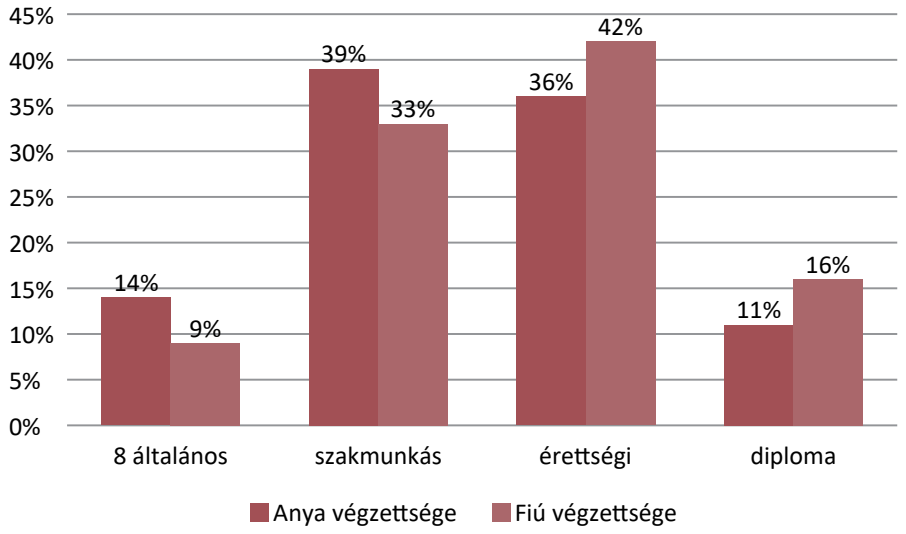

33. ábra: Anyák és fiúk legmagasabb végzettsége (%), MIK2020

Az előzőek egyfajta összefoglalásaként az alábbi táblázat (4. táblázat) a fiatalok iskolai végzettség szerinti mobilitásának irányát mutatja. A korábbiak figyelembevételével, a felfelé és lefelé mobilitás közötti eltérések többé-kevésbé a strukturális hatásoknak tudhatók be. Bár a „szisztematikus átrendeződés" alapvetően az alacsony végzettségűek csökkenésében és a diplomások arányának növekedésében ragadható meg, mégis, a mobilitási mozgás jelentős hányada a középfokú végzettségek körében zajlik, amelyet korábban láthattunk a foglalkoztatottak iskolai végzettsége kapcsán is.

A mobilitás irányának a meghatározásakor a következő (az apák és a megkérdezettek legmagasabb iskolai végzettségét mutató) kereszttáblából indultunk ki (és hasonló táblákat készítettünk más szülő (anya) – gyerek (fiú, lány) viszonylatban).

Ahogyan korábban említettük, számításaink becslés jellegűek. Ugyanakkor az apák és fiaik közötti mobilitás meghatározása csak abban az esetben lehetséges, ha mind az apák, mind fiaik iskola végzettségét ismerjük. Jelen esetben nem minden fiatal férfi tudta megválaszolni, hogy mi édesapja iskolai végzettsége, így a mobilitási arányokat 2404 apa-fia összehasonlításával tudjuk szemléltetni.

		Mi az Ön legmagasabb, befejezett iskolai végzettsége? (férfiak)				
		általános	szakmunkás	érettségi	diploma, PHD	összesen
Apa legmagasabb befejezett iskolai végzettsége	általános	6	**5**	**2**	**0**	13
	szakmunkás	***2***	23	**20**	**3**	48
	érettségi	***1***	***5***	17	**6**	28
	diploma, PHD	***0***	***0***	***4***	7	11
	összesen	9	33	43	16	100

4. táblázat[11]: Iskolai mobilitás: apák és fiúk legmagasabb végzettsége (%) MIK2020

Hasonló jelenség tapasztalható anyák és lányaik kapcsolatában is. Ezt azért vizsgáltuk meg, mert a legtöbb vertikális mobilitásvizsgálat általában az édes-

11 Nem-mobilok a feketével, felfelé tartók a bordóval, lefelé tartók a dőlt betűvel jelöltek.

apához köti a gyermek státuszváltozását. Azonban, ahogy korábban több helyen is kitértünk az oktatási expanzió nőkre gyakorolt, a férfiakénál erősebb hatására, reményeink szerint érdekes adatok nyerhetők ki, ha külön folytatjuk le kimutatásunkat a nemek kapcsán. A minta egy kisebb hányada nem tudta megmondani, hogy mi édesanyjának a végzettsége, így ebben az esetben csak 1862-es elemszámmal tudjuk vizsgálni a lánya mobilitását az anyához képest, az iskolai végezettség tekintetében (5. táblázat).

		Mi az Ön legmagasabb, befejezett iskolai végzettsége? (nők)				
		általános	szakmunkás	érettségi	diploma, PHD	összesen
Anya legmagasabb befejezett iskolai végzettsége	általános	3	**3**	**3**	**1**	10
	szakmunkás	***1***	10	**18**	**3**	33
	érettségi	***1***	***2***	28	**11**	42
	diploma	***0,1***	***0,2***	***5***	10	15
	összesen	5	16	54	25	100

5. táblázat[12]: Iskolai mobilitás: anyák és lányok legmagasabb végzettsége (%) MIK2020

Az apa-fia összehasonlításban érzékelhető, hogy a fiúk elsősorban immobilak (túlnyomó többségük a szakmunkás végzettségben, illetve érettségінél jelentkezik), ezt követi a felfelé, majd a lefelé mobilitás. Az anya-lánya egybevetésben pedig hasonló tendencia mutatkozik, azzal a kivétellel, hogy a legtöbb immobil lány érettségivel rendelkezik. Ilyen értelemben a lányok státuszbéli előnyben vannak a fiúkkal szemben a dolgozó nem-mobil fiatalok körében. Ennek okai például a szocialista ipari tradíciók gyökereinél is kereshetők: az apákhoz képest, az idő közben elértéktelenedett, főképp ipari szakmák hatásaként a fiúk szakmunkás végzettsége csökkent ugyan, de arányait tekintve még mindig kétszeres a szakmunkás végzettségbeli különbség a fiúk és lányok között. Ez az arány pedig fordított az érettségivel rendelkező szülőkhöz viszonyított, felsőfokú végzettséggel rendelkező fiúk és lányok között.

Ahogyan a tanulmány első részében jeleztük, 2000 óta a férfiak nagyobb arányban az ipari szektorban helyezkednek el, míg a nők elsősorban a szolgáltatási

12 A színek jelentése megegyezik a korábbiakkal: az átlagtól felfelé: bordó, lefelé: dőlttel szedve.

szektorban. Azon túlmenően, hogy ez részben tükrözni a férfi-női szakmai sajátosságokat, a különböző munkakörök „elférfiasodása" és mások „elnőiesedése" azt is magában foglalja, hogy a Magyar Ifjúság Kutatás 2020-as felvételében megkérdezett fiatal felnőtt férfiak a posztindusztriális társadalomból lemaradók. Tulajdonképpen azt is jelenthetné ez, hogy a lányok a posztindusztriális világba jobban illeszkednek be, mint a fiúk, ezzel kettős struktúrát rajzolva ki. Ez azonban számos más kérdést felvet, amelyek kapcsán a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 és a KSH adatai alapján nem tudunk közvetlen következtetéseket levonni. Tudniillik a szolgáltatási szektor nem pusztán a globális keretekhez igazodó, a nemzetközi gazdaság fizetőképesebb keresleteit is kielégítő innovációs kutatói-fejlesztői, informatikai, technológiai, pénzpiaci stb. szakágazatokat foglalja magába, hanem a lokális, olykor alacsony jövedelmű, keresletkielégítő kisbolti eladói, műkörmös, fodrász stb. munkaköröket is. Ilyen értelemben nem feltétlenül következtethetünk a nők magasabb státuszcsoporthoz való tartozásához pusztán az alapján, hogy iskolai végzettségei szerint számukra kedvezőbb, a posztindusztriális fejlődéshez közelebb álló foglalkozási összetétel rajzolódik ki. Kételyeinket tovább erősíti az is, hogy a szolgáltatási szektorban nagyobb arányban képviselik magukat a nagyobb üzemméretű, gyakran külföldi tulajdonú ipari cégekkel szemben jelentős produktivitási elmaradásban levő mikro- és kisvállalkozások. Ezek a szolgáltató kisvállalkozások jelentős arányban foglalkoztatnak bizonytalan státuszt („prekariátus") jelentő formákban embereket.

Mint korábban láthattuk is, elsősorban a nem diplomás munkakörök bővültek az utóbbi években, s nem a kreativitást, modern eszközök ismeretét igénylő diplomás munkahelyek keletkeztek. Mindezek értelmében nem értelmezhetjük a taglalt oktatási expanziót, és annak felnőttekre és gyerekeikre gyakorolt hatását teljes mértékben úgy, hogy a fiúk a posztindusztriális társadalmak „melósai", a lányok pedig annak „menedzserei" vagy „fejlesztői".

Ami mindebből sokkal inkább körvonalazódni látszik – a MIK2020 adataiból a társadalmi változásokra nehezen lehet következtetni – az az, hogy a fiúk továbbviszik a szocialista iparosodásból fennmaradt szocializációs környezet továbbéléseként a szakmunka hagyományát: a végzettségi mutatókkal párhuzamosan a férfiak számára leginkább az ipari szektorban bővült a munkahelyek száma.

Összefoglalva tehát megállapíthatjuk, hogy a posztindusztriális társadalmak, illetve a technológiai váltások és a tudásalapú társadalom e modellben két dimenzióból épül fel. Egyrészt feltételez egy szektorális átmenetet, azaz a szolgáltatási és K+F szektorok foglalkoztatottsági aránya bővül. Globális szinten egyre inkább ezt a tendenciát mutatja a munka világa: az árutermelő és termékeket

előállító ágazatokban nő a termelékenység, alkalmazván a technológiai fejlődés különböző vívmányait. Ezzel párhuzamosan az is közismert, hogy a globális munkamegosztásban és versenyben az ipari és mezőgazdasági termelés Európából és Észak-Amerikából elsősorban Ázsiába, Dél-Amerikába és Afrikába tevődött át – ami Európában és Észak-Amerikában a főképp „kékgalléros", szakképzett fizikai foglalkoztatottak munkahelyeinek elveszítésével jár.

Ez átvezet a második dimenzióhoz, amelyet lemaradottság-fejlettség tengelyen lehetne körül írni. A fejlődés abba az irányba mutat, hogy az árutermelő ágazatok termelékenysége, versenyképessége a meghatározó, azaz egyre kevesebb ember állítja elő ugyanazon, vagy az egyre jobb minőségű és nagyobb mennyiségű, magasabb értékű terméket. A szolgáltató szektor esetén pedig sajátos kettősségről beszélhetünk, egyfelől a lokális (kiskereskedelem, szépségés egészség „ipar" stb.), másrészt a globális szolgáltatásokról (információtechnológia, média stb.). Következtetésképpen két felvetéssel élhetünk: egyrészt a nagy tőkeberuházásoknak az ipari foglalkoztatottságot csökkentő hatásával kellene számolnunk, ám hazai viszonyok között nő az ipari foglalkoztatottság a férfiak körében, ami logikailag, a globális produktivitási versenyben lemaradást jelez. Másrészt pedig, az ismertetett foglalkoztatás és iskolai végzettség mutatókat egybevetve nem feltétlenül a globális szolgáltatásokat nyújtó, jellemzően diplomás munkakörök bővülnek. Azaz, a posztindusztriális átalakulás sem feltétlenül jelez „fejlődést".

A probléma ugyanakkor abban nyilvánulhat meg, hogy a posztindusztriális társadalomban a hangsúly a tudáson van, elvégre egyre több és több technológiai eszköz vesz minket körül, nem csak a termelés és szolgáltatás munkahelyi világában, de mindennapjainkban is (Bell, 1974; Targ, 1976; Wallerstein, 1979). Így a felfelé zajló mobilitás adta előnyök globális összevetésben jóllehet mégis sajátos hátrányt jelölnek.

A FIATALOK MOBILITÁSÁRÓL, ANNAK ÖSSZEFÜGGÉSEIRŐL

A meglévő iskolai végzettség alapján nem csak az azonos nemű szülő-gyerek konstellációt vizsgáltuk meg, az ellenkező nemek összehasonlítását is elvégeztük. A 4. és 5. táblázatban, valamint a 32. és 33. ábrán bemutatott adatokat nemenként szétbontva, de a mobilitási irányokat tekintve összevontan közöljük (6. táblázat)[13].

13 Az előző táblázatokban az átlóban jelzett (a szülő végzettsége ugyanaz, mint a gyerekéé) adatok összegét adjuk meg „nem mobilként", az átló felettiek összege jelzi a felfelé mobil fiatalokat, az átló alattiak a lefelé mobilakat.

	Apához képest, férfi	Anyához képest, férfi	Apához képest, nő	Anyához képest, nő	Összesen
Lefelé mobil	12	14	10	9	11
Nem mobil	53	54	44	51	50
Felfelé mobil	36	32	47	40	39

6. táblázat: Nemenként bontva (apa-anya, fiú-lány) a szülőkhöz viszonyított mobilitás (%), MIK2020

E táblák eredményeit összesítve az látható, hogy a dolgozó férfiak döntő többsége immobil – szüleihez képest. A vizsgált fiatalok esetében lényegi különbség mutatkozik a felfelé történő mobilitást vizsgálva. A korábbi becsléseket az adatokhoz hozzákalkulálva, a strukturális mobilitási hatások a meghatározók a felfelé mobilitás adataiban, és valószínűsíthető, hogy a fiataloknak e felfelé mobil hányada a többieknél fájdalmasabban érzékeli a megszerzett előnyökkel járó hátrányokat is.

Látható az adatokból az is, hogy elsősorban az apákhoz képest mutatható ki a fiúk és lányok iskolai végzettségben jelentkező „többlete", ugyanakkor számottevő törés mutatható ki a lányok esetében édesanyjukkal történő összehasonlításban. Látható, hogy a lányok és édesanyjuk viszonyában jóval alacsonyabb arányú a felfelé mobilitás. Ennek az lehet az oka, hogy az oktatási expanzió lecsengőben van az utóbbi évek egyetemi reformjainak hatására, így a jelenlegi fiatal generációt kevésbé érinti, viszont korai időszakában már a szüleik korosztályát is érintette.

Mindazonáltal ez a nemekre bontott „összmobilitási táblázat" arra enged következtetni, hogy a lekérdezett minta kicsivel több, mint a fele megőrzi társadalmi státuszát, konzerválja szüleinek helyzetét – minden más változatlansága mellett – így feltételezhetünk egy sajátos társadalmi zártságot, amelyben felsejlik a cirkuláris mobilitás. Ellenben a lekérdezett minta több mint egyharmada képes a vertikálisan felfelé irányuló mobilitásra, miközben a minta 11%-a csúszik le saját szülei státuszához képest. Mindennek értelmében a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatai jóval inkább a strukturális, mintsem a cirkuláris mobilitás jelenségét tükrözik vissza.

Bourdieu a társadalmi mobilitás kapcsán megfogalmazott, annak nem szándékolt negatív hatásai kapcsán jelzi, hogy, ha a társadalmi mobilitás gyorsan következik be, az társadalmi patológiákhoz, devianciához is vezethet. Például,

ha a fiatalok előtt megnyílik a lehetőség a felsőoktatási végzettség szerzésére, azonban a munkaerőpiaci sajátosságok miatt képtelenek magasabb státuszt jelentő munkakörbe kerülni, ez feszültségekhez vezethet (Bourdieu – Passeron, 1977). E gondolat azért lehet különösen fontos elemzésünk során, mert az „összmobilitási táblázat" nem csak a posztindusztrialitáshoz kapcsolódik, hanem jól látható módon kirajzolja azt – ismételten szigorúan csak az oktatási dimenziót emelve vizsgálatunk fókuszába –, hogy az immobil fiatalok aránya magas, 50% körüli. Ezt a változatlanságot a gazdasági dinamika alacsony mértéke mellett egy sajátos konzervatív, vagy tradicionális magatartással, a megszokotthoz ragaszkodással, a „szokás hatalmával" is azonosíthatjuk. Mindazonáltal vizsgálatunk szempontjából nem igazán beszélhetünk devianciáról, elvégre az oktatási szférában tett lépések különböző lépcsőfokokat jelölnek. Ha úgy tetszik, a fiatalok kötött pályán mozognak, kötött ütemezésű folyamaton esnek át. Ennek értelmében nem beszélhetünk a mobilitás magától értetődő természetességéről; a – végzettség-fókuszú – mobilitás nem feltétlenül jelzi a gazdasági és társadalmi fejlődést, az több vonatkozásban is szimbolikus rítus, a fejlődés illúziója és hiedelemvilága, amelynek megvannak a maga – önmagában a továbbtanulás normáit előíró – szokásszerű keretei és intézményei. Ami, ha így van, akkor e rituális, az életben való előrejutás ambiciózus hitét nem jelentő, rutinszerű mobilitásnak a devianciát kiváltó tényezője minimális.

Azzal a feltételezéssel éltünk, hogy ha a mobilitást, szakirodalmi hagyományát követve többtényezősnek, többdimenziósnak feltételezzük, ha az nem csak rituálisan és „öncélúan" a magasabb iskolai végzettség megszerzésére irányul, akkor kell a mobilitásnak hatnia olyan keményebb, gyakorlatiasabb körülményekre is, mint a dolgozó fiatalok által betöltött – a '60-as években Ferge Zsuzsa (1969) által megalkotott „munkajelleg-csoportokból" származtatott – munkakörök eltéréseire is.

Annak a kimutatását, hogy a mobilitás iránya mennyiben befolyásolja a fiatalok munkakörét, foglalkozását (vagy, befolyásolta az utolsó munkakörét) nem tudjuk elegáns trendekben megfogalmazni – ami erősíti a végzettségben jelentkező mobilitás öncélúan, rituálisan értelmezhető tartalmát.

Az alábbi táblázatokban (7., 8. táblázat) azt jelezzük, hogy az egyes foglalkozásokat űzők körében milyen arányban vannak a lefelé vagy felfelé mobilak, illetve, a szülők végzettségéhez képest ugyanolyan státuszban maradó fiatalok, fiúk és lányok[14].

14 Az átlagtól való jelentősebb többletet itt is bordó számmal, az átlagnál kisebb értéket dőlttel jelezzük.

A megkérdezett (utolsó) munkaköre	Apához képest mobilitás			
	Lefelé mobil	Nem mobil	Felfelé mobil	össze-sen
mezőgazdasági fizikai munkás	**7**	4	***3***	4
segédmunkás (nem mezőgazdasági)	**9**	6	***4***	6
betanított munkás (nem mezőgazdasági)	**15**	9	***8***	10
szakmunkás (nem mezőgazdasági)	44	**50**	***37***	44
közvetlen termelésirányító (pl. művezető)	4	***3***	**7**	4
egyéb (diplomához nem kötött) szellemi	16	***13***	**19**	16
beosztott diplomás	***2***	***11***	**18**	13
alsó vezető (osztályvezető alatt)	1	1	1	1
középszintű vezető (osztályvezető)	0	0,4	1	1
felsővezető (osztályvezető fölött)	0	2	1	1
NT	1	0,2	0,2	0,3
NV	1	1	1	1
összesen	100	100	100	100

7. táblázat: Mobilitási irányok munkakörönként (apák – fiúk) (%), MIK2020

A 7. táblázatból az olvasható ki, hogy a fiúk esetében a mezőgazdasági és betanított munkás munkakörök betöltése a lefelé mobilak esetében az átlagot meghaladó mértékű, a nem mobilak esetében az átlagosnál nagyobb a szakmunkás munkakörben dolgozók aránya (talán a „szakma" családi hagyománya?), viszont az átlagosnál kisebb a művezetői, a beosztott diplomás és a diploma nélküli szellemi munkakörben elhelyezkedés aránya. A felfelé mobilak a nem mobilak „ellentéteként" az átlagosnál magasabb arányban töltenek be közvetlen irányító, beosztott diplomás és diploma nélküli szellemi munkaköröket, viszont az átlagosnál kisebb arányban dolgoznak fizikai munkakörökben, szakmunkásként, betanított és mezőgazdasági munkásként.

	Apához képest mobilitás			
	Lefelé mobil	Nem mobil	Felfelé mobil	össze-sen
mezőgazdasági fizikai munkás	6	2	2	2
segédmunkás (nem mezőgazdasági)	8	2	2	3
betanított munkás (nem mezőgazdasági)	15	8	9	10
szakmunkás (nem mezőgazdasági)	20	34	27	29
közvetlen termelésirányító (pl. művezető)	1	1	2	1
egyéb (diplomához nem kötött) szellemi	38	28	32	31
beosztott diplomás	4	20	23	20
alsó vezető (osztályvezető alatt)	1	1	1	1
középszintű vezető (osztályvezető)	0	1	1	1
felsővezető (osztályvezető fölött)	2	1	1	1
NT	3	1	1	1
NV	3	1	1	1
összesen	100	100	100	100

8. táblázat: Mobilitási irányok munkakörönként (lányok, nők) (%) MIK2020

A lányok esetében (8. táblázat) a betanított és fizikai munkák betöltésében ugyanaz a tendencia, mint a fiúknál. Szintén hasonlóság, hogy amint a fiúknál a szakmunkás munkakörökben a nem mobilak dolgoznak markánsan magasabb arányban a mobilaknál, a lányok esetében a trend ugyanez: szakmunkásként a nem mobilak dolgoznak magasabb, a felfelé vagy lefelé mobilak alacsonyabb arányban. A lányoknál a beosztott diplomások körében haladja meg az átlagot a felfelé mobilak aránya, mintha ez, a beosztott diplomás munka jelentené a felfelé mobilitásuk optimális kimenetét.

Összességében azt mondhatjuk, hogy az iskolai végzettségek körében kimutatott mobilitás igen gyenge összefüggést mutat azzal, hogy a dolgozó fiatalok közül ki milyen jellegű munkakörben foglalkoztatott, ki milyen munkát végez. Ezek a gyenge összefüggések megerősítik kételyeinket abban, hogy vajon az iskolai végzettségekben kimutatható jelentősebb mobilitás mennyiben mutat túl önmagán, hogy mennyivel több, mint önmagáért való, öncélú és rituális norma.

Adatainkból azt is sejtjük, hogy a mobilitásnak a betöltött munkakörre gyakorolt gyenge hatása összefüggést mutat azzal, hogy a mobilitás döntő faktora a strukturális hatás. Azaz, hogy a végzettségekben kimutatható markáns felfelé mobilitásban a történelem sodrának, a társadalom változásának van döntő relevanciája, és nem az egyéni teljesítmények, ambíciók, tehetségek cirkuláris mobilitási hatásai húzzák fel a végzettségeket. Ha ugyanis ezek az egyéni tényezők hajtanák fel a végzettségeket, a felfelé való mobilitást, akkor ugyanezeknek az egyéni képességeknek és adottságoknak a tanulmányok után, a foglalkozások, munkakörök mobilitásában is mutatkozniuk kellene. Nincs okunk feltételezni azt, hogy a felfelé történő iskola-mobilitás egyéni motívumai, ambíciói a tanulmányok befejezésekor hirtelen elillannak, és a munkakeresésben, a munkában már csak töredékesen, alig lesznek kimutathatók.

Nincs persze különösebb okunk az alacsony foglalkozási mobilitást egyéni tényezőknek tulajdonítani. Könnyen lehet, hogy az iskolai és foglalkozási mobilitás eltérésére szolgáló magyarázatokat társadalmi tényezőkben kell keresnünk. Ha az iskolai rendszer átalakulása több fiatalnak kínál továbbtanulási lehetőséget, míg a gazdaság struktúrája, a „gazdasági rendszer" kevésbé igényli a változásokat, a mobilitást, ha nem követi az oktatási expanziót, és nem kínál több lehetőséget a magasabban végzett fiataloknak, akkor nem tekinthetjük egyéni oknak azt, hogy a sikeres, felfelé történő mobilitást nem követi hasonló, felfelé történő mobilitás a munkaerőpiacon, a foglalkoztatásban.

MOBILITÁS ÉS A TANULMÁNYOK ALATT VÉGZETT MUNKA

Az előző fejezetben azt a feltételezést teszteltük, hogy vajon az iskolai végzettségben jelentkező erősebb mobilitásnak van-e érzékelhető utóélete abban, hogy tanulmányaik végeztével mit dolgoznak a fiatalok. Az adataink arra utalnak, hogy az iskolai mobilitás „utóélete", a foglalkozások mobilitásai gyengék. Felvethető azonban az a kérdés is, hogy a foglalkozási mobilitásnak vannak-e olyan, a magától értetődő iskolai végzettségen kívüli „előéletei", amelyek esetleg már az iskolák „mobil" elvégzése alatt is előre jelezhetik a későbbi alacsony szintű foglalkozási mobilitást?

A közvélekedésben ilyen előéleti tényezőnek szokás tartani a tanulmányok alatt (iskolaidőben az iskola melletti, vagy a szünidőben) végzett munkát. Azt szokás hinni, hogy a tanulmányok alatt végzett munka otthonosabbá, megszokottabbá teszi a későbbi sikeres munkavállalást; hogy kiismerhetőbbé, jobban eligazodhatóvá teszi a munka világát; hogy ráhangol és felkészít a későbbi sikeres elhelyezkedésre, munkavállalásra.

Ebből következően, megnéztük, hogy a jelenleg dolgozó felnőttek megjelentek-e a munkaerőpiacon tanulmányaik során, illetve, hogy a tanulmányok alatt végzett munka vajon mutat-e összefüggést akár az iskolai végzettségekben, akár a betöltött állásokban, űzött foglalkozásban kimutatható mobilitással?

Összességében azt találtuk, hogy a tanulmányok alatt viszonylag kevesen, a várakozásaink és személyes tapasztalataink alapján várhatónál lényegesen kevesebben dolgoztak.

	Dolgozott-e? (dolgozók)	
Összesen	Iskolai szünetben	Iskola mellett
Ritkán, soha	70	88
Gyakran, mindig	31	12
	Dolgozott-e? (dolgozók)	
Férfiak	Iskolai szünetben	Iskola mellett
Ritkán, soha	66	86
Gyakran, mindig	34	14
	Dolgozott-e? (dolgozók)	
Nők	Iskolai szünetben	Iskola mellett
Ritkán, soha	72	90
Gyakran, mindig	28	10

9. táblázat: Tanulmányok alatt folytatott munka gyakorisága, nemenként (%),-MIK2020

A jelenleg dolgozó fiatalkorúak kb. egyharmada dolgozott gyakran vagy mindig szünidőben az oktatásban eltöltött évei alatt. Ezzel szemben az iskola mellett (pl. délután, hétvégén) dolgozók aránya a minta kicsivel több, mint 10 százalékát teszi ki, így elenyészőnek tekinthető. A fiúk és a lányok körében is inkább jellemző a tanulmányok alatt végzett munka viszonylag ritka előfordulása, és ugyancsak mindkét nem esetében gyakoribb a szünidei, mint az iskola alatti munka, de a fiatal férfiak inkább elmentek dolgozni, mint a fiatal nők. Mivel a szünidőben vállalt munka a meghatározóbb, a továbbiakban ennek előfordulását elemezzük alaposabban.

A szülőkhöz képest megfigyelhető iskolai mobilitás és a gyerekek szünidei munkavállalása abban az értelemben kijózanító, hogy a közgondolkodás afféle

városi legendaként feltételezi azt, hogy a tanulmányok alatt végzett munka, a felnőttként sikeres munkavállalásra hangol rá, és arra készít fel. Ugyanis, kiugróan a lányok, de a fiúk körében is magasabb a lefelé mobilak körében végzett tanulmányok alatti munka, mint a többi (nem mobilak, felfelé mobilak) között előforduló szünidei munka. A magas szünidei munkavállalás tehát nem feltétlenül a sikeres, felfelé történő mobilitást, hanem gyakrabban a lecsúszást, a lefelé mobilitást előre jelző mutató. Az adatok részben azt jelzik, hogy a később lefelé mobilak, különösen a lefelé mobil lányok esetében a nyári munka nem a „jövőről", az arra való felkészülésről szól, hanem inkább a jelenről és talán a múltról. Mintha azért kellene nyáron dolgozni, mert valami baj van/volt, mert pénzt kell keresni, mert a szülői jövedelmekhez hozzá kell tenni még valamit, netán, a rossz tanulmányi eredmények utáni büntetésként, „legalább dolgozz, fiam!". Ezzel egyidőben, a többi mobilitás alapján képzett csoport adata alig tér el az átlagtól.

		Férfiak		Nők	
		Ritkán, soha	Gyakran, mindig	Ritkán, soha	Gyakran, mindig
Anyához képest mobilitás	Lefelé mobil	64	36	58	42
	Nem mobil	68	32	75	25
	Felfelé mobil	65	35	71	29
	összesen	66	34	72	28

		Férfiak		Nők	
		Ritkán, soha	Gyakran, mindig	Ritkán, soha	Gyakran, mindig
Apához képest mobilitás	Lefelé mobil	65	35	60	40
	Nem mobil	68	32	73	27
	Felfelé mobil	64	36	72	28
	összesen	66	34	72	28

10., 11. táblázat: Iskolai szünetben végzett munka a szülőkhöz képesti mobilitással összefüggésben (%), MIK2020

A várakozásoknak ellentmond az, hogy a csupán általános iskolai végzettségű apák gyerekei dolgoztak a legritkábban a nyári szünet alatt, hogy mintha a legalacsonyabb végzettségű apák „kímélték volna" leginkább gyerekeiket a nyári munkától (11. táblázat). Eközben, ez a meglepő adat összefügg a fentiekkel

annyiban, hogy a 8 osztályt végzett apák gyerekei nem igazán lehetnek lefelé mobilak – miközben, mobilitási sajátosságaik alapján a lefelé mobilak végeztek nyári munkát a leggyakrabban.

Ezzel egyidejűleg a közvélekedést még akkor is erősíti az, hogy a diplomás apák gyerekei dolgoztak a leggyakrabban a nyári szünet alatt (azaz, hogy a diplomás szülők hatása erős arra, hogy a gyerekeik a nyári munkával hangolódjanak rá, szerezzenek tapasztalatot a későbbi sikeres elhelyezkedéshez), ha a diplomás apák gyerekeinek „van honnan lecsúszni", a lefelé mobilitás is összefügghet a diplomás szülők gyerekeinek magas arányú nyári munkavállalásával. De az is magyarázat lehet, hogy mivel minden végzettségi kategóriában a nem-mobilitás előfordulása a legvalószínűbb, azaz, a diplomás szülők gyerekei közül a legtöbben szintén szereznek diplomát, így a magas arányú nyári munkavégzést az okozza, hogy az egyetemisták gyakrabban dolgoznak nyáron, mint az alap- és középfokú oktatásban résztvevők.

		Iskolai szünidőben munka			
		Férfiak		Nők	
		Ritkán, soha	Gyakran, mindig	Ritkán, soha	Gyakran, mindig
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség – apa	általános	77	23	78	22
	szakmunkás	64	36	73	27
	érettségi	68	32	72	27
	diploma, PHD	59	41	65	35
Összesen		66	34	72	28

12. táblázat: Iskolai szünidőben végzett munka gyakorisága az apa legmagasabb végzettségével összefüggésben (%) – MIK2020

A nyári munka és a később, dolgozóként betöltött munkakör között erősebb az összefüggés az előzőknél, bár ezek az összefüggések sem egyeznek a szokásos sztereotípiákkal (13. táblázat). A tanulmányok alatti gyakori nyári munka az átlagosnál kisebb a segéd-, a betanított és szakmunkások körében és a diplomához nem kötött szellemi foglalkozásúak között. Az átlagostól nem tér el jelentősen a mezőgazdaságban dolgozók iskola alatti munkavégzése, valamint a beosztott diplomához kötött munkakörökben dolgozó nőké sem. Ahol az át-

lagosnál magasabb arányban fordul elő az iskola alatt szerzett munkatapasztalat, azok az alacsonyabb vagy magasabb rangú vezetői munkakörök. Némi túlzással, de úgy tűnik, mintha a tanulmányok alatti gyakoribb munkavégzés nem feltétlenül a jobb, hanem inkább a vezetői munkakörök betöltésére hangolnák rá, készítenék fel a nyári munkán dolgozó diákokat.

Mindezen spekulációk megalapozottságát persze erősen gyengíti az, amivel a diákok munkáiról szóló fejtegetéseinket indítottuk: a tanulmányok alatt végzett rendszeresebb munkavállalás ritka: a fiúk körében ez a megkérdezett dolgozó fiatalok körében egyharmados, a lányok körében még kisebb, alig több mint a megkérdezettek egynegyedének eddigi életútját jellemző sajátosság.

		Iskolai szünidőben munka			
		Férfiak		Nők	
		Ritkán, soha	Gyakran, mindig	Ritkán, soha	Gyakran, mindig
Mi (volt) a (az utolsó) foglalkozása?	mezőgazdasági fizikai munkás	65	35	65	35
	segédmunkás (nem mezőgazdasági)	77	23	81	19
	betanított munkás (nem mezőgazdasági)	65	35	71	29
	szakmunkás (nem mezőgazdasági)	68	32	77	23
	közvetlen termelésirányító (pl. művezető)	81	19	59	41
	egyéb (diplomához nem kötött) szellemi	69	31	72	28
	beosztott diplomás	57	43	69	31
	alsó vezető (osztályvezető alatt)	52	48	50	50
	középszintű vezető (osztályvezető)	42	58	40	60
	felső vezető (osztályvezető fölött)	42	58	75	25
	összesen	66	34	72	28

13. táblázat: Iskolai szünidőben végzett munka – a megkérdezett dolgozó fiatal (utolsó) foglalkozásával összevetve, MIK2020

MINÉL TÖBBET TUDUNK – ANNÁL TÖBBET NEM TUDUNK…

Tanulmányunk bizonyosan nem oldotta meg azt a rejtvényt, amit dolgozatunk címében feladtunk magunknak: nem sikerült konzisztens, koherens képet adnunk a fiatalok munkaerőpiaci helyzetének ellentmondásos, hátrányos előnyökkel terhelt természetéről. Elemzéseink nem adták, nem is adhatták e rejtvény megoldását, sokkal inkább azt, hogy annak nyomán pontosabban, jobban fel tudjuk tenni a „mit is nem tudunk?" kérdéseket, mint korábban.

FORRÁSOK

- Bell, Daniel (1974): The Coming of Post-Industrial Society. New York, Harper Colophon Books
- Bourdieu, Pierre; Passeron, Jean Claude (1977): Reproduction in Education, Society and Culture. London: Sage Publications
- Castells, Manuel (1996): The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I. Cambridge, Massachussetts, Oxford, UK: Blackwell
- Dyson, Esther; Gilder, George; Keyworth, George; Toffler, Alvin (1994): Cyberspace and the American Dream: A Magna Carta for the Knowledge Age. Washington, Progress & Freedom Foundation
- Hassan, Robert (2004): Media, Politics and Network Society. New York, Open University Press
- Ferge Zsuzsa (1969): Társadalmunk rétegződése, KJK Bp
- Kiss-Kozma Georgina (2021): A társadalom alapjai: munka és tudás. In: Székely Levente (szerk.) (2021): Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről. Budapest, Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft. 115-140. oldal
- Molnár György (2019): Fiatalok a közfoglalkoztatásban, különös tekintettel a középiskolai lemorzsolódókra, in: Fazekas, K. és munkatársai (szerk.) Munkaerőpiaci Tükör 2018, 5.5. fejezet, KRTK, Bp.
- Lyotard, Jean-François (1984): The Postmodern Condition. Machester, Manchester University Press
- Székely Levente (szerk.) (2021): Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről. Budapest, Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft.
- Targ, Harry R. (1976): Global Dominance and Dependence, Post-Industrialism, and International Relations Theory: A Review. International Studies Quarterly. Vol. 20. No. 3, pp. 461-482.
- Wallerstein, Immanuel (1979): The Capitalist World Economy. New York, Cambridge University Press
- Webster, Frank (ed.) (2014): Theories of the Information Society. London, Routledge
- Internetes források (KSH –STADAT – utolsó letöltés: 2022.04.16.)

- 2.1.4. A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitása korcsoportok szerint, nemenként (2006– https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf047a.html
- 20.1.1.6. A 15–74 éves népesség száma legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0006.html
- 20.1.1.7. A foglalkoztatottak száma korcsoportok szerint, nemenként https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0007.html
- 20.1.1.8. A foglalkoztatottak száma legmagasabb iskolai végzettségük szerint, nemenként https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0008.html
- 20.1.1.9. A foglalkoztatottak száma nemzetgazdasági ágak, ágazatok szerint https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0009.html
- 20.1.1.18. Foglalkoztatási ráta legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0018.html
- 23.1.1.27. A 25–64 éves népesség megoszlása iskolai végzettség szerint https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0027.html
- 23.1.1.30. Felnőttek eredményei a PIAAC felmérésben, 2017 https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0030.html

AZ IFJÚSÁG ANYAGI HELYZETE

Csizmadia Zoltán

A tanulmány célja a fiatalok gazdasági helyzetének vizsgálata és elemzése a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 kérdőíves adatfelvétel alapján. Az anyagi helyzet kategóriája a nagymintás hazai ifjúságkutatások egyes hullámaiban lefedi az objektívebben mérhető egyéni és háztartási jövedelmeket, a tartós fogyasztási cikkeket, a különböző gazdasági erőforrásokat, vagyontárgyakat, illetve az anyagi helyzettel kapcsolatos szubjektív véleményeket, attitűdöket, az elégedettségi és szükségleti alapú gondolatokat is. Öt alapkérdés kap kiemelt szerepet az itt bemutatásra kerülő vizsgálatok és elemzések során:

- Milyen a 15-29 éves korosztály objektív anyagi helyzete a legfrissebb adatok alapján?
- Hogyan élik meg, miként értékelik és mennyire elégedettek az anyagi helyzetükkel kapcsolatos jellemzőkkel a fiatalok?
- Milyen irányú és léptékű változások következtek be az anyagi helyzetben és annak megítélésében az előző felmérés óta?
- Milyen különbségek figyelhetők meg az ifjúság függetlenedési-önállósodási alapon kialakított egyes csoportjainak (teljesen önállók, anyagilag már függetlenedők, otthon élő eltartottak) helyzetében?
- Milyenek a szociodemográfiai alapú különbségek az anyagi helyzet objektív paramétereiben és az ezekhez kapcsolódó szubjektív megítélésekben?

A gazdasági-anyagi-materiális erőforrások alapvető státuszképző- és alakító, a társadalmi tagozódás és mobilitás (Róbert, 2001), továbbá a társadalmi különbségek/egyenlőtlenségek újratermelődése (Bourdieu, 1978) során játszott kézenfekvő szerepén túl, két további szempontot érdemes kiemelni.

Az ezredforduló óta négyévente megismételt adatfelvételek mindegyikében azzal a visszatérő sajátossággal találkozhatunk, hogy az „Ön szerint ma Magyarországon *melyek az ifjúság legégetőbb problémái?*" kérdésre általában az első két hely valamelyikén az „anyagi nehézségek, a létbizonytalanság, szegénység, elszegényedés" válaszkategória említése szerepel. A 2016-os adatfelvétel során például a fiatalok 28 százaléka választotta első helyen az anyagi nehézségeket, további 18 százalékuk pedig a „bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő" válaszlehetőséget jelölte meg legégetőbb problémaként (Csizmadia, 2018:178). A 2020-as adatfelvétel esetében, összefüggésben a koronavírus-járvány időszakával, az első helyen a „bizonytalanság, a kiszámíthatatlan jövő" problémája jelent meg (24%), viszont a fiatalok további 22 százaléka továbbra is az anyagi nehézségeket és az elszegényedést tekintette az ifjúság legégetőbb problémájának, még ebben az időszakban is. Az immáron két évtizede folyó kérdőíves adatfelvételi folyamat során tehát minden alkalommal kitüntetett szerepe volt az anyagi helyzetnek (nehézségeknek, szegénységnek, bizonytalanságnak) a korosztályt érintő társadalmi problémák között.

A 2016-ban készült adatfelvételre épülő elemzésünk (Csizmadia, 2018) összefoglaló megállapításai pedig az alábbi lényegi problémákra hívták fel a figyelmet a fiatalok anyagi helyzete és gazdasági erőforrásai kapcsán: „A szélső pontokon (diplomás szülők diplomás gyermekei versus alacsonyan kvalifikált szülők szintén alulképzett gyermekei; vidékiek versus nagyvárosiak; az ország észak-keleti részén élők versus az ország nyugati és fővárosi régiójában élők) mért anyagi-megélhetési paraméterek egymással is összefonódó, együtt mozgó portfóliója mintha különálló, egymástól nagyon távoli világokat jelenítene meg a társadalmunk jövője szempontjából fontos korosztályon belül" (Csizmadia, 2018: 202-203). A materiális erőforrások, az anyagi helyzet, illetve annak megítélése kapcsán megfigyelhető társadalmi-gazdasági és területi alapú különbségek és egyenlőtlenségek szisztematikusabb, részletesebb vizsgálata a fenti okok miatt indokoltnak tűnik.

Az elemzés módszertana és a tanulmány felépítése (1. ábra) szorosan követi a 2016-os adatfelvétel alapján készített korábbi munka (Csizmadia, 2018) logikáját az *összehasonlíthatóság* biztosítása és az időbeli változások rögzítése érdekében. Az anyagi helyzet szempontjából a 2020-ban alkalmazott kérdőív legtöbb kérdésszettje és -iteme változatlan formában került alkalmazásra,

így ebből fakadóan is nagyjából hasonló mozgástér teremtődik egy átfogó ismertetés, illetve az összefüggések feltárása számára (1. ábra).

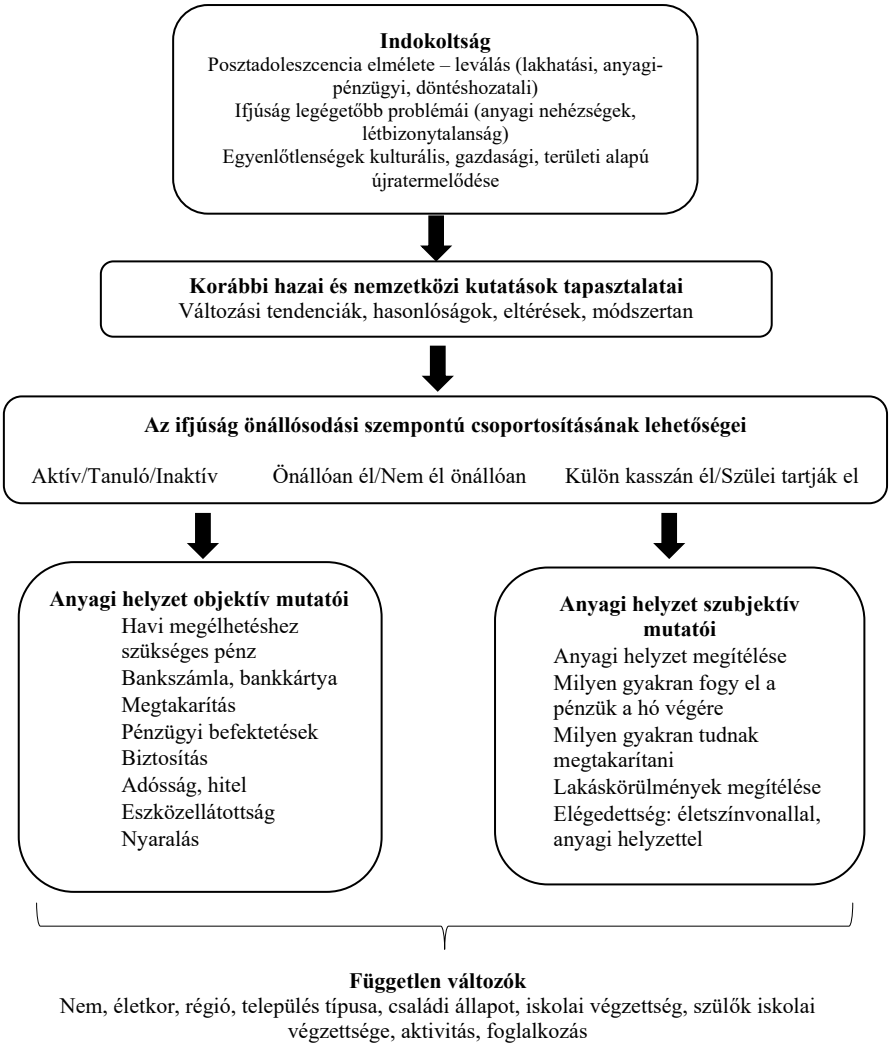

1. ábra: Az anyagi helyzet vizsgálatának felépítése és menetrendje, forrás: saját szerkesztés

Az anyagi helyzet önálló témaként kibontott mélyebb elemzésének indokoltsága kiegészül egy új szemponttal: a társadalmi egyenlőtlenségek kulturális,

gazdasági és területi alapú újratermelődésének mechanizmusaival, amely a Margón Kívül kötetben (Nagy, 2018) szereplő vizsgálatunk új aspektusát jelentette. A Magyar Fiatalok 2021 nemzetközi reprezentatív kérdőíves felmérés eredményei (Bíró-Nagy–Szabó, 2021) nyújtanak új lehetőségeket, mivel azonos korcsoporti mintán lehet összehasonlítani a magyar fiatalok anyagi helyzetének szubjektív jellemzőit a V4-országokével. A Magyar Ifjúság Kutatás 2020 hivatalos gyorsjelentésének (Székely, 2021) rövid, összefoglaló jellegű áttekintése pedig azért indokolt, mivel a hivatalos kötetben nem készült önálló elemzés az ifjúság anyagi helyzetéről. Röviden bemutatásra kerül, hogy milyen a hivatalos narratíva, milyen összefüggésekben jelennek meg az anyagi helyzettel kapcsolatos változók a kötetben publikált munkákban.

Célszerűnek tűnik ismét alkalmazni a lakhatási és pénzügyi leválási mechanizmusok eredményeként elkülöníthető ifjúsági függetlenedési-önállósodási csoportokat is (önállóak, pénzügyileg függetlenedők, eltartottak), mivel az anyagi helyzet szempontjából mindkét dimenzió (lakhatás és megélhetés) alapvető fontosságú. Az anyagi helyzet objektív és szubjektív aspektusainak mérése nagyrészt azonos változókészlettel lett megoldva[1].

AZ ANYAGI HELYZET VIZSGÁLATA A HAZAI IFJÚSÁGKUTATÁSOKBAN (2000-2016)

Az Ifjúság2000 (Laki–Szabó–Bauer, 2001) esetében az anyagi erőforrások kapcsán a földtulajdonlást és a vállalkozásokat elemezték a szerzők. Az anyagi helyzetet a jövedelmek alakulására vonatkozó véleményválaszokkal és az üdülési szokásokkal mérték.

Az Ifjúság2004 (Bauer–Szabó, 2005) gyorsjelentése külön fejezetet szentelt az anyagi, vagyoni, jövedelmi és lakáshelyzetnek. A témakör vizsgálatában már a vagyon, a jövedelmi helyzet szubjektív megítélése mellett az objektív jövedel-

1 Módszertani szempontból viszont két jelentős változás történt a 2020-as kérdőív kialakítása és alkalmazása során. Az anyagi helyzet két alapvető fontosságú objektív változója sajnos kimaradt az új adatfelvételi hullámból. Vélhetően az 50 százalékot is meghaladó válaszmegtagadási arányok miatt elhagyták az alábbi kérdéseket a kérdőív kidolgozása során: „Mennyi az Önök háztartásának átlagos havi nettó összjövedelme, beleértve az Ön és a háztartás összes tagjának jövedelmét is?", továbbá „Mennyi az Ön átlagos havi nettó bevétele, amelyből gazdálkodhat?". Helyette egyetlen kérdés szerepelt csak a 2020-as kérdőívben, amely arra kérdezett rá, hogy „Mennyi pénzre, hány Ft-ra van szüksége Önnek a havi megélhetéshez?". Ennek következtében gyakorlatilag nem tudunk semmilyen konkrét információt a vizsgált korcsoport egyéni és háztartási jövedelmének, bevételeinek tényleges volumenéről. Ennek hiányában viszont csak a háztartás anyagi helyzetének szubjektív megítélésére („Összességében hogy érzi, Önök anyagilag...?) lehet alapozni ebben a témakörben.

mi viszonyok alakulása is szerepet kapott. Az elemzés felhívta a figyelmet a fiatalok egzisztenciális szempontú heterogenitására, amely megnehezíti az anyagi helyzet egységes áttekintését. A családi státus alapján elkülöníthető „önálló élettel rendelkezők" és „a szülőktől még közvetlenül függő" fiatalok két fő csoportjának a megkülönböztetése ezen a ponton jelent meg, mint fontos elemzési kritérium. A háztartások egy fogyasztási egységre eső átlagjövedelmében jelentősebb eltérés kimutatható volt regionális alapon (centrum és periféria, nyugat és kelet), valamint a település típusa szerint (város és vidék) már ebben az időszakban is. Az objektív anyagi helyzetet – az akkori adatfelvételben még összetettebb listára épülő – tartós fogyasztási javak (12 tényező, pl. autó, másik ingatlan, műtárgy, mosogatógép stb.) arányával mérték fel.

Az Ifjúság2008 (Bauer–Szabó, 2009) a négy évvel korábbival szinte azonos elemzési logikára épült. A posztmodern társadalmak „likvidebb életvezetési mintái", a felnőttkorra jellemző viselkedési formák egyre nagyobb arányú megjelenése a fiatalok körében, az önállósági igények fokozódása, a posztadoleszcencia (Vaskovics, 2000) mögötti mély átstrukturálódás egyre összetettebb folyamatai különösen megnehezítették az anyagi és pénzügyi területen értendő leválás elemzését. 2008-ra 36-ról 30 százalékra csökkent az önállóan élő fiatalok aránya. A fiatalok jövedelmében a regionális különbségek a főváros és az ország összes többi régiójának élesebb elkülönülésére egyszerűsödött. 2008-ra romlott az anyagi helyzet értékelése is. Csökkent a rendszeresen megtakarító fiatalok aránya, a háztartások hóvégi pénzügyi helyzetének megítélése is kedvezőtlenebb lett. A 2008-as vizsgálat újdonsága a hitelállomány részletesebb felmérése. A tartós fogyasztási cikkek listája sajnos leszűkölt az elektronikai-kommunikációs eszközökre. A lakáshelyzetben négy év alatt nem következett be számottevő változás. Az anyagi helyzet megítélése kapcsán is csak kisebb átrendeződés volt jellemző.

A Magyar Ifjúság 2012 eredményei már több tanulmánykötetben (Székely, 2013; Nagy–Székely, 2014; Nagy–Székely, 2015; Nagy–Székely, 2016) és számos új szempont és témakör alapján lettek feldolgozva és publikálva, ennek ellenére az anyagi helyzet, a vagyoni és jövedelmi viszonyok szisztematikus feldolgozására már nem került sor önálló tanulmány formájában. A 2008-ig követett egységes módszertanra épülő feldolgozás ezen a ponton megszakadt. Az objektív anyagi tényezők és a szubjektív anyagi helyzet megítélése a hivatkozott tanulmánykötetek számos munkájában előkerült, általában más problémakörök háttérfaktoraként (generációk beazonosítása, ifjúsági rétegek, életminőség, munkaerőpiaci esélyek, iskoláztatási esélyek, kulturális aktivitás, szabadidő felhasználása, egészség, szociális jóllét, regionális különbségek stb.).

A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első, „hivatalos" eredményeit összefoglaló kiadványban (Székely–Szabó, 2018) szintén nem kapott önálló fejezetet az anyagi-gazdasági helyzet, kizárólag a munkavállalással és a jövőtervezéssel összefüggő kérdésekre fókuszált a kötet.

Saját „margón kívüli" elemzéseink ezzel szemben átfogóbb áttekintésre törekedtek (Nagy, 2018; Csizmadia, 2018) Az anyagi helyzettel összefüggő kérdés-itemek többségénél nem volt megfigyelhető jelentősebb eltolódás a 2016-os adatfelvétel során. Mindössze néhány százalékpontos eltérések voltak kimutathatók, az adatok megoszlási mintázata is a legtöbb esetben azonos volt a korábbi felvételekével. A vizsgált korcsoport önállósodási szempontú osztályozása révén viszont érzékelhetővé vált, hogy a szülői háztól történő leválási mechanizmus egyre inkább későbbre tolódik a vizsgált korcsoportban. A 2016-os mintában még kisebb lett (23%) az önállóan, a szülőktől már külön élő fiatalok aránya. A megkérdezett fiatalok fele ekkoriban már saját kasszán élt, pénzügyileg teljesen vagy részlegesen önállósult. A korábbi ifjúságkutatások eredményeihez hasonlóan megerősítést nyert az is, hogy a leváló, önállósodó fiatalok háztartási jövedelme alacsonyabb, mint a szülőkkel együtt élő (eltartott, vagy saját kasszás) fiataloké. Alacsony volt a 15-29 éves korosztály körében a saját megtakarításokkal rendelkezők aránya is. A diákhitel rátája minimális, a saját törlesztésű egyéb adósság előfordulása szintén elenyésző volt. A nyaralás, a tartós fogyasztási cikkek birtoklása és használata szempontjából viszont a 2016-os adatfelvétel alapján már kissé kedvezőbb kép tárult elénk. Az anyagi helyzet objektív és szubjektív mérőszámainak alakulásában szinte minden téren szignifikáns különbségek, egyenlőtlenségek jelei mutatkoztak 2016-ban. A megélhetési paramétereken belüli igazán markáns törésvonalak nem a leválási-önállósodási fázisoknál mutatkoztak meg, hanem a saját, illetve a szülői háztartás foglalkozási és humán-kulturális erőforrásai (iskolai végzettség, képesítés, foglalkozás jellege), továbbá a regionális (Rechnitzer, 2010), területi-tőke alapú (Oláh–Szabó–Tóth, 2017), illetve településjellegi (város-vidék) különbségek mentén.

Az akkori elemzésünk *összefoglaló megállapításai* az alábbi lényegi problémákra hívták fel a figyelmet a fiatalok anyagi helyzete és gazdasági erőforrásai kapcsán: az egyes „gazdasági-kulturális-területi alapú erőforrások szerint elkülönülő világokban a mindennapi megélhetés objektív tényei, azok szubjektív megélése, értékelése, elfogadása (?), továbbá a boldogulási esélyek és lehetőségek koordinátarendszere is szinte „fényévekre" van egymástól, jól reprezentálva (sőt már most újratermelve és elmélyítve) az össztársadalmi szintű különbségek és egyenlőtlenségek főbb irányait, mintáit, trendjeit és volumenét" (Csizmadia, 2018: 202-203). Mindamellett az alapvető jellegzetességekben és

tendenciákban nem prognosztizálható lényegi változás, kisebb léptékű és ingadozó irányú mozgások és eltolódások viszont igen (Csizmadia, 2018).

AZ ANYAGI HELYZETTEL ÖSSZEFÜGGŐ EREDMÉNYEK A MAGYAR IFJÚSÁG KUTATÁS 2020 TANULMÁNYKÖTETBEN

A Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeit összefoglaló tanulmánykötet egyes tanulmányaiban több ponton is megjelennek az objektív és a szubjektív anyagi helyzetre vonatkozó utalások (mint hatás, befolyásoló tényező). A tanulmánykötet kitér a szubjektív anyagi helyzet megítélésének elmúlt évtizedben bekövetkező változására, a depriváltak lehetséges arányára a magyar fiatalok társadalmi rétegződése kapcsán, továbbá a koronavírus-járvány anyagi körülményekre gyakorolt hatására. Ezen túlmenően több tematikus kérdésnél felmerül az anyagi helyzetet befolyásoló szerepe, összefüggése bizonyos állapotokkal, magatartásokkal vagy véleményekkel (pl. gyermekvállalás, párkapcsolatok bomlékonysága, külföldi migráció esélye, dohányzás- és alkoholfogyasztás, a digitális/online tartalom- és kulturális fogyasztás mintázatai).

A tanulmánykötet fontosabb megállapításai szerint pozitív irányú változás figyelhető meg a fiatalok körében a szubjektív anyagi helyzet és az *élettel való elégedettség* megítélésében. 2020-ban a beosztással jól kijövők aránya volt a legmagasabb a fiatalok körében, a nélkülözések között élők aránya visszaszorult. Mindent egybevetve és részterületenként (munkavállalási, tanulási lehetőségeikkel, anyagi helyzetükkel stb.) is elégedettebbek a 15-29 évesek, mint voltak egy évtizeddel ezelőtt (Székely, 2021:15). A magyar fiatalok társadalmi rétegződését megragadó faktoranalízissel készült tagozódási modell (Székely, 2021:48) dimenziói között szerepet kap az anyagi helyzet megítélése is a jövőkép, a digitális tőkeellátottság, a kulturális tőke, a társadalmi tőke és a közéleti aktivitás mellett. A hat rétegződési dimenzió alapján kialakított rétegződési struktúrában a deprivált fiatalok aránya nagyjából 12 százalékos (depriváltak: 6%, deprivált társaságiak: 6%).

A kötet több ponton is foglalkozik a koronavírus-járvány hatásaival. A fiatalok tekintetében a világjárvány anyagi helyzetre gyakorolt hatása kettős szerkezetű, nem csupán a közvetlen egzisztencia, hanem az anyagi biztonság szempontjából is kimutathatók negatív tendenciák. A koronavírus-járvány következményeként felsorolt változások között a második helyen említették a megkérdezettek az anyagi körülményeket (Székely, 2021:22). A fiatalok közel ötödének az anyagi körülményeit befolyásolta a koronavírus-járvány és többségében negatív kö-

vetkezményekkel járt (90 százalék). Ugyanakkor a jobb anyagi helyzetben lévők a pandémia által valamivel kevésbé voltak érintettek (Székely, 2021: 25).

A gyermekvállalási kedvet befolyásoló tényezők között a fiatalok az első helyen (68%) a bérezést és az anyagi helyzetet említették meg. A második leggyakoribb feltételnek (39%) pedig a saját lakás, a biztos otthon számít (Székely, 2021: 95). A felmért fiatalok a párkapcsolatok bomlékonyságának lehetséges okai (Székely, 2021: 102) között is első helyen említették az anyagi nehézségeket (harmaduk igen súlyos, további 30 százalékuk súlyos oknak tartja).

A külföldi migrációs esélyek és a mobilitást erősítő tényezők vizsgálata során egyértelműen kirajzolódott, hogy még mindig a jobb megélhetés a fő motivációs eleme az ország hosszabb-rövidebb időre szóló elhagyásának a fiatalok körében (Székely, 2021: 123). Viszont a hazai rossz anyagi körülmények miatt kivándorlók aránya jelentősen csökkent a 2016-os adathoz képest, illetve az itthoni kilátástalanság és lehetőségek hiánya miatt is már a korábbiakhoz képest kevesebb fiatal indulna el másik országba (Székely, 2021: 122).

Az ifjúság egészségmagatartásának és egészségmegőrzésének vizsgálata során a szubjektív anyagi helyzet az alkoholfogyasztás vonatkozásában jelent meg befolyásoló tényezőként. A rosszabb anyagi helyzetben élő, anyagi gondokkal küzdő vagy akár nélkülözések közt élő fiatalok gyakrabban fogyasztanak alkoholt, mint a náluk kedvezőbb helyzetben lévők (Székely, 2021: 184).

A MAGYAR FIATALOK ANYAGI HELYZETE NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN

A „Magyar Fiatalok 2021" kutatás (Bíró-Nagy–Szabó, 2021) 2021 tavaszán és nyarán egyszerre hét országban (a visegrádi és balti országokban, regionális összehasonlíthatóságra törekedve), azonos kvalitatív és kvantitatív módszerekkel (1500 fős minta) és közös kérdésekkel tárta fel a 15-29 éves korosztály értékrendjét, véleményeit és preferenciáit. A vizsgálat kivételes lehetőséget nyújt arra, hogy az anyagi helyzet tekintetében *összehasonlíthatóvá váljon a magyar fiatalok helyzete a visegrádi országokéban élő társaikéval*. Másrészt egyfajta referenciakeretként is használható a hazai ifjúságkutatás eredményeinek értelmezéséhez.

A megkérdezett fiatalok *öt kategóriával jellemezhették* háztartásuk anyagi helyzetét egy „verbális skálán" (2. ábra). A magyar fiatalok relatív többsége (41%) úgy véli, hogy nincs alapvető probléma abban a háztartásban, ahol él:

akár drágább dolgokat is megengedhetnek maguknak (tehetősek). Az igazán jó anyagi helyzetben élők (gazdagok) aránya pedig 7 százalék. A 15-29 évesek 5 százaléka él olyan háztartásban, amelyet „mindennapi anyagi gondok feszítenek" (súlyosan nélkülözők), további 12 százalékuk tekinthető nélkülözőnek (Bíró-Nagy–Szabó, 2021:14-15). Ezek az eredmények összhangban állnak a jelen tanulmányban közölt adatokkal az anyagi helyzet szubjektív megítélése kapcsán.

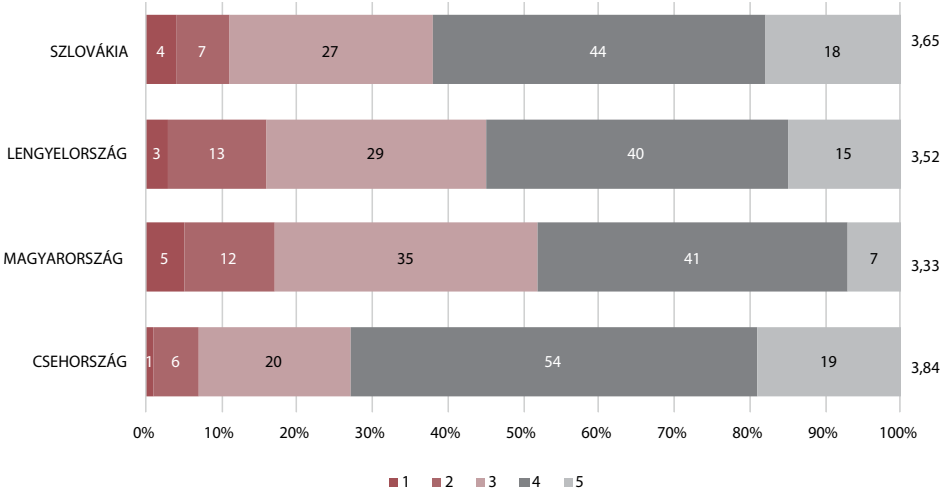

2. ábra: A háztartás anyagi helyzetének megítélése a vizsgált V4-es országokban, %, forrás: Bíró-Nagy–Szabó, 2021: 15[2]

A települési lejtő felismerhető: a legkedvezőtlenebb anyagi helyzet, a súlyos nélkülözés különösen tetten érhető a községekben élő fiatalok körében, míg a tehetősebb vagy gazdag családból származó fiatalok az átlagot meghaladó arányban élnek városias környezetben. A saját, jelen kutatási eredményeinkhez hasonló másik fontos tényező az anya iskolai végzettségének a szerepe az anyagi helyzet megítélése kapcsán: a „magasabban iskolázott anyák gyermekeinek anyagi helyzete lényegesen kedvezőbb, mint az alacsonyan iskolázottaké" (Bíró-Nagy–Szabó, 2021:14-15).

2 Az alábbi állítások közül melyik írja le a legjobban a háztartása pénzügyi helyzetét?
1. „Nincs elég pénzünk az alapvető számlákra (áram, fűtés stb.) és élelmiszerekre;
2. Elegendő pénzünk van az alapvető számlákra és élelmiszerekre, azonban a ruhadarabokra és lábbelikre nem;
3. Elegendő pénzünk van az élelmiszerekre, ruhadarabokra és lábbelikre, azonban a drágább dolgokra (hűtőszekrény, TV) nem;
4. Megengedhetjük magunknak, hogy drágább dolgokat vásároljunk, de nem olyan drágákat, mint például egy autó vagy egy lakás;
5. Megengedhetjük magunknak, hogy bármit megvásároljunk, amire csak szükségünk van a jó életszínvonal érdekében."

A kutatók felhívják a figyelmet arra is, hogy ha a magyar adatokat összehasonlítjuk a V4-es országok fiataljainak véleményével, akkor igen kedvezőtlen tendenciák rajzolódnak ki az anyagi helyzet megítélése szempontjából (2. ábra). A tehetős vagy gazdag háztartáshoz tartozónak sorolta magát a cseh fiatalok 73 százaléka, a szlovák fiatalok 62 százaléka, a lengyel fiatalok 55 százaléka. A magyar fiatalok körében viszont csak a 48 százalékos a két legkedvezőbb anyagi helyzetű kategória együttes említése. A kutatási jelentésben a szerzők így foglalják össze a fő következtetéseiket: „V4-es összehasonlításban a magyar fiatalok szubjektív jövedelemérzékelése a legkedvezőtlenebb. Itt a legmagasabb a kifejezetten kedvezőtlen anyagi helyzetben élők aránya, ugyanakkor az igazán jó körülmények között élőké csak fele, harmada a cseh, lengyel vagy szlovák fiatalok által érzékeltnek. A magyar 15-29 évesek körében a legmagasabb az egyes és kettes értéket választók aránya, viszont messze a legalacsonyabb, gyakorlatilag fele, harmada az igazán jó körülmények között élőké" (Bíró-Nagy–Szabó, 2021:16).

KOROSZTÁLYI LEVÁLÁSI ÉLETFÁZISOK – AZ IFJÚSÁG FÜGGETLENEDÉSI-ÖNÁLLÓSODÁSI SZEMPONTÚ CSOPORTJAI

Az anyagi helyzet vizsgálatakor célszerű differenciálni a 15-29 éves korosztályt a főtevékenység jellege, a lakhatási és pénzügyi/megélhetési önállóság alapján. Három változó is alkalmas az ifjúság függetlenedési-önállósodási szempontú csoportosítására (1. táblázat). A jelenlegi főtevékenység szempontjából a válaszadók 51 százaléka aktív kereső, 38 százaléka tanuló, 11 százaléka pedig inaktív. A négy évvel korábbi megoszlási arányok ismétlődnek a 2020-as felmérés során is. Az önállóan élő fiatalok aránya (28%) ezzel szemben emelkedő tendenciát mutat. Minden második fiatal már a szüleitől külön kasszán él, pénzügyileg függetlenedett.

Változók	N		%	
	2016	2020	2016	2020
Ön jelenleg főtevékenységét tekintve...?				
aktív kereső	4012	4102	50%	51%
tanuló	2993	3036	38%	38%
egyéb inaktív	981	836	12%	11%
Kikkel él Ön egy háztartásban?				
önálló	1874	2176	23%	28%
szülővel és/vagy nagyszülővel él	6109	5733	77%	72%
Ön a szüleitől külön kasszán él?				
1. csoport: nem él együtt a szüleivel	1970	2176	25%	28%
2. csoport: szüleivel együtt él, de külön kasszán	1728	1768	22%	22%
3. csoport: szülei tartják el	4156	3964	53%	50%

1. táblázat: Az ifjúság önállósodási szempontú csoportjai (N, %) 2016, 2020, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016, 2020

Az anyagi helyzet objektív mutatóinak és az ehhez kapcsolódó szubjektív véleményeknek az elemzése, hasonlóan a négy évvel korábbi vizsgálathoz, az együttélést/önállósulást és a pénzügyi függést/függetlenedést (azaz mindkét leválási formát) kombináló harmadik csoportváltozó[3] alkalmazásával a legcélravezetőbb. Az 1. csoport a *Teljesen önálló fiatalok* (28%). Ők önállóan élnek és anyagilag is függetlenek, a pénzügyi és a lakhatási leválás is megtörtént. A 2. csoport a *Szülővel élő, anyagilag független fiatalok* (22%), a csoport tagjai még nem élnek önállóan, de már anyagilag függetlenek, a pénzügyi leválás megtörtént. A 3. csoport pedig a *Szülővel élő, eltartott fiatalok* (50%), ez esetben a csoport tagjai nem élnek önállóan és anyagilag sem függetlenek, nem történt meg sem a pénzügyi, sem a lakhatási leválás.

Ez az osztályozási megoldás természetesen szorosan összefügg az aktivitással és az érintett fiatal életkorával is. A korosztály első két – külön kasszán élő – pénzügyileg függetlenedett/függetlenedő csoportját nagyrészt (95% és 88%)

3 „Ön a szüleitől külön kasszán él?"

az aktív kereső vagy egyéb inaktív fiatalok alkotják. Az eltartott, otthon élő fiatalok csoportjában a tanulók aránya a legmagasabb (68%), viszont a csoport negyedét olyan fiatalok alkotják, akik már aktív keresők, de ennek ellenére még otthon laknak és a szüleik tartják el őket (2. táblázat).

A szüleitől külön kasszán élők		Aktivitás		
		Aktív kereső	Tanuló	Egyéb inaktív
1. csoport: Teljesen önálló	2016	72%	6%	22%
	2020	75%	5%	20%
2. csoport: Szülővel élő, anyagilag független	2016	77%	14%	9%
	2020	82%	12%	6%
3. csoport: Szülővel élő, eltartott	2016	29%	62%	9%
	2020	25%	68%	7%

2. táblázat: Az aktivitás és a függetlenedés-önállósodás összefüggése (Kereszttábla-elemzés, sorszázalék, N=7841, 7888), forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016, 2020

Ez a klasszifikációs szisztéma részben korcsoporti alapon is differenciálja a válaszadókat (3. táblázat). A 15-19 éves fiatalok 90 százaléka még otthon él, és a szülei tartják el. A várakozásoknak megfelelően a négy évvel korábbi arányokhoz képest nem figyelhető meg változás ebben a korcsoportban. A 20-24 évesek körében emelkedett az anyagilag függetlenedők aránya (30%), de a korcsoport minden második tagja még olyan fiatal, aki otthon él és a szülei tartják el. A 25-29 évesek között pedig a teljesen önállók aránya emelkedett 2016-óta, 56 százalékuk már lakhatási és pénzügyi/megélhetési szempontból is függetlenedett a szüleitől.

		Önállóság		
		1. csoport	2. csoport	3. csoport
Korcsoport		Teljesen önálló	Szülővel élő, anyagilag független	Szülővel élő, eltartott
15-19 éves	2016	3%	8%	89%
	2020	3%	7%	90%
20-24 éves	2016	19%	26%	55%
	2020	18%	30%	52%
25-29 éves	2016	48%	29%	23%
	2020	56%	28%	16%

3. táblázat: Az életkor és a függetlenedés-önállósodás összefüggése (Kereszttábla-elemzés, sorszázalék, N=7841, 7908), forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016, 2020

A két függetlenedési/leválási mechanizmus kombinációjaként megragadható teljes önállósodás előfordulási valószínűségét számos szocio-demográfiai tényező befolyásolja szignifikáns mértékben[4]. A magyar ifjúság ezen 28 százalékos csoportjában felülreprezentáltak a fővárosban élők (35%), a 25-29 évesek (56%), a nők (31%), a házasságban (88%) vagy élettársi kapcsolatban élők (72%), a diplomások (47%), a szellemi vagy vezető foglalkozásúak (51%). A 15-29 éves korosztály ilyen alapon kialakított három önállósodási csoportja – a fenti belső csoportképző- és identifikáló aspektusok figyelembevételével – mindkét elemzési fázisban szerepet kap, pontosabban megragadva és elkülönítve a lakhatási és pénzügyi/anyagi leválási mechanizmusok alapján kombinálódó ifjúsági életszakaszokat, életfázisokat.

OBJEKTÍV ANYAGI HELYZET – MEGÉLHETÉSI KÖLTSÉGEK, ANYAGI ERŐFORRÁSOK ÉS LEHETŐSÉGEK

A 2016-os ifjúságkutatás adatfelvétele alapján még viszonylag összetett változókészlettel lehetett elemezni az anyagi helyzet objektív paramétereit (Csizmadia, 2018:180), de mint jeleztük a teljes, havi nettó háztartási jövedelem, illetve a saját egyénileg felhasználható bevételek havi nettó összege nem szerepelt a

4 $p \leq 0{,}001$.

2020-as kérdőívben, vélhetően az 50 százalék körüli válaszmegtagadási arány miatt. A teljes háztartási bevétel mértéke így egyáltalán nem elemezhető, az egyénileg felhasználható bevételre utaló információ pedig kizárólag abban a formában jelenik meg a kérdőívben, hogy *„Mennyi pénzre, hány Ft-ra van szüksége Önnek a havi megélhetéshez?"*, amely tartalmában nem egyeztethető össze a korábban alkalmazott kérdéssel. Az anyagi helyzet összetettebb leírását biztosító részkérdések viszont továbbra is érintették a banki/pénzügyi szolgáltatásokat, a megtakarítások és hitelek előfordulását, a belföldi és külföldi üdülést, a háztartási és egyéni eszközellátottságot, így összehasonlító vizsgálatukra ismét van lehetőség.

A havi megélhetéshez szükséges pénz összege nehezen értelmezhető változó. Az átlag survey bizonytalanságán túl sem tudni pontosan, hogy mire gondol a válaszadó, kire vonatkoztatja pontosan, hogyan tudja lebontani egy háztartás esetén az individuális megélhetési részösszegeket. Mivel nem áll rendelkezésre más objektív adat azzal kapcsolatban, hogy kb. mennyi pénzből jönnek ki a fiatalok egy hónapban, így érdemes ebből kiindulva tájékozódni a megélhetési szükségletek volumenéről (4. táblázat).

Statisztikák	ezer Ft
Átlag	255
Medián	200
Levágott átlag (5%)	224
Szórás	350
Minimum	10
Maximum	9 000
Interqartilis terjedelem	180

Megoszlás

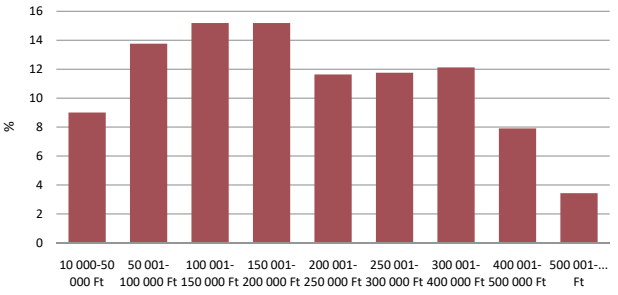

4. táblázat: Mennyi pénzre van szüksége Önnek a havi megélhetéshez? ezer Ft, (N=5070, hiányzó válasz: 36,6%), forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020

A havi megélhetési költségek középértékét kimondottan nehéz megbecsülni, mivel egyes válaszadó fiatalok szélsőséges magas, akár 3-9 millió forintos havi nettó összegekről számoltak be. A havi megélhetés minimuma pedig 10 ezer forint volt. Amennyiben a medián értékből indulunk ki, a 15-29 éves korosztálynak megközelítőleg nettó 200 ezer forint körüli összegre van szüksége egy hó-

napban a havi megélhetéshez. A szélsőségesen magas összegeket figyelmen kívül hagyó „levágott átlag" (a két szélső 5% figyelmen kívül hagyása) értéke pedig 224 ezer forint. A különböző középérték-becslő mutatók[5] 208 és 214 ezer forint körül szóródnak. Az ifjúság alsó 9 százaléka legfeljebb 50 ezer forintból, míg a felső 11-12 százaléka minimum 400 ezer forintból él. A megélhetési költségek természetesen jelentősen különböznek a három függetlenedési-önállósodási csoportban (5. táblázat).

	Önállóság		
	1. csoport	2. csoport	3. csoport
Havi megélhetési szükséglet, ezer Ft	Teljesen önálló	Szülővel élő, anyagilag független	Szülővel élő, eltartott
Átlag	311	257	211
Medián	270	200	150
Levágott átlag (5%)	286	214	181
Szórás	310	417	326
Minimum	13	10	10
Maximum	6 000	9 000	6 000
Interqartilis terjedelem	180	162	200

5. táblázat: Mennyi pénzre, hány Ft-ra van szüksége Önnek a havi megélhetéshez? Függetlenedési-önállósodási csoportonként, ezer Ft, (N=5029, hiányzó válasz: 37,2%), forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016, 2020

A havi megélhetéshez az otthon élő, szüleik által eltartott fiataloknak nagyjából 150-170 ezer forintra, a pénzügyileg már függetlenedő, de még otthon élő fiataloknak 200-220 ezer forintra, míg a teljesen önálló, lakhatási és anyagi szempontból is levált, függetlenedett fiataloknak pedig 270-290 ezer forintra van szüksége. Mivel a konkrét havi egyéni és háztartási bevételekre vonatkozóan nem szerepelt kérdés, így nem lehet összehasonlítani az igényeket/szükségleteket a ténylegesen elért, megteremtett jövedelmekkel. Nem is beszélve arról, hogy a bevételek bizonyos hányada nem megélhetési célokra fordítódik.

Az előző adatfelvételi hullámhoz képest tovább bővült a korosztály körében a különböző pénzügyi/banki szolgáltatások és eszközök előfordulása is, bár összességében a négy évvel korábbihoz hasonló mintázatot követnek a megosz-

5 Huber's M, Tukey's Biweight, Hampel's M, Andrews' Wave.

lási adatok (6. táblázat). Az ifjúság háromnegyede rendelkezik bankszámlával és bankkártyával, 30 százalékuknak saját megtakarított pénze is van. A pénzügyi befektetések jelenléte ebben a korosztályban még alacsony (4-5%), a saját törlesztésű hitele, adóssága pedig csak nagyjából minden tizedik fiatalnak van.

Anyagi helyzet objektív mutatói	2016	2020
Saját bankszámla	68%	74%
Saját bankkártya	69%	73%
Saját életbiztosítás	20%	17%
Saját megtakarított pénz	24%	29%
Pénzügyi befektetés (bankbetét, részvény, állampapír stb.)		4,5%
Saját törlesztésű diákhitel	3%	3%
Saját törlesztésű egyéb hitel, adósság	8%	10%
Volt nyaralni külföldön	24%	12%
Volt nyaralni belföldön	44%	38%
Háztartás elektronikai eszközfelszereltsége (max. 7 db)	3,9	4,7
Saját használatú elektronikai eszközfelszereltség (max. 9 db)	4,1	3,9

6. táblázat: Az anyagi helyzet néhány objektív mutatója, az igen válasz előfordulási valószínűsége, %, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016, 2020

A belföldi és külföldi üdülést/nyaralást már érintette a világjárvány első hulláma, így ennek összehasonlítása nem releváns, viszont összességében újfent megfigyelhető, hogy a 15-29 éves korosztály jelentős hányada továbbra sem fér hozzá évente legalább egy üdüléshez. 62 százalékuk például nem volt nyaralni belföldön sem az előző egy évben. A tartós fogyasztási cikkek hiányában, csak az otthoni és saját használatú elektronikai, digitális eszközök, szolgáltatások előfordulásából lehet következtetni (bizonyos szintig) a háztartás és a kérdezett anyagi helyzetére. A fiatalok otthonában átlagosan 4-5, saját használatában pedig 4 elektronikai eszköz férhető hozzá. Ezek között a háztartáson belül leginkább elterjedt az internet (94%), a wifi hálózat (88%), a számítógép (86%), a televízió (86%), egyéni használat szempontjából pedig az okostelefon (97%), laptop (68%), és az asztali számítógép (46%).

Az önállósodási csoportok mentén markánsabb különbségek inkább csak a banki-pénzügyi szolgáltatások és eszközök tekintetében figyelhetők meg (7. táblázat), ahol a még tanuló legfiatalabb korosztályt tömörítő 3. csoport ellátottsága mérsékeltebb. A saját hitelek és adósságok előfordulása a főként 25 év feletti, aktív, dolgozó, önállóan élő fiatalok csoportjában emelkedik meg (23%).

	Önállóság		
	1. csoport	2. csoport	3. csoport
Anyagi helyzet objektív mutatói	Teljesen önálló	Szülővel élő, anyagilag független	Szülővel élő, eltartott
Saját bankszámla	92%	93%	66%
Saját bankkártya	91%	92%	66%
Saját életbiztosítás	26%	24%	9%
Saját megtakarított pénz	36%	48%	17%
Pénzügyi befektetés (bankbetét, részvény, állampapír stb.)	7%	7%	2%
Saját törlesztésű diákhitel	3%	4%	3%
Saját törlesztésű egyéb hitel, adósság	23%	9%	2%
Volt nyaralni külföldön	11%	16%	12%
Volt nyaralni belföldön	33%	43%	39%
Háztartás elektronikai eszközfelszereltsége (max. 7 db)	4,5	4,9	4,8
Saját használatú elektronikai eszközfelszereltség (max. 9 db)	3,7	4,2	3,9

7. táblázat: Az anyagi helyzet néhány objektív mutatója függetlenedési-önállósodási csoportonként, előfordulás valószínűsége, %, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020

A 2016-os adatfelvétel alapján végzett elemzés (Csizmadia, 2018:191) rávilágított arra, hogy jelentős különbségek figyelhetők meg a 15-29 éves korosztály anyagi helyzetében a szülők kulturális-humán tőkéje alapján: az akkori következtetés arra vonatkozott, hogy az anyagi helyzet legtöbb objektív mutatója esetében a megszerzett- és a szülői átörökített kulturális-humán, valamint gazdasági erőforrások, illetve a területi tőke (regionális elhelyezkedés és a település jellege) mentén szakad szét az ifjúsági korosztály markáns, hierarchikusan tagolt rétegekre. Ezek a törésvonalak a legfrissebb adatoknál is jelentkeznek (8. táblázat).

Anyagi helyzet objektív mutatói	Édesanya/nevelőanya legmagasabb iskolai végzettsége			
	Legfeljebb 8 osztály	Szakmunkásképző	Érettségi	Diploma
	N=999, 13%	N=2549, 32%	N=2771, 35%	N=1530, 20%
Saját életbiztosítás	9%	15%	20%	21%
Saját megtakarított pénz	15%	26%	33%	38%
Pénzügyi befektetés (bankbetét, részvény, állampapír stb.)	3%	4%	4%	7%
Saját törlesztésű hitel, adósság	11%	12%	9%	7%
Volt nyaralni külföldön	3%	8%	15%	22%
Volt nyaralni belföldön	14%	29%	45%	56%
Háztartás elektronikai eszközfelszereltsége (max. 7 db)	3,6	4,5	4,9	5,3
Saját használatú elektronikai eszközfelszereltség (max. 9 db)	2,8	3,7	4,2	4,4

8. táblázat: Az anyagi helyzet néhány objektív mutatója az édesanya/nevelőanya legmagasabb befejezett iskolai végzettsége szerint, előfordulás valószínűsége, %, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020

A megtakarítások, a befektetések, az adósságok és hitel-terhek, az üdülési deprivváció, a háztartási és egyéni használati eszközellátottság adatai lineáris pozitív összefüggést mutatnak a szülők, különösen az édesanya/nevelőanya legmagasabb iskolai végzettségével. Minél magasabb a szülők iskolai végzettsége annál nagyobb valószínűséggel realizálódnak befektetések, megtakarítások, biztosítások, hazai és külföldi nyaralások, összetettebb eszközellátottsági- és használati adottságok, illetve annál kisebb arányban fordulnak elő saját törlesztésű hitelek és adósságok a fiatalok körében.

AZ ANYAGI HELYZET SZUBJEKTÍV MEGÍTÉLÉSE – ÉLETSZÍNVONAL, ANYAGI KÖRÜLMÉNYEK ÉS NEHÉZSÉGEK, ELÉGEDETTSÉG

Az egyéni és háztartási/otthoni anyagi helyzet szubjektív megítélésének feltérképezése az objektív adatoknál összetettebb mutatókészlettel végezhető el. Több azonos formában lekérdezett, így a korábbi eredményekkel összehasonlítható változó is foglalkozik az anyagi helyzet egyes aspektusainak értékelésével (aktuális anyagi helyzet, elfogy-e a pénz a hónap végére, tudnak-e félretenni, megfelelő-e a lakáshelyzetük), továbbá szerepelnek a különböző életadottsági paraméterekkel kapcsolatos elégedettségi kérdés-itemek is a kérdőívben (mekkora nettó fizetéssel lenne elégedett, mennyire elégedett a jelenlegi életszínvonalával és az anyagi helyzetével).

Előzetesen érdemes kiemelni, hogy az ifjúság három elkülönített függetlenedési-önállósodási csoportját tekintve, nem figyelhetők meg jelentősebb szignifikáns különbségek az anyagi helyzet megítélésében. Szubjektív véleményük szempontjából hasonló attitűdök jellemzik a teljesen önállóan élő, a még otthon lakó, de anyagilag már független, és a szülőkkel élő eltartott fiatalokat. Ezzel szemben a szocio-demográfiai paraméterek között az asszociációs mérőszám nagysága alapján sorrendben, a legtöbb esetben a szülő(k) iskolai végzettsége, a saját iskolázottság, a foglalkozás, a település jellege és a lakóhely regionális elhelyezkedése gyakorol szignifikáns hatást a válaszokra. A kérdezett neme, életkora, családi állapota viszont szinte egyik szubjektív anyagi helyzet mutatónál sem gyakorol jelentősebb, szignifikáns hatást a válaszok alakulására.

A 2016-ban készült előző ifjúságkutatási adatfelvételhez képest szinte az összes szubjektív anyagi helyzet mutató esetében javult az anyagi helyzet megítélése a 15-29 éves korosztály körében (9. táblázat). Emelkedett a „gondok nélkül élő", és a „beosztással jól kijövő" fiatalok aránya. 2020-ban a megkérdezett fiataloknak már a 68 százaléka tekinthető elégedettnek a saját és a háztartás anyagi helyzete kapcsán szemben a 2016-os 54 százalékos rátával. Az anyagi gondokkal küzdő, vagy akár nélkülöző fiatalok aránya 12 százalékról 5 százalékra csökkent az elmúlt 4 évben. Csökkent azoknak is az aránya, akiknél előfordul, hogy a hónap végére elfogyott a pénzük.

Az anyagi helyzet szubjektív megítélése	2016	2020
Összességében hogy érzi, Önök anyagilag...		
gondok nélkül élnek	7%	10%
beosztással jól kijönnek	47%	58%
éppen hogy kijönnek a jövedelmükből	34%	27%
hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	10%	4%
nélkülözések között élnek	2%	1%
Hónap végére elfogyott a pénzük – Igen válasz	54%	42%
havonta előfordul	17%	7%
Tudnak-e félretenni pénzt rendszeresen vagy esetenként – Igen válasz	49%	65%
Megfelelőnek tartja-e a lakáskörülményeit – Igen válasz	82%	82%

9. táblázat: Az anyagi helyzet szubjektív megítélése, %, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016, 2020

Az előző felméréshez képest 49 százalékról 65 százalékra emelkedett azoknak a fiataloknak az aránya, akik rendszeresen vagy eseti jelleggel tudnak félretenni pénzt a hó végén a havi megélhetési költségek mellett. A lakáskörülmények megítélésében nem figyelhető meg változás, már az előző felmérések során is a válaszadók nagy többsége (82%) megfelelőnek tartotta a lakáskörülményeit.

Jelentős különbségek figyelhetők meg az anyagi helyzettel kapcsolatos véleményekben a megkérdezett fiatalok és családjuk/háztartásuk bizonyos szocio-demográfiai jellemzői mentén (10. táblázat). A kétváltozós összefüggésvizsgálatok (kereszttábla-elemzés) eredményei alapján a szülők iskolai végzettsége, a válaszadó foglalkozása, iskolai végzettsége, a lakóhely regionális elhelyezkedése és a település jellege alapján jelentkeznek markánsabb eltérések a válaszokban.

	Legrosszabb érték	Legjobb érték
Gondok nélkül élnek (10%)	-	+
Anya végzettsége (eta: 0,431)	legf. 8 általános (2%)	diploma (26%)
Foglalkozás (eta: 0,316)	szakmunkás (4%)	dipl. szellemi (21%)
Iskolai végzettség (eta: 0,242)	szakmunkásképző (3%)	diplomás (22%)
Régió (eta: 0,200)	Dél-Alföld (7%)	Nyugat-Dunántúl (18%)
Településtípus (eta: 0,141)	község (6%)	Budapest (14%)
Havi anyagi gondjaik vannak, vagy nélkülöznek (5%)	-	+
Anya végzettsége (eta: 0,431)	legf. 8 általános (25%)	diploma (1%)
Foglalkozás (eta: 0,316)	segéd-betanított munkás (14%)	dipl. szellemi (1%)
Iskolai végzettség (eta: 0,242)	legf. 8 általános (12%)	diplomás (1%)
Régió (eta: 0,200)	Észak-Alföld (10%)	Nyugat-Dunántúl (2%)
Településtípus (eta: 0,141)	község (8%)	Budapest (2%)
Elfogy a pénzük a hónap végére (42%)	-	+
Anya végzettsége (Cramer: 0,297)	**legf. 8 általános (73%)**	**diploma (21%)**
Foglalkozás (Cramer: 0,293)	segéd-betanított munkás (70%)	dipl. szellemi (29%)
Régió (Cramer: 0,167)	Dél-Alföld (54%)	Közép-Magyarország (33%)
Iskolai végzettség (Cramer: 0,156)	szakunkásképző (51%)	diploma (27%)
Településtípus (Cramer: 0,101)	község (45%)	Budapest (31%)

Nem tudnak félretenni pénzt (35%)	-	+
Anya végzettsége (Cramer: 0,309)	legf. 8 általános (65%)	diploma (14%)
Foglalkozás (Cramer: 0,239)	segéd-betanított munkás (49%)	dipl. szellemi (17%)
Iskolai végzettség (Cramer: 0,246)	szakunkásképző (49%)	diploma (15%)
Régió (Cramer: 0,165)	Észak-Magyarország (46%)	Nyugat-Dunántúl (13%)
Településtípus (Cramer: 0,083)	község (41%)	megyeszékhely (30%)

10. táblázat: Az anyagi helyzet szubjektív megítélést szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai tényezők szélsőértékei (kereszttábla-elemzés), %, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020

A 10. táblázatban a legkedvezőtlenebb és a legkedvezőbb szélső értékek vannak feltüntetve négy állapotváltozó tekintetében. Például a diplomás édesanyák gyermekeinek a 26 százaléka úgy gondolja, hogy „gondok nélkül élnek", ezzel szemben a legfeljebb nyolc osztályt végzett édesanyák gyermekei között csak 2 százalék sorolta önmagukat a gondok nélkül élők csoportjába. Tisztán látható az ismétlődő és azonos sorrendű asszociációs rangsor mintázatából az összekapcsolódó kulturális-humán gazdasági-foglalkozási és a regionális-területi lejtő szerepe mindegyik mutatónál. Egyszerre érvényesül az iskolai végzettség (diploma), az erre épülő foglalkozási státusz (szellemi és vezető munkakör), továbbá a lakóhely elhelyezkedésének (Közép-Magyarország és Észak-Nyugat-Dunántúl) és típusának (főváros, nagyváros) a hatása a válaszokban.

Visszatérő kérdésként szerepel az optimális, elégedettséget keltő havi nettó fizetési igény volumene is az ifjúságkutatás kérdőíves adatfelvételében. 2016-ban átlagosan 240 ezer forintos nettó (kézhez kapott) fizetéssel lettek volna elégedettek a megkérdezett fiatalok (a medián összeg 200 ezer forint volt). Négy évvel később már több mint 100 ezer forinttal magasabb, 350 ezer forint körüli összeget tartanának elfogadhatónak a 15-29 éves korosztály tagjai (11. táblázat). A különböző középérték-becslő mutatók[6] 307 és 311 ezer forint körül szóródnak, a medián érték 300 ezer forint, míg a szélsőséges válaszokat

6 Huber's M, Tukey's Biweight, Hampel's M, Andrews' Wave.

elhanyagoló levágott átlag 319 ezer forint. Ezekből az eredményekből kiindulva nagyjából a nettó 300-320 ezer forint tekinthető az átlagos bérigénynek a felmérés időpontjában.

Statisztikák	ezer Ft
Átlag	349
Medián	300
Levágott átlag (5%)	319
Szórás	318
Minimum	10
Maximum	7 500
Interqartilis terjedelem	150

Megoszlás

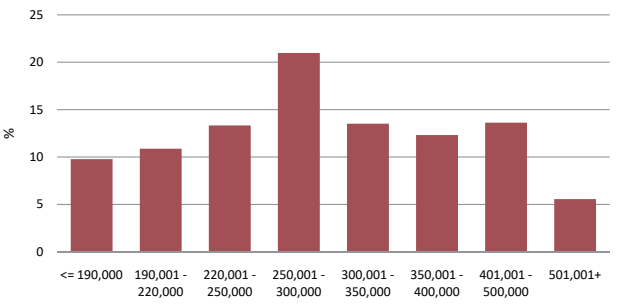

11. táblázat: Ön mekkora nettó (kézhez kapott) havi fizetéssel lenne elégedett? ezer Ft, (N=6091, hiányzó válasz: 24%), forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020

Meglepő módon szinte minimális (5 ezer forintnyi) különbség figyelhető meg a három függetlenedési-önállósodási csoport válaszában. Gyakorlatilag szinte azonos összeget adtak meg a fiatalabb, otthon élő, még szüleik által eltartott fiatalok (345 ezer forint) és a lakhatási és pénzügyi leváláson is átesett, teljesen önállóan élő fiatalok (350 ezer forint). Az optimális, elégedettséget keltő nettó havi fizetésben jelentősebb eltérések a foglalkozás jellege, az iskolai végzettség, a regionális elhelyezkedés alapján mutatkoznak meg (12. táblázat). A korcsoporton belüli életkori tagozódás, a válaszadó neme és lakóhelyének települési jellege viszont már csak kisebb mértékben hat a jövedelem-igényekre.

Nettó havi fizetés, amivel elégedett lenne (323 ezer Ft)	Legrosszabb érték -	Legjobb érték +
Foglalkozás (R: 0,306)	segéd-betanított munkás (268e Ft)	dipl. szellemi (393e Ft)
Iskolai végzettség (R: 0,218)	legf. 8 általános (288e Ft)	diploma (389e Ft)
Anya végzettsége (R: 0,201)	legf. 8 általános (257e Ft)	diploma (358e Ft)
Régió (R: 0,140)	Észak-Alföld (265e Ft)	Közép-Magyarország (353e Ft)
Korcsoport (R: 0,100)	15-19 éves (309e Ft)	25-29 éves (341e Ft)
Neme (R: 0,102)	Nő (310e Ft)	Férfi (336e Ft)
Településtípus (R: -0,074)	község (311e Ft)	Budapest (338e Ft)

12. táblázat: Az optimális (amivel elégedett lenne) nettó havi fizetés szubjektív megítélést szignifikánsan befolyásoló szociodemográfiai tényezők szélsőértékei (variancia-elemzés), átlagérték, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020

A *jelenlegi életszínvonal és az aktuális anyagi helyzettel* kapcsolatos szubjektív elégedettség mértéke négy év alatt tovább javult, noha már 2016-ban is a fiatalok nagyobbik hányada tartozott az elégedettek közé (13. táblázat). 2020-ban a fiatalok 51 százaléka inkább, vagy teljes mértékben elégedett volt az anyagi helyzetével, 59 százaléka pedig a jelenlegi életszínvonalával. Az elégedetlenek aránya mindössze 13 és 10 százalék a két anyagi alapú dimenzióban. További egyharmaduk pedig az ötfokú skálán középre helyezte magát, a se nem elégedett, se nem elégedetlen tartományba.

Mennyire elégedett...	2016	2020	Megoszlás
... az anyagi helyzetével? – átlagpontszám	3,4	3,5	
1 – egyáltalán nem elégedett	6%	3%	
2	13%	10%	
3	35%	36%	
4	30%	37%	
5 – teljes mértékben elégedett	15%	14%	
... jelenlegi életszínvonalával? – átlagpontszám	3,6	3,7	
1 – egyáltalán nem elégedett	4%	2%	
2	9%	8%	
3	33%	32%	
4	35%	41%	
5 – teljes mértékben elégedett	19%	18%	

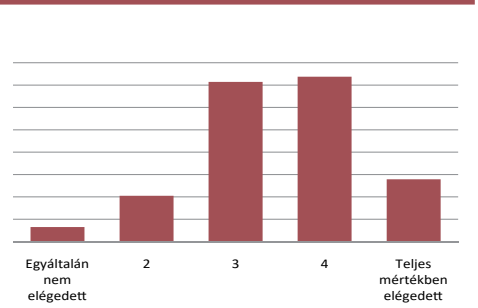

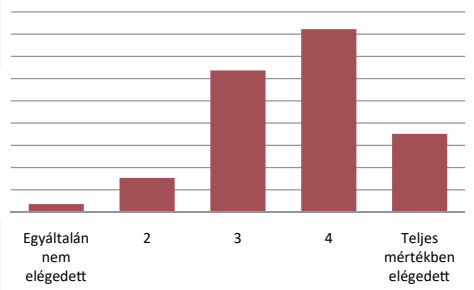

13. táblázat: Az anyagi helyzettel és a jelenlegi életszínvonallal való elégedettség mértéke, %, forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016, 2020

A fiatalok *általános* elégedettségét egy 9 itemből álló kérdés-szett méri az ifjúságkutatási kérdőívben, amely tartalmazza a fenti két anyagi-életszínvonali orientációjú területen kívül a társadalmi kapcsolatokat, tanulási és munkavállalási lehetőségeket, a személyes élettervek megvalósítását, a jövőbeli kilátásokat is. Összességében mindegyik területen kedvezőek az elégedettségi pontszámok (3,48 és 4,14 között szóródnak), viszont az egyértelműen kirajzolódik a kilenc item átlagpontszámának rangsorából, hogy a fiatalok a legkevésbé elégedettek az anyagi helyzetükkel (3,48), a munkavállalási lehetőségeikkel (3,53) és az életszínvonalukkal (3,65), míg a leginkább elégedettek a baráti kapcsolataikkal (4,14).

KÖVETKEZTETÉSEK

Az immáron két évtizede folyó kérdőíves adatfelvételi folyamat során minden alkalommal kitüntetett szerepe volt az anyagi helyzetnek, a korosztályt érintő társadalmi problémák között. Elemzéseink alapján 2020-ban javuló tendenciának tekinthető, hogy az önállóan élő fiatalok aránya ismét emelkedésnek indult (23%-ról 28%-ra). A 15-19 évesek között nem figyelhető meg változás, 90 százalékuk otthon él és a szülei tartják el. A 20-24 éves korcsoportban a szülővel élő, de anyagilag már független fiatalok (26%-ról 30%-ra), a 25-29 éves korcsoportban pedig a teljesen önállók aránya (48%-ról 56%-ra) növekedett a négy évvel korábbihoz képest. A 15-29 éves korosztálynak megközelítőleg nettó 200 ezer forint körüli összegre van szüksége egy hónapban a havi megélhetéshez. 2016-ban átlagosan 240 ezer forintos nettó (kézhez kapott) fizetéssel lettek volna elégedettek a megkérdezett fiatalok (a medián összeg 200 ezer forint volt). Négy évvel később már több mint 100 ezer forinttal magasabb, 350 ezer forint körüli összeget (medián: 300 ezer forint) tartanak elfogadhatónak.

Az előző adatfelvételi hullámhoz képest tovább bővült a korosztály körében a különböző pénzügyi/banki szolgáltatások és eszközök előfordulása is, bár összességében a négy évvel korábbihoz hasonló mintázatot követnek a megoszlási adatok. A belföldi és külföldi üdülést/nyaralást már részlegesen érintette a világjárvány első hulláma, így ennek összehasonlítása nem releváns, viszont továbbra is megfigyelhető, hogy a 15-29 éves korosztály jelentős hányada (több mint 60%-a) továbbra sem fér hozzá évente legalább egy üdüléshez. A fiatalok otthonában átlagosan 4-5, saját használatában pedig 4 elektronikai eszköz érhető el. Az önállósodási csoportok mentén markánsabb különbségek inkább csak a banki-pénzügyi szolgáltatások és eszközök tekintetében jelentkeznek.

A 2016-ban készült előző ifjúságkutatási adatfelvételhez képest szinte az összes szubjektív mutató esetében javult az anyagi helyzet megítélése. Emelkedett a „gondok nélkül élő" (10%), és a „beosztással jól kijövő" (58%) fiatalok aránya. Az anyagi gondokkal küzdő, vagy akár nélkülöző fiatalok aránya pedig 12 százalékról 5 százalékra csökkent az elmúlt 4 évben. Csökkent azoknak is az aránya, akiknél előfordul, hogy a hónap végére elfogyott a pénzük. Az előző felméréshez képest 49 százalékról 65 százalékra emelkedett azoknak a fiataloknak a hányada, akik rendszeresen vagy eseti jelleggel tudnak félretenni pénzt a hó végén a havi megélhetési költségek mellett. A lakáskörülmények megítélésében nem figyelhető meg változás, már az előző felmérések során is a válaszadók nagy többsége megfelelőnek tartotta a lakáskörülményeit. A jelenlegi életszínvonal és az aktuális anyagi helyzettel kapcsolatos szubjektív elé-

gedettség mértéke négy év alatt szintén tovább javult, noha már 2016-ban is a fiatalok nagyobbik hányada tartozott az elégedettek közé. 2020-ban az ifjúság 51 százaléka elégedett volt az anyagi helyzetével, 59 százaléka pedig a jelenlegi életszínvonalával.

Jelentős különbségek figyelhetők meg az anyagi helyzettel kapcsolatos véleményekben a megkérdezett fiatalok és családjuk/háztartásuk bizonyos szocio-demográfiai jellemzői mentén. A szülők iskolai végzettsége, a válaszadó foglalkozása, iskolai végzettsége, a lakóhely regionális elhelyezkedése és a település jellege alapján jelentkeznek komolyabb eltérések a válaszokban. Egyértelműen kirajzolódik az ismétlődő és azonos sorrendű asszociációs rangsorok mintázatából az egymással összekapcsolódó, egymást támogató/felerősítő kulturális-humán, gazdasági-foglalkozási és regionális-területi jellegű adottságok (erőforrás/tőke-készlet, státuszhelyzet) erősen differenciáló hatása. Továbbra is helytálló kijelentésnek tűnik, hogy a társadalmi struktúra különböző (és főként a szélső) pontjain mért anyagi-megélhetési paraméterek egyenlőtlenségei különálló, egymástól nagyon távoli világokat/miliőket reprezentálnak az anyagi életkörülmények kapcsán is, az újabb generációk szintjén is újratermelve az össztársadalmi különbségek többségét.

FORRÁSOK

- Bauer Béla; Szabó Andrea (szerk.) (2005): Ifjúság2004. Gyorsjelentés. Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda.
- Bauer Béla; Szabó Andrea (szerk.) (2009): Ifjúság2008. Gyorsjelentés. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Bíró-Nagy András; Szabó Andrea (2021): Magyar Fiatalok 2021 – Elégedetlenség, polarizáció és EU-pártiság. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung. ISBN: 978-615-6289-10-0.
- Bourdieu, Pierre (1978): A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Budapest: Gondolat.
- Csizmadia Zoltán (2018): Anyagi helyzet – gazdasági erőforrások. In: Nagy Ádám (szerk.) (2018): Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016. Budapest: Excenter Kutatóközpont. 178–204.
- Laki László; Szabó Andrea; Bauer Bela (szerk.) 2001. Ifjúság2000. Gyorsjelentés. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Nagy Ádám; Székely Levente (2014): Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012. ISZT Alapítvány-Kutatópont.
- Nagy Ádám; Székely Levente (2015): Harmadrészt – Magyar Ifjúság 2012. ISZT Alapítvány – UISZ Alapítvány.
- Nagy Ádám; Székely Levente (2016): Negyedszázad – Magyar Ifjúság 2012. ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont.
- Nagy Ádám (szerk.) (2018): Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016. Budapest: Excenter Kutatóközpont
- Oláh Miklós; Szabó Pál; Tóth Balázs István (szerk.) (2017): A területi tőke és magyarországi dimenziói. Balatonfűzfő: Nyilvánosságért és Civil Társadalomért Alapítvány (NyiCiTa), 424 p.
- Rechnitzer János (2010): Húsz év múltán – a gazdaság és a társadalom térszerkezetének változásai. In: Barta Györgyi; Beluszky Pál; Földi Zsuzsa; Kovács Katalin (szerk.): A területi kutatások csomópontjai. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja (MTA RKK). 317-335.
- Róbert Péter (2001): Társadalmi mobilitás. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság - Századvég Kiadó.
- Székely Levente; Szabó Andrea (szerk.) (2017): Magyar ifjúság kutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok. Társadalomkutató Kft.
- Székely Levente (2013): Magyar ifjúság 2012. Tanulmánykötet. Budapest: Kutatópont.
- Székely Levente (szerk.) (2021): Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején – Magyar Ifjúság Kutatás 2020. Budapest: Társadalomkutató Kft.
- Vaskovics László (2000): A pozstadoleszecencia szociológiai elmélete. Szociológiai Szemle, 4. 3–20.

IDENTITÁS ÉS POLITIKAI ÉRTÉKEK AZ ÚJNACIONALIZMUSBAN

Szalóki Viktor – Kerpel-Fronius Balázs

Az egyének társas lényként kapcsolódnak közösségekhez, csoportokhoz. A társadalmi szerepek összetettsége az identitások sokszínűségét eredményezi. Ezek egy része választott identitás, másik részük születéstől fogva adott. Az identitástudatról, annak kialakításáról és változásairól, vagy csak magában az identitásról folytatott értekezés a modern kor egyik legfontosabb „alapozó diskurzusává" vált (Bakk, 2008). Az identitás, az értékek és a közéleti érdeklődés kérdése rendszeresen megjelenik a különböző, ifjúsággal foglalkozó kutatásokban, jelentésekben és tanulmányokban, amely alapján alátámasztva látszik az a tétel, hogy a fiatalok identitása, illetve értékpreferenciáik nem állandó halmazként értelmezhetők, hanem változó, egyes elemek olykor-olykor visszatérő aspektusaival tűzdelt közegeként foghatjuk fel (Bauer, 2002), amely identitás „dinamikusan alkalmazkodik a folyamatosan változó lokális és globális világ kihívásaihoz" (Havasi, 2009:74). Fentiek miatt a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatai csak egy adott állapotot rögzíthetnek, pusztán egy hosszú, mégoly színes film pillanatfelvételét tükrözhetik. Az identitásminták vizsgálata azonban nem csak azért fontos, mert egy pillanatnyi metszetet kapunk egy adott generáció értékrendjéről, hanem azért is, mert kiemelt szerepet játszik a fiatalok szocializációjának, különösképp politikai szocializációjának megértésében. Ezen „felfogásokat, valamint más csoportok megítélését a hagyományos társadalmi és kulturális változókkal csak korlátozottan lehet magyarázni" (Szabó, 2004:559), a kollektív identitások alakulásában a szocializációs modellek játszanak elengedhetetlen szerepet. Elemzésünkben mi is arra teszünk kísérletet, hogy rávilágítsunk egyes változásokra és folyamatokra, amelyek a

fiatalok identitáskialakulását és értékrendjeit befolyásolják, megváltoztatják vagy éppen megerősítik.

A 2016-os nagymintás ifjúságkutatás eredményei azt mutatják, hogy a magyarországi fiatalok környezetükhöz való viszonyát, nemzeti és európai identitását, markáns, egymással vetélkedő szemléleti irányzatok küzdelme határozza meg, amely „újabb és újabb, elsősorban politikai jellegű hatásoknak volt kitéve, … másrészt viszont a politikai, a kierőszakolt társadalomszerkezeti, vagyoni, időnként migrációs változások ellenére tradicionálisabbak, helyenként premodernebbek maradtak" (Boros–Bozsó, 2018:205).

A 2021-es közép-európai ifjúságkutatás (Bíró-Nagy–Szabó, 2021) alapján úgy tűnik, hogy a magyar fiatalok identitáselemeként is értelmezhető félelmeit alapvetően a posztmateriális ügyek uralják, mint a klímaválság, a korrupció, vagy éppen a társadalmi igazságtalanság. Az alacsony végzettségű fiatalok között valamelyest többen félnek a munkanélküliségtől és fizikai fenyegetésektől, ellenben a magasabb iskolai végzettségűekkel, akik között kiugróan sokan aggódnak az előzőekben felsorolt posztmateriális ügyektől. Emellett „a magyar fiatalok értékrendjében a legmarkánsabb mintázat, hogy a nők, az ellenzékiek és a jobb anyagi helyzetűek jelentősen elfogadóbbak a homoszexualitással, a jobb anyagi helyzetűek jobban elítélik az adócsalást, az ellenzékiek elfogadóbbak az abortusszal" (Bíró-Nagy–Szabó, 2021:55).

Az Eurostat által kiadott „Fiatalnak lenni ma Európában" 2020-as tanulmányából kiderül, hogy az európai fiatalok számára, a 15-19 évesek körében a legyakoribb prioritást élvező téma a környezetvédelem és az éghajlatváltozás elleni küzdelem volt, amellyel szerintük politikai szinten kellene foglalkoznia az Európai Uniónak (Eurosatat, 2020). Ugyanez a korosztály további két másik témát is prioritásként jelölt meg: a szegénység és a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek elleni küzdelmet, valamint az oktatás és képzés javítását. A tanulmányból továbbá az is kiderül, hogy a 20-24 éves és a 25-30 éves fiatalok körében is hasonló mintázat figyelhető meg az EU-27-ben, ezen korcsoportok többsége szintén egyetértett azzal, hogy az EU számára prioritás a környezetvédelem és az éghajlatváltozás elleni küzdelem, a szegénység és az egyenlőtlenségek elleni küzdelem, valamint az oktatás és a képzés javítása. A 25-30 éveseknél érezhető változás, az érintett korosztály többsége szerint az Európai Uniónak elsősorban olyan területeket kell prioritásként kezelni, mint a foglalkoztatás növelése, valamint a munkanélküliség elleni küzdelem (European Commission, 2019).

Az Eurobarometer 2021-es gyorsjelentése, a „European Parliament Youth Survey" azt is bemutatja, hogy a különböző országokban milyen arányban priorizálnak egyes társadalmi kérdéseket és ügyeket a fiatalok. Ezek alapján a

szegénység és az egyenlőtlenség 12 tagállamban a legfontosabb (vagy a legfontosabbal egyenrangú) kérdés. Az ezt említők aránya Portugáliában (56%), Luxemburgban (52%), Cipruson (51%) és Bulgáriában (50%) a legmagasabb, ahol a válaszadók legalább fele szerint prioritásként kellene kezelni. Az éghajlatváltozás elleni küzdelem és a környezetvédelem öt országban a legfontosabb kérdés: Dánia (53%), Franciaország (45%), Szlovákia (45%), Csehország (41%) és Hollandia (40%). Cipruson (24%), Lettországban (25%), Romániában (25%), Horvátországban (25%) és Bulgáriában (27%) jóval ritkábban említik. A munkanélküliség vagy a munkahelyhiány elleni küzdelem három tagállamban a legfontosabb kérdés: Olaszországban (53%), Horvátországban (52%) és Szlovéniában (47%), Svédországban (38%) pedig ugyanez az első helyen áll. A lakosság egészségi állapotának és jólétének javítása a legfontosabb kérdés Észtországban (52%), Lettországban (48%) és Lengyelországban (48%), és ugyanilyen fontos Magyarországon (47%), Finnországban (44%) és Svédországban (38%) is. A pénzügyi és politikai korrupció elleni küzdelem a legfontosabb kérdés Cipruson (53%) és Máltán (53%). Négy másik országban is a három legfontosabb kérdés között szerepel: Horvátország (48%), Bulgária (46%), Románia (42%) és Szlovénia (39%). Az oktatáshoz és képzéshez való hozzáférés javítása csak egyetlen tagállamban, Romániában a legfontosabb kérdés, ahol a válaszadók alig fele (49%) említette ezt. Végül, bár uniós szinten alacsonyabb rendű kérdés, a bevándorlással kapcsolatos kihívások kezelését Máltán több mint 40% említette. (European Parliament, 2021)

Nemzeti identitás terén különös adatokat mutat a 2021-ben publikált Special Eurobarometer 508-as jelentés, amely szerint az EU27 átlagát tekintve a fiatalabbak valamivel kisebb valószínűséggel azonosulnak nemzetiségükkel és gyengébb a nemzeti identitásuk, mint az átlagpopulációnak. A jelentés szerint a 15-24 évesek 67%-a, a 25-39 évesek 68%-a, a 40-54 évesek 72%-a, a 65 éves és idősebb válaszadók 76%-a érez erős nemzeti identitást (European Commission, 2021). Valamint arra az összefüggésre is rámutatnak, hogy minél több ideig vesz részt valaki az oktatásban, annál gyengébb a nemzeti identitása.

NEMZETI IDENTITÁS

A korábbi magyar ifjúságkutatási vizsgálatokhoz hasonlóan a 2020-as felvétel során is csak egy kérdéscsoport teszi lehetővé, hogy a korosztály a nemzethez, a magyarsághoz való viszonyáról képet kapjunk. A kérdéscsoport elemzésének fényében levonhatóak bizonyos következtetések az ezekben végbemenő változásokról, ám ezek a nemzeti identitás komplex fogalmának csak egy szeletét

jelentik, amelynek teljes vizsgálatához a rendelkezésre álló adatok nem nyújtanak teljeskörű információt.

A 15-29 éves korosztály 94 százaléka tartja magát magyarnak, ami a 2016-os értékhez képest 3%-os csökkenést jelent. Ennek oka leginkább a magukat román, szlovák, horvát hovatartozásúnak vallók arányának növekedése. Meg kell említenünk a legnagyobb számú kisebbségi csoportot is: a roma/cigány közösséghez tartozók aránya 4 százalék, ami megegyezik a 2016-os adatainkkal. 2012-ben ez az arány 8% volt.

A nemzeti identitás vizsgálatakor szót kell ejtenünk a magyar újnacionalizmus harmadik hullámáról, amely – a korábbi sérelmi identitás helyett – a nemzeti büszkeség érzetére helyezi a hangsúlyt, s ami a kormányzati propaganda segítségével jelentős hatást gyakorol a fiatalokra, 2010 óta. Ezt a hatást erősíthette a migrációellenes nacionalizmus propagálása is (Boros–Bozsó, 2016). Mivel a kormányzat 2016 óta is folytatta újnacionalista[1] politikáját, így a korábban megfigyelt – 2012-2016 közötti – tendenciák erősödését várhatjuk.

A vizsgált nyolc kérdés (1. ábra) részben a fiatalok magyar nemzethez, mint nemzetállamhoz („büszke vagyok arra, hogy magyar állampolgár vagyok.", „Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet"), részben pedig a magyarsághoz, mint (etno)kulturális közösséghez („büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok", „szeretem a magyar nyelvet") való viszonyát vizsgálja.

Magyarnak érzem magam.	4,3	4,3	4,4
Általában jobban szeretem a magyar népet, mint más népeket.	3,7	3,9	4,1
Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok.	4,0	4,2	4,2
Életem nagy részét inkább Magyarországon szeretném leélni, mint bármely más országban.	3,9	4,1	4,2
Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet.	3,2	3,4	3,8
Szeretem a magyar nyelvet.	4,3	4,3	4,4
Szeretem Magyarországot.	4,2	4,3	4,3
Büszke vagyok arra, hogy magyar állampolgár vagyok.	3,9	4,1	4,2

1. táblázat: A nemzeti identitás elemeinek megítélése („Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal?", 1 = „egyáltalán nem értek egyet", 5 = „teljes mértékben egyet értek"; átlagértékek), N_{2012}= 7122-7516; N_{2016} = 1956-1999; N_{2020} = 1981-1986)

1 Újnacionalizmus alatt a nacionalizmus mai, lényegében a rendszerváltás utáni formáját és annak megnyilvánulásait értjük.

A 2016-os adatokkal való összevetésben az ötfokú skálán mért pontszámok stagnálását vagy növekedését tapasztaljuk. Minimálisan, de emelkedett a „Magyarnak érzem magam" állítással való egyetértés, ez jelenleg 4,4 pontos átlagot jelent.

Az újnacionalizmus hangsúlyos büszkeség-kommunikációjának hatása tetten érhető a két büszkeséget hangsúlyozó kérdésben. Ahogy a táblázatból (1. táblázat) is kitűnik, ezen válaszok átlagai a 2012-2016 között tapasztaltnál ugyan kisebb mértékben, de tovább emelkedtek. Ugyanazokat a megállapításokat tehetjük, mint akkor: a perszonális identitás és az adminisztratív státusz (állampolgárság) megélésének változásai között nem találunk különbséget (Boros–Bozsó, 2016).

Fontos megvizsgálnunk azt a kérdést, hogy melyek azok a dimenziók, ahol eltéréseket találunk a pontszámok átlagaiban, melyek azok a csoportok, akiknek nemzeti identitásához a legnagyobb mértékben hozzájárul a büszkeség érzete. A korcsoport szerinti bontásban (1. ábra) érdekes módon csak az állampolgársággal kapcsolatosan találunk szignifikáns eltérést, ez alapján a legfiatalabb korosztályban (15-19) értenek egyet a legnagyobb arányban ezzel az állítással (54%).

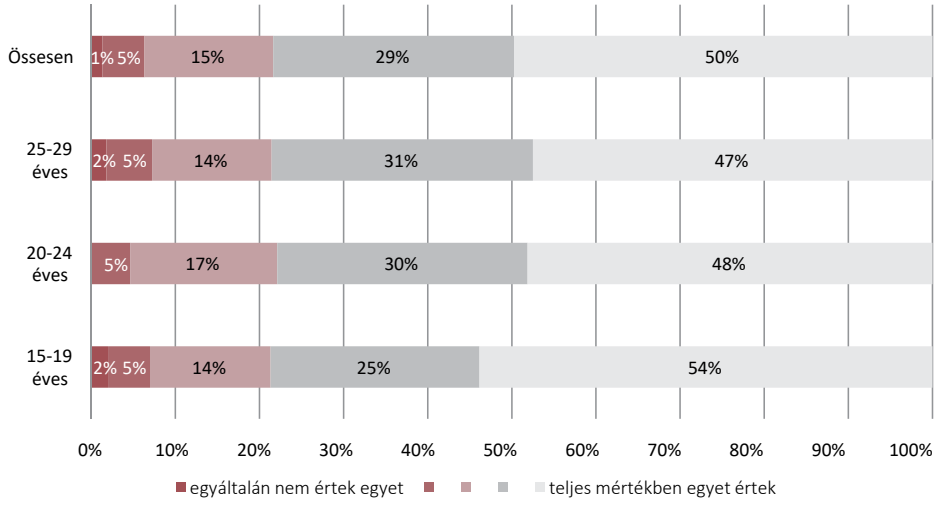

1. ábra: Nemzeti büszkeség érzete („Mennyire ért egyet az alábbi állítással? Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok", 1 = „egyáltalán nem értek egyet", 5 = „teljes mértékben egyet értek"; N = 7968; p≤0,05)

A településtípusok vizsgálatakor (2. ábra) mindkét kijelentéssel kapcsolatban ki tudunk mutatni szignifikáns eltérést: a vidéki kisebb városokat tekintve ki-

ugró (55% feletti) egyetértési arányokat találunk, illetve a községek esetében is jelentősen magasabb (52%) előfordulásokat, mint Budapest, vagy a megyeszékhelyek esetében. A fővárost érdemes kiemelnünk, itt találjuk a legnagyobb gyakorisággal azokat, akik nem értenek egyet, a „Büszke vagyok rá, hogy magyar vagyok." állítással, arányuk (2%) ebben a tekintetben kiugró, az országos átlag (1%) kétszerese.

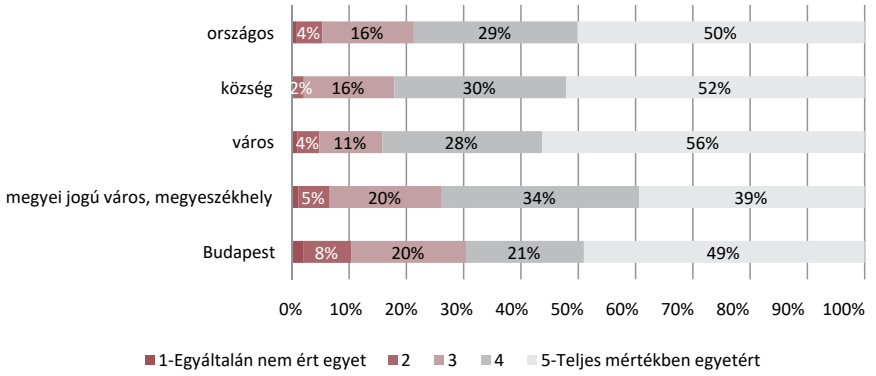

2. ábra: Perszonális büszkeség érzete („Mennyire ért egyet az alábbi állítással? Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok", 1 = „egyáltalán nem értek egyet", 5 = „teljes mértékben egyet értek"; N= 7968; p≤0,05)

A legnagyobb eltéréseket a szubjektív anyagi helyzet (3. ábra) dimenziójában találjuk, ennek elemzésekor észlelhetjük leginkább a nemzeti- és a belső büszkeségérzet közötti különbségeket. Feltételezésünk szerint, mivel az anyagi helyzet jelentős mértékben függ az államtól, annak ellátórendszereitől, gazdaságpolitikájától, így alapvetően befolyásolja az egyénnek a magyar államhoz való viszonyát. Ennek hatása lehet a magyarsághoz való viszonyra is, ám a fogalom elvontsága, emelkedettsége mégis pozitívabb érzetet eredményezhet. A magyar állampolgárságukra leginkább a beosztással jól kijövők (53%) és a gondok nélkül élők (49%) büszkék, míg a nélkülözések között élők a legkevésbé (26%), köztük a legmagasabb az egyet nem értők aránya is, 10,6 százalék, ami az országos átlag (1,3%) tízszerese. A magyarságra való büszkeség esetében szintén a beosztással jól kijövők csoportjában a legnagyobb az egyetértés (55%), itt érdekes módon a hónapról hónapra anyagi gondokkal küzdők között tapasztalunk növekedést (45%). A nélkülözések között élők között is jóval magasabb arányt látunk (30%), az ő esetükben tehát élesen elválik egymástól a nemzeti és a belső büszkeség megélése. Összegezve feltételezhetjük, hogy az állampolgársággal való kapcsolat mutatja meg inkább a jelen társadalomhoz való viszonyt, míg a perszonális büszkeség ettől függetlennek látszik.

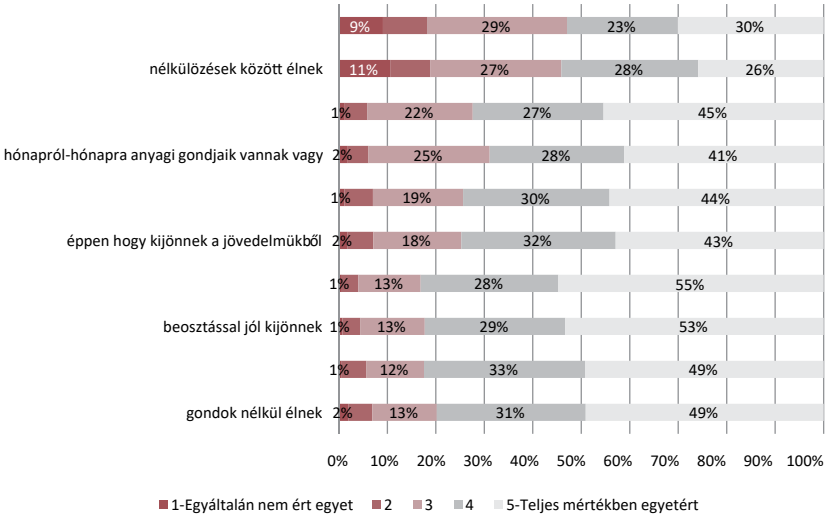

3. ábra: Perszonális és nemzeti büszkeség érzete („Mennyire ért egyet az alábbi állítással? Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok; Büszke vagyok arra, hogy magyar állampolgár vagyok" 1 = „egyáltalán nem értek egyet", 5 = „teljes mértékben egyet értek"; N=7968, N= 7970; p≤0,05)

A Magyarországgal kialakított viszony vizsgálatakor látható, hogy az országgal kapcsolatos értékek jelentős mértékben elmaradnak a nemzethez köthető értékek körében tapasztaltakétól. Ugyanakkor nőtt azok aránya, akik életük nagy részét Magyarországon szeretnék leélni inkább, mint bárhol máshol, illetve jelentősen emelkedett azok száma, akik szerint Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet. E kapcsán a 2016-ban mért 3,4-es átlag 3,8-ra emelkedett, ami markáns változásra utal.

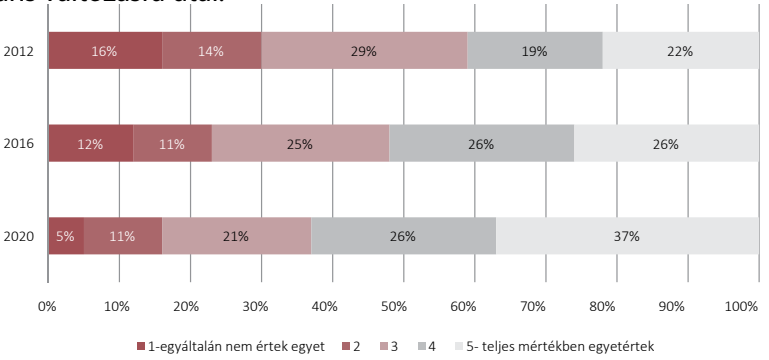

4. ábra: „Mennyire ért egyet az alábbi állítással? Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet."; 1 = „egyáltalán nem értek egyet", 5 = „teljes mértékben egyetértek"; N_{2012}=7122; N_{2016}=1948 ;N_{2020}= 7920; p≤0,05)

Akik életük nagy részét az országban szeretnék eltölteni, leginkább a beosztással jól kijövők, illetve a vidéki városok és községek lakói között találhatóak. A legkevésbé a gondok nélkül és a nélkülözések között élők között tennének így, ráadásul utóbbiak esetében kiugróan magas azok aránya, akik egyáltalán nem értenek egyet ezzel az állítással (21%).

A szubjektív anyagi helyzet szignifikáns hatással van az ország megítélésére is: a nélkülözések között élők 20 százaléka abszolút nem gondolja azt, hogy Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet, mindössze 26 százalék vélekedik így. Az anyagi helyzet javulása azonban nem minden esetben jár együtt az elégedettség érzetével: a gondok nélkül élők jelentősen kisebb arányban értenek egyet, mint a beosztással jól kijövők (5. ábra).

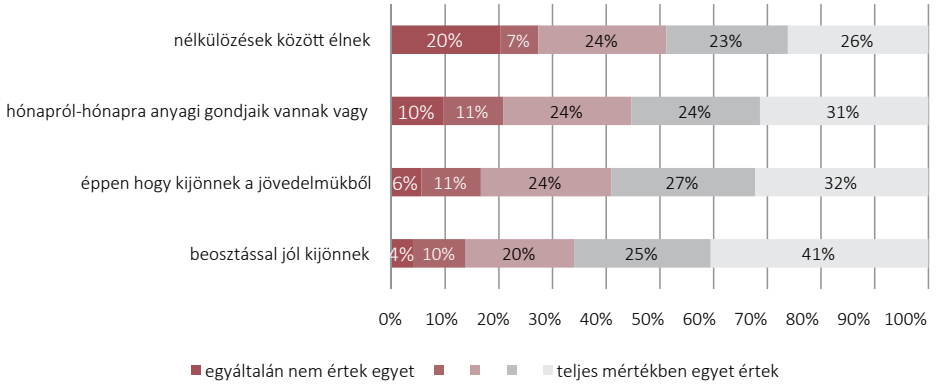

5. ábra: „Mennyire ért egyet az alábbi állítással? Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet."; 1 = „egyáltalán nem értek egyet", 5 = „teljes mértékben egyetértek"; N= 7920; p≤0,05)

A településtípusok szerinti vizsgálat (6. ábra) esetében jelentős törésvonal érzékelhető a főváros, megyeszékhelyek, illetve a vidéki városok, községek között. Utóbbiak esetében jóval magasabb, 40 százalék feletti az egyetértők aránya, ami több mint 10 százalékpontos különbséget jelent.

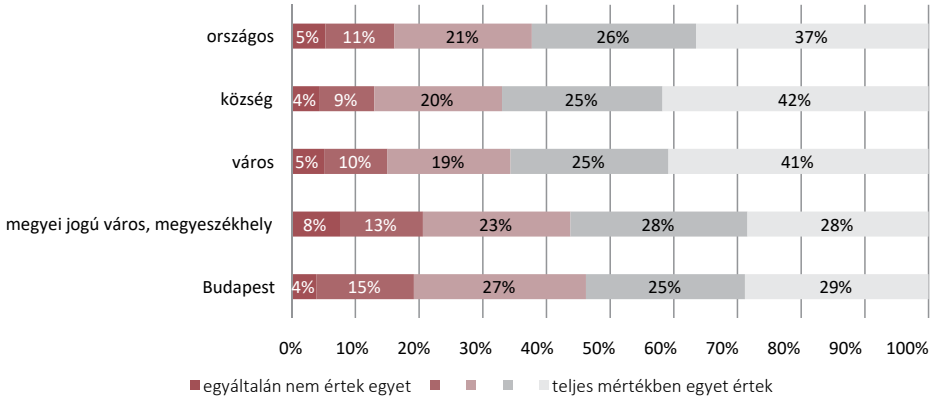

6. ábra: „Mennyire ért egyet az alábbi állítással? Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet."; 1 = „egyáltalán nem értek egyet", 5 = „teljes mértékben egyet értek"; N= 7920)

Az újnacionalizmus azonban nem pusztán a saját magyarságtudat, büszkeség érzetére épít: a migrációellenesség újabb lökést adott a más népekkel szemben ellenszenv növekedésének is. A kérdéscsoport szűkülése miatt ezt az aspektust a 2016-os adatokhoz képest csak az „Általában jobban szeretem a magyar népet, mint más népeket." állítással való azonosulás változásain keresztül tudjuk szemügyre venni. Sajnálatos módon a 2012-ben megfigyelt értékhez (3,7) képest növekvő átlagpontszámot, 4,1 pontos átlagot találunk. A migránsokkal szembeni ellenszenv leginkább a vidéki városok (49%), községek (47%) fiataljai körében érzékelhető (7. ábra).

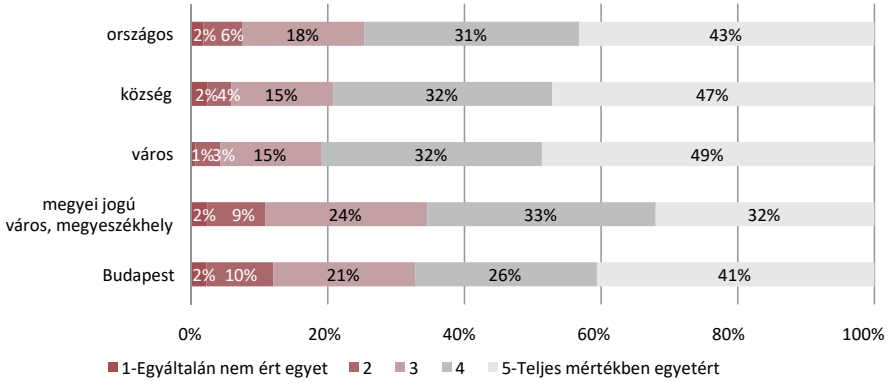

7. ábra: „Mennyire ért egyet az alábbi állítással? Általában jobban szeretem a magyar népet, mint más népeket"; 1 = „egyáltalán nem értek egyet", 5 = „teljes mértékben egyet értek"; N= 7961; p≤0,05)

VALLÁSI IDENTITÁS

A fiatalok identitását képző faktorok vizsgálatakor nélkülözhetetlen terület a valláshoz, egyházi intézményekhez, természetfelettihez (transzcendenshez) való viszony értelmezése. Az egyik állandósulni látszó folyamat a kétezres évek mérései óta a magukat nem vallásosnak tekintő fiatalok arányának növekedése volt, ami azonban még nem jelentette azt, hogy a magyar fiatalok ne rendelkeznének valamiféle vallási identitással.

A folyamat kiindulópontjának tekinthetjük a rendszerváltás időszakát, pontosabban az 1989. évi II. törvényt, amely kimondta az egyházi szervezetek és egyházi világnézetet hirdető egyesületek újjáalakulásának szabadságát, alkalmat adva egyházi médiumok létrehozására, ami megteremtette a lehetőségét olyan politikai pártok meg- és újjászületésének is, amelyek a két háború közötti nemzeti-keresztény értékrend képviselőiként definiálták magukat. E folyamat következményének tekinthető, hogy a rendszerváltás után megnőtt a vallásosságukat megvallók és egyházzal való viszonyukat elmélyítők száma. Érdekes kérdés lehet, hogy vajon melyik trend erősödik, különösen annak fényében, hogy a 2010 óta tartó időszakban a magyar kormány nagy hangsúlyt fektet a katolikus egyház, a magyarság és a kereszténység kapcsolatának propagálására.

A fiatalok valláshoz való viszonyát a korábbi ifjúságkutatási adatfelvételek tükrében (Boros–Bozsó, 2016) vizsgálva azt találjuk, hogy azok aránya, akik a maguk módján vallásosnak definiálják magukat, a 2012-ben mért 33 százalékról 2020-ra 49 százalékra emelkedett, ami megegyezik a 2004-ben mért értékkel. Megfigyelhető, hogy ezt a növekedést leginkább a nem vallásosok előfordulásának csökkenésével magyarázhatjuk: ez az érték 2012-ben még 43 százalék volt 2020-ra 36 százalékra csökkent, illetve 6-ról 5 százalékra esett az egyház tanításait követők aránya is, ami az elmúlt húsz évben tapasztalt legalacsonyabb érték.

A 2020-as adatokat tekintve szignifikáns különbségeket találunk nemek szerinti bontásban: a nők 58 százaléka tartja magát vallásosnak (az egyház tanítását követve, vagy a maga módján), míg férfiak esetében ez 51 százalék. A kérdést a területi dimenzióban vizsgálva úgy találjuk, hogy a községekben, kisvárosokban a legmagasabb a vallásos fiatalok aránya, mindkét esetben 60 százalék, ám az elvallástalanodás elsősorban nem a fővárosban jelenik meg, hanem a megyeszékhelyeken, megyei jogú városokban találjuk a legmagasabb arányban azokat, akik nem tartják magukat vallásosnak (43%). Tehát a vallástól való elfordulás oka nem az urbánus környezet.

Az erősebb vallási identitást valószínűsíti a magasabb szülői végzettség is: a diplomás szülők gyermekei között a legmagasabb a magukat vallásosnak vallók aránya és jelentősen nagyobb az egyház tanítását követőké, illetve ebben a csoportban a legalacsonyabb a nem vallásosak aránya is (8. ábra).

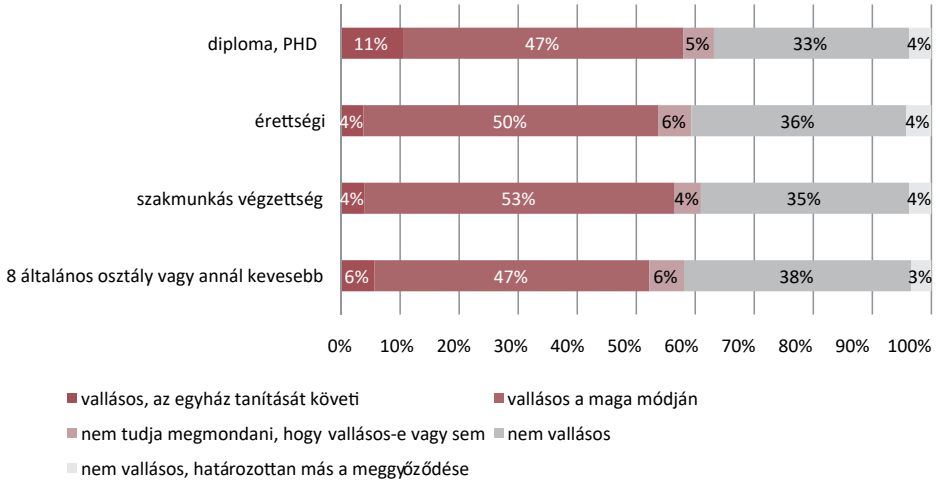

8.ábra: Az édesanya legmagasabb iskolai végzettsége és a vallásosság kapcsolata („A következő kijelentések közül melyikkel tudná önmagát a leginkább jellemezni?"; N=7928)

Adataink alapján kijelenthető tehát, hogy a magyar 15-29 év közötti korosztály jelentős része rendelkezik vallásos identitással, ám ez leginkább belső, önálló meggyőződés, az egyházakhoz, felekezetekhez való viszonyuk ezzel szemben kisebb mértékű, és mint látni fogjuk, ambivalensnek tekinthető. A megkérdezettek 28 százalékát nem keresztelték meg, ez a négy évvel ezelőtti értékhez képest minimális, 1 százalékos csökkenést jelent. A megkereszteltek, vagy valamilyen felekezetbe bejegyzettek között az eddigi adatfelvételekhez hasonlatosan a legmagasabb a római katolikusok (54%) és a reformátusok (16%) aránya (9. ábra).

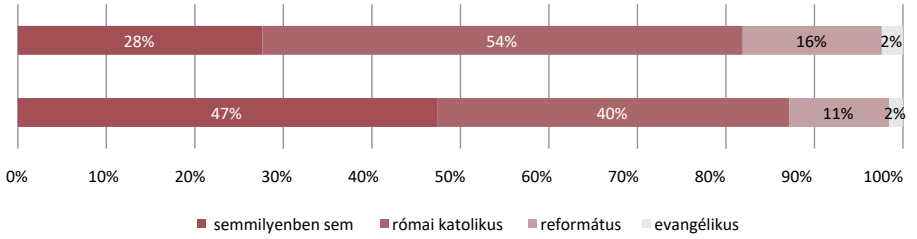

9. ábra: Felekezeti megkeresztelkedés és felekezeti hovatartozás megoszlása („Milyen felekezetben keresztelték meg, jegyezték be?", „Jelenleg érzi-e önmagát valamilyen vallási felekezethez tartozónak?"; százalékos megoszlás; N_{2016} = 7681, N_{2020} = 7775)

A formális egyházhoz tartozás magas arányszámai mellett, az egyházhoz tartozás érzetének vizsgálatakor alacsonyabb számokat, de hasonló tendenciát figyelhetünk meg. A meg nem kereszteltekkel párhuzamosan csökkent azok aránya is, akik nem érzik magukat semmilyen felekezethez tartozónak (47%), ami a 2016-os eredményekhez képest 4 százalékpontos csökkenést jelent. Mindez jelezhet egyfajta közeledést a különböző felekezetek felé, különösen a római katolikus egyház vonatkozásában, ahol a legnagyobb növekedés tapasztalható az elmúlt négy év során (36%-ról 40%), csakúgy, mint a formális felekezethez tartozás esetében (10. ábra).

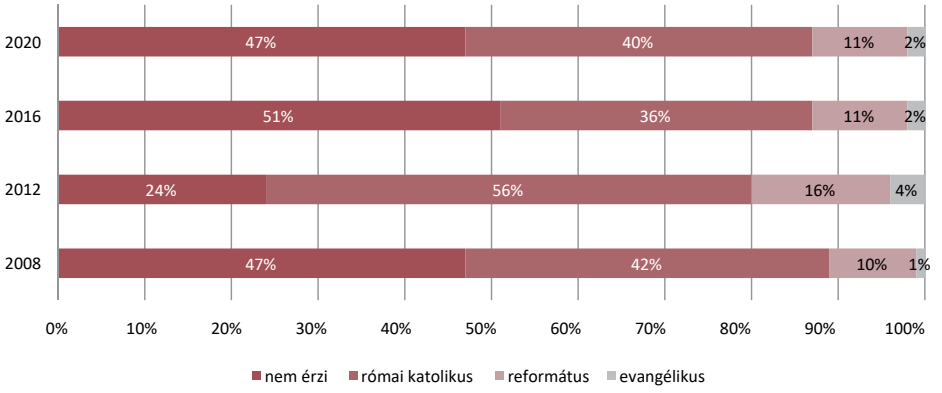

10. ábra: Jelenleg érzi-e önmagát valamilyen vallási felekezethez tartozónak?"; százalékos megoszlás; N_{2008} =6760; N_{2012} =3320; N_{2016} = 7777; N_{2020} = 7775[2])

Ez a növekedés azonban nem jár együtt a vallási szertartásokon való részvétel növekedésével. Azt a kérdést vizsgálva, hogy az esküvőktől, temetésektől és

2 $p \leq 0{,}05$.

családi eseményektől eltekintve a fiatal generáció tagjai milyen gyakran vesznek részt ilyeneken, látható, hogy a 2016-os adatokhoz képest az eredményekben számottevő változás nem történt. A szertartásokon naponta, hetente, vagy havonta résztvevők aránya is 4 százalék alatti, legtöbben évente néhányszor (14%), vagy soha (54%) nem vesznek részt ezeken.

Az egyházakhoz való viszonyt elemezhetjük egy másik aspektusból is: a velük, mint társadalmi intézményekkel szembeni bizalom irányából. A megkérdezettek 6 százaléka nem adott választ arra a kérdésre, hogy mennyire bízik az egyházakban, ami némi bizonytalanságot jelez. Ezt látszik megerősíteni az egyházakban inkább vagy teljesen (48%), illetve az inkább vagy egyáltalán nem (46%) megbízók arányának eloszlása is. A bizalom 2016-os szinthez képesti 3 százalékos csökkenése lassan megcáfolni látszik azt az akkori feltételezést, hogy más vallásokban hívő emberek is bizalommal viseltettek a környezetükben tevékenykedő egyházi intézmények és személyek iránt (Boros–Bozsó, 2016).

Az egyházhoz köthető oktatási intézményekben tanulók létszámának növekedését vártuk[3], mely növekedés leginkább akkor válik láthatóvá, ha 2010-előtti adatokkal összevetve vizsgáljuk azt. A kérdőív struktúrájának változása miatt az összehasonlítással óvatosan kell bánnunk, de a tendenciák így is érzékelhetőek. A 2008-as adatfelvétel alkalmával a fiatalok 5 százaléka nyilatkozott úgy, hogy az általános és középiskolai tanulmányai alatt legalább egy osztályt járt egyházi iskolába. 2016-ban a válaszadók között az általános iskola alatt az egyházi óvodában, általános vagy középiskolában valaha tanulók aránya már 9 százalék, előzetes várakozásunkkal ellentétben azonban 2020-ra ez a szám nem emelkedett tovább (9%) és nem találunk szignifikáns különbséget az életkori csoportok között sem.

Az elmúlt években nem csak intézményi strukturális változások történtek, hanem például bevezetésre kerültek az általános iskolákban a hittan és erkölcstan órák is. A hittanon, vallással kapcsolatos képzéseken, előadásokon való részvétel vizsgálata során is nehézségekbe ütközünk a korábbi adatokkal való összehasonlításkor. 2020-ban a megkérdezettek 29 százaléka vett részt ezek valamelyikén, iskolai és egyházi szervezésben. Négy évvel ezelőtt az iskolai hittanon részvétel hasonló gyakoriságot mutat (29%), s ez kiegészül a gyülekezet által szervezett hittanon való további részvétellel (19%), így a jelenleg mértnél jóval

3 Az egyházakhoz való kapcsolódás vizsgálatakor ki kell térnünk az egyházi oktatási intézmények szerepére is. Az egyházi iskolák száma egy 2011-es törvénymódosítás hatására meredeken emelkedni kezdett, aminek célja egyfelől az oktatási intézmények centralizációja, másfelől éppen az egyházi iskolák térnyerésének biztosítása volt, ami leginkább a kistelepülések esetében valósult meg. Jelentős változásról beszélhetünk, hiszen a kétezres évek elejének 5-6 százalékos egyházi iskolai aránya, 2010-14 között 68 százalékra emelkedett, az ott tanuló diákoké 5 százalékról, 14 százalékra ugrott (Hermann–Varga, 2016).

magasabb értéket kapunk.

Természetesen e folyamatok hatása ilyen rövid távon még nem feltétlenül érzékelhető, de hosszabb távon további vizsgálatokra adhat lehetőséget a kérdés, hogy vajon mekkora hatással lesz az egyházi iskolák terjedése és az általános iskolákban megjelenő hitoktatás a következő generációk vallási identitására.

POLITIKAI IDENTITÁS

A politikai identitás választott identitás, nem függetleníthető az egyén politikai szocializációjától, az ehhez való hozzáférés pedig nem egyenlően oszlik meg a társadalomban. A fiatalok politikai önazonosságát elsősorban a szülők, család adta minták befolyásolják, azonban ezt jelentős mértékben képesek befolyásolni az adott országban végbemenő társadalmi változások is. Különösen jól megfigyelhető a közép-kelet-európai államok esetében az a „történelmi hagyomány", hogy egy kormány vagy rendszer kísérletet tesz egy kizárólagos narratíva indoktrinációjára[4]. Ezért a politikai identitás vizsgálatakor elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy vajon a fiatalokat jelenleg is leginkább szüleik értékválasztásai befolyásolják-e, illetve ők formálják-e politikai identitásukat. Majd szemügyre vesszük az államhoz, annak feladataihoz, politikai értékekhez való viszonyukat abban a dimenzióban, hogy az elmúlt időszak belső társadalmi és külső migrációs folyamatai mennyiben lehettek hatással politikai identitásukra.

CSALÁD, POLITIKA, ÖNDEFINÍCIÓ

A családi körben lezajló közéleti témájú beszélgetések tekinthetőek az ifjúkori politikai identitáskeresés alapjának. Ennek megfelelően a megkérdezettek nagy része alkalmanként (64%), rendszeresen pedig 12 százalékuk folytat ilyen diskurzust családtagjaival. A 2016-os eredményekhez képest kijelenthető, hogy a rendszeresen beszélgetésben résztvevők előfordulása emelkedett, ezt elsősorban az ilyet soha nem folytatók kis mértékű csökkenése okozza, ami jelenleg 25 százalék, szemben a 2016-ban mért 28 százalékkal.

A fiatalok politikai gondolkodásmódjára, értékeire, nézeteire legnagyobb befolyással családtagjaik bírnak: a megkérdezettek csaknem háromnegyede (73%) gondolja így. Legnagyobb részük (69%) a szülők hatását emeli ki. Ez hangsú-

4 Valamilyen politikai célnak vagy eszmének alárendelt céltudatos előnevelésére.

lyos, hiszen a szülők politikai véleményével való egyetértés jellemző a 15-29 éves korosztályra, s alacsony azok aránya, akik vagy nem értenek egyet szüleik politikai nézeteivel (6%), vagy nem ismerik azokat (8%). Leginkább a diplomás szülők gyermekei azok, akik mindkét szülőjük politikai nézeteit helyeslik, ezt több mint 50 százalékuk gondolta így.

Közéleti nézeteikre valamelyest hat a kortársközeg is (4%), de ez a hatás elmarad a családtagoknál mért erősségtől. A kapott eredmények az előzetes feltételezéseinket támasztják alá, azonban érdekes módon azt tapasztaljuk, hogy a fiatalok nem érzékelik, hogy a politikusok, közszereplők formálnák gondolkodásmódjukat vagy politikai identitásukat, ezt mindössze 2 százalékuk jelezte.

A politikához való viszonyulással kapcsolatban a megkérdezettek jelentős része teljes mértékben vagy nagyrészt egyetért (45%) azzal az állítással, hogy egy hozzá hasonló embernek nincs dolga a politikával. Ez a politikai tértől való önként vállalt távolmaradást, nagyfokú apolitikusságot feltételez, s különösen jellemző a 15-19 év közötti fiatalokra. Esetükben az átlagnál szignifikánsan magasabb számokat (47%) találunk, illetve köztük a legalacsonyabb az állítással egyet nem értők aránya is (7%). A szülői végzettség növekedésével csökken annak érzete, hogy az egyénnek nincs dolga a politikával; az általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettségű szülőkkel rendelkezők csaknem harmada gondolja így, míg a diplomások között 10 százalék körüli ez az arány.

A politikai értékrendet a jobb és baloldal dimenziójában vizsgálva közel egyenlő eloszlást érzékelünk, a magukat inkább baloldalinak (35%), jobboldalinak (30%) és az önmagukat középre helyezők (35%) között. Érdemes ezeket az adatokat összevetnünk a 2008-as eredményekkel, ahol ugyan jelentős volt a választ megtagadók aránya, ám a válaszadók jelentős része magát jobboldalinak vallotta (33%) vagy a centrumba sorolta (53%), itt tehát jelentős változást érzékelünk (11. ábra).

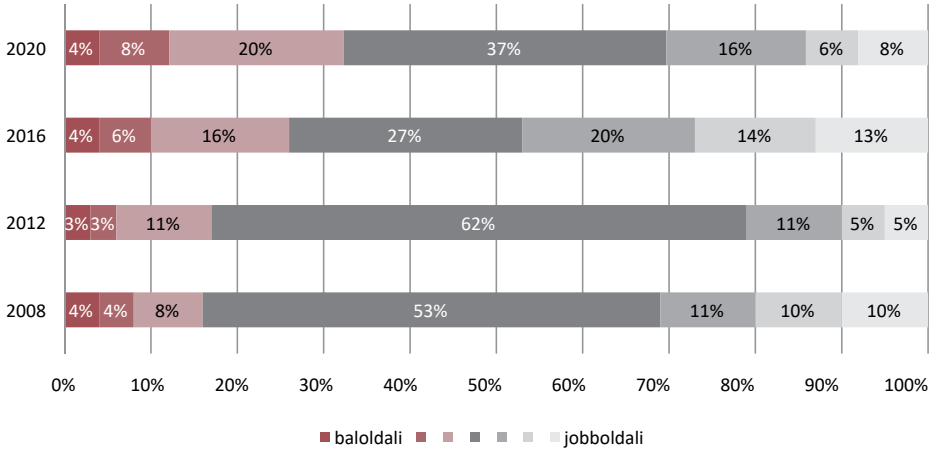

11. ábra: Jobboldali-baloldali identitás változásai, 2008-2020 („Kérem, jellemezze Önmagát a tulajdonság-párok segítségével! 1-baloldali, 7-jobboldali"; N_{2008}=6199; N_{2012}=8000; N_{2016}=6582; N_{2020}=7657[5])

A liberális-konzervatív identitás megoszlásának vizsgálatakor a liberális szó közéletben való, mindinkább pejoratív használatának ellenére folyamatosan emelkedik az önmagukat liberálisnak vallók aránya (12. ábra). A saját bevallásuk szerint inkább liberális értékrendet követők 2008-as 33 százalékos aránya 43 százalékra emelkedett, a konzervatívok előfordulása 20-ról, 24 százalékra módosult. Megállapítható, hogy a „legliberálisabbnak" a 20-24 éves korosztály tekinthető, és itt találhatóak a legkisebb arányban a magukat teljes mértékben konzervatívnak vallók is.

5 $p \leq 0{,}05$.

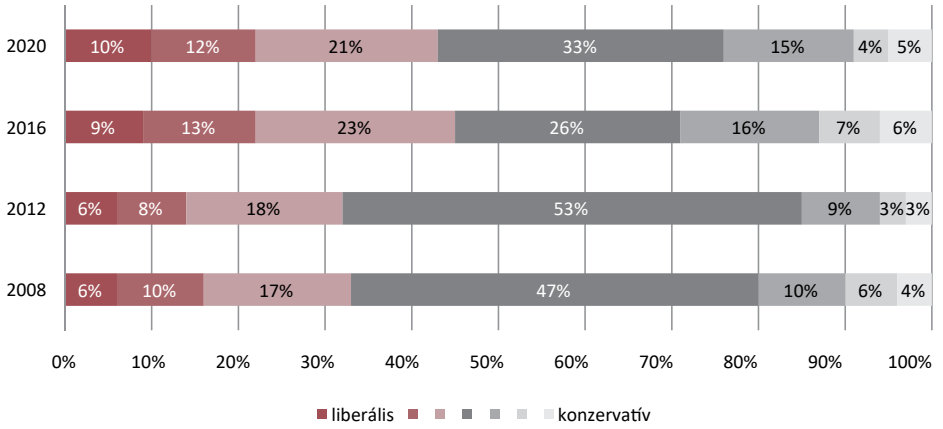

12. ábra: Konzervatív-liberális identitás változásai, 2008-2020 („Kérem, jellemezze Önmagát a tulajdonság-párok segítségével! 1-librális, 7-konzervatív"; N_{2008}=6272; N_{2012}=8000; N_{2016}=6715; N_{2020}=7865[6])

ÁLLAM ÉS DEMOKRÁCIA

A magyar fiatalok államról alkotott képét vizsgálva azt találjuk (13. ábra), hogy többségük perszonális felelősségre építő, szolidáris államot részesítene előnyben. Csaknem felük (47%) gondolja inkább úgy, hogy az embereknek kellene több felelősséget vállalni magukért, ám jelentős azok aránya is (36%), akik nem tudtak egyértelműen állást foglalni a kérdésben, és nem elhanyagolható azok aránya sem (18%), akik inkább a nagyobb állami felelősséget részesítenék előnyben. Mint látjuk, nincs tehát egyértelmű konszenzus a kérdésben. A különbséget leginkább a jobb-baloldal közötti tengelyen találjuk, előbbiek csaknem harmada teljes mértékben az egyéni felelősségvállalást támogatná, míg utóbbiak, az ezzel egyet nem értők között felülreprezentáltak.

6 $p \leq 0{,}05$.

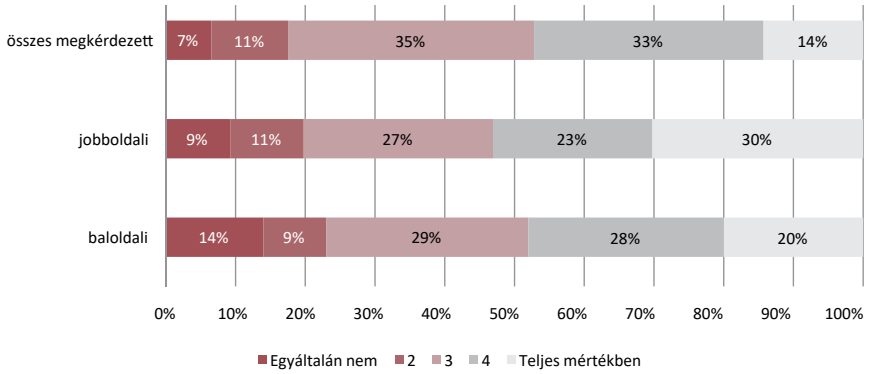

13. ábra: „Mennyire ért Ön egyet az alábbi állításokkal? Az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért." (1-egyáltalán nem ért egyet – 5 - teljes mértékben egyetért, N=1903[7])

Nagyobb egyetértés mutatkozik (14. ábra) a generáció tagjai között, ha a nehéz helyzetben lévők támogatásáról van szó. Többségben találjuk ugyanis azokat, akik inkább (33%), vagy teljes mértékben (24%) úgy gondolják, hogy az államnak támogatnia kell a nehéz helyzetben lévőket, függetlenül attól, hogy hogyan kerültek abba bele. Meglepő módon úgy tűnik, hogy ez az a kérdés, amelyben viszonylagos konszenzus van az önmagukat jobb vagy baloldaliként definiálók között is, hiszen a teljes mértékben egyetértők arányaiban (43%-45%) minimális különbségeket találunk. Mindez csak az egyet nem értők arányában mutatkozik meg hangsúlyosabban (6%-3%).

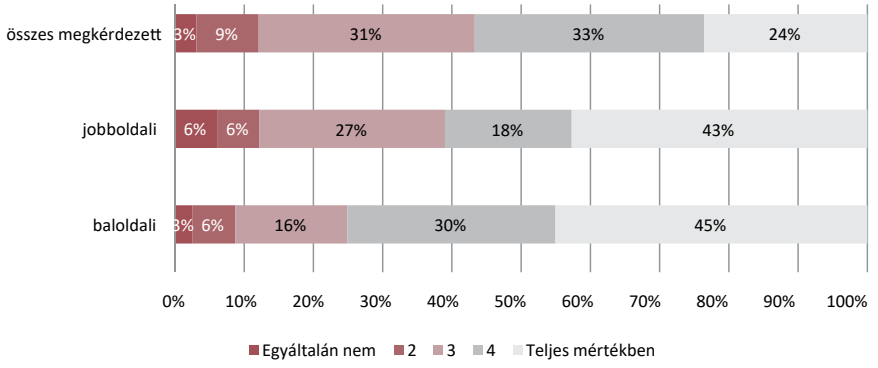

14. ábra: „Mennyire ért Ön egyet az alábbi állításokkal? Az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért." (1-egyáltalán nem ért egyet – 5-teljes mértékben egyetért, N=1903[8])

7 p≤0,05.
8 p≤0,05.

A demokráciához, mint alapvető értékhez való viszonyulást érdemes újra és újra meg- és felülvizsgálnunk, hiszen a modern, nyugati demokráciák vélt vagy valós hibái folyamatosan kritikák tárgyát képezik, ami különösen igaz lehet az elmúlt évekre is. A megkérdezettek 57 százaléka tartotta minden más politikai rendszernél jobbnak a demokráciát, ami a 2008-as adatokhoz képest 16 százalékos növekedést jelent. A demokratikus berendezkedésbe vetett hit növekedésére utal az is, hogy ezzel párhuzamosan 4 százalékot csökkent azok előfordulása is, akik szerint egy diktatórikus rendszer bizonyos esetekben jobb: 2020-ban 10 százalékuk gondolta így (15.,16., 17. ábra).

15. ábra: A demokrácia megítélése korcsoportos megoszlásban, „A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb az Ön véleményéhez?", százalékos megoszlás; N_{2008} = 1668; N_{2020} = 1804[9])

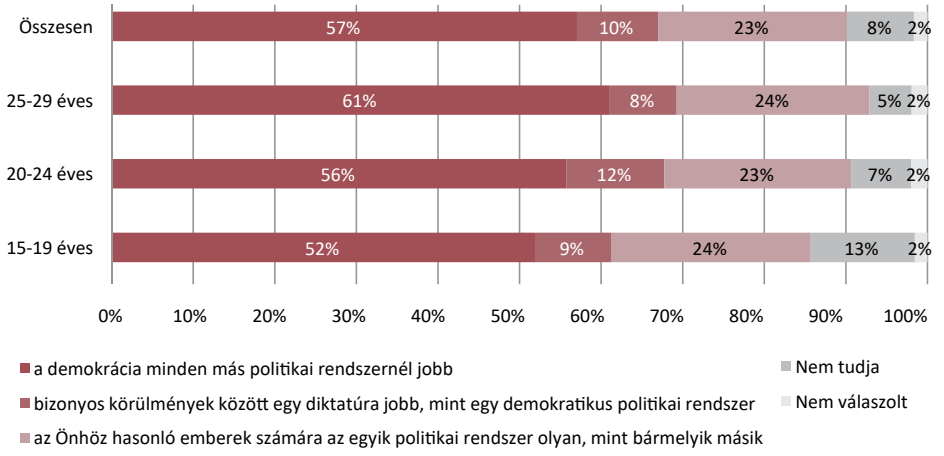

16. ábra: A demokrácia megítélése korcsoportos megoszlásban, „A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb az Ön véleményéhez?", százalékos megoszlás; N_{2020} = 2002[10])

9 p≤0,05.
10 p≤0,05.

Érdemes kiemelnünk a 15-19 éves korosztályt, akik körében szignifikánsan alacsonyabb a demokrácia pozitív értékelése, mint az idősebb csoportokban, illetve ez az a korosztály is, ahol a legalacsonyabb azok előfordulása (10%), akik egyáltalán nem elégedettek a magyar demokrácia működésével és esetükben a legmagasabb a kérdéseket eldönteni nem tudók aránya is.

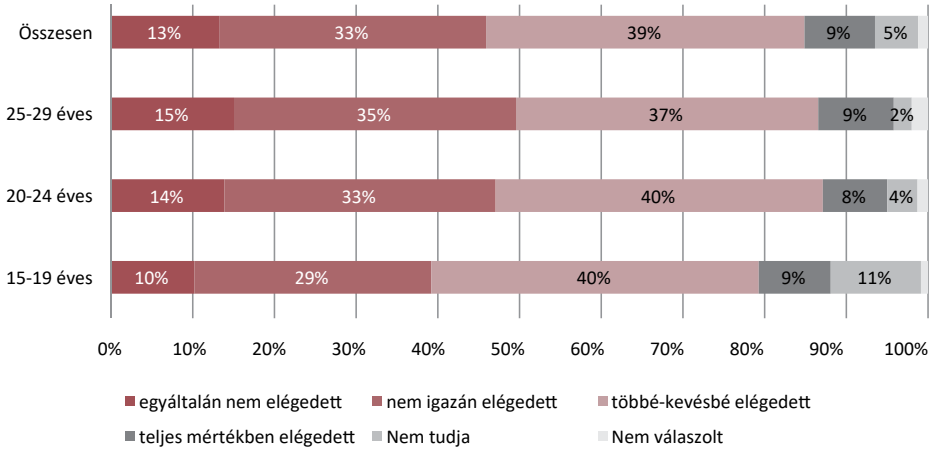

17. ábra: A magyar demokrácia megítélése korcsoportos megoszlásban, „Menynyire elégedett Ön a demokrácia működésével Magyarországon?", százalékos megoszlás; $N_{2020} = 2002$[11])

ÉRTÉKEK A DEMOKRÁCIÁBAN

A demokráciához köthető egyik legfontosabb értéknek a szólás- és a véleménynyilvánítás szabadságát tekintjük, hiszen ezek biztosítása alapvető fontosságú a demokratikus társadalmakban. A szólásszabadsághoz való viszony a „jó megélhetés fontosabb, mint a szólás- és véleményszabadság" állításhoz való viszony fényében vizsgálható. A magyar fiatalok körében megfigyelhető, hogy a jó megélhetést a szólás- és véleményszabadságnál teljes mértékben, vagy inkább fontosabbnak tartók előfordulása (42%) jóval magasabb, mint az ezzel egyet nem értők aránya (19%). Különösen magas az állítást elfogadók előfordulása az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyermekei között, a magasabb iskolai végzettséggel szignifikánsan csökken az arányuk. A legfeljebb nyolc általános osztályt végzett édesanyák gyermekei esetében ez az arány 29 százalék, míg az egyetemi diplomával rendelkezők esetében 10 száza-

11 $p \leq 0{,}05$.

lékot találunk. Eredményeink megerősítik azokat a korábbi értékkutatási eredményeket (Keller, 2009), amelyek szerint a magyar társadalom nem a nyugati demokráciák mellett helyezkedik el a világ értéktérképén, hanem az ortodox államok mellett, gondolkozásmódunk zárt és racionális[12]. A kérdés vizsgálatakor nem találunk szignifikáns különbségeket a korosztályok szerinti bontásban, ami szintén arra utal, hogy ezek az értékválasztások korábbi beidegződések, már rögzülhettek a magyar társadalomban.

A demokratikus rendszer egy másik alappilléreként a szolidaritást nevezhetjük meg. Előzőleg jeleztük, hogy a fiatalok nagy része egy szolidáris államban gondolkodik, itt azonban konkrétabban, a migráció, befogadás dimenziójában vizsgáljuk a kérdést: vajon mekkora problémát jelent a bevándorlás Magyarország számára? A 2015-ben kezdődő migrációs válsághoz köthető kormányzati kommunikáció kiemelte a bevándorlók demokráciára gyakorolt esetleges negatív hatását is, az ezzel kapcsolatos vélekedések így ilyen irányú értékválasztásnak is tekinthetők.

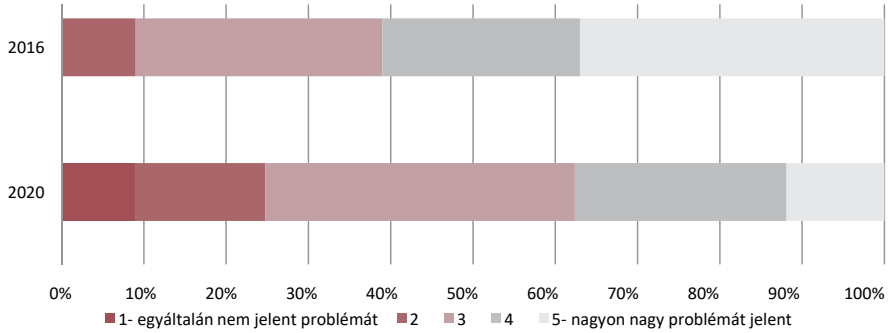

18. ábra: Ön szerint mekkora problémát jelent Magyarország számára a jelenleg tapasztalható migrációs folyamat?; százalékos megoszlás; N_{2016} = 1872; N_{2020} =1939[13])

A 2016-os eredményekkel összehasonlításban (18. ábra) úgy találjuk, hogy a migrációt kifejezetten nagy problémának látók aránya 37 százalékról 12 százalékra csökkent, ezzel párhuzamosan 9 százalékra nőtt a kérdést nem nagy problémaként értékelők aránya is. Kijelenthető, hogy a vizsgált témák, értékválasztások során itt különülnek el a leginkább a baloldali (15% szerint nagyobb problémát jelent), liberális (13%), illetve a jobboldali (32%), konzervatív (48%) identitású fiatalok abban a tekintetben, hogy mennyire tartják kifejezetten nagy problémának a migrációt.

12 Keller az országokat a tradicionális-vallásos/világi-racionális gondolkodás és a zárt/nyitott gondolkodás tengelyei által kirajzolt értéktérben helyezi el.

13 $p \leq 0{,}05$.

KÖZÉLETI ÉRDEKLŐDÉS

A közélet iránt való érdeklődés és a társadalmi problémákkal való foglalkozás számos ponton összekapcsolódik az aktív állampolgárság és a politikai szocializáció kérdésköreivel, amelyek kapcsán kijelenthető, hogy a közéleti kérdések iránt „a fiatalok életkorukból, élethelyzetükből fakadóan ab ovo „nem nyitottak" (Szabó–Kern, 2011:45). A 2020-as adatfelvétel eredményeit vizsgálva – bár van némi pozitív elmozdulás – alapvetően helytállónak tűnik a kijelentés. A közéleti kérdések iránt azonban még mindig nagyobb az érdeklődés, mint maga a politika iránt. Bár a két fogalom tartalmilag tulajdonképpen megegyezik, a politika szó köznyelvi megítélése sokkal elutasítottabb, mint a közélet kifejezés. A politika és a közéleti érdeklődés elválása a teljes magyar ifjúság körében megfigyelhető, és bár összességében mind a kettő iránt alacsony az érdeklődés szintje, a közélet iránt szignifikáns mértékben nagyobb (Oross–Monostori, 2018).

A hazai nagymintás ifjúságkutatások kapcsán először a 2016-os kérdéssorban vált ketté a politika és a közélet iránti érdeklődés (az azt megelőző kutatások során kizárólag a politikai érdeklődést kérdezték). A 2016-os adatokhoz képest a közélet iránt való érdeklődés minimális szinten növekedett, azonban még mindig meglehetően alacsony (19. ábra). Ha összevetjük a politika iránt való érdeklődéssel, akkor a fenti megállapítások ismételten igaznak bizonyulnak: az alacsony érdeklődésen túl is erősebb a közélet iránti fogékonyság, mint a politika iránt. Míg 2016-ban a válaszadók csupán 10%-a jelezte, hogy a politika meglehetősen, vagy nagy arányban érdekli, a közéleti iránti érdeklődés kapcsán pedig 15% nyilatkozta ugyanezt, addig 2020-ban ez az arány a politikai érdeklődés kapcsán 19%-ra, a közélet iránti érdeklődés tekintetében pedig 28%-ra emelkedett. A 2016-os lekérdezés során a fiatalok 44%-a vélekedett úgy, hogy egyáltalán nem érdekli a politika, ami a 2020-as minta alapján 31%-ra csökkent. A közéleti érdeklődés kapcsán is megfigyelhető mindez: 2016 és 2020 között a téma elutasítottsága 25%-ról 13%-ra csökkent.

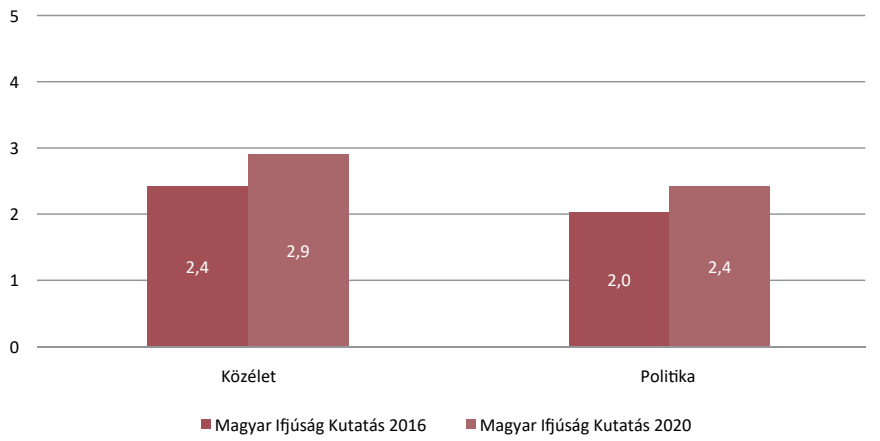

19. ábra: A közélet és a politika iránti érdeklődés megoszlása („Mennyire érdeklik Önt a közéleti kérdések, társadalmi problémák / a politika?" 1= egyáltalán nem érdekli, 5= nagyon érdekli, N_{2016}=2018, N_{2020}=1990, N_{2016}=8000, N_{2020}=1990.)

Korosztályi bontásban elmondható, hogy a közéleti kérdések iránti érdeklődés kapcsán a legfiatalabb korosztálynál, a 15-19 év közöttiek körében érzékelhető az érdektelenség legnagyobb csökkenése (20. ábra). Míg 2016-ban a 15-19 év közötti válaszadók 36%-a mondta azt, hogy egyáltalán nem érdekli a közélet, addig 2020-ban ugyanezen korosztálynak már csak 19%-a tartotta ezt. Az érdeklődés növekedése leginkább a húszas éveik elején járó fiatalok körében azonosítható. A 20-24 év közötti fiatalok 15%-a mondta azt 2016-ban, hogy meglehetősen, vagy nagyon érdeklik a közéleti kérdések. Arányuk 2020-ra megduplázódott, összesen a korosztály 31%-a számolt be arról, hogy kifejezetten érdeklődik a közélet iránt. A korosztályi csoportok teljes átlagát nézve a 2016 óta vizsgált közélet iránti érdeklődés kérdése kapcsán szignifikáns kapcsolat van az érdeklődés mértéke és az életkor között. Mind a 2016-os, mind a 2020-as adatok alapján elmondható, hogy minél idősebb valaki, annál jobban érdeklődik a közéleti kérdések iránt (16. ábra). A leginkább érdeklődő a 25-29 év közöttiek korcsoportja, azonban mind a három korcsoportban növekedett az érdeklődés 2016-hoz képest, leginkább a 20-24 év közöttiek körében.

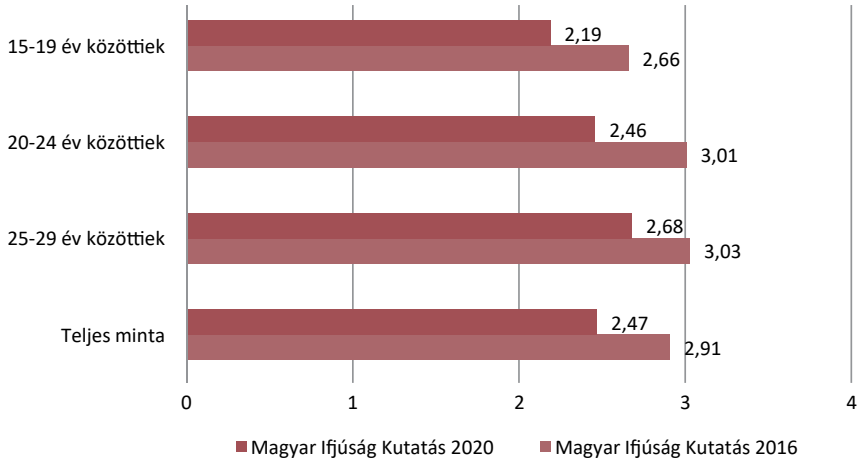

20. ábra: A közélet iránti érdeklődés megoszlása („Mennyire érdeklik Önt a közéleti kérdések, társadalmi problémák?" 1= egyáltalán nem érdekli, 5= nagyon érdekli, N_{2016}=8000, N_{2020}=1990[14]).

A közéleti történések tekintetében a koronavírus okozta világjárvány és a klímaváltozás, amelyek leginkább befolyásoló erővel bírnak. Külön érdekesség, hogy a nyugati országokban erősödő mozgalmak, mint a metoo mozgalom, illetve a Black Lives Matter (BLM) mozgalom a magyar fiatalok gondolkodását a világ folyamatairól nagyon kis arányban befolyásolja, ami alapvetően abból adódhat, hogy közvetlen kapcsolódási pont ezekhez nincs, nagyobb hazai esemény ezekkel kapcsolatban nem történt, szemben például a koronavírus járvánnyal, amely közvetlenül érintette a fiatalokat. Míg a koronavírus és a klímaváltozás kapcsán a fiatalok több mint 45%-a gondolja azt, hogy ezek meglehetősen nagy mértékben, vagy teljes mértékben befolyásolják a gondolkodásukat a világról, addig a metoo és a BLM mozgalom kapcsán ez az arány mindösszesen 25%. Az Európába irányuló migráció jobban befolyásolja a világról való gondolkodásukat, mint a két említett mozgalom (a fiatalok 35%-a érzi úgy, hogy a migráció kérdése meglehetősen nagy mértékben, vagy teljes mértékben befolyásolja a gondolkodásukat a világról), habár ezeket a koronavírus-járvány és a klímaváltozás is maga mögé utasította.

Míg az erősen identifikálható és átpolitizált metoo mozgalom, illetve a BLM mozgalom elsősorban az idősebb korcsoportok – 20-24 év és 25-29 év közöttiek – gondolkodását befolyásolja, addig a koronavírus okozta világjárvány kapcsán az mondható el, hogy sokkal inkább a fiatalabbakra hat a gondolkodásuk tekintetében (21. ábra).

14 $p \leq 0{,}001$.

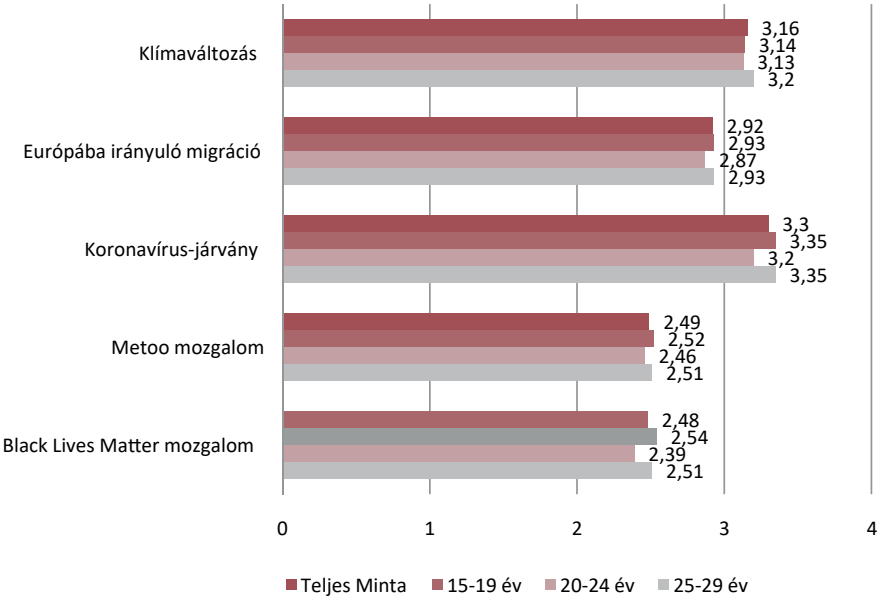

21. ábra: Különböző közéleti események megítélése annak tükrében, hogy menynyire befolyásolják a fiatalok világról való gondolkodását („Az alábbiak mennyire befolyásolják az Ön világról való gondolkodását?" 1=egyáltalán nem befolyásolja, 5=teljes mértékben befolyásolja, N_{2020}=1674-1956).

ÖSSZEGZÉS

A nemzeti identitás kapcsán a fiatal korosztályra hatást gyakorolhatott a kormányzat hangsúlyos újnacionalista retorikája is, jelentős mértékben növelve körükben mind a belső, mind a nemzeti büszkeség érzetét. Emelkedett azok aránya, akik életük nagy részét Magyarországon szeretnék leélni, és azok előfordulása is, akik szerint Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet. Vélhetően az elmúlt időszakban tovább nőtt a más népekkel szembeni ellenszenv is, erre részleges bizonyítékot találunk. Eredményeinkből kirajzolható a vidéki városokban élő, beosztással jól kijövők csoportja, esetükben érzékelhető legnagyobb mértékben a nemzeti büszkeség, az országgal való elégedettség és a más népekkel szembeni ellenszenv is.

A 2020-as eredményeket összegezve a vallásosságról elmondhatjuk, hogy a magyar fiatalok körében a kétezres évek óta zajló lassú szekularizációs tendenciák továbbra is megfigyelhetőek, a politikai hatások kevéssé vagy nem érvényesülnek. Tovább csökkent az egyház tanítását követők aránya és az egyházakkal szembeni intézményi bizalom kérdéskörének vizsgálatakor csökkenő bizalmi szint állapítható meg a 2016-os méréshez képest. Ezekre a folyamatokra adataink szerint nincs hatással az egyházi iskolák megjelenése sem. Nem mondhatjuk azonban, hogy a magyar fiatalok ne rendelkeznének ma is erős vallási identitással, hiszen markánsan tovább nőtt körükben az eddig is magasnak számító, maguk módján vallásosok aránya.

A magyar fiatalok politikai identitását továbbra is elsősorban a családi minták határozzák meg. Nagyrészükre jellemző, hogy úgy gondolja, nincs dolga a politikával, eloszlásuk pedig egyenletesnek tekinthető a bal-jobboldali politikai skálán. Az elmúlt időszakban a liberális identitás terjedését figyelhetjük meg. A fiatalok túlnyomó többsége demokráciában, szolidáris államban gondolkodik, de hangsúlyos az egyéni felelősségvállalásra való igény is. A bal és jobb, illetve liberális-konzervatív vélemények leginkább a migráció témakörében érzékelhetőek.

A közéleti érdeklődés az elmúlt években, ha minimálisan is, de növekedett, azonban a fiatalok többsége továbbra is elzárkózik, vagy nagyon kis mértékben érdeklődik a témák iránt. Az elmúlt időszak világeseményei miatt előtérbe került a koronavírus-világjárvány kérdése, amely leginkább meghatározza és befolyásolja a fiatalok világról alkotott képét és amelytől leginkább tartanak. De ezen túlmenően is olyan posztmaterialista témák határozzák meg a fiatalok gondolkodását, mint a klímaváltozás, a társadalmi egyenlőtlenség, illetve a korrupció.

FORRÁSOK

- Bakk Miklós (2008): Politikai közösség és identitás. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár. 9. o.
- Bauer Béla (2002): Az ifjúság viszonya az értékek világához. In. Szabó Andrea; Bauer Béla; Laki László (2002): Ifjúság 2000. Tanulmányok I. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.
- Bíró-Nagy András; Szabó Andrea (2021): Magyar Fiatalok 2021. Elégedetlenség, polarizáció, EU-pártiság. Friedrich-Ebert-Stiftung Budapest, Budapest.
- Csákó Mihály (2004): Ifjúság és politika. Educatio, 2004/4. 535-550.p.
- Csepeli György (2014): Szociálpszichológia mindenkiben. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Demeter Katalin (2016): Demokrácia, identitás, nevelés. Bevezetés a „Korunk gyermekei és a társadalom" című előadássorozathoz. Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat, 2016/4.
- European Commission (2019): Flash Eurobarometer 478. How do we build a stronger, more united Europe? The views of young people.
- European Commission (2021): Special Eurobarometer 514. Justice, Rights and Values.
- European Commission (2021): Special Eurobarometer 508. Values and Identities of EU citizens.
- European Parlieament (2021): Flash Eurobarometer. European Parliament Youth Survey.
- Havasi Tamás (2009): Ifjúság, ízlés, identitás. Új Pedagógiai Szemle, 2009 /5-6., 74. o.
- Hermann Zoltán; Varga Júlia (2016) *Állami, önkormányzati, egyházi és alapítványi iskolák.* In: Társadalmi Riport 2016. TÁRKI, Budapest,
- Keller Tamás (2009): Magyarország helye a világ értéktérképén. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., Budapest
- Szabó Ildikó (2004): Kollektív identitásminták a politikai szocializációban. Educatio 2004 /4. 551–566. o.

ÉRTÉKVILÁG – PRIORITÁS, NYITOTTSÁG, BEFOGADÁS, ÉRZÉKENYSÉG

Fazekas Anna, Hamarics Eszter

A szocializáció során normák, értékek, kulturális sajátosságok, szerepekhez kötődő minták elsajátítása teszi lehetővé a társadalomba való beilleszkedést, a személyiség formálódását, kialakulását (Andorka, 2006). A család elsődleges szocializációs közegként továbbra is meghatározó, azonban az oktatási intézmények, a munkahelyi közösségek szerepe egyre inkább háttérbe szorul a szabadidőhöz kötődő aktorok javára. A kortársak, a médiafogyasztás, az online közösségek és digitális jelenlét számtalan formában közvetítenek értékeket, sok esetben magas elvárásokat megfogalmazva az egyének számára. Mind az online, mind az offline közösségekhez való tartozás egyszerre hordozza magában a csoportidentitás kialakulását, valamint az individuum megőrzésének kihívásait (Csepeli, 2014).

A serdülőkor a személyiség fejlődésének meghatározó időszaka, a környezeti hatásokra ekkor a legfogékonyabbak az egyének. A generációs felosztás is méltán tükrözi az adott közösségi tudathoz, gyakorlathoz kapcsolódó meghatározó elemek mély lenyomatát – pl. Instagram-nemzedék. Az online jelenlét hatásai mellett az utóbbi évek jelentős, közbeszédet uraló, globális társadalmi folyamatai is mérhető nyomokat hagynak a generációkon, beleértve az ifjúságot is (Fekete–Nagy, 2020). A klímaszorongás, a COVID-19-világjárvány utóhatásai egyértelműen befolyásolják az adott nemzedék preferenciáit, problématérképét, ideológiai elköteleződését, értékrendbeli mintázatait. A csoport-

hovatartozás és a más csoportokkal szembeni nyitottság pedig ezekre a megváltozó, társas környezeti hatásokra, reflexív értékekre, prioritásokra épülnek. Így nem hagyható figyelmen kívül a gazdasági-társadalmi-politikai indíttatású, főként Európát érintő mobilitási folyamatok jelentősége, a társadalmak multikulturalitásának erősödése, a nemzetek újradefiniálásának kérdése. A mostani ukrán-orosz konfliktus beláthatatlan következményei is komplikáltabbá teszik az európai identitás mibenlétét. A háborús bizonytalanság a most élő generációk számára hordoz újabb frusztrációkat, félelmeket, perspektívákhoz kapcsolódó kiszámíthatatlanságot[1].

Fontos kérdés azonban, hogy az egyes terminusokhoz kapcsolódó értelmezések, az egyéni élettér és cselekvési stratégiák korosztályi problémaészlelésre, generációs élethelyzetek megragadására való hatása[2] mennyire nehezíti meg az értékvilág dimenzióját érintő eredmények értelmezését. Összességében a témához kapcsolódó adatok óvatos, és erre figyelmes feldolgozására van szükség, hiszen szenzitív téma révén a válaszok sok esetben torzíthatnak. Továbbá a korosztályi személyiségfejlődés fontos időszakát érintő adatfelvétel révén a csoporthatás, a kortársak befolyása nem mérhető, pusztán sejthetjük annak e formában való megjelenését.

Andorka (2006) szerint értékeknek azokat a kulturális alapelveket tartjuk, amelyek kifejezik, hogy az adott társadalom mit tart fontosnak, kívánatosnak, jónak. Csepeli (2014) kétféle érték-funkciót emel ki: egyfelől az egyén életében meglévő biztonsági támpontokat, másfelől a „legkisebb közös többszörös" mivoltot a világ kollektív értelmezésére. A posztszocialista államokra jellemzően, Magyarországon is egyfajta értékhasadásról beszélhetünk, hiszen a rendszer összeomlása után a már ismert, elfogadott értékek mellé új, akár a korábbiaknak ellentmondó értékek kerültek előtérbe, amelyek mellett el lehetett köteleződni. Beszélhetünk objektív és szubjektív értékekről (Hankiss, 1977), míg előbbi „*mindaz, amire egy adott rendszernek (s e rendszer lehet egy emberi szervezet, egy intézmény, egy embercsoport, egy társadalom vagy akár az egész emberiség) szüksége van ahhoz, hogy létezni, működni és esetleg fejlődni tudjon*", utóbbi az, *"amit egy rendszer önmaga számára, önnön léte, működése és esetleg fejlődése szempontjából szükségesnek érez, vél, ítél."* Az objektív és a szubjektív értékek köre nem fedi egymást: a társadalmak, közösségek, családok célja a számukra szükséges objektív értékek körének megtalálása és szubjektív értékeik ráépítése. Ez a kettőség okozhat deficiteket, például egy társadalomba mélyen berögződött objektív értékek lehetnek ellentétesek a szubjektív értékekkel.

1 Ezen utóbbi hatásait a 2020-as adatfelvétel nem mérhette.

2 Lásd például az ifjúsági problématérkép esetén nehéz elvonatkoztatni az egyéni élethelyzet nehézségeitől.

Az értékpreferenciák változása természetes folyamat, amelyet nagyban befolyásol az adott társadalom múltja, de emellett külső tényezőknek is van hatása e változási folyamatra.

NEMZETKÖZI KONTEXTUS, EURÓPAI ÉRTÉKVILÁG

Az egyes európai országok között meglepő eltérések tapasztalhatók a közép- és időskor határainak megítélésében: míg a középkorúság kezdetében akár másfél évtized is lehet a különbség, az időskor kezdetének megítélése ennél szűkebb határok között mozog. Kiemelkedő differencia, hogy az átlagokat tekintve Magyarországon már 64 évnél, míg több országban 72 évnél van az időskor határa (Messing–Ságvári, 2020). Európa régi és új tagállamai között látható jelentős eltérés: előbbiekben 70 év felettire, utóbbiakban a nők esetében 64–65 évre, illetve a férfiaknál 65–67 évre teszik az időskor kezdetét.

2019-ben mintegy 1,9 millió házasságkötés és kb. 0,8 millió válás történt az EU-tagállamokban. Ez 1000 főre vetítve 4,3 házasságot és 1,8 válást jelent. 1964 óta a házasságok aránya az Európai Unióban közel 50%-kal csökkent (1964-ben 8,0/1000 fő volt)[3]. Ezzel párhuzamosan a válások aránya több mint kétszeresére nőtt (1964-es 0,8/1000 fő)[4]. Magyarországon a házassági ráta 6,7-es értéket mutatott, a válásoké megegyezett az EU-s átlaggal (1,8) (Eurostat, 2019).

A fiatalok az iskolára, képzésekre vonatkozó elvárásaik szerint elsődlegesen a munkára való felkészülést (49%) és a siker lehetőségét várják el (45%) (European Commisson, 2019). Tízből kb. négy fiatal (38%) szerint az iskoláknak fejlesztenie kell a kreativitást, az alkalmazkodóképességet és vállalkozói gondolkodásmódot. Tízből legalább három válaszadó azt mondta, hogy az iskoláknak elő kell segíteni a testi és lelki jólétet (34%), fel kell készíteni a fiatalokat a demokratikus társadalmakban való aktív állampolgári részvételre (33%), illetve segíteni az egyéni fejlődést (32%).

A fiatalok 39%-a kiemelt politikai kérdésnek tekinti az éghajlatváltozás elleni küzdelmet és a környezetvédelmet (European Commission, 2021)[5]. Ha a szociodemográfiai hátteret nézzük, ugyanazt tapasztalhatjuk, mint a szociális

3 2019-ben a legmagasabb házasságkötési arány Cipruson (8,9) és Litvániában (7,0), a legalacsonyabb házasságkötési arány Olaszországban (3,1), Szlovéniában és Portugáliában (mindkettő 3,2) volt mérhető.

4 A válások esetében a legalacsonyabb arány Máltán (0,7), Írországban (0,7, 2017-es adat) és Szlovéniában (1,2), a legmagasabb Lettországban, Litvániában és Luxemburgban volt.

5 Öt országban szerepelt első helyen: Dánia (53%), Franciaország (45%), Szlovákia (45%), Csehország (41%) és Hollandia (40%). Ezzel szemben Cipruson (24%), Lettországban, Romániában és Horvátországban (25%) nem kap kiemelt szerepet, a fiatalok megítélése szerint.

kérdéseknél – a nők gyakrabban emelték ki a klímaváltozás elleni küzdelmet és a környezet védelmét, mint a férfiak (43%, 36%). Korcsoportokra bontva: a 16-19 éves korosztályba tartozók gyakrabban választották, mint az idősebbek (42%, míg a 25 év felettiek 37%-a).

Az Európai Unió tagállamaiban élő fiatalok a következő értékeket tartják fontosnak: a válaszadók többsége (56%) az emberi jogok és a demokrácia védelmét jelölte meg első helyen (22 tagállamban az első helyen szerepel), ezt követi a szólásszabadság, amelyet a válaszadók közel fele (48%) választott (European Commission, 2021). Ezeket követte a nemek közti egyenlőség (38%), illetve az emberek közötti szolidaritás (36%). A rangsor végére került a halálbüntetés megszüntetése az egész világon (13%), az EU-tagállamok közötti szolidaritás (15%) és az EU és a világ szegény országai közötti szolidaritás (16%). Ha az eredményeket korcsoportokra bontjuk, azt látjuk, hogy a legfiatalabb csoport (16-19 évesek) fontosabbnak tartotta a szólásszabadságot, mint az idősebbek (51%, a 26 év felettiek 48%), a nemek közötti egyenlőséget (43%, 34%), a kisebbségi csoportok védelmét (20%, 16%) és a halálbüntetés eltörlését (14%, 11%). A 26 év felettiek nagyobb valószínűséggel választották az emberi jogok és a demokrácia védelmét (58%, 53%), az emberek közötti szolidaritást (39%, 34%) és a társadalom gyengébb tagjaival való szolidaritást (22%, 16%).

Ötből három (62%) válaszadó általában támogatja az EU-t, ebbe beletartoznak azok is, akik elégedetlenek az EU jelenlegi működésével (34%), és azok is, akik elégedettek (28%) (European Commission, 2021). A válaszadók 21%-a szkeptikus az EU-val szemben, de radikális változások esetén megváltoztatnák a véleményüket, míg 5%-uk teljesen ellenzi az Európai Uniót. A válaszadók 12%-a nem tudott válaszolni a kérdésre. Valamennyi tagállamban a válaszadók legalább fele általában véve támogatja az EU-t: azok aránya, akik elégedettek az EU jelenlegi működésével, sehol nem éri el a 46%-ot (bizonyos országokban 20% vagy kevesebb), az elégedetlenek aránya Magyarországon 23%[6].

Befogadás, illetve nyitottság tekintetében látszik egy-egy adott időszakra vonatkozó problémák megjelenése a fiatalok priorizálásban[7]: 2017-ben a válaszadók többsége az EU-s prioritások közül az oktatást és a készségfejlesztést emelte ki (53%), amit a környezetvédelem és a klímaváltozás elleni küzdelem követett (50%) (European Commission, 2017, 2019). Tízből legalább négyen a munkanélküliséget (42%), illetve a migránsok, menekültek integrációját (40%) tartották fontosnak és valamivel több, mint egyharmaduk (35%) emelte ki a

6 Cipruson, Spanyolországban, Görögországban és Olaszországban 40%, vagy afeletti.

7 A vizsgált felmérések a társadalmi távolság mérésére szolgáló Bogardus-skálát, mint valamely attitűd intenzitási fokát jelző skálát használták, így a velük való egyetértés vagy egyet nem értés kifejezi az attitűd intenzitását a megkérdezetteknél (Andorka, 2006).

biztonságot és a védelmet. Minden ötödik válaszadó úgy gondolta, hogy a mobilitást prioritásként kell kezelni az EU-ban (20%), és majdnem ugyanennyien (19%) említették a szolidaritást[8]. A 2021-es eredmények azt mutatják, hogy a természeti értékeknél leírt politikai kérdések mellett a fiatalok több mint egyharmada (34%) azt is szeretné, ha prioritás lenne a lakosság egészsége, jóléte, több mint egynegyede az oktatáshoz és képzéshez való hozzáférést szeretné javítani (28%), illetve megoldást találni a korrupcióra (27%) (European Commission, 2021). Ugyan kisebb arányban, de a kiber- vagy online fenyegetések elhárítása (15%), a bevándorlás kihívásainak kezelése (13%) és a szélsőségekkel szembeni fellépés (13%) is fontos a mai fiatalok számára[9].

CSALÁDI ÉRTÉKEK: A HAGYOMÁNYOS CSALÁDMODELL KÖVETŐI ÉS AZ INDIVIDUALISTA POSZTADOLESZCENSEK

A fiatalok életében egyre jellemzőbb tendencia a társadalmi érettség kitolódása, az önálló egzisztencia kiépítésének megkésettsége. Ennek nyomán, az ifjúsági korosztály jelentős részénél, jellemzően a családalapítás a harmincas éveikre tevődik át. Az országos adatfelvétel 2000 óta a 15-29 éves korcsoportot tekinti vizsgálati populációnak, figyelmen kívül hagyva a generációs sajátosságok egzisztenciális dimenzióját. Ezáltal lényegében a fiatal felnőtt korosztálynak csupán egy töredékét vizsgálja, éppen az életvitel, önállósodási stratégiák tekintetében legérdekesebb korcsoportot kizárva a megismerés célcsoportjából.

Az új csendes generáció tézisének része a szülők értékrendjének konform megítélése, az ezzel szembeni elfogadó attitűd (Székely, 2014). 2020-ban minden második fiatal (52%) jelentette ki egyértelműen, hogy a szülők élete megfelel annak, ahogyan ő éli az életét. A szülőkkel szemben 23 százalék pozícionálja magát, ha az életelvek megítélését nézzük. Negyedük (25%) bizonytalanabb e téren: részben egyetért a szülők képviselte életeszménnyel, részben nem. A 2016-os adatfelvétel során is az egyetértés dominált ebben a kérdéskörben: 56 százalékuk értett egyet teljesen, 27 százalékuk részben, míg 17 százalékuk utasította el a szülők életeszményét.[10]

8 Dánia (63%), Svédország (61%), Görögország (51%) és Olaszország (55%) voltak azok az országok, ahol a fiatalok a migráció kezelését, menekültek integrációját emelték ki prioritásként.

9 A felmérésben résztvevő országok közül Máltán a bevándorlás kihívásainak kezelését említi ötből több mint két fiatal (42%).

10 2012-ig a kérdéshez tartozó válaszlehetőségek kiegészültek az anyai és apai értékrend egyéni értékelésével is, így a „részben", illetve a vagy-vagy kategóriák árnyalják a képet. Ennek fényében a 2000 és 2012

A 15-29 éves korosztály a család-munka dichotómia skáláján átlagosan középre helyezi el magát (átlag: 3,00; módusz: 3). A családi élet, magánélet hangsúlyosabb jelenlétét a korosztály 27 százaléka jelezte, míg a munka, hivatás, tanulás túlsúlyáról a fiatalok 29 százaléka számolt be. Ebből következően egyfajta egyenlőségről a fiatalok 44 százaléka tett említést. Ez a fajta életvitelbéli párhuzam mindenképpen figyelemre méltó, hiszen a korosztály életében ezeknek a szerepeknek a körvonalazódása markánsan jelen van, számos jövőtervezést érintő döntést ebben az időszakban hoznak meg a fiatalok. A válaszadók körében a két terület egyértelműen analóg, együttes fontossága érhető tetten, egyfajta egyensúlyi képet mutatva ezzel.

Az életvitelhez kapcsolódó hangsúlyok ilyen jellegű feltárását 2008 óta követhetjük nyomon a nagymintás ifjúságkutatások adataiban, amelyben átalakulás figyelhető meg: 2008-ban az ötfokú skála átlaga 2,5 volt és mindössze a fiatalok 11 százaléka vélte úgy, hogy saját életét tekintve a munka/tanulás előrébb való a családnál. 2012-re már 3,0-ra (28% – a munka előbbre való a tanulásnál), 2016-ra pedig 3,1-re növekedett (33%). Ez azt mutatja, hogy a korábban inkább családhoz kapcsolódó prioritás fokozatosan tolódik el: a hivatástudat erősödését láthatjuk.

Teljes minta	3,0
Nem**	
Nő	2,9
Férfi	3,1
Korcsoport**	
15-19 évesek	3,2
20-24 évesek	3,0
25-29 évesek	2,9
Településtípus*	
Budapest	3,0
Megyei jogú város, megyeszékhely	3,0
Város	3,1
Község	2,9

közötti adatok nem vethetőek össze teljességében, éppen a részleges egyetértést mutató kategóriák miatt, mely korábban rendre magasabb arányokat mutatott: 2012-ben 39 százalék, 2008-ban 35, 2004-ben szintén 35, míg 2000-ben 48 százalék volt.

Társadalmi osztály*[11]	
Alsó/Alsó-közép	2,9
Közép	3,0
Felső-közép/Felső	3,2
Szubjektív anyagi helyzet**[12]	
Gondok nélkül élnek	2,9
Beosztással jól kijönnek a jövedelmükből	3,1
Beosztással éppen kijönnek a jövedelmükből	2,9
Rendszeres anyagi gondjaik vannak	2,7
Nélkülözések között élnek	2,4

1. táblázat: A család és a munka/tanulás szerepe a szociodemográfiai változók függvényében („Hol helyezné el önmagát a következő skálán aszerint, hogy minek van nagyobb szerepe az életében?"; 1 = családi élet magánélet, 5 = hivatás, munka, tanulás; átlagok; N_{2020} = 1972)

A nők, a 25-29 évesek, a falvakban lakók, az alsó társadalmi osztályok tagjai, valamint a nélkülözések között élők életében a család nagyobb hangsúlyt kap a munkával, a hivatással vagy a tanulással szemben (1. táblázat). Ugyanakkor a férfiak, a 15-19 évesek, a nagyvárosokban élők, a felső társadalmi osztályokba sorolható fiatalok, valamint a beosztással jól élők körében ez inkább kiegyenlítettséget mutat, néhol minimálisan a munkához, tanuláshoz kapcsolódó eltolódás látható. Eszerint különösen a szubjektív anyagi helyzetnek van jelentősége: a nehezebb körülmények között élő fiatalok életében a család-hivatás egyensúlya kevésbé kap szerepet, inkább előbbi felé helyeződik a hangsúly.

A korosztály 11 százaléka már házasságban él, ugyanakkor a házasság intézményét a 15-29 évesek 6 százaléka elutasítja, 17 százalékuk azonban hisz ennek jelentőségében.[13] 2012-ben a fiatalok 16 százaléka volt bizonytalan, míg 63 százalékuk tervezte a házasságot (ha kisebb-nagyobb bizonyossággal is). 2016-ban a fiatalok 10 százaléka nem tudott a kérdésre választ adni, míg 68 százalékuk a házasságkötést valószínűbb opciónak vélte, mint annak elmaradását. E téren erős bizonytalanságot lehet tehát mérni a 2020-as adatokat tekintve, ami azt mutatja, hogy a házasság intézményéhez, a család definíciójához kapcsolódó tradicionálisnak tekintett értékek nem jelennek meg markánsan a fiatalok

11 *p ≤ 0,05.

12 **p ≤ 0,001.

13 Az így kirajzolódó kép óvatos értelmezésére ad okot, hogy a fiatalok 77 százaléka nem tudja, hogy lesz-e házasságkötés az életében.

válaszaiban. Ez egybecseng azzal a folyamattal, amely a hagyományos családtervezéshez kapcsolódó prioritásokat megkérdőjelezve, átírva egy sokszínű együttélési és életmódbeli struktúrát igazol: az utóbbi években formálódó jelenség a magyarországi fiatalok körében az individuális életutak választása.

A gyermekvállalást tekintve elmondható, hogy a korosztály tizede (11%) nem szeretne gyereket, miközben a legtöbben (46%) két gyermeket terveznek vállalni. Ennek alapján a korosztály tervezett gyermekszámának átlaga – a korábban közölt adatokkal[14] ellentétben – nem éri el a kettőt: mindössze 1,77. A korábbi adatfelvételek eredményeit látva elmondhatjuk, hogy 2008-ban a korosztály 19 százaléka, 2012-ben 16 százaléka nem szeretett volna gyermeket vállalni.[15] A 2020-as adatfelvétel szerint a nők (1,85), az alap- (1,80) és felsőfokú végzettségűek (1,84), a 25-29 évesek (1,84), valamint a vidéki nagyvárosok (1,83) és a falvak lakóinak (1,82) körében magasabb a tervezett átlagos gyermekszám. Fontos tényező, hogy a szubjektív státus romlásával egyenesen arányosan nő a tervezett gyermekek számának átlaga: a gondok nélkül élő fiatalok körében 1,67 ez az érték, míg a nélkülözések között élők körében 2,31[16].

A tervezett gyermekszám kapcsán érdemes megemlíteni, hogy a ténylegesen vállalt gyermekek száma ettől el szokott maradni. A válaszok alapján összesített átlagérték csupán egy iránymutatás a jövőt érintő tervek kapcsán. 2016 és 2019 között a teljes termékenységi arányszám 1,49 volt, míg 2020-ban ennél magasabb, 1,56. Összességében 2012-től (1,34) egy mérsékelten növekvő, stagnáló tendencia látható az átlagos gyermekszám alakulásában (KSH, 2020).

A családalapítás terén számtalan tényező alakíthatja annak időbeliségét, az ehhez kapcsolódó tudatosság mértékét. A fiatalok válaszaiból egyértelműen kitűnik, hogy az egzisztenciális stabilitás meghatározó tényező (1. ábra). Jelenti ez a családtervezés függését részben az anyagi helyzettől és a bértől, részben a saját otthon megteremtésének biztonságától, részben a stabil munkahely megszerzésétől. Ugyanakkor a 15-29 éves fiatalok közel négytizede a megfelelő párkapcsolat (37%), míg harmada a szülői szerephez való érettség meglétét hangsúlyozta (34%), háromtizedük pedig a házasság függvényévé teszi a gyermekvállalást (30%). Ami viszont ilyen szempontból egyértelműen háttérbe szorul, az az adókedvezmények (6%) és hitelfelvétel (4%) jelentősége. Úgy

14 Az adatfelvétel készítőinek eddig megjelent kiadványaiban (gyorsjelentés és tanulmánykötet) a tervezett gyermekszám átlaga tévesen szerepelt. Köszönhetően annak, hogy az átlag kiszámításakor nem vették figyelembe a gyermeket nem tervezők csoportját (11%), így azok magasabb értéket mutattak.

15 2000-ben és 2004-ben más kérdésstruktúrával mérték a gyermekvállalási hajlandóságot, így összehasonlításra nincs mód. 2016-ban a tervezett gyermekszámhoz kapcsolódó kérdés pedig a meglévő gyermekeken túli és az elsődleges gyermekvállaláshoz kapcsolódó elutasítást együttesen mérte.

16 „Beosztással jól kijönnek a jövedelmükből": 1,76; „Beosztással éppen kijönnek a jövedelmükből": 1,77; „Rendszeresen anyagi gondjaik vannak": 2,09.

tűnik, csupán a korosztály egy csekély hányada érzi mindezt meghatározónak saját családtervezését érintő döntései meghozatala során. Eszerint a regnáló kormányzati családpolitikai intézkedéseinek alapelemei összességében nem adnak elég motivációs tényezőt a fiatalok gyermekvállalási hajlandóságát ösztönző tényezők tekintetében. Ennek vélhető oka, hogy az átmeneti nehézségek áthidalása, az időleges támogatási formák, a kiszolgáltatott családtervezés ösztönzése nem tudják orvosolni a valódi problémát, a hosszútávú biztonság megteremtése alapfeltételeinek bizonytalanságát (lásd: bérek, saját ingatlan, biztos munkahely)[17].

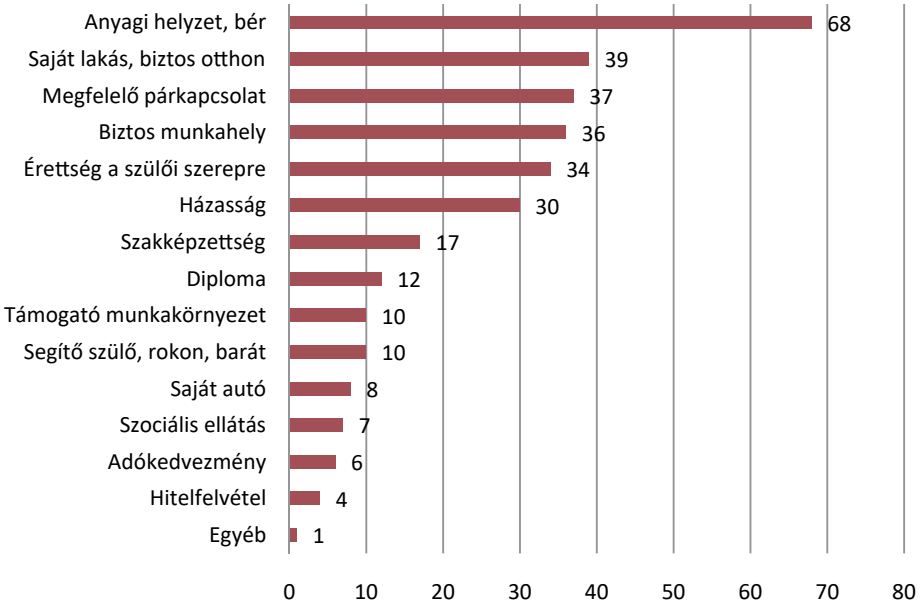

1. ábra: A gyermekvállalást befolyásoló tényezők („Mitől függ az, hogy vállal-e (még) gyermeket a jövőben?"; százalékos megoszlás; $N_{2020} = 7924$)

Ha a gyermekvállaláshoz kapcsolódó félelmeket, valamint a tudatos családtervezést idősorosan vizsgáljuk, azt tapasztalhatjuk, hogy rendre az anyagi feltételek bizonyulnak a legmeghatározóbbnak ebben a döntési helyzetben (2. táblázat). 2008-ban az anyagi helyzet és a bérek szerepe többszörösen kiemelkedő

17 A családtervezés kapcsán 2004 óta van jelen a kérdőívben a meddőség jelensége: a gyermekvállalási preferenciák kapcsán jelölhető volt a „nem lehet gyereke" kategória. 2008-ban és 2012-ben az ifjúsági adatgyűjtés ennél is tovább ment: a lombikbébiprogram, a béranyaság, az örökbefogadás kérdéskörei is beemelésre kerültek. Ennek 2016-os, majd 2020-as elmaradása mindenképp elgondolkodtató és jelentős hiány. Hiszen a gyermekvállalási életkor kitolódása, a meddőség egyre gyakoribb előfordulása, sőt, az önálló gyermekvállalás kapcsán is egyre nagyobb jelentősége van az ilyen módszerekhez, az ilyen jellegű családtervezéshez kapcsolódó adatgyűjtéseknek.

volt, még a lakáskörülmények is csupán a korosztály negyedének családtervezését befolyásolták. 2012-ben is markáns az egzisztenciális tényezők jelentősége, ugyanakkor a korosztály 24 százaléka egyértelműen arra hivatkozott a gyermekvállalás elmaradása kapcsán, hogy egyéni döntés született, amelynek nincs kiemelt oka. Ez az arány 2016-ban már 37 százalékra emelkedett, ezzel egyidejűleg az anyagi biztonság és a lakhatás szerepe háttérbe került a korosztály egészét tekintve. Sajnálatos módon 2020-ban az „egyszerűen nem akar" válaszopció nem szerepelt a kérdőívben, mint lehetséges indoklás, így ennek a folyamatnak a legfrissebb állapotát nem tudjuk a 2020-as adatfelvételből megismerni.

2008	2012	2016	2020
Anyagi helyzet, bér (62%)	Anyagi helyzet, bér (53%)	Anyagi helyzet, bér (44%)	Anyagi helyzet, bér (68%)
Lakáskörülmények (25%)	Egyszerűen nem akar (24%)	Egyszerűen nem akar (37%)	Saját lakás, biztos otthon (39%)
A jelenlegi gyerekszám elegendő (16%)	Lakáskörülmények (22%)	Lakáskörülmények (34%)	Megfelelő párkapcsolat (37%)
Gyermekneveléssel járó többletfeladatok (15%)	A jelenlegi gyerekszám elegendő (15%)	Gyermekneveléssel járó többletfeladatok (23%)	Biztos munkahely (36%)
Munka (11%)	Munka (7%)	Munka/karrier (22%)	Érettség a szülői szerephez (34%)

2. táblázat: A (további) gyermekvállalást befolyásoló legjelentősebb tényezők 2008 és 2020 között („Mitől függ az, hogy vállal-e (még) gyermeket a jövőben?"; százalékos megoszlás; N_{2008} =1588-1690, N_{2012} = 781, N_{2016} = 754-759, N_{2020} = 7924)

A fiatalok válaszaiból egyértelművé válik, hogy mára már a gyermekvállalás kérdése nem csupán az egzisztenciális stabilitás, vagy a munkahely-család közötti választás dilemmáját jelenti. A tudatos tervezhetőség, a kiszámítható lakás- és munkakörülmények hangsúlya mellett megjelenik az egyéni döntés szabadságának igénye, az individuum jelentősége: részben a pártalálás kihívása révén, részben a szülői szerephez kapcsolódó érettség megélése révén.

A szülői szerephez való érettség igényének ilyen mértékű megjelenése a tudatosság szerepét emeli ki. Ha szociodemográfiai változók metszetében vizsgáljuk ennek a szempontnak a megjelenését, akkor egyértelműen mérhetőek annak hatásai az effajta tudatosság szerepére (3. táblázat). Az életkor előrehaladtával

szignifikánsan csökken annak az esélye, hogy egy fiatal számára a szülői szerepre való felkészültség befolyásolja a gyermekvállalási terveit. A nem, településtípus és iskolai végzettség tekintetében nem mérhető szignifikáns összefüggés, ugyanakkor a szubjektív státus kapcsán egyértelműen igen. A társadalmi osztályok kapcsán azt tapasztalhatjuk, hogy a magasabb státusúak körében jelentősebb, míg az alsóbb társadalmi osztályok tagjainak körében alacsonyabb az érettség igényének a megléte. Hasonló változás mérhető a szubjektív anyagi helyzet kapcsán is. Egyértelműen a jobb anyagi helyzetű fiatalok számára relevánsabb a szülői szerephez kapcsolódó tudatosság, míg az egyértelműen rossz anyagi körülmények között élők körében jóval alacsonyabb az ezzel való tervezés valószínűsége. Különösen jól látható ez a beosztással jól élők és a nélkülözések között élő fiatalok összehasonlításában, ahol több mint kétszeres a különbség a két csoport között.

Teljes minta	34
Korcsoport**[18]	
15-19 évesek	39
20-24 évesek	35
25-29 évesek	31
Társadalmi osztály**	
Alsó/Alsó-közép	31
Közép	37
Felső-közép/Felső	36
Szubjektív anyagi helyzet**	
Gondok nélkül élnek	30
Beosztással jól kijönnek a jövedelmükből	38
Beosztással éppen kijönnek a jövedelmükből	31
Rendszeres anyagi gondjaik vannak	24
Nélkülözések között élnek	17

2. táblázat: A szülői érettséghez való szerep jelentősége a gyermekvállalás kapcsán szociodemográfiai háttér alapján (N = 7924; százalékos megoszlás)

18 **p ≤ 0,001.

A családalapításhoz kapcsolódó attitűdök összetett képet tárnak elénk. A fiatalok többsége a pártalálást nehéz feladatnak véli (4. táblázat). Ez összefügg azzal a megállapítással, hogy a párválasztáshoz kapcsolódó elvárások, individuális értékek megélése meghatározó elemei a házassághoz való viszonynak. A hagyományos családalapítási modellek kritikájaként értelmezhető, hogy a 15-29 éves korosztály többsége nem érez konformitást a korai családalapítás elvárásával: mindössze 34 százalékuk véli úgy, hogy az ő korában már családot kellene alapítania.

Ugyanakkor a vélemények többsége a hagyományos családmodellel szembeni elfogadást húzza alá. A korosztály közel háromnegyede azt állítja, hogy egy gyermeknek anyára és apára is szüksége van. A hagyományos nemi szerepeket illetően már valamivel óvatosabbak a fiatalok, de mégis egyértelmű az irány. A fiatalok 56 százaléka gondolja úgy, hogy a férfi a kenyérkereső egy családban, mindössze 13 százalékuk vitatkozik ezzel az állítással. Szintén 56 százalékuk véli úgy, hogy a nőknek kell adni egy kapcsolat érzelmi oldalát, és csupán 14 százalékuk vélekedik ebben a kérdésben teljesen eltérően a többségtől. A házasság, mint intézmény jelentőségét húzza alá, hogy a fiatalok hattizede szerint egy komoly kapcsolat házasságba kell, hogy forduljon.

2008-ban az adatfelvétel kérdéseiből még mindössze azt tudhattuk meg, hogy a megkérdezett fiatalok 15 százaléka szerint választani kell a karrier és a család között, úgy vélték, a kettő párhuzama, valamiféle egyensúlya nem működhet. Ezzel szemben a korosztály többsége, 55 százaléka úgy látta, hogy nem jelent problémát a munka melletti családalapítás. 2012-ben már azt láthattuk, hogy viszonylag erős az egyetértés a hagyományos családmodell kapcsán: több gyermek vállalása, férfi kenyérkereső (4. táblázat). 2016-ban szélesebb körben kerültek vizsgálatra a családtervezés megítéléséhez kapcsolódó attitűdök. Eszerint két állítás kapcsán látható nagyobb eltolódás. Egyrészt mérséklődött az a többséget jellemző meggyőződés, hogy gyermek nélkül nem lehet igazán boldog életet élni. Másrészt a 2016-os adatokhoz mérten, 2020-ban a családok támogatása kapcsán az állami ösztönzés jelentőségét alacsonyabbnak ítéli meg a korosztály. Mindenképp fontos megemlíteni, hogy ugyan az átlagok kevéssé érzékeltetik (2012: 3,4; 2016: 2,8; 2020: 2,9) az átalakulást, a százalékos megoszlásból mégis jól látható, hogy különösen 2012-höz képest mennyiben változott a fiatalokban élő kép a korai gyermekvállalás kapcsán: folyamatosan csökken azok aránya (61%-ról 34%-ra), akik úgy vélik, hogy a gyermekvállalás fiatalabb korhoz kötődik.

	2012		2016		2020		
	egyet-ért	nem ért egyet	egyet-ért	nem ért egyet	egyet-ért	nem ért egyet	átlag
Manapság könnyű párt találni	n.a.		26	45	28	41	2,7
Akik komolyan gondolják a kapcsolatukat, előbb-utóbb összeházasodnak	n.a.		62	12	61	11	3,7
Gyerek nélkül nem élhet az ember igazán boldog, kiteljesedett életet	64	13	63	14	56	17	3,6
Több gyerek kell egy teljes családhoz	52	24	53	22	49	20	3,4
Az Ön korában az ember már családot alapít	61	14	33	43	34	36	2,9
A családban elsősorban a férfinak kell kenyérkeresőnek lennie	n.a.		58	13	56	13	3,6
Ha azt szeretnénk, hogy több gyermek szülessen, jobban kellene támogatni a gyermeket vállalókat	n.a.		74	5	61	10	3,8
Sok fiatal kizárólag az anyagi támogatások (adókedvezmény; CSOK) miatt köt házasságot	n.a.		n.a.		52	18	3,5
A gyermekeknek szüksége van egy anyára és egy apára	n.a.		n.a.		72	7	4,1
Az embernek döntenie kell vagy karriert csinál vagy gyermeket vállal	n.a.		49	16	45	19	3,4
Elsősorban a nőnek kell az érzelmi hátteret biztosítania a család számára	n.a.		n.a.		56	14	3,6
Az azonos neműek együttélése is ugyanúgy családnak tekinthető	n.a.		32	40		n.a.	

3. táblázat: Családalapításhoz kapcsolódó attitűdök 2012 és 2020 között (N_{2012} = 7712-7812, N_{2016} = 1904-1961, N_{2020} = 1941-1980; ötfokú skála: százalékok és átlagok; 1 = egyáltalán nem ért egyet, 5 = teljes mértékben egyetért)

A TUDÁSTŐKE ÉRTÉKE: ITTHONI BOLDOGULÁS VAGY KÜLFÖLDI TAPASZTALÁS?

2004-ben a tanulási célú külföldi mobilitás tervezése a korosztály 17 százalékát jellemezte, munkavállalási céllal pedig 39 százalékuk tervezett hosszabb-rövidebb idejű országelhagyást. 2008-ban a tanulás a 15-29 évesek 13 százalékánál, a munkavállalás 31 százalékuknál, míg a letelepedés 22 százalékuk esetében volt a mobilitási tervek mozgatója. 2012-ben ilyen jellegű mobilitási tervekkel a korosztály 10 százaléka rendelkezett tanulmányai okán, míg a külföldi munkakeresés meglépését a korosztály fele (49%) tervezte. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy amennyiben adott lenne a lehetőség (akár munka, akár tanulás révén), jóval erősebben megjelenik a migrációs potenciál: rövidebb-hosszabb időre a fiatalok 52 százaléka hagyta volna el az országot, és 36 százalékuk zárkózott el ettől a lehetőségtől teljesen.[19]

2016 és 2020 viszonylatában már pontosabb összevetésre is lehetőségünk van, hiszen a migrációs potenciálhoz kapcsolódó kérdések egy része fedi egymást (5. táblázat). 2016-ban a legvalószínűbb cselekvési útnak a pár évnyi külföldi munkavállalás bizonyult, ám ez is csupán a korosztály háromtizedének tervei (29%) között lehetséges opció. 2020-ban a 15-29 éves fiatalok 12 százaléka tervezte, hogy külföldön fog élni. A korosztály 22 százaléka arról számolt be, hogy munka kapcsán pár évet eltöltene külföldön. Rövidebb időt érintő, munkavállalási célú országelhagyást ötödük jelzett, míg oktatásban való részvétel miatt közel tizedük menne külföldre a közeljövőben. Ezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a hosszabb távú külföldi tartózkodáshoz kapcsolódó tervek valószínűsége visszaesett, míg a tanulás és a rövid időtartamú munkavállalás stagnálást mutat. Ugyanakkor az ifjúsági adatfelvételek nem panelvizsgálatokként működnek, így a migrációs potenciál életúton belüli tényleges alakulását nem tudjuk mérni. Továbbá az is óvatos értelmezésre ad okot, hogy az adatgyűjtési hullámok alapján nem tudjuk mérni azok csoportját sem, akik valóban elhagyták az országot, azaz, hogy esetükben a migráció tervezése tényleges cselekvésbe fordult-e.

19 A mobilitási tervek hosszabb idősoros összevetésére nincs lehetőség a témakört érintő kérdések eltérő formái, tartalma miatt. 2016-ban és 2020-ban az időtartam is szerephez jut (pár hét vagy hónap stb.), míg korábban erre vonatkozóan nem szerepelt kérdés az adatfelvételekben.

	2016	2020
Hogy a közeljövőben külföldre menjen tanulni	9	9
Hogy egy pár hétre, vagy hónapra külföldre menjen dolgozni (ingázni is)	19	19
Hogy egy pár évre külföldre megy dolgozni	29	22
Hogy külföldön fog élni	16	12

4. táblázat: Migrációs tervek alakulása 2016-ban és 2020-ban („Tervezi-e…?"; százalékos megoszlás; N_{2016} = 7348-7700, N_{2020} =2024)

Teljes minta	12
Nem**	
Nő	10
Férfi	13
Korcsoport**	
15-19 évesek	16
20-24 évesek	11
25-29 évesek	9
Településtípus**	
Budapest	13
Megyei jogú város, megyeszékhely	14
Város	11
Község	9
Legmagasabb iskolai végzettség**	
Legfeljebb 8 általános iskola	14
Szakmunkás végzettség	11
Érettségi	11
Diploma/PHD	10
Társadalmi osztály**	
Alsó/Alsó-közép	11
Közép	11
Felső-közép/Felső	20

Szubjektív anyagi helyzet*[20]	
Gondok nélkül élnek	13
Beosztással jól kijönnek a jövedelmükből	11
Beosztással éppen kijönnek a jövedelmükből	12
Rendszeres anyagi gondjaik vannak	17
Nélkülözések között élnek	21

5. táblázat: Külföldi letelepedést tervezők aránya a szociodemográfiai változók függvényében (százalékos megoszlás; $N_{2020} = 2024$)

A külföldi letelepedés tekintetében a szociodemográfiai tényezők szignifikáns hatását mérhetjük (6. táblázat). A legmobilabbak a férfiak, a 15-19 éves korcsoport, a vidéki nagyvárosokban élők, az általános iskolai végzettséggel rendelkezők, a felső társadalmi osztályok tagjai, valamint a nélkülözések között élők. Utóbbi két megállapítás ellentmondásnak tűnhet, mindenképpen elgondolkodtató, hogy Magyarország esetében nem csupán az egzisztenciális kilátástalanság miatti elvándorlás a jellemző, hanem jelen van a magas státushoz kapcsolódó elvándorlási igény is.

A migrációhoz kapcsolódó tervek intenzitásán azonban nem tapasztalható jelentős változás. 2016-ban a migrációs szándékkal rendelkező fiatalok 70 százaléka csupán fontolgatta a lehetőséget, 22 százalékuk számára ez komoly elhatározást jelentett, mindössze 8 százalékuk hozta meg ténylegesen a döntést. A 2020-as adatok szerint az országelhagyást tervező fiatalok túlnyomó része még csak fontolgatja mindezt (68%), konkrét döntésről és/vagy cselekvésről szintén 10 százalékuk nyilatkozott (7 százalék meghozta a döntést, 3 százalék már lépéseket is tett), 22 százalékukat azonban komolyan foglalkoztatta a döntés meghozatala. Azt azonban itt is fontos megemlítenünk, hogy az adatokból nem tudunk következtetni a tényleges országelhagyásra, nem tudjuk nyomon követni a fiatalok terveinek megvalósulását. Így elképzelhető, hogy az országelhagyó fiatalok kikerülve az újabb és újabb adatfelvételek mintáiból (és populációjából is), „átadják a helyüket" a mobilitás terén immár elszánttá vált fiatalok csoportjának.

A motivációk tekintetében nem meglepő, hogy a jobb megélhetés bizonyul a legdominánsabbnak (44%). Ugyanakkor mindenképpen elgondolkodtató, hogy a magyarországi kilátások és lehetőségek hiányát 26 százalékuk nevezte

20 *$p \leq 0{,}001$.

meg fő indoknak egy esetleges kivándorlás kapcsán. Nagyon alacsony mértékű a külföldi tanuláshoz kapcsolódó tapasztalatszerzés adta motiváció, a nyelvtanulás is mindössze a korosztály 15 százalékánál releváns tényező e tekintetben. A fiatalok körében azonban mérhető, egy arányát tekintve kisebb, ugyanakkor jelentőségét tekintve meghatározó csoport (11%), akik a magyarországi politikai helyzet fényében hoznák meg azt a döntést, hogy külföldön éljenek akár hosszabb, akár rövidebb időre is.

Az ország elhagyását tekintve visszatartó tényezőnek a családi kapcsolatok tekinthetőek legmeghatározóbbnak (31%). A korosztály 27 százaléka úgy véli, itthon is boldogul. A fiatalok 13 százalékánál a nyelvtudás hiánya az egyik legfontosabb szempont. 8 százalékuk pedig arról számol be, hogy nincs elég információja a döntés meghozatalához.

A fiatal korosztály tudástőkéhez való viszonyát jelentősen meghatározza, hogy annak értékét miként látják, a magyarországi boldogulás, egzisztenciateremtés tekintetében mekkora súlya van a felhalmozott tudásnak más tényezőkkel szemben. A kép egyáltalán nem megnyugtató.[21] Csupán a fiatalok 14 százaléka hisz abban, hogy a kemény munka az egzisztenciális boldogulás garanciája (2. ábra). Minden negyedik fiatal úgy véli, hogy a kapcsolati tőke jelentősége a legmarkánsabb, ismeretségek, összeköttetések révén lehet legjobban boldogulni Magyarországon. A korosztály 4 százaléka kifejezetten a könyöklést látja meghatározónak, 2 százalékuk a tisztességtelen viselkedést, rablást, 9 százalékuk pedig az ügyeskedést. A tudással kapcsolatos biztosítékok kevésbé jelentenek tőkét a fiatalok számára: a digitális készségeket 5, a nyelvtudást 8, szakmát 21, az iskolázottságot, tudást, diplomát 23 százalékuk véli az itthoni boldogulás zálogának. A kép visszatekintve is hasonló: a kapcsolatok hazai munkaerőpiaci értékét látták a legnagyobbnak 2000-ben, 2008-ban és 2012-ben is.[22] A négy adatgyűjtési hullám viszonylatában az látható, hogy az anyagiak szerepe több lépésben jelentősen visszaesett. A 2012-es kiugrást követően 2020-ra a becsület és erkölcs jelentősége is vesztett az értékéből. Idősoros összevetésben az iskolázottság, a jó szakma és a biztos munkahely jelentősége növekedést mutat ugyan, azonban ezek értéke alacsony, a korosztály töredékét foglalja magában.

21 Azok arányát vizsgáltuk, akik vagy először, vagy másodszor említették az adott válaszkategóriát.

22 Mindenképp megjegyzendő, hogy 2004-ben és 2016-ban ez a kérdés nem szerepelt a kérdőívben, ez a döntés annak fényében is jelentős hiány, hogy jól láthatóan a fiatalok markáns véleménnyel bírnak a kérdésben, és kevéssé érzik a magyarországi boldogulás kulcsának a tudástőke különböző formájának felhalmozását.

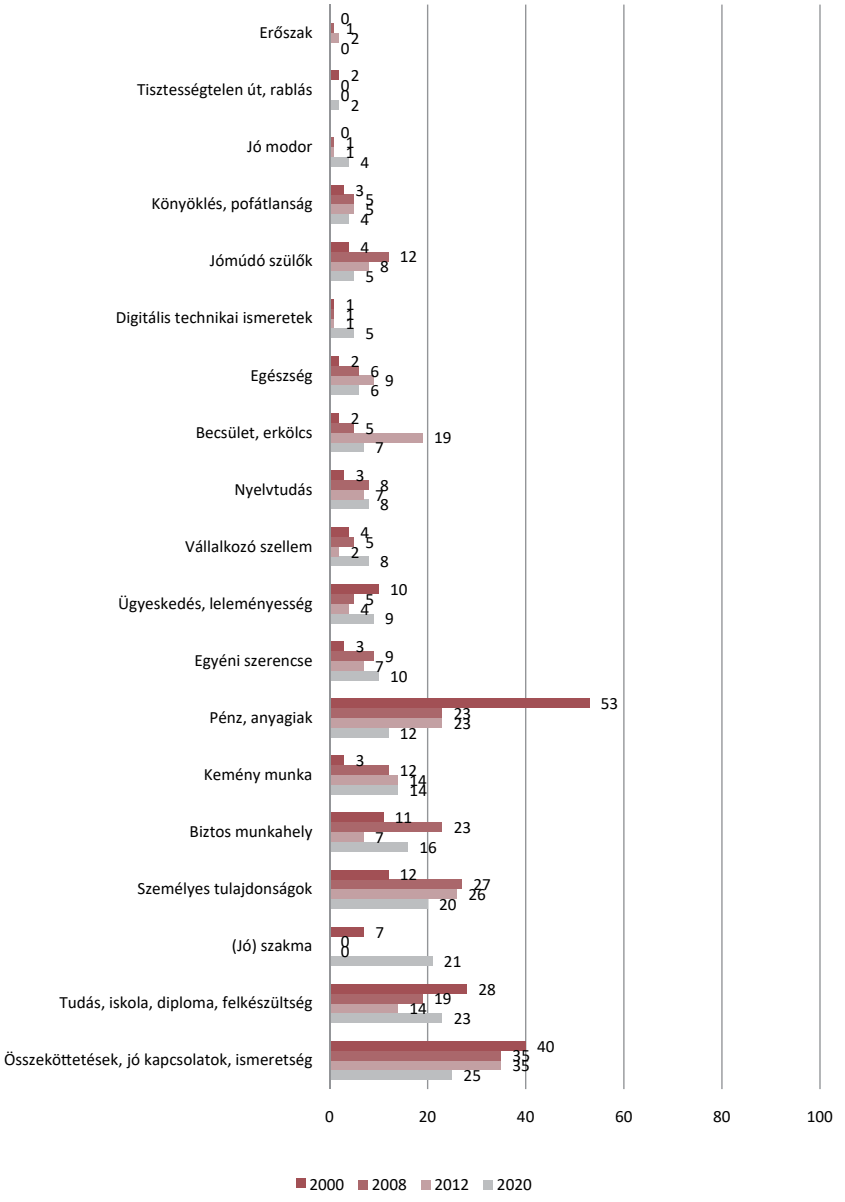

2. ábra: A magyarországi érvényesüléshez szükséges feltételek megítélése 2000 és 2020 között („Kérem, mondja meg, hogy véleménye szerint mi szükséges ahhoz, hogy az ember érvényesülhessen a mai magyar társadalomban?"; százalékos megoszlás; $N_{2000} = 8000$; $N_{2008} = 8000$; $N_{2012} = 8000$; $N_{2020} = 8000$)

TERMÉSZETI ÉRTÉKEKHEZ VALÓ VISZONY: ALKALMAS-E A KLÍMASZORONGÁS VIZSGÁLATÁRA A NAGYMINTÁS IFJÚSÁGKUTATÁSOK SOROZATA?

A generációs problématérkép értékeit tekintve az egzisztenciális nehézségek túlsúlya mérhető, így nem meglepő, hogy a klímakatasztrófa és a környezeti problémák alacsony hangsúllyal vannak jelen e tekintetben. Az azonban – a generációt oly sokszor klímaszorongóként leíró elemzések ismeretében – egyértelműen meglepő, hogy mindössze a 15-29 éves korosztály 0,5 százaléka számolt be a környezetet érintő kockázatoktól való félelemről. Az adatgyűjtés eredményei szerint a magyarországi fiatalok életében számos más tényező tűnik meghatározónak, különösen az anyagi dimenziót érintő kilátások foglalkoztatják őket, így a klímaváltozás a lista sereghajtói közé szorult. Ez nem azt jelenti, hogy e téren ne lennének érzékenyek a fiatalok Magyarországon, pusztán a hangsúly tolódik el akkor, ha az egyéni élethelyzetek kilátásai, az egyéni boldogulás is a horizont részét képezik.

Az ifjúsági problématérképen keresztül tehát a nagymintás ifjúságkutatási hullámok nem képesek mérni sem azt a réteget, sem azt az attitűdöt, mely az éghajlatváltozáshoz kapcsolódó félelmeket írná le. Vélhetően ezt a jelenséget ismerték fel a 2020-as kérdőív szerkesztői, hiszen ebben az adatgyűjtésben fordult elő először a klímaváltozáshoz kapcsolódó attitűdök valamivel mélyebb feltárása.

A környezetvédelem a szokások tekintetében sokkal markánsabban van jelen, mint a generációs problémák összevetésében. A fiatalok 56 százalékának számít, hogy a megvásárolt termékeknek milyen mértékű a környezetterhelése, 62 százalékuk figyeli, melyik a gyártóország. A magyar termékek előnyben részesítése 63 százalékuknál jelenik meg, míg a márka ismerete a legelterjedtebb szempont, négyből három fiatal (74%) ezt figyelembe véve vásárol. Ha szociodemográfiai szempontok szerint vizsgáljuk a tudatos fogyasztás kérdéskörét, akkor jelentős összefüggéseket mérhetünk. Ezen a téren a legtudatosabb fogyasztókat a nők, az idősebb korcsoport, a fővárosi, felsőfokú végzettséggel rendelkező, felső-/felső-középosztályhoz tartozó, gondok nélkül élő fiatalok körében kell keresnünk (7. táblázat). Ugyanakkor a legjelentősebb különbségek a szubjektív anyagi helyzet tekintetében rögzíthetőek: a gondtalanul élők körében majdnem kétszeres az ilyen jellegű tudatosság mértéke, mint a nélkülöző fiatalok között[23].

23 Ennek jelentősége különösen annak a megállapításnak a fényében meghatározó, hogy az egyéni élette-

Teljes minta	2,7
Nem*[24]	
Nő	2,74
Férfi	2,67
Korcsoport**	
15-19 évesek	2,6
20-24 évesek	2,7
25-29 évesek	2,8
Településtípus**	
Budapest	2,9
Megyei jogú város, megyeszékhely	2,7
Város	2,6
Község	2,7
Iskolai végzettség*[25]	
Legfeljebb 8 általános iskola	2,5
Szakmunkás végzettség	2,6
Érettségi	2,8
Diploma/PHD	2,9
Társadalmi osztály**	
Alsó/Alsó-közép	2,6
Közép	2,8
Felső-közép/Felső	2,9
Szubjektív anyagi helyzet**	
Gondok nélkül élnek	3,0
Beosztással jól kijönnek a jövedelmükből	2,8
Beosztással éppen kijönnek a jövedelmükből	2,6
Rendszeres anyagi gondjaik vannak	2,2
Nélkülözések között élnek	1,7

6. táblázat: A tudatos fogyasztáshoz kapcsolódó attitűdök[26] szociodemográfiai változók függvényében (1 = egyáltalán nem figyeli, 4 = nagyon figyeli; átlagok; N_{2020} = 1987-1995)

ret érintő klímaszorongás a nélkülözések között élő fiatalok körében a legmarkánsabb.

24 *p ≤ 0,05.

25 **p ≤ 0,001.

26 Képzett változó a négy állításra adott válaszok átlagából: „Amikor Ön vásárol, inkább figyeli, vagy inkább nem figyeli, hogy…”: „a terméket melyik országban gyártották?”; „a termék márkája ismert márka?”; „mekkora a termék környezetterhelése (egyszer használatos, sok csomagolóanyag, távoli gyártás stb.)?”; „magyar terméket vásároljon?”.

A környezetvédelem gyakorlati oldalát tekintve az aktivitás nagyobb mértékű. A 15-29 évesek 80 százaléka szelektíven gyűjti a hulladékot, 81 százalékuk pedig takarékoskodik a fogyasztás terén. A szemét mennyiségének redukálására 78 százalékuk fordít figyelmet, a közlekedéshez kapcsolódó környezetterhelés mérséklését 71 százalékuk tartja szem előtt. A fenntarthatósághoz és környezetvédelemhez kapcsolódó gyakorlatok fontosságának megítélésekor szintén markáns attitűd rajzolódik ki a fiatalok körében (3. ábra). Az ezen a téren mérhető tudatosság sokkal koncentráltabb a korosztályt tekintve: tízből nyolc-kilenc fiatal szerint fontosak a fenntartható fogyasztáshoz és környezetvédelemhez kapcsolódó gyakorlatok.

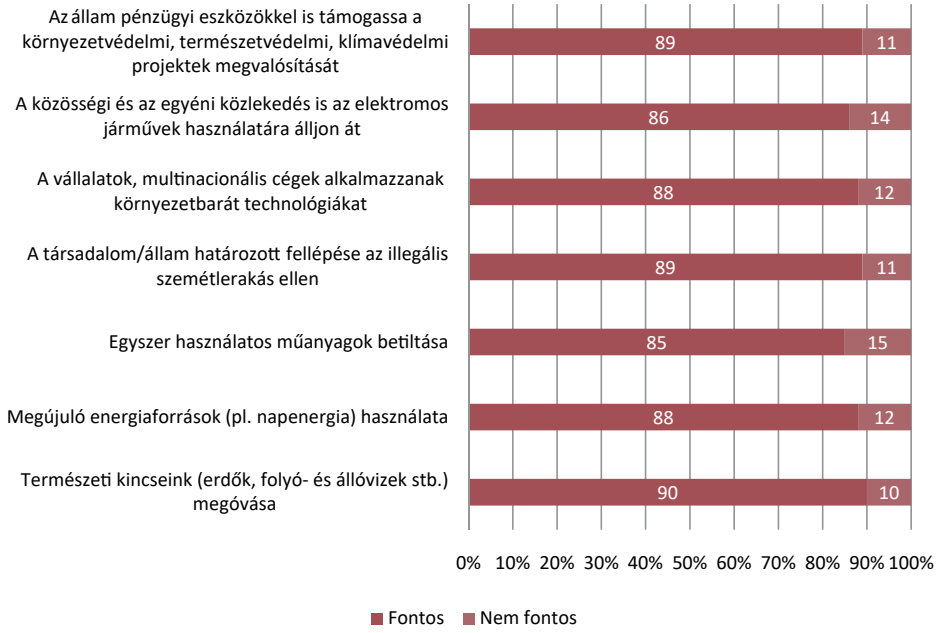

3. ábra: Fenntarthatósághoz és környezetvédelemhez kapcsolódó attitűdök („Ön szerint mennyire fontos, hogy…"; százalékos megoszlás; N_{2020} = 1944-1959)

EURÓPAI ÉRTÉKEK NYOMÁBAN: BEFOGADÁS VAGY ELUTASÍTÁS?

Az európai értékek megítélése kapcsán nem mutatkozik meg erősen szélsőséges vélemény a fiatalok válaszai alapján (4. ábra). Mindössze a megkérdezett korosztály öt-hat tizede véli úgy, hogy a társadalmi szolidaritásra és nyitottságra vonatkozó különböző állítások az EU működését lényegileg meghatároznák.

Ezen a téren a legegyértelműbb a szabadság tiszteletben tartása, míg a legkevésbé elfogadott állítás az érdemek szerinti jutalmazás és büntetés.

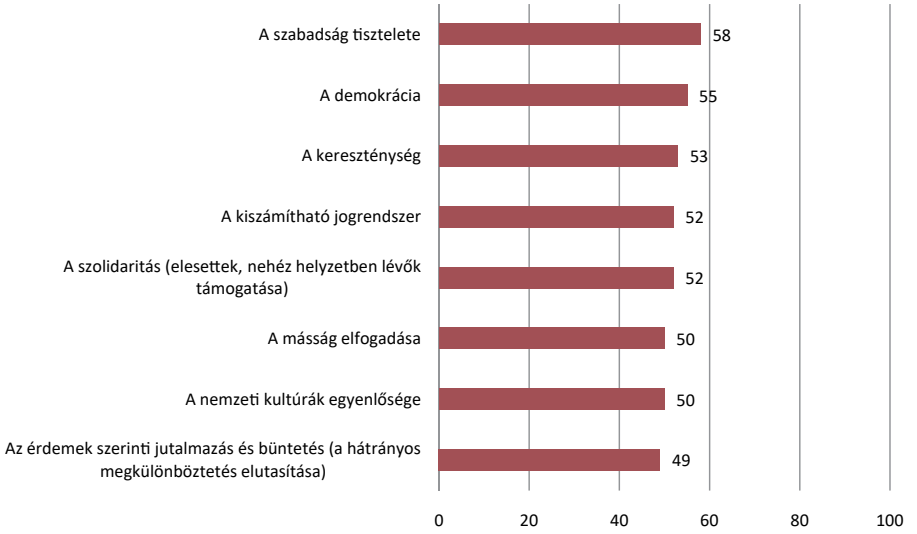

4. ábra: Az európai kultúra értékeinek megítélése („Ön szerint az alábbiak mennyire jellemzik az európai kultúrát?"; jelölt válaszok: 4 = inkább jellemzi és 5 = teljes mértékben jellemzi; százalékos megoszlás; N_{2020} = 1921-1941)

A szexuális irányultságú másságot érintő elfogadás leginkább a diplomások szerint érvényesül Európában (3,7 az átlag), míg a legkevésbé az érettségivel rendelkezők értenek ezzel egyet (3,4). Az adatok összevetéséből azt láthatjuk, hogy a vizsgált szociodemográfiai változók döntő többsége (nem, korcsoport, településtípus, társadalmi státus, szubjektív anyagi helyzet) nem mutat szignifikáns összefüggést a másság elfogadásának megítélésével. Mindössze az iskolai végzettség jelentkezik meghatározó tényezőként. Úgy tűnik tehát, hogy ezen a téren az edukáció mértékének jelentős szerepe van.

A fiatalok társadalmi nyitottságának fontos mércéje a kommunikációs interakciók során tapasztalható elfogadás. Az adatok arról árulkodnak, hogy a fiatalok csupán töredéke függetleníti emberi kapcsolatait attól, hogy a másikkal menynyire képvisel azonos álláspontot vagy osztozik nagyjából azonos társadalmi helyzeten. A 15-29 éves korosztály hattizede beszélget magánál szegényebbekkel (59%), szintén hattizedük pedig környezetében élő gazdagabb emberekkel (61%). Ezen a téren meglehetős zártság tapasztalható: Azok között a fiatalok között, akik beszélgetnek szegényebbekkel, sokkal jellemzőbb, hogy gazdagabbakkal is kommunikálnak (88%; akik nem: 16%). És ugyanez fordítva

is domináns: azok, akik ilyen értelemben nem nyitottak szegényebb körülmények között élők felé, nagy valószínűséggel a kifejezett magas státusúak felé sem mutatnak nyitottságot (84%, akik igen: 12%).

Nemzetiségeket tekintve jóval alacsonyabb a nyitottság: mindössze a fiatalok 45 százaléka beszélget más nemzetiséghez tartozókkal, 52 százalékuk azonban nem teszi ezt meg. A vallási hovatartozás (47% beszélget, 43% nem beszélget) és a politikai elköteleződés (46% beszélget, 44% nem beszélget) tekintetében már árnyaltabb a kép, a fiatalok tizede valójában nincs tisztában ezzel a ténnyel a saját környezetében zajló interakciói alkalmával.

Ha összességében vizsgáljuk az ilyen irányú nyitottságok mértékét, azt láthatjuk, a 15-29 éves fiatalok 28 százaléka teljesen zárt világban él, és egyáltalán nem kontaktál olyanokkal, akik akár státusban, akár ideológiai értelemben más pozíciót foglalnak el, mint ők. Ugyanakkor a korosztály 33 százaléka teljes mértékben nyitott, és nem tesz különbséget vallási, politikai, nemzeti vagy anyagi helyzet alapján, ha a kommunikációról van szó. Szociodemográfiai változók összevetéséből az olvasható ki, hogy a legfiatalabbak, a falvakban élők, a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők, alsóbb társadalmi osztályokhoz tartozók és a nélkülözések között élők mutatnak legkevésbé érdeklődést a sajátjuktól eltérő meggyőződésekkel vagy státussal rendelkezők felé (8. táblázat). Ezzel szemben a 20 év felettiek, a vidéki, kisebb városokban élők, diplomás, felső társadalmi osztályok tagjai és a beosztással jól élők körében a legintenzívebb a nyitottság ezen a téren.

Teljes minta	**1,46**
Korcsoport**	
15-19 évesek	1,51
20-24 évesek	1,45
25-29 évesek	1,45
Településtípus**	
Budapest	1,48
Megyei jogú város, megyeszékhely	1,45
Város	1,43
Község	1,50
Iskolai végzettség**	

Legfeljebb 8 általános iskola	1,50
Szakmunkás végzettség	1,47
Érettségi	1,46
Diploma/PHD	1,39
Társadalmi osztály*[27]	
Alsó/Alsó-közép	1,48
Közép	1,45
Felső-közép/Felső	1,44
Szubjektív anyagi helyzet**[28]	
Gondok nélkül élnek	1,47
Beosztással jól kijönnek a jövedelmükből	1,45
Beosztással éppen kijönnek a jövedelmükből	1,49
Rendszeres anyagi gondjaik vannak	1,47
Nélkülözések között élnek	1,53

7. táblázat: A kommunikációs nyitottsági együttható[29] szociodemográfiai változók függvényében (1 = nyitott; 2 = nem nyitott; átlagok; N_{2020} = 6866)

A fiatalok attitűdjét illetően – a társadalmi befogadás mértékét tekintve – inkább zárt kép tárul elénk. 2000-ben a 15-29 évesek 25 százaléka nyilatkozott úgy, hogy cigányokkal nem lakna egy országban sem, a zsidók esetében ez az arány 7 százalék, a drogfogyasztókra nézve ez az arány 48 százalék volt. 2004-ben fogyatékkal élőt a korosztály 55 százaléka tudott elképzelni szomszédjaként (ennek valószínűségét 2 százalékuk zárta ki). 2016-ban a migránsokkal szembeni zárkózottság volt a legjellemzőbb (61 százalék nem tudta elképzelni, hogy egy országban éljen velük), valamint az illegális bevándorlókkal szemben (54% ugyanez az arány). Emellett a muszlimok is erős ellenérzést váltottak ki a fiatalokból (49 százalék azok aránya, akik egy országban sem laknának velük). A menekültek esetében hasonlóan magas az arány, tízből négy fiatal vélekedett ilyen elutasítóan. 2016-ban cigány vagy roma állampolgárt a fiatalok 14 százaléka nem látott szíve-

27 *p ≤ 0,05.

28 **p ≤ 0,001.

29 Képzett változó az öt állításra adott válaszok átlagából: „Vannak-e olyan emberek az Ön közvetlenebb környezetében (akikkel beszélgetni is szokott), akik…": „egészen más politikai meggyőződésűek, mint Ön?"; „más vallásúak, mint Ön?"; „más nemzetiségűek, mint Ön?"; „(érezhetően) szegényebbek, mint Ön?"; „(érezhetően) gazdagabbak, mint Ön?".

sen az országban, zsidó vallásút 16 százalék, határon túli magyart 11 százalékuk.

A 2020-as adatok alapján a legintenzívebb zárkózottság a muszlimokkal és a bevándorlókkal szemben tapasztalható (5. ábra). A fiatalok 32 százaléka nem látná szívesen az országban a muszlimokat, bevándorlót pedig 33 százalékuk[30]. Ugyan nem ilyen markáns, de még így is jelentős elutasítás rögzíthető a többi kisebbség esetében is. Viszonylagos befogadó attitűd a határon túli magyarok esetében mérhető, de ez sem mutat egyértelmű nyitott szemléletet, csupán relatív értelemben jelent nyitottságot. Ha nem nemzetiségi, vallási alapú kisebbségek megítélését vesszük alapul, ehelyett a társadalmi közbeszédben megbélyegzett csoportokkal szembeni attitűd kerül értékelésre, ez esetben sem tapasztalhatunk jelentősebb mértékű elfogadást. A homoszexuálisok[31] esetében a fiatalok 12 százaléka mutat teljes elutasítást, azaz egy országban sem lakna eltérő szexuális irányultságú személlyel. A kábítószert fogyasztókkal szemben még erősebb az ellenszenv: esetükben ugyanez az arány 20 százalék[32]. Ahogy a börtönviseltekkel szemben is hasonló attitűd mérhető: a fiatalok 18 százaléka egy országban sem lakna velük. Az adatok arról árulkodnak, hogy a különböző kisebbségekhez tartozókat kevesen tudják mikrokörnyezetük részeként elképzelni. Ezen a téren egyértelmű a távolságtartás a legtöbb nemzetiség, vallási közösség, egyéb kisebbség (értsd: bevándorlók, homoszexuálisok) vagy deviáns magatartásforma esetében.

30 Nehéz dolgunk van a 2016-os adatokkal való összevetés kapcsán, hiszen akkor három formában („illegális bevándorló", „menekült", „migráns") is sor került az országba érkező menekült, bevándorló csoportok azonosítására. 2020-ban már mindössze a „bevándorló" terminus került be a kérdőívbe. A politikai diskurzusban gyakran összemosásra kerül a menekült és a bevándorló kifejezés a „migráns" elnevezés alatt, így egyértelmű következtetés nem vonható le a bevándorlók megítélésének alakulásában, hiszen a fogalomzavar az attitűdök alakulására és mérhetőségére is jelentős hatással van. 2016 és 2020 összevetésében annyit mondhatunk: hogy egyértelmű a visszaesés az adott társadalmi csoportokkal szembeni elutasító attitűdben. Tekintve a politikai diskurzus e tematika kapcsán erős megbélyegzést közvetítő, kirekesztő, félelmet keltő alakulását, mindenképpen pozitív változás a magyarországi fiatalok befogadó érzületének erősödése.

31 Szexuális orientáció, amely az azonos neműekhez való érzelmi és szexuális értelemben vett vonzalmat jelöli.

32 Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a 2000-ben 48 százalékhoz képest ez mindenképpen jelentős visszaesés.

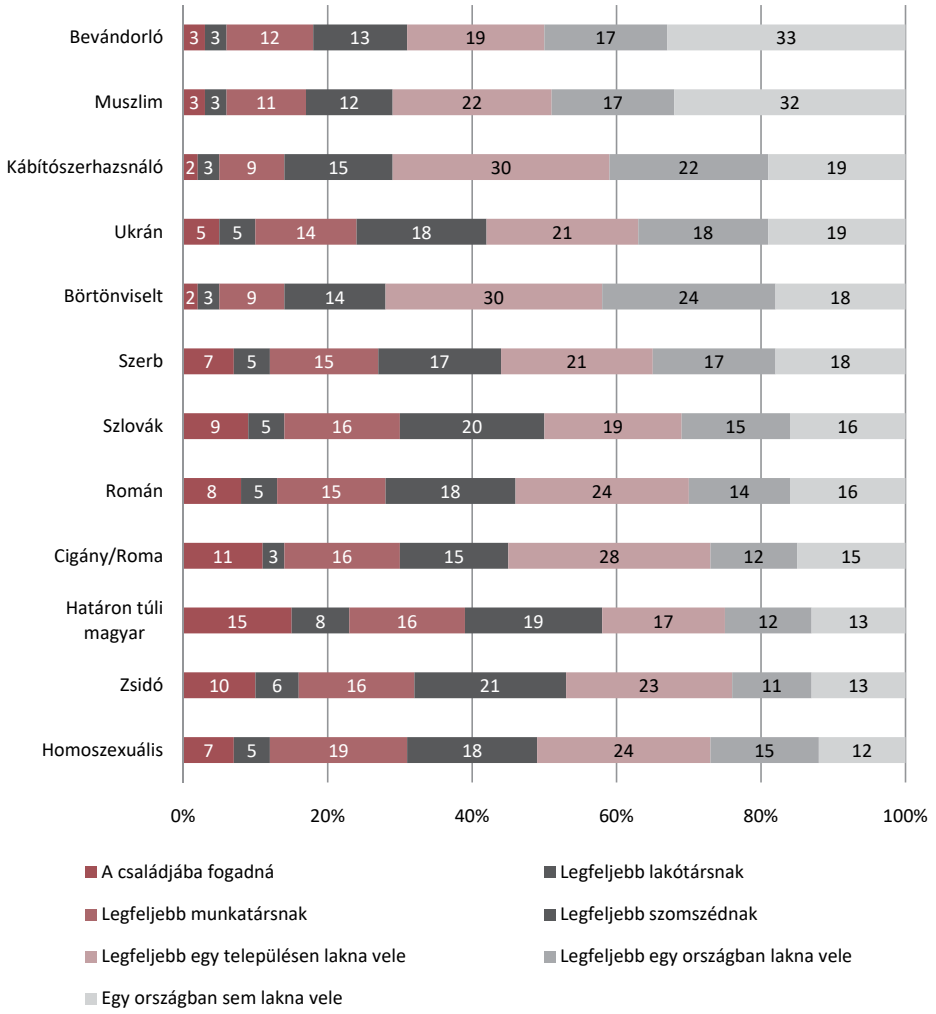

5. ábra: Az ifjúsági társadalmi befogadás mértéke („Milyen legközelebbi viszonyt fogadna el a felsorolt társadalmi csoportok egy-egy tagjával?"; százalékos megoszlás; N_{2020} = 1809-1839)

A befogadás és elutasítás kérdéskörének egészét nézve a legnyitottabbnak a 20-24 évesek tekinthetőek, a nagyvárosokban élők, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, felső társadalmi osztályok tagjai, valamint a nélkülözések között élők (9. táblázat). Ugyanakkor a más társadalmi csoportokkal szemben elutasítókat legnagyobb eséllyel a 15-19 és a 25-29 évesek, kisebb városok, falvak lakói, a szakmunkás végzettségűek, a középosztály tagjai, valamint a beosztással stabilan élők körében találhatunk.

Teljes minta	4,7
Korcsoport*[33]	
15-19 évesek	4,8
20-24 évesek	4,6
25-29 évesek	4,8
Településtípus**	
Budapest	4,4
Megyei jogú város, megyeszékhely	4,4
Város	4,9
Község	4,9
Iskolai végzettség*	
Legfeljebb 8 általános iskola	4,7
Szakmunkás végzettség	4,9
Érettségi	4,8
Diploma/PHD	4,4
Társadalmi osztály*	
Alsó/Alsó-közép	4,7
Közép	4,8
Felső-közép/Felső	4,3
Szubjektív anyagi helyzet**[34]	
Gondok nélkül élnek	4,3
Beosztással jól kijönnek a jövedelmükből	4,8
Beosztással éppen kijönnek a jövedelmükből	4,7
Rendszeres anyagi gondjaik vannak	4,3
Nélkülözések között élnek	3,7

8. táblázat: Befogadás mértéke[35] a szociodemográfiai változók függvényében (1 = a családjába fogadná, 7 = egy országban sem lakna vele; átlagok; N_{2020} = 1698)

33 * p ≤ 0,05.
34 **p ≤ 0,001.
35 Képzett változó a tizenkét állításra adott válaszok átlagából: „Milyen legközelebbi viszonyt fogadna el a felsorolt társadalmi csoportok egy-egy tagjával?" (lásd 5. ábra).

KÖVETKEZTETÉSEK

A posztadoleszcencia elméletével és az ifjúsági problématérkép generációs fókuszaival jelentősen összecseng az a megállapítás, hogy a családtervezés korlátait és egyben cselekvési terét jórészt az anyagi lehetőségek adják. Ugyanakkor mindenképpen figyelemre méltó következtetés, hogy a korosztály egy részénél emellett a párkeresés és a szülői szerephez való érettség a családtervezés egyik legmeghatározóbb kihívása, ezzel nyomatékosítva az individuális célok és az egyre tudatosabb gyermekvállaláshoz kötődő attitűdök előtérbe kerülését. A családalapításhoz és a nemi szerepekhez kapcsolódó attitűdök tekintetében még jócskán hat a tradicionális felfogás és családmodell átörökítésének nyomai. A fiatalok leginkább házasságban, hagyományos nemi szerepekben, többgyermekes családban gondolkodnak.

Az értékek általános fontosságát illetően személyes értékrend prioritásairól mindössze három korábbi lekérdezési hullám alkalmával kaptunk képet: 2000-ben, 2004-ben és 2016-ban. Például a szabadság, az egyenlőség, a biztonság, a nemzet, mint értékek csak ezekben az adatfelvételekben szerepeltek, míg 2008-ban, 2012-ben és a legutóbbi, 2020-as adatgyűjtés során ez a kérdéscsokor elmaradt.[36]

A magyarországi érvényesülés kapcsán a fiatalokban elég kiábrándító kép él: csupán töredékük hiszi, hogy a tudástőke felhalmozása segítheti az előrejutást idehaza. Nem csoda, hogy a megélhetés miatti mobilitás a korosztály jelentős részét foglalkoztatja. A 15-29 éves korosztály 22 százaléka tervezi a többéves külföldi munkavállalást, míg 12 százalékának jövőbeli céljai között szerepel a külföldi letelepedés.

A fiatalok közel háromtizedénél alapvetően vallási-nemzeti-politikai-társadalmi homogenitás jellemzi a társas környezeti hálót. Befogadás tekintetében alapvetően a zárkózottság dominál az ifjúsági korosztályok tagjainak körében. Erős elutasítást mutatnak a kisebbségekkel szemben. Elfogadóbb attitűdöt a fővárosi, a felsőfokú végzettséget szerzett, valamint a felső társadalmi státusú fiatalok körében tapasztalhatunk.

Az értékvilág témaköre kapcsán joggal merülhet fel a kérdés a hagyományos, nagymintás, survey-típusú adatgyűjtések hatékonyságáról és relevanciájáról. E

36 A 2020-as adatfelvétel során először kerül beemelésre a szólásszabadság és az egzisztenciális biztonság közötti választás kérdése. Ennek megítélése egyértelműen árulkodik a magyarországi fiatalok értékrendszerének egy fontos szeletéről. 2020-ban a 15-29 éves korosztály 43 százaléka vélekedett úgy, hogy a megélhetés stabilitása fontosabb a szólás- és véleményszabadságnál, míg 20 százalékuk ezzel ellentétesen gondolkodott: a jó megélhetést sorolta hátrébb.

tekintetben is fontos lehet az adatgyűjtéshez kapcsolódó módszerek felülvizsgálata, valamint a digitális lábnyomok elemzésének beemelése. Éppen a szenzitív kérdéskörök kapcsán van kiemelt jelentősége a módszerek ötvözésének, egy-egy terület mélyebb feltárásának, amelyre már nem feltétlenül kielégítő eszköz a kérdőíves adatfelvétel (önmagában). Ugyanakkor látható az ifjúsági életmód, prioritások és cselekvési gyakorlatok átalakulása, amely új tereket hív életre és a részvétel, egyben pedig a véleményalkotás, ideológiai elköteleződés újfajta szintjeit, platformjait, motívumait teremti meg. Ezzel figyelmezteti a kutatókat annak reflexív, megújuló működésére.

FORRÁSOK

- Andorka Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris Kiadó.
- Csepeli György (2014): Szociálpszichológia mindenkiben. Budapest, Kossuth Kiadó.
- European Commission (2017): Eurobarometer 455.
- European Commission (2019): Eurobarometer 478.
- European Commission (2020): Eurobarometer 508.
- European Commission (2021): European Parliament Youth Survey 2021. Flash Eurobarometer - Report.
- Európai Unió statisztikai hivatal (EUROSTAT) hivatalos honlapja www.ec.europa.eu/eurostat
- Fekete, Mariann; Nagy Ádám (2020): Q vagy Q? – Generációs válaszutak. Kultúra és Közösség, 11:3. 63-68.p.
- Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) hivatalos honlapja www.oecd.org
- Hankiss Elemér (1977): Mit tartunk majd jónak, igaznak és szépnek 2000-ben (Változástendenciák a magyar társadalom értéktudatában), Érték és társadalom, Budapest, Magvető.
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) hivatalos honlapja www.ksh.hu
- Messing Vera; Ságvári Bence (2020): Az élet kulcseseményei és az életszakaszok társadalmi percepcióinak változása Magyarországon és Európában. Társadalmi Riport.
- Székely Levente (2014): Az új csendes generáció. In: Nagy Ádám; Székely Levente: Másodkézből. Magyar Ifjúság 2012. Budapest, ISZT Alapítvány-Kutatópont. 9-28.

A 15-29 ÉVESEK POLITIKAI, KÖZÉLETI VÉLEMÉNYEI

Marián Béla

A nagymintás ifjúságkutatások kérdőívein mindig is voltak közéleti, politikai kérdések. Csak sajnos nem mindig azonosak. Ezt természetesnek kell vennünk, hisz a politikához, a közélethez való viszonyulás sokkal képlékenyebb, gyorsabban változó dolog, mint például a fiatalok lakás- vagy munkakörülményeinek az alakulása. Ráadásul a politikai, közéleti kérdések jobban foglalkoztatják a megrendelői szerepben lévő politikusokat, illetve kormányközeli döntéshozókat, akiket mindig az aktualitások érdekelnek jobban, mint a hosszútávú trendek. Így az ifjúságkutatások egyik leginkább változó szegmense pont a politikai, közéleti kérdések köre. A jelen elemzés elsődleges célja a változások feltárása, ezért ebben az elemzésben elsősorban azokkal a kérdésekkel foglalkozunk, amelyek több kutatásban is szerepeltek. Érdekes módon a politikai kérdések száma egyre bővülő, de ez azt is jelenti, hogy a 2020-as felméréstől visszafelé folyamatosan csökken a vizsgálható kérdések száma. Az ugyanis nem megoldás, hogy – bár hasonló témájú, de – a nagyon más szövegkörnyezetben és/vagy más válaszlehetőségeket tartalmazó kérdéseket is megpróbáljuk összevetni egymással. Ez egyben azt is eredményezte, hogy elemzésünkből, a legtöbbször fájó szívvel, ki kellett hagynunk a 2000-ben, illetve 2004-ben készített felméréseket. Vizsgálódásunk tehát alapvetően a 2. Gyurcsány-kormány félidejétől a 4. Orbán-kormány félidejéig terjedő időszakot öleli fel. Néhány esetben azonban közlünk eredményeket a 2000-es és a 2004-es kutatásokból is.

A 2008-as, a 2012-es, a 2016-os és a 2020-as felmérések adatait viszont lehetőség van összefűzni egymással, így idősoros elemzéseink többnyire, de nem minden esetben, négy nagymintás kutatásra és összesen 18.403 fő 15-29 éves fiatal válaszaira támaszkodnak[1]. Az adatok szemléletessé és az elemzések egyszerűbbé tétele érdekében, ahol ez lehetséges és értelmes volt, egyszerű lineáris transzformációkkal 100 fokú skálákra, illetve mérleg-indexekre vetítettük a kérdőíven szereplő diszkrét válaszlehetőségeket.

POLITIKA IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS

A fiatalokat általában nem érdekli a politika. A négy felmérés összevont adataiban mindössze 2% azok aránya, akik nagyon érdeklődnek, miközben 41% azoké, akiket egyáltalán nem érdekel a téma. 100 fokú skálára vetítve a főátlag 27 pont, ám az adatfelvételek ideje szerint szignifikánsan[2] eltérőek az átlagok. A politikai iránti érdeklődés mélypontja 2012-re esik, és 2020-ban minden korábbinál magasabbnak mutatkozott. Ám ebben az évben is csak a fiatalok 4 százaléka mondta azt, hogy őt nagyon érdekli a politika (1., 2. ábra).

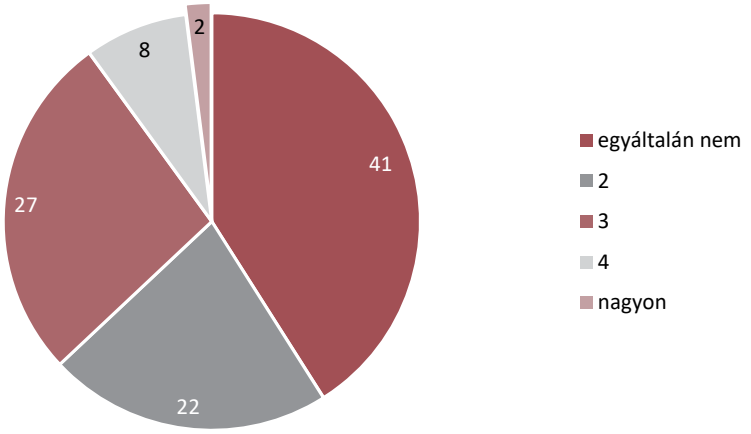

1 ábra: „Mennyire érdekli Önt a politika?", a 2012-2020 között készült 4 felmérés összevont adatai, N=18.403

1 Miután a minta hatalmas, így többszempontos variancia-analízisekkel nagyon megbízhatóan meg tudjuk nézni az idő főhatását a feltett kérdésekre, illetve van lehetőségünk a legfontosabb társadalmi-demográfiai mutatók esetleges interakcióit is kimutatni. A variancia-analízis ilyen nagy esetszámoknál nagyon robosztus statisztikai próba (Vargha, 2000), ha folytonos skálaként kezelünk valójában diszkrét ordinális statisztikai változókat.

2 $F=159{,}09$ $df=2;18.402$ $p<0{,}0001$

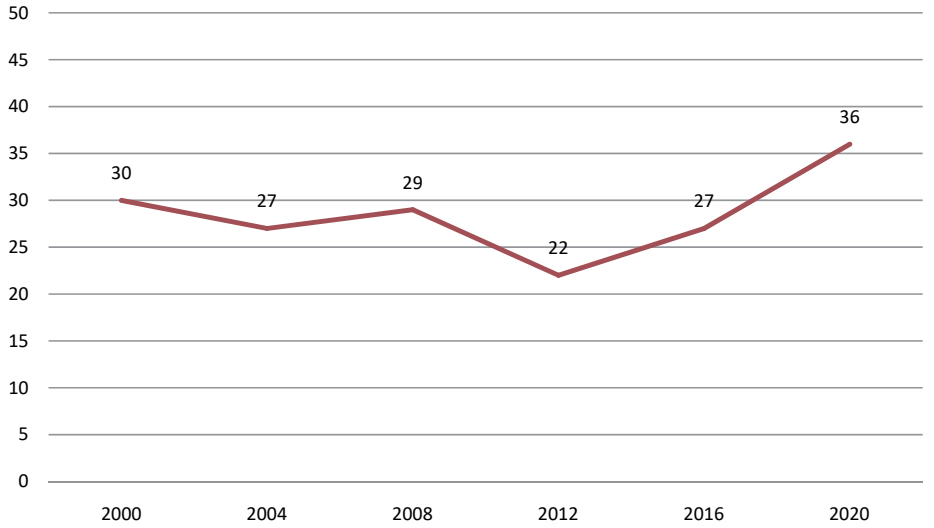

2. ábra: „Mennyire érdekli önt a politika?" 100 fokú skálára vetített átlagok

A 15-29 évesek körében is úgy van, mint a teljes népesség körében: a férfiakat jobban érdekli a politika (30 pont), mint a nőket (25 pont). A nemek főhatása nagyon szignifikáns[3], a kutatási év és a nemek interakciója viszont nem az, azaz a férfiak és a nők körében nagyjából párhuzamosan változott az érdeklődés.

Életkori csoportok szerint is jelentős a különbség: 15-20 évesek=23 pont, 21-25 évesek=29 pont, 26-29 évesek=31 pont (3. ábra)[4]. Itt viszont szignifikáns az életkori csoport és a kutatási év interakció is,[5] ami elsősorban abból adódik, hogy a 21-25 évesek érdeklődés átlaga 2020-ban gyakorlatilag utolérte a 26-29 évesek érdeklődés átlagát. Ez egyrészt azt jelenti, hogy vannak olyan időszakok, amikor a fiatalok egy része bevonható a politikába, illetve amikor a szokásosnál is jobban kiábrándul a politikából. Másrészt ez a bevonódás általában akkor történt, amikor a Fidesz támogatottsága az áttekintett korszak átlagánál is magasabb volt.

3 F=107,30 df=1;18.395 p<0,0001.
4 F=140,74 df=2;18.391 p<0,0001.
5 F=3,08 df=6; 18.391 p=0,005.

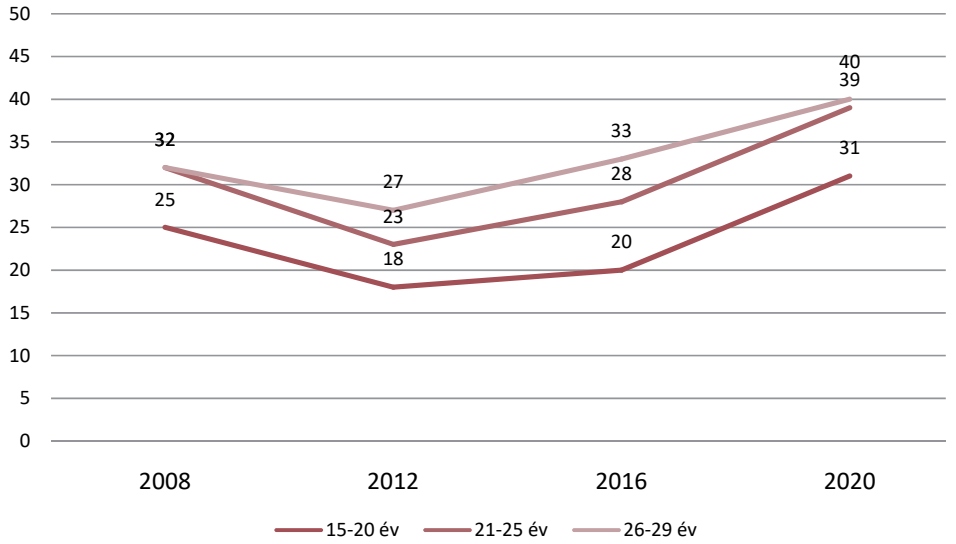

3. ábra: „Mennyire érdekli Önt a politika?" 100 fokú skálára vetített átlagok

Nagyon jelentős eltéréseket találtunk a válaszadók lakóhelye szerint is: Budapest=31 pont, nagyváros=29 pont, kisváros=27 pont, község=26 pont (4. ábra)[6]. A főszabály tehát az, hogy minél nagyobb, minél inkább urbanizálódott helyen él egy fiatal, annál nagyobb valószínűséggel érdekli a politika. Ugyanakkor erős hatása van a kutatási év és a lakóhely között interakciónak is[7], azaz a különböző nagyságú településeken nem teljesen párhuzamosan alakult a fiatalok politika iránti érdeklődése. 2020-ra a vidéken élők érdeklődés átlaga majdnem utolérte a Budapestiek átlagát.

6 F=27,79 df=3; 18.387 p<0,001.
7 F=5,46 df=3; 18.387 p<0,001.

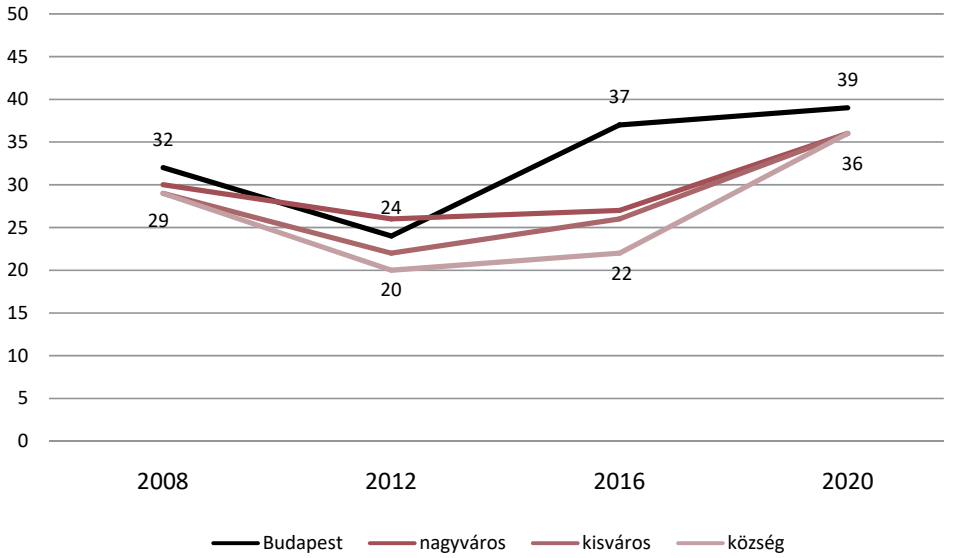

4. ábra: „Mennyire érdekli önt a politika?" 100 fokú skálára vetített átlagok

A 2012-es mélyponthoz képest 21 százalékról 2020-ra 5 százalékra csökkent azoknak a 15-29 éves fiataloknak az aránya, akik azt mondták: „hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak", illetve azt, hogy: „nélkülözések között élnek". Ha egyszerű lineáris transzformációval (gondok nélkül él=100 pont; nélkülöznek=0 pont) 100 fokú skálára vetítjük a válaszokat, akkor a főátlag=59 pont[8].

Kutatási évek szerint nézve viszont nagyon jelentősek az eltérések[9]: 2008=60 pont, 2012=55 pont, 2016=61 pont, 2020=67 pont (5. ábra). Mindez azért érdekes, mert a politika iránti érdeklődés és az anyagi helyzet szubjektív megítélése között kimutatható, de laza korrelációt találtunk[10]. Az[11] idő főhatáson túl meghatározó a lakóhely főhatás is[12], illetve az idő és a lakóhely interakciója is[13]. Utóbbi azt jelzi, hogy a fővárosban folyamatosan – tehát 2012-ben is – javult a mutató átlaga, illetve azt, hogy 2012 és 2020 között a kistelepülések átlaga javult a legjobban (+11 pont). Mindez adalékul szolgálhat a 2022-es választási eredmények magyarázatához is.

8 sd=22.
9 F=152,18 df=3;17.731 p<0,0001.
10 R=0,14 p=0,0003.
11 2 szempontos variancia-analízissel nézve a mutató alakulását.
12 F=77,48 df=3; 17.719 p<0,0001.
13 F7,25 df=9; 17.719 p<0,0001.

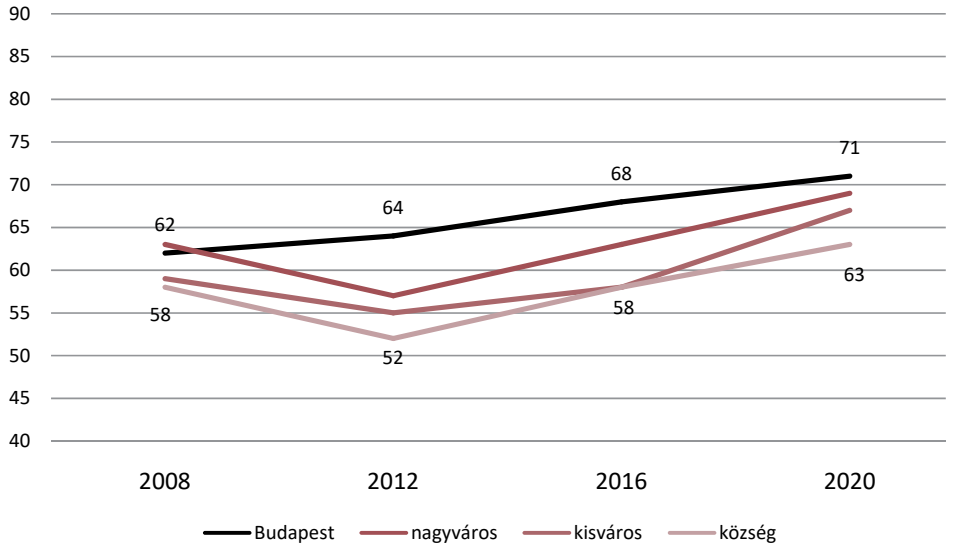

5. ábra: Az anyagi helyzet szubjektív megítélésének alakulása, a fiatalok lakóhely típusa szerinti megoszlása és a politikai érdeklődés intenzitása vonatkozásában az egyes adatfelvételi időszakokban; 100 fokú skálára vetített átlagok

A 15-29 évesek kevesebb, mint 1 százaléka érzi önmagát a „felső" társadalmi csoporthoz tartozónak, 4 százalékuk a felsőközép társadalmi csoportba sorolta önmagát, 48 százalékuk a középső, 32 százalékuk az alsóközép, 12 százalékuk pedig az alsó társadalmi csoportba sorolta önmagát (6. ábra). A társadalmi csoport és az anyagi helyzet természetesen nagyon szignifikánsan és meglehetősen szorosan korrelál egymással, de azért nem függvényszerűen szoros ez a kapcsolat[14].

A további elemzésekhez azt a néhány fiatalt, akik a felső csoportban, illetve a felsőközép csoportban érzik a társadalmi helyüket, hozzáadtuk a középső csoporthoz, és megnéztük, miként függ össze az önbesorolás a politika iránti érdeklődéssel. Azt találtuk, hogy a középosztály átlaga=30 pont, az alsóközép=26 pont, az alsó társadalmi csoport=19 pont[15]. A kutatási év és a társadalmi csoport önbesorolás interakció nem szignifikáns.

14 R=0,56 p<0,0001.
15 F=153,01 df=2; 17.675 p<0,0001.

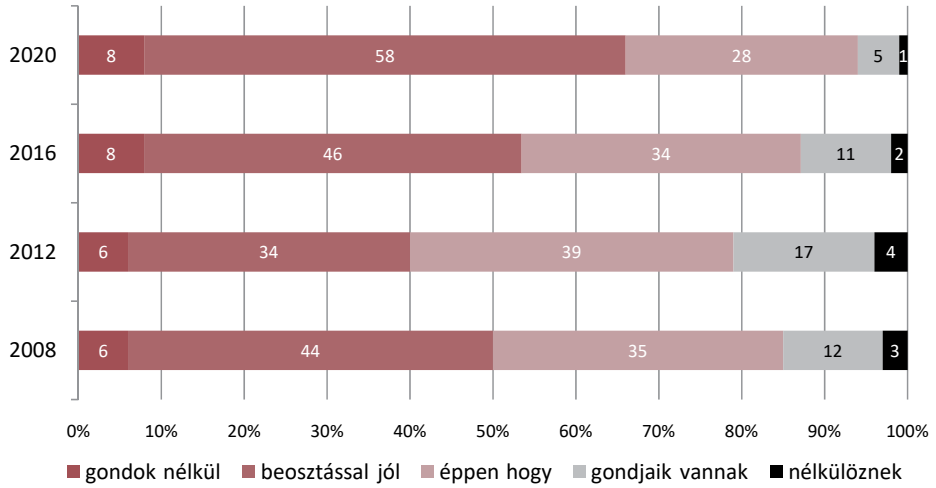

6. ábra: „Önök anyagilag gondok nélkül élnek, beosztással jól kijönnek, éppen, hogy kijönnek a jövedelmükből, hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak vagy nélkülözések között élnek?" kérdésre adott válaszok alapján a politika iránti érdeklődés alakulása (a válaszadók százalékában)

BIZTONSÁGÉRZET

A politikai véleményekre nagyon erősen hat az emberek általános biztonságérzete. Erre vonatkozó kérdések azonban csak a 2016-os és a 2020-as kérdőíveken szerepelnek. Ha az ábrán bemutatott adatokat a szokásos módon 100 fokú skálára vetítjük (egyáltalán nem=0 pont, teljes mértékben=100 pont), akkor így alakulnak a főátlagok: otthon=86 pont[16], közvetlen lakókörnyezet=81[17], saját település=81 pont[18], az országban=77 pont[19] végül az interneten=70 pont[20] (7. ábra). Természetesen minden item nagyon szignifikánsan és viszonylag szorosan korrelál az összes többi itemmel, ez azt jelenti, hogy az összes választ egyetlen attitűd alakítja, az általános biztonságérzet. Ezt az attitűdöt megbízhatóbban tudjuk mérni, ha a válaszok alapján képzett Lickert skálából kihagyjuk az internetet, mert az ezzel kapcsolatos biztonságérzet kevésbé szorosan

16 Sd=21.
17 Sd=22.
18 Sd=22.
19 Sd=23.
20 Sd=26.

korrelál a többi itemmel, mint azok egymással. A többi négy válasz alapján képzett megbízható[21] skálát a szemléletesség érdekében 100 fokú skálára kalibráltuk, és az így képzett általános biztonságérzet skála főátlaga 81 pont[22].

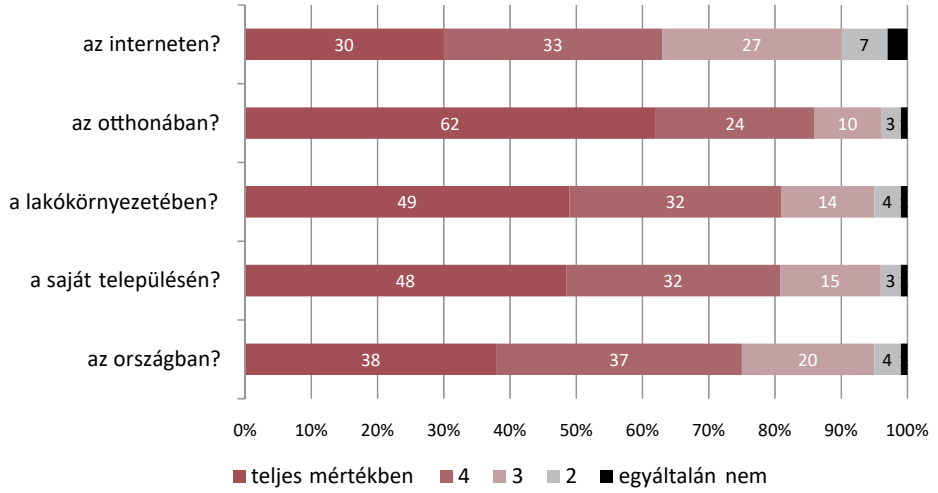

7. ábra: „Mennyire érzi biztonságban magát: …?"

A biztonságérzet skála szignifikánsan, de azért nem túl szorosan korrelál a politika iránti érdeklődéssel. Ez nem meglepő, a meglepetés a korrelációs együttható előjele[23]. A negatív előjel azt jelenti, hogy azok a fiatalok, akik az átlagosnál hajlamosabbak biztonságban érezni magukat, hajlamosak az átlagosnál kevésbé érdeklődni a politika iránt.

Az általános biztonságérzet skála átlagaira nincs jelentős hatása a kutatás évének, településtípusok szerint viszont jelentősek a különbségek, és szignifikáns a kutatási év és a lakóhely interakció is. Budapesten és a megyeszékhelyeken, valamint a megyei jogú városokban nem változott az átlag, a kisvárosokban viszont számottevően növekedett a biztonságérzet átlaga, a kistelepüléseken pedig csökkent (8. ábra), ami – bár az adatok 2020-asok – ha az azóta eltelt időszakban nem történt trendforduló, újabb adalék lehet a 2022-es választási részvételhez (a növekvő részvételhez csökkenő biztonságérzet társul).

21 Reliábilis, Cronbach α=0,89.
22 Sd=19.
23 R=-0,13, p<0,0001.

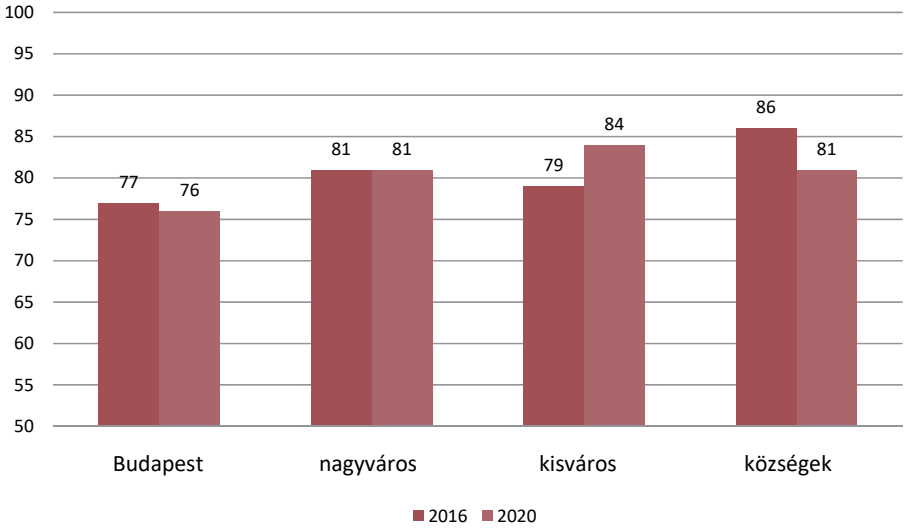

8. ábra: Az általános biztonságérzet skála alakulása, 100 fokú skálára vetített átlagok

Az internet biztonságának megítélésénél – szemben az általános biztonságérzettel – viszont nagyon is számít a kutatás éve: 2016=72 pont, 2020=67 pont[24]. Ez vélhetőleg annak köszönhető, hogy az úgynevezett fake news viszonylag friss jelenség, és kb. 5-6 éve kezdte elárasztani a világhálót, illetve annak magyar nyelvű szegmensét.

AZ ELMÚLT 10 ÉV

Arra a kérdésre, hogy miként alakultak különböző dolgok az elmúlt 10 évben, a 15-29 éves fiatalok – koruknál fogva – nem feltétlenül tudnak saját élmények alapján válaszolni. Arról viszont elvileg mindenkinek lehet és a legtöbbször van is véleménye, hogy milyen a jelen helyzet a közelmúlthoz képest, illetve mi a változások iránya (9., 10., 11., 12., 13. ábra). Három kérdés minden kutatási évben szerepelt a kérdőíveken, két kérdés viszont csak 2016-ban és 2020-ban. A válaszmegoszlásokat nézve megint csak azt látjuk, hogy 2012 egyfajta mélypont volt, később viszont kezdett optimistává válni a 15-29 évesek véleménymegoszlása. A 2020-as válaszok azonban kicsit sötétebb képet festenek, mint a 2016-osok, különösen az ország gazdasági helyzete esetében. Ugyanakkor 2012 és 2016

24 T=6,07 df=3.917 p<0,0001.

között hatalmasat javult az életszínvonal megítélése Magyarországon, és a 2020-as vélemények is sokkalta kedvezőbbek, mint a 2016 előttiek.

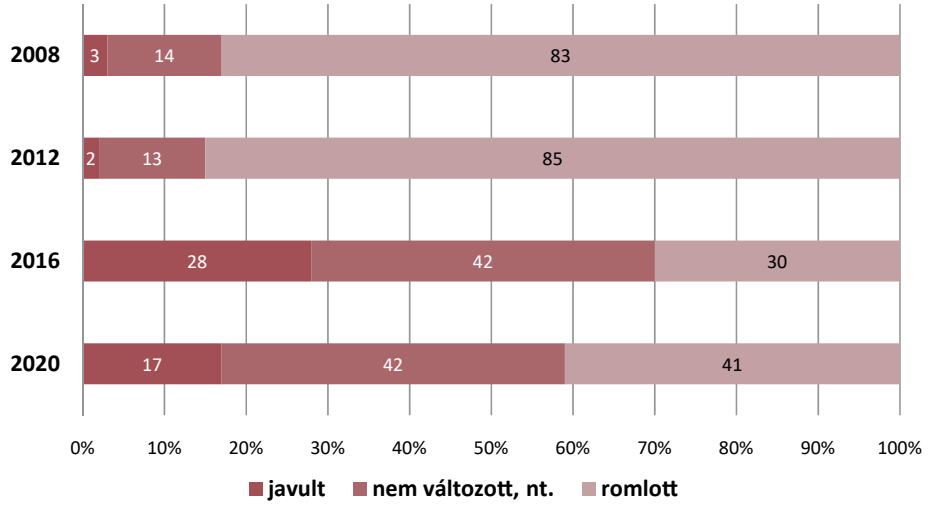

9. ábra: „Hogyan változott az elmúlt 10 évben az ország gazdasági helyzete?"

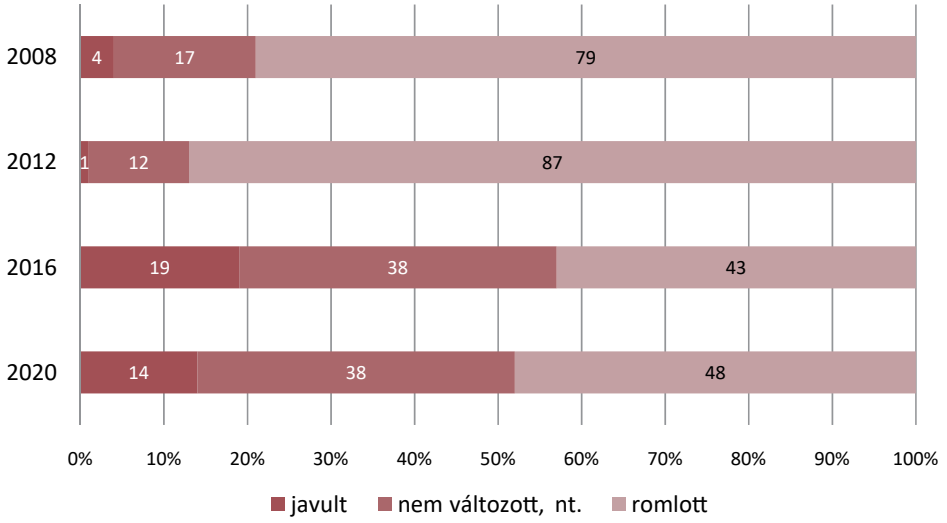

10. ábra: „Hogyan változott az elmúlt 10 évben az emberek életszínvonala?"

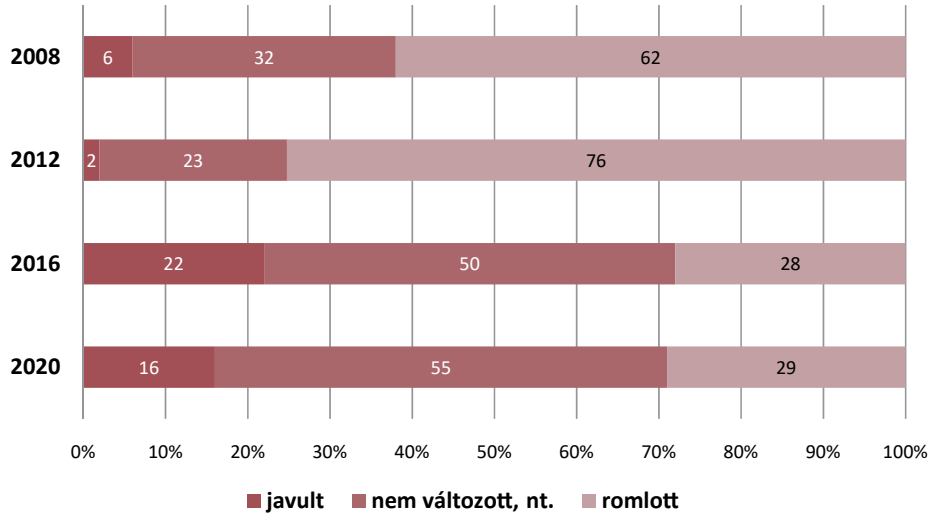

11. ábra: „Hogyan változott az elmúlt 10 évben az Ön családjának anyagi helyzete?"

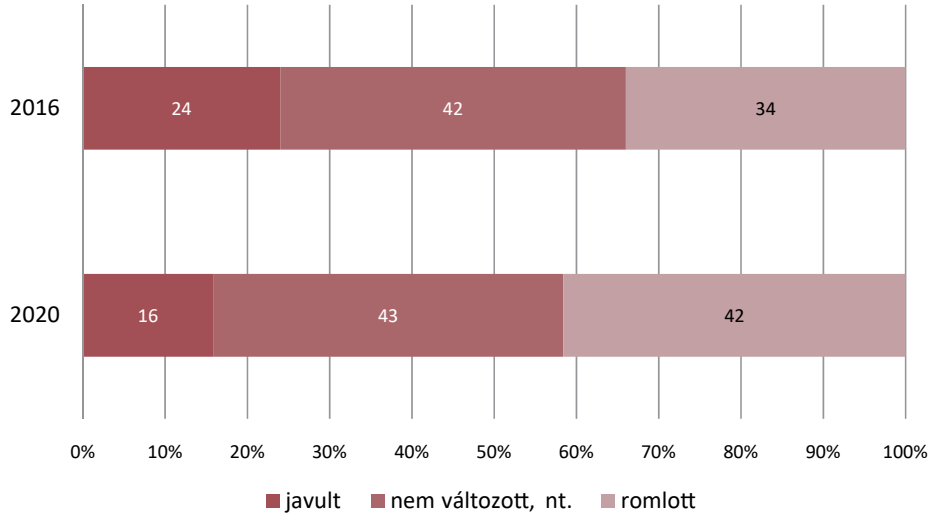

12. ábra: „Hogyan változott az elmúlt 10 évben az ország nemzetközi pozíciója?"

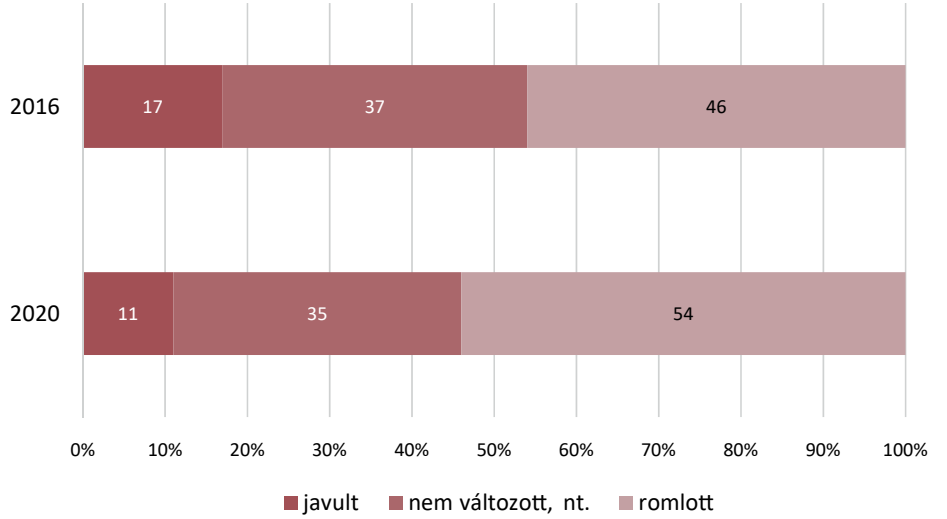

13. ábra: „Hogyan változott az elmúlt 10 évben az emberek hangulata?"

A további elemzések egyszerűsítése és szemléletessé tétele érdekében az ábrákon ismertetett válaszokat mérleg-indexekre vetítettük: javult=+100 pont, nem változott, nem tudja=0 pont, romlott=-100 pont.

A három, minden kutatásban szereplő kérdés jelentősen és szorosan korrelál egymással, így a 3 válasz átlaga finoman és megbízhatóan[25] méri a 10 éves távlatú változások megítélését alakító attitűdöt. A mutató főátlaga -62 pont, tehát erősen negatív, és nagyon-nagyon erősen szignifikáns a kutatási év hatása[26]. De nem csak idő szerint változik a mutató, hanem meglehetősen hat rá a társadalmi csoport önbesorolás is, továbbá erősen szignifikáns a kutatási év és az önbesorolás interakció is[27]. Utóbbi abból adódik, hogy a középosztálybeli fiatalok körében lényegesen nagyobb volt a véleményjavulás 2012 és 2016 között, mint azok körében, akik az alsó osztályba sorolták önmagukat (14. ábra).

Figyelemre méltó, hogy a politika iránti érdeklődés nagyon szignifikánsan, de azért csak lazán pozitívan korrelál a változás megítélésével[28]. Ez azt jelenti, hogy valamivel nagyobb valószínűséggel érdeklődnek a politika iránt azok a fiatalok, akik szerint nem romlott az életminőség Magyarországon az elmúlt 10 évben, sőt, talán javult is.

25 Cronbach α=0,85.
26 F=1604,50 df=3; 18.024 p<0,000001.
27 Önbesorolás főhatás: F=199,14 df=2; 17.341 p<0,0001). Interakció: F=6,99 df=6; 17.341 p<0,0001.
28 R=+0,16 p<0,0001.

Nemek szerint nézve a mutató átlagait nem találtunk szignifikáns főhatást, ugyanakkor jelentős a kutatási év és a nem interakció[29]. 2012 és 2016 között a nők (lányok) körében nagyobbat változott a vélemény-klíma, mint a férfiak (fiúk) körében, 2008-ban és 2020-ban viszont a férfiak (fiúk) vélemény mérlege egy kicsivel kevésbé volt negatív, mint a nőké (lányoké) (15. ábra).

A korcsoport és a kutatási év interakció nem szignifikáns, a korcsoport főhatás viszont erősen az: 15-20 év= -60 pont, 21-25 év=-64 pont, 26-29 év=-64 pont. A legfiatalabb korcsoportba tartozók tehát hajlamosak kevésbé rossz véleménynyel lenni az elmúlt 10 évről, akármikor is volt az a 10 év. Talán azért is, mert ők kevésbé támaszkodnak saját tapasztalatokra, mint az idősebbek.

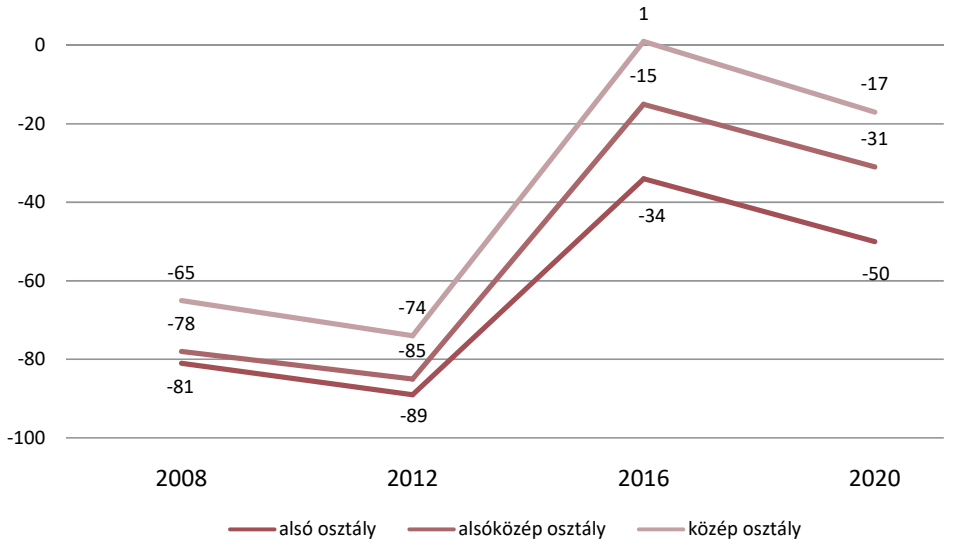

14. ábra: Az elmúlt 10 év változásainak megítélése kutatási évek és társadalmi csoport önbesorolások szerint, mérleg-indexre vetített átlagok

29 F=8,40 df=3,18.017 p<0,00001.

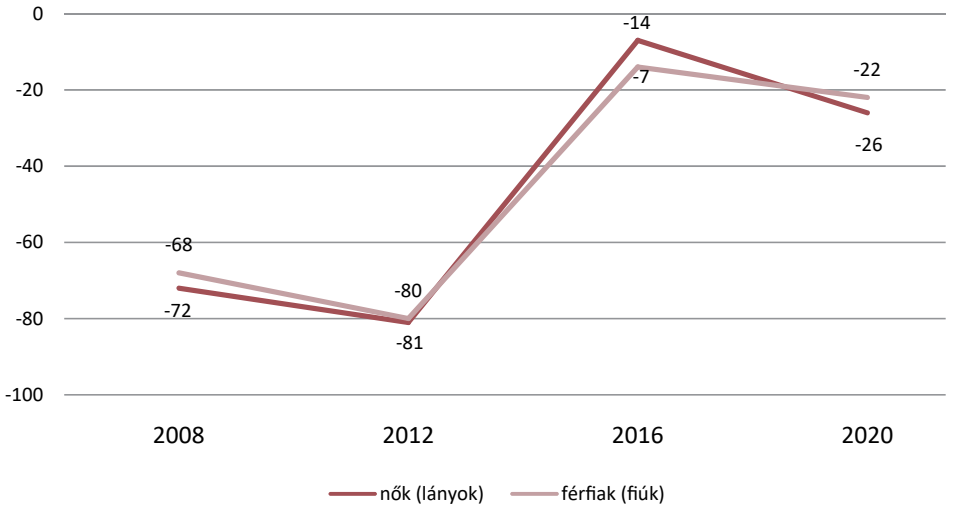

15. ábra: Az elmúlt 10 év változásainak megítélése kutatási évek és nemek szerint mérleg-indexre vetített átlagok

Végül azt találtuk, hogy jelentősen meghatározó a lakóhely főhatás: a fővárosi -54 ponttal szemben a kisvárosok főátlaga -64 pont, a községekben élők körében pedig -65 pont[30]. A szignifikáns interakció[31] pedig annak köszönhető, hogy a Budapesten élők körében lényegesen nagyobb volt a vélemény-javulás 2012 és 2016 között, mint vidéken (16. ábra).

30 F=24,24 df=3; 18.009 p<0,00001.
31 F=10,20 df=9; 18.009 p<0,00001.

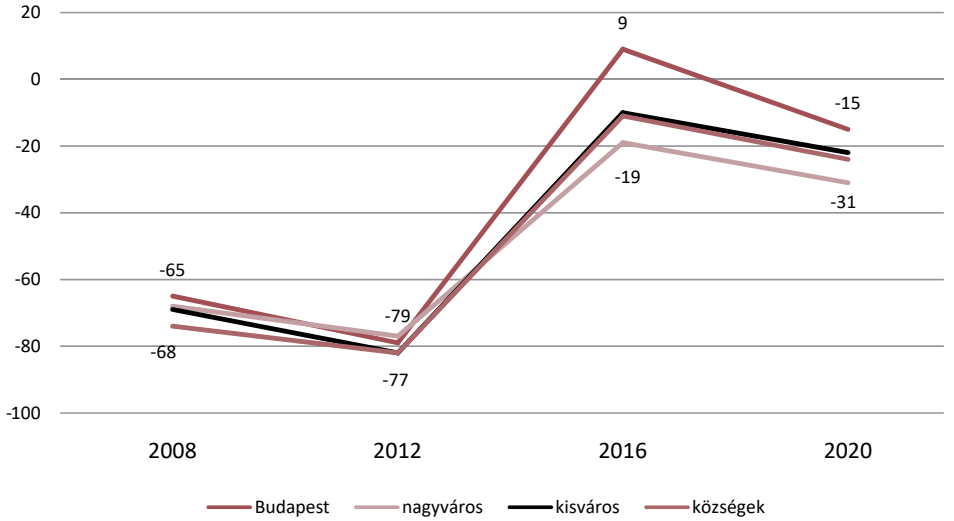

16. ábra: Az elmúlt 10 év változásainak megítélése kutatási évek és településtípusok szerint, mérleg-indexre vetített átlagok

BIZALOM

A 2016-os és a 2020-as kutatásokban 12 olyan item szerepelt a kérdőíveken, melyek azt firtatták, hogy mennyire bíznak ezekben a fiatalok, a többi felmérésből azonban hiányzott a politikusokra és a civil szervezetekre vonatkozó kérdés.

Az ábrákon ismertetett válaszokat mérleg-indexre vetítettük: egyáltalán nem= -100 pont, inkább nem=-50 pont, nem tudja=0 pont, inkább igen=+50 pont, teljesen=+100 pont. Tehát a negatív előjel, bizalmatlanságot, a pozitív pedig bizalmat jelez. Először is azt találtuk, hogy az összevont főátlag a 12 item közül 5 esetben pozitív, 7 esetben viszont negatív. Később látni fogjuk, hogy a bizalomra nagyon erősen hat az adatfelvétel éve, és a mindig szereplő itemeknél vagy 2008 (a 2. Gyurcsány-kormány félideje), vagy 2012 (a 2. Orbán-kormány félideje) volt a mélypont. Ennek ellenére azért azt is látni kell, hogy hol a helye a politikusoknak, illetve a civil szervezeteknek a bizalmi rangsorban, noha ezek csak 2016-ban és 2020-ban szerepeltek a kérdőíveken (17., 18., 19., 20., 21., 22. ábra).

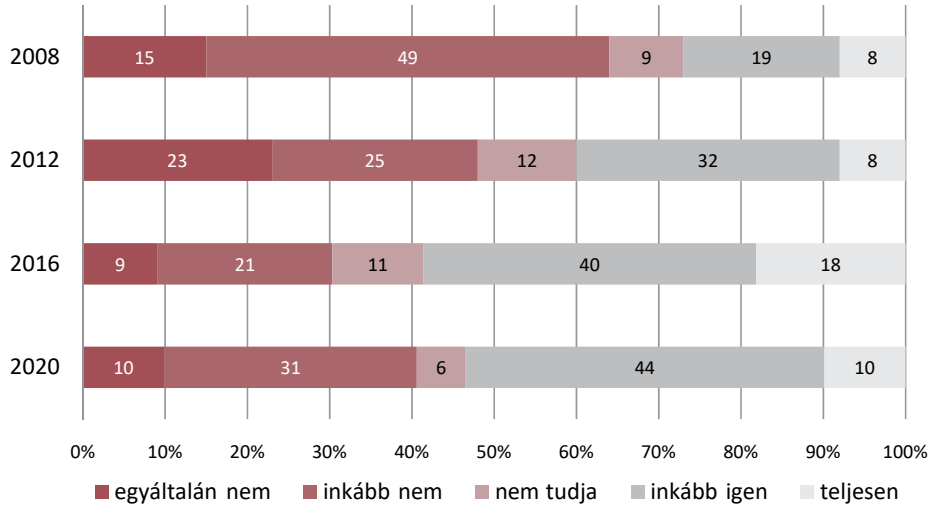

17. ábra: „Mennyire bízik Ön az Alkotmánybíróságban[32]?"

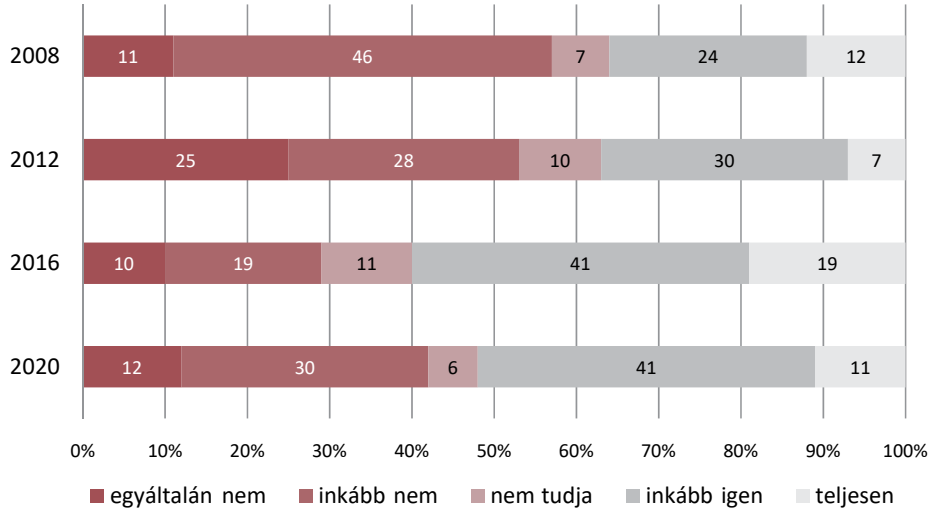

18. ábra: „Mennyire bízik Ön a köztársasági elnökben[33]?"

32 Chi négyzet=1041 df=12 p<0,000001 N=12.302.
33 Chi négyzet=953 df=12 p<0,000001 N=12.309.

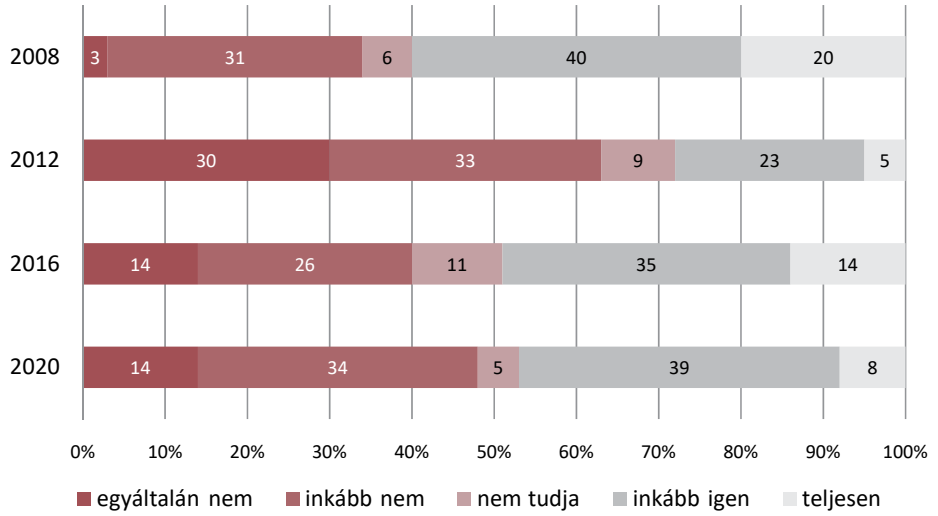

19. ábra: „Mennyire bízik Ön az országgyűlésben[34]?"

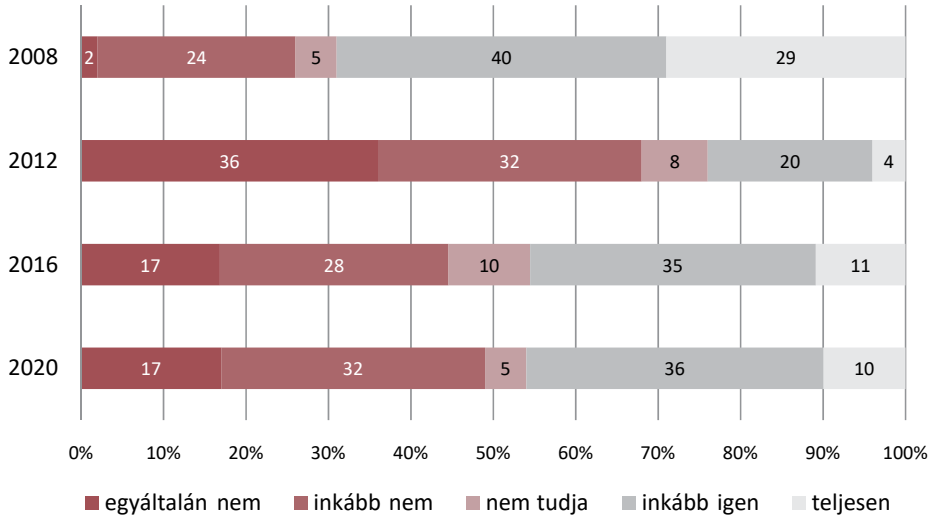

20. ábra: „Mennyire bízik Ön a kormányban[35]?"

34 Chi négyzet=1395 df=12 p<0,000001 N=12.310.
35 Chi négyzet=2163 df=12 p<0,000001 N=12.308.

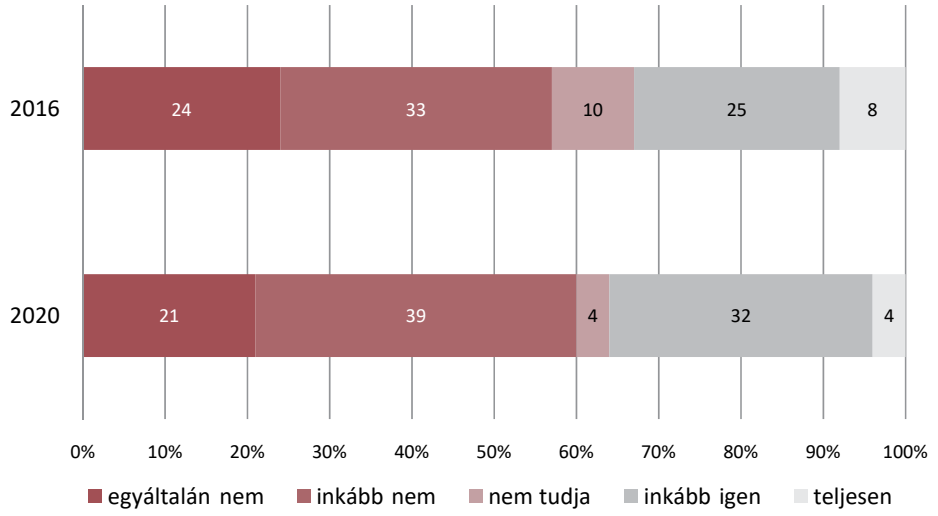

21. ábra: „Mennyire bízik Ön a politikusokban[36]?"

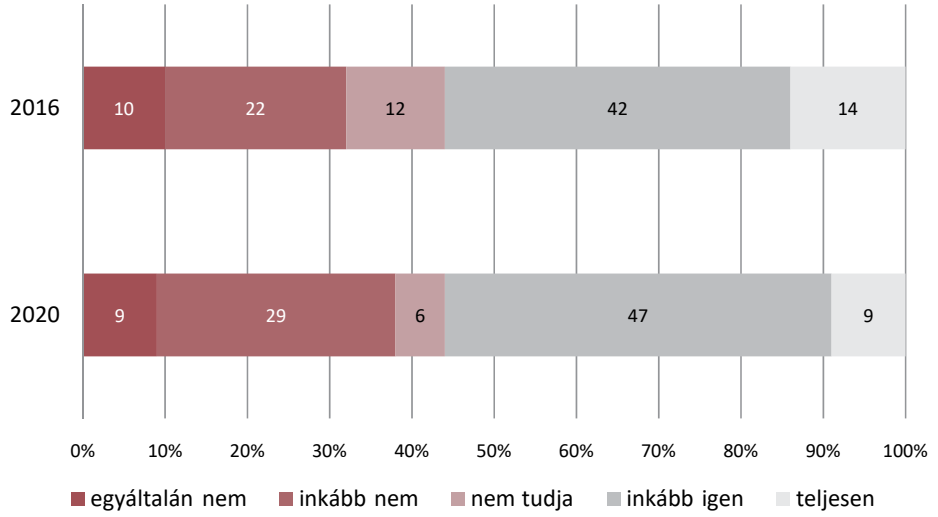

22. ábra: „Mennyire bízik Ön a civil szervezetekben?"

36 Chi négyzet=82 df=4 p<0,0001 N=3.397.

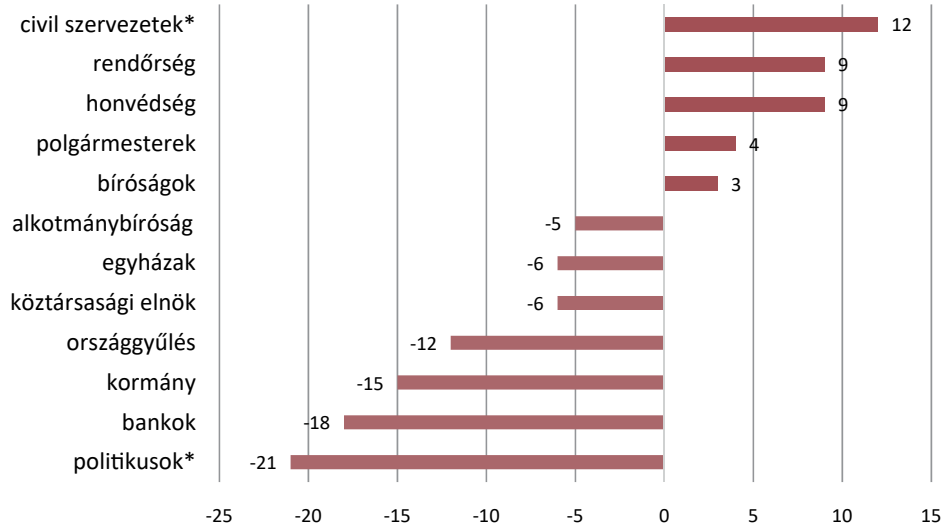

23. ábra: Az intézmények iránti bizalom – 2020[37]

Ha megvizsgáljuk a 10 minden kutatásban szereplő intézmény iránti bizalom együttjárásait (23. ábra), akkor azt látjuk, hogy mind a 10 item nagyon erősen és szorosan korrelál az összes többi intézmény iránti bizalommal, azaz döntően egyetlen attitűd, az intézményrendszer iránti általános bizalom alakítja az összes választ. Ezt az attitűdöt megbízhatóan[38] méri a 10 válasz átlaga. Ennek összevont főátlaga -4 pont, de erősen szignifikáns a kutatási évek főhatása[39]. A mélypont 2012, ugyanakkor 2016-ban és 2020-ban határozottan pozitív volt a mutató átlaga.

Az általános bizalom-index jelentősen és viszonylag szorosan, de azért távolról se függvényszerűen szorosan korrelál a 10 éves távlatú változások megítélését mérő skálával[40] és a biztonságérzet skálával[41] (24. ábra).

A férfiak, fiúk körében egy kicsit negatívabb a bizalom-index főátlaga (-5 pont), mint a nők, lányok körében (-3 pont), de ez a kis különbség is szignifikáns ilyen nagy minta esetében[42]. A kutatási év és a nemek közötti interakció viszont erősen szignifikáns[43]. Ez abból adódik, hogy a nők körében látványosabban javult a bizalom-index átlaga 2012 és 2016 között, mint a férfiak körében (25. ábra).

37 Chi négyzet=99 df=4 p<0,0001 N=3.397.
38 Cronbach α=0,91.
39 F=231,56 df=3; 12.284 p<0,00001.
40 R=0,36 p<0,0001.
41 R=0,27 p<0,0001.
42 F=4,43 df=1; 12.285 p=0,035.
43 F=7,36 df=3; 12.285 p<0,0001.

Életkori csoportok szerint nézve azt találtuk, hogy a korcsoport főhatás nem szignifikáns, a korcsoport és a kutatási év interakció viszont nagyon erősen az[44]. Tehát életkori csoportok szerint nézve sem párhuzamos a mutató alakulása. Ez abból adódik, hogy 2012-ben vidéken erőteljesebb volt a bizalom-index beszakadása, mint Budapesten (26., 27. ábra).

Végül azt találtuk, hogy erőteljes a társadalmi csoport önbesorolás főhatása[45], továbbá az önbesorolás és a kutatási év interakció is[46]. Általában az alsó társadalmi csoport körében a legalacsonyabb a bizalom-index átlaga, kivéve 2008-ban (28. ábra).

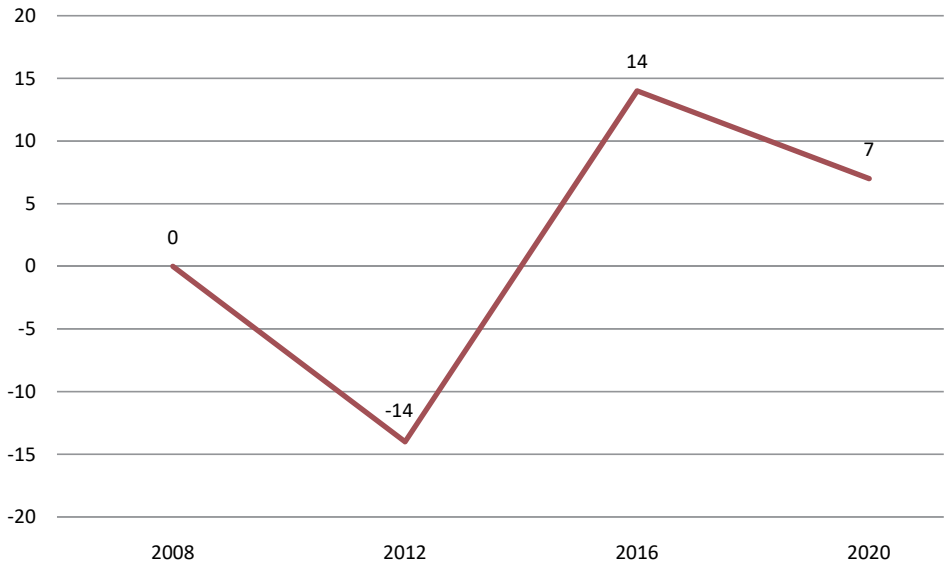

24. ábra: Az intézményrendszer iránti általános bizalom alakulása, mérleg-index átlagok

44 F=5,01 df=6; 12.285 p<0,0001.
45 F=25,54 df=2; 11.751 p<0,0001.
46 F=7,38 df=6; 11.751 p<0,0001.

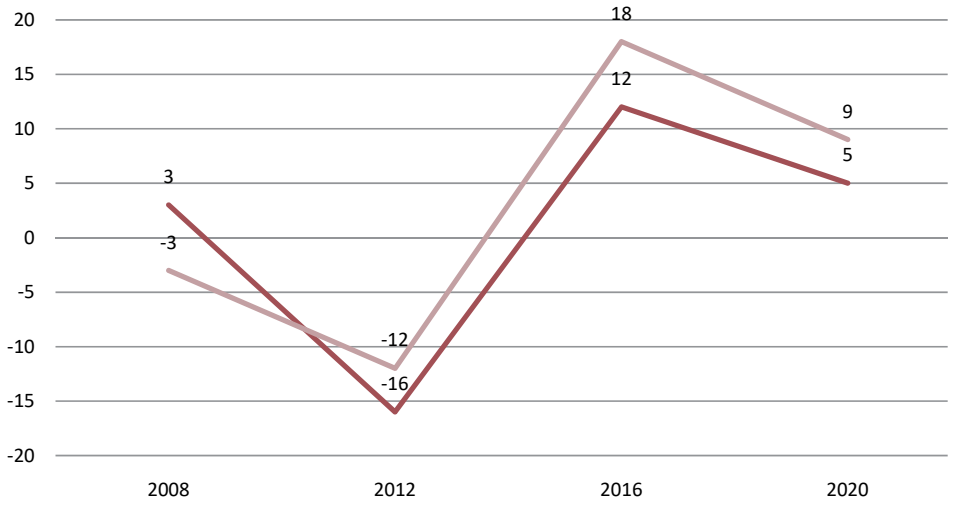

25.ábra: Az intézményrendszer iránti általános bizalom alakulása nemek szerint, mérleg-index átlagok

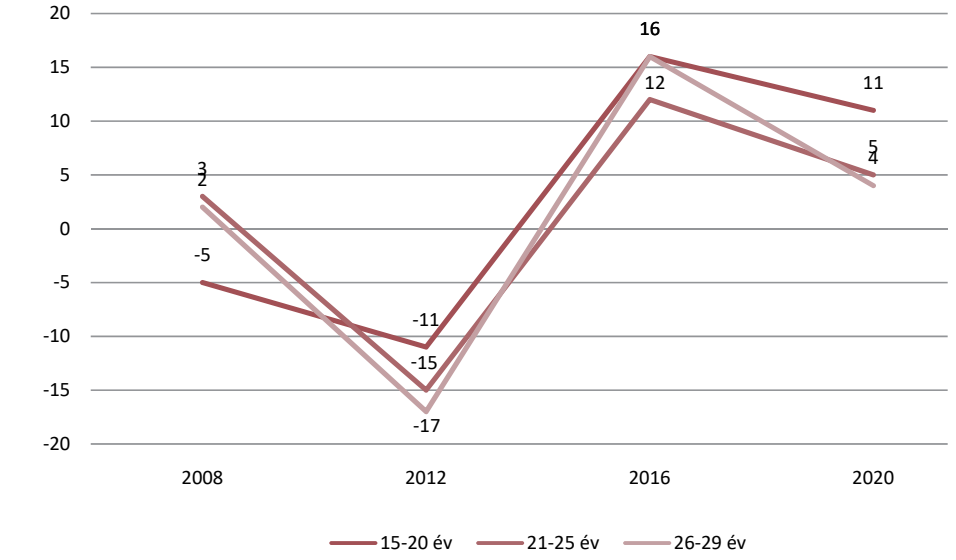

26 ábra: Az intézményrendszer iránti általános bizalom alakulása életkori csoportok szerint, mérleg-index átlagok

27. ábra: Az intézményrendszer iránti általános bizalom alakulása településtípusok szerint, mérleg-index átlagok

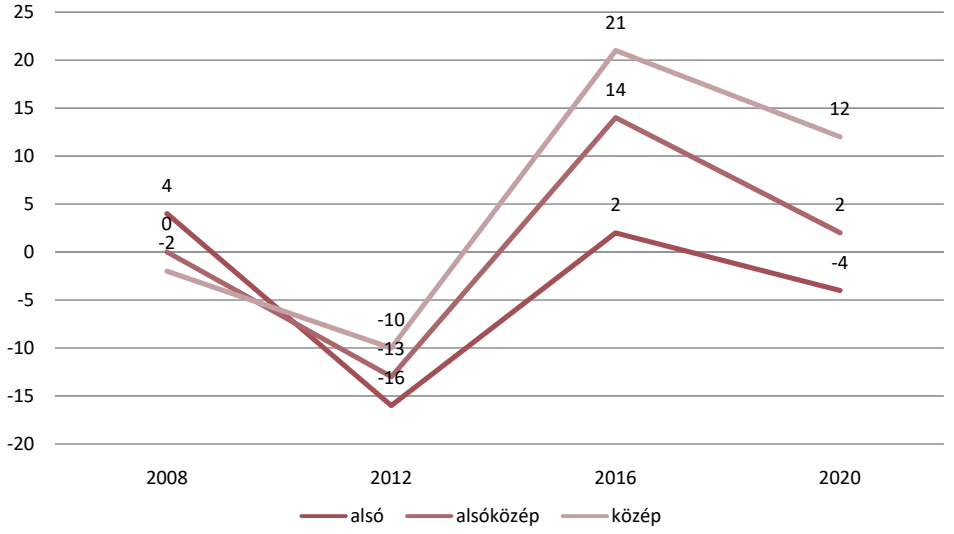

28. ábra: Az intézményrendszer iránti általános bizalom alakulása társadalmi csoport önbesorolás szerint, mérleg-index átlagok

ELÉGEDETTSÉG

Elégedettség kérdések ugyan szerepeltek a 2008-as kérdőíven is, azonban ekkor más volt a skálázás, így csak a 2016-os és a 2020-as eredményeket tudjuk egybevetni egymással. Az eredetileg ötfokú skálán adott válaszokat a szokásos módon 100 fokú skálára vetítettük: egyáltalán nem=0 pont, teljesen=100 pont. Először is azt találtuk, hogy a 15-29 éves fiatalok a baráti kapcsolataikkal a legelégedettebbek (81 pont) és legkevésbé elégedettek a munkavállalási lehetőségeikkel (61 pont) (29. ábra).

A kérdőíveken szereplő 9 elem közül 4-nél szignifikáns a változás, de valójában csak a baráti kapcsolatoknál[47] és a partnerkapcsolatoknál[48] igazán jelentős az időhatás. Ennek viszont aligha tulajdoníthatunk politikai, közéleti okokat (30. ábra).

A válaszok együttjárását nézve azt találtuk, hogy mind a 9 item jól illeszkedik egy skálához, ami az egyedi válaszoknál finomabban és megbízhatóbban méri a fiatalok általános elégedettségét. A 9 válasz átlagaként képzett mutató átlaga nem függ a kutatás évétől, ugyanakkor a mutató nagyon szignifikánsan és viszonylag szorosan korrelál a biztonságérzet skálával[49] és az intézményrendszer iránti általános bizalom skálával[50]. Az általános elégedettség mutató jelentősen korrelál a változások megítélése skálával is, de itt lazább az összefüggés[51].

Településtípusok szerint nézve azt találtuk, hogy markáns a lakóhely főhatása[52], illetve a kutatási év és a lakóhely interakció is[53]. Mindez abból adódik, hogy a megyeszékhelyen megyei jogú városokban élők általános elégedettség mutatója jelentősen romlott 2016 és 2020 között (31. ábra).

Végül azt találtuk, hogy nagyon erős a társadalmi csoport önbesorolások hatása[54], és szignifikáns ennek interakciója a kutatás évével[55] (32. ábra).

47 F=88.24 df=1; 3.784 p<0,0001.
48 F=14,75 df=1; 3.784.
49 R=0,36.
50 R=0,30.
51 R=0,14.
52 F=7,94 df=3; 3.426 p<0,001.
53 F=8,65 df=3, 3.426 p<0,0001.
54 F=69,19 df=2,3.286 p<0,0001.
55 F=5,95 df=2; 3.286.

29 ábra: „Mennyire elégedett Ön a következőkkel?" 100 fokú skálára vetített átlagok

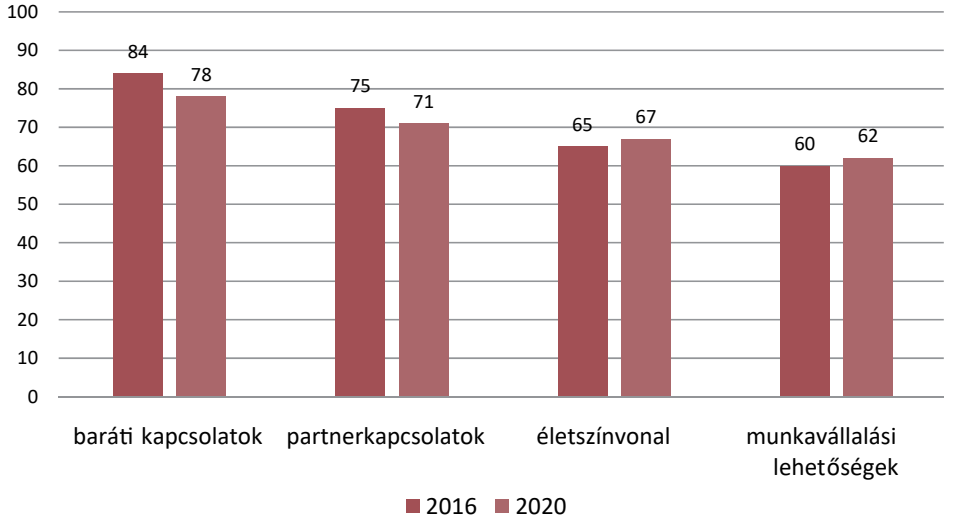

30. ábra: „Mennyire elégedett Ön a következőkkel?" 100 fokú skálára vetített átlagok

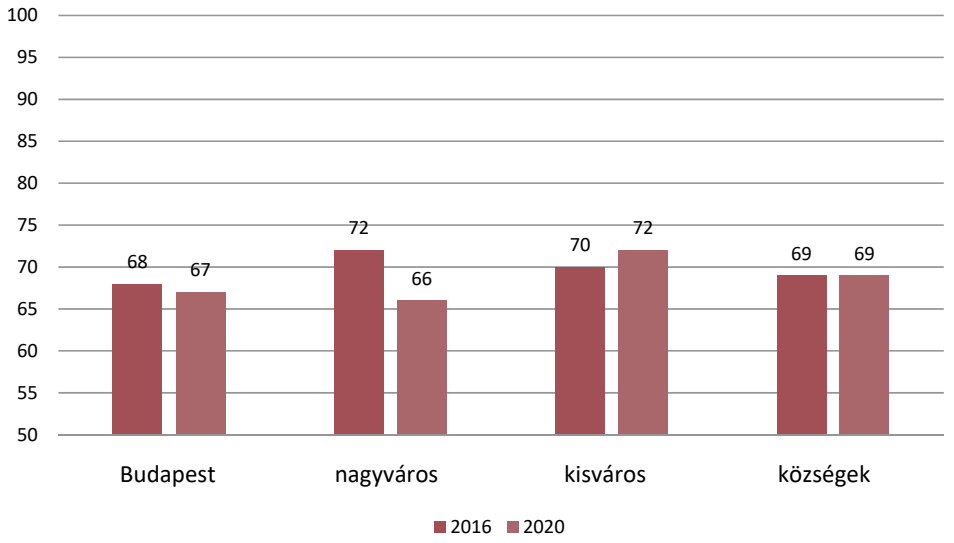

31. ábra: Az általános elégedettség skála lakóhely szerint, 100 fokú skálára vetített átlagok

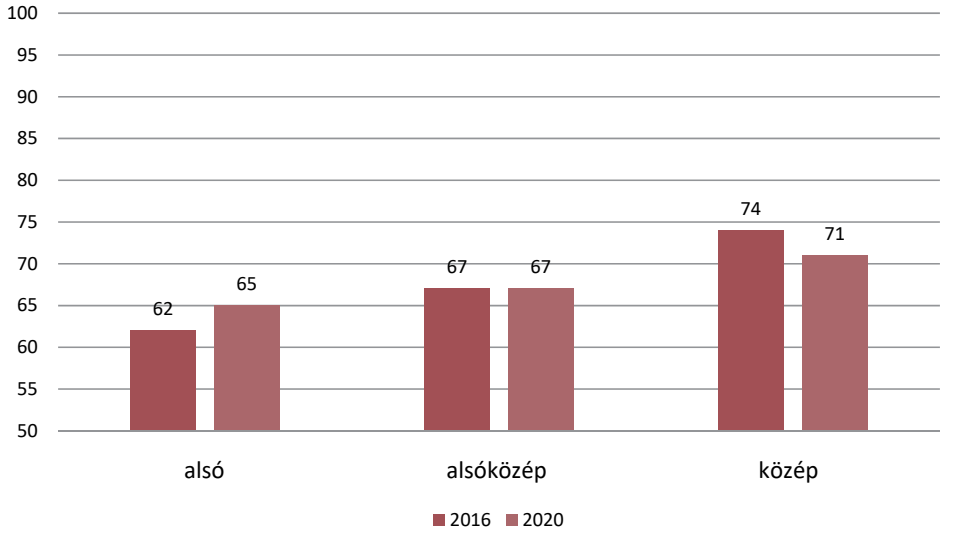

32. ábra: Az általános elégedettség skála társadalmi csoport önbesorolások szerint, 100 fokú skálára vetített átlagok

RÉSZVÉTEL

A 4 kutatás során megkérdezett 18.403 15-29 éves fiatal 6 százaléka mondta azt, hogy részt vett már politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírásában, némileg meglepő módon aláírások gyűjtésben már 8 százalékuk vállalt szerepet, bejelentett demonstráción, tűntetésen, utcai felvonuláson pedig 4 százalékuk vett részt. A fiatalok nagy többsége (88%) viszont nem vett részt ezek közül egyik politikai, közéleti akcióban sem, 1 százalékuk azonban részt vett mind a 3-félében, 3 százalékuk 2-félében, 8 százalékuk pedig egyben a 3 közül.

A „most vasárnapi" parlamenti választáson mindössze az összes fiatal 26 százaléka ígérte biztosra a részvételét, preferált pártja pedig 45 százalékuknak volt. Ezek az adatok azt jelzik, hogy a 15-29 éves korosztályban kisebbségben vannak azok, akik aktív résztvevői a politikának (biztosan szavaznak, van kedvenc pártjuk és a politikai akciókban való részvétel sem teljesen idegen tőlük). Ezen a rétegen kívül el tudunk különíteni egymástól két másik csoportot: a relatív többség teljesen apolitikus, és vannak, akik kötelességtudóan viszonyulnak a politikához: a választási részvételt biztosra ígérik, vagy legalább valószínűsítik, és/vagy van kedvenc pártjuk. Kutatási évek szerint nézve azonban nagyon eltérő e három csoport aránya, mint ahogy a választási részvételhez való viszonyulások aránya is (33., 34. ábra).

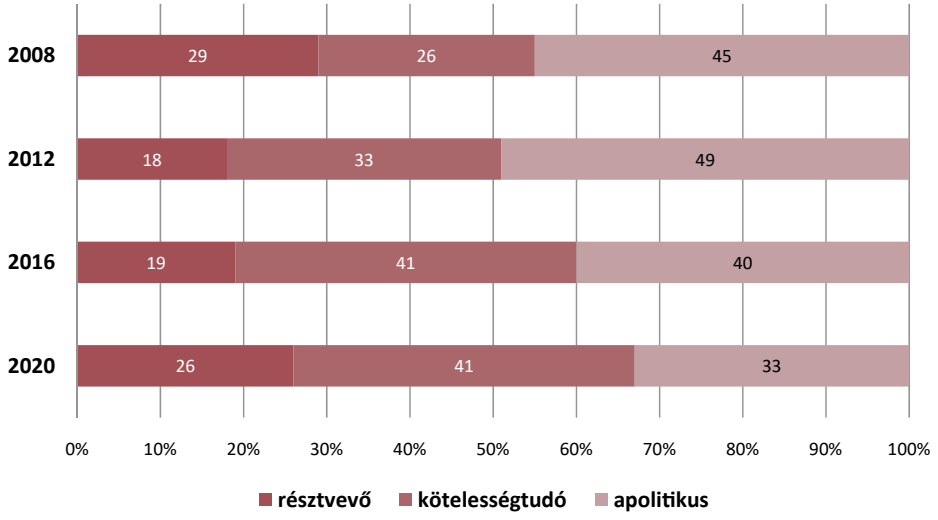

33. ábra: A 15-29 éves fiatalok politikához viszonyulásának alakulása[56]

56 Chi négyzet=505,81 df=6 p<0,0001 N=18.403.

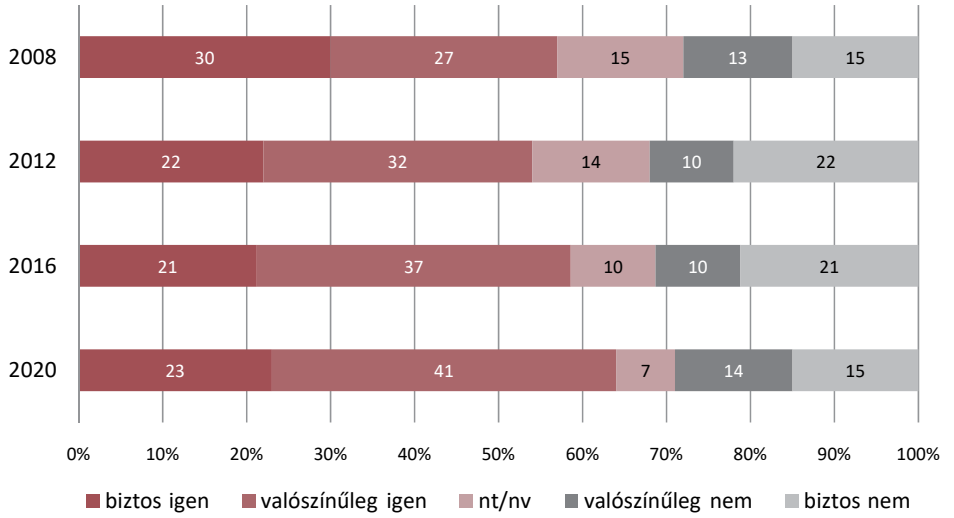

34. ábra: „Ha most vasárnap parlamenti választást tartanának, Ön elmenne szavazni (ha már jogosult lenne)[57]?"

A férfiak, fiúk és a nők, lányok körében alig különbözőek a csoportarányok, és ez azt jelzi, hogy a fiatal hölgyek már nem feltétlenül „úri huncutságként" viszonyulnak a politikához.

Életkori csoportok szerint nézve a csoportarányokat azt találtuk, hogy a 18. életév valós választóvonal. Ez alatt 57% az apolitikus fiatalok aránya, e fölött viszont 41 százalékra csökken az arányuk. Továbbá az is megállapítható, hogy 2012-ben a 15-18 évesek körében lényegesen kisebb a hipotetikusan résztvevők aránya, mint 2008-ban, illetve a későbbi adatfelvételekben (34. ábra).

Végül az is figyelemre méltó, hogy társadalmi csoport önbesorolások szerint is jelentősen különböznek a csoport arányok, és ennek a hatásnak nincs interakciója az adatfelvétel évével (35. ábra).

Némileg meglepő módon a fővárosi fiatalok nagyobb valószínűséggel sorolódtak az apolitikus csoportba, mint a vidékiek, ugyanakkor a potenciális résztvevők aránya azért a fővárost is magába foglaló Közép-Magyarország statisztikai régióban a legmagasabb – 27 százalék – szemben a 24 százalékos főátlaggal (36 ábra).

57 Chi négyzet=509,84 df=12 p<0,0001 N=18.403.

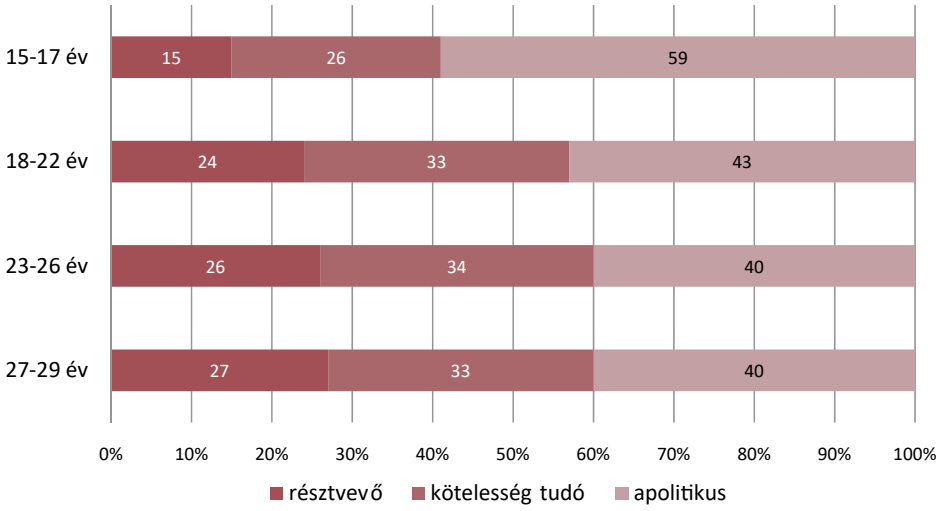

34. ábra: Politikához viszonyulás életkori csoportok szerint[58]

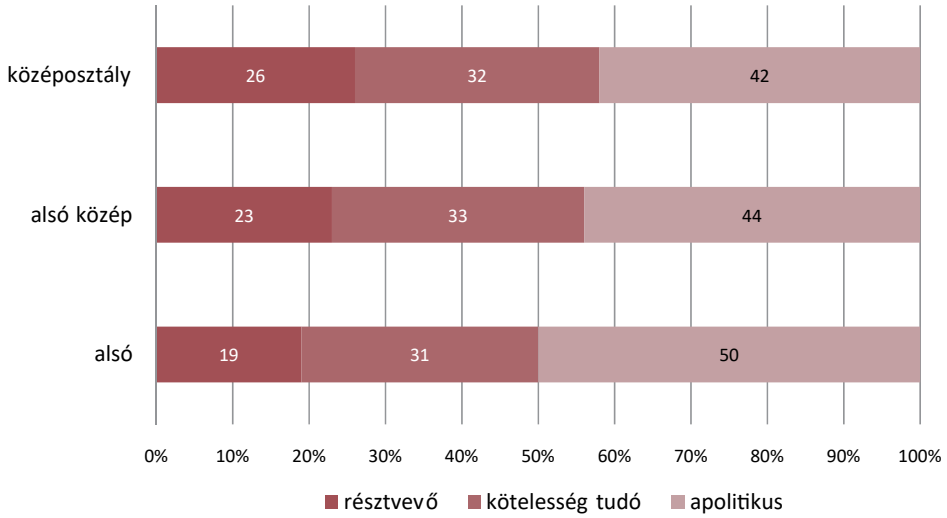

35. ábra: Politikához viszonyulás társadalmi csoport önbesorolás szerint[59]

A szemléletesség és az elemzés egyszerűsítése érdekében a részvételi szándékra vonatkozó válaszokat mérleg-indexre vetítettük: biztos igen=100 pont, valószínűleg igen=50 pont, nt/nv=0 pont, valószínűleg nem=-50 pont, biztos nem=-100 pont. Igazán jelentős interakciót csak településtípus és kutatási év

58 Chi négyzet=389,60 df=6 p<0,0001 N=18.403.
59 Chi négyzet=65,88 df=4 p<0,001 N=18.403.

szerint nézve[60] találtunk. Budapesten nagyon másként alakult a 15-29 évesek szavazókedve, mint vidéken.

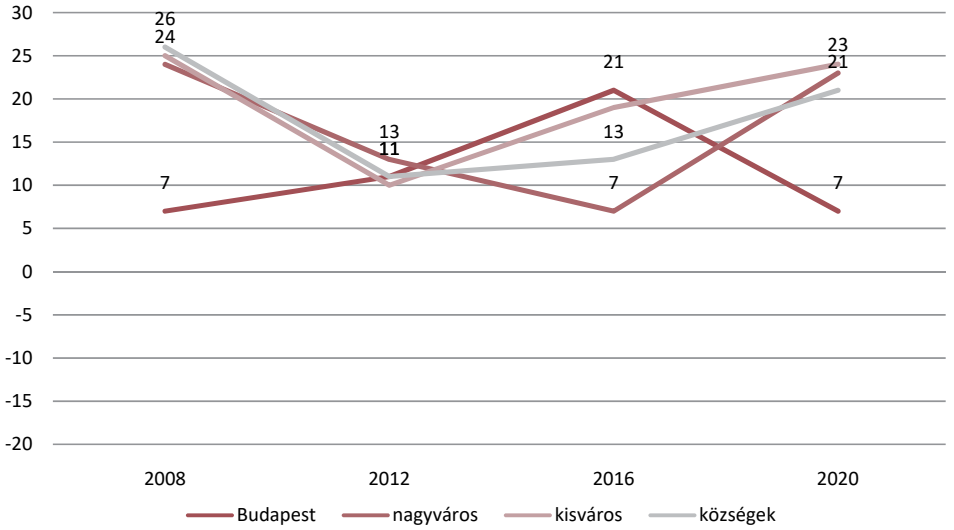

36. ábra: A szavazókedv mérlegeinek alakulása településtípusok szerint, mérleg-index átlagok

TÁRSADALMI TÁVOLSÁG

2016-ban és 2020-ban szerepelt a kérdőíveken egy kérdésblokk, amely azt vizsgálta, hogy mennyire engednék társadalmilag közel magukhoz 9 népcsoport tagjait a 15-29 éves fiatalok. A legfontosabb, hogy mind a 9 népcsoport esetében sokkalta toleránsabbaknak bizonyultak a 2020-ban kérdezett fiatalok, mint a 2016-ban kérdezettek. Ennek nem nagyon lehet más oka, mint az, hogy 2016-ban „csúcsra járatva" dübörgött a migránsellenes propaganda, 2020-ban viszont már nem a migránsok jelentették a kormány számára az elsődleges célpontot. A táblázatokban ismertetett válaszokat 100 fokú társadalmi távolság skálákra vetítettük: a családjába fogadná (házastársként is)=0 pont, elfogadná lakótársnak=17 pont, legfeljebb munkatársként fogadná el=33 pont, legfeljebb szomszédnak fogadná el=50 pont, legfeljebb egy városban/faluban lakna vele=67 pont, legfeljebb egy országban lakna vele=83 pont, egy országban se lakna vele=100 pont.

60 F=6,22 df=3; 18.403 p<0,0001.

Ahogyan az a szakirodalom szerint várható volt, mind a 9 társadalmi távolság mutató erőteljesen és eléggé szorosan korrelál az összes többi mutatóval (1. táblázat). Az előítéletesség generalizált attitűd, ami különböző intenzitással jelentkezik különböző társadalmi csoportok, népek esetében, de mégiscsak egy alapattitűdről van szó, amit jól mér – más kutatásokhoz hasonlóan – a 9 mutató alapján képzett Bogardus skála[61]. Településtípusok szerint nézve a Bogardus skálát azt találtuk, hogy nagyon szignifikáns a kutatási év főhatás, szignifikáns a lakóhely hatás, és szintén erős a kutatási év és a lakóhely interakció. Társadalmi csoport önbesorolás szerint viszont csak a két főhatás szignifikáns (37., 38., 39. ábra).

61 Cronbach α=0,92.

	határon túli magyar[62]		cigány/roma[63]		zsidó[64]		román[65]		muszlim[66]		bevándorló[67]		ukrán[68]		szerb[69]		szlovák[70]	
	2016	2020	2016	2020	2016	2020	2016	2016	2016	2020	2016	2020	2016	2020	2016	2016	2016	2020
A családjába fogadná (akár házastársként is)	21	14	17	11	9	9	3	7	2	3	1	3	3	5	2	6	1	7
Legfeljebb lakótársnak	6	8	3	3	6	6	3	5	2	3	1	3	3	4	1	5	1	5
Legfeljebb munkatársnak	13	16	11	15	11	16	5	14	5	11	4	12	8	14	6	14	4	16
Legfeljebb szomszédnak	17	19	11	15	15	20	8	18	6	11	5	13	13	17	7	18	4	20
Legfeljebb egy városban/faluban lakna vele	16	18	27	28	21	23	15	24	15	22	13	19	28	21	19	21	11	19
Legfeljebb egy országban lakna vele	11	12	14	12	16	12	13	14	17	17	18	17	22	18	22	17	15	15
Egy országban se lakna vele	11	13	15	15	15	13	21	16	45	32	51	32	19	19	37	18	57	16
Nem tudja, nem válaszolt	5	1	1	1	7	2	32	1	8	2	7	2	5	1	7	2	7	1

1. táblázat: „Milyen legközelebbi viszonyt fogadna el a felsorolt társadalmi csoportok egy-egy tagjával?"

62 Chi négyzet=88,96 df=7 N=3697 p<0,00001.
63 Chi négyzet=44,18 df=7 N=3697 p<0,00001.
64 Chi négyzet=105,50 df=7 N=3697 p<0,00001.
65 Chi négyzet=805,27 df=7 N=3697 p<0,000001.
66 Chi négyzet=217,82 df=7 N=3697 p<0,000001.
67 Chi négyzet=318,31 df=7 N=3697 p<0,000001.
68 Chi négyzet=130,73 df=7 N=3697 p<0,00001.
69 Chi négyzet=434,28 df=7 N=3697 p<0,000001.
70 Chi négyzet=105,50 df=7 N=3697 p<0,00001.

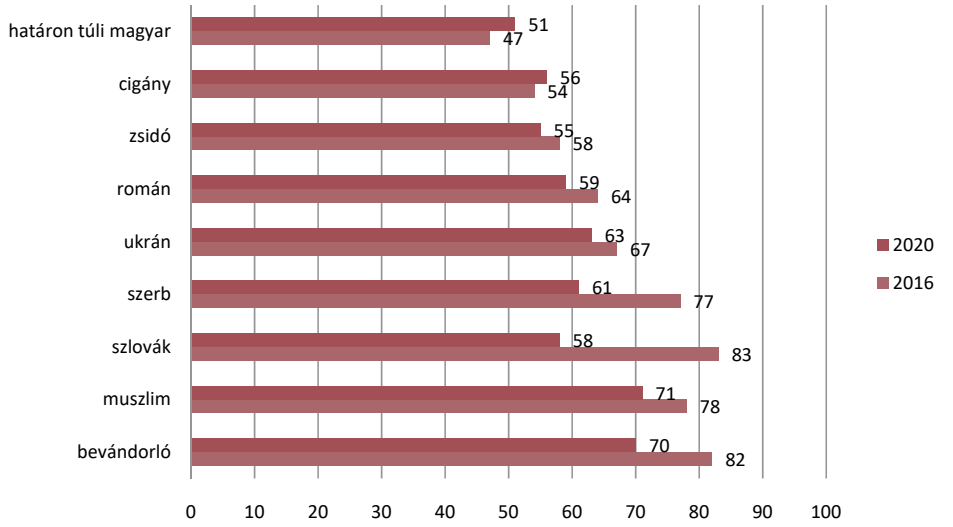

37. ábra: A 100 fokra kalibrált társadalmi távolság skálák átlagainak alakulása

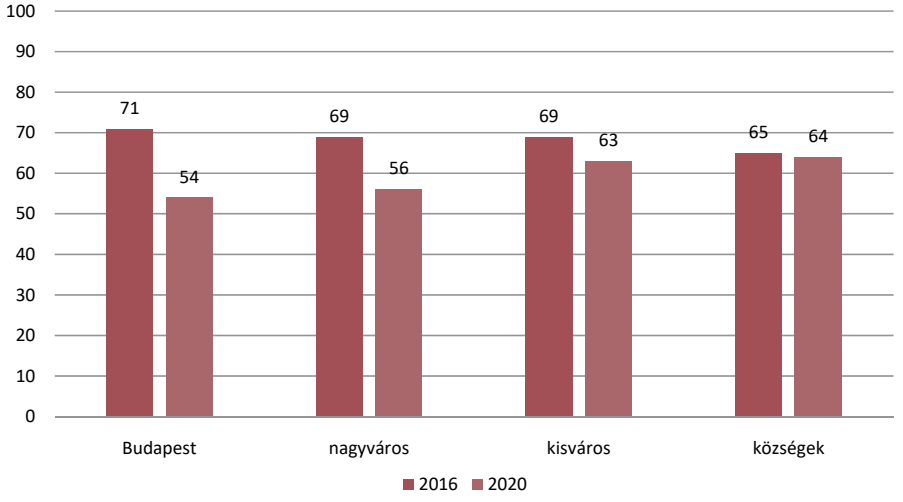

38. ábra: A 100 fokra kalibrált Bogardus skála alakulása településtípusok szerint[71]

71 Kutatási év: F=146, településtípus: F=5; interakció=221, p<0,0001 (minden hatásnál).

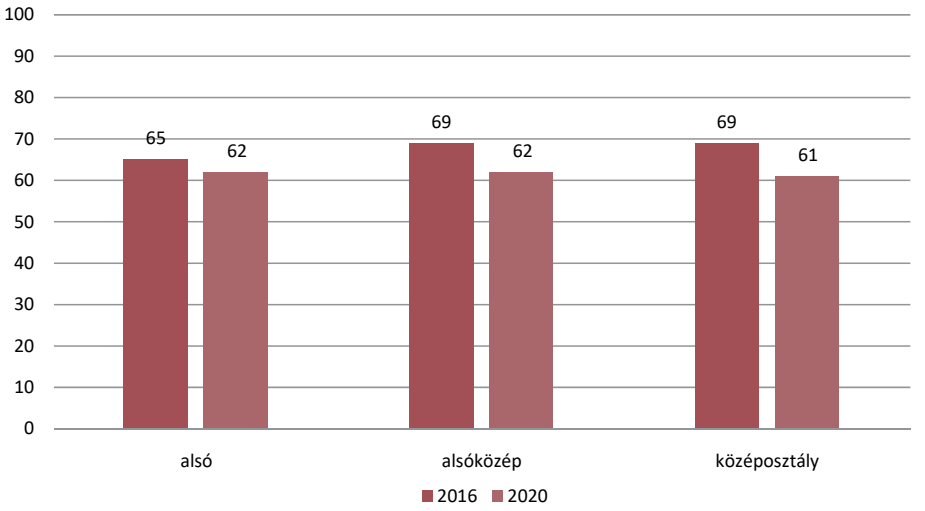

39. ábra: A 100 fokra kalibrált Bogardus skála alakulása társadalmi csoport önbesorolás szerint

PÁRTPREFERENCIÁK

2000 óta nagyon sokat változott Magyarországon a pártpolitikai erőtér. Sok párt megszűnt és sok új párt alakult. Ráadásul vannak olyan pártok is, amelyek egészen más politikai irányvonalat követnek, mint 22 éve, így nincs értelme közvetlenül egybevetni a pártpreferenciák alakulását a fiatalok körében. A pártválasztók arányára természetesen nagyon erősen hat, hogy a kutatás során milyen kérdezéstechnikai megoldással firtatták a pártpreferenciát, ez viszont gyakorlatilag sosem volt pontosan ugyanolyan, mint az előző kutatási években, így csak a pártválasztok arányait érdemes megnézni.

Ugyanakkor azért érdemes ezt kutatásról kutatásra haladva vizsgálni a pártválasztó 15-29 éves fiatalok körében. 2000-ben (az 1. Orbán-kormány félidejében) a pártot választó fiatalok körében toronymagasan vezetett a Fidesz, koalíciós partnerei pedig már sorvadozni kezdtek, hogy aztán majd később részben vagy egészen beolvadjanak abba. 2004-ben nem szerepelt a kérdőíven pártpreferencia kérdés. 2008-ban tarolt a Fidesz a pártválasztók körében, 2012-ben viszont nagyon megerősödött a Jobbik, és ez visszaszorította a többi pártot a fiatalok körében, így a Fideszt is. 2016 és 2020 viszont ismét erős évei voltak a Fidesznek (40., 41., 42., 43., 44. ábra).

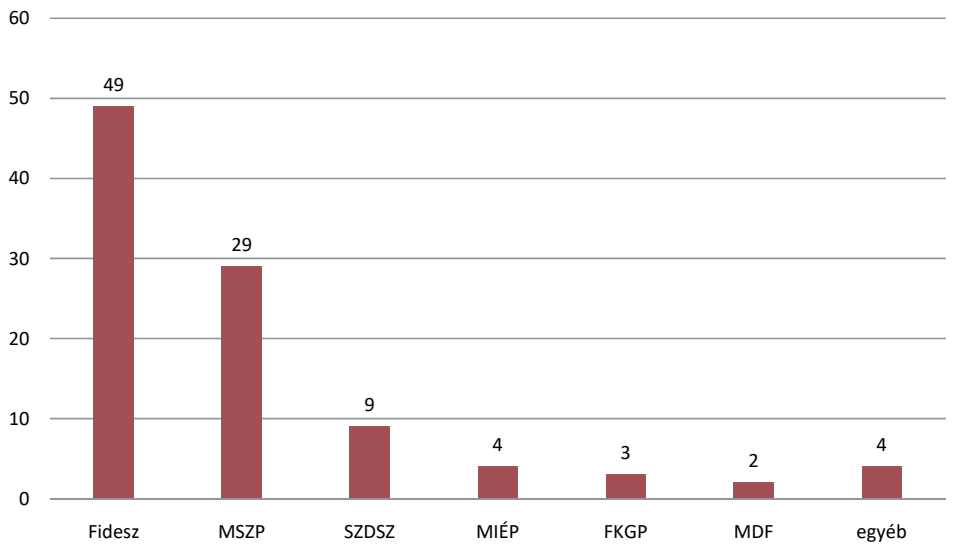

40. ábra: Pártpreferenciák a pártválasztó 15-29 évesek körében – 2000

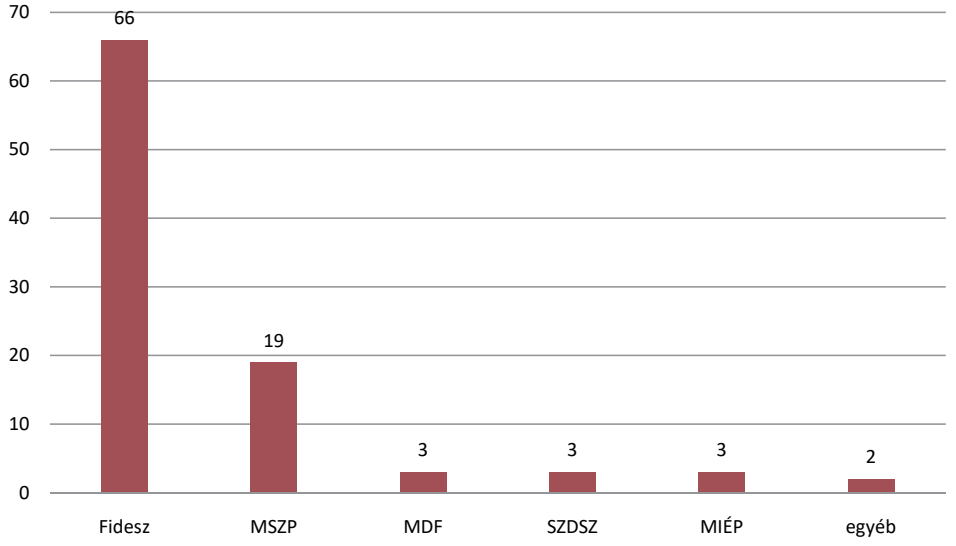

41. ábra: Pártpreferenciák a pártválasztó 15-29 évesek körében – 2008

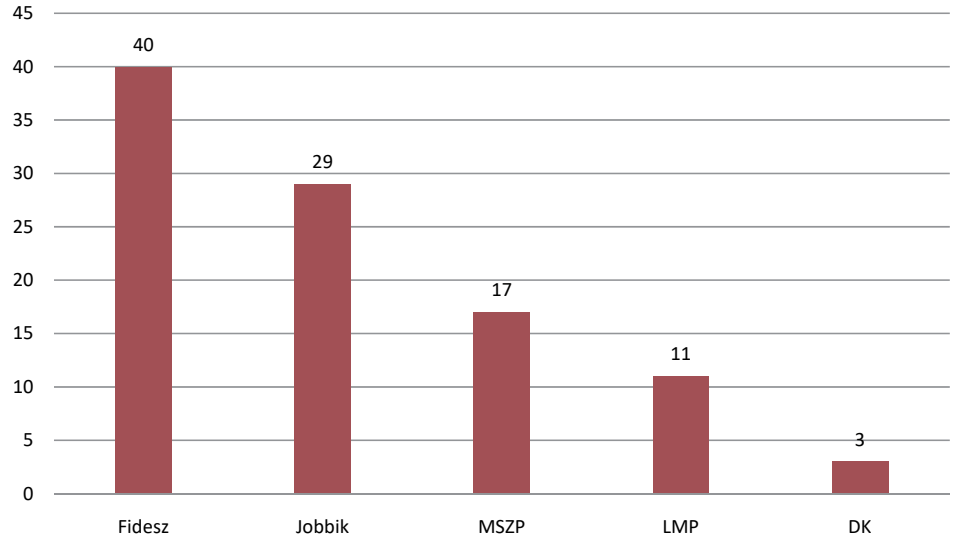

42. ábra: Pártpreferenciák a pártválasztó 15-29 évesek körében – 2012

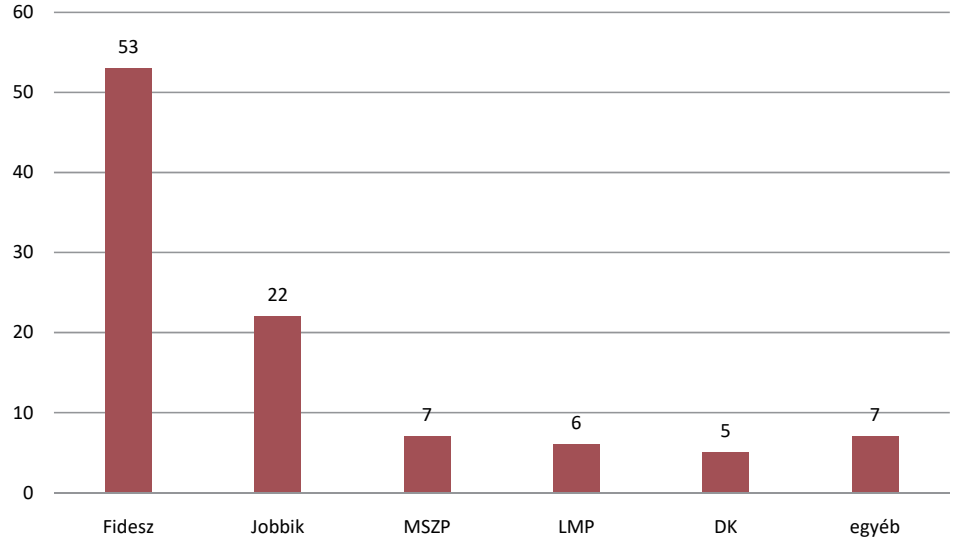

43. ábra: Pártpreferenciák a pártválasztó 15-29 évesek körében – 2016

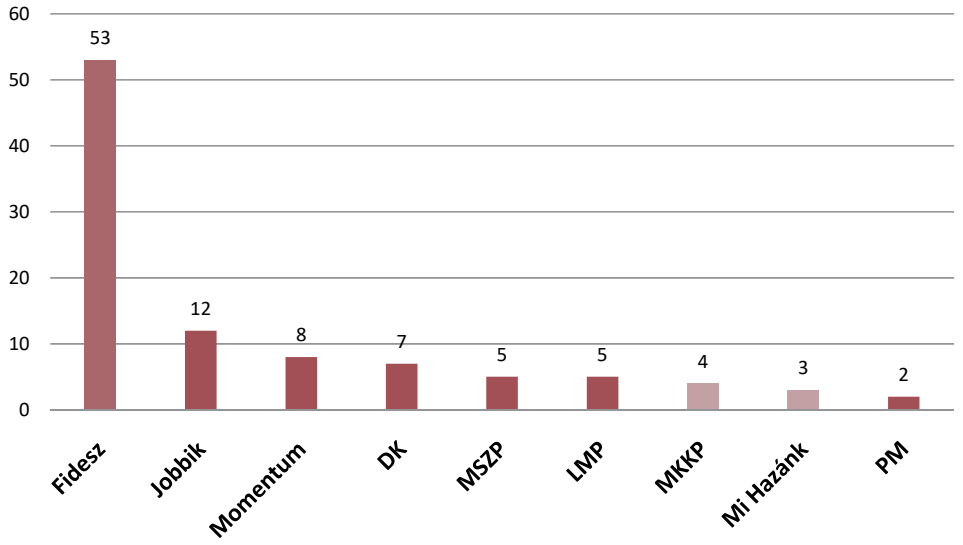

44. ábra: Pártpreferenciák a pártválasztó 15-29 évesek körében – 2020

A 2020-AS ADATOK[72]

2020-ra már körvonalazódott az ellenzéki pártok együttműködése, bár még az ezt jelölő név nem volt meg ekkor. Az egyik legizgalmasabb kérdés, hogy mi a helyzet a kormányzópártok kontra ellenzéki listával kapcsolatban. A 15-29 éves fiatalok körében 9 százalék volt a Fidesz-KDNP előnye az ellenzéki összefogásban résztvevő pártok összegzett eredményéhez képest, a pártválasztó fiatalok körében pedig 14 százalékos volt ez az előny. Ez – meglepő módon – nagyon közel van a 2022-es tényleges választási eredményhez, és gyaníthatóan nem pusztán véletlen egybeesésről van szó. Alátámasztja ezt az is, hogy az ellenzék támogatottsága egyedül Budapesten előzte meg a kormánypárt támogatottságát, a Fidesz-KDNP támogatottsága viszont a kistelepüléseken volt a legmagasabb, akárcsak a 2022-es parlamenti választáson (45., 46. ábra).

2020-ban a kormánypárti fiatalok demokráciához való elkötelezettsége semmivel sem maradt el az ellenzéki fiatalokétól (47. ábra), de konkrétan a demokrácia magyarországi működésével mindössze a 15-29 éves fiatalok 9 százaléka elégedett maradéktalanul. A kormánypártiak körében ez az arány 18 százalék,

72 Miután a listák egyszerű összeadása nem csak politológiai, de szociológiai értelemben is nehezen elfogadható, az alábbiak pusztán gondolatkísérletnek tekinthetők.

miközben az ellenzékiek körében csak 4 százalék. Kiemelendő, hogy a kormánypárti fiatalok 23 százalékának is komoly fenntartásai vannak a magyar demokrácia működésével kapcsolatban (48. ábra).

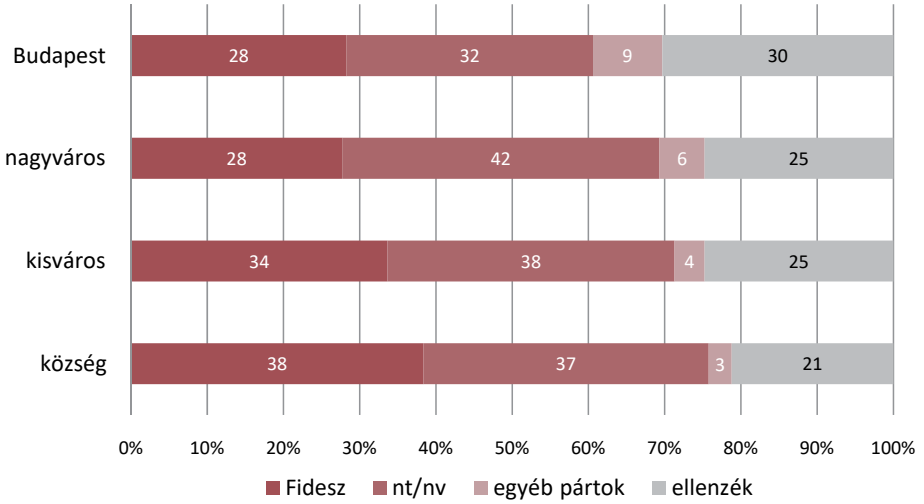

45. ábra: Egy hipotetikusan összefogott ellenzék és a Fidesz-KDNP támogatottsága a 15-29 éves fiatalok körében – 2020[73] (lakóhely szerint)

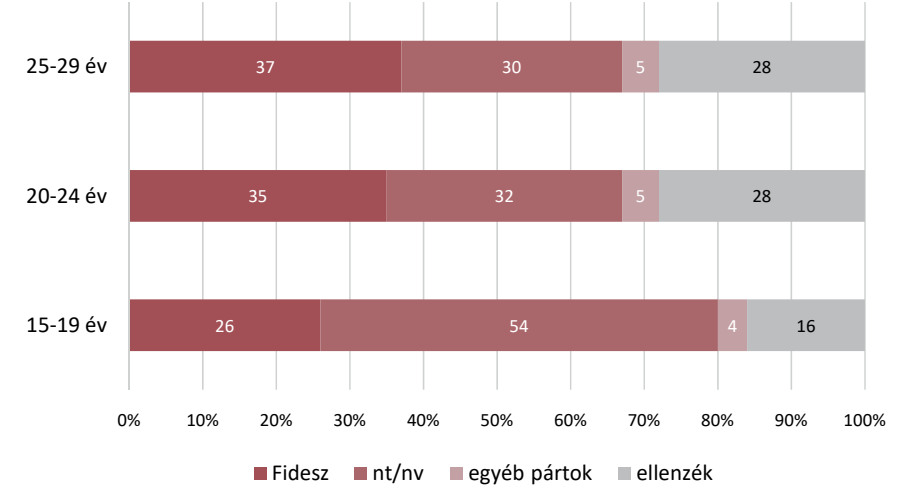

46. ábra: Egy hipotetikusan összefogott ellenzék és a Fidesz-KDNP támogatottsága a 15-29 éves fiatalok körében – 2020 (életkori csoportok szerint)[74]

73 chi négyzet=138,16 df=9 p<0,00001 N=8.000
74 chi négyzet=390,31 df=6 p<0,00001 N=8.000

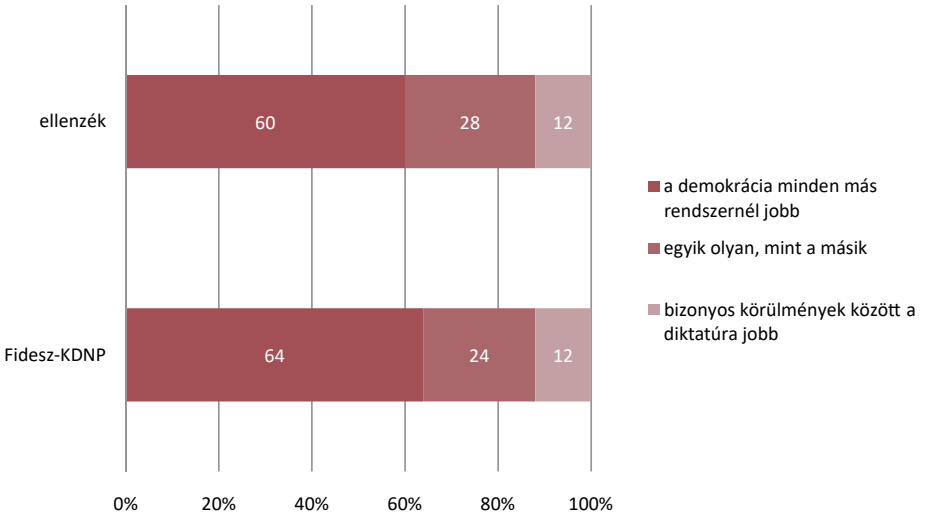

47. ábra: „Melyik áll közelebb az Ön véleményéhez?" – 2020 pártpreferencia szerint

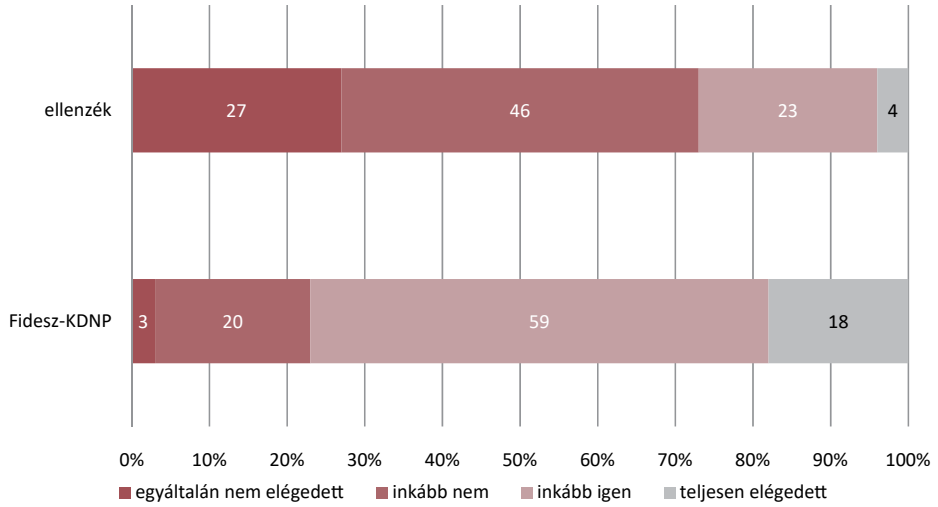

48. ábra: „Mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével Magyarországon?" – 2020, pártpreferencia szerint

Meglepő, hogy a Fidesz-KDNP-re szavazást tervező 15-29 éves fiatalok körében 2020-ban valamivel többen gondolták azt, hogy Magyarország számára előnyös az EU és a NATO tagság, mint ahányan az ellenzéki pártok támogatói körében vélekedtek így. A fiatalok tehát nem az Orbán rezsim euroatlanti integ-

rációval szembeni szabadságharca miatt szándékoztak a Fidesz-KDNP-re szavazni, hanem ennek ellenére is (49., 50. ábra).

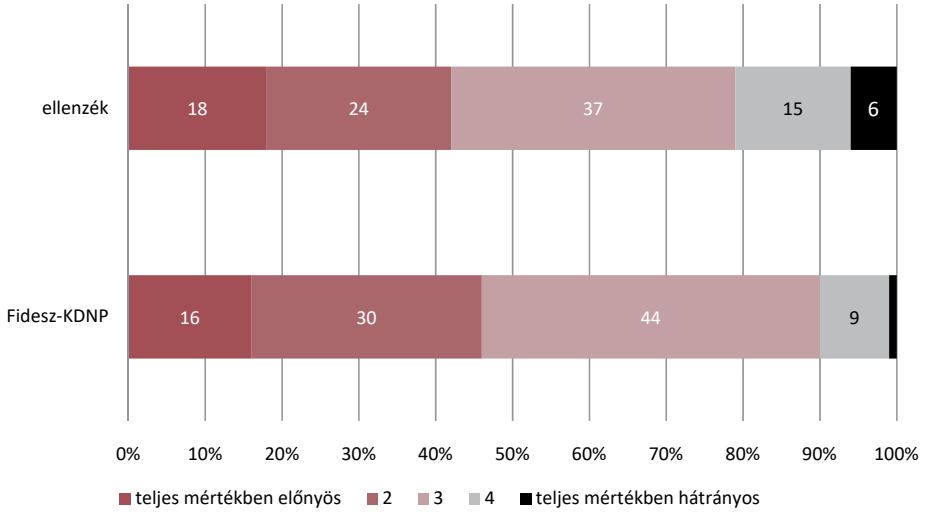

49. ábra: „Ön szerint az Európai Uniós tagság Magyarország számára inkább előnyös vagy inkább hátrányos?" – 2020, pártpreferencia szerint

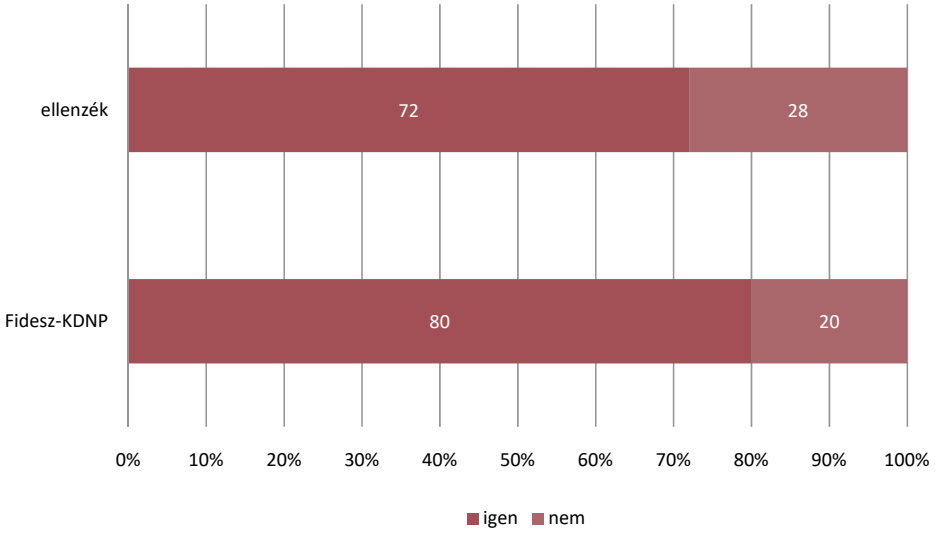

50. ábra: „Egyetért-e Ön azzal, hogy országunk a NATO tagja?" – 2020, pártpreferencia szerint

ÖSSZEGZÉS

A 15-29 éves fiatalok jellemzően nem nagyon érdeklődnek a politika iránt. Az érdeklődés mutató átlagának mélypontja 2012, maximuma pedig 2020 (azaz egyáltalán nem reménytelen felkelteni nagyon sok 15-29 éves érdeklődését a közügyek iránt). 2012-ben 49 százalék volt a teljesen apolitikus fiatalok aránya a 15-29 éves korcsoportban. Ez az arány 2020-ra 33 százalékra csökkent. Elsősorban azok aránya növekedett, akik kötelességtudóan viszonyulnak a politikához (a választásokon szavazni kell). Az aktív résztvevők aránya viszont 2008-ban volt a legmagasabb.

2008-ban, s 2012-ben a 15-29 évesek körében elsöprő többségben voltak azok, akik szerint az „elmúlt 10 évben" kedvezőtlen irányúak voltak a változások. 2016-ra azonban hatalmas javulás történt, és nulla közelébe került a vélemények mérlege. A véleményklíma változása az intézményrendszer iránti bizalom alakulásánál is tetten érhető, de ennél a 2012-es adatfelvétel a mélypont, amikor a fiatalok tömegtüntetéseken fejezték ki nemtetszésüket különböző kormányintézkedések – leglátványosabban az internetadó terve – miatt. Meglepő módon 2016 és 2020 között azok körében, akik a középosztályhoz (vagy feljebb) sorolták önmagukat, romlott az általános elégedettség mutató átlaga, az alsó társadalmi csoportban tartozók körében viszont javult az átlagérték.

A legtöbb előítélettel a „bevándorlóknak" kell szembenézniük. Az előítéletesség azonban jelentős mértékben csökkent 2016 és 2020 között. Gyanítható-an ez nem független a propagandagépezet működésétől, ami képes hamar felszítani a gyűlöletet, viszont az hamar le is csillapodik.

A kormányt támogatók nagy többsége is híve hazánk euroatlanti integrációjának.

FORRÁSOK

- Vargha András (2022): Normális vagy? És ha nem? Statisztikai módszerek nem normális eloszlású változókkal pszichológiai kutatásokban. Pólya Kiadó, Budapest (megjelenés alatt).

IFJÚSÁGI SZABADIDŐFELHASZNÁLÁS – AZ UTOLSÓ 20 ÉV

Fekete Mariann

A nagymintás ifjúságkutatások négyévente[1] végzett adatfelvételi hullámai időnként történelmi jelentőségű, az egész társadalom életet meghatározó, befolyásoló események évében zajlanak. 2000-ben az információs társadalom hajnalán történt az adatfelvétel (Ifjúság 2000), 2004-ben Magyarország Európai Uniós csatlakozása (Ifjúság 2004), 2008-ban a gazdasági válság (Ifjúság 2008), míg 2020-ban a COVID-19 jelenti a társadalmi emlékezetet szervező, viszonyító mérföldkövet jelentő eseményt (Magyar Ifjúság Kutatás 2020). A 2020 tavaszán megjelenő koronavírus-járvány korábban nem ismert élethelyzetek, félelmek és tapasztalatok sorát hozta el a világ számára. A bizonytalanság, a kiszámíthatatlanság és a kockázatok drámai változást jelentenek a társadalom minden rétegére, minden szegmensére nézve és erős hatást gyakoroltak rá; óriási terhet róttak az egészségügyre, oktatásra, gazdaságra, a politikai döntéshozókra, a lakosság egészére, kiemelten a fiatal generációk tagjaira.

Az ifjúsági életszakaszt – járványok, globális válságok nélkül is – általában úgy tekintjük, mint a sebezhetőség korszakát (Furlong et al. 2000). Ebben az életszakaszban történnek meg a nagyon jelentős, a fiatalok egész későbbi életét befolyásoló események: megszerzik a kulturális kompetenciájuk bizonyíté-

1 A Magyar Ifjúság 2012 és a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 esetében ilyen apropót csak nehezebben találunk.

kait, az intézményesült kulturális tőke (Bourdieu, 2004) különböző formáit (bizonyítványokat, diplomát, nyelvvizsga papírokat, jogosítványt), amelyek révén jobb esélyekkel tudnak belépni és bent maradni a munkaerőpiacon; ebben az időszakban építik fel felnőtt identitásukat és az új életstílusukat; fontos baráti, kollegiális és intim kapcsolatokat alakítanak ki; megalapozzák anyagi függetlenségüket és adott esetben megtörténik a háztartásváltás is, elköltöznek a szülői házból. Ebbe a sérülékeny életszakaszba hozott újabb kockázatokat a koronavírus-járvány: az intézménybezárásokat követő digitális oktatással, a sérülékeny ifjúsági csoportok online oktatásba való bekapcsolódásának nehézségeivel, adott esetben az oktatásból való kiszorulásával[2], a munkahelyvesztéssel[3], a szabadidő terén a társas érintkezés szigorú korlátozásával, a szociális terek beszűkülésével, a monitorhoz-kötöttség szélsőséges fokozódásával.

Ebben a fejezetben áttekintjük az elmúlt 20 év trendjeit a fiatalok szabadidő-felhasználásában, kiemelten azt a kérdést, hogy a koronavírus-járvány és a járványvédelmi intézkedések hatással voltak-e a fiatalok időfelhasználására és a szabadidős tevékenységeikre, változott-e az ifjúsági szabadidő eltöltés eddig jellemző mintázata?

Az utolsó 20 év számtalan változást hordozott magában. Kiépült az információs társadalom, szórakoztató elektronikai és infokommunikációs eszközökkel egyre jobban ellátott lakásokban élünk, hálózatokba kapcsolódunk. A szabadidős tevékenységszerkezet új elemekkel bővült, kikapcsolódási, szórakozási, kulturálódási lehetőségeink dinamikusan bővültek. Amikor egy új elem, egy új szabadidős tevékenységforma megjelenik és széleskörűen elterjed a társadalomban, ennek az új aktivitási formának helyet és időt kell találni a szabadidős struktúrában. Az ember ideje 1440 perc naponta. Ebben az időkeretben rendeződnek el a társadalmilag kötött tevékenységek (közlekedés, munkavégzés, tanulás stb.), a fiziológiai szükségletek (alvás, étkezés, tisztálkodás stb.), és ami ezeken felül megmarad, az fordítható szabadon végzett tevékenységekre. Izgalmas kérdés, honnan lesz az embernek ideje egy új elfoglaltságra? Hiszen egy új elem szükségképpen változtat a korábbi mintázaton. Az új kiszoríthat-

2 A megfelelő infrastruktúra, a saját számítógép/laptop, a stabil internetkapcsolat hiánya következtében az online oktatásba való bekapcsolódás, a tartós részvétel hiánya vagy nehézségei (Czifra, 2021).

3 A pandémia következtében drámai gyorsasággal leálló ágazatokban (kulturális, turisztikai, szolgáltató- és vendéglátóipari stb.) foglalkoztatottak (köztük számtalan fiatal) tömegesen veszítették el munkájukat egyik napról a másikra. A legnagyobb visszaesést a nagykereskedelmi és kiskereskedelmi, szállítási, szállás- és étkezési szolgáltatások, valamint a művészeti, szórakoztató, rekreációs és egyéb szolgáltatási tevékenységek esetében produkálták. Ezek voltak azok az iparágak, amelyeket a COVID-19 terjedésének megakadályozása érdekében tett kormányzati leállások leginkább érintettek. Az Eurostat adatai szerint 2020 januárjában Magyarországon a munkanélküliségi ráta 3,5%, a 25 éven aluli fiataloké 11%. A fenti adatok további romlása volt tapasztalható az év első felében, május-júliusban. A 15-24 éves munkanélküliek száma 48 ezer fő, munkanélküliségi rátájuk 15% volt. A munkanélküliek több mint egyötöde ebből a korcsoportból került ki (KSH, 2020).

ja a régieket és elfoglalja helyüket a struktúrában. Vagy megmarad minden korábban meglévő elem, csupán a rájuk fordított idő mennyisége csökken le annyival, amennyit az új tevékenységre fordít az egyén.

A RENDELKEZÉSRE ÁLLÓ SZABADIDŐ MENNYISÉGE

Az ifjúsági korszakváltás (Gábor, 2004) egyik legmarkánsabb változása a szabadidő felértékelődése. A fiatalok egyes csoportjait az oktatási rendszerben töltött idő meghosszabbodása jellemzi, míg ezzel párhuzamosan mások egyre korábban kerülnek kapcsolatba a munkával, ennélfogva az értékes jószágból, a szabadon felhasználható időből egyre kevesebb állt rendelkezésükre[4]. A fiatalok szemében vonzó, élményközpontú, fogyasztás-hangsúlyos szabadidős tevékenységek (pl. fesztiválok, a szórakoztatóipar által kínált események széles köre, plázázás) egyre korábbi életszakaszban követelték meg az önálló fogyasztói státuszt, melynek következtében a gazdasági egyenlőtlenségek a szabadidő területén is manifesztálódtak.

A szabadidő alapvetően a társadalmi időnek az a része, ahol az egyén saját akarata szerint választhatja meg cselekvéseinek vagy semmittevésének különböző módozatait (Fekete, 2018). A szabadidő eltöltésének módját pedig alapvetően határozza meg az egyén életmódja, életkörülményei, igényei és lehetőségei, a választott tevékenységek (vagy semmittevések) pedig harmonizálnak értékrendszerével és attitűdjeivel. Szintén a szabadidő a legfőbb terepe a barátságnak, a családi életnek és a közösségi interakcióknak is. A szabadidő tartalmának és stílusának különbözőségei az emberi élet szabályszerűségeihez, az idő múlásával változó társadalmi szerepekhez és kötelezettségekhez kapcsolódnak. Ezt a szabályszerűséget jelzik a szabadidős tevékenységek életkori csoportok szerinti különbözőségei is. Az utóbbi évtizedekben nemcsak a fiatalok életében, de a társadalom egésze számára egyre fontosabb területté vált a munkán kívüli világ, egyre fokozódó érdeklődésre tartanak számot a különböző szabadidős tevékenységek. A ténylegesen szabad felhasználású idő jellemzően a média- és kultúrafogyasztás, a különböző sport- és hobbitevékenységek széles skálájához kapcsolódik.

4 A szabadidő mennyiségének összevetése az egyes adatfelvételi években erősen korlátozott (lásd. 5. hivatkozás). 2004-től szignifikánsan különbözik a szabadidő mennyisége gazdasági aktivitás szerint, az aktív dolgozókhoz képest a tanulók, az inaktívak és a munkanélküliek több szabadidővel rendelkeznek végig, a vizsgált időszak alatt ($p<0,001$).

Feltételezésünk szerint a fiatalok újabb korszakváltást élnek át. A jelen újabb fordulatot hozott az ifjúsági színtér számára: életmódjukat, életesélyeiket a politikai, gazdasági döntések és körülmények mellett egyre inkább globális tényezők is formálják, melyek új, minden korábbinál szélsőségesebben jelentkező sebezhetőségeket is jelentenek a 15-29 évesek számára. Noha már az X generációtól kezdve a fiatalok globális térben léteznek, és az Y generációnak is szembe kellett nézni a munkaerőpiac és a nyelvtudás globális kihívásaival, addig a Z generáció meghatározó élményévé vált a klíma-krízis és a pandémia kihívása.

Az ifjúsági korszakváltás jellemzője az ifjúkor meghosszabbodása, az „amatőr" ifjúsági státusz „professzionálissá" alakulása. Az iskolában töltött idő is meghosszabbodik, az oktatási expanzió révén egyre többen, egyre hosszabb időt töltenek el az oktatási rendszerben, ennek következtében *„nagyobb tömegek számára mind későbbi időszakra tolódik a munkaerőpiacra való kilépés időszaka* (Gábor, 2004:36). Az oktatási út hosszának változásával a fiatalok szabadidős tevékenységei is megváltoznak, felértékelődik a szabadidős színtér és a fiatalok kultúrája, a szabadidőipar egyre jelentősebb szerepet játszik. A technológiaváltozás eredményeként a fiatalok szabadidős és kulturális tevékenysége jellemzően az online térbe került át.

A tudás továbbra is rendkívül fontos tényező, azonban iskolai ifjúsági korszakról már korántsem biztos, hogy beszélhetünk[5].

A rendelkezésre álló szabadidő mennyiségére vonatkozó kérdés 2000-ben és 2016-ban nem szerepelt az ifjúságkutatás kérdőívében, az 2004-ben jelent meg először, így az eredmények csak korlátozottan összehasonlíthatók[6]. Az Ifjúság 2004 vizsgálat arról számolt be, hogy egy átlagos hétköznapra vetítve a 15-29 éves fiatalok több mint tizede (12%) maximum 1 óra, 47 százaléka 1-3 óra, 27 százaléka 4-6 óra szabadidővel rendelkezik, míg hat óránál több szabadideje mintegy 8 százaléknak van. Az életkori dimenziót figyelembe véve megállapítható, hogy minél idősebb a megkérdezett, annál valószínűbb, hogy a szabadideje nagymértékben kisebb (Bauer–Szabó, 2005). A 2008-as ifjúságkutatás

5 Ha a felsőoktatásban tanulók számát megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy a 2000-es évek közepére a felsőoktatás telítődött, majd 2013 után drasztikus csökkenésnek indult a felvételizők száma, 2020-ban pedig „beszakadt": 91.460 fiatal jelentkezett a felsőoktatásba, összesen 68.112 fő nyert felvételt. Ilyen kevés hallgatót nem vettek fel, amióta központi felvételi rendszer van (Polonyi, 2020). 2020-ban a 15-29 éves fiatalok több mint fele dolgozik (51%), 38% tanul, továbbá a fiatalok fele a jövőben egyáltalán nem szándékozik tovább képezni magát, tanulmányokat folytatni. 2020-ban az alapfokú végzettségűek harmada (33%) nem tervezi a továbbtanulást, a szakmunkás végzettségűek 71%-a, az érettségizettek több mint fele (53%).

6 2004, 2008, 2012, 2020: Meg tudná-e mondani, hogy mennyi szabadideje marad egy átlagos napon a munka, tanulás, háztartási és ház körüli munkák elvégzése után? És mennyi szabadideje marad a hétvégeken, amelyet tetszése szerint pihenéssel vagy szórakozással tölthet? 2004-ben a megadott válaszopciók: 1: néhány óra, 2: kb. fél nap, 3: az egyik nap, 4: lényegében az egész hétvége, 5: nincs szabadideje.

adatait vizsgálva a kutatók megállapították, hogy a szabadidő fogalma nem teljesen egyértelmű a fiatalok számára, jórészt a tétlenséggel azonosították, továbbá a szabadidő mennyiségét tekintve a gazdasági aktivitás és a korcsoport dimenziói mentén mutatkoztak lényeges eltérések. Minél idősebb a megkérdezett, és minél valószínűbb, hogy már nem tanul, annál kevesebb a szabadon felhasználható ideje. 2008 és 2020 között a hétköznap rendelkezésre álló szabadidő mennyisége nem mutat jelentős változást, azonban a hétvégi szabadfelhasználású időt tekintve megfigyelhető a dinamikus csökkenés (1. ábra).

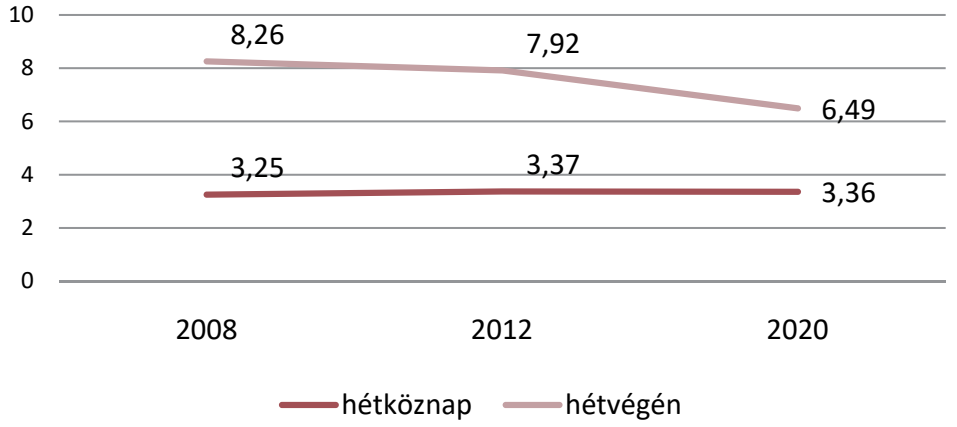

1. ábra: A rendelkezésre álló szabadidő becsült mennyisége (óra) $N_{2008,2012,2020}=8000$

2020-ban a 15-29 évesek saját bevallásuk szerint átlagosan több mint 1,5 órával kevesebb hétvégi szabadidővel rendelkeznek, mint 4 évvel korábban. Az év márciusától, a COVID-19 megjelenése és a bevezetett korlátozó intézkedések, a felforgatott napi rutinok kapcsán előtérbe került az időtervezés, időbeosztás képessége vagy éppen lehetetlensége. További problémát jelentett, hogy a home office és az online oktatás még inkább fellazította, összemosta a munkaidő és a társadalmi kötöttségeken, a munkán kívüli idő[7] határait. Szabad-e az a hétvége, ami ugyanúgy zajlik, mint egy átlagos hétköznap? Honnan ismerjük fel a szabadidőt, ha ugyanúgy otthon, a képernyő előtt ülünk, mint munka- és iskolaidőben? Ha sem este, sem hétvégén nem lehet menni sehová, nincs lehetőség a megszokott és kedvelt szabadidős programok szervezésére? Talán mindezen tényezők játszhatnak közre abban, hogy kevesebb az észlelt hétvégi szabadidő mennyisége, mint korábban, a pandémiát megelőző időszakban.

7 A társadalmi idő hármas felosztása: társadalmilag kötött tevékenységek, fiziológiai szükségletek kielégítése, szabadon végzett tevékenységek. Társadalmilag kötött tevékenységek, melyek végzése, vagy nem végzése között nincs szabad választásunk. Ide tartozik az összes kereső munka, tanulás, közlekedés együttes ideje (Falussy, 2004).

A 2012-es adatfelvétel eredményei szerint hétköznaponként jellemzően a tizenévesek, a fiúk/férfiak és a kedvezőtlenebb anyagi körülmények között élők számára létezik szabadidő nagyobb mennyiségben. Hétvégenként is hasonló a helyzet azzal a különbséggel, hogy a jómódúak számára a hétvégéken átlagosan több szabadidő áll rendelkezésre, mint a kedvezőtlen anyagi körülmények között élők számára (Nagy, 2012). 2020-ban hasonló megállapításokat tehetünk: minél fiatalabb a megkérdezett és még tanul, annál több szabadideje van, kiemelten a hétvégén; valamint a stabil anyagi helyzet hétköznap kevesebb, hétvégén több kötetlen időt eredményez. Az inaktív fiatalok és a legkedvezőtlenebb anyagi körülmények között élők[8] szabadidős mintázata azonos: hétköznap a legtöbb, hétvégén a legkevesebb kötetlen idővel rendelkeznek a 15-29 évesek között (1. táblázat).

	hétköznap	hétvégén
15-19 éves	3,8	7,2
20-24 éves	3,7	6,4
25-29 éves	3,4	6,0
nő	3,5	6,3
férfi	3,7	6,7
gondok nélkül élnek	3,4	6,6
beosztással jól kijönnek	3,6	6,7
éppen hogy kijönnek a jövedelmükből	3,6	6,6
hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	4,3	6,5
nélkülözések között élnek	4,1	5,7
aktív keresők	3,5	6,2
tanulók	3,7	7,1
inaktívak	4,0	5,5

1. táblázat: Átlagos heti szabadidő a fiatalok különböző csoportjainál N_{2020}*=8000*

8 A két csoport fele részben fedi egymást, a nélkülözések közepette élők közül minden második inaktív. Az összefüggés szignifikáns. (p <0,001, Cramer's V= ,145)

A SZABADIDŐ SZERKEZETE

A 15-29 éves magyar fiatalok szabadidős tevékenységszerkezetét megvizsgálva (2. ábra), a tavaly elhunyt Csíkszentmihályi Mihály a szabadidő elvesztegetéséről szóló gondolatai juthatnak eszünkbe. Csíkszentmihályi úgy véli, nem tudunk élni a lehetőségekkel, sok esetben fogalmunk sincs, hogy mihez kezdjünk magunkkal ráérő időnkben. A természeténél fogva szervezetlen szabadidőt strukturálni komoly erőfeszítést igényel. Ezt a feladatot átvette az egyes embertől a szabadidőipar, különféle lehetőségeket kínálva, hogy mivel töltsük ki üres óráinkat. *„A legtöbben azonban ahelyett, hogy felhasználva szellemi és fizikai képességeinket áramlatba kerülnénk, azzal töltjük üres óráinkat, hogy stadionokban szaladgáló híres sportolókat nézünk, vagy ahelyett, hogy saját magunk zenélnénk, milliomossá lett zenészek platinalemezeit hallgatjuk… Nem merjük vásárra vinni a saját bőrünket, de mindennap órákat töltünk azzal, hogy olyan színészeket nézünk, akik úgy tesznek, mintha valami jelentősége lenne annak, amit csinálnak, és csuda kalandokat élnének át"* (Csíkszentmihályi, 1991: 83).

A koronavírus-járvány és a korlátozó intézkedések következtében a fiatalok elvesztették megszokott társas környezetüket, a barátokkal történő kapcsolattartás és a szabadidőtöltés időről-időre – igazodva a járványhullámok alakulásához – az online színtérbe szorult, s radikálisan csökkent a szabadidős programok palettája is. Mindezt tükrözi, hogy 2008 óta[9] először töltik többen szabadidejüket a családjukkal, mint a barátaikkal, illetve a hétköznap és hétvége közötti különbség sosem volt még ilyen csekély.[10] A fentebb említett szabadidős tevékenységbeli életkori különbségek a társas időtöltésben mutatkoznak meg, kiemelten a hétvégén (Melléklet 11 és 12. ábra). A barátokkal való időtöltés a legfiatalabbak számára domináns szabadidős tevékenység, a 15-19 évesek 63 százaléka barátaival tölti a hétvégi kötetlen idejét, míg a legidősebb 25-29 éveseknek csupán 37 százaléka, ők viszont a családjuk körében töltik jellemzően szabadidejüket.

9 2000-ben és 2004-ben nem tartalmazott a kérdőív ezzel kapcsolatos kérdést.

10 2008-ban hétvégén a 15-29 évesek 56%-a, hétköznap 37%-a tölti a szabadidejét a barátaival. 2012-ben hétvégén 51%, hétköznap 33% barátai társaságában van, 2016-ban a fiatalok 58%-a töltötte baráti társaságában a hétvégéket, hétköznap 48%-uk.

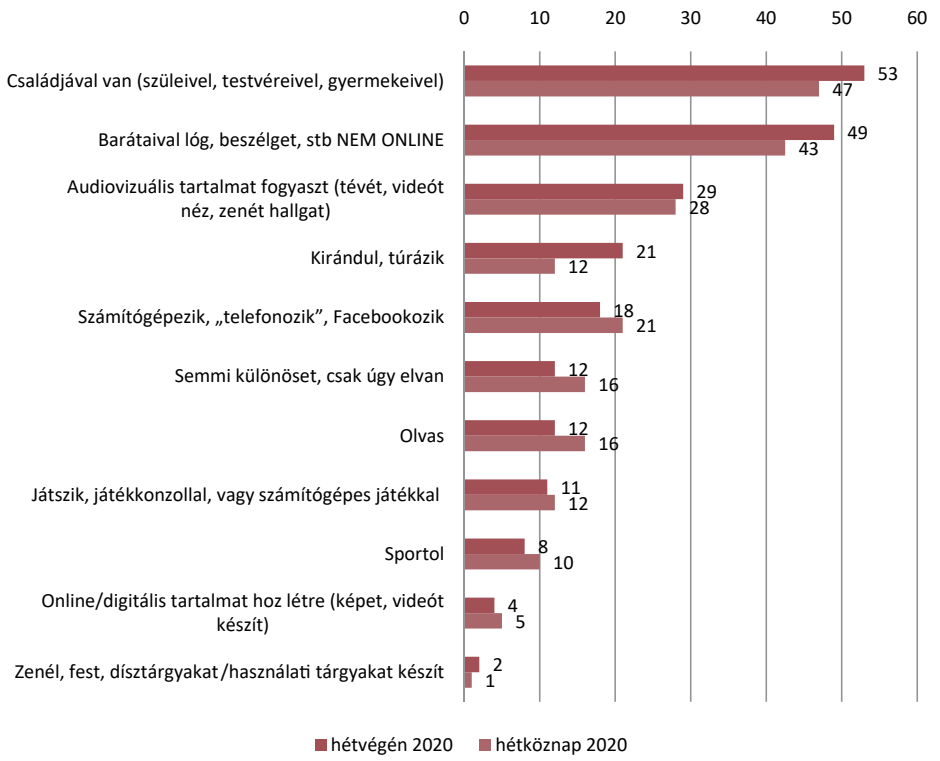

2. ábra: Szabadidőben végzett tevékenységek N_{2020}=2000

Az, hogy kikkel barátkozunk, makroszinten a társadalom nyitottságának, a társadalmi kohéziónak és a társadalmi integrációnak is jellemzője, mikroszinten pedig az életminőség számos dimenzióját befolyásoló tényező. Az életkor növekedésével általában jelentősen csökken, az iskolai végzettség emelkedésével pedig nő a barátok száma és az aktív munkaerőpiaci részvétel is szélesebb baráti körrel jár együtt (Albert–Dávid–Tóth, 2020). A magyar fiatalok baráti kapcsolatainak meglétét, kiterjedtségét vizsgáló kérdés az első öt adatfelvételi hullám idején változatlan volt, amely alapján megállapítható, hogy a fiatalok több mint háromnegyedének volt olyan baráti társasága, akikkel gyakran töltötte együtt a szabadidejét.[11] 2020-ban a 15-29 évesek csupán 2 százaléka számolt be arról, hogy nincs egy barátja sem, akivel együtt töltené a szabadidejét.[12] Harmaduk-

11 2000-2016: „Van-e olyan baráti köre, társasága, amellyel gyakran van együtt szabadidejében?" 2000-ben a 15-29 évesek 18%-nak, 2004-ben 19%-nak, 2008-ban 13%-nak, 2012-ben 24%-nak, 2016-ban 14%-nak nem volt baráti társasága.

12 2020-ban a kérdőív kérdése a baráti társaságok helyett a barátokra koncentrál „Hány olyan barátja van Önnek, akivel gyakran van együtt szabadidejében?"

nak (32%) van olyan baráti köre/társasága, akikkel kizárólag az online térben[13] tartják a kapcsolatot.

A társas kapcsolatokon és időtöltésen túl a passzív szabadidős lehetőségek a leggyakoribb választások, az audiovizuális tartalmak és az IKT eszközök által biztosított különböző szórakozási formák, a közösségi média, az online játék. A strukturálatlan kötetlen idő, a szabadidő improduktív fogyasztása („*semmit, csak úgy elvagyok*") 2008 óta a fiatalok negyedére jellemző szabadidős magatartásforma, 2020-ban a legalacsonyabb értéket mutatja (hétköznap 12%, hétvégén 16%), ugyanakkor még mindig gyakoribb választás, mint a sportolás. A céltalan időtöltés azonos arányt képvisel az olvasással mind hétköznap, mind hétvégén.

A COVID és a karantén felértékelte a szabadban tölthető idő mennyiségét és lehetőségét, ez azonban nem mutatkozik meg a fiatalok programjaiban: a kirándulást, túrázást kevesebben választják, mint 4 évvel korábban.[14] A különböző örömszerző hobbitevékenységek – amikor magáért a cselekvés örömééért végzi az egyén az adott tevékenységet – hozzásegítenek a flow-élmény átéléséhez, fokozzák a boldogság- és elégedettségérzetet, hozzájárulnak a jobb életminőséghez, csökkentik a stresszt. Tehát számos pozitív hatása és pszichológiai előnye van, amellett, hogy jelentős örömforrás. Azonban, ahogy fentebb is megállapítottuk, a fiatalok „nem viszik vásárra a bőrüket", nemcsak kevesen sportolnak vagy kirándulnak, de a különböző hobbitevékenységekkel (zenélés, festés stb.) való foglalatoskodás a legkevésbé jellemző szabadidős választás a fiatalok körében, népszerűsége jelentősen csökkent az előző adatfelvételekhez képest.[15] 2012-ben a fiatalok 8 százaléka folytatott valamilyen hobbitevékenységet hétvégén, 2016-ban a barkácsolás (12%) és a fotózás (11%) volt a legnépszerűbb.

2008-ban a legnépszerűbb szabadidős elfoglaltság hétköznap és hétvégén is a tévézés, barátokkal való együttlét, számítógépezés, zenehallgatás, olvasás. 2012-ben már az internetezés és a számítógépezés a leggyakrabban választott elfoglaltság, megelőzi a tévézést, a barátokkal való időtöltést és a zenehallgatást is, az olvasás pedig sokat veszített népszerűségéből[16]. 2016-

13 Az ezt vizsgáló kérdés: „Van-e olyan baráti köre, társasága, amellyel kizárólag az online térben tartja a kapcsolatot?"

14 2016-ban hétvégén a fiatalok csaknem harmada (31%) kirándult, hétköznap 15%.

15 A kérdezés módszertana itt is sokat változott az évek során, 2008 óta tartalmazza a kérdőív a „Mit csinál leggyakrabban a szabadidejében hétköznapokon/hétvégén?" kérdést, a hobbitevékenységek 2012-től jelennek meg.

16 2000-ben átlagosan 8,9 kötetet olvastak a fiatalok, míg 2004-ben 8,7 könyvet. A ténylegesen könyvet olvasók közül 2000-ben átlagosan hárommal több könyvet olvastak a fiatalok, mint 2004-ben. 2008-ban a fiatalok harmada olvas szabadidejében, 2012-ben már csak 22%.

ban a televízió visszavette a vezető helyet és ismét nőtt az olvasók tábora (35%-a fiataloknak), a többi szabadidős tevékenység mintázata pedig azonos maradt a 4 évvel korábbival. A szabadidő fő színtere tehát a vizsgált időszakban, 2008 és 2020 között – hétköznap és hétvégén is – a szórakoztató elektronikai és IKT eszközökkel felszerelt otthon.

TÉVÉZÉS, RÁDIÓHALLGATÁS, ÚJSÁGOLVASÁS

Magyarországon a '80-as évektől a tévézés egyre nagyobb hányadot szakított ki a rendelkezésre álló szabadidőből, egyre több aktív feltöltődési forma szorult fokozatosan háttérbe. Bekövetkezett a szabadidő alapvető szerkezeti megosztottsága a tévé előtt töltött, és az összes egyéb elfoglaltságra fordított időre. Az ezredfordulóra a magyar lakosság kulturális, szórakoztató tevékenységre fordítható szabad idejének négyötödét a tévézés, videózás, egytizedét a könyv- és újságolvasás tette ki, csupán egytized rész jutott az összes többi szabadidős tevékenységre, mint a színház, a múzeum, a mozi és a hangversenyek látogatása is (Fekete, 2018).

A témában végzett kutatások kimutatták, hogy a televíziózásra fordított idő funkcionálisan egyenértékű tevékenységekből származik: rádióhallgatás, újságolvasás, mozi az „eredete". A korábban ezekre a tevékenységekre fordított idő mennyisége nagymértékben csökkent, helyét átvette a tévézés. Ez az ún. funkcionális ekvivalencia elve, ami az új technológiák helyettesítő funkcióját hangsúlyozza: egy új technológia elsősorban azokat a tevékenységeket helyettesíti, amelyek rendeltetésüket tekintve leginkább hasonlítanak hozzá (Robinson–De Haan, 2006).

Az ifjúságkutatási adatok azt mutatják, hogy a tévézés rendkívül népszerű és gyakran választott szabadidős elfoglaltság a 15-29 évesek körében is. Rendkívül alacsony a kimaradók aránya a vizsgált 20 év alatt. Ez a ráta 2020-ban a legmagasabb, a fiatalok 6 százaléka nyilatkozott úgy, hogy sosem néz televíziót (3. ábra). A rádióhallgatás és az újságolvasás is konstans szabadidős elem volt az ezredfordulón, a fiatalok tizede nem volt rádióhallgató és csupán 7 százalék nem olvasott újságot szabadidejében.

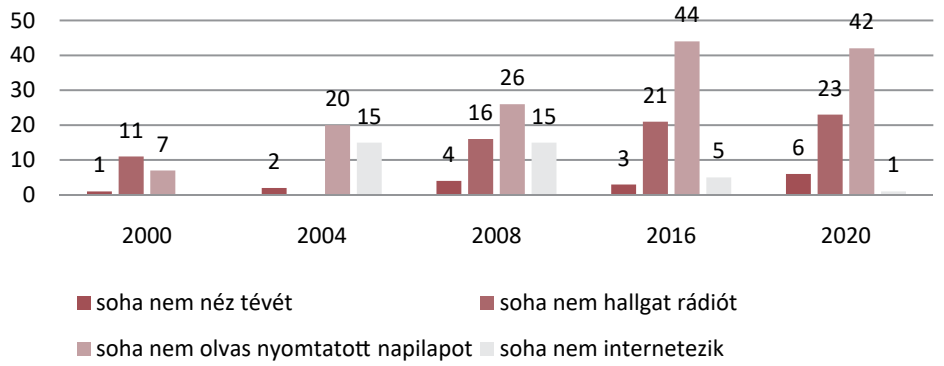

3. ábra: A fiatalok által sosem végzett szabadidős tevékenységek aránya 2000-2020 (%) $N_{2000\text{-}2020}$=8000[17]

Az internetpenetrációs időszak elején a kutatók hipotézise az volt, hogy mivel az internet serkenti a kommunikációt, az információszerzést és a szórakoztatást, a tömegmédia használatára fordított időre fog kiszorító hatást gyakorolni, vagyis a tévézésre fordított idő csökkenését vagy a televíziózás elhagyását fogja eredményezni, a társas tevékenységekre pedig negatív hatással lesz, csökkenti a családdal, barátokkal töltött idő mennyiségét, gyengíti a személyes kommunikációt, szűkíti az egyén társas körét (Kraut et al, 1998; Nie–Lutz, 2000; Robinson et al, 2000). A magyar fiatalok szabadidős gyakorlata cáfolja ezt a hipotézist, a tévézés továbbra is a domináns szabadidős elfoglaltságok között szerepel (a 15-29 évesek 59%-a naponta néz televíziót 2020-ban is), ugyanakkor az olvasást szabadidős elfoglaltságként említők maximum a fiatalok harmadát jelentették a teljes vizsgált időszakban. A klasszikus értelemben vett (könyv) olvasás legnagyobb vetélytársa az internet és a közösségi média, ahol szintén olvasnak a felhasználók, de jellemzően más típusú, általában rövid, nem irodalmi igényű szövegeket, amelyek nem követelik meg az elmélyült és hosszas figyelmet, a bevonódást. A TÁRKI 2020-as olvasásvizsgálata kiemelte, hogy 2020-ban a felnőtt magyar lakosságnak is csupán 13 százaléka olvas legalább heti rendszerességgel. Az országos átlagnál nagyobb arányban olvasnak rendszeresen a nők, a fiatal felnőttek (18-39 évesek) és a 60 évnél idősebbek, a középfokú végzettségűek, a diplomások, a budapestiek és a tanulók (TÁRKI, 2020).

17 Hiányzó adatok: a kérdezés módszertana változott az adatfelvételek során. 2000-ben nem vonatkozott kérdés az egyéni internethasználatra, csupán arra, hogy van-e a háztartásban, ahol a fiatal él, internetkapcsolat (9% háztartásában volt elérhető mindösszesen). 2004-ben rádióhallgatásra vonatkozó kérdés nem szerepelt a kérdőívben, 2012-ben pedig a korábbiaktól teljesen eltérő módon vizsgálták a médiafogyasztást: „Egy átlagos hétköznap/hétvégén, mennyi időt (hány órát és hány percet) tölt Ön…?"

A vizsgált 20 év alatt folyamatosan csökkent a szabadidőben rádiót hallgató fiatalok aránya, a nyomtatott sajtó pedig elveszítette fiatal olvasóinak csaknem a felét (2020-ban a 15-19 évesek 42%-a sosem olvas nyomtatott napilapot. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a fiatalok nem érdeklődnének a hírek, az ország és a nagyvilág eseményei iránt. A klasszikus nyomtatott sajtót egyre inkább kiszorította a website és a közösségi média hírmegosztási gyakorlata. Az Eurostat (2021) mérése szerint 2020-ban a magyar 16-24 éves internethasználó fiatalok nyolctizede olvas híroldalakat, online magazinokat. Felmerül a kérdés, hogy ez az online tájékozódás milyen információszerzési gyakorlatokat takar? Milyen rendszerességgel, milyen széles körben tájékozódnak a fiatalok: egy-egy, valamilyen meghatározott vonással jellemezhető hírportál révén informálódnak vagy sokszínű az érdeklődésük, különböző beállítottságú online híroldalt is felkeresnek a kiegyensúlyozott tájékozódás reményében? Milyen címekre kattintanak, milyen témák érdeklik őket, és melyek azok, amelyeket elkerülnek?

A zenehallgatás és a filmek, TV műsorok is az internethez kapcsolódó szabadidős tevékenységgé váltak jellemzően az időszak során, a streaming-szolgáltatások révén az online tartalomfogyasztás egyre elterjedtebb és népszerűbb. Az Európai Uniós országok 16-24 éves fiataljainak átlagosan 91 százaléka néz az interneten streamelt tartalmakat, a magyar 16-24 évesek 95 százaléka. A zenei streaming szolgáltatások is nagyon népszerűek a fiatalok körében, 91 százalékuk vesz igénybe valamilyen zenei szolgáltatást (az EU-s átlag 87%).[18]

„SZÁMÍTÓGÉPEZIK, TELEFONOZIK, FACEBOOKOZIK"

Rendben, de mit csinál pontosan ilyenkor a fiatal? Mit olvas, milyen tartalmak érdeklik, milyen kérdések, problémák foglalkoztatják, kinek a véleményére ad, kikkel azonosul, hová akar tartozni és mi az, amivel nem tud közösséget vállalni? Időközpontú megközelítés helyett ma már célszerűbb lenne ezek belső szerkezeti vizsgálata, ahelyett, hogy milyen gyakorisággal használja a fiatal az internetet (4. ábra), az okostelefonját, vagy a Facebook-ot. 2020-ra ugyanis elenyésző azon 15-29 éves fiatalok aránya (3%), akik a napi gyakoriságnál ritkábban interneteznek. A nethasználó fiatalok nyolctizede tagja valamelyik közösségi oldalnak, jellemzően a Facebook-nak, a népszerűségi listán a YouTube a következő, a dobogó harmadik foka az Instagramé (a téma bővebb feldolgozása az IKT, fogyasztás fejezetben olvasható).

18 Az idézett statisztikák különböző korcsoportokat vizsgálnak, amelyek nem azonosak az ifjúságkutatás által vizsgált 15-29 éves korosztállyal, de átfedéseket tartalmaznak.

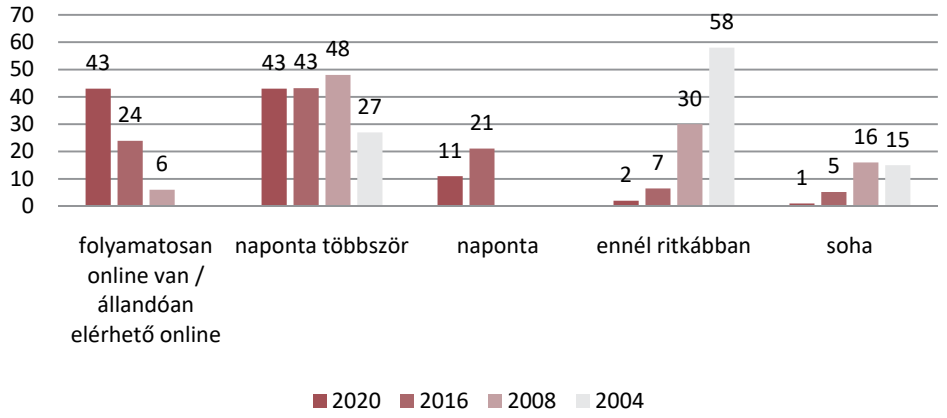

4. ábra: Internethasználat gyakorisága $N_{2004\text{-}2020}$=8000

2020-ban Magyarországon 6 millió 780 ezer Facebook felhasználó volt regisztrálva, a legnépesebb csoport a 25-34 éves korosztályé (a felhasználók 24%-a), a 13-17 évesek adják a felhasználók legkisebb csoportját (4%) (Napoleoncat, 2020). A Snapchat felhasználók száma 885 ezer, a Twitteré 433 ezer, a LinkedIn 1millió regisztrált magyar felhasználóval rendelkezik (Datareportal, 2020), továbbá 2,88 millió felhasználója van az Instagramnak (Statista, 2021). A Magyarországon 2018 óta elérhető TikTok népszerűsége dinamikusan nőtt a fiatalok körében, a felhasználóknak csupán 4 százaléka 24 év feletti, a négytizede 15-18 év közötti 2020-ban (Statista, 2021). A Be Social adatai szerint a 14-25 évesek által leggyakrabban használt közösségi médiaplatform a Messenger, amit az Instagram, a TikTok, a YouTube, a Facebook[19] és a Snapchat követ (Be Social, 2021). A szabadidejüket túlnyomórészt közösségi médiahasználattal töltik, a lista második helyén a chat áll, amit a barátokkal találkozás követ, megelőzve a családi programokat. Kedvelt időtöltés még a streamingszolgáltatók filmjei/sorozatai, illetve a YouTube videók nézése.

19 2021 tavaszán a Facebook vezetősége felhívta a figyelmet egy számukra aggasztó tendenciára: a platform egyre kevésbé népszerű a tizenévesek és a fiatal felnőttek körében. A kulcsfontosságú fogyasztói csoportként tekintett fiatalok egyre kevesebb időt töltenek el a kék közösségi oldalon, egyre kevesebbet posztolnak, inkább más alkalmazásokat választanak, hogy megosszák másokkal napjaik történéseit, fontos pillanataikat. A legnagyobb vetélytársak a TikTok és a Snapchat a tizenéves, fiatal felhasználókért folytatott küzdelemben. A fiatal felhasználók kétszer annyi időt töltenek a TikTokon, mint a Facebookon és kétszer, háromszor annyi időt, mint az Instagramon. A Facebook háttérbe szorulásának egyik okaként a fiatal felnőtt felhasználók a platform tartalmát jelölték meg, amelyet negatívnak, hamisnak és félrevezetőnek tartanak. Forrás: Bloomberg, 2021; Fortune, 2021. Ezek az adatok azt jelzik, hogy a különböző közösségi médiaplatformok felhasználói nem statikus csoport, hanem az adott platform stílusához igazodó, változékony, tartalom- és szolgáltatásorientált tudatos felhasználók, akik az adott platformot meghatározott célokra használják. A felhasználói preferenciákról, az asszertív tartalomfogyasztásról a kérdőív olyan kérdéseire kapott válaszok révén, mint: „És milyen gyakran szokta Ön a közösségi oldalakat … használni?" nem jutunk információhoz, csak felszínes ismeretekhez.

A KULTURÁLIS RÉSZVÉTEL SZÍNTEREI – „ELJÁRÓS" PROGRAMOK

Az ezredforduló környékén az európai országok ifjúsági kutatási jelentései (pl. Franciaország, Németország, Svájc) azt jelezték, hogy a fiatalok szabadidős tevékenységeik között csak elvétve említik meg a klasszikus kulturális[20] események látogatását (Gábor, 2003). A 2004-es ifjúságkutatási adatok alapján a magyar fiatalok kulturális magatartásával kapcsolatban megállapítható, hogy nem részesítik előnyben a kultúraközvetítő intézmények látogatását szabadidős programjaik szervezésekor, a 15-29 évesek többsége motiválatlan a kultúra befogadására. Az a néhány, szabadidőben végzett ötletszerű elfoglaltság, amiről a fiatalok beszámolnak, jórészt egyéni aktivitást, elhatározást tükröz. A fiatalok egyharmada vesz részt csupán a magaskultúrában, a választóvonalat az iskolázottság, anyagi helyzet, a lakóhely, az ingerszegény környezet és az értékek átrendeződése jelenti (Bauer–Tibori, 2002).

A 2004-es kutatási jelentés megállapította, hogy a „kulturális olló" tovább nyílt a magyar fiatalok között: a kulturális javak fogyasztását tekintve kialakult egy javakban dúskáló csoport, akik a magaskultúra szegmensei közül választanak. A másik csoport tagjai viszont alig férnek hozzá bármilyen kulturális termékhez. Élesen elkülönül egymástól a fővárosban és a községben élő fiatalok kulturális fogyasztásának jellege és gyakorisága: a budapestiek élen járnak a magaskultúra eseményein való részvételben, a községben élő fiatalok a helyi művelődési házakat, diszkót, bálokat részesítik előnyben. Mindez erősen összefügg az intézményi ellátottsággal és az iskolázottsággal is. Legkevesebben az elitkultúra színhelyeit látogatják, korosztálytól függetlenül meghaladja a 70 százalékot azok aránya, akik operában, komolyzenei hangversenyen vagy art-moziban még soha nem jártak (Bauer–Szabó, 2005). Ez a tendencia erősödött tovább 2008-ban és 2012-ben is, minden korcsoportban és szinte minden vizsgált ismérv szerint egyre többen vannak azok a fiatalok, akik szinte sohasem lépnek be a „magas kultúra" fizikális tereibe: tíz megkérdezett fiatalból nyolc még sosem volt komolyzenei rendezvényen. 2012-ben a 15-29 évesek csaknem fele (44%) a kulturálisan szegények csoportjába tartozik, akik sem a szimbolikus kultúra, sem a mindennapi kultúra színhelyein nem jelennek meg soha (Fekete–Prazsák, 2014). 2016-ra tovább csökkent a kultúraközvetítő intézmények látogatottsága, a színház továbbra is a leginkább látogatott intézmény, a fiatalok harmada évente legalább egy alkalommal eljut ide. A mindennapi kultúra színhelyei (multiplex mozi, kávézó, étterem, kocsma) viszont látogatottabbak, mint 4 évvel korábban voltak. Koncerten minden második fiatal vett részt a lekérdezést megelőző évben (Fekete–Tibori, 2018).

20 A kultúra fogalmi meghatározásával könyvtárnyi irodalom foglalkozik, melyet tanulmányunknak nem célja részletesen tárgyalni.

A különböző kultúraközvetítő intézmények, a szórakoztató- és szabadidőipari létesítmények látogatási gyakorlata kapcsán fontos kutatási kérdésünk, hogy a COVID-19 megjelenése, a járvány megfékezése érdekében hozott korlátozó intézkedések, melyek számos területen gyökeresen megváltoztatták a hétköznapi rutinokat, a cselekvések, választások rögzült rendjét, a tervezett programokat, képes volt-e módosítani azt a fajta kultúrafogyasztást és szabadidőtöltést, amelyek eddig jellemezték a 15-29 évesek időfelhasználását? A szabadidős szolgáltatásokat tekintve a személyes részvétel lehetőségei az adatfelvétel idején, 2020 őszén csaknem ugyanolyan mértékben voltak korlátozottak, mint a tavaszi karantén idején, továbbá a személyes percepciót erősen befolyásolhatták az év történései, az elhúzódó járványhullámok, az újabb kulturális intézménybezárások, az elmaradó rendezvények.

Az adatok azt mutatják, hogy a 2020-as év eseményei a 15-29 éves fiatalok kulturális praxisát nem befolyásolták számottevően, a magaskultúrához[21] köthető intézményi látogatottság a korábbi trendeknek megfelelő (5. ábra). Továbbra is a klasszikus zenéhez kötődő programok (opera, hangverseny) választása a legalacsonyabb, a fiatalok csaknem kilenctizede sosem látogatja ezeket a kulturális színhelyeket; továbbra is a színház a legnépszerűbb, a fiatalok 38 százaléka évente legalább egy alkalommal megnéz egy előadást[22]. 2016-hoz viszonyítva több fiatal járt legalább egy alkalommal étteremben, a könnyedebb szórakozás és találkozás színterei (söröző, borozó, kocsma, kávézó) is látogatottabbak, mint 4 évvel korábban (vö. Fekete–Tibori 2018), amit a karanténból kiszabadulás és a barátokkal való együttlét öröme eredményezhetett.

A konditermek, fitnesz klubok látogatottságában enyhe csökkenés tapasztalható az előző adatfelvételhez képest (33%-ról 31%-ra esett 2016 óta azok aránya, akik legalább egy alkalommal felkeresték), ebben szerepet játszhat a létesítmények hosszas bezárása a járványügyi intézkedések miatt. A koncertek látogatottságában nem történt változás az előző adatfelvételhez képest. Új elemként jelent meg a 2020-as kérdőívben az e-sport és az élményközpontok látogatása, mint szabadidős „eljárós" programlehetőség. Egyelőre ezek nem tűnnek különösebben népszerű programnak, a fiatalok bő ötödének nyújtanak szórakozási, kikapcsolódási lehetőséget.

21 A XX. század második felétől kezd elválni egymástól a kultúra szűkebb és tágabb értelmezése. A tágabb értelmezés magába foglal – az agrárkultúrától kezdve a viselkedéskultúráig bezárólag – minden olyan területet, ahol az egyén kapcsolatot alakít ki a tágabb környezetével. Szűkebb értelemben véve beszélhetünk magas- vagy elitkultúráról, és tömegkultúráról.

22 Ez valószínűsíthetően összefügg a tanulói státusszal, az iskolai szervezésben megvalósuló színházlátogatásokkal.

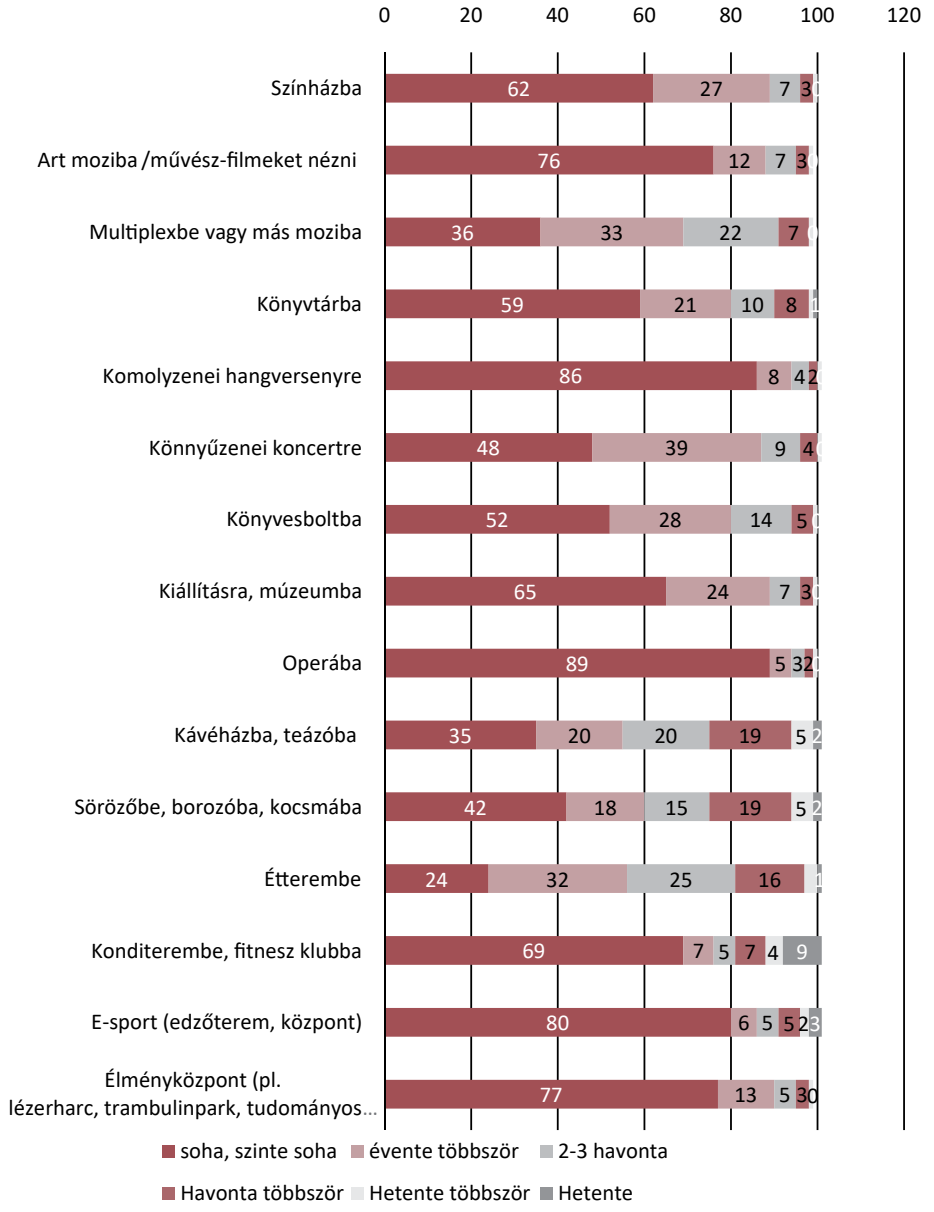

5. ábra: Kulturális és szabadidős aktivitás (%) N_{2020}=2000

A kulturális részvételt vizsgálva megállapítható, hogy a fiatalok egyéni döntései, elköteleződéseik és igényeik alakítják a szabadidős választásokat, és jóval kevésbé a hozzáférés, a kulturális, szabadidős szolgáltatások elérhetősége.

„Hosszú idő óta a 2020-as kutatásban foglalkoztunk újra a jórészt szabadidős programok elérhetőségével és az ezekhez kapcsolódó igényekkel. Az adatok alapján elmondható, hogy a hagyományos szabadidős lehetőségek a többség számára rendelkezésre állnak, és általában igénylik is ezeknek a meglétét (Székely–Veszelszky, 2022:197)." Azoknak a fiataloknak több mint fele (58%) soha nem jár könyvtárba, akik számára elérhető közelségben áll rendelkezésre az intézmény. Hasonlóképpen, akik közelében különböző kulturális programlehetőségek érhetők el, azok hattizede sosem jár kiállításra, 56 százaléka sosem néz meg színházi előadást.

Mindezek után adódik a kérdés, hogy a különböző kultúraközvetítő intézmények, szabadidős terek és események látogatása milyen kulturális, szabadidős mintázatokat rejt magában. Többváltozós elemzés alkalmazásával a fenti 15 intézmény, esemény, illetve a fesztiválok látogatottsága révén kialakított szabadidős csoportokat mutatjuk be a következőkben. Elsőként faktoranalízissel, majd ezt követően főkomponenselemzéssel különítettük el a felsorolt tényezők által létrehozott outdoor szabadidős mintázatokat (2. táblázat).[23]

főkomponens	színhelyek	kommunalitás	faktorsúly	magyarázott variancia (%)
Klasszikus- és tömegkultúra színhelyei	színház	0,608	0,727	39,79
	art mozi	0,570	0,718	
	multiplex, más mozi	0,404	0,605	
	könyvtár	0,553	0,632	
	komolyzenei hangverseny	0,709	0,751	
	könnyűzenei koncert	0,519	0,698	
	könyvesbolt	0,702	0,562	

23 Az elemzés tesztstatisztikái jók (KMO=0,919; p<0,001), a megmagyarázott variancia 56,05%, a faktorok belső konzisztenciáját mérő Cronbach-alfa értéke 0,862, vagyis az elfogadási tartomány határát jelentő értékeken belül helyezkedik el. A változók eleget tesznek a faktorképzés feltételeinek. Az így létrejött két főkomponens két mintázatot tartalmaz.

	kiállítás, múzeum	0,671	0,643	
	opera	0,679	0,555	
	élményközpont	0,698	0,716	
Szórakozás és sport színhelyei	kávéház, teázó	0,667	0,550	56,05
	söröző, borozó, kocsma, presszó	0,529	0,479	
	étterem	0,620	0,533	
	konditerem, fitneszklub	0,441	0,492	
	fesztivál	0,326	0,443	
	e-sport	0,392	0,324	

2. táblázat: A kulturális és szabadidős aktivitás dimenziói N_{2020}=2000

Az első mintázat a magas- és tömegkultúra intézményeinek, eseményeinek látogatását foglalja magában. Legfontosabb tényező ebben a kulturális viselkedési mintázatban a komolyzenei hangverseny, a színház, az art mozi és az élményközpont látogatása. Kisebb súllyal, de szintén fontos elemet képeznek a koncertek, a kiállítás- és múzeumlátogatások, a könyvtárak felkeresése. Legkisebb súllyal az operalátogatás jelenik meg a mintázatban.

A második kulturális viselkedési mintában a könnyed szórakozás, kikapcsolódás, társasági élet színterei dominálnak. A mintázat leglényegesebb eleme a kávéház, teázó és az étterem látogatása. Kisebb súllyal ugyan, de a viselkedési minta részét képezi a konditermek, fitnesz klubok és az éttermek látogatása is, valamint a fesztiválokon való részvétel. A mintázatban a legkisebb súlya az e-sportnak van.

A kulturális praxiscsoportok feltérképezése érdekében K-Means klaszteranalízist végeztünk. Az optimális struktúra három csoport esetén rajzolódott ki (3. táblázat), melyek a következők: a *kulturális orientációjú* csoport méretet tekintve a legkisebb, a 15-29 évesek 7 százaléka alkotja. Azok a fiatalok tartoznak ide, akik a magaskultúra és a szórakoztató tömegkultúra fiatal közönségét adják. A csoport tagjai a társaságcentrikus és sportközpontú helyszíneket jellemzően elkerülik.

	Kulturális praxiscsoportok		
	Kulturális orientációjú	Aktív, élményhalmozó	Passzív, kimaradó
Élménycentrikus	2,56847	,33912	-,53050
Társaságcentrikus - sportos	-1,46829	1,03337	-,45801
mintán belüli arány	7%	36%	57%

3. táblázat: Kulturális praxiscsoportok N_{2020}=2000

Az a*ktív,* élmény*halmozó* csoport tagjai eseménydús, tevékenységekkel és élményekkel telített szabadidőstruktúrával rendelkező fiatalok, akik kiemelten a társaságcentrikus, sportos helyszíneken tűnnek fel, de időnként a magas- és tömegkultúra tereit is látogatják. A 15-29 évesek több mint harmada (36%) alkotja ezt a csoportot.

A magyar fiatalok legnagyobb csoportját alkotják a *passzív kimaradók*, a 15-29 évesek több mint fele (57%) tartozik ide. Ők sem a magaskultúra, sem a tömegkultúra fogyasztóiként nem jelennek meg, de a társaságcentrikus szórakozóhelyeket, sportos eseményeket, helyszíneket sem látogatják, szabadidős szolgáltatásokat nem vesznek igénybe. Gyakorlatilag nincsenek outdoor, otthonról eljárós programjaik. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ez a csoport „kulturálisan sivár", hogy semmilyen, a kultúra fogalomkörébe sorolható tartalmat nem fogyasztanak. A kutatás kérdőíve az offline kulturális aktivitást méri, arról viszont nem tudunk semmit, hogy a digitális kultúrából például milyen mértékben részesednek. A különböző streaming szolgáltatóknál milyen filmeket néznek, a videómegosztókon választanak-e alkalmanként a magaskultúra alkotásaiból, néznek-e online színházi közvetítést, amire a pandémia megjelenése óta korábban soha nem látott bőségben van lehetőség,[24] ahogyan virtuális múzeumi körsétákra is.

A három kulturális praxiscsoport karakteres szociodemográfiai profillal rendelkezik. A passzív, kimaradó csoportban többségben vannak a nők[25] (51%), felülreprezentáltak az inaktívak[26] (78 százalékuk ide tartozik), az alacsonyan

24 A két legismertebb a Színház TV és az eSzínház, a legnagyobb videómegosztón ingyenesen is megtekinthetők rögzített színházi és operaelőadások, hangversenyek, koncertek.

25 Az összefüggés szignifikáns $p < 0,021$.

26 Az összefüggés szignifikáns $p < 0,001$.

iskolázottak (72%), a községben élők (a vidéken élők 65%-a ide tartozik) és a kedvezőtlen anyagi körülmények[27] között élők (a hónapról hónapra anyagi gondokkal küzdők 75%-a, a nélkülözések között élők 95%-a ide tartozik). A kulturális orientációjú csoport tagjai jellemzően városi környezetben élnek (68%), stabil anyagi körülmények között (64%), minden második középfokú iskolai végzettségű[28] a csoportban. Az aktív felhalmozó csoport tagjai élnek a legkedvezőbb anyagi körülmények között (74% tartozik a két felső anyagi csoportba), a csoporton belül felülreprezentáltak a diplomások (53%), a városban élők (73%) és az aktív keresők (57%)[29].

SPORTOLÁSI SZOKÁSOK 2000-2020

Az első nagymintás ifjúságkutatás eredményei szerint a rendszerváltást követően a fiatalok kiemelt célcsoportként, fontos „fogyasztói körként" jelentek meg a sportolás területén is (Fábri, 2002). Mindez azt indokolja, hogy a fiatalok sportolási szokásait ne csak fizikai rekreációs jelenségként, illetve az életmód egy elemeként kezeljük, hanem a fogyasztói kultúra változásának összefüggésében is Az ezredfordulón a 15-29 éves fiatalok harmada (33%) végzett rendszeres sporttevékenységet az iskolai kereteken túl. 2004-ben volt a legmagasabb a sportoló fiatalok aránya, több mint négytizedük töltötte ilyen módon aktívan szabadideje egy részét (6. ábra). Ezt követően a sportoló fiatalok aránya csökkenő tendenciát mutatott, mígnem 20 évvel később visszaérkeztünk a kiinduló pontra: 2020-ban szintén a fiatalok harmada számolt be arról, hogy sportol szabadidejében. A fogyasztói kultúrában nem a sport képezi a legfontosabb tételt, hanem a digitális kultúra, az IKT eszközök által meghatározott fogyasztás; a fizikai aktivitás – ahogy a 3. ábrán (szabadidős tevékenységek) is láttuk – a kevesek által választott tevékenységek közé tartozik.

Az idősoros adatok igazolják azt az ezredfordulón tett megállapítást is, mely szerint a lányok általában hamarabb hátat fordítanak a sportnak, mint a fiúk (Gábor, 2003). Az elmúlt két évtizedben végig a fiatal férfiak jártak inkább élen a sportban. Az Eurobarometer (2018) adatfelvétele szintén ezt támasztja alá, a legalább hetente egy alkalommal sportoló 15-24 évesek fiatalok között a nők aránya 36 százalék, míg a férfiaké 44 százalék.

27 Az összefüggések szignifikánsak $p < 0,001$.
28 Az összefüggések szignifikánsak $p < 0,001$.
29 Az összefüggések szignifikánsak $p < 0,001$.

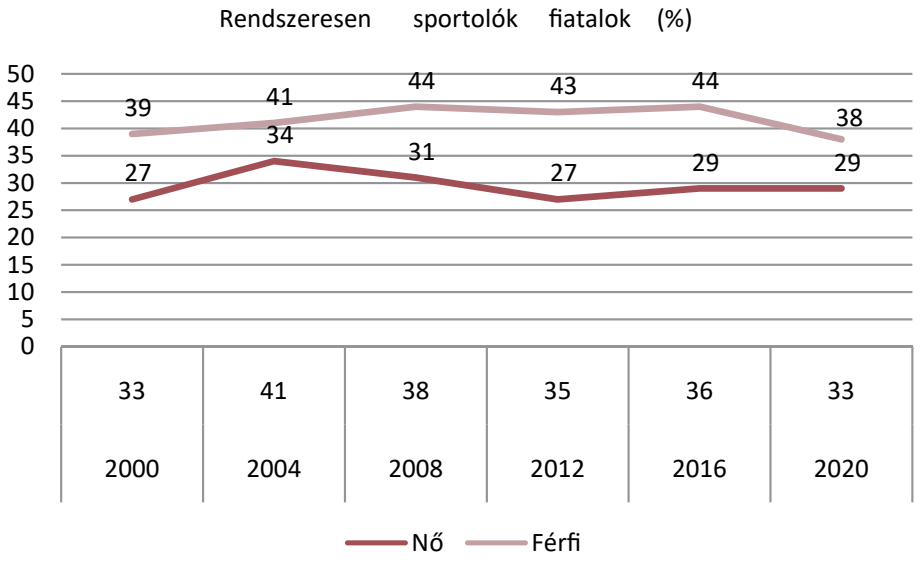

6. ábra: Rendszeresen sportoló fiatalok megoszlása nemenként $N_{2000\text{-}2010}$*=8000 (%)*

Jelentősen befolyásolja a szabadidőben végzett sporttevékenységet az életkor (7. ábra). A teljes vizsgált időszak alatt (2000-2020) a legfiatalabbak, a 15-19 évesek sportolnak leginkább szabadidejükben, noha a kezdeti dinamikus növekedést felváltotta a folyamatos csökkenés, mely 2016-ban érte el a mélypontot, ekkor a legfiatalabbaknak csupán harmada (34%) számolt be az adatfelvételkor arról, hogy sportol az iskolai tanórákon kívül is. A sport egyre fiatalabb életkorban való elhagyása összefüggésben állhat az egyre bővülő szabadidő eltöltési lehetőségekkel, az infokommunikációs technológia fejlődésével, az internetpenetráció bővülésével, a közösségi média megjelenésével és felfutásával (2008-tól kezdődően). A három korcsoport közül a legidősebb, a 25-29 évesek csoportja az egyedüli, amely magasabb aktivitási szinten fejezi be ezt a 20 éves periódust, mint ahogyan elkezdte (2000-ben negyedük, 2020-ban csaknem harmaduk sportol szabadidejében).

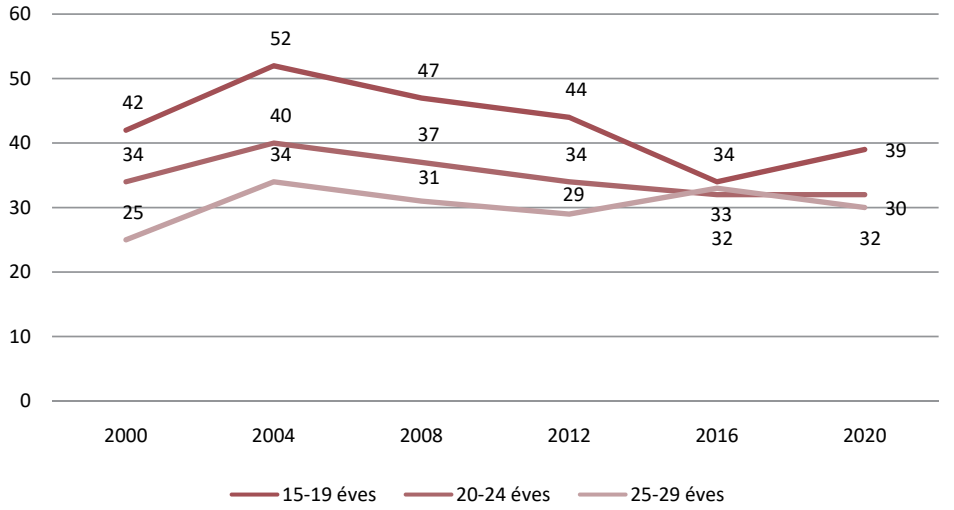

7. ábra: Rendszeresen sportoló fiatalok megoszlása életkori csoportok szerint (%)
$N_{2000\text{-}2010}$=8000

Az aktív, sportos szabadidőtöltés terén törésvonalak húzódnak nem, életkori csoport, családi és gazdasági státusz, továbbá a lakóhely településtípusa szerint: a férfiak, a fiatalabbak, a városlakók, az egyedülálló gyermektelenek és a tanulók, főként a felsőoktatásban tanulók sportoltak jellemzően az első három adatfelvételi hullám idején. 2008-tól megfigyelhető a fővárosi, szabadidőben sportoló fiatalok arányában a korábbi adatokhoz viszonyítva egy drasztikus csökkenés (50%-ról 32%-ra), mely trend tovább folytatódott 2012-ben is: a fővárosi fiataloknak csupán negyede (24%) sportol szabadidejében (Perényi, 2012), 2016-ban már csak 15 százalékuk. A trend mögött okként sejthetjük a fővárosban elérhető szabadidős programok széles kínálatát, a számítógép- és internethasználat, a közösségi média térhódítását, a megváltozott életstílust.

A 2016-ban tett megállapítások – a szabadidős sporttevékenységek végzése legkevésbé az inaktív, a rossz anyagi körülmények között élő, a szakmunkás végzettségű és fővárosban élő fiatalokra jellemző (Fekete– Tibori, 2018) – 2020-ban is érvényesek: szignifikáns hatása van a sportolásra az iskolai végzettségnek[30], a településtípusnak[31], a gazdasági státusznak[32] és az anyagi helyzetnek. A felsőfokú végzettségűek csaknem fele (48%) sportol, az alapfokú végzettségűeknek csaknem háromtizede (29%), az inaktív fiatalok 16 százaléka, illetve

30 A khi-négyzet-statisztika szignifikáns ($p \leq 0{,}001$) .
31 A khi-négyzet-statisztika szignifikáns ($p \leq 0{,}022$).
32 A khi-négyzet-statisztika szignifikáns ($p \leq 0{,}001$).

az önmagukat az alsó társadalmi csoportba sorolók[33] 83 százaléka nem végez sporttevékenységeket kötöttségektől mentes idejében. A szabadidőben végzett sportolás szignifikánsan összefügg[34] a baráti kapcsolatok meglétével is. Minél nagyobb a fiatal baráti társasága, annál nagyobb a szabadidős sport végzésének valószínűsége. Akinek nincsenek barátaik, vagy csak nagyon kevés embert tud barátjaként megnevezni,[35] azok háromnegyede nem sportol szabadidejében.[36]

A sportolás legfőbb motiváló tényezői az elmúlt 12 évben[37] az edzettség, az egészség és a jó közérzet elérése volt (8. ábra). Ezek a fő célok nem változtak, viszont a kellemes megjelenés felértékelődött, fontosabbá vált, mint magában a tevékenységben rejlő örömfaktor. Véleményünk szerint ez összefüggésben állhat a közösségi médiahasználattal. Az önreprezentáció, a szociális versengés kiemelt terepein (Instagram, Facebook) a jó szereplés érdekében egyre fontosabbá válik a jó kinézet, a fölös kilók leadása és a szülői javaslat pedig egyre kevésbé ösztönzőként értékelt tényező, nem beszélve a sport és az egészségi állapot összefüggéseiről.[38]

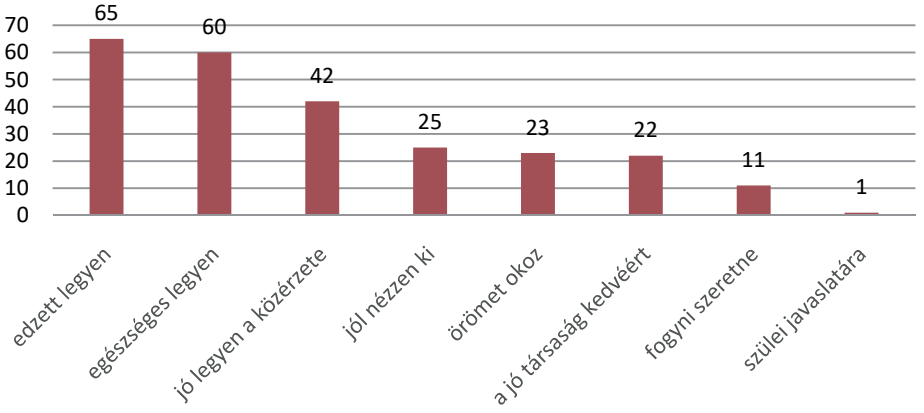

8. ábra: Sportolási motivációk a fiatalok körében (%) N_{2020}=660

A szabadidőben végzett sporttevékenység hozzájárul a fiatalok pozitív önképéhez, közérzetükkel, fizikai-egészségügyi állapotukkal való elégedettségükhöz, ezáltal a különböző étkezési rendellenességek, a testképzavar kialakulásának esélyét is csökkentheti.

33 A khi-négyzet-statisztika szignifikáns ($p \leq 0{,}001$).
34 A khi-négyzet-statisztika szignifikáns ($p \leq 0{,}001$).
35 Maximum 1-2 főt.
36 Pearson-féle korreláció= -.129 ($p \leq 0{,}001$).
37 Változott a kérdezés módszertana: 2000-ben és 2004-ben nem azt vizsgálta a kérdőív, hogy miért sportol a fiatal, hanem hogy miért nem? „Miért nem végez rendszeres testmozgást a testnevelési órán kívül?"
38 vö. Ifjúság 2008; Perényi, 2012; Fekete–Tibori, 2018.

NYARALÁS 2000-2020

Az iskolai szünidőhöz, éves szabadságokhoz kapcsolódó tömbösített szabadidő felhasználásának egyik népszerű módja az üdülés, mely egyben jó mutatója az anyagi helyzetnek és az életmódnak is. Az ifjúságkutatások harmadik hullámáig (2008) az évi nyaraláson résztvevő fiatalok aránya dinamikusan növekedett (10. ábra). Az adatfelvételek eredményét bemutató elemzések mindegyike kiemeli, hogy a magasabb státuszú, kedvezőbb anyagi körülmények között élő, iskolázottabb, városi fiatalok tudnak beszámolni elsősorban üdülésről. 2004-ben a szakmunkásképzőbe járó tanulók háromötöde nem volt nyaralni, az egyetemisták, főiskolások körében volt a legmagasabb a nyaraláson résztvevők aránya. A külföldi nyaralást az utazók kevesebb, mint fele engedhette meg magának. A fővárosban és a megyeszékhelyeken élők gyakrabban járnak üdülni. Ugyanígy megfigyelhetők regionális különbségek is: a gazdaságilag fejlettebb régiókban lakó fiatalok inkább járnak üdülni, mint mások (Bauer–Szabó, 2005). A dinamikus növekedés trendje 2012-ben megtört és a 2000-ben mért adat alá csökkent a nyaraló fiatalok aránya (37%). Megállapítható, hogy az üdülés szorosan összefügg az anyagi helyzettel, a kedvezőtlen körülmények között élők mintegy tizede volt üdülni, ez a jobb anyagi körülmények között élők esetében 50-60 százalék (Nagy, 2013).

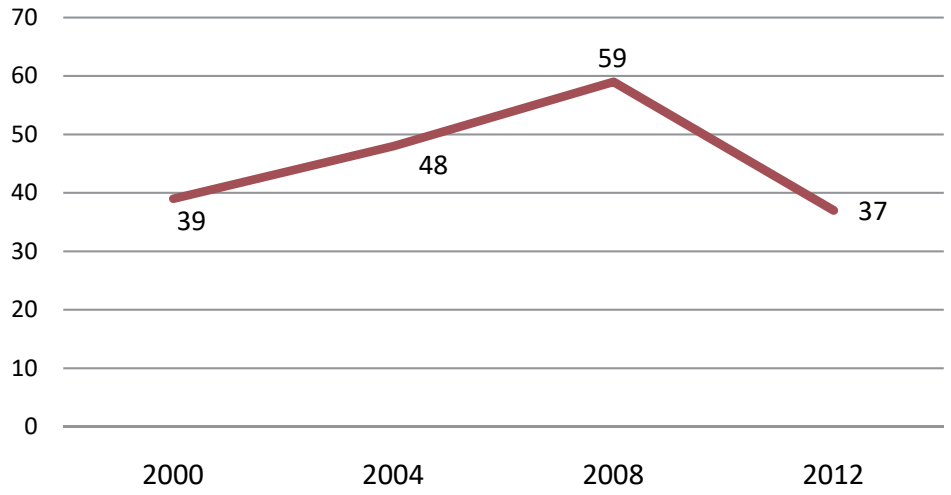

9. ábra: Nyaraló fiatalok (%) $N_{2000\text{-}2012}$*=8000*

Az adatfelvételekben többször változott a kérdezési módszertan, az üdüléssel kapcsolatos kérdések is különbözőképpen voltak megfogalmazva az évek so-

rán,[39] ami megnehezíti az összevetést. Célszerűbbnek láttuk ezért szétbontani az adatokat, és a két utolsó adatfelvétel (2016-2020) eredményeit együtt mutatni, ahol azonos volt a kérdezési módszer[40] (11. ábra).

Az első négy adatfelvétellel kapcsolatban tett állítások továbbra is érvényesek: az anyagi helyzet és a lakóhely alapvetően határozza meg a nyári üdülési terveket. 2016-ban a kedvezőtlen anyagi helyzetben lévőknek mintegy tizede tudott belföldön nyaralni, a külföldre utazást csupán 4 százalékuk engedhette meg magának (Fekete–Tibori, 2018). A fővárosban élő fiatalok számára volt leginkább elérhető mind a belföldi (62%), mind a külföldi nyaralás (36%), míg a községben élők számára a legkevésbé, csupán 18 százalékuk járt külföldön, 39 százalék belföldi üdülésen vett részt.[41]

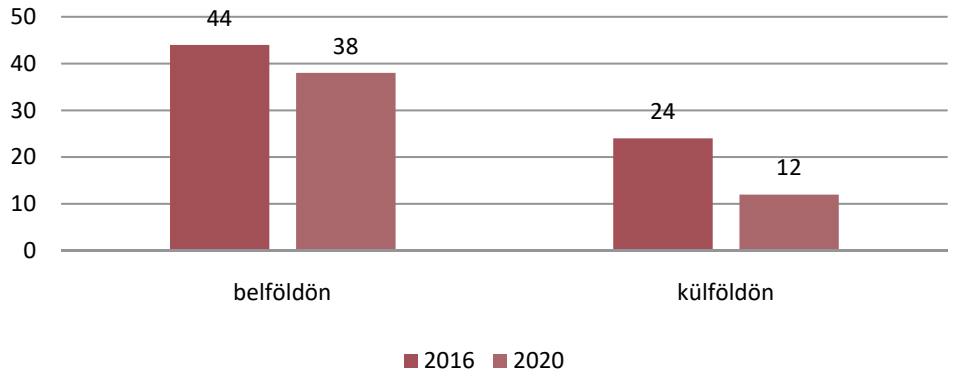

10. ábra: Nyaraló fiatalok (%) $N_{2016\text{-}2020}$=8000

2020-ban a koronavírus-járvány nyaralási terveket befolyásoló tényezőként is megjelent. Noha a karantént és más korlátozó intézkedéseket (pl. maszkviselés) is feloldott a kormány a nyár elejére, főként a külföldi utazások aránya jelentősen csökkent a korábbiakhoz képest, amit a 15-29 éves fiatalok nyaralási adatai is visszatükröznek (11. ábra). A trendnek megfelelően 2020-ban is erős az anyagi helyzet hatása a nyaralási tervekre,[42] a kedvező anyagi helyzetű

39 2000: 2000. folyamán volt-e Ön nyaralni? Mennyi ideig? Belföldön: Európai országokban: Európán kívüli országokban?
2004: 2003 folyamán volt-e Ön belföldön vagy külföldön üdülni (a rokonoknál, ismerősöknél vidéken töltött idő nem számít ide)?
2008: Összesen hány napot üdült 2007-ben külföldön? Összesen hány napot üdült 2007-ben belföldön?
2012: Összesen hány napot üdült TAVALY (2011-ben) külföldön? Összesen hány napot üdült IDÉN (2012-ben) külföldön? Összesen hány napot üdült TAVALY (2011-ben) belföldön? Összesen hány napot üdült IDÉN (2012-ben) belföldön?
40 2016-2020: Az elmúlt 12 hónapban volt-e nyaralni, üdülni külföldön (legalább két éjszakát ott töltött)? Az elmúlt 12 hónapban volt-e Ön nyaralni, üdülni belföldön (legalább két éjszakát ott töltött)?
41 Az összefüggés szignifikáns $p \leq 0{,}001$.
42 Az összefüggés szignifikáns $p \leq 0{,}001$.

csoportba tartozók jártak külföldön, akik a szubjektív önbesorolásuk alapján anyagi gondok nélkül, jól élnek, illetve azok a fiatalok kisebb arányban, akik beosztással jól kijönnek a jövedelmükből. Belföldi nyaralást már azok a fiatalok is megengedhettek maguknak, akik megítélésük szerint épphogy kijönnek a jövedelmükből (17%). Magyarországi pihenést azok a fiatalok választottak jellemzően, akik a társadalmi hierarchia közepére pozícionálták a családjukat/háztartásukat (61%), harmaduk pedig az alsóközép társadalmi csoportba (32%). A fiatalok lakóhelyének településtípusa továbbra is szignifikáns tényező, azonban megfigyelhető egy jelentősebb változás az előző adatfelvételhez képest. 2020-ban már nem a fővárosi, hanem a megyeszékhelyen élő fiatalok voltak a legkedvezőbb helyzetben, belföldön minden második fiatal nyaralt (51%), míg a fővárosiaknak csak 37 százaléka. Külföldi utazás tekintetében kisebb a különbség, a megyeszékhelyen élők 16 százaléka, a budapestiek 14 százaléka pihent az ország határain túl. Legkedvezőtlenebb helyzetben továbbra is a községben élő fiatalok vannak, külföldi nyaraláson 7 százalékuk vett részt, míg belföldi nyaralásra csaknem harmaduk eljutott (31%) 2020 nyarán.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A szabadidőt a társadalomban betöltött alapvető funkciója szerint úgy tekintjük, mint az ember testi, szellemi reprodukcióját és rekreációját biztosító olyan időtartományt, amely az emberi civilizáció fejlődése során felhalmozott információkhoz, a kultúrához való kapcsolódás kiemelt terepe is egyben. A fiatalok szabadidős szokásainak vizsgálata a nagymintás ifjúságkutatás adatai alapján állandóságról és változásról is tanúskodik az utolsó 20 év során. Az állandóság a kultúrafogyasztásban mutatkozik meg, míg a változás a technológiai fejlődéshez, a szórakoztató-elektronikai és infokommunikációs eszközök egyre fokozódó térnyeréséhez kapcsolódik. A fiatalok kultúrája a szórakozás kultúrája, ahol a képernyő a domináns és mérsékelt az egyéni aktivitás, legfőbb cél a kikapcsolódás a társadalmi lét meghatározottságaiból és bekapcsolódás a hálózati kapcsolatok által teremtett világba. A digitális kultúra a személyre szabott szórakozás élményközpontú valóságát nyújtja a fiataloknak.

A rendelkezésre álló szabadidő mennyiségét alapvetően határozza meg az életkor, hogy melyik életkori csoport tagja a fiatal, a tanulói státusz, valamint a háztartás anyagi stabilitása. A szabadidős színtér színhelyei megmutatják, hogy a fiatalok hol érzik jól magukat, hol találják meg a számukra fontos dolgokat – ha van lehetőségük és idejük választani, kísérletezni. A hétköznap szabadon felhasználható időmennyisége csekély változást mutat a vizsgált időszakban, a

hétvégi szabadidő mennyiségében 2020-ra bekövetkezett egy jelentős, átlagosan másfél órányi veszteség a fiatalok időháztartásában. A legfőbb szabadidős színtér a baráti társaság és az otthon, a család; a legnépszerűbb szabadidős elfoglaltság hétközben és hétvégén egyaránt a televíziózás, a zenehallgatás, 2008-tól a számítógépezés, 2012 óta az internethasználat. A 2020-as év meghatározó eseményei, koronavírus-járvány és a bevezetett korlátozó intézkedések a 15-29 évesek szabadidős gyakorlatát nem befolyásolták számottevően, a társas időfelhasználásban figyelhető meg változás a kényszerűségek hatására: nőtt a családdal töltött, és csökkent a baráti társaságban töltött szabadidő. Tovább emelkedett azoknak a fiataloknak az aránya, akik csekély érdeklődést mutatnak a kultúra iránt, bármely megjelenési formájáról legyen is szó. A 15-29 évesek több mint fele semmilyen szabadidős szolgáltatást nem vesz igénybe, kultúraközvetítő intézményeket nem látogat szabadidős programként. A fiatalok kulturális és szabadidős szolgáltatásokhoz való hozzáférését továbbra is determinálja a területi egyenlőtlenség, meghatározó faktor a lakókörnyezet, továbbá a fiatalok anyagi helyzete és az igényeik, az egyéni érdeklődésük.

A nagymintás ifjúságkutatások a survey módszertanán alapulnak, amely természeténél fogva a megismerés bizonyos korlátait is jelenti. A kutatások célja a 2000-es indulás óta változatlan: a fiatalok élethelyzetének, életmódjának, világ- és problémaértelmezésének feltárása, a fiatalok, mint társadalmi csoport változásainak detektálása. Anélkül, hogy közhelyeket puffogtatnák: a világ egyre gyorsabban és egyre drasztikusabban változik. A legutolsó adatfelvétel 2020 őszén zajlott, mi kutatók, akik ezt a kötetet írjuk, 2022 tavaszán jutottunk hozzá az adatbázishoz. Ennyi idő alatt drámai események történtek a világban (újabb járványhullámok, mélyülő gazdasági válság, a háború kitörése a szomszédos Ukrajnában), melyek erőteljes hatást gyakorolnak a fiatalok világértelmezésére, gondolkodására, élethelyzetére. Az adatfelvétel módszertana, a körülményes és késedelmes adathoz jutás megnehezíti ennek a sokszínű, variábilis társadalmi csoportnak, az ifjúságnak a pontosságra törekvő, adekvát bemutatását. Véleményünk szerint célszerű lenne megfontolni a jövőben hibrid kutatási módszertan alkalmazását, kisebb minta (3500 fő) használatával, mérlegelni a „push to web[43]" lehetőségét, továbbá a kérdőíves kutatást kiegészíteni Big Data-módszerek alkalmazásával[44] (algoritmuselemzés, gépi szövegelemzés, közösségi médiafigyelés), amely révén lerövidül az adatgenerálás és az adatelemzés közötti szakasz, így lehetővé válna a fiatalok internethasználatának, szabadidős és fogyasztói szokásaiknak, közösségi kapcsolódásaiknak valós idejű vizsgálata is.

43 A módszerrel kapcsolatban lásd: Messing –Ságvári – Szeitl, 2022.
44 A módszer alkalmazhatóságával kapcsolatban lásd: Kmetty, 2018.

FORRÁSOK

- Albert Fruzsina; Dávid Beáta; Tóth Gergely (2020): Hány barátja van Önnek? A barátok számának alakulása három évtized alatt (1986–2018). In: socio.hu 10 évfolyam 3 szám. DOI: https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.3.3
- Bauer Béla; Tibori Tímea (2002): Az ifjúság viszonya a kultúrához. In: Bauer Béla; Szabó Andrea; Laki László (szerk.) Ifjúság 2000. Tanulmánykötet I. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest. pp.173-195.
- Bauer Béla; Szabó Andrea (szerk.) (2005): Ifjúság 2004. Gyorsjelentés. Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda, Budapest.
- Bauer Béla; Szabó Andrea (2009): Ifjúság 2008. Gyorsjelentés. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest.
- Be Social (2021): Magyar tinik a neten 2021. https://besocial.hu/magyar-tinik-a-neten-2021/ (utolsó letöltés: 2022.02.05.)
- Bloomberg (2021): Facebook, Alarmed by Teen Usage Drop, Left Investors in the Dark. https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-10-25/facebook-files-show-growth-struggles-as-young-users-in-u-s-decline (Utolsó letöltés: 2022.01.10.)
- Bourdieu, Pierre (2004) Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz R. (szerk.) A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. pp.122-138.
- Czifra Béla (szerk.) (2021): A digitális oktatás tapasztalatainak értékelése. Állami Számvevőszék, Budapest.
- Datareoportal (2020): Digital 2020: Hungary. https://datareportal.com/reports/digital-2020-hungary (Utolsó letöltés: 2022.03.05.)
- Eurobarometer (2018): Sport and physical activity. https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2164 (Utolsó letöltés: 2022.03.03.)
- Eurostat (2021): Culture statistics - use of ICT for cultural purposes. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_use_of_ICT_for_cultural_purposes#Use_of_the_internet_for_cultural_purposes (utolsó letöltés: 2022.03.05.)
- Falussy Béla (2004): Az időfelhasználás metszetei. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Fábri István (2002): A sport, mint a fiatal korosztályok életmódjának meghatározó eleme. In: Bauer Béla – Laki László – Szabó Andrea (szerk.) Ifjúság 2000. Tanulmányok I. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest. pp.159-173.
- Fekete Mariann (2018): eldő, avagy a szabadidő behálózása. Generációs kultúrafogyasztás a digitális korban. Belvedere, Szeged.
- Fekete Mariann; Tibori Tímea (2018): Az ifjúság szabadidő-felhasználása a fogyasztói társadalomban. In: Nagy Ádám (szerk.) Margón kívül. Magyar Ifjúságkutatás 2016. Excenter Kutatóközpont, Budapest. pp.258-284.
- Fekete Mariann; Nagy Ádám (2020). Megszólal-e az Új csendes generáció? Avagy mit várhatunk az Ifjúság 2020 adatfelvétel eredményeképp? In: Szociológiai Szemle 30 (1), 98–106.
- Fortune (2021): Teens have been losing interest in Facebook for years, internal and external data shows. https://fortune.com/2021/10/25/facebook-teens-usage-harm-studies/ (utolsó letöltés: 2022.01.10.)

- Frulong, Amdy, Stalder, Barabar & Azzopardi, Anthony (2000). Vulnerable youth: perspectives on vulnerability in education, employment and leisure in Europe. International expert report. Strasbourg Cedex.
- Gábor Kálmán (szerk.) (2003): Sebezhető ifjúság. Sebezhetőség az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben Európában – perspektívák. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Gábor Kálmán (2004): Ifjúsági korszakváltás. In: Új Ifjúsági Szemle. 2 (4). pp.5-24.
- Gábor Kálmán (2004): Globalizáció és ifjúsági korszakváltás. In: Gábor Kálmán; Jancsák Csaba (szerk.) Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Belvedere, Szeged. pp. 28-73.
- Gross, Edward (1961): A functional approach to leisure analysis. In: Social Problems. Vol.9. (1). pp.2-8.
- Kmetty Zoltán (2018): A szociológia helye a Big Data-paradigmában és a Big Data helye a szociológiában. In: Magyar Tudomány 179 (5). pp.683-692. DOI: 10.1556/2065.179.2018.5.11
- Kraut, Robert; Patterson, Michael; Lundmarck, Vicki; Kiesler, Sarah; Mukhopadhyay, Tridas; Scherlis, William (1998): Internet Paradox: A Social Technology that Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being? In: American Psychologist. Vol.53. (9). pp.1017-1031.
- Központi Statisztikai Hivatal (2020): Gyorstájékoztató. Munkanélküliség, 2020. május–július. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/mun/mun2007.html (utolsó letöltés: 2022. 03. 28.)
- Messing Vera; Ságvári Bence; Szeitl Blanka (2022): Webre terelés a személyes lekérdezés alternatívája? – Egy „push-to-web" hibrid survey tapasztalatai. In: Statisztikai Szemle 100 (3). pp.213–233. DOI: 10.20311/stat2022.3.hu0213
- Nagy Ádám; Fekete Mariann (2020): OK, Zoomer – a digitális tanulás problémái. In: Opus et Educatio 7 (3). pp.203-207.
- Nagy Ádám (20213): Szabadidős tervek és tevékenységek. In: Székely Levente (szerk). Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet. Kutatópont, Budapest. pp.211-229.
- Napoleoncat (2020): Facebook users in Hungary. https://napoleoncat.com/stats/facebook-users-in-hungary/2020/12/ (utolsó letöltés: 2022.03.05.)
- Nie, Norman. H.; Erbring, Lutz. (2000): Internet and Society: A Preliminary Report. In: Time & Society. Vol.1. (1). pp.275-288.
- Perényi Szilvia (2013): Alacsonyan stagnáló mozgástrend: a fizikai inaktivitás újratermelődése. In: Székely Levente (szerk.) Magyar Ifjúság 2012. Kutatópont, Budapest. pp.229-250.
- Polonyi István (2020). Harmadik csapás. A felsőoktatási felvételi ingadozásai – avagy az oktatáspolitika társadalomismeretének hiánya. In: Iskolakultúra 30(10), 25-37. DOI: 10.14232/ISKKULT.2020.10.25
- Robinson, John B.; Kestnbaum, Meyer; Neustadtl, Alan; Alvarez, Anthony (2000): Mass Media Use and Social Life Among Internet Users. In: Social Science Computer Review, Vol. 18 (4). pp.490-501. https://doi.org/10.1177/089443930001800411
- Robinson, John B. – De Haan, Jos (2006): Information Technology and Family Time Displacement. In: Computers, Phones, and the InternetDomesticating Information Technology. Oxford Scholarship DOI:10.1093/acprof:oso/9780195312805.003.0005
- Statista (2021): Social media usage in Hungary - statistics & facts. https://www.statista.com/topics/6592/social-media-usage-in-hungary/#dossierKeyfigures (utolsó letöltés: 2022.03.05.)
- Statista (2021): Share of TikTok users in Hungary in 2019, by age group. https://www.statista.com/statistics/1101615/hungary-tiktok-users-by-age/ (Utolsó letöltés: 2022.03.05.)

- Székely Levente; Veszelszky Ágnes (2022): A tartalomfogyasztás fizikai és virtuális terei. In: Székely Levente (szerk.) Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről. Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft. Budapest. pp.189-211.
- TÁRKI (2020): Könyvolvasási és könyvvásárlási szokások 2020. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt, Budapest.

MELLÉKLET

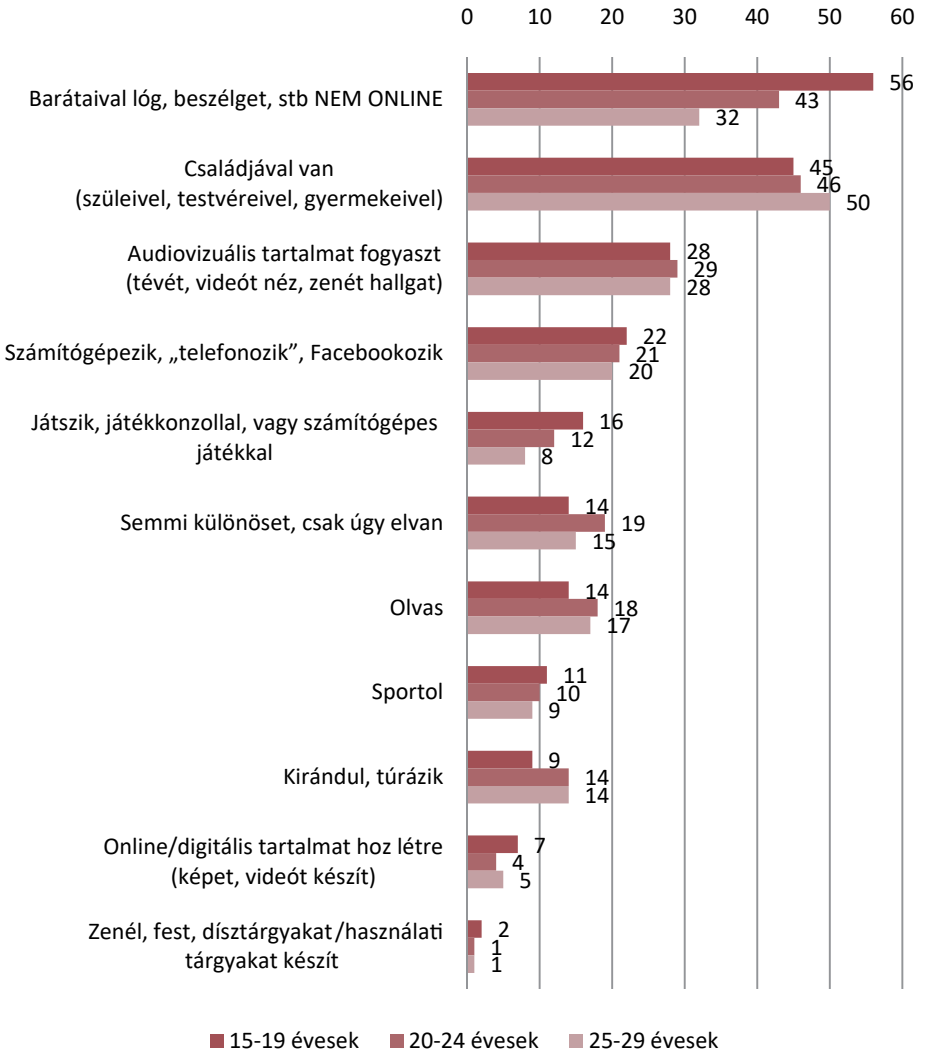

11. ábra: *Hétköznapi* szabadidőtöltés korcsoport szerinti megoszlása
N_{2020}=2000 (%)

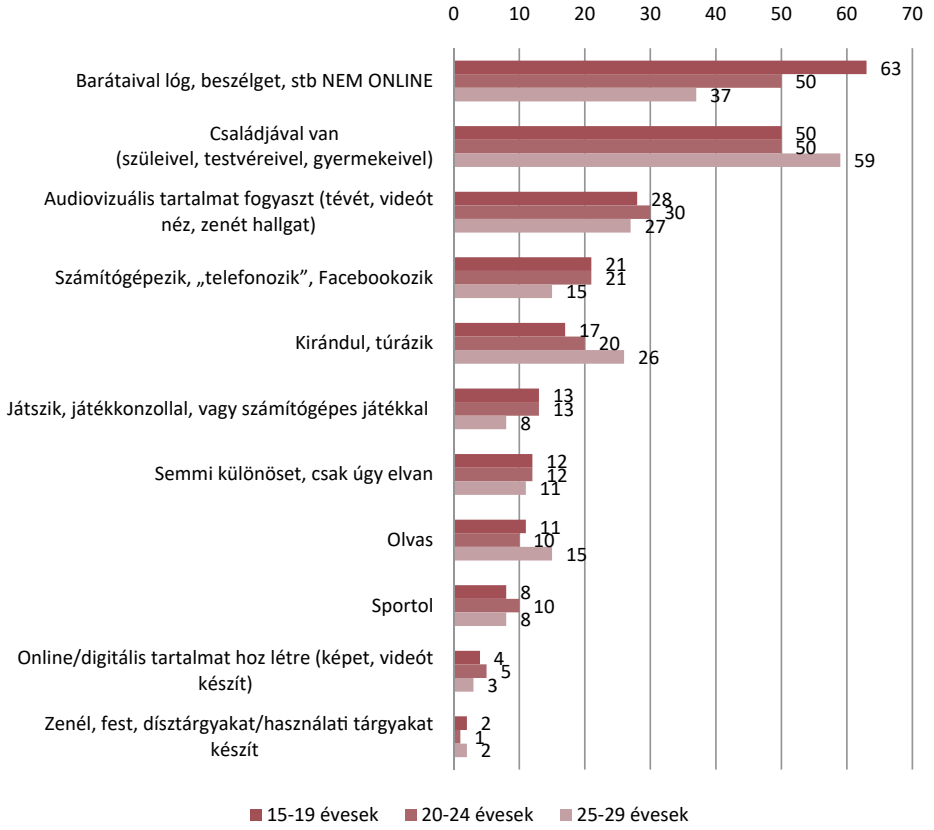

12. ábra: Hétvégi szabadidőtöltés korcsoport szerinti megoszlása N_{2020}=2000 (%)

DIGITÁLIS JELEN – FIATALOK IKT ESZKÖZÖK ÉS KÖZÖSSÉGIMÉDIA-HASZNÁLATA TÁRSADALMI HÁTTÉRTÉNYEZŐK ÉS A COVID19 TÜKRÉBEN

Koltói Lilla–Varga Áron

A fiatalok médiafogyasztása és internethasználata régóta népszerű témája hazai és nemzetközi felméréseknek. Amikor a mai fiatalok közösségi média-használati szokásait térképezzük fel, két meghatározó tényezőre ki kell térnünk. Egyrészt a 15-29 évesek életében kiemelkedő szerepet játszanak az IKT eszközök. Közöttük nagyon magas a napi internethasználók aránya, például a KSH 2020-as időszaki jelentése szerint a 16-24 éves korcsoport 97 százaléka átlagosan 3-4 órát tölt internetezéssel naponta (KSH, 2020). Az online térben töltött idő mértéke mellett fontos kiemelni, hogy a Z és Y generáció megismerési, szocializációs és kommunikációs folyamatait döntően befolyásolja az új digitális technológiák használata. Az internetkultúrában az önkifejezés és a társakhoz, világhoz való kapcsolódás új mintázatai tapasztalhatók (Mesh, 2009). Ugyanakkor nemcsak a korcsoporthoz tartozás határozza meg az online térben töltött időt és viselkedést, hanem a társadalmi hovatartozás, a nem, és az iskolázottság is meghatározó változói az internet- és ezen belül a közösségi média-fogyasztásnak (Eynon, 2020).

Másrészt a 2020-as adatok értelmezésekor elkerülhetetlen a pandémia hatásaira kitérni. A járványhelyzet, amellett, hogy teljes mértékben felborította a hétköznapi életet, felerősítette a digitalizáció jelentőségét. A KSH 2021. III. negyedévi adatai szerint 2,4%-kal növekedett az internet-előfizetők és televí-

zió-előfizetők aránya az egy évvel korábbihoz képest, ezen belül dinamikusan nőttek az online televíziószolgáltatások előfizetései. A járványhelyzet nemcsak a nagyobb hozzáférés miatt hozott változást, hanem a fiatalok számára az online térben való jelenlét egyfajta megküzdési módként is funkcionált (Cauberghe és mtsai, 2021). Elemzésünkben a fiatalok IKT eszközökhöz való hozzáférését, közösségi média-használatát helyezzük fókuszba, és korcsoportok, társadalmi helyzet, iskolázottság és nemek szerint vizsgáljuk. Emellett kitérünk a járványhelyzet okozta változásokra is.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A technológiai fejlődés hozadékai között gyakran említik az internet demokratizáló potenciálját. Ez az optimista megközelítés azon alapszik többek között, hogy az IKT eszközök elterjedése és az internethez való hozzáférés széleskörűvé válása demokratikusabb viszonyokat teremt az online világban, kiegyenlíti a felhasználók közötti társadalmi-kulturális különbségeket, szabadabb információáramlást és könnyebb hozzáférést biztosít. Másrészről az internet demokratizáló erejét, illetve az internet adta szabadság optimista felfogását sokan megkérdőjelezik (Groshek, 2009; Loader–Metcea, 2011). Ide kapcsolható az IKT eszközök használatával foglalkozó kutatások azon vonulata, amelyek a digitális egyenlőtlenség, digitális megosztottság, digitális szakadék jelenségét helyezik a fókuszba (Yates–Lockley, 2020). Ez a megközelítés a társadalmi egyenlőtlenség vonatkozásában vizsgálja az IKT eszközökhöz való hozzáférést, a digitális skilleket és jártasságot stb. Ennek elméleti kerete legtöbbször Bourdieu (1999) tőkeelméletén alapszik, amelyet a digitális kontextusra többféleképpen vonatkoztatnak a téma kutatói. Vannak, akik az eredeti elmélet keretein belül helyezik el és értelmezik a digitális erőforrásokat. Tondeur és munkatársai (2010) a kulturális tőke részeként elemzik az IKT eszközökhöz való hozzáférést és a digitális készségeket, és ennek kapcsán közelítik meg ezek társadalmi aspektusait. Érvelésük szerint a kulturális tőke hagyományos felfogása – miszerint ez az uralkodó kultúrában való részvételt, kulturális ismereteket és kompetenciákat jelent, ami sikeresebbé teszi az egyént az oktatásban és a társadalomban – idejétmúlt. A kulturális részvétel egy része áttevődött az internetre, a hagyományos kompetenciákat kiegészítik, sőt, egyes esetekben lassan kiszorítják az IKT kompetenciák, így ezek a sikerességhez ma már elengedhetetlenek. Mára evidenciának vesszük, hogy mindenkinek van internethez és IKT eszközökhöz hozzáférése, ezért már elvárásként fogalmazódik meg az IKT kompetencia – akár az oktatást nézzük, akár más társadalmi színtereket.

A járványhelyzet rávilágított arra, hogy amit evidensnek tekintünk, nem fedi teljesen a valóságot, például az oktatásban való részvételt nehezítette a megfelelő internetkapcsolat vagy a megfelelő eszközök hiánya. Julien (2015) a társadalmi tőke fontos részeként tekint az online interakciókra, amelyek a társadalmi tőke kifejeződései és egyben annak növelésére is alkalmas. Szerinte ezek az online interakciók a társadalmi tőke új típusát jelentik: a digitális társadalmi tőkét.

Többen a közösségi média kapcsán kötik össze a társadalmi tőkét az online világban való részvétellel. A közösségi média eszköze az interaktív és hálózatalapú kommunikációnak, társas kapcsolatokat teremt, hozzájárul a csoporthoz tartozáshoz (pl.: Couldry–Hepp, 2013; Williams, 2017). Felmerült a „digitális tőke" mint külön tőketípus használata a digitális technológia társadalomra gyakorolt hatásának vizsgálatában (Ragnedda, 2017, 2018; Yates–Lockley, 2020). Ezt ugyanakkor többen vitatják (Yates–Lockley, 2020), erőltetettnek tartják a Bourdieu-i tőkeelmélet ilyenforma „hasznosítását", de elismerik a digitális hozzáférés és skillek fontosságát társadalmi szempontból.

Mesch (2009) szerint a fiatalok fejlődési feladataikhoz, az identitás kikristályosításához, autonómiához és a másokhoz való kapcsolódáshoz használják eszközként az internetet, ezáltal pedig olyan kultúrát teremtenek, ami teljesen eltér az előző generációkétól. Ennek a digitális kultúrának külön érdekessége, hogy míg az online tér kitágul, azaz különböző földrajzi helyeken és időzónában lévők tudnak egymáshoz kapcsolódni, addig ezzel párhuzamosan az internetező fiatal sokszor „beszorul" a saját szobájába, elkülönül családtagjaitól, vagyis a fizikális (offline) társas tere beszűkül. A járványhelyzet felerősítette a digitális kultúrára jellemző online világ kitágul – offline világ beszűkül dinamikát. A közösségi terek helyett a közösségi oldalak lettek a fiatalok kapcsolódásainak színterei (Fekete és Nagy, 2020), napi sok órát internetezve küzdöttek meg a karantén és online oktatás okozta szorongással. Az online világ felé fordulás fokozottabbá válása nemcsak a karantén következtében kialakuló tényleges bezártságból való szimbolikus kiszabadulást jelenti, hanem ahogy Fekete és Nagy (2020) megállapítja, a külvilág bizonytalanságával szemben biztosabbnak, biztonságosabbnak tűnik az online tér.

Kiemelendő még, hogy az internetkultúrában a különböző online tevékenységek közötti váltás és az állandó készenlét, vagyis a gyors, azonnali reakciók jellemzők, és ezek nagyban meghatározzák a fiatalok társas és személyes működését. A szakirodalom Fear of Missing out (FoMo), vagyis félelem a kimaradástól elnevezést adta annak a jelenségnek, amelyet az okostelefonok, a közösségi média, a különböző internetes platformok elterjedt használata hívott életre. A félelem a kimaradástól eredetileg olyan magasfokú szorongás, amely a kortársakkal

való értelem- és örömteli, pillanatnyi élményekről való lemaradástól való félelem következtében alakul ki. Ryan és Deci (2000) öndeterminációs elméletében értelmezve – a fiatalok olyan alapvető pszichológiai szükségletei, kompetencia, autonómia és valahova tartozás igényei frusztrálódnak (Przybylski és mtsai, 2013), amelyek kielégülése nélkülözhetetlen a pszichológiai jóllét elérésében. A FoMo digitális kontextusban alapvetően frusztráció következtében kialakuló szorongás, ami az online világban, elsősorban a közösségi platformokon zajló eseményekről való lemaradás folyományaként alakul ki, és ami rágódáshoz, negatívabb énkép kialakulásához vezethet, valamint fokozottabb, problémás internethasználatot vonhat maga után (Tandon és mtsai, 2020). Gioia és munkatársai (2021) többek között arra világítottak rá, hogy a járvány miatti lezárások direkt módon hatottak a FoMo szintjére, ami pedig hatott a közösségi oldalakon eltöltött időre, az online kommunikációs attitűdökre és az online kommunikációs kapcsolati közelségre, azaz megnőtt az online kapcsolatok – és ezen belül szorosabb és több önfeltárással járó kapcsolatok – iránti igény, és több időt is töltünk ezen kontaktusokban.

A fiatalok online jelenlétének, közösségi platformokon való részvételének lényeges kérdése az, hogy ez mennyire jelent bevonódást, illetve az online társadalmi-kulturális bevonódás, aktivitás együtt jár-e offline aktivitással. Az internethasználat és szabadidős aktivitás közötti kapcsolatot tárta fel Fekete Mariann (2018) elemzése. Az eredményei arra utalnak, hogy az internetet használó fiatalok az offline kultúrafogyasztásban is jóval aktívabbak, mint az internetet nem használó társaik. A közösségi médiát sokan a politikai bevonódás előmozdítójának látják, az alulról építkező, önszerveződő részvétel egyik facilitátorának (Uldam–Vestrergaard, 2015). Az Európai Bizottság 2018-as jelentése szerint (European Commission, 2018), a teljes népességhez viszonyítva, a 16-29 éves fiatalok közül arányaiban lényegesen többen mutattak közügyekben online aktivitást, pl.: léptek online kapcsolatba állami hatóságokkal, vagy igényeltek tőlük információt online. Az internet és a közösségi média elősegítheti a fiatalok állampolgári és társadalmi bevonódását. Az interneten keresztül számtalan információt találnak, politikai és társadalmi vitákat olvashatnak, amelyek az első lépéseit jelentik a közügyekbe való bevonódásnak. Az új információk és a többféle nézőponttal való találkozás pedig növeli a fiatalok tudatosságát, ami elősegíti az offline bevonódást és aktivitást (Theben és mtsai, 2018).

Elemzésünkkel célunk, hogy a társadalmi háttértényezők – életkor, társadalmi osztály és településtípus – tükrében vizsgálva, az adatok alapján pontosabban lássuk a fiatalok IKT eszközök és közösségi média-használatát. A 2016-os és 2020-as adatok összehasonlítása pedig lehetővé teszi, hogy következtessünk a járványhelyzet miatti változásokra.

AZ IKT ESZKÖZÖKHÖZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS

A 2020-as adatokat, ha összességében nézzük, akkor az mondható, hogy a magyar fiataloknak nagy a hozzáférése a különböző IKT eszközökhöz. Azonban érdemes demográfiai és társadalmi háttértényezők aspektusából árnyalni a képet. Ugyanis az adatokat társadalmi csoportok szerinti bontásban vizsgálva, a digitális megosztottságra utaló eredményeket találunk. Ha háztartásonként nézzük az IKT eszközökhöz való hozzáférést, akkor általánosságban megállapítható, hogy az alsó társadalmi csoportba tartozók minden kategóriában szignifikánsan alacsonyabb arányban férnek az eszközökhöz[1]. A MIK2020 adatai szerint az alsó társadalmi csoportba[2] tartozó fiatalok mintegy 41 százalékának a háztartásában nincsen számítógép (1. ábra), 27 százalékának nincs internetelőfizetése (2. ábra), és 36 százalékának wifije (3. ábra). Ezzel szemben a felső és középső társadalmi csoportokba tartozó fiatalok esetében ez 90, vagy afölötti százalékos arányú. Érdekesség, hogy ugyan a fiatalok körében népszerű a streamingelés, mégis viszonylag alacsony az előfizetések aránya háztartásonként (4. ábra). A felső és felsőközép társadalmi csoportba tartozók esetében a legmagasabb ez az arány, de ott sem éri el az 50 százalékot (47%), míg az alsó csoportba tartozók esetében ez csak 6,66 százalék.

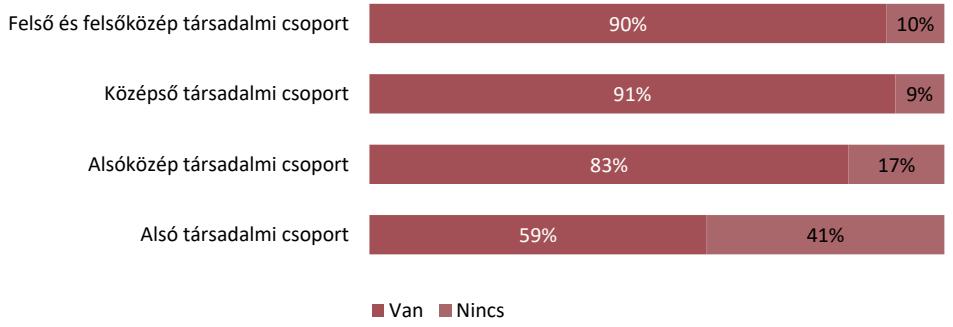

1. ábra: Számítógép jelenléte a háztartásokban társadalmi csoportok tekintetében N= 7806 (%)

1 p=0,00.

2 A társadalmi csoportok az alábbi kérdésre adott önbesorolás szerint alakultak ki: „Kérem, mondja meg, hogy az alábbiak közül Ön melyik csoportba sorolná saját magát?" Az alacsony elemszámok miatt a felsőközép társadalmi csoportot és a felső társadalmi csoportot összevonva vizsgáltuk.

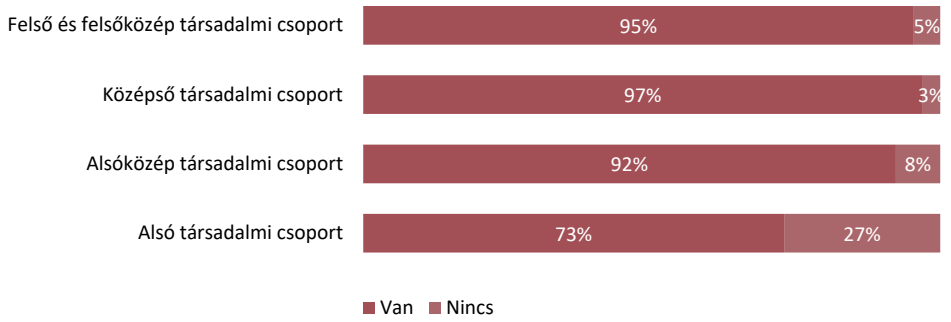

2. ábra: Internetelérés a háztartásokban társadalmi csoportok tekintetében – N= 7802 (%)

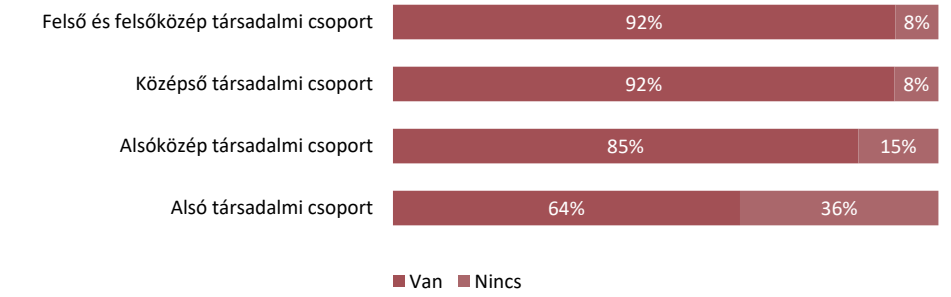

3. ábra: WIFI a háztartásokban társadalmi csoportok tekintetében – N= 7799 (%)

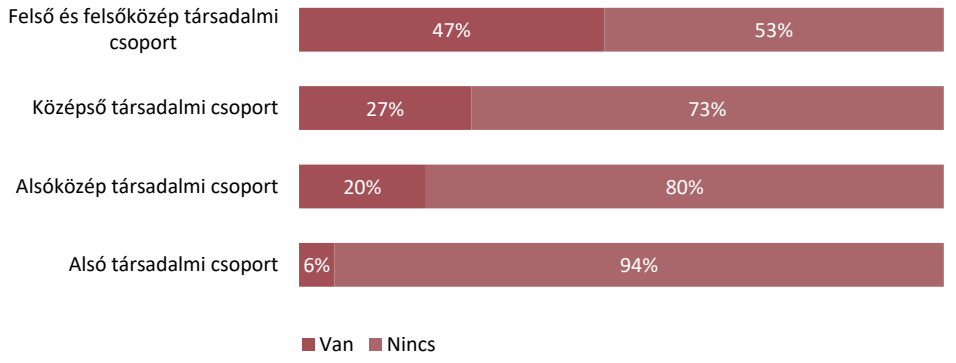

4. ábra: Streaming szolgáltató jelenléte a háztartásokban társadalmi csoportok tekintetében – N= 7802 (%)

A saját IKT eszközök esetében is találunk a hozzáférés különbségére mutató eredményeket. Az alsó társadalmi csoportba tartozó fiatalok szignifikánsan alacsonyabb arányban rendelkeznek saját IKT eszközökkel, kivéve a mobiltelefont, de annak használata nem jellemző a fiatalokra (a teljes minta mintegy 11%-ának van saját mobiltelefonja). Összességében az alsó társadalmi csoportba tartozó fiatalok IKT eszközökhöz való hozzáférését elsősorban az okostelefon jelenti (5. ábra). Ez az egyetlen eszköz, amely a csoport tagjai számára nagy arányban hozzáférhető (84%), és több, mint kétharmaduknak (67%) van az okostelefonján internetes előfizetés (6. ábra). Saját laptopja és tabletje a csoport 43 százalékának van, míg ez a felső és felsőközép társadalmi csoportban ennek duplája (86%) (8. és 9. ábra). Saját számítógépben is nagy a különbség (7. ábra), legnagyobb arányban a középső társadalmi réteg fiataljainak van (51%), míg az alsó társadalmi csoportban ez az arány csak 27 százalék.

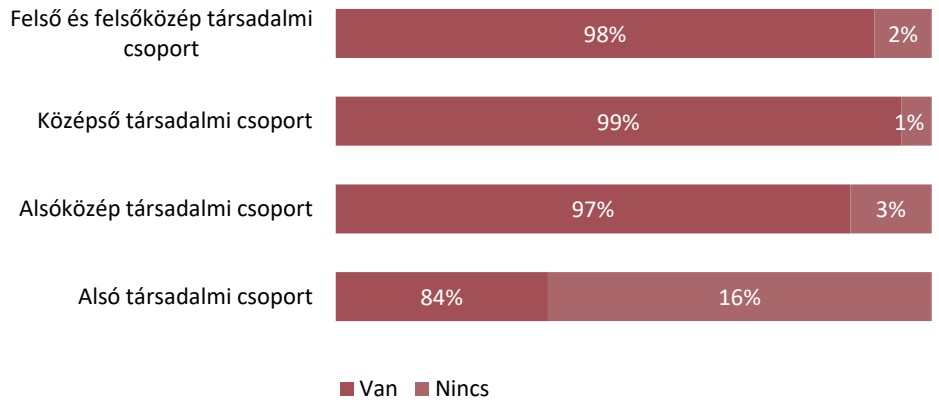

5. ábra: Okostelefon birtoklása társadalmi csoportok tekintetében N=7816 (%)

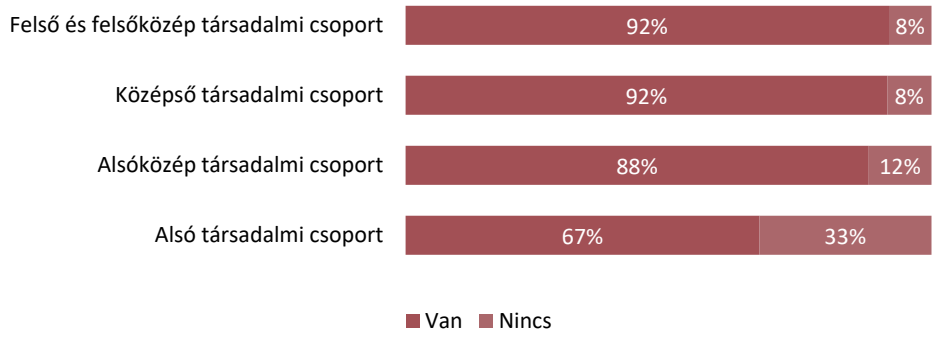

6. ábra: Internet-előfizetés a saját okostelefonon társadalmi csoportok tekintetében N=7808 (%)

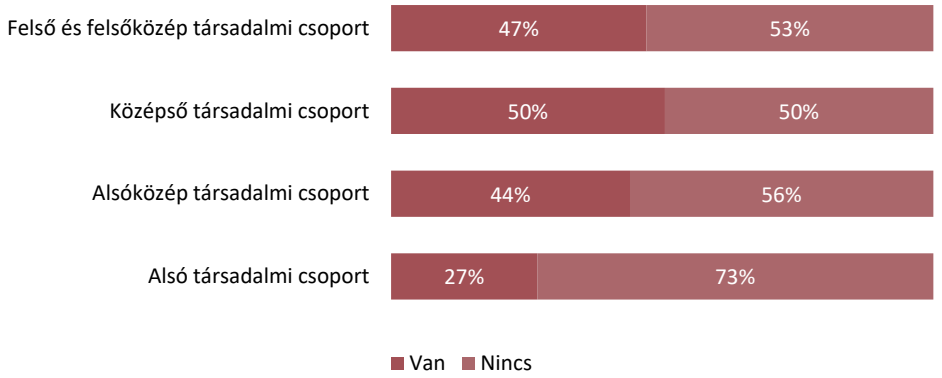

7. ábra: Számítógép birtoklása társadalmi csoportok tekintetében N=7798 (%)

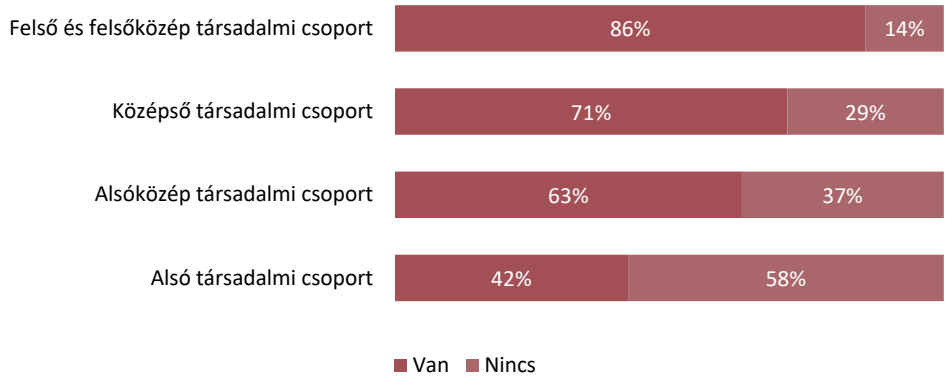

8. ábra: Laptop, notebook birtoklása társadalmi csoportok tekintetében N=7795 (%)

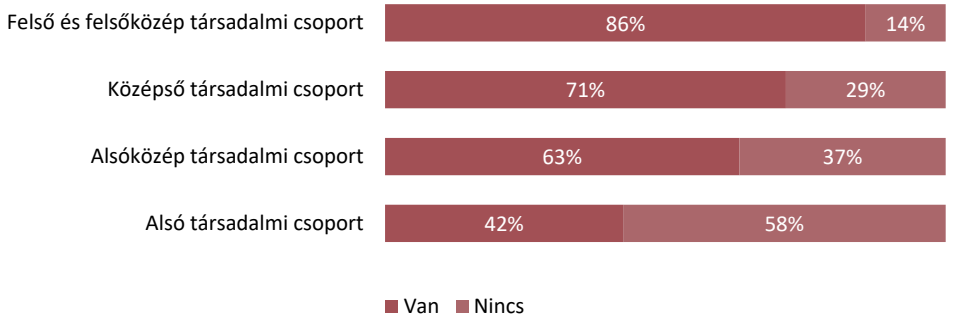

9. ábra: Tablet birtoklása társadalmi csoportok tekintetében N=7810 (%)

Településtípusonként vizsgálva[3] általában hasonló mintázat rajzolódik ki a kérdéseknél: a budapesti és nagyvárosi fiatalok nagyobb arányban férnek hozzá az IKT eszközökhöz, mint a községben élő társaik, akár a háztartások IKT hozzáférését nézzük, akár a sajátot. Országosan általános az okostelefon használata (község: 95%, megyei jogú város, Budapest: 98%) (16. ábra) és a háztartásonkénti internethez való hozzáférés (község: 91%, Budapest: 96%) (10. ábra). Ugyanakkor nem jellemző a hagyományos mobiltelefon használata (község: 13%, város: 9%). Wifivel és számítógéppel a legtöbb háztartás rendelkezik (11. és 12. ábra), de itt nagyobb a különbség a budapesti és a községek háztartásai között (község: 83%, Budapest: 92%; illetve község: 82%, megyei jogú város: 90%). Televíziós előfizetés országos viszonylatban sok háztartásban van (13. ábra), de kevesebb, mint internetes előfizetés, és a budapestiek esetében a legalacsonyabb az arány (82%), míg a többi településtípus esetében 87 százalék körüli értékeket találtunk. Okos tv átlagban a mintának mintegy felében található meg (község: 43%, Budapest: 57%; 14. ábra), és viszonylag kevés háztartásban van streaming-előfizetés (község: 20%, megyei jogú város: 31%; 15. ábra).

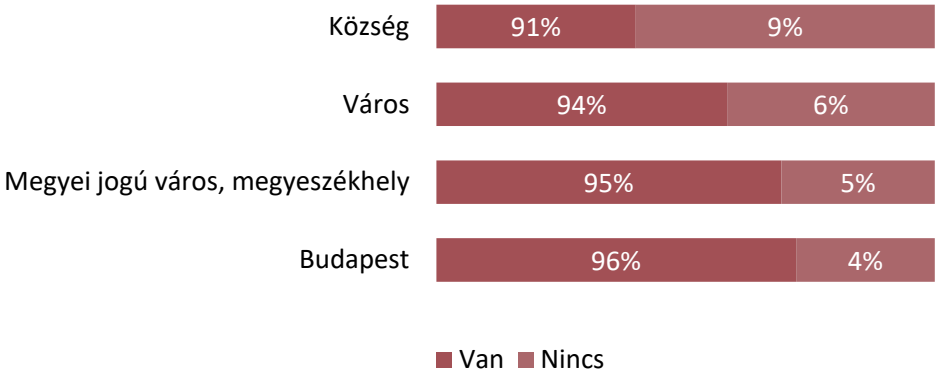

10. ábra: Internet-hozzáférés a háztartásban településtípus tekintetében N=7954 (%)

3 p=0,00.

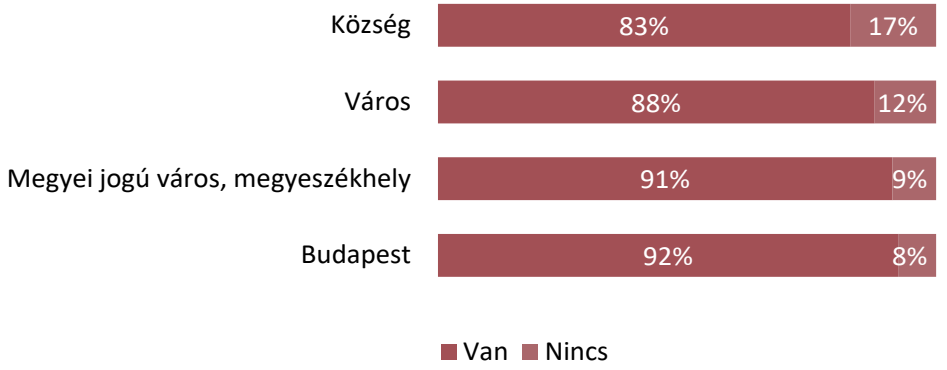

11. ábra: WIFI a háztartásban településtípus tekintetében N=7952 (%)

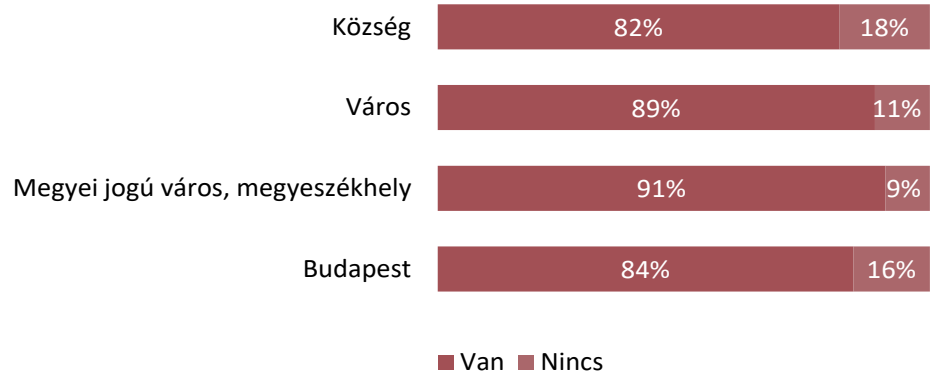

12. ábra: Számítógép jelenléte a háztartásban településtípus tekintetében N=7955 (%)

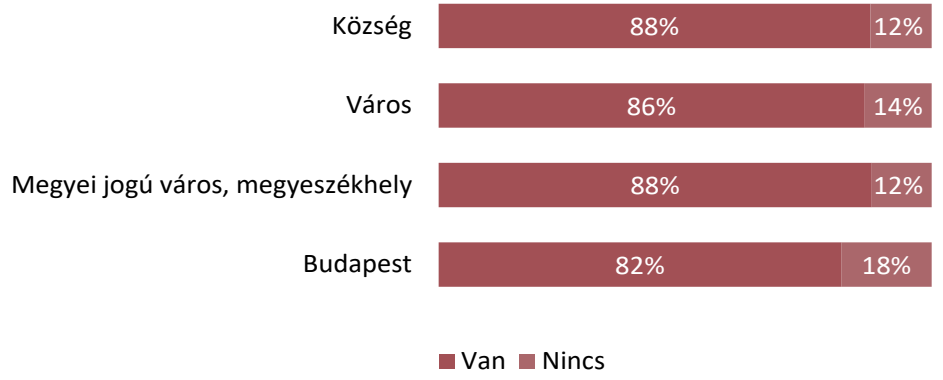

13. ábra: Televíziós előfizetés a háztartásban településtípus tekintetében N=7953 (%)

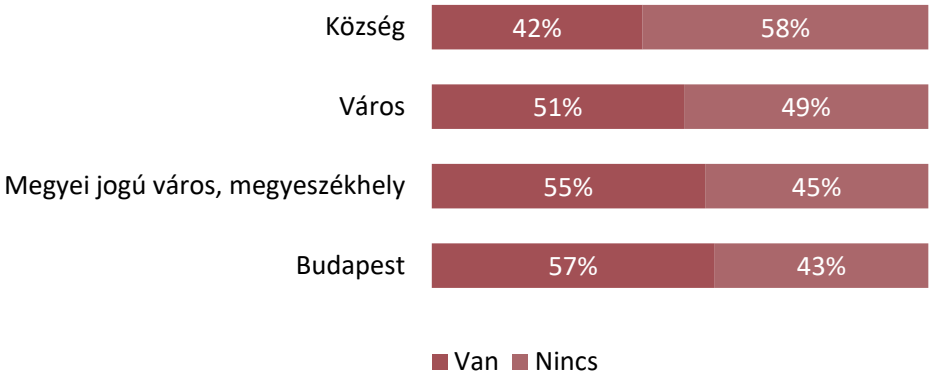

14. ábra: Okos televízió jelenléte a háztartásban településtípus tekintetében N=7953 (%)

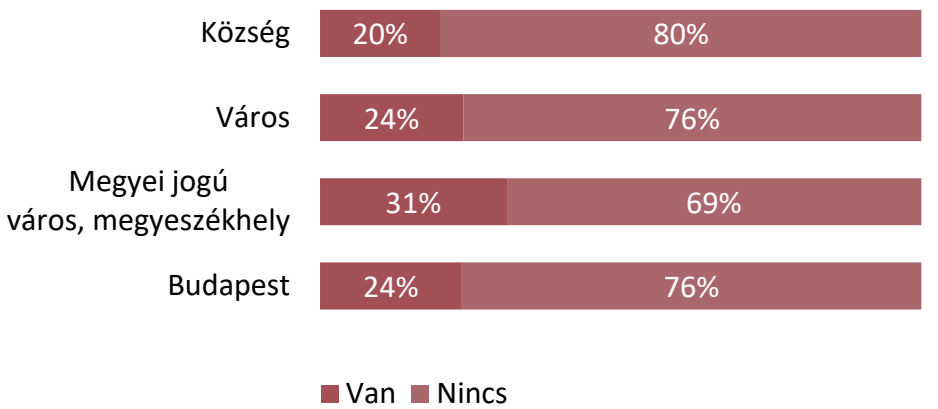

15. ábra: Streaming-szolgáltató hozzáférés a háztartásban településtípus tekintetében N=7952 (%)

A budapesti fiatalok közül szignifikánsan többnek van az okostelefonján internet előfizetés, míg a községben élők esetében a legalacsonyabb ennek az aránya (17. ábra). Saját számítógéppel (18. ábra) és laptoppal (19. ábra) rendelkezők aránya szintén Budapesten, illetve a megyei jogú városokban magasabb a községben lakóknál (53% – 44,2% és 76% – 60,2%).

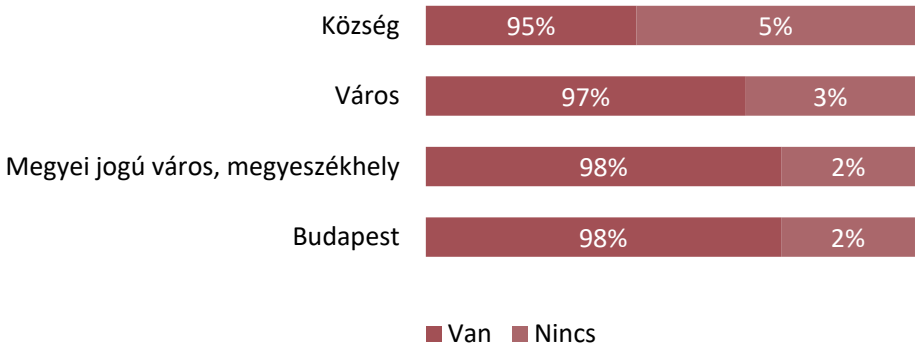

16. ábra: Okostelefon birtoklása településtípus tekintetében N=7972 (%)

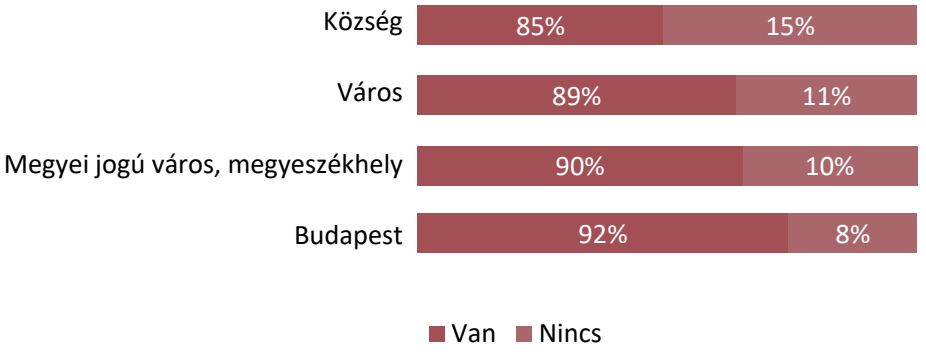

17. ábra: Internetelőfizetés saját telefonon településtípus tekintetében N=7964 (%)

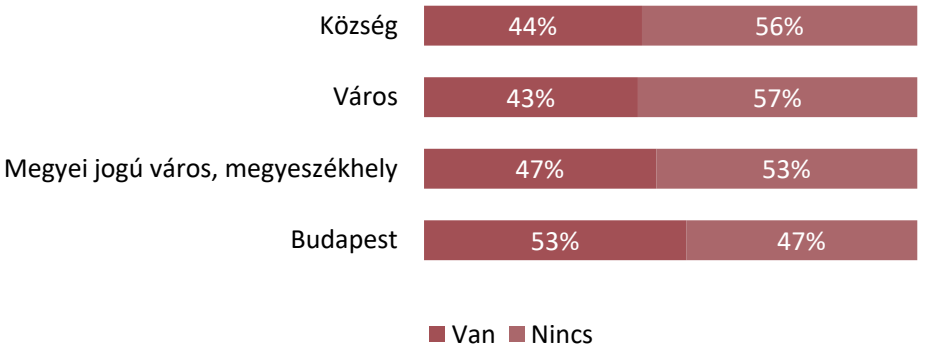

18. ábra: Számítógép birtoklása településtípus tekintetében N=7953 (%)

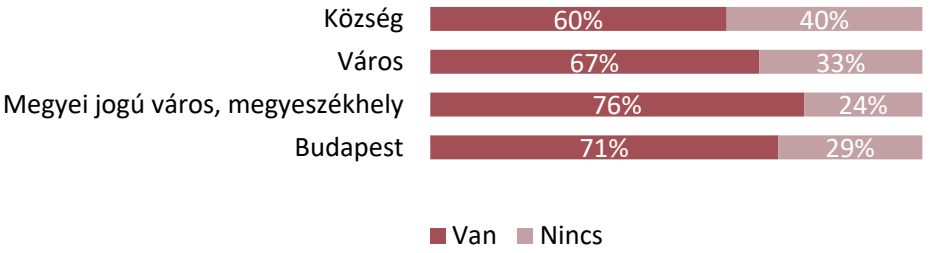

19. ábra: Laptop, notebook birtoklása településtípus tekintetében N=7951 (%)

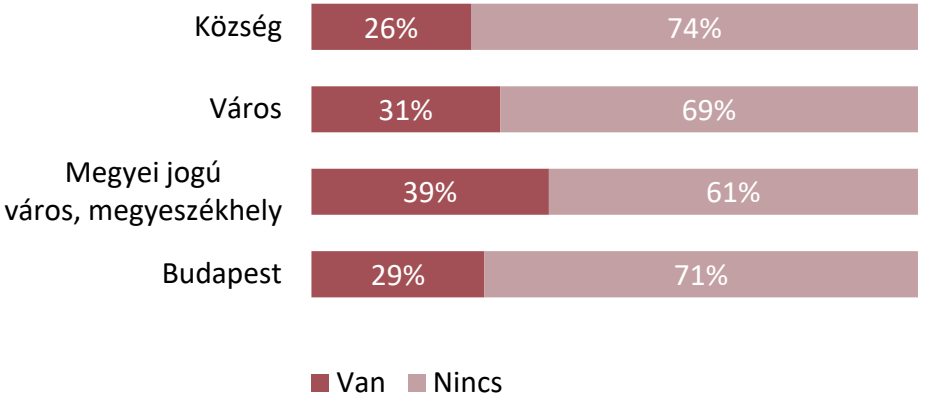

20. ábra: Tablet birtoklása településtípus tekintetében N=7964 (%)

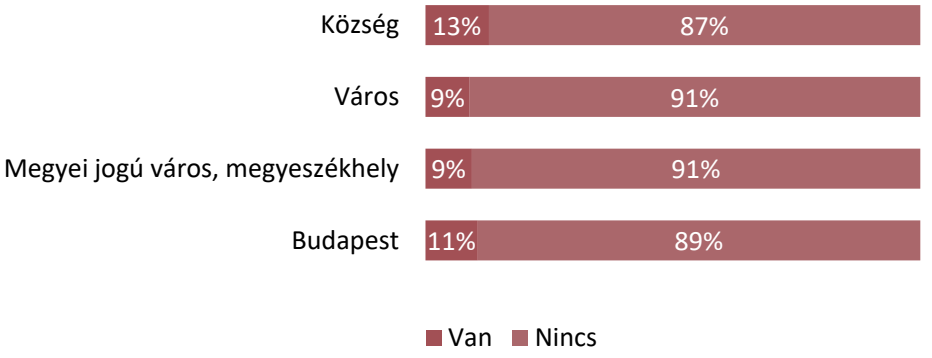

21. ábra: Mobiltelefon birtoklása településtípus tekintetében N=7967 (%)

FONTOS INFORMÁCIÓFORRÁSOK A FIATALOK SZÁMÁRA

Az adatfelvétel során 11 információforrás fontosságáról kérdezték meg a fiatalokat. Az itemeken faktorelemzést[4] végeztünk, és háromfaktoros struktúrát kaptunk (1. táblázat).[5] Az első faktor a hagyományos médiumokat foglalja magába (rádió, nyomtatott újság és könyv), a második a személyes kapcsolatokat (család és barátok), a harmadik pedig a közösségi médiát (közösségi oldalak, influencerek, és a saját oldal követői). Az eredmények azt mutatják, hogy a személyes kapcsolatokat tartják a fiatalok a legfontosabb információforrásnak és a hagyományos médiát a legkevésbé.

	Faktorok		
	Hagyományos média	Személyes kapcsolatok	Közösségi oldalak
Könyv	0,53		
Rádió	0,52		
Nyomtatott újság	0,93		
Barátok		0,72	
Család		0,79	
Közösségi oldalak			0,52
Youtuberek és influencerek			0,66
Saját közösségi oldal követői			0,75

1. táblázat: Elkülönített faktorok (Maximum likelihood varimax rotációval)

A faktorok mentén egyszempontos varianciaanalízissel összehasonlítottuk[6] a fiatalokat korcsoport, iskolai végzettség, társadalmi csoport és településtípus alapján. A korcsoportos összehasonlítás a hagyományos média[7] és a közösségi oldalak[8] esetében mutatott szignifikáns különbséget. A tendencia ellentétes a két információtípus esetében: a hagyományos média fontossága egyre nagyobb az idősebb életkori csoportokban, a közösségi oldalaké pedig egyre kisebb. A személyes kapcsolatok esetében nem találtunk szignifikáns kü-

4 Maximum likelihood varimax rotációval.

5 Ez a variancia 54 százalékát magyarázza. A faktorelemzésből két itemet, a helyi klubok, társadalmi szervezetek és vallási közösségek itemét, valamint a televíziót kihagytuk, mert mindhárom faktoron hasonló súllyal töltődöttek.

6 A faktorok esetében az átlagokat egy 100 fokú skálára vetítettük.

7 $F = 4{,}51$; $p = 0{,}01$.

8 $F = 14{,}02$; $p = 0{,}00$.

lönbséget, vagyis korosztálytól függetlenül a családot és a barátokat tartják a legfontosabb információforrásnak a fiatalok (2. táblázat).

Hagyományos média		Személyes kapcsolatok		Közösségi oldalak	
Korcsoportok	Átlag	Korcsoportok	Átlag	Korcsoportok	Átlag
15-19 éves	39	15-19 éves	70	15-19 éves	52
20-24 éves	40	20-24 éves	70	20-24 éves	48
25-29 éves	43	25-29 éves	68	25-29 éves	45
Összes	41	Összes	69	Összes	48
			N=1952		

2. táblázat: Az információforrások faktorainak fontossága korcsoportonként (N=1952)

A társadalmi csoportokat összehasonlítva szintén találtunk szignifikáns különbségeket, ezúttal mindhárom információforrás-típus esetében[9]. Az alsó társadalmi csoport szignifikánsan kevésbé tartja fontos információforrásnak a hagyományos médiát, a barátokat és családot, valamint a közösségi oldalakat. Szignifikáns még a különbség az alsóközépső és a középső, valamint felső és felsőközépső társadalmi csoport között a hagyományos média és a személyes kapcsolatok esetében (3. táblázat).

Társadalmi csoportok	Hagyományos média Átlagok	Személyes kapcsolatok Átlagok	Közösségi oldalak Átlagok
Alsó társadalmi csoport	30	58	43
Alsóközép társadalmi csoport	38	68	48
Középső társadalmi csoport	44	71	49
Felső és felsőközép társadalmi csoport	44	71	48
Összes	41	69	48
		N=1914	

3. táblázat: Hagyományos média, mint információforrás fontossága a társadalmi csoportok tekintetében

9 F = 20,25, p = 0,00; F = 20,28, p = 0,00, F = 3,08, p = 0,03.

Az iskolai végzettség szerint a hagyományos média[10] és a közösségi oldalak[11] esetében volt tapasztalható szignifikáns különbség (4. táblázat). A hagyományos médiát annál fontosabbnak tartották a fiatalok, minél magasabb a befejezett iskolai végzettségük, a közösségi oldalakat a felsőfokú végzettségűek kevésbé fontos információforrásnak ítélték, mint az alap- és középfokú végzettséggel rendelkezők. A személyes kapcsolatok esetében nem volt különbség az iskolai végzettség alapján.

Iskolai végzettség	Hagyományos média Átlagok	Közösségi oldalak Átlagok
alapfok	36	48
középfok	42	49
felsőfok	51	45
Összes	41	48
		N=1952

4. táblázat: Hagyományos média, mint információforrás az iskolai végzettség tekintetében

Ha településtípusonként vizsgáljuk az eredményeket, a hagyományos média és a személyes kapcsolatok esetében látunk szignifikáns különbséget (5. táblázat)[12]. Megyeszékhelyeken fontosabb információforrásnak tartják a hagyományos médiát, mint városban és községben. A személyes kapcsolatok szignifikánsan más jelentőségűek a különböző településtípusokban: Budapesten a legkevésbé fontos és a megyeszékhelyeken a leginkább.

Településtípusok	Hagyományos média Átlag	Személyes kapcsolatok Átlag
Budapest	41	63
megyeszékhely	44	75
város	39	71
község	40	67
Összes	41	69
		N=1952

5. táblázat: Hagyományos média, mint információforrás a településtípus tekintetében

10 F = 40,61; p = 0,00.
11 F = 3,98; p = 0,02.
12 F = 3,9, p = 0,01; F = 27,03, p = 0,00.

Következő lépésben aggregált változót képeztünk a vizsgált információforrásokból[13], és ennek mentén vizsgáltuk meg a fiatalok mintáját a különböző háttértényezőkkel összefüggésben. Társadalmi csoport, iskolai végzettség és településtípus alapján szignifikáns különbségeket találtunk. Az alsó társadalmi csoport szignifikánsan negatívabban viszonyul az információforrásokhoz, de szignifikáns az alsóközépső és középső társadalmi csoport között (6. táblázat)[14].

Információforrás	
Társadalmi csoportok	Átlagok
Alsó társadalmi csoport	42
Alsóközép társadalmi csoport	53
Középső társadalmi csoport	57
Felső és felsőközép társadalmi csoport	56
Összes	54
	N=1901

6. táblázat: Vizsgált információforrások átlagos fontossága társadalmi csoportonként

Legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti elemzés alapján az alapfokú végzettségűek szignifikánsan kevésbé tartják fontosnak az információforrásokat, mint a magasabb végzettségűek (7. táblázat)[15].

Információforrás	
Iskolai végzettség	Átlagok
alapfok	52
középfok	56
felsőfok	58
Összes	54
	N=1939

7. táblázat: Vizsgált információforrások átlagos fontossága az iskolai végzettség tekintetében

13 Az i32-es kérdésblokk elemeinek összegéből átlagot vontunk majd a korábbiakhoz hasonlóan 100 fokú skálára vetítettük.
14 F = 32,07; p = 0,00.
15 F = 12,97; p = 0,00.

Összeségében azt figyelhetjük meg, hogy azok, akik az alsóbb társadalmi rétegekhez tartoznak vagy kevésbé iskolázottak (ez a két csoport nyilvánvalóan egymással is korrelál, bár jelen esetben az alacsony iskolai végzettség a kérdezett korából is fakadhat), kevésbé tartják hitelesnek a vizsgált információforrásokat, sőt, az alsó társadalmi csoportba tartozók esetén ez minden információforrásról elmondható. Érdekes kérdés lehet, hogy vajon ennek a csoportnak a tagjai milyen forrásokat tekinthetnek hitelesnek. Az itt vizsgálható adatok alapján ez a csoport a többiekhez hasonlóan a saját családját és barátait tartja a legfontosabb információforrásnak, de még ebben az aspektusban is szignifikánsan kevésbé, mint a többi társadalmi csoport tagjai.

A KÖZÖSSÉGI MÉDIA HASZNÁLATA

A közösségi oldalak közül a leggyakrabban látogatott a Facebook mindegyik korcsoportban, ami megegyezik a nemzetközi mérések eredményeivel (pl.: Smart Insides, 2022; Statista, 2022). Második legnépszerűbb platform szintén mindegyik korcsoportban a Youtube, ezt a TikTok követi. Ez utóbbi jóval népszerűbb a legfiatalabbak körében, 66 százalékuk rendszeres használó, míg ez az arány a 25-29 éveseknél már fordított, 66 százalékuk soha nem használja. Összességében a legkevésbé a LinkedIn népszerű, ezt a minta kb. 14 százaléka használja, viszonylag kevesen látogatják rendszeresen a Twittert és a Pinterestet, 72-75 százalék soha nem használja ezeket a platformokat. A korcsoportok szerinti összehasonlítás szignifikáns különbséget mutatott, ez alól a leggyakrabban használt Facebook és a legkevésbé használt LinkedIn a kivétel, ahol nem volt szignifikáns különbség a csoportok között. A korcsoportos bontás eredményei hasonló mintázatot tárnak fel: az életkorral csökken a közösségi média használata, egyre nagyobb az aránya azoknak, akik nem használják. Csökken a heti vagy napi használók aránya, tehát a legfiatalabbak, a 15-19 évesek a legaktívabbak. A legmarkánsabb különbség a TikTok esetében tapasztalható, a 15-19 éves korcsoport 73 százaléka rendszeresen használja ezt a felületet, míg az idősebbek 59 százaléka soha (22. ábra). Gyanítható, hogy azok a platformok, amelyek jelenleg főleg a legfiatalabb korcsoport köreiben a népszerűek, a jövőben jó eséllyel kiemelt szereppel bírnak majd. Jelenleg úgy tűnik, hogy ezek a platformok főleg azok, amelyek audiovizualitásra és gyorsan fogyasztható információátadásra épülnek.

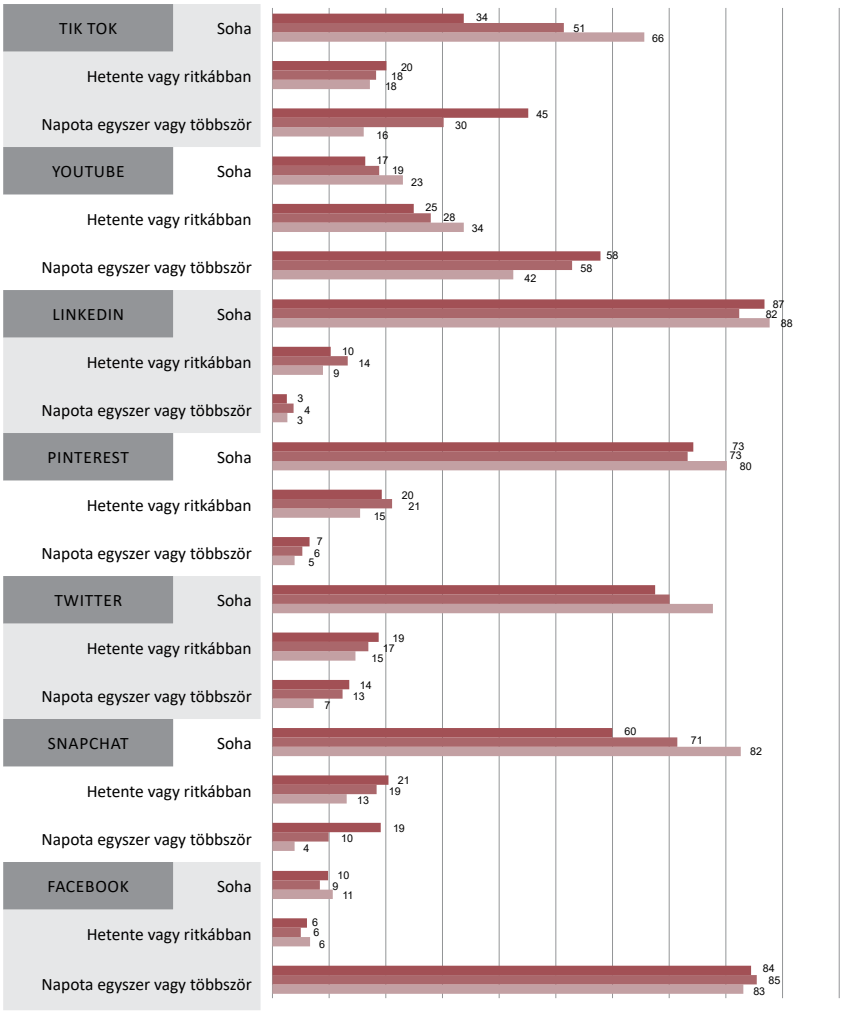

22. ábra: Fiatalok közösségimédia-használatának gyakorisága korcsoportok szerint (%) $N_{TikTok}=1993$; $N_{Youtube}=1994$; $N_{LinkedIn}=1985$; $N_{Pinterest}=1989$; $N_{Twitter}=1987$; $N_{Snapchat}=1988$; $N_{Facebook}=1995$

A különböző közösségi oldalak népszerűsége mellett fontos azt is megvizsgálni, milyen céllal használják a fiatalok ezeket a platformokat. Leggyakrabban, napi rendszerességgel, szórakozásra és tájékozódásra használják, majd ezt követi a helyi hírek olvasása, mintegy heti gyakorisággal. Ennél kisebb gyakorisággal, havonta vagy még ritkábban szerveznek közösségi programot, olvasnak politikai híreket, kérnek segítséget, alakítanak üzleti kapcsolatot vagy vásárolnak a közösségi média felületein. Szinte soha nem adományoznak, de munkakeresésre és párkeresésre is alig használják ezeket az oldalakat.

Klaszterelemzéssel tártuk fel a különböző felhasználói csoportokat. A közösségi média használatának hat klaszterét tudtuk elkülöníteni (8. táblázat):

1. Inaktívak: egyik vizsgált használati mód sem jellemző rájuk, soha vagy szinte alig használják a közösségi platformokat a felsorolt célokra.
2. Átlagos felhasználók: a felsorolt tevékenységeket havi rendszerességgel vagy ritkábban végzik a közösségi oldalakon.
3. Aktívak: minimum hetente használják a felsorolt célokra a közösségi oldalakat.
4. Szórakozók: egyedül szórakozásra használják a közösségi médiát nagy gyakorisággal, a többi tevékenység egyáltalán nem vagy alig jellemző rájuk.
5. Szórakozók és a közélet iránt is érdeklődő tájékozódók: a szórakozás mellett napi szinten, vagy hetente többször használják a közösségi oldalakat általános tájékozódásra, helyi hírek, valamint politikai hírek követésére.
6. Szórakozók és politikamentes tájékozódók: ebbe a klaszterbe tartozókra a szórakozáson túl jellemző az általános tájékozódás és a helyi hírek követése napi vagy heti rendszerességgel, de politikai híreket szinte soha nem olvasnak közösségi platformokon.

Legtöbben (1565 fő) az inaktívak csoportjába tartoznak, őket követi a szórakozók és tájékozódók politikamentes klasztere (1297 fő). Szinte azonos arányban vannak a közélet iránt is érdeklődő szórakozók (1097 fő), átlagos felhasználók (1074 fő) és szórakozók (1072 fő). A legkevesebben azok vannak, akik minden területen viszonylag nagy aktivitást mutatnak (638 fő).

Klaszterek		Szórakozás	Segítségkérés	Üzleti kapcsolat	Munkakeresés	Helyi hírek	Tájékozódás	Párkeresés	Vásárlás	Adományozás	Politikai hírek	Közösségi programok
átlagos használók	átlag	3,6	2,9	3,4	2,2	3,6	3,9	2,0	2,5	1,7	2,6	3,2
	N	1074	1074	1074	1074	1074	1074	1074	1074	1074	1074	1074
	szórás	1,4	1,3	1,6	1,4	1,3	1,5	1,3	1,2	1,1	1,2	1,3
inaktívak	átlag	2,0	1,5	1,3	1,3	1,9	2,3	1,2	1,5	1,1	1,5	1,7
	N	1565	1565	1565	1565	1565	1565	1565	1565	1565	1565	1565
	szórás	1,1	0,9	0,7	0,7	1,2	1,5	0,7	0,7	0,5	0,9	1,0
aktívak	átlag	5,3	4,8	4,9	4,8	5,2	5,2	4,4	4,6	4,3	4,8	5,0
	N	638	638	638	638	638	638	638	638	638	638	638
	szórás	1,1	1,2	1,2	1,3	1,2	1,2	1,6	1,3	1,6	1,3	1,1
szórakozók	átlag	5,8	1,8	1,2	1,3	1,7	3,9	1,5	1,5	1,1	1,4	2,5
	N	1072	1072	1072	1072	1072	1072	1072	1072	1072	1072	1072
	szórás	1,1	1,2	0,6	0,8	0,9	2,1	1,3	0,8	0,3	0,9	1,7
szórakozók és tájékozódók	átlag	5,2	2,9	2,8	1,7	5,5	5,9	1,5	2,1	1,3	5,1	3,2
	N	1097	1097	1097	1097	1097	1097	1097	1097	1097	1097	1097
	szórás	1,5	1,6	1,9	1,2	1,1	1,0	1,1	1,0	0,6	1,1	1,7
szórakozók és politikamentes tájékozódók	átlag	4,9	1,9	1,4	1,4	5,5	5,6	1,6	1,8	1,1	1,4	2,6
	N	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297
	szórás	1,8	1,3	1,0	1,0	1,1	1,4	1,3	1,0	0,4	0,7	1,7
Összes	átlag	4,3	2,4	2,2	1,9	3,7	4,3	1,8	2,1	1,5	2,5	2,8
	N	6744	6744	6744	6744	6744	6744	6744	6744	6744	6744	6744
	szórás	2,0	1,6	1,7	1,5	2,0	2,0	1,5	1,3	1,2	1,8	1,7

8. táblázat: Klaszterek a közösségi oldalak felhasználási módjának szempontjából N=6744

A klaszterek alapján összehasonlítottuk a különböző korcsoportok közösségi média-használatát (9. táblázat). A kereszttáblás elemzés szignifikáns különb-

séget mutat a csoportok között[16]. A legfiatalabbak csoportjában nagyobb a klaszterek arányaiban mutatkozó különbség. A legfiatalabbak között van arányaiban a legkevesebb átlagos, aktív, és közélet iránt is érdeklődő szórakozó, valamint legtöbb inaktív, szórakozó és politikamentes szórakozó felhasználó. A legtöbb esetben a legfiatalabbak és a legidősebb csoport között a legnagyobb a különbség: duplája a százalékos aránya az átlagos felhasználóknak a 25-29 éves korcsoportban, mint a 15-19 évesben, és majdnem duplája a közélet iránt is érdeklődő szórakozóknak. Az idősebb korcsoportokra kevésbé jellemző, hogy csak szórakozásra használják a közösségi médiát, a tájékozódás mellett az idősebbeket szignifikánsan jobban érdekli a politika, mint a legfiatalabbak csoportját, akik leginkább szórakozásra használják a platformokat, és érdeklődésük nem terjed ki a politikai hírekre.

Klaszterek		Korcsoport			Összes
		15-19 éves	20-24 éves	25-29 éves	
átlagos felhasználók	N	194	403	476	1073
	%	10%	17%	20%	16%
inaktívak	N	468	527	570	1565
	%	24%	22%	24%	23%
aktívak	N	159	252	228	639
	%	8%	10%	10%	10%
szórakozók	N	463	369	239	1071
	%	24%	15%	10%	16%
közélet iránt is érdeklődő tájékozódók és szórakozók	N	201	434	462	1097
	%	10%	18%	19%	16%
politikamentes tájékozódók és szórakozók	N	450	439	408	1297
	%	23%	18%	17%	19%
Összes	N	1935	2424	2383	6742
	%	100%	100%	100%	100%

9. táblázat: Klaszterek megoszlása korcsoportok szerint N=6742

16 p = 0,00.

A társadalmi csoportok között nem találtunk szignifikáns különbséget, egyedül az inaktívak csoportjában vannak kevesebben arányaiban a középső társadalmi csoportba tartozók, és többen az alsó középső társadalmi csoportba tartozók (10. táblázat). Ettől eltekintve ugyanaz a mintázat jellemző minden társadalmi csoportra a közösségi média-használat területén: arányaiban legtöbben az inaktívak vannak (19%-28%), őket a politikamentes érdeklődő szórakozók követik (16%-22%), és legkevesebben a minden területen aktívak vannak (9%-11%).

Az iskolai végzettség szerinti összehasonlítás szignifikáns eltéréseket hozott[17] (10. táblázat). Az alapfokú végzettségűek között kevesebben vannak az átlagos és aktív felhasználók és kevesebben a közélet iránt is érdeklődő szórakozók. Arányaiban ebben a csoportban lényegesen többen vannak azok, akik csak szórakozásra használják a közösségi oldalakat: 21 százalék, szemben a középfokú végzettségűek 14 százalékával, és a felsőfokú végzettségűek 8 százalékával. Hasonló a helyzet a politikamentes érdeklődésű szórakozók esetében, csak kisebb arányú a csoportok közötti különbség. A közélet iránt érdeklődő szórakozók a felsőfokú végzettségűek csoportjában vannak legtöbben.

Klaszterek		Legmagasabb, befejezett iskolai végzettség			Összes
		alapfok	középfok	felsőfok	
átlagos felhasználók	N	373	507	194	1074
	%	13%	17%	22%	16%
inaktívak	N	713	666	186	1565
	%	24%	23%	21%	23%
aktívak	N	214	337	88	639
	%	7%	11%	10%	10%
szórakozók	N	606	397	68	1071
	%	21%	14%	8%	16%
közélet iránt is érdeklődő tájékozódók és szórakozók	N	361	538	199	1098
	%	12%	18%	23%	16%
politikamentes tájékozódók	N	657	503	137	1297
	%	23%	17%	16%	19%
Összes	N	2924	2948	872	6744
	%	100%	100%	100%	100%

10. táblázat: Klaszterek megoszlása iskolai végzettség szerint N=6744

17 p = 0,00.

A foglalkoztatottság szerint is szignifikáns különbségeket találunk a csoportok között[18] (11. táblázat). A tanulók között arányaiban kb. kétszer annyian vannak, akik csak szórakozásra használják a közösségi médiát, és rájuk jellemző legkevésbé, hogy a szórakozás mellett a politikai híreket is kövessék. Az aktív keresők között van arányaiban a legkevesebb szórakozó és a legtöbb közélet iránt is érdeklődő, szórakozó. Az inaktívak csoportjában találhatók legnagyobb arányban a közösségi médiában inaktívak, de ebben a kategóriában a legmagasabb, bár csak 12 százalékkal, a közösségi médiában általános aktivitást mutatók aránya is.

Klaszterek		Aktivitás			Összes
		Aktív kereső	Tanuló	Egyéb inaktív	
átlagos felhasználók	N	671	312	90	1073
	%	19%	12%	14%	16%
inaktívak	N	802	585	177	1564
	%	23%	23%	27%	23%
aktívak	N	353	203	80	636
	%	10%	8%	12%	9%
szórakozók	N	403	585	84	1072
	%	12%	23%	13%	16%
közélet iránt is érdeklődő tájékozódók és szórakozók	N	669	327	100	1096
	%	19%	13%	15%	16%
politikamentes tájékozódók	N	570	590	136	1296
	%	16%	23%	20%	192%
Összes	N	3468	2602	667	6737
	%	100%	100%	100%	100%

11. táblázat: Klaszterek megoszlása foglalkozás szerint N=6737

A településtípus szerinti elemzés során is találunk érdekes, szignifikáns különbségeket[19] (12. táblázat). A városi fiatalok között van a legtöbb inaktív, a leg-

18 p = 0,00.
19 p = 0,00.

kevesebb aktív felhasználó, a megyeszékhelyen lakók között van arányaiban a legtöbb közélet iránt is érdeklődő, szórakozó, valamint a budapestiek között a legkevesebb politikamentes tájékozódó és szórakozó.

Klaszterek		Településtípus				Összes
		Budapest	megyei jogú város, megyeszékhely	város	község	
átlagos felhasználók	N	202	241	332	299	1074
	%	17%	16%	16%	15%	16%
inaktívak	N	268	281	552	465	1566
	%	23%	19%	26%	24%	23%
aktívak	N	172	140	131	195	638
	%	15%	10%	6%	10%	105%
szórakozók	N	159	225	340	348	1072
	%	14%	15%	16%	18%	16%
közélet iránt is érdeklődő tájékozódók és szórakozók	N	204	298	328	268	1098
	%	17%	20%	16%	14%	16%
politikamentes tájékozódók	N	177	290	431	399	1297
	%	15%	20%	20%	20%	19%
Összes	N	1182	1475	2114	1974	6745
	%	100%	100%	100%	100%	100%

12. táblázat: Klaszterek megoszlása településtípusonként N=6745

A közösségi oldalak használatában fontos szempont lehet, hogy mennyire érzi a felhasználó biztonságosnak az oldalak használatát. Az eredményeink alapján a fiatalok kevésbé tartanak attól, hogy ellopják az adataikat[20], és hogy az adataikkal visszaélve illetéktelenek a nevükben másokkal kapcsolatba lépnek vagy cselekszenek[21]. Varianciaanalízissel összehasonlítottuk a fiatalokat korcsoport, társadalmi csoport és településtípus szerint. A korcsoportok között az online

20 átlag: 2,7, szórás: 1,1 ötfokú Likert-skálán.
21 átlag: 2,7, szórás: 1,1 ötfokú Likert-skálán.

biztonság miatti aggodalomban nem találtunk szignifikáns különbséget, de a társadalmi csoportok és településtípus szerint igen. Az alsó társadalmi csoportba tartozók szignifikánsan kevésbé aggódnak a személyes adatokkal való visszaélés miatt a közösségi médiában, mint a többiek[22], valamint a budapestiek és a községben élők is kevésbé tartanak személyes adataik ellopásától és az azokkal való visszaéléstől, mint a városban és megyeszékhelyen élő társaik[23].

A KÖZÖSSÉGI MÉDIA HASZNÁLATA ÉS A BEVONÓDÁS KAPCSOLATA

A kérdésblokkok lehetőséget adtak a közösségi média és a közéleti bevonódás kapcsolatának vizsgálatára. Az eredmények igazolják az online és az offline közéleti aktivitás közötti kapcsolatot[24]. Azok a fiatalok, akik a közösségi médiában aktívak[25], aktívabbak az online világon kívül is. Hangsúlyos azonban, hogy a fiatalok csak egy kis hányada vonódik be, a döntő többség sem online, sem offline nem mutat aktivitást. Egyedül a közéleti kérdésekről való családi és baráti beszélgetések mondhatók kivételnek, itt jóval alacsonyabb azoknak az aránya, akik soha nem beszélgetnek közéleti-társadalmi kérdésekről családtagjaikkal vagy barátaikkal (15%-31%), mint azoké, akik szoktak. A rendszeresen beszélgetők aránya viszont már lényegesen alacsonyabb, egyik kérdésnél sem haladja meg a 30 százalékot, mint az alkalmanként beszélgetőké (62-69%). Szignifikáns a különbség az online közéleti aktivitást mutatók és nem mutatók között, az előbbiek csoportjában többen beszélgetnek rendszeresen, és kevesebben soha a közéleti kérdésekről. A családtagokkal mintegy 19 százalék beszélget rendszeresen közéleti-társadalmi kérdésekről, és 15 százalék soha, míg ez az arány az online aktivitást nem mutatók csoportjában 10 és 24 százalék. A barátokkal történő beszélgetések esetében még jobban kirajzolódik a különbség a két csoport között. Az online aktivitást mutatók esetében 17 százalék vitatja meg rendszeresen a barátaival a közéleti-társadalmi témákat és 15 százalékuk soha, az inaktívak csoportjában csak 7 százalék a rendszeresen és 31 százalék a soha nem beszélgető ezekről a kérdésekről.

22 F = 6,1, illetve 5,9; p = 0,00.
23 F = 6,79, illetve 6,12; p = 0,00.
24 p=0,00.
25 Az i26-os kérdésblokkból készítettünk egy új változót, amely azt mondja meg, hogy a válaszadónak van-e aktivitása közéleti kérdésekben, a közösségi médiában. Ez a változó akkor tekint valakit aktívnak, ha az i32-es kérdésblokk bármely elemére „igen”-nel válaszolt.

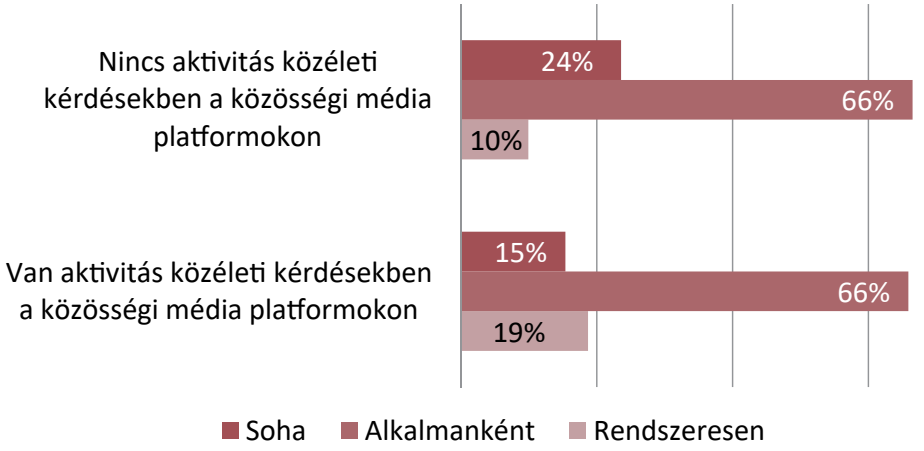

23. ábra: Közösségi média-aktivitás közéleti kérdésekben és offline beszélgetés aránya családtagokkal N=1681 (%)

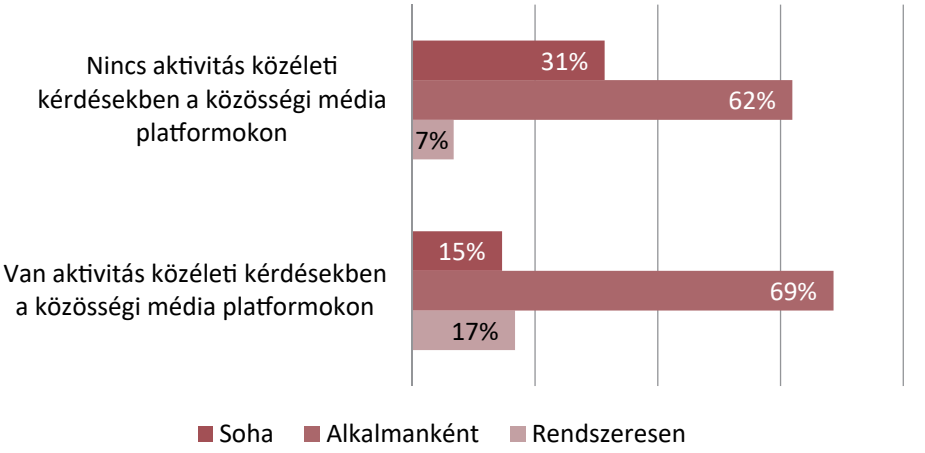

24. ábra: Közösségi média-aktivitás közéleti kérdésekben és offline beszélgetés aránya barátokkal N=1685 (%)

A társadalmi-politikai aktivitás nagyban összefügg a közösségi médiában mutatott közéleti aktivitással[26] (25. ábra). Akik online bevonódnak közéleti-társadalmi kérdésekben, nagyobb arányban vesznek részt politikai kezdeményezésben, aláírásgyűjtésben, tüntetésen, lépnek kapcsolatba politikussal, szándékosan bojkottálnak árut, adományoznak pénzt vagy adójuk 1%-át, valamint többen csatlakoznak alapítványhoz vagy civil szervezethez. Legtöbben

26 p=0,00.

az adójuk 1%-át ajánlják fel mindkét csoportban, 35 százalék az aktívak, 15 százalék az inaktívak csoportjában. Az aktívak körében második helyen kb. 20 százalékkal a pénzadományozás civil szervezetnek vagy pártnak szerepel, az inaktívak esetében az árucikk vagy üzlet bojkottja a második leggyakoribb 5 százalékkal. Általánosságban elmondható, hogy a közösségi média jó felületet nyújt a társadalmi-politikai bevonódásra, de csak kevés fiatalt érint.

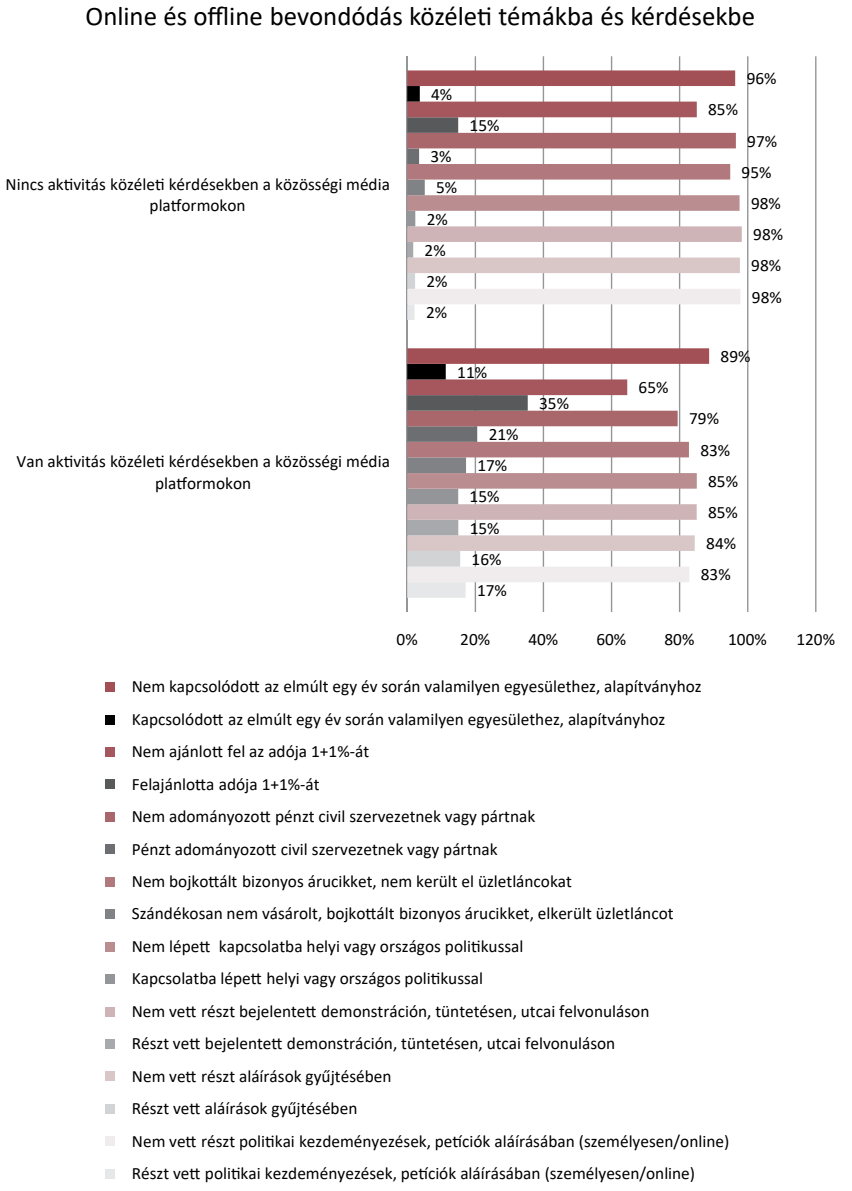

25. ábra: Fiatalok közéleti bevonódása és a közösségi média aktivitás összefüggései $N_{egyesület/alapítványhoz\ (nem)csatlakozás}=1681; N_{adó1\%\ (nem)\ felajánlás}=1684; N_{(nem)\ adományozás\ pártnak/civil\ szervezetnek}=1687; N_{(nem)\ bojkottálás}=1686; N_{(nem)\ kapcsolatba\ lépés\ politikussal}=1684; N_{(nem)\ demonstráció}=1681; N_{(nem)\ aláírásgyűjtés}=1681; N_{(nem)aláírás}=1681$ *(%)*

VÁLTOZÁSOK A MÉDIAHASZNÁLATBAN 2016 -2020 KÖZÖTT

A 2016-os és 2020-as adatok összehasonlítása az internet-használatban történt jelentős változásra hívja fel a figyelmünket (13. táblázat). A folyamatosan online lévő fiatalok aránya 24 százalékról 43 százalékra nőtt, ezzel szemben a napi egyszer használók aránya majdnem a felére (21% -ról 11%-ra), a nem napi használók aránya 6,5 százalékról 2 százalékra, míg az internetet soha nem használóké 5 százalékról 1 százalékra esett. Valószínűsíthetjük, hogy a változás hátterében a járványhelyzetben a home office-ra való átállás, valamint az internetezés mint elszigeteltséggel való megküzdés áll.

Milyen gyakran használ Ön internetet?	2016	2020
folyamatosan online van/állandóan elérhető online	24%	43%
naponta többször	43%	43%
naponta	21%	11%
ennél ritkábban	7%	2%
soha	5%	1%

13. táblázat: Internethasználat gyakorisága 2016-ban és 2020-ban N_{2016}=7991, N_{2020}=7985

Ilyen irányú változást nem látunk a televíziózás adatai között (14. táblázat). A 2016-os adatokhoz képest valamelyest csökkent 2020-ban a nagy rendszerességgel tévézők aránya, kb. 4 százalékkal kevesebben néztek naponta tévét, a hetente többször, illetve a heti rendszerességgel tévézők aránya összességében nem változott. A tévét soha nem nézők aránya megduplázódott, a 2016-os 3% 2020-ra 6 százalékra nőtt. Összességében a fiatalok ritkábban néznek televíziót, mint 4 évvel korábban.

Milyen gyakran néz Ön televíziót?	2016	2020
Naponta	64%	60%
Hetente többször	23%	22%
Hetente	5%	6%
Havonta többször	2%	3%
Havonta	1%	1%
Ritkábban	3%	3%
Soha	3%	6%

14. táblázat: Televíziózás gyakorisága 2016-ban és 2020-ban. N2016=7993, N2020=7985

Érdekes eredményt hozott annak elemzése, milyen módon nézik a fiatalok a videótartalmakat (15. táblázat). Bármennyire is népszerűek az online filmszolgáltatók, az online tartalomfogyasztás bővülése elmaradt a fiatalok esetében, 2020-ra nemhogy nem nőtt azok aránya, akik online néznek videókat, hanem még csökkent is, mintegy 9 százalékkal. Ezzel együtt nőtt a hagyományos tévéadásokat nézők aránya ugyancsak kb. 9 százalékkal.

Milyen módon néz Ön a leggyakrabban videotartalmakat?	2016	2020
hagyományosan, a televízióadásokat nézi	65%	73%
online (stream)	29%	20%
rögzített tartalmakat néz	77%	7%

15. táblázat: Videótartalmak fogyasztásának módja 2016-ban és 2020-ban N2016=1806, N2020=1958

A rádióhallgatás esetében sincsen számottevő változás, a naponta rádiózók aránya kb. 6 százalékkal csökkent 2020-ra, a többi kategóriában nincsen igazán változás, 1-2 százalékos az eltérés (16.táblázat).

Milyen gyakran hallgat Ön rádiót?	2016	2020
Naponta	28%	22%
Hetente többször	28%	29%
Hetente	6%	8%
Havonta többször	6%	7%
Havonta	2%	3%
Ritkábban	9%	9%
Soha	21%	23%

16. táblázat: Rádióhallgatás gyakorisága 2016-ban és 2020-ban. N2016=7986 N=7968

Bár az internethasználat esetében nagy változást tapasztaltunk, ez nem mondható el a közösségi oldalak kapcsán: a fiatalok 80-81 százaléka tagja valamilyen közösségi oldalnak, gyakorlatilag alig, 1-2 százalékkal módosultak az arányok, azaz érdemi változás nem történt négy év alatt, úgy tűnik a járványhelyzet nem hozott bővülést ezen a téren a 2020-as adatfelvételig (17. táblázat).

Tagja-e Ön valamilyen közösségi portálnak?	2016	2020
igen	80%	81%
jelenleg nem, de korábban tagja volt	5%	6%
nem, soha nem volt tagja	15%	13%

17. táblázat: Közösségi média-aktivitás 2016-ban és 2020-ban N2016=7473, N=7968

A fiatalok 44 százalékának minden letöltött applikációja küldött azonnal jelzést, 41 százalékának csak bizonyosak. 2020-ra 6 százalékkal nőtt azok aránya, akik minden applikációtól kaptak értesítést, és 5 százalékkal csökkent azok aránya, akik semmilyen értesítést nem kapnak (26. ábra). 2016-ban a fiatalok 70 százaléka azonnal vagy 1-2 órán belül megnézte az értesítéseit, 3 százalék naponta egyszer nézte meg, és 1 százalék soha. A 2020-as adatok szerint 47 százalék azonnal, 39 százalék 1-2 órán belül nézi meg az üzeneteket, vagyis a gyors reagálásúak csoportja arányaiban 16 százalékkal nőtt. Az értesítéseket naponta egyszer ellenőrzők aránya 1 százalékra esett, és nem voltak a mintában olyan válaszadók, akik nem foglalkoznak az értesítésekkel (27. ábra). Összességében elmondhatjuk, hogy a fiatalokra valóban jellemző a csatlakozottság (connectedness) és az azonnaliság. Ezekből az adatokból nyilván nem következtethetünk az ebből fakadó szorongásra, a félelem a kimaradástól jelenségre, de az elmondható, hogy a magyar fiatalok nem késlekednek az üzenetek elolvasásával.

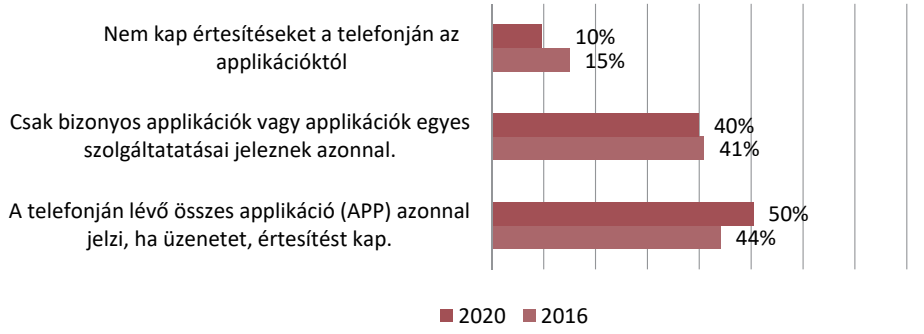

25. ábra: Okostelefon értesítések jellemzői N2016=1560, N2020=1916 (%)

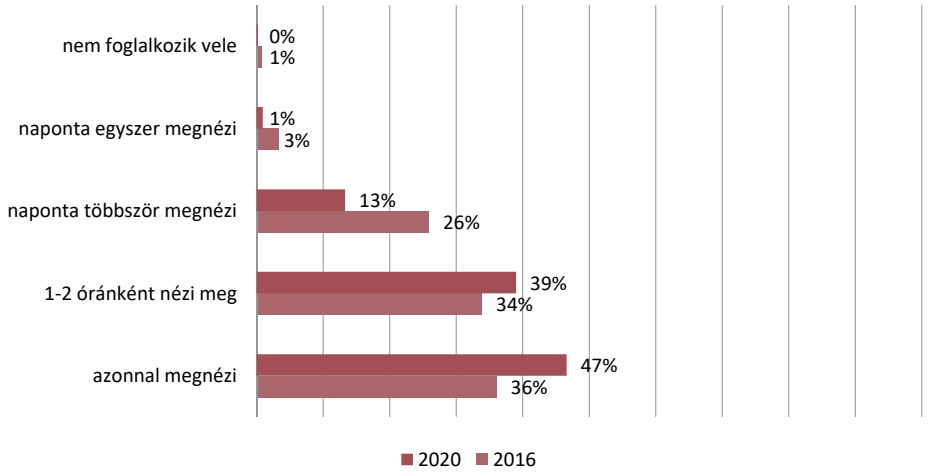

26. ábra: Okostelefonra érkező értesítések megtekintésének sűrűsége N2016=1327, N2020=1730 (%)

A már tárgyalt két kérdést elemeztük korcsoportos bontásban is, és szignifikáns különbséget találtunk a 2020-as adatokon[27] (18. és 19. táblázat). A 25-29 éves korcsoportban kevesebben vannak arányaiban azok, akik az összes applikációjukról azonnal értesítést kapnak, és többen azok, akik csak bizonyosaktól. Az értesítésekkel leginkább a 20-24 éves korcsoport tagjai foglalkoznak, a csoport több mint fele nézi meg azonnal (kb. 51%-uk), és arányaiban köztük vannak a legkevesebben olyanok (11%), akik nem foglalkoznak az értesítésekkel. A másik két csoportban nem éri el az 50 százalékot azok aránya, akik azonnal megnézik az értesítéseket, és kb. 5 százalékkal többen vannak azok, akik nem foglalkoznak az értesítésekkel. A 2016-os adatok esetében nem volt szignifikáns különbség a csoportok között egyik kérdés esetében sem. Az látszik, hogy a húszas éveik elején járókra jobban jellemző az azonnaliság és a csatlakozottság az okostelefonhasználat vonatkozásában, mint a másik két korcsoportra.

27 $p = 0{,}037$, illetve $p = 0{,}026$.

Melyik állítás jellemzi leginkább az Ön okostelefon használatát? 2020		Korcsoport			Összes
		15-19 éves	20-24 éves	25-29 éves	
Az összes applikáció azonnal jelzi, ha üzenetet, értesítést kap	N	292	359	314	965
	%	52%	54%	46%	50%
Csak bizonyos applikációk jeleznek azonnal	N	214	249	303	766
	%	38%	37%	44%	40%
Nem kap értesítéseket a telefonján	N	60	61	65	186
	%	11%	9%	10%	10%
Összes	N	566	669	682	1917
	%	100%	100%	100%	100%

18. táblázat: Okostelefonra érkező értesítések jellemzői korcsoportonként N=1917

Melyik állítás jellemző leginkább Önre? Ha értesítést kap telefonjára 2020		Korcsoport			Összes
		15-19 éves	20-24 éves	25-29 éves	
Azonnal megnézi	N	237	311	260	808
	%	47%	51%	42%	47%
1-2 óránként nézi meg	N	192	225	258	675
	%	38%	37%	42%	39%
Naponta többször megnézi	N	76	64	89	229
	%	15%	11%	14%	13%
Naponta egyszer megnézi	N	1	6	8	15
	%	0%	1%	1%	1%
Nem foglalkozik vele	N	0	1	1	2
	%	0%	0%	0%	0%
Összes	N	506	607	616	1729
	%	100%	100%	100%	100%

19. táblázat: Okostelefonra érkező értesítések megtekintésének sűrűsége korcsoportonként N=1729

ÖSSZEGZÉS

Az eredmények azt mutatják, hogy az IKT eszközökhöz való hozzáférésben még mindig megosztottság van – társadalmi csoportok szerint. Azok a digitális eszközök, amelyekhez a hozzáférés a felső és a felsőközépső társadalmi rétegek számára természetes, az alsóbb rétegek számára nem ennyire evidensek. Emellett az alsó társadalmi csoportba tartozók általánosságban kevésbé gondolják fontosnak az információforrásokat, mint a többiek. A hagyományos médiát a felsőfokú végzettségűek, a közösségi oldalakat alap- és középfokú végzettségűek tartják fontosnak. Ki kell még emelni, hogy az alsó társadalmi csoport fiataljai kevésbé tartanak a személyes adatokkal való visszaéléstől, a felső társadalmi csoportba tartozók tudatosabbnak tűnnek ezen a téren.

Településtípusonkénti különbségek szintén megosztottságra utalnak. A budapesti fiatalok vannak legnagyobb arányban „bekapcsolva", ők férnek hozzá leginkább az internethez, az ő csoportjukban vannak a legtöbben, akiknek van internetes előfizetés a telefonjukon, ugyanakkor arányaiban az ő körükben a legkevésbé fontos információforrás a személyes kapcsolat. A megyeszékhelyen élő fiatalok rendelkeznek legnagyobb arányban digitális eszközökkel, ők tartják legfontosabbnak az információforrásokat. Az adatokból az látszik, hogy összességében a községben élők viszont kevésbé férnek hozzá az IKT eszközökhöz, mint a többiek.

Ugyanakkor társadalmi csoporttól és településtípustól függetlenül az okostelefon a legtöbb fiatal számára elérhető eszköz, leginkább a személyes kapcsolatok jelennek meg a legjelentősebb információforrásként, és nincsen különbség abban sem, hogy a közösségi médiát milyen céllal használják.

Hatféle használati típust tudtunk elkülöníteni, és azt találtuk, hogy minden társadalmi csoportban és településtípusban az inaktívak vannak a legtöbben, s a második legnépesebb csoport azoké, akik a szórakozás mellett tájékozódásra használják a közösségi médiát, de ők nem követik a politikai híreket ezeken az oldalakon. Ez alól a budapesti és megyeszékhelyen lakók a kivételek, mert köztük arányaiban többen vannak, akik a szórakozás mellett a közélet iránt is érdeklődnek. A legmagasabb befejezett iskolai végzettséget és a foglalkoztatottságot figyelembe véve az mondható, hogy a felsőfokú végzettségűek és az aktív keresők tartoznak leginkább a közélet iránt is érdeklődő szórakozók közé, míg az alapfokú végzettségűek, tanulók és a foglalkoztatottság szempontjából inaktívak inkább a politikamentes tájékozódást részesítik előnyben a közösségi oldalakon, a szórakozás mellett.

Ha korcsoportokra bontjuk a 15-29 éves mintát, leginkább a legfiatalabbak, azaz a 15-19 éves korcsoport magasabb online aktivitása rajzolódik ki, és a 25-29 évesekről mondható az, hogy ők használják legkevésbé a közösségi platformokat, másrészt viszont azokat ugyanolyan fontosnak gondolja információforrásként mindhárom korcsoport. A legfiatalabbak arányaiban többet használják a különböző közösségi oldalakat, ez alól a Facebook (mivel minden korcsoport nagy arányban használja), és az idősebbek számára hasznosabb Pinterest és LinkedIn a kivétel, de ez utóbbiak használata csak a minta kisebb hányadára jellemző. Legmarkánsabb különbség a TikTok esetében tapasztalható, a 15-19 évesek többsége használja ezt a közösségi platformot, de az idősebbek esetében ez fordítva van, többen vannak azok, akik nem használják. Szintén a legfiatalabbak és az idősebb korcsoportok között találtunk nagyobb különbséget abban a tekintetben, hogy milyen céllal használják a közösségi oldalakat. A 15-19 éveseknél dominánsabb a szórakozás önmagában, míg a másik két korosztálynál a szórakozás mellett a tájékozódás is jellemző. A legidősebbek (a már nagyobb valószínűséggel felnőtt életet élők, azaz munkavállalók és családosok) között vannak legnagyobb arányban az átlagos felhasználók és a közélet iránt is érdeklődők. Összességében az is elmondható, hogy az audiovizuális és gyorsan fogyasztható információkkal működő platformok a legfiatalabbak körében népszerűbbek.

A fiatalok nagy arányban és minimum napi rendszerességgel vannak jelen az online térben, a közösségi oldalakat gyakran használják, leginkább szórakozás céljából, de csak mintegy hatoduk (16%) érdeklődik a politikai-közéleti hírek iránt is. Bár kevesen aktívak online közéleti kérdésekben, de köztük arányaiban többen vannak, akik offline politikai-közéleti ügyekbe vonódnak be, tehát az online és offline közéleti aktivitás összefügg. A fiatalok többségére inkább az jellemző, hogy családtagjaikkal és barátaikkal vitatják meg a társadalmi és közéleti kérdéseket.

Úgy tűnik, hogy a pandémia hatására az online jelenlét gyakorisága megnőtt, és kevesebben lettek azok, akik nem naponta használják az internetet (ilyen trend nem figyelhető meg a hagyományos média esetében). Többen lettek azok, akik minden applikációtól értesítést kapnak, és megnőtt az aránya azoknak is, akik azonnal, vagy nagyon hamar megnézik az értesítéseket, vagyis azt állapíthatjuk meg, hogy az azonnali reagálás, a csatlakozottság egyre jellemzőbb, ami különösen a 20-24 évesekre igaz.

Az eredmények leginkább arra utalnak, hogy a fiatalok körében még inkább teret nyert az online jelenlét és aktivitás, aminek legjelentősebb, minden társadalmi csoport számára hozzáférhető eszköze az okostelefon. A többi digitális

eszköz esetében megosztottságot tapasztaltunk. Ehhez hozzá kell tenni, hogy van kb. 30 százaléknyi fiatal az alsó társadalmi csoportban, akiknek korlátozott az internethez való hozzáférése, mert nincs a háztartásban vagy az okostelefonján internet-előfizetés. Ez elgondolkodtató abból a szempontból is, hogy ők hogyan küzdöttek meg az online oktatással vagy a távmunkára való átállással. Az online térben való jelenlét fokozódása egyébként – a digitalizáció trendje mellett – a járványhelyzettel való megküzdés részeként is értelmezhető. Ezt támasztja alá kutatásunkban a közösségi médiát szórakozásra és tájékozódásra használók, valamint a fentebb említett „csatlakozottak" (connected), azonnal reagálók aránya.

FORRÁSOK

- Bourdieu, Pierre (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 156-177.
- Cauberghe, Verolien; Van Wesenbeeck, Ini; De Jans, Steffi; Hudders, Liselot; Ponnet, Koen (2021): How Adolescents Use Social Media to Cope with Feelings of Loneliness and Anxiety During COVID-19 Lockdown. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, Volume 24, Number 4,
- Chaffey, David (2022): Global social media statistics research summary 2022. https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research, (utolsó letöltés: 2022. 04. 17.)
- Couldry, Nick; Hepp, Andreas (2013): Conceptualizing Mediatization: Contexts, Traditions, Arguments. Communication Theory, 23: 191-202.
- European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, Lupiáñez Villanueva, Francisco, Porcu, Frederica, Theben, Alexandra (2018): Study on the impact of the internet and social media on youth participation and youth work: final report, Lupiañez Villanueva, F. (editor), Publications Office, https://data.europa.eu/doi/10.2766/503 (utolsó letöltés: 2022. 04. 17.)
- Eynon, Rebecca (2020): The myth of the digital native: Why it persists and the harm it inflicts. https://www.oecd-ilibrary.org/sites/2dac420b-en/index.html?itemId=/content/component/2dac420b-en
- Fekete Mariann (2018): eldő, avagy a szabadidő behálózása. Generációs kultúrafogyasztás a digitális korban. Szeged: Belvedere.
- Fekete Mariann; Nagy Ádám (2020): Q vagy Q? – Generációs válaszutak. Kultúra és közösség, 11. évf. 3.sz., 63-68. http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2020/3/06_Fekete-Nagy_2020_03.pdf
- Gioia, Francesca; Fioravanti, Giulia; Casale, Silvia; Boursier, Valentina (2021): The Effects of the Fear of Missing Out on People's Social Networking Sites Use During the COVID-19 Pandemic: The Mediating Role of Online Relational Closeness and Individuals' Online Com-

munication Attitude. Frontiers in Psychiatry, https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyt.2021.620442/full (utolsó letöltés: 2022. 04. 17.)
- Groshek, Jacob (2009): The Democratic Effects of the Internet, 1994 to 2003: A Cross - National Inquiry of 152 Countries. Information & Communication Technology - Africa. 3. https://repository.upenn.edu/ictafrica/3 (utolsó letöltés: 2022. 04. 17.)
- Julien, Chris (2015): Bourdieu, Social Capital and Online Interaction. Sociology, 2015, Vol. 49(2) 356–373.
- Központi Statisztikai Hivatal (2020): A háztartások információs- és kommunikációseszköz-használatának főbb jellemzői. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/2020/01/index.html (utolsó letöltés: 2022. 04. 17.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2021): Távközlés, internet, televíziószolgáltatás, 2021. III. negyedév. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/tavkint/20213/tavkozles_21_3.pdf, (utolsó letöltés: 2022. 04. 17.)
- Loader, Brian D.; Mercea, Dan (2011): Networking democracy? Social media innovations in participatory politics". Information, Communication and Society, 14(6), pp. 757-769.
- Mesch, Gustavo S. (2009): The Internet and Youth Culture. https://hedgehogreview.com/issues/youth-culture/articles/the-internet-and-youth-culture, (utolsó letöltés: 2022. 04. 17.)
- Przybylski, Andrew K.; Murayama, Kou; DeHaan, Cody R.; Gladwell, Valerie (2013): „Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out", Computers in Human Behavior, Vol. 29 No. 4, pp. 1841-1848.
- Ryan, Richard M.; Deci, Edward L. (2000): Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. American Psychologist, Vol. 55, No. 1, 68-78.
- Statista Research Department (2022). Social media usage in Europe – Statistics & Facts. https://www.statista.com/topics/4106/social-media-usage-in-europe/ (utolsó letöltés: 2022. 05. 22.)
- Tandon, Anushree; Dhir, Amandeep; Almugren, Intesar H.; AlNemer, Ghada; Mäntymäki, Matti (2021). Fear of missing out (FoMO) among social media users: a systematic literature review, synthesis and framework for future research. Internet Res., 31, 782-821.
- Tondeur, Jo; Sinnaeve, Ilse; van Houtte, Mieke; van Braak, Jan (2010): ICT as cultural capital: The relationship between socioeconomic status and the computer-use profile of young people. New media & society, 13(1) 151–168.
- Uldam Julie; Vestergaard Anne (2015): Introduction: Social Media and Civic Engagement. In: Uldam J.; Vestergaard A. (eds) Civic Engagement and Social Media. Palgrave Macmillan, London.
- Yates, Simeon J.; Lockley, Eleanor (2020): Digital Engagement and Class: Economic, Social, and Cultural Capital in a Digital Age. In. Yates, S.J. & Rice, R.E. (eds) The Oxford Handbook of Digital Technology and Society, Oxford
- Williams, Dimitre (2017): On and off the 'Net: Scales for Social Capital in an Online Era. Journal of Computer-Mediated Communication, Volume 11, Issue 2, 593–628.

KOCKÁZATI MAGATARTÁSOK ÉS SZEXUALITÁS A MAGYAR FIATALOK KÖRÉBEN

Hajdu Miklós

Jelen fejezetben a kockázati magatartásokhoz és a szexualitáshoz kapcsolódó élményeket és véleményeket vizsgáljuk meg a magyar 15-29 éves korosztály körében. A jórészt a fiatalok egészségéhez, egészségtudatához kötődő téma fontossága leginkább abban rejlik, hogy a munkaerő-kínálattól kezdve a demográfiai változásokon keresztül az egészségügyi ellátórendszer leterheltségéig, több különböző szempontból befolyásolja egy ország sorsát az aktívvá váló generáció testi és lelki épsége, az egyéni következményekről nem is beszélve.

Az életkilátásokat hosszú távon kedvezőtlenül befolyásoló káros, az egészséget romboló kockázati magatartások alatt jellemzően a drog- és alkoholfogyasztással, illetve a dohányzással kapcsolatos szokások értendők, amelyekkel kapcsolatban a Magyar Ifjúság Kutatás legutolsó és korábbi hullámai is számos kérdést tartalmaztak. A szexualitást tekintve az aktuális kérdőív a felnőtt tartalmak fogyasztását érintette, míg korábban az éretté válás körülményeire és a fogamzásgátlással kapcsolatos vélekedésekre vonatkozó kérdések is előfordultak. Mivel a szexualitást illető fiatalkori tapasztalatok szintén kihatnak a testi és lelki jóllétre, az esetlegesen pornográf anyagok fogyasztását is elemezzük.

A 15-16 évesek kockázati magatartásait európai összehasonlításban vizsgáló ESPAD kutatás legfrissebb, 2019-es hullámának eredményei szerint a hagyományos értelemben vett dohányzás visszaszorulóban van a magyar tizenévesek

körében, az újfajta dohánytermékek – például az elektromos, hevített cigaretták – viszont nem helyettesítőként jelentek meg a piacon, hanem új fogyasztókat vontak be a dohányzók körébe (Elekes–Arnold, 2020). Az alkoholfogyasztás elterjedtsége ugyan a múlt évtizedben több szempont szerint csökkent, az előző havi gyakoriság 2019-re ismét növekedett, méghozzá a 24 éves múltra visszatekintő kutatássorozat során mért legmagasabb szintig. A tiltott kábítószerek előfordulása a teljes életutat tekintve a 2011. évi csúcshoz képest 2015-ben és 2019-ben némileg mérsékelt volt, de a kilencvenes években mért szintet ekkor is meghaladta. A Magyar Ifjúság Kutatás utolsó, 2020. évi hullámát elemző gyorsjelentés (Domokos–Kántor–Pillók–Székely, 2021) szerint a 15-29 évesek körében is mérséklődött a dohányzás és az alkoholfogyasztás gyakorisága: a megkérdezést megelőző elmúlt egy évben rágyújtó fiatalok aránya a kutatássorozat történetében rekordalacsony szintre csökkent 2020-ban. Míg az alkoholfogyasztás tekintetében csak a múlt évtized közepén megfigyelt emelkedés utáni korrekció látszik, noha 2004 és 2008 között a két évvel ezelőtt mértnél jelentősebb nagyobb arányban számoltak be a válaszadók szeszes italok fogyasztásáról (Bauer et al., 2016).

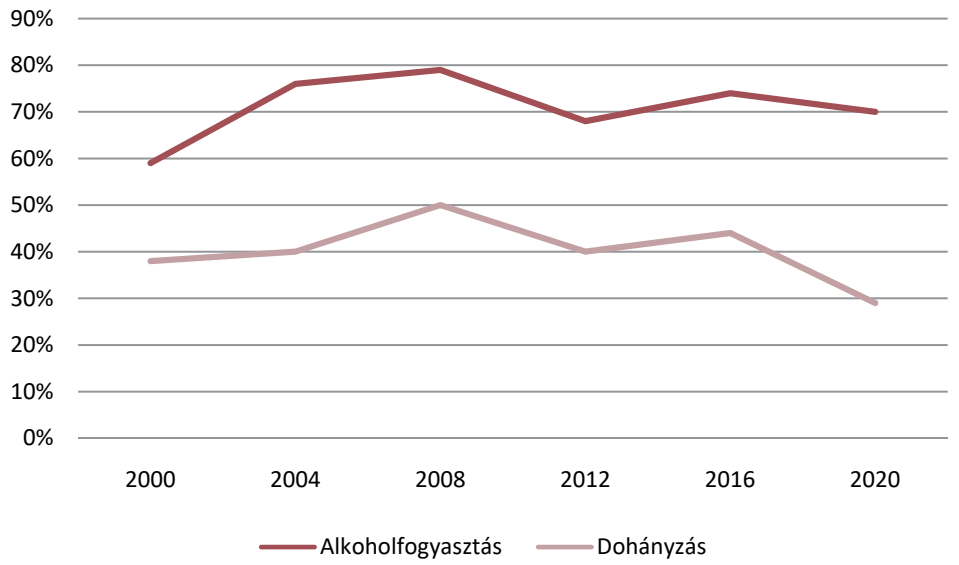

1. ábra: Kockázati magatartások előfordulása a megkérdezés előtti egy évben az ifjúságkutatás korábbi hullámainak adatai alapján

Európai összehasonlításban a dohányzás és az alkoholfogyasztás jellemzőbb a magyar tizenévesek körében az átlagnál, míg a kábítószer-használat esetében

a marihuána átlag alatti, illetve az ecstasy átlag feletti elterjedtsége emelhető ki a 2019-es ESPAD-adatok alapján (ESPAD Group, 2020). A főbb összeurópai trendeket nézve pedig a dohányzás és az alkoholfogyasztás visszaszorulását lehet kiemelni.

A szexualitással kapcsolatos eredmények relevanciáját illetően érdemes felidézni, hogy a 2010-es évek elején még különösen gyakori volt a terhesség és az abortusz a magyar tizenévesek körében (Sedgh et al., 2015), ugyanakkor az ország a tinédzserkori szülések számának meredek csökkenése miatt is kiemelhető volt.

KOCKÁZATI MAGATARTÁSOK A MIK2020 ADATFELVÉTEL TÜKRÉBEN

A következőkben a 15-29 éves magyar fiatalok dohányzási, alkoholfogyasztási és a kábítószer-használati élményeit, szokásait és véleményeit vizsgáljuk meg részletesen. Tekintettel a kockázati magatartásokkal – és hasonlóképpen a szexualitással – kapcsolatos kérdések érzékeny jellegére, az eredményeket érdemes fenntartásokkal kezelni. A válaszadókat a kérdőív kitöltése közben is befolyásolhatta a társadalmi elvárásoknak való megfelelés, ami a legkörültekintőbb módszertani és kérdezéstechnikai megfontolásokkal sem küszöbölhető ki teljes mértékben. Ezért az egyes tevékenységek elterjedtségét jellemző adatokra érdemes inkább konzervatív, alsó becslésként tekinteni. Az összefüggésvizsgálatok eseteiben is mutatkozhat torzítás, a fentebb említett okból kifolyólag egyes csoportok kevésbé, mások pedig inkább lehetnek őszinték a kérdőívezés során, ennek vizsgálata azonban messze túlmutat a jelen elemzés keretein.

DOHÁNYZÁS

Hagyományos értelemben vett dohányzásról – cigarettázásról, szivarozásról, pipázásról – a fiatalok 29 százaléka számolt be a megkérdezés előtti egy évből, a 2020. évi adatfelvétel során. Ez az arány jelentősen alacsonyabb a 2016-ban mért 43, illetve a 2012-ben regisztrált 36 százalékos adatoknál. A napi rendszerességű dohányzás gyakorisága is markáns csökkenést mutat, a fiatalok mindössze 17 százaléka gyújtott rá minden nap 2020-ban, noha 2016-ban még 25, 2012-ben pedig 27 százalékuk számolt be erről. A 2010-es évek közepén tehát még némileg növekedett a dohányzó fiatalok aránya, az évtized végére azonban kedvező fordulat következett, és érdemben csökkent a cigarettázás (és esetleg szivarozás, pipázás) elterjedtsége a 15-29 éves korosztályban.

Az elektromos cigarettázással kapcsolatban megállapítható, hogy a kérdezés előtti egy évben a fiatalok 12 százaléka használt ilyen készülékeket – ez az arány 2016-ban 15 százalék volt –, míg napi gyakorisággal csak egy százalékuk élt ezzel az új dohánytermékkel. A hagyományos és az elektromos dohánycikkek használói jórészt átfednek, a vizsgált korcsoport mindössze egy százalékára jellemző, hogy csak az egyik cigaretta-típussal élt.

Tekintettel a fentebb ismertetett prevalencia-adatokra és a korábbi eredményekkel való összehasonlíthatóságra, a továbbiakban a hagyományos dohánytermékek fogyasztását elemezzük részletesebben. Az arányokat részletesebben vizsgálva, amellett, hogy a fiatalok 17 százaléka naponta rágyújt, két-két-két százalékuk hetente többször, hetente 1-2 alkalommal, illetve havonta néhányszor cigarettázik, egy százalékuk havi rendszerességgel, továbbá négy százalékuk ennél ritkábban dohányzik, 71 százalékuk pedig soha.

A cigarettázás továbbra is jóval gyakoribb a férfiak körében, ami lényegében a naponta dohányzók tíz százalékponttal magasabb arányának köszönhető (1. táblázat). A ritkábban dohányzó kategóriák előfordulását tekintve már nincsenek érdemi különbségek a nemek között.

Dohányzás gyakorisága	Férfi/fiú	Nő/lány
Naponta	22%	12%
Hetente többször	2%	2%
Hetente 1-2-szer (hétvégenként)	2%	2%
Havonta néhányszor	3%	2%
Egy-két havonta	1%	2%
Ennél ritkábban	5%	4%
Egyszer sem	65%	78%

1. táblázat: A dohányzás gyakorisága nemek szerinti bontásban[1] („Milyen gyakran fordult elő az elmúlt egy évben, hogy dohányzott (cigarettázott, szivarozott, pipázott)?"; százalék; $N_{férfi/fiú}$=4105; $N_{nő/lány}$=3840)

Az életkor alapján arra a fő következtetésre juthatunk, hogy a 15-19 évesekhez képest az idősebb korcsoportokban szignifikánsan – 11-13 százalékponttal – magasabb a naponta dohányzók aránya (1. ábra), míg az ennél kevésbé gyakori dohányzásra utaló kategóriák előfordulását tekintve, elenyésző különbségek mutatkoznak a kor szerinti bontásban.

1 $p \leq 0{,}001$.

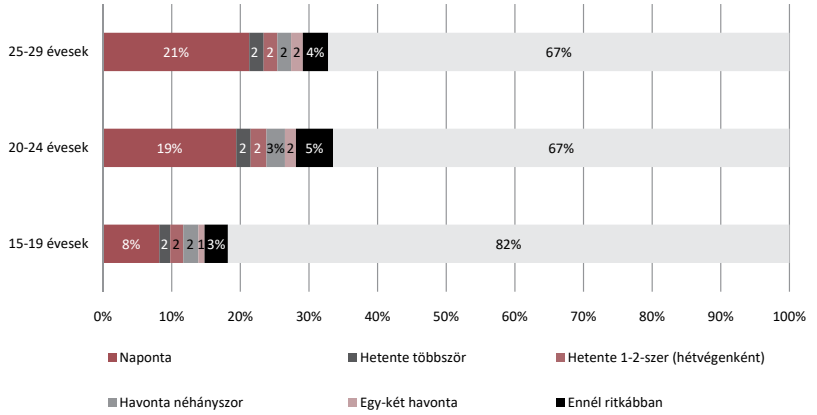

2. ábra: A dohányzás gyakorisága korcsoportok szerinti bontásban[2] *(„Milyen gyakran fordult elő az elmúlt egy évben, hogy dohányzott?"; százalék; $N_{15\text{-}19}$=2330; $N_{20\text{-}24}$=2771; $N_{25\text{-}29}$=2883)*

Az iskolai végzettség hatását már többváltozós modellben érdemes vizsgálni más tényezők mellett, amiben kontroll alatt tarthatjuk többek között az életkor és az iskolázottság összefüggéséből adódó torzításokat – a vizsgált, 15-29 éves populációban ugyanis értelemszerűen erősen meghatározza a kor az iskolázottság lehetséges szintjét. A modellbe az alapvető szociodemográfiai háttérváltozók mellett bevonunk olyan negatív életeseményeket is (a szülők válása és anyagi, egzisztenciális megrázkódtatások), amelyek a válaszadók 14 éves kora előtt történtek, és a kutatás 2012-es, illetve 2016. évi hullámai során komoly kockázati tényezőnek bizonyultak a káros szenvedélyek kialakulásában (Székely–Susánszky–Ádám, 2013; Hajdu, 2018). Hasonlóan a 2016. évi adatfelvétel elemzéséhez, megvizsgáljuk továbbá, hogy a fiatalok élettel való általános elégedettsége milyen hatással bír a szenvedélybetegségek kialakulásában, feltételezve, hogy akik kedvezőtlenül látják sorsukat, hajlamosabbak a káros szokásokra. A négy évvel ezelőtti elemzés, és tinédzserek körében folytatott epidemiológiai vizsgálatok tapasztalatai szerint érdemes megvizsgálni azt is, hogy az alacsonyabban iskolázott szülők gyermekei hajlamosabbak-e a dohányzásra, és hogy akiket érint a rohamszerű ivás, berúgás (az úgynevezett binge drinking), ők nagyobb valószínűséggel cigarettáznak-e (Joffer et all., 2014).

2 $p \leq 0{,}001$.

A vizsgálatokat bináris logisztikus regressziós modellek segítségével végezzük el. Két függő változót modellezünk, az egyik (1) csak azokat a fiatalokat sorolja a dohányzók közé, akik naponta rágyújtanak, míg a másik (2) esetében kiterjesztjük ezt a kört az összes olyan válaszadóra, akik a megkérdezés előtti egy évben legalább egyszer rágyújtottak. A modellek magyarázó változói a következők: nem, korcsoport (15-19, 20-24 és 25-29 évesek), iskolázottság (legfeljebb 8 osztály, szakmunkás végzettség, érettségi, felsőoktatási diploma), negatív életesemények bekövetkezése 14 éves kor előtt (a szülők elválása, szülő vagy nevelőszülő munkahelyének megszűnése, súlyos anyagi veszteség), élettel való általános elégedettség (a válaszadók egy ötfokú skálán értékelhették, hogy mennyire elégedettek mindent egybevetve azzal, ahogyan most élnek), anyjuk mennyire iskolázott (legfeljebb 8 osztály, szakmunkás végzettség, érettségi, felsőoktatási diploma) és hogy mennyire jellemző a rohamszerű ivás (előfordult-e a kérdezést megelőző egy évben ilyen vagy sem). Mindezek mellett a régiót és a településtípust is bevonjuk az elemzésbe.

A fentebb ismertetett, a nem és a kor, illetve a dohányzás közötti kétváltozós összefüggések a többváltozós modellekben kimutathatók, nemek és a korcsoportok közötti különbségek az első – a napi szintű dohányzást magyarázó – modellben különösen élesek. A dohányzás elterjedtségében regionális különbségek is felfedezhetők: elsősorban Nyugat-Dunántúl emelhető ki, ahol mindkét modell szerint jelentősen kisebb eséllyel dohányoznak a fiatalok a többi országrészhez képest, míg a legelterjedtebbnek az alföldi régiókban mutatkozik ez a káros szenvedély. A különböző típusú településeken lakó fiatalok csoportjai között egyik modell szerint sem láthatók érdemi különbségek a cigarettázás gyakoriságát tekintve, ami a négy évvel ezelőtti eredményekhez képest újdonság, ekkor még ugyanis jellemzőbb volt a fővárosi fiatalokra a dohányzás a többiekhez képest.

Az iskolázottság preventív hatása világosan megmutatkozik mindkét modell és a saját, illetve az anya végzettségét mérő háttérváltozók alapján is. A modellek szerint a szakmunkás végzettséggel jelentősen növekszik, a felsőfokú diplomával pedig csökken a dohányzásnak való kitettség (ami újdonság a 2016. évi eredményekhez képest); a napi rágyújtás továbbá az érettségizettek körében is ritkább az alacsonyabb végzettségű csoportokhoz képest. Az anya magasabb iskolai végzettsége is egyértelműen mérsékli a dohányzás kockázatát – ez az összefüggés már négy évvel ezelőtt is fennállt, de mostanra tovább erősödött.

A gyermekkori negatív családi események – a válás, a szülő munkahelyének elvesztése és a súlyos anyagi veszteségek – bekövetkeztével az aktuális adatfelvétel tükrében is fokozódik a dohányzás valószínűsége. Ezen történések fel-

dolgozását tehát egyértelműen fontos segíteni a gyerekek számára. Az általános élettel való elégedettség – hasonlóan a 2016. évi felvétel eredményeihez – azonban nem határozza meg egyértelműen a dohányzás valószínűségét: akik az ötfokú skálán kettes osztályzattal (illetve a második modell esetében már a hármas osztályzattal is) jellemezték életüket, nagyobb eséllyel érintettek a dohányzásban.

A mostani vizsgálat is alátámasztja továbbá, hogy a dohányzás kockázata jelentősen magasabb az időnként lerészegedők körében: a binge drinking problémájával érintett fiatalok közel nyolcszor nagyobb eséllyel gyújtottak rá a kérdezés előtti egy évben és négyszeres eséllyel dohányoztak naponta, az ittas állapotot elkerülő társaikhoz képest (2. táblázat).

Háttérváltozó		Esélyhányados	
		1. modell[3]	2. modell[4]
Kor	15-19 éves	Referencia kategória	
	20-24 éves	2,395**	1,737**
	25-29 éves	3,028**	1,973**
Válaszadó neme	Férfi/fiú	Referencia kategória	
	Nő/lány	0,657**	0,787**
Régió	Dél-Alföld	Referencia kategória	
	Dél-Dunántúl	0,666*	0,865
	Észak-Alföld	1,463*	1,206
	Észak-Magyarország	1,257	0,733*
	Közép-Dunántúl	0,868	0,674*
	Közép-Magyarország	1,238	0,745*
	Nyugat-Dunántúl	0,617*	0,629**
Településtípus	Budapest	Referencia kategória	
	Megyei jogú város, megyeszékhely	0,981	1,004
	Város	1,091	1,040
	Község, falu	1,116	1,083

3 A modell magyarázó erejét mérő Nagelkerke R^2 mutató értéke 0,288.
4 A modell magyarázó erejét mérő Nagelkerke R^2 mutató értéke 0,377.

Legmagasabb befejezett iskolai végzettség - megkérdezett	Legfeljebb 8 osztály	Referencia kategória	
	Szakmunkás	1,749**	1,501**
	Érettségizett	0,755*	0,856
	Diplomás	0,484**	0,539**
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség - anya	Legfeljebb 8 osztály	Referencia kategória	
	Szakmunkás	0,361**	0,386**
	Érettségizett	0,236**	0,290**
	Diplomás	0,200**	0,243**
Elváltak a szülei 14 éves koráig	Nem	Referencia kategória	
	Igen	1,557**	1,736**
Elvesztette a munkahelyét a szülője vagy a nevelőszülője 14 éves koráig	Nem	Referencia kategória	
	Igen	1,538**	1,635**
Súlyos anyagi veszteség érte a családjukat 14 éves koráig	Nem	Referencia kategória	
	Igen	1,203	1,332*
Mennyire elégedett Ön a következő dolgokkal: mindent egybevetve azzal, ahogyan most él?	1 egyáltalán nem elégedett	Referencia kategória	
	2	1,497	1,725*
	3	1,420	1,159
	4	1,056	0,692
	5 teljes mértékben elégedett	1,242	0,636
Az elmúlt egy évben volt-e ittas állapotban? (binge drinking)	Nem	Referencia kategória	
	Igen	4,042**	7,975**

2. táblázat: A dohányzást magyarázó modellek esélyhányadosai[5]; N=7676

ALKOHOLFOGYASZTÁS

Az alkohol fogyasztása jóval elterjedtebb a dohányzáshoz képest, tízből hét fiatal ugyanis legalább egyszer ivott szeszesitalt a megkérdezés előtti egy évben. Négy évvel ezelőtt ez még a fiatalok háromnegyedére volt jellemző, míg a 2012-es felvétel során az alkohol-fogyasztók aránya alig kétharmad fölötti volt, így megállapíthatjuk, hogy az alkoholfogyasztás tekintetében az elmúlt évtized közepén bekövetkezett romlás után némi javulás történt.

5 *p ≤ 0,05.
**p ≤ 0,001.

A napi alkoholfogyasztás gyakorisága elenyésző, ahogy a hetente többször alkoholt fogyasztó fiatalok aránya is nagyon alacsony, mindössze két százalék. A hetente 1-2 (hétvégi) alkalommal szeszes italt ivók aránya már nyolc százalék, míg a fiatalok 18 százaléka havonta néhányszor, 19 százaléka egy-két havonta, 23 százaléka pedig még ritkábban iszik. A nemek közötti különbségeket nézve hasonló következtetésre juthatunk, mint a dohányzás esetében: a fiúk, illetve férfiak szignifikánsan gyakrabban fogyasztanak alkoholt (3. táblázat), de az alkoholfogyasztás elmúlt években tapasztalt visszaszorulása is jobban érintette őket.

Alkoholfogyasztás gyakorisága	Férfi/fiú	Nő/lány
Naponta	1%	0%
Hetente többször	3%	1%
Hetente 1-2-szer (hétvégenként)	11%	4%
Havonta néhányszor	22%	13%
Egy-két havonta	20%	18%
Ennél ritkábban	18%	27%
Egyszer sem	24%	37%

3. táblázat: Az alkoholfogyasztás gyakorisága nemek szerinti bontásban[6] („Milyen gyakran fordult elő az elmúlt egy évben, hogy alkoholt fogyasztott?"; százalék; $N_{férfi/fiú}$=4135; $N_{nő/lány}$=3865)

Az életkor alapján is arra a következtetésre juthatunk, amire a dohányzás esetében is: a 15-19 évesekhez képest a 20 év fölötti korcsoportokban szignifikánsan, méghozzá 21 százalékponttal magasabb az alkoholfogyasztók gyakorisága, leginkább a havonta néhányszor, illetve az egy-két havonta italozó fiatalok arányának növekedése miatt (2. ábra).

6 $p \leq 0{,}001$.

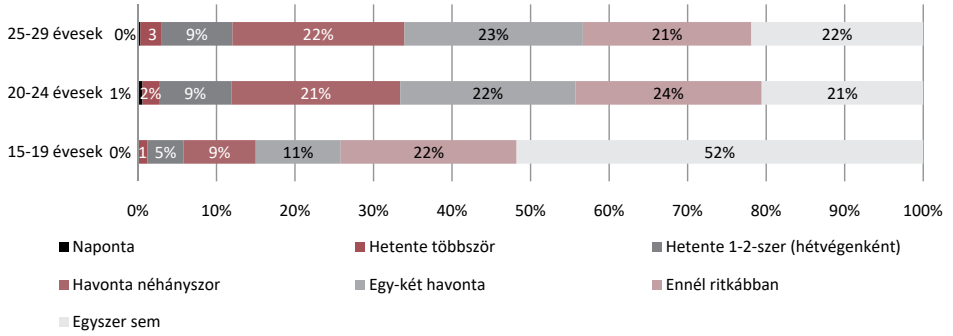

3. ábra: Az alkoholfogyasztás gyakorisága korcsoportok szerinti bontásban[7] *(„Milyen gyakran fordult elő az elmúlt egy évben, hogy alkoholt fogyasztott?"; százalék; $N_{15\text{-}19}$=2334; $N_{20\text{-}24}$=2500; $N_{25\text{-}29}$=3111)*

Az alkoholfogyasztás fentebb már említett, szélsőséges formája, az ittasság, berúgás gyakorisága is némileg mérséklődött 2016 és 2020 között, az utolsó vizsgálat szerint a fiatalok 39 százalékával fordult elő ugyanis, hogy kifejezetten ittas volt a kérdezés előtti egy évben, míg ez az arány 2016-ban még 43 százalék volt. A megkérdezettekkel többnyire ritkán fordul csak elő a berúgás, havonta több ilyen alkalomról csak a megkérdezettek 7 százaléka számolt be. Egy-két havonta a fiatalok 8 százaléka, ennél ritkábban pedig 24 százalékuk vált ittassá.

Az alkoholfogyasztást valószínűsítő tényezők alaposabb vizsgálatát is többváltozós elemzések kereteiben végezzük el, ismét két modellezési eljárás alkalmazásával. A 3. modellben azt vizsgáljuk, hogy melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolják, hogy a megkérdezés előtt elmúlt egy évben fogyasztottak-e alkoholt a válaszadók, a 4. modellben pedig nem az általános alkoholfogyasztást, hanem a lerészegedést, az úgynevezett binge drinking bekövetkezését modellezzük ugyanezt az időszakot figyelembe véve. Ismét bináris logisztikus regressziós elemzéseket végzünk, a bevont háttérváltozók megválasztásában pedig a dohányzás esetében felállított modelleket követjük némi módosítással, ugyanis epidemiológiai vizsgálatok szerint a vallásosság és a stabil anyagi háttér a nagymértékű alkoholfogyasztás ellen hatnak (Donath et al., 2012), és újabban a közösségi média használata és az alkoholfogyasztás kapcsolata is élénken kutatott téma a fiatalok körében (Boers–Afzali–Conrod, 2020).

A nem és a kor vizsgálatakor az alkoholfogyasztás esetében is visszaköszönnek a kétváltozós elemzések során feltárt összefüggések: a nők szignifikánsan kisebb eséllyel fogyasztottak szeszes italt a megkérdezésük előtti egy évben a

7 $p \leq 0{,}001$.

férfiakhoz képest, illetve a nagyivás is jelentősen ritkább volt az ő csoportjukban. A korcsoportokat tekintve a legfiatalabb, 15-19 éves csoporthoz képest az idősebbek körében szignifikánsan magasabb az alkoholfogyasztás és a lerészegedés kockázata.

Az alkoholfogyasztás tekintetében szignifikáns területi különbségek mutatkoznak, a dél-alföldi és a nyugat-dunántúli fiatalokhoz képest az ország többi részén élők jelentősen alacsonyabb valószínűséggel fogyasztottak alkoholt, illetve részegedtek le a megkérdezés előtti 12 hónapban. E két régió érintettsége a 2016. évi felvétel során is megmutatkozott, a településtípus hatása azonban némileg megváltozott a legutóbbi vizsgálat óta. Az alkoholfogyasztás a fővároshoz képest minden más településtípuson gyakoribb – különösen a megyei jogú városokban –, míg a nagyivásra leginkább a budapesti fiatalok körében akad példa. 2016-ban még a kisebb városokban, községekben ritkább volt az alkoholivás a nagyobb településekhez képest.

Az iskolai végzettség szerint, 2016-hoz hasonlóan 2020-ban is épp a dohányzással kapcsolatban megfigyelt tendenciák ellentéte mutatkozott meg: a végzettség növekedésével az alkoholfogyasztás valószínűsége is emelkedik. A szülő iskolai végzettsége azonban – a dohányzás vizsgálata során tapasztaltakkal ellentétben – nem befolyásolja a fiatalok alkoholfogyasztási szokásait, a szakmunkás végzettség esetében mutatkozott csak meg némi preventív hatás.

A vizsgált negatív életesemények – a szülők válása, illetve a szülők, nevelőszülők állásvesztése – 2020-ban is szignifikáns kockázati tényezőknek bizonyultak a fiatalok alkoholfogyasztásában, mindkét modell szerint. A megkérdezettek általános élettel való elégedettsége viszont nem bizonyult szignifikáns háttérjellemzőnek az alkoholfogyasztás magyarázó modelljeiben.

Megváltozott azonban a vallásosság preventív hatása a négy évvel korábbi eredményekhez képest. Az aktuális adatok szerint a vallásos, az egyház tanításait követő fiatalokhoz képest ugyan szignifikánsan nagyobb eséllyel fogyasztottak szeszes italt, illetve rúgtak be a kérdezés előtti évben azok, akik nem tudják eldönteni, hogy vallásosak-e, vagy nem vallásosak, az alkoholfogyasztás mégis azok körében bizonyult a legritkábbnak, akik nem vallásosak, határozottan más a meggyőződésük. Ugyanígy a jó anyagi helyzet kedvező hatása is veszített egyértelműségéből, a gondok nélkül élőkhöz képest a beosztással jól kijövők és a hónapról hónapra anyagi problémákkal küzdő fiatalok is gyakrabban isznak és részegednek le.

A szórakozás céljából történő közösségi média-használat viszont korlátozhatja az alkoholfogyasztást és a berúgást, a naponta többszöri használatról beszá-

moló fiatalokhoz képest a többi, ritkább felhasználásról számot adó csoportba tartozók jellemzően nagyobb eséllyel ittak.

Háttérváltozó 3. modell[8]		Esélyhányados 4. modell[9]	
Kor	15-19 éves	Referencia kategória	
	20-24 éves	2,336**	2,110**
	25-29 éves	2,216**	2,131**
Válaszadó neme	Férfi/fiú	Referencia kategória	
	Nő/lány	0,473**	0,363**
Régió	Dél-Alföld	Referencia kategória	
	Dél-Dunántúl	0,452**	0,685*
	Észak-Alföld	0,634**	0,635**
	Észak-Magyarország	0,496**	0,608**
	Közép-Dunántúl	0,380**	0,526**
	Közép-Magyarország	0,565**	0,400**
	Nyugat-Dunántúl	0,828	1,245
Településtípus	Budapest	Referencia kategória	
	Megyei jogú város, megyeszékhely	2,451**	0,743*
	Város	1,479**	0,515**
	Község, falu	1,437*	0,476**
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség - megkérdezett	Legfeljebb 8 osztály	Referencia kategória	
	Szakmunkás	2,983**	1,449**
	Érettségizett	2,760**	1,657**
	Diplomás	3,346**	1,501*
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség - anya	Legfeljebb 8 osztály	Referencia kategória	
	Szakmunkás	0,715*	0,664**
	Érettségizett	0,847	0,841
	Diplomás	1,014	0,889
Elváltak a szülei 14 éves koráig	Nem	Referencia kategória	
	Igen	1,303*	1,798**

8 A modell magyarázó erejét mérő Nagelkerke R^2 mutató értéke 0,231.
9 A modell magyarázó erejét mérő Nagelkerke R^2 mutató értéke 0,187.

Elvesztette a munkahelyét a szülője vagy a nevelőszülője 14 éves koráig	Nem	Referencia kategória	
	Igen	2,246**	1,448**
Mennyire elégedett Ön a következő dolgokkal: mindent egybevetve azzal, ahogyan most él?	1 egyáltalán nem elégedett	Referencia kategória	
	2	0,801	0,966
	3	0,812	0,725
	4	0,939	0,630
	5 teljes mértékben elégedett	0,927	0,670
A következő kijelentések közül melyikkel tudná önmagát a leginkább jellemezni?	Vallásos, az egyház tanítását követi	Referencia kategória	
	Vallásos a maga módján	1,170	1,318*
	Nem tudja megmondani, hogy vallásos-e vagy sem	1,945**	2,426**
	Nem vallásos	1,264	1,299
	Nem vallásos, határozottan más a meggyőződése	0,637*	1,253
Összességében, hogy érzi, Önök anyagilag:	gondok nélkül élnek	Referencia kategória	
	beosztással jól kijönnek	1,251*	1,304*
	éppen, hogy kijönnek a jövedelmükből	1,207	1,051
	hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	1,825*	1,477*
	nélkülözések között élnek	2,099	2,076
Milyen gyakran szokta Ön a közösségi oldalakat szórakozásra használni?	Naponta többször	Referencia kategória	
	Naponta egyszer	1,641**	1,371*
	Hetente többször	1,515**	1,654**
	Hetente egyszer	1,299*	1,448**
	Havonta többször	1,210	1,335*
	Ritkábban	1,222	1,166
	Soha	1,377*	1,533**

4. táblázat: Az alkoholfogyasztást magyarázó modellek esélyhányadosai; N=6492[10]

10 * p ≤ 0,05
**p ≤ 0,001

KÁBÍTÓSZERHASZNÁLAT

Vélhetően a kábítószer-fogyasztás illegális mivolta miatt az adatfelvétel kérdőíve nem tartalmazott közvetlen kérdést annak gyakoriságára vonatkozóan, a droghasználat baráti, ismerősi körben való elterjedtségét és a kábítószerhez jutás nehézségét azonban felmérték a kérdezőbiztosok az interjúk során. Arra a kérdésre, hogy van-e olyan személy a megkérdezettek baráti, ismerősi körében, aki használt már valamilyen kábítószert, a válaszadók alig több mint egyötöde válaszolta, hogy egy, további 14 százaléka, hogy több ilyen ismerőse is van – mindezek alapján a kábítószer használat visszaszorulására következtethetünk, a 2016. évi adatfelvétel során ugyanis ezek az arányok rendre egyharmad, illetve 12 százalék körül alakultak.

A kábítószerhez jutás is nehezebbé vált az elmúlt évtized második felében: a fiatalok 17 százaléka nagyon könnyen, 35 százaléka inkább könnyen tud drogot hozzá jutni – bevallása szerint –, míg négy évvel korábban ezen arányok rendre 22, illetve 39 százalék voltak. A kábítószerek azonban az utolsó felvétel tanúsága szerint is a fiúk, férfiak számára inkább könnyen elérhetőek, mint a lányok, nők esetében (5. táblázat).

Kábítószerhez való hozzájutás nehézsége	Férfi/fiú	Nő/lány
Nagyon nehéz lenne	21%	27%
Inkább nehéz lenne	24%	26%
Inkább könnyű lenne	37%	32%
Nagyon könnyű lenne	18%	15%

5. táblázat: A kábítószerhez való hozzájutás nehézsége nemek szerinti bontásban[11] *(„Ha akarná, mennyire lenne könnyű vagy nehéz hozzájutnia valamilyen kábítószerhez?"; százalék; $N_{férfi/fiú}$=2696; $N_{nő/lány}$=2209)*

SZEXUALITÁS

Amint azt korábban jeleztük, a fiatalok szexuális életével kapcsolatos kérdések lényegében kikerültek a kutatás legújabb kérdőívéből, így e témakörben mélyebb elemzésre, időbeli trendek összehasonlítására nincs lehetőség. Az aktuális kérdőív újdonsága ugyanakkor a „felnőtt tartalmak" fogyasztására vonatkozó kérdés, amely ugyan viszonylag tág értelmezési keretnek ad lehető-

11 $p \leq 0{,}001$

séget, többek között – például horrorisztikus ábrázolás, brutalitás – vélhetően elsősorban a pornográf anyagok fogyasztását célozza. Ez leginkább a kutatási célcsoport legfiatalabb tagjainak körében tekinthető kockázati magatartásnak, akik esetében kérdéses, hogy képesek-e feldolgozni és megérteni, hogy a pornográf tartalmakban látottak mennyiben különböznek a valós szexualitástól és párkapcsolatoktól (Baams et al, 2015) – ezen oknál fogva a következőkben bemutatott elemzéseket a 15-19 éves korcsoportra szűkítve végeztük el.

Felnőtt tartalmak fogyasztásáról a tizenévesek mindösszesen 22 százaléka számolt be a kérdezést megelőző egy évből (összehasonlításképp a 20-29 éves fiatalok harmada jelezte, hogy felnőtt tartalmakat néz); a jelenség főleg a fiúk körében jellemző, a lányok között jelentősen ritkábban fordul elő (6. táblázat).

Felnőtt tartalmak fogyasztásának gyakorisága	Fiú	Lány
Naponta	1%	1%
Hetente többször	2%	1%
Hetente 1-2-szer (hétvégenként)	3%	2%
Havonta néhányszor	7%	2%
Egy-két havonta	7%	3%
Ennél ritkábban	10%	5%
Egyszer sem	70%	87%

6. táblázat: A felnőtt tartalmak fogyasztásának gyakorisága nemek szerinti bontásban[12] *(„Milyen gyakran fordult elő az elmúlt egy évben, hogy felnőtt tartalmat nézett?"; százalék; $N_{férfi/fiú}$=1201; $N_{nő/lány}$=1106)*

Mindez egybevág a szakirodalmi tapasztalatokkal, azonban ezek jelentős részének vizsgálatára nem ad lehetőséget a kérdőív. A szakirodalomban sok más tényező mellett – például az elhanyagoló és érzelmileg kevéssé támogató szülői magatartás, a fizikai és szexuális bántalmazásnak való kitettség – a kockázati, deviáns magatartásokkal is összefügg a felnőtt tartalmak nézése (Hornor, 2020). Így az alapvető demográfiai változók mellett a fejezetben korábban ismertetett modellek függő változóit is háttértényezőként fogjuk bevonni a felnőtt tartalmak nézését magyarázó modellbe.

A fenti megállapítást, miszerint a lányok ritkábban néznek felnőtt tartalmakat, a többváltozós modell is megerősíti, a fiúkhoz képest csak harmadakkora eséllyel számoltak be ilyesféle tevékenységről a megkérdezés előtti egy évben – persze

12 $p \leq 0{,}001$

a nemek között eltérhet a bevallás gyakorisága is, ami hozzájárulhat ehhez a különbséghez. Az ország régióit nézve egyedül Közép-Dunántúl emelhető ki, ahol jelentősen ritkább a tinédzserkori felnőtt tartalom-fogyasztás a többi térséghez képest. A különböző településtípusok szerint vizsgálva ezen kockázati magatartás gyakoriságát a kisebb városokban és a községekben, falvakban lakó tizenéveseknél mutatkozik ritkábbnak a felnőtt tartalmak nézése, vagyis a településmérettel a jelenség előfordulása pozitív összefüggésben áll.

Noha a nemzetközi tapasztalatok szerint a szülő tevékenysége meghatározhatja, hogy gyermeke néz-e pornográf anyagokat, az anya iskolai végzettsége közömbösnek mutatkozik az ifjúságkutatás adatainak tükrében. Ugyanakkor a fejezetben már tárgyalt kockázati magatartások – nevezetesen a kérdezés előtti egy évben történt alkoholfogyasztás és dohányzás – pozitív összefüggésben állnak a felnőtt tartalmak fogyasztásával, vagyis azon kamaszok, akik szeszes italt fogyasztottak, illetve dohányoztak, szignifikánsan nagyobb eséllyel néztek felnőtteknek szóló műsorokat (az alkoholfogyasztással nyolcszoros, a dohányzással hatszoros esélyhányadosokat kapunk) a nem ivó és nem dohányzó társaikhoz képest.

Háttérváltozó 5. modell[13]		Esélyhányados
Válaszadó neme	Fiú	Referencia kategória
	Lány	0,324**
Régió	Dél-Alföld	Referencia kategória
	Dél-Dunántúl	1,053
	Észak-Alföld	0,904
	Észak-Magyarország	0,756
	Közép-Dunántúl	0,438*
	Közép-Magyarország	0,626
	Nyugat-Dunántúl	0,809
Településtípus	Budapest	Referencia kategória
	Megyei jogú város, megyeszékhely	0,592
	Város	0,468*
	Község, falu	0,383**
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség - anya	Legfeljebb 8 osztály	Referencia kategória
	Szakmunkás	0,848
	Érettségizett	1,159
	Diplomás	1,081
Az elmúlt egy évben fogyasztott-e alkoholt?	Nem	Referencia kategória
	Igen	8,456**
Az elmúlt egy évben dohányzott-e (cigarettázott, szivarozott, pipázott)?	Nem	Referencia kategória
	Igen	5,977**

7. táblázat: A felnőtt tartalmak nézését magyarázó modell esélyhányadosai; N=2263[14]

13 A modell magyarázó erejét mérő Nagelkerke R2 mutató értéke 0,431.
14 * $p \leq 0,05$.
**$p \leq 0,001$.

ÖSSZEFOGLALÁS

Mivel a fiatalok egészségkárosító, illetve kockázati magatartásai egész életük alakulását meghatározhatják – kezdve onnan, hogy a munkaerőpiacon hogyan tudnak helytállni, egészen a családjaikban történő szerepvállalásig, például az elődök és az utódok ellátásában, gondozásában való megfelelésig – és a társadalom terheinek szempontjából sem közömbös ezeknek a tevékenységeknek a prevalenciája, rendkívüli jelentőségűek a kiváltó tényezőkre és következményeire irányuló kutatások. Nemzetközi összehasonlításban a magyar tizenévesek körében továbbra is átlagon felüli elterjedtséget mutat az alkoholfogyasztás és a dohányzás, ráadásul az előbbi esetében aggasztó trendek is felfedezhetők a fiatalok bizonyos csoportjaiban – összességében viszont kedvező, a kockázati magatartások visszaszorulására utaló folyamatok is megmutatkoznak a 15-29 évesek körében.

A fenti két- és többváltozós elemzések rámutatnak arra, hogy lényeges eltérések vannak a kockázati magatartások elterjedtségében a fiatalok különböző szegmenseiben, bizonyos csoportokat tehát érdemes lenne célzott ifjúságpolitikai intézkedésekkel támogatni. Nyilvánvaló a fiúk, fiatal férfiak fokozott kitettsége a kockázati magatartásoknak a másik nemhez képest. Szembetűnő továbbá a huszonéves korosztályok fokozottabb érintettsége a tinédzserekhez képest, ami persze nem meglepő, hiszen a szeszes italok és a dohánytermékek forgalmazása a tizennyolc éven aluliak körében illegális, ugyanakkor felveti az igényt olyan panelvizsgálatok iránt, amelyek pontosan feltárhatják, hogy a kamaszok mely csoportjai válnak a későbbiekben cigaretta- és alkoholfogyasztóvá.

Ezt indokolja továbbá az a megállapítás, miszerint bizonyos negatív gyermekkori életesemények – a szülők válása, egzisztencia-vesztése – a legfrissebb adatok tükrében is valószínűsítik a fiatalok kockázati magatartását. Ez az eredmény az olyan támogató intézmények fontosságára utal, mint például az iskolapszichológusi rendszer, ami segítheti a fiatalokat a problémás időszakok átvészelésében. Lényeges eredmény továbbá, hogy korábban a budapesti fiatalok kifejezetten kitettnek tűntek a kockázati magatartásoknak a kisebb településeken élőkhöz képest, ezt a megállapítást a legfrissebb adatok tükrében nem tehetjük meg egyértelműen. A dohányzást nézve a településtípus közömbösnek mutatkozik, az alkoholfogyasztást nézve pedig ellentétes hatásokat mértünk: a kérdezés előtti egy évben történő fogyasztás a budapestiek körében ritkább, míg a nagyivás inkább fővárosi jelenségként írható le. Érdekes, a legfrissebb szakirodalmi tapasztalatok szempontjából fontos eredmény, hogy a szórakozás

céljából történő közösségi média-használat korlátozhatja az alkoholfogyasztás és a berúgás valószínűségét.

A négy évvel ezelőtti tapasztalatokhoz képest két fontos változásra is felhívja a mostani elemzés a figyelmet: míg a vallásosság és a jó anyagi helyzet korábban preventív tényezőknek bizonyultak az alkoholfogyasztás szempontjából, a 2020-as adatok tükrében ezek a megállapítások már nem érvényesek.

A nagymintás ifjúságkutatás adatfelvételei, illetve kérdőívei kisebb-nagyobb mértékben hullámról hullámra változnak, a mostani alkalommal épp lehetővé vált a fiatalok felnőtt tartalom-fogyasztási szokásainak tanulmányozása is. Ez különösen a tizenéves korosztályban lehet érdekes, ebben a körben ugyanis kulcsfontosságú hatással lehet a (későbbi) szexuális élet minőségére ez a tevékenység – az elemzés során fény derült arra, hogy a kérdezés előtti egy évben szeszes italt fogyasztó, illetve dohányzó kamaszok szignifikánsan nagyobb eséllyel néztek felnőtteknek szóló műsorokat a többiekhez képest, vagyis az élvezeti szerek alkalmazása ezen úton is befolyásolhatja testi-lelki jóllétüket.

Az elemzés végén ismételten hangsúlyozni kell, hogy a jelen fejezetben elemzett témák sok szempontból különleges módszertani kihívásokkal terheltek. A kockázati magatartásokat jellemző függő változókhoz kapcsolódó kérdések a kérdőív önkitöltős részében kaptak helyet, tekintettel azok érzékeny, a kiskorúak körében az illegalitást érintő mivoltukra. Mivel a társadalmi elvárásokkal (és egyes esetekben a törvényekkel) szembemenő jelenségekről beszélünk, azok előfordulására alapvetően konzervatív, alsó becsléseket kaphatunk a kérdőíves adatfelvétel során, ugyanakkor érdemes figyelembe venni, hogy a kutatás speciális, fiatal célcsoportjában egyfajta presztízst, bátorságot is jelenthet, ha valaki a vizsgált kockázati magatartások követéséről ad számot. Mindenesetre a Magyar Ifjúság Kutatás 2020. évi felvétele is arról árulkodik, hogy a fiatalok egészségkárosító magatartásai lényeges, aktuális problémák, amelyeket további részletes kutatásokkal és szakpolitikai lépésekkel szükséges feltárni, megérteni és kezelni.

FORRÁSOK

- Baams, Laura; Overbeek, Geertjan; Dubas, Judith Semon; Doornwaard, Suzan M.; Rommes, Els; van Aken, Marcel A. G. (2015): Perceived realism moderates the relation between sexualized media consumption and permissive sexual attitudes in Dutch adolescents. In: Archives of Sexual Behavior 2015 Apr;44(3):743-54. https://doi.org/10.1007/s10508-014-0443-7 (Utolsó letöltés: 2022. 03. 29.)
- Bauer Béla; Pillók Péter; Ruff Tamás; Szabó Andrea; Szanyi F. Eleonóra; Székely Levente (2016): Ezek a mai magyar fiatalok! A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei. Új Nemzedék Központ. Budapest. http://real.mtak.hu/119224/1/magyar_ifjusag_2016_2_A4.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 05. 05.)
- Elekes Zsuzsanna; Arnold Petra (2020): Trendek. In: Elekes Zsuzsanna; Arnold Petra; Bencsik Nóra (szerk.) Iskolások egészségkárosító magatartása 25 év távlatában. MTA-BCE Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport. Budapest. http://devianciakutatas.hu/docs/2020/ESPAD.magyar.pdf (Letöltve: 2022. 03. 12.)
- Boers, Elroy; Afzali, Mohammad H.; Conrod, Patricia (2020): A longitudinal study on the relationship between screen time and adolescent alcohol use: The mediating role of social norms. In: Preventive Medicine 132 (2020). https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2020.105992 (Utolsó letöltés: 2022. 03. 25.)
- ESPAD Group (2020): ESPAD Report 2019: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. EMCDDA Joint Publications, Publications Office of the European Union. Luxembourg. http://www.espad.org/sites/espad.org/files/2020.3878_EN_04.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 03. 12.)
- Domokos Tamás; Kántor Zoltán; Pillók Péter; Székely Levente (2021): Magyar fiatalok 2020. Erzsébet Ifjúsági Alap. Budapest. https://tarsadalomkutato.hu/wp-content/uploads/2021/07/magyar_ifjusag_2020_web-v%C3%9Ag.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 03. 12.)
- Hornor, Gail (2020): Child and Adolescent Pornography Exposure. In: Continuing Education 2020 34(2):191-199. https://doi.org/10.1016/j.pedhc.2019.10.001 (Utolsó letöltés: 2022. 03. 30.)
- Sedgh, Gilda; Finer, Lawrence B.; Bankole, Akinrinola; Eilers, Michelle A.; Singh, Susheela (2015): Adolescent Pregnancy, Birth, and Abortion Rates Across Countries: Levels and Recent Trends. In: Journal of Adolescent Health 2015 Feb;56(2):223-30. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.09.007 (Utolsó letöltés: 2022. 03. 12.)
- Hajdu Miklós (2018): Kockázati magatartások és szexualitás a magyar fiatalok körében. In Nagy Ádám (szerk.): Margón kívül: Magyar Ifjúságkutatás 2016. Excenter Kutatóközpont. https://mek.oszk.hu/18600/18654/18654.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 03. 12.)
- Joffer, Junia; Burell, Gunilla; Bergström, Erik; Stenlund, Hans; Sjörs, Linda; Jerdén, Lars (2014): Predictors of smoking among Swedish adolescents. In: BMC Public Health 14:1296. https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-1296 (Utolsó letöltés: 2022. 03. 14.)
- Székely András; Susánszky Éva; Ádám Szilvia (2013): Fiatalok kockázati magatartása. In Székely Levente (szerk.): Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet. Kutatópont, Budapest. https://unp.hu/hir_docs/144_magyar_ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 03. 12.)

ÖNKÉNTESSÉG, CIVILSÉG, IFJÚSÁGI SZAKMA

Kerpel-Fronius Balázs–Nagy Ádám–Fazekas Elek

BEVEZETÉS

A társadalmat a közpolgári (civil) kapcsolatok és az adott lokalitásban formálódó hálózatok teszik élővé. Ez előbbi esetében egyfelől jelenti azt a civil attitűdöt, amely a proszociális magatartásban, aktív részvételben, önkéntes tevékenységben jelenik meg[1], illetve másfelől jelenti a civil szervezetekhez való viszonyt, utóbbi esetben a fiatalok esetében különös jelentőséggel bír az ifjúsági intézményrendszerrel való kapcsolat (Nagy, 2000; Laki, 2008).

Bár a civil társadalom fogalma korszakonként mást és mást jelentett, annyi bizonyos, hogy mai demokráciákban a szerepe megkerülhetetlen. A XX. században megjelenő értelmezés szerint a civil társadalom képes oldani a társadalom és a politika konfliktusát, elősegíti a demokrácia kiteljesedését és fejlődését (Keane, 2004), ebből adódóan csak a demokratikus diskurzust erősítő, de legalábbis nem gyengítő kezdeményezések tekinthetők a civil társadalom részének (Nagy et al, 2014). A civil társadalom megteremti azt a közeget, ahol a polgárok hatással lehetnek az őket körülvevő világra. A civil társadalom a helyi közösségekkel olyan kölcsönös viszonyrendszert alkot, amely egymásra hatva, egymást erősíti (Harkai, 2006).

1 Önkéntességnek tekintjük az egyén szabad akaratából (1), családi-szűk baráti körön kívül (2), anyagi ellenszolgáltatás, fizetség nélkül (3), mások, a közösség, a társadalom javára végzett tevékenységet (4) (Nagy et al, 2014).

Az elsődleges és másodlagos szocializációs terekkel, leginkább az iskolával szemben megfogalmazott kritika – többek között, hogy az nem segíti a fiatalok részvételét a közösség ügyeiben (Nagy, 2013) – konklúziója, hogy a harmadlagos szocializációs terep szabadidős, önkéntesen választható szolgáltatásai ezen igénnyel kapcsolatos társadalmi feladat kompenzációjára képesek. A fiatalok ifjúsági ügyekhez, szervezetekhez történő kapcsolódása azért is fontos, mert az ezekhez való csatlakozás során olyan közösségi élményeket szerezhetnek, amelyek segíthetnek a közpolgári attitűd, a közösségi aktivitás kialakításában (Kárpáti, 2008).

Az ezzel kapcsolatos kutatások (pl.: Hall–Williamson, 1999; Wootsch, 2009) rendre azt hangsúlyozzák, hogy a fiatal korosztály leginkább saját mikrokörnyezetében szólítható meg, hiszen részvételi attitűdjük, közéleti gondolkodásuk is ebben a közegben, leginkább a helyi terekben, a kortárscsoportokban formálódik (Harris–Wyn, 2009). Egy adott állam kormánya megteremtheti ugyan a kereteket, de nem tudja őket közvetlenül elérni (Williamson, 2002), a helyi intézmények, programok azok, amelyek vizsgálatával elemezhető a fiatalok közösségbe integrálódásának és politikai részvételének komplex folyamata (Oross, 2017). Tehát különösen fontos, hogy elérhető közelségben legyenek olyan lokális intézmények, civil szervezetek, közösségek, amelyek ösztönzik a közpolgári részvételt, aktivitást, ezzel hozzájárulva a felelősség- és kötelezettségvállalás gyakorlásához.

HAZAI ÉS NEMZETKÖZI VISZONYOK

Ebben a munkában áttekintjük a részvételhez kapcsolódó intézményeket, szolgáltatásokat, illetve az ezekhez kapcsolódó főbb területeket.

Hazánkban a KSH által végzett Munkaerő-felmérés égisze alatt valósult meg az önkéntes munka vizsgálatsorozata, amely Eurostat és OECD kutatásokkal összhangban került elvégzésre. Az adatfelvételt elvégezték 2011-ben, 2014-ben, 2017-ben és 2019-ben is, ezen felvételek eredményén látható, hogy a nők esetében nagyobb az önkéntességre való hajlandóság, de a nemek közötti eltérés egyik évben sem haladja meg a 8 százalékpontot (1. ábra). A korcsoportok tekintetében leszűrhetjük, hogy a 2014-es felvétel alapján a 35 és 39 év közötti korosztályok, illetve az 55 és 59 év közöttiek a legaktívabbak arányaiban. A 2017-es és 2019-es felvétel során a 40 és 44 év közötti, valamint a 60 és 64 év közötti csoportok mutatnak kiugróan magas aktivitást (2. ábra)[2].

2 Az eltérések a tárgyévek esetében vélhetőleg a válaszadók eltérő számának köszönhetőek, 2014-ben 2 557 447; 2017-ben 2 668 243; míg 2019-ben 2 385 742 fő válaszadót értek el.

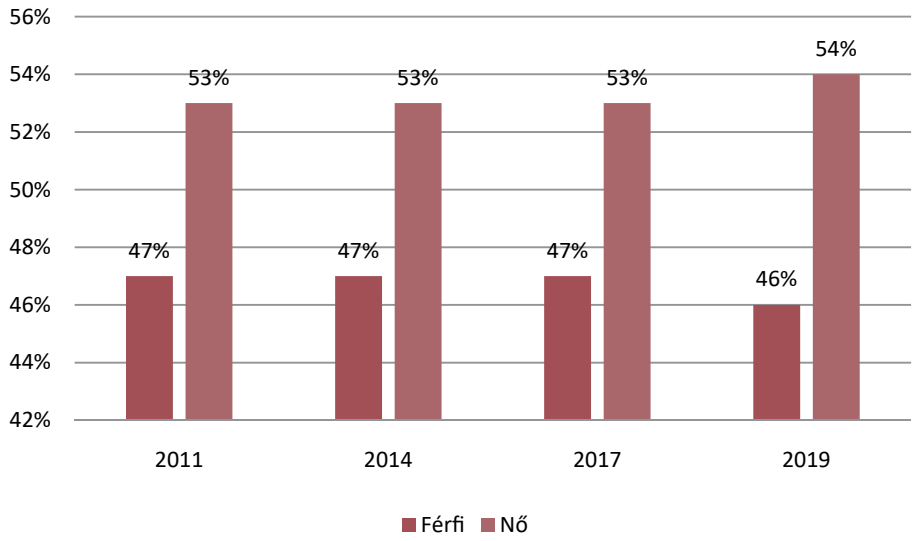

1. ábra: Önkéntes munkát végzők nemi megoszlása 2011; 2014; 2017; 2019-ben, forrás KSH Stadat, saját szerkesztés

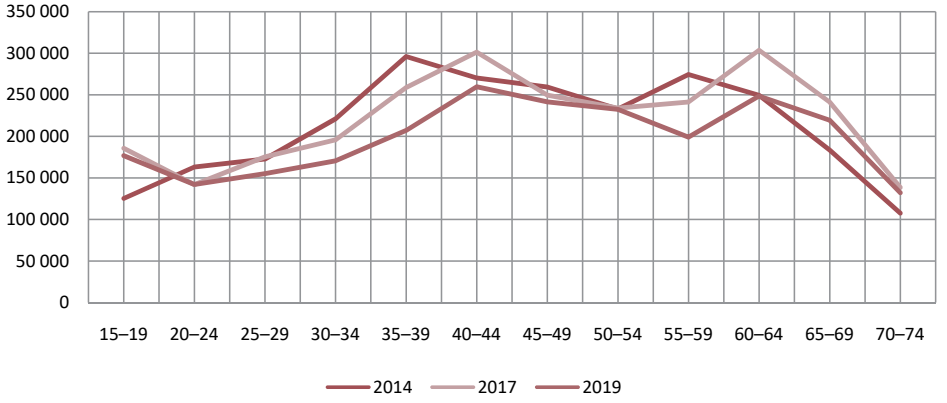

2. ábra: Önkéntes munkát végzők korcsoportok szerinti megoszlása 2014; 2017; 2019-ben, forrás KSH Stadat, saját szerkesztés

A vizsgálatok ismétlésekor az derült ki, hogy az idő előre haladtával a korcsoportonkénti aktivitás változik a fiatalabbak javára: míg 2011-ben az önkéntes munkát végzők között a 60 és 64 év közöttiek erősen felülreprezentáltak, 2016-ra már a 45 és 49 év közöttiek is nagyobb arányban jelentek meg (KSH, 2011; 2016). A korcsoportonkénti megoszlás pontos értéke a 2011-es adatok alapján nem elérhető. A KSH munkaerő-felmérései alapján leszűrhető, hogy a közép-

korú korosztályt nagyobb arányban érinti a szervezeteken keresztül végzett önkéntes munka, míg a fiatalabbakra jellemző annak önállóan végzett formája. Ahogy az természetesen várható az iskolai közösségi szolgálat miatt a 15 és 19 év közöttiek erősen felülreprezentáltak a szervezeten keresztül végzett önkéntes munka kapcsán (KSH, 2011; 2016).

Nemzetközi összevetésben – az Eurobarométer 2011-es Önkéntesség Nemzetközi Éve alkalmából készített felvétele szerint – míg a tagországok polgárainak átlagosan 27%-a vett részt valamely önkéntes tevékenységben, addig hazánkban ez az arány 22% (European Parliament Special Eurobarometer, 2011). Ez alapján Magyarország az OECD országok közti összehasonlításban messze elmarad az átlagtól. A mérések során ugyanis azt vizsgálták, hogy a válaszadó heti bontásban hány percet tölt önkéntes munkával (3. ábra). Az adatok szerint a magyarországi válaszadók 0 percet töltöttek hetente önkéntes tevékenységgel (OECD, 2011). Ez természetesen nem jelenti azt, hogy senki sem önkénteskedett, pusztán azt, hogy rendkívül ritkán és keveset. Ezzel az értékkel az OECD országok között utolsó helyen szerepelünk. Az OECD átlag heti 4 perc, fontos azonban megjegyezni, hogy ezen adatok más-más időintervallumban kerültek felvételre (OECD, 2011), illetve az önkéntesség definíciója, és mérésének módja is eltérhet országonként[3]. Úgy tűnik tehát, hogy hazánkban az Európai Unió tagállamaihoz és az OECD országokhoz képest alacsonyabb az önkéntes tevékenységet végzők aránya.

3 Jó példa erre az ICF által készített jelentés, amely összeveti a 2007-es KSH adatokat korábbi (Czike–Kuti, 2006) kutatással. A két mérés között, az önkéntes tevékenységbe bevont válaszadók között közel 35 százalékpontos különbség keletkezett a definíciós eltérések folytán, amit nem magyaráz teljes egészében az időbeli eltérés. A két vizsgálat érdemi különbségét az adta, hogy a KSH tanulmányban az önkéntesség szűkebb értelmezést kapott (Volunteering in the European Union, 2010).

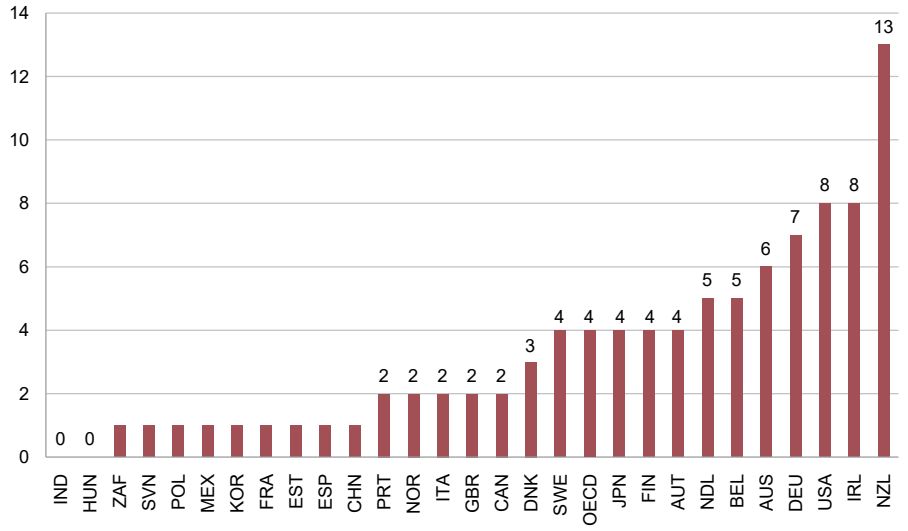

3. ábra: Önkéntességgel töltött percek száma heti bontásban, forrás: OECD,2011[4]

ÖNKÉNTESSÉG A NAGYMINTÁS IFJÚSÁGKUTATÁSOKBAN

A nagymintás ifjúságkutatás 2020-as adatfelvétele szerint a 15-29 évesek csak mintegy 16%-a végzett már önkéntes tevékenységet[5] és 19%-uk gondolja úgy, hogy a jövőben fog. Mindkét kérdés esetében szignifikánsan magasabb a nők aránya, a korcsoportokat tekintve pedig a legfiatalabbak (15-19) a legaktívabbak e téren. A részvételt és a részvételi szándékot jelentős mértékben meghatározza a szülők iskolai végzettsége is, mivel a diplomás szülőkkel rendelkező fiatalok között a legmagasabb az önkéntesség előfordulása. Az adatok a 2008-as felvételhez képest csekély növekedést mutatnak, ugyanis akkor még 13% nyilatkozta, hogy rendszeresen vagy alkalmanként végez önkéntes tevékenységet és 3%-uk korábban végzett, de már felhagyott vele.

4 Az adatfelvétel ideje országonként a következő: 1998-99 Franciaország és Új Zéland; 1999 Portugália és India; 1999-2000 Észtország, Finnország és Magyarország; 2000 Dél-Afrika; 2000-01 Norvégia, Szlovénia, Svédország, Egyesült Királyság; 2001 Dánia; 2001-02 Németország; 2002-03 Spanyolország és Olaszország; 2003-04 Lengyelország; 2005 Belgium, Kanada és Írország; 2005-06 Hollandia; 2006 Ausztrália és Japán; 2008 Amerikai Egyesült Államok és Kína; 2008-09 Ausztria; 2009 Korea és Mexikó. Az indikátorok a 20-59 év közötti korosztályra vonatkoznak Magyarország esetében, és a 30-59 közötti korosztályra Korea esetében. Az adatokat napi 1440 percre normalizálták. Más szóval, azokban az országokban, ahol az időfelhasználás nem érte el az 1440 percet, a hiányzó percek egyenlően oszlottak el az összes tevékenység között.

5 „Önkéntes tevékenység az a segítség, szívesség, amit önszántából, ingyen, ellenszolgáltatás nélkül más, családján, rokonán, közvetlen barátján kívüli személy, szervezet vagy a közösség javára végez valaki. Végzett Ön valaha ilyen tevékenységet?"

Némiképp más eredményeket hozott az Európai Értékrend Vizsgálat (Bartal, 2020), amely kimutatta, hogy már 1999-ben, reprezentatív mintán felvett kérdőíves kutatás esetében, a kérdezettek 29%-a jelezte, hogy kötődik önkéntes tevékenységet lebonyolító szervezethez. Később ez az arány 2008-ra 21%-ra esett vissza, majd 2017-re 35%-ra nőtt. Az Európai Értékrend Vizsgálat során nagyobb arányban érhetőek tetten a 18 és 25 év közöttiek, az önkéntesek 23%-át teszik ki (Bartal, 2020). Az adatok között némi eltérés érzékelhető: az értékrendvizsgálat a KSH felméréseihez és a 2020-as Magyar Ifjúság Kutatáshoz képest nagyobb arányban határozza meg az önkéntesek számát. A nemi eloszlás azonban összhangban van a KSH által is közölt adatokkal és a nagymintás ifjúságkutatással, amely szerint a nők továbbra is nagyobb arányban jelentek meg, 2017-ben az önkéntesek 56%-át tették ki.

MOTIVÁCIÓK

Igyekeztünk megállapítani, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a leginkább befolyásolják a fiatalok önkéntes tevékenységét. A motivációkat tanulmányozva érdekes lehet az altruisztikus és az egoisztikus dimenziók elkülönülése, azaz, hogy az egyént tevékenysége végzésében vajon mások vagy önnön jóllétének növelése mozgatja-e inkább (Widjaja, 2010). A magyar fiatalok többsége (54%) saját, belső indíttatásból önkénteskedik, míg 22% jelölte meg a kapcsolatépítést és a szakmai előmenetelt, mint motivációt, azaz mindkét motivációs bázis – bár eltérő erővel – kirajzolódik.[6] A kérdés vizsgálatakor az eddigiektől eltérően, nem találunk szignifikáns különbséget a nemi, korcsoport szerinti, lakóhelyi összevetésben sem. Eltérő motivációval rendelkezhetnek továbbá azok a fiatalok, akik úgy gondolják, hogy Magyarországon presztízse van az önkéntességnek, ők nagyobb eséllyel is végeznek ilyen tevékenységet (25%) mint azok, akik egyáltalán nem értenek egyet ezzel az állítással (11%).[7]

Tekinthetünk az önkéntességre továbbá úgy is, mint társadalmi jelenségre, a társadalmi felelősségvállalás egy megjelenési formájára. Ha a kérdést az állam „problémamegoldó" szerepe szerint vizsgáljuk, azaz, hogy összefügg-e az önkéntes aktivitás mértéke azzal, hogy mit gondol az egyén az állam feladatáról, azt állapíthatjuk meg, hogy az állam problémamegoldását igénylő válaszadók maguk is nagyobb mértékben, míg az egyet nem értők kevésbé vesznek részt az effajta társadalmi felelősségvállalásban. Azon válaszadók között ugyanis,

6 „Elsősorban milyen indíttatásból önkénteskedik?"
7 „Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? – Az önkéntességnek van a magyar társadalomban presztízse."

akik úgy gondolják, hogy az állam feladata megoldani a társadalmi problémákat 20% végzett már önkéntes tevékenységet, míg azok, akik nem értenek egyet ezzel az állítással, kevésbé voltak aktívak (6%).[8] Az eredmény meglepő, hiszen okkal feltételezhetnénk az állam társadalmi problémamegoldó szerepét hangsúlyozók kisebb mértékű aktivitását, illetve, hogy az egyéni, közösségi megoldásokat favorizálók maguk is aktívabbnak bizonyulnak e téren.

Részvételt befolyásoló tényező lehet még a lokális közösségi intézmények, programok jelenléte. Korábbi kutatások (Utasi, 2010) már rámutattak, hogy az erősebb közösségi kapcsolat pozitív irányú hatást gyakorol a helyi közéletben való részvételre. A helyi intézmények programjain való megjelenés befolyásolja az önkéntes aktivitás mértékét is – szignifikáns különbség mutatkozik ebben a tekintetben –, a programokon rendszeresen résztvevők 14%-a végzett önkéntes tevékenységet az elmúlt egy évben, az esetenként résztvevők között is ezt az arányt találjuk, míg a soha részt nem vevők között gyakoriságuk mindössze 5%.[9]

ÉRDEKLŐDÉSI TERÜLETEK

A kutatás eredményei alapján azt is meg tudjuk mondani, hogy a fiatalok milyen csoportoknak segítenének a legszívesebben, milyen területek foglalkoztatják őket leginkább. Kialakultak jól elkülöníthető körök, mint a természet, a szociális ellátás, illetve a különböző kisebbségek csoportjai. Legtöbben ugyanis az állatokon (és környezethez kapcsolódó csoportokon) segítenének, ezen belül is kiemelkedik a budapesti (74%) és a legfiatalabb, 15-19 éves korosztály (70%) tagjainak aránya. Átlagon felül jelölték válaszul a szociális ellátás dimenziójába tartozó csoportokat, mint a fogyatékossággal élők, idősek és szegények csoportjait. Itt nemek szerinti bontásban azt találjuk, hogy a lányok szignifikánsan magasabb arányban választanák az egészségügy és a szociális ellátás területét. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a kisebbségek kérdőívben felsorolt csoportjai: az etnikai, szexuális, nemzetiségi kisebbségek, politikai pártok csoportjai kevésbé népszerűek, a válaszadók rajtuk kevésbé szívesen segítenének.[10] Ezeket az eredményeket érdemes összevetni azzal, hogy a fiatalok jellemzően milyen területeken végeztek ténylegesen önkéntes munkát. A válaszok egybecsengenek, a legtöbben a környezet- és állatvédelem területét jelölték meg, és népszerű a szociális, illetve az egészségügyi ellátás és az oktatás területe is.

8 „Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? – Az állam dolga a társadalmi problémák megoldása."
9 „Ön részt szokott-e venni a helyi szervezet(ek valamelyikének) nyilvános programjain?"
10 „Ön milyen csoportnak segítene?"

Megállapíthatjuk, hogy a fiatalok kerülik az egyházi és politikai területeket, ez a korábbi nagymintás ifjúságkutatások politikához, valláshoz köthető tendenciáit figyelembe véve nem meglepő eredmény. Érdekes, hogy bár az ifjúsági csoportokkal való foglalkozás, segítségnyújtás nem volt kiemelt fontosságú a fiatalok számára, mégis jellemzően ezen a területen tevékenykedtek a legnagyobb arányban, köztük is kiugró, különösen magas a legfiatalabb korcsoporthoz tartozók száma (4. ábra). A nemek szerinti különbségeket vizsgálva az egészségügyben végzett munkák során találunk szignifikáns, jelentős eltérést, ebben a szektorban kiugróan magas a lányok aránya. Máshol a különbségek nem mutatkoznak jelentősnek.

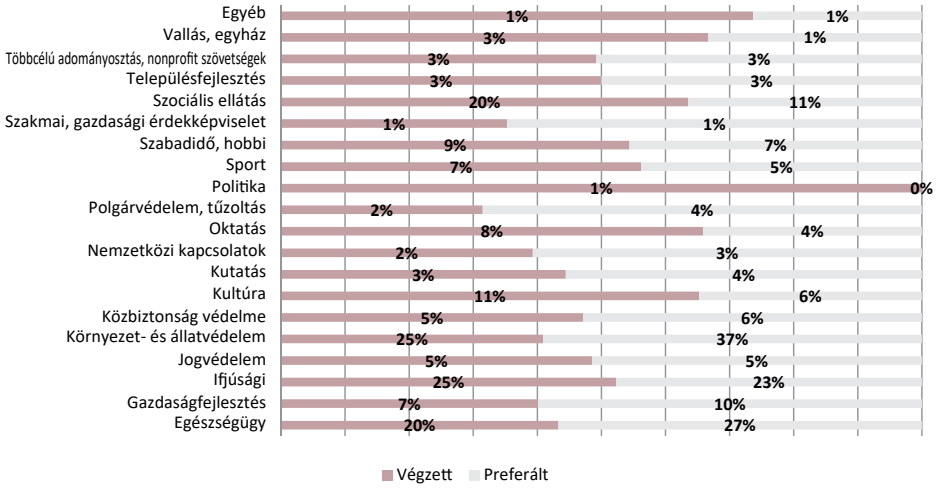

4. ábra: Önkéntes munka preferált és ténylegesen végzett területe a fiatalok körében[11], forrás: MIK2020 adatbázis, saját szerkesztés

Azt a kérdést vizsgálva, hogy az önkénteskedni vágyók milyen típusú szervezeteket részesítenek előnyben, megállapíthatjuk, hogy az eddig vizsgált kérdésekhez képest a válaszokban nagyobb területi különbségeket találunk.[12] A fiatalok elsősorban civil-nonprofit (44%), másodszor önkormányzati/állami szervezeteket (24%) választanak, kevésbé népszerűek az egyházi (10%) és a különböző céges, vállalati szervezetek (8%). A helyi civil egyesületeknek minden vizsgált településtípuson nagyobb arányban sikerült becsatornáznia az önkénteskedni vágyókat, mint akár a helyi önkormányzatoknak vagy egyházi szervezeteknek. Ezen túlmenően a községekben egyenlő arányban jelölték a

11 „Jellemzően milyen területen/területeken végzett önkéntes tevékenységet? – Milyen területen végezne szívesen önkéntes tevékenységet a jövőben?"

12 „Önkénteskedett-e Ön valamilyen szervezet, intézmény szervezésében?"

civil szervezetekben való önkéntességet (38%), mint a vidéki városokban (38%) és jelentősen nagyobb arányban, mint Budapesten (33%). A kérdés nemek szerinti vizsgálatakor pedig az derül ki, hogy szignifikáns különbség csak a céges, vállalati szervezetekben való önkéntesség során mutatkozik, ebben a szektorban arányaiban több férfit találunk (12%), mint nőt (5%).

Az időadományok mellett a nonprofit, civil szférához való kapcsolódás egy lazább formája a pénzadománnyal való támogatás, hiszen ezek önmagukban nem feltételezik egy szervezet életében való aktív részvételt, ad absurdum szervezeti tagságot. Az eltérő kérdésfeltevések miatt az adatokat a korábbi felmérések eredményeivel teljes mértékben nem lehet összevetni, hiszen az 1%-os adófelajánlással kapcsolatos kérdés csupán a 2020-as adatfelvételkor került a kérdőívbe. Az azonban kiderül, hogy a civil szervezeteknek vagy pártoknak pénzt adományozók aránya 2018-hoz képest 3%-ról 7%-ra nőtt. A fiatalok 18%-a ajánlotta már fel az adója 1%-át. Ebből arra következtethetünk, hogy a civil szervezetek számára való adakozási kedvben jelentős változások mentek végbe, azt jelentős növekedés jellemezi.[13]

A civilitáshoz való szorosabb kapcsolatot feltételezne a fiatalok esetleges szervezeti tagsága, szervezeti aktivitása, azonban erről, az eredmények alapján nem beszélhetünk. A megkérdezettek elenyészően kis része (5%) kapcsolódott be szervezetileg is az elmúlt egy év során valamilyen egyesülethez[14], alapítványhoz. A szervezetekben teljesen, vagy inkább megbízók aránya összesen 56%, ez 2016-ban még 58% volt (Oross–Monostori, 2016), és az egyáltalán, vagy inkább nem megbízók előfordulása 30%-ról 37%-ra emelkedett[15]. Nagy mértékű változást sejthetünk, és gyanítható, hogy ez a tendencia egyáltalán nem független a kormány – civil szervezetekkel szembeni – negatív propagandájától sem. A feltételezésünket igazolhatja a korosztály NGO-kal szembeni magas bizalmatlansága is, ezekben a szervezetben 43%-uk inkább, vagy egyáltalán nem bízik.

13 „Különböző tevékenységeket soroltunk fel. Kérjük, mondja meg, hogy részt vett-e már ilyen tevékenységben! – Felajánlotta adója 1+1%-át."

14 „Az alábbiakban különböző szervezeteket, közösségeket, csoportokat sorolunk fel. Kérjük, mondja meg, ha az elmúlt egy év során kapcsolódott valamilyen egyesülethez, alapítványhoz, önkéntes társuláshoz, csoporthoz, mozgalomhoz, közösséghez! Gondoljon olyanra, hogy részt vett a szervezet munkájában, tevékenységében, esetleg néha elment a rendezvényeire stb. Kapcsolódott-e Ön ... ?"

15 A tényleges összehasonlítás a 2016-os adatokkal a kérdőív szerkezeti változásai miatt nem lehetséges.

IFJÚSÁGÜGY: CIVIL SZERVEZETEK IFJÚSÁGI PROGRAMJAI, HELYI IFJÚSÁGÜGYI INTÉZMÉNYEK ELÉRHETŐSÉGE

Az ifjúsági civil szervezetek és a fiatalok viszonyát külön is érdemes górcső alá vennünk, hiszen ma már a helyi önkormányzatoknak egyre szűkösebbek a lehetőségei arra, hogy ellássanak ifjúsággal kapcsolatos feladatokat.[16] Az intézmények[17] elérhetőségének igényét a fiatalok körében az 5. ábra szemlélteti. A civil szervezetek ifjúság általi elérhetőségét, és azt vizsgálva, hogy ennek a korosztálynak a tagjai mennyire észlelik azokat az egyesületeket, amelyek kimondottan számukra szerveznek programokat vagy nyújtanak segítséget, azt találjuk, hogy mindössze 34%-uk érzékel ilyen civil (vagy egyházi) szervezeteket. A korábbi adatokkal való összehasonlítással – a kérdésfeltétel és a válaszlehetőségek strukturális változásai miatt – óvatosan kell bánnunk, hiszen a 2016-os és korábbi kérdőívekben a kérdés nem hangsúlyozta kimondottan a szervezetek civil mivoltát, pusztán olyan szervezetek helyi észlelését mérte, amelyek fiatalok számára nyújtanak programokat. A 2008-2016 közötti időszakban csökkent azon fiatalok hányada, akik nem tudtak dönteni ebben a kérdésben, és nőtt azok előfordulása, akik érzékeltek ilyen szervezeteket (55%). Ez a tendencia azt jelezhette, hogy a civil kezdeményezések ebben a periódusban megtalálták a módját annak, hogy a fiatalokat megszólítsák, számukra elérhető programokat nyújtsanak, ezekről eredményesen tájékoztassák őket. Ennek nagyban ellentmond a 2020-as válaszadók közötti, a kérdésre válaszolni nem tudók 17%-os aránya, amely az elmúlt időszakban 7%-os növekedést jelent.

A helyi szervezetek valamely programján való nyilvános részvételt vizsgáló kérdés jelentősége azért nagy, mert ezekből az értékekből következtethetünk talán a legközvetlenebbül arra, hogy a különböző településeken élő fiatalok milyen erős közösségi kötelékkel rendelkezhetnek. Rendkívül alacsony, 3% azok előfordulása, akik rendszeresen vesznek részt a nyilvános programokon, 29% néha, 59% soha, és 8%-uk gondolja úgy, hogy településükön nem szerveznek ilyeneket. Kijelenthetjük, hogy ezek a programok a helyi fiatalok alig harmadát képesek csak megszólítani.[18]

Amennyiben a kérdést a lakóhely dimenziójában, vizsgáljuk, szignifikáns különbségeket találunk. Ezeknek a programoknak leginkább a községek fiataljai között van sikere, ők azok, akik leginkább részt vesznek rajtuk valamilyen gya-

16 Ráadásul 2010 óta az önkormányzatok autonómiájának csökkenésével párhuzamosan zajlik az önkormányzatok által nyújtott szolgáltatások körének szűkítésének folyamata (Dobos, 2016).

17 Intézménynek tekintünk minden, az ifjúság számára szolgáltatást nyújtó valós szolgáltatót, szolgáltatást, tevékenységet, programot, rendezvényt.

18 „Ön részt szokott-e venni a helyi szervezet(ek valamelyikének) nyilvános programjain?"

koriséggal (40%), a legkevésbé aktívnak pedig a fővárosiak tekinthetőek (15%). Budapesten a legnagyobb azok előfordulása is, akik sosem jelentek meg ezeken (75%), továbbá meglepő módon azoké, akik szerint nem szerveznek nyilvános programokat (10%).

Érdemes foglalkozni azzal a kérdéssel az elérhető intézmények, programok kapcsán, hogy vajon a fiatalok mennyire észlelik a lakóhelyük elérhető közelségében jelenlevő, vagy jelen nem levő ifjúsági infrastruktúrát, vagy annak hiányát. Egyáltalán szükségét látják-e az ifjúsági tanácsadók, művelődési vagy ifjúsági házak meglétének. Országos viszonylatban az ifjúsági tanácsadókkal kapcsolatban elmondható, hogy a fiatalok 41%-a érzékeli jelenlétüket, és a kérdezettek 73%-a szerint lenne rájuk szükség. Az adatokat a korábbi ifjúságkutatásokkal összevetni a szerkezeti változások miatt egyértelműen nem lehet, de az valószínűsíthető, hogy az elmúlt időszakban nőtt azok száma, akik tudnak ilyen intézményekről, hiszen 2016-ban ez az érték 24% volt, a 2008-as kérdőívben pedig 35% számolt be ifjúsági referens jelenlétéről.[19]

A korábbi adatfelvételekhez hasonlóan most is kijelenthető, hogy legkevésbé a községek lakói érzékelik az ifjúsági tanácsadókat (26%) és bár arányuk a vizsgált településtípusokon a községekben a legalacsonyabb, 63%-uk szerint inkább szükség van rájuk. Nagy tehát az ifjúsági tanácsadással kapcsolatban érzékelhető – nem kielégített – igény.

2008 és 2016 között a művelődési és ifjúsági házak elérhetőségének vizsgálatakor nagyütemű csökkenést tapasztalhatunk hiszen akkor a megkérdezettek 93%-a, míg 2016-ban már csak 54% érzékeli őket (Oross–Monostori, 2016). A 2020-as kutatáskor azok gyakorisága, akik településén van ilyen intézmény 76%, és látszólag magas igényszintet képes kielégíteni a számuk, hiszen a fiatalok 80%-a szerint inkább szükség van a jelenlétükre. Különösen igaz ez a vidéki városok fiataljaira, köztük 89% gondolja így. A községek lakói is viszonylag nagy arányban férnek hozzá ezekhez az intézményekhez, csaknem háromnegyedük (74%), míg a fővárosban a legkevesebben (60%), igaz itt mutatkozik a legkisebb igény a jelenlétükre (71%).

19 „Van-e az Önök településén (Budapesten: kerületében) ifjúsági referens?"

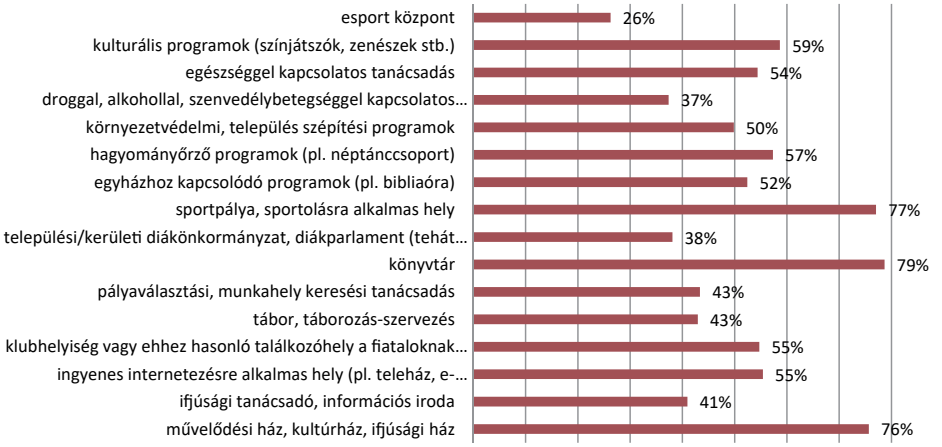

5. ábra: A fiatalok számára elérhető intézmények aránya és típusai[20], forrás: MIK2020 adatbázis, saját szerkesztés

IFJÚSÁGI SZOLGÁLTATÁSOK

Feltehetjük azt a kérdést, hogy vajon melyek azok, az ifjúság számára (is) különböző szabadidős lehetőségeket, szolgáltatásokat nyújtó intézmények, amelyek a leginkább érzékelhetőek a fiatal generáció számára, vagy a legnagyobb társadalmi igény lenne rájuk. Ezen intézménytípusokat szemlélteti a 6. ábra. Általánosságban szignifikáns különbségeket találunk a hozzáférésben: ha azt településtípus szerinti bontásban vizsgáljuk, kijelenthető, hogy a megyeszékhelyek, városok fiataljainak van több lehetőségük szabadidős programokon való részvételre. Ez megegyezik a 2016-os Magyar Ifjúságkutatás eredményeivel. Kevéssé meglepő, hogy a legkisebb hozzáféréssel a községek fiataljai rendelkeznek, azonban érdekes adat, hogy a Budapesten élők is rendre kevésbé érzékelték a különböző programok, intézmények meglétét, mint a megyeszékhelyek, vidéki városok lakói.

Országos szinten a legnagyobb igény a könyvtárak(!), illetve a sportolásra alkalmas helyek meglétére mutatkozik (82%), a korábban vizsgált művelődési, ifjúsági házak mellett. Ezek esetében megfigyelhető, hogy a rájuk irányuló szükséglet kielégítettnek tűnik, ezek hagyományosan az ifjúság kedvelt kö-

20 „Az Ön számára elérhető közelségben vannak-e olyan intézmények, szolgáltatások, amik a fiatalok számára (is) kínálnak különböző lehetőségeket (pl.: programokat szerveznek, segítséget nyújtanak stb.)? Van-e Ön által elérhető közelségben…?"

zösségi tereinek tekinthetőek, ezen intézmények tehát nem újkeletű igényt elégítenek ki. Mint látható az igények és a meglét összevetésekor maximum 5%-os rést találunk, ez a sportolásra alkalmas helyek esetében mutatkozik, ám a községi (72%) és budapesti (61%) fiatalok itt is országos átlag alatti elérésről számolnak be.

A 15-29 éves kor közötti generáció egészséggel, valamint a különböző szenvedélybetegségekkel kapcsolatos tanácsadásra való szükséglete szintén magasnak tekinthető, ám ezek esetében megfigyelhető, hogy kevéssé megoldott ezek elérhetősége. A községek lakói jutnak a legkevésbé egészségügyi tanácsadáshoz (43%) és különösen rossz a helyzetük, ha az alkohollal, a drogokkal kapcsolatos tájékoztatáshoz való hozzájutásuk lehetőségét vizsgáljuk (21%). Ez 16%-kal az országos átlag alatti elérést jelent, pedig a községek fiataljainak 64%-a szerint szükség mutatkozik rájuk.

E korosztály számára azonban a világhoz, közösséghez való kapcsolódást nem feltétlenül csak a hagyományos fizikai terek jelentik (sportpálya, művelődési ház), egyre fontosabb kérdéssé válik a számítógépekhez, internethez való hozzáférés is. Ennek megfelelően az ingyenes internetezésre alkalmas helyek meglétét nagyszámú (79%) fiatal tartaná szükségesnek, és felmerül az e-sport központok meglétének szükségessége is. Ez egyelőre a mért adatok közül a legalacsonyabb igényszint (58%), ám az e-sport népszerűségének növekedésével érdemes lesz figyelni az azzal kapcsolatos igényekre. Az internetezésre alkalmas pontokat a legkevésbé a községben élők érzékelik (45%), és bár a fővárosiak is csak 46%-ban nyilatkoztak így, a legnagyobb rést az igény és az elérhetőség között a községek esetében mutatkozik (29%), vélhetően az itteni hozzáférés megteremtése nagyobb valós hiányt pótolna.

Az „ifjúságbarát" település egyik ismérve, hogy egyenrangú partnerként kezeli a fiatalok érdekképviseleti intézményeit is, például a különböző települési diákönkormányzatokat, diákparlamentet. Látható azonban, hogy országos szinten a fiatalok mindössze 38%-a van tisztában jelenlétükkel, 10% pedig nem tudta eldönteni a kérdést. Ez a válaszadási forma a községekben a legalacsonyabb (6%). Azonban itt a legkisebb, 24% az őket érzékelők előfordulása és a legmagasabb annak elutasítottsága is: 45% szerint inkább nincs szükség ezekre az intézményekre. A diákönkormányzatokra a legnagyobb igény a megyeszékhelyeken mutatkozik (73%) és ugyanitt a legmagasabb az arányuk, azonban csak a megkérdezettek 53%-a számol be arról, hogy elérhető közelségében tud a létezésükről.

A települési önkormányzatok, diákönkormányzatok, diákparlamentek szükségességének érzete azonban mintha nem párosulna a bennük való hittel, vagy

általában bizakodással abban a kérdésben, hogy mennyire van lehetősége a fiataloknak beleszólni a helyi közügyekbe. A magyar fiatalok elenyésző része (2%) gondolja úgy, hogy nagyon sok lehetősége van erre, míg jelentős számban vannak (22%), akik szerint egyáltalán nincs módjuk rá[21]. A lokális ügyekre való hatásgyakorlás lehetőségének hiányát a legfeljebb általános iskolai végzettségű szülőkkel rendelkező fiatalok érzékelik, esetükben 40% feletti ez az arány, míg a diplomás szülőkkel rendelkezők tekintetében az érték az országos átlag alatti (16%). Érdekes módon azonban a vélhetően jobb szocioökonómiai státusz nem jár együtt azzal az érzettel, hogy szavuk nagyon sokat számítana a helyi közügyekben: ennél a válaszlehetőségnél viszonylag egyenletes eloszlást tapasztalunk. A 2016-os méréssel való összehasonlítás – a skála bővítésének következtében – nem lehet teljesen pontos, de annyit megállapíthatunk, hogy azok előfordulása, akik szerint semmiféle lehetőségük nincs a hangjukat hallatni 9%-ot csökkent az akkori 31%-hoz képest, míg azok aránya, akik teljesen pozitívnak látják ezirányú lehetőségeiket sajnálatos módon továbbra is stagnál (2%). Elgondolkodtató, hogy a lokális ügyekbe való beleszólás lehetetlenségének érzete egyben gátja lehet a helyi ifjúsági szervezetek sikeres munkájának, illetve következménye az eddigi helyi ifjúságpolitikának, illetve hiányának.

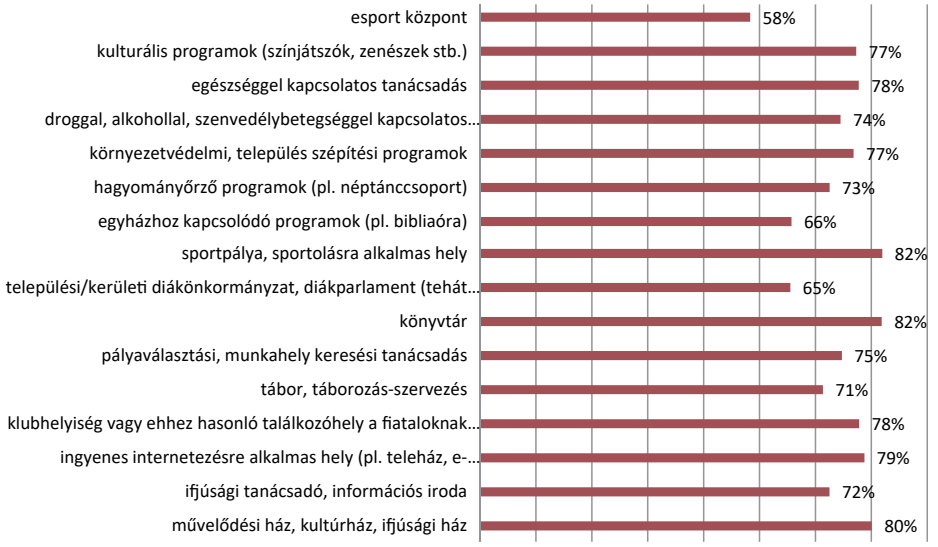

6. ábra: Fiatalok által elérni kívánt intézmények arányai és típusai[22], forrás: MIK2020 adatbázis, saját szerkesztés

21 „És inkább szükség van vagy inkább nincs szükség Ön szerint?...települési/kerületi diákönkormányzat, diákparlament."

22 „És inkább szükség van vagy inkább nincs szükség Ön szerint…?"

ÖSSZEGZÉS

Az ifjúság érdekképviseleti szereplőinek jelenlétét kevesen tapasztalják, így feltételezhetjük, hogy ezek a szervezetek jelenleg nem képesek, és/vagy nincs lehetőségük hatékonyan képviselni a korosztályt a települések önkormányzataiban, ettől vélhetően nem függetlenül a fiatal generáció jelentős része érzékeli úgy, hogy semmiféle lehetőséggel nem rendelkezik a közügyekbe való beleszólásra.

Ezt a feszültséget némileg oldhatja az önkéntesség, amely többek közt lehetővé teszi a fiatalok számára, hogy felismerjék saját szerepüket a társadalom formálásában, és érdekeik érvényesítése kapcsán is fellépjenek. Hazánkban az önkéntesség térnyerése az OECD országokhoz képest elmarad (OECD, 2011), ez azonban az idő múlásával változik, a fiatalok felismerik felelősségüket, mint a „változás mozgatórugói", és így egyre fontosabb kérdésként jelenik meg mindennapjaikban a marginális csoportok megsegítése és a környezet védelme, mint az aktív beavatkozás kívánt területei. Kutatásunk azonban rámutat, hogy kimaradnak a politikai szervezetek, mint az önkéntesség tárgyát képező intézmények és ügyek. Vizsgálódásunk egyik érdekessége, hogy az elvárttal ellentétben azon fiatalok, akik véleménye szerint az állam feladata a társadalmi problémák rendezése mégis nagyobb számban vesznek részt önkéntes munkában, mint azok, akik nem értenek egyet ezzel az állítással.

Kettőséget tapasztalhatunk a civil szervezetekkel kapcsolatban. Habár az önkéntesek legnagyobb számban náluk jelennek meg mégis a bizalom kismértékű csökkenését tapasztalhatjuk 2016-hoz képest, aminek általunk feltételezett oka az elmúlt évek kormányzati kommunikációjának velük szembeni ellenséges mivolta.

A fiatalok szocializációja és a civil mivolt szempontjából megkerülhetetlen téma az intézmények és szolgáltatások elérhetősége. Ahogy az várható volt, azt tapasztaltuk, hogy a településnagyság és az intézmények elérhetősége, érzékelhetősége egyenes arányosságot mutat, tehát a kisebb településeken kevésbé elérhető a kiépített intézményhálózat. Ezzel összhangban meg is jelenik az igény a szervezetekre, és azon kevés számú szabadidős program, ami egy kisebb településen megvalósul, nagyobb érdeklődésre tarthat számot a fiatalok körében.

A demokratikus működés terén érdekes megállapítás, hogy habár nagy hangsúly került az ifjúsági- és diákönkormányzatokra, a fiatalokat mégsem érik el ezek az intézmények, és a fiatalok nem is érzik, hogy lenne beleszólásuk a közügyekbe.

FORRÁSOK

- Bartal, M. A. (2020). Characteristics of Membership in Voluntary Organizations-Based on the Three Waves of the European Values Survey (1999, 2008, 2017/18). Civil Szemle, 4. szám.
- Czike Klára; Kuti Éva (2006): Önkéntesség, jótékonyság, társadalmi integráció, Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány, Budapest
- Dobos Gábor (2016): Changing Local Relations: Effects of the 2010-2014 Political and Administrative Reforms in Hungary, In: Mariusz; Wiktor; Sienkiewicz, Katarzyna; Kuc-Czajkowska (szerk.): Local Governmentin selected Central and Eastern European Countries: Experiences, Reforms, and Determinants of Development. Maria Curie-Skłodowska University Press, Lublin.
- Hall, Tom; Williamson, Howard (1999): Citizenship and Community. Youth Work Press.
- Harkai Nóra (2006): Közösség és közösségi munka. Parola füzetek Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
- Harris, Anita; Wyn, Johanna (2009): Young People's Politics and the Micro-Territories of the Local, Australian Journal of Political Science, 2. szám.
- Kárpáti Árpád (2008): Civil ifjúsági tevékenységek, ifjúságszakmai struktúrák, In: Új Ifjúsági Szemle, 2-3 szám.
- Keane, John (2004): A civil társadalom. Régi képzetek, új látomások. Typotex Kiadó, Budapest.
- Laki László (2008) (szerk.): Magyar Nemzeti Ifjúságpolitikai Jelentés, Új Ifjúsági Szemle 1. szám.
- Nagy Ádám (2013): Szocializációs közegek. Budapest, Replika Társadalomtudományi folyóirat 83. szám.
- Nagy Ádám (2000): Civil a pályán? – az ifjúsági intézményrendszer struktúrái a rendszerváltás után: a civil részvétel, Politikatudományi Szemle 9. szám.
- Nagy Ádám; Nizák Péter; Vercseg Ilona (2014): Civil társadalom, nonprofit világ, Új Ifjúsági Szemle Alapítvány: Excenter Kutatóközpont, Budapest.
- OECD (2011): How's Life? – Measuring well-being, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/9789264121164.
- Oross Dániel; Monostori Kristóf (2016): Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!, in: Margón kívül, magyar ifjúságkutatás, Excenter Kutatóközpont Budapest.
- Oross Dániel (2017) Ifjúsági civilszervezetek a gyakorlatban – A homokháti példa, Kultúra és Közösség 8. évf. 2.szám.
- Trencsényi László; Nagy Ádám (2016): Tanórán innen, iskolán túl, a szociálpedagógiai gondolat létjogosultsága, Iskolakultúra 10. szám
- Utasi Ágnes (2010): Közösségi kapcsolatok. Műhelytanulmányok III. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Widjaja, Emmeline (2010): Motivation behind volunteerism – MC Senior Theses. 4. https://scholarship.claremont.edu/cmc_theses/4 (utolsó letöltés: 2022. 03. 28).
- Williamson, Howard (ed.) (2002): Supporting Young People in Europe: Principles, Policy and Practice, in International Reviews of National Youth Policy 1997- 2001 - a Synthesis Report. Council of Europe.

KI MENTI MEG A VILÁGOT? – ÉLETESEMÉNYEKTŐL A BOLYGÓ KAPITÁNYA INDEXIG

Tóth Péter–Fekete Mariann–Nagy Ádám

A fiatalkor ma már nem átmeneti időszak, hanem önálló életszakasz, saját nyelvvel, gazdasági potenciállal, közéleti szereppel stb. Ebben az időszakban már nem kizárólagos a felnőttkorra történő felkészülés, sőt, talán nem is elsőrendű a felnőtté válás értelmezési kerete. Az önálló életszakasz, a mai ifjúsági élményvilág egyaránt különbözik a kisgyermeki és a felnőtti élményvilágtól.

Az ebben az időszakban megélt életesemények elemzésével és a jellegzetes problémák bemutatásával igyekszünk bemutatni a fiatalok egyedi helyzetét, miközben igyekszünk tetten érni az ifjúsági problématérkép időbeli változását (vö.: Fazekas–Dobó, 2015; Fazekas–Nagy–Monostori, 2018).

Reflektálunk továbbá a ma leginkább meghatározó két globális környezeti elemre: a klímaváltozásra és a pandémia okozta társadalmi folyamatokra. Tanulva a szuperhős-filmek népszerűségéből, létrehozzuk a Bolygó Kapitánya indexet, amely arra próbál válaszolni, hogy az ifjúság berkein belül kik azok, akik „élére állnak Földünk megmentésének".

PROBLÉMATÉRKÉP ÉS ÉLETESEMÉNYEK

A szakirodalom az ifjúsági életszakasz mérföldköveiként számon tart életeseményeket, amelyek bekövetkezésének valószínűsége meglehetősen nagy ebben az életszakaszban, és egyben a felnőtté válás lépcsőiként is tekinthetők. Ide tartoznak a szülőktől való elszakadás egyes lépései, az önálló egzisztencia kialakítására és a saját család alapítása érdekében megtett erőfeszítések. A 2020-as kérdéssor összesen kilenc ilyen életeseményt sorolt fel, amelyek megfeleltethetők a 2016-os életesemény-sornak. A korábbi felmérések életeseményeinek sorozata vagy ettől eltérő elemeket, vagy csak az életesemények egy szűk szegmensét kérdezte. Az elmúlt 16 év vizsgálata során így csak négy életesemény megtörténtében tapasztalható eltérések vizsgálhatók idősorosan. A legújabb adatsorok alapján az életesemények korábban történő bekövetkezése igazolható, de nem egyöntetű módon, csupán a 21 éves és az annál idősebb korosztályok esetében igaz ez az állítás. Amint az az 1. ábrán is látható, a négy életesemény bekövetkezte – a négy életeseményre átlagosan ennyien mondták az adott korcsoportban, hogy már megtörténtnek tekinthetők esetükben – a 2020-as felmérés 23 és 26 éves korosztályában kiemelkedik a korábbi évek felméréseihez képest, ahol rendre magasabb átlagértékekkel találkozhatunk az egyes korcsoportok esetében, mint a többi életévben. A 2020-as adatok alapján a 29 évesek között a négy életeseményből átlagosan már 3,1 bekövetkezett, míg ez az arány a korábbi években sosem érte el a 3-at – 2,9 és 2,7 között mozgott. A legfiatalabbak körében ezzel a tendenciával ellentétes trend mutatható ki, ugyanis 15 és 18 év között a 2020-as megkérdezés átlagértékei a legalacsonyabbak az összes adatsorban. Vagyis a 2020-as felmérés fiataljai későbbre halasztják a felnőtté válás említett lépcsőit, de ugyanakkor nagyobb számban élik át ezeknek a változásoknak a következményeit, mint korábban.

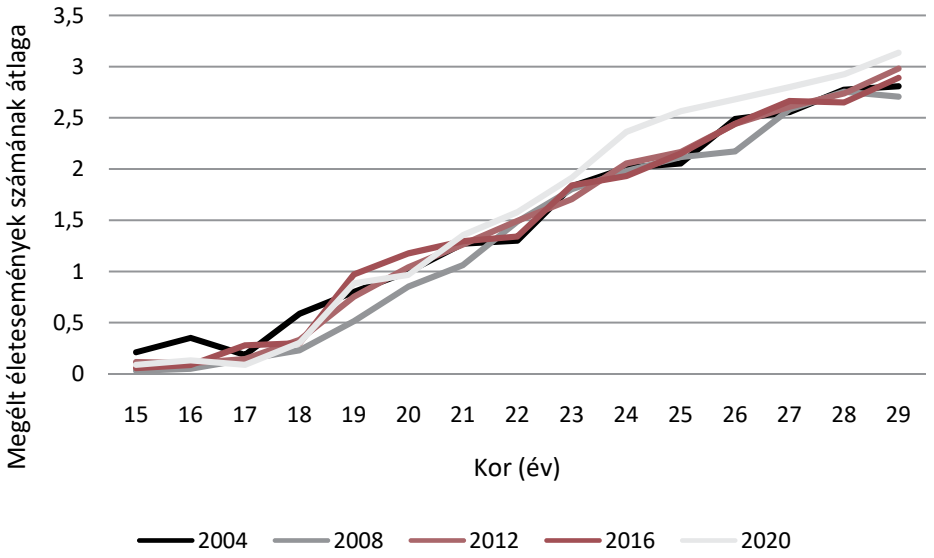

1. ábra: Megélt életesemények átlagainak változása az egyes korcsoportok esetében 2004 és 2020 között (összes felsorolt életesemény=4)[1], forrás: Ifjúság 2004, Ifjúság 2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság Kutatás 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020 kutatások alapján saját szerkesztés

Amennyiben csak a 2020-as és 2016-os adatsor összehasonlítására kerül sor, akkor több életesemény bekövetkezte vizsgálható együttesen. Ebben az esetben mind a kilenc, a kérdőívben felsorolt életesemény bekövetkeztének értékei alapul vehetők korosztályonként. Ez a lista kiegészíthető három további, de külön kérdésként kezelt – a felnőtté válás szempontjából azonban fontosnak mondható – további életeseménnyel is, úgymint: élettársi kapcsolat létesítése, házasságkötés, illetve a gyerekvállalással kapcsolatos, az első gyerek születését felmérő változókkal. (Az összes, vizsgálatba bevont életesemény a későbbiekben bővebben is bemutatásra kerül.) A kisebb mértékű növekmény ebben az esetben is a 21 és a 27 éves korcsoportban érzékelhető (2. ábra).

Mindkét felmérés esetében a megtörtént életesemények mediánja 6-6, míg

1 A kérdés a következőképpen szólt a 2020-as kérdőívben: cs17a. Életeseményeket fogok felsorolni. Kérem, mondja meg, hogy megtörténtek-e ezek Önnel?, illetve cs17b Hány éves korában történt ez?, végül pedig cs17c Mit gondol, hány éves korában fog ez megtörténni Önnel? Az egyes években az elérhető életesemények maximuma 4 volt. Ennél több életeseményt sorolt fel a kérdőív, azonban ezek jellege és megfogalmazása más és más témákra, eseményekre koncentrált, amik így nem voltak összevethetők. A fentiekben említett négy életeseményt, jelesül: (1) elköltözik szüleitől és függetlenül él, (2) első szakmai végzettség, (3) önálló, saját lakásba költözik, (4) befejezi tanulmányait, mindegyik kutatás kérdéssora tartalmazta 2004 és 2020 között. A 2000-es kérdőívben a kérdések eltérően a későbbiektől, még arra fókuszáltak, hogy melyik esemény lesz az, aminek a legvalószínűbb a megtörténte a kérdezést következő öt évben.

a 2016-os minta életesemény átlaga – minden vizsgált korosztály átlagainak figyelembe vétele esetén – 5,24, addig ez az átlag 2020-ban már 5,45. A legnagyobb különbségek a 17 és 20 évesek, illetve a 24 és a 25 évesek átlagai közt mutathatók ki. A 12 felsorolt életeseményből még egyet sem átéltek aránya mindkét mintában ugyanakkora, 11 százalék.

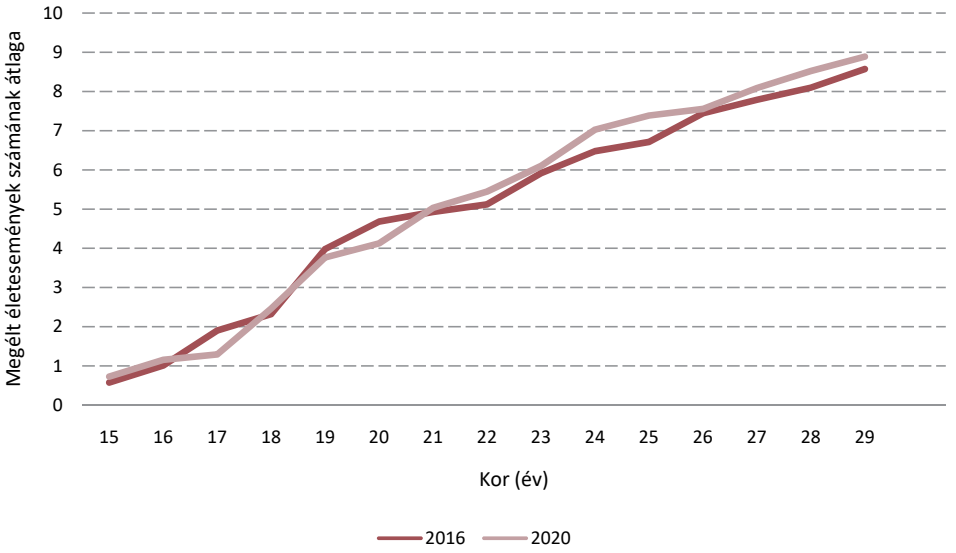

2. ábra: Megélt életesemények átlagainak változása az egyes korcsoportok esetében 2016-ban és 2020-ban (összes felsorolt életesemény=12), forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020 kutatások alapján saját szerkesztés

A 2016-os mintában a fiatalok a 17-21 éves korban elérhető életesemények számának átlagában magasabb értékeket produkáltak, mint 2020-ban. Vagyis nem feltétlenül igaz az a kijelentés, hogy az ifjúsági életút teljes hosszában tapasztalható az egyes életesemények korábban történő bekövetkezése, az életesemények korai átélése. Ez csak a húszas éveiben járó generációk esetében igaz, itt tapasztalható a megélt életesemények számának növekménye, de még ebben a korosztályban sem kiugróak a változások a négy évvel ezelőtti állapotokhoz képest. A 2016 és 2020-as felmérés trendjei tehát jelentős változásokat nem mutatnak.

Az életesemények sorrendisége és az események bekövetkeztének vagy várható bekövetkeztének időpontja és idősorrendje is érdekes mintázatot mutat, a korábbi elemzésekben bemutatott klasszikus életútívek mellett. Ebben az esetben a mintát két részre bontottuk, ahol az egyik csoportot azok alkották,

akiknek az életében az adott esemény már megtörtént, a másik csoportot pedig azok alkották, akik úgy nyilatkoztak, hogy ez az esemény csak a jövőben fog megtörténni az esetükben. Harmadik csoportként pedig felírtuk azon válaszadók arányát, akik nem akartak, vagy nem tudtak válaszolni a kérdésekre. (Azoknak az aránya, akik úgy válaszoltak, hogy az adott esemény már megtörtént az életükben, de nem tudták megmondani, hogy mikor, rendre 3-4% között mozog a mintában, mindegyik kérdés esetében. Az elemzéskor ez a csoport is a „nem tudja, nem válaszolt" csoportba került). Az életeseményekkel kapcsolatos kérdéssor kilenc változója mellett az élettársi kapcsolat, a házasság és az első gyermekvállalással kapcsolatos információk is külön feldolgozásra kerültek. Ezen három változó esetében a teljes, 8000 fős minta eredményeit fel lehetett használni, azonban csupán a gyerekvállalással kapcsolatosan volt értékelhető, hogy hány éves korban vállalnának gyermeket azok, akiknek még nincsen.

	Már megtörtént	Ennyi éves volt			Még nem történt meg	Ennyi éves lesz			n. t., n. v.
	Válaszadók %-a	Min	Max	Átlag	Válaszadók %-a	Min	Max	Átlag	Válaszadók %-a
Elköltözni a szülői házból, szülőktől függetlenül élni	26%	13	29	21,7	32%	18	40	26,0	41%
Az első szakmai végzettséget megszerezni	52%	14	28	19,3	23%	17	36	22,3	26%
Először önálló, saját lakásba költözni	20%	14	28	22,3	27%	18	93	27,7	53%
Befejezni tanulmányait	53%	10	28	19,5	24%	17	90	23,0	23%
Először munkavégzésért pénzt kapni	57%	11	29	19,0	20%	16	60	22,4	23%
Először döntést hozni az életét meghatározó kérdésekben	63%	10	29	17,8	16%	16	30	21,5	22%
Először komoly párkapcsolatot kialakítani	54%	13	28	18,8	21%	16	35	22,4	25%
Először randevúzni (randizni)	76%	10	23	15,9	7%	15	32	19,7	17%
Felnőtté válni	62%	13	27	18,6	16%	16	80	22,0	22%

Élettársi kapcsolat létesítése	9%	13	28	21,1	n.a.	-	-	-	n.a.
Házasságkötés	11%	16	29	23,8	n.a.	-	-	-	n.a.
Első gyermek születése	13%	14	29	23,3	52%	16	48	28,7	35%

1. táblázat: Az egyes életesemények megtörténte és a jövőbeni elképzelések közötti különbségek (N=2000, illetve N=8000 az utolsó három esemény esetében)[2], forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020 alapján saját szerkesztés

A még meg nem történt események várható megtörténténél látható irreálisan magas legmagasabb értékek mindegyike szélsőséges értéknek tekinthető (93, 90, 80, 60 év), amiket a jóval alacsonyabb átlagok is alátámasztanak. Csupán egy-két ilyen kiugró eset találtunk mindegyik esetben. Magyarázható ez azonban úgy is, hogy vannak olyanok, akik az adott életút események megtörténtét ilyen irreálisan távoli módon képzelik el (1. táblázat). Ez a tanulmányok befejezése kapcsán utalhat a lifelong learninggel kapcsolatos tudattartalmak megjelenésére, míg a költözés és a saját lakás esetén az ezen eseményekkel kapcsolatos kilátástalanság fokmérője is lehet. (A kérdések feltevésekor a 99 kódolta volna azt, hogy az illető nem tartja valószínűnek, hogy megtörténjen valaha az adott esemény az életében. Ilyen érték azonban nem volt fellelhető semelyik válaszcsoportnál sem a mintában.)

Az egyes események megtörténtének sorrendisége egészen kis eltéréssel, de ugyanazt a mintázatot mutatja mind a két vizsgált csoportban. Az adott eseményt már megélők csoportjában mért, átlagos korértékek által felállítható sorrend – pár kivétellel –, de megegyezik a másik csoport sorrendjével. Ez a sorrend pedig nagyon hasonló egy konzervatív életpálya-modellhez, vagyis nem igaz, hogy az elmúlt évtizedben végbement változások (a munkaerőpiacon és a foglalkoztatásban elterjedt home office, távmunka, a lifelong learning, vagy a családi életben a különböző típusú együttélési formák térnyerése) befolyásolták, vagy fellazították volna ezen események sorrendiségét. A párkapcsolati szinten az egymásra épülés jól látható, az első randevú idejétől (15,9 évesen), a komoly párkapcsolaton át (18,8 évesen) az élettársi kapcsolaton keresztül (21,1 év) jutunk el a házasságkötésig (23,8 év). Eközben párhuzamosan halad a tanulmányi karrier (19,5 év) befejezése és a munkahelyi karrier (19 év) kialakítása is.

A már megélt életesemények közül a legmagasabb, 22 és 23 év feletti korátlagokkal az önálló lakásba való költözés, az első gyermek megszületése és legutolsóként a házasságkötés szerepel. Ebben az esetben a házasságkötés

2 A nem tudja, nem válaszolt csoportba beletartoznak mindkét csoportból azok, akik nem tudták korhoz, vagy évhez kötni az adott életesemény átélését, vagy jövőbeni bekövetkeztét.

időpontja nem előzte meg a gyerekvállalást az ifjúság körében, míg a teljes magyar társadalomban a legtöbb esetben igen. Ezzel szemben kevesebben számoltak be már megkötött házasságukról (11%), mint megszülető gyermekükről (13%). Ez érthető, hiszen Magyarországon a nők 2020-ban átlagosan 30, a férfiak 33 éves korukban házasodnak és egyre jellemzőbb a párkapcsolatban vállalt gyermekek megszületése, amit később követ az esetleges házasságkötés (Murinkó–Spéder 2021). Ennek értelmezésekor az országos, teljes társadalmi trendeknek megfelelő mintázat szolgálhat alapul, ahol a házasságban élő párok aránya egyre kisebb, míg a tartós párkapcsolatban élők aránya növekszik. Emellett pedig kimutatható, hogy nem csak a házasságkötés, de az élettársi kapcsolatok kialakításának időszaka is kitolódik a teljes, 15 éven felüli felnőtt népességben (Murinkó–Spéder 2021). Esetünkben az élettársi kapcsolat (ami egyben összeköltözést is takar, és a megkérdezettek 9%-a már megélt ilyet) a házasság egyik próbájaként is értelmezhető. Komoly párkapcsolat a megkérdezettek több mint felénél már megtörtént esemény, további egynegyedük (25%) pedig meghatározott olyan életkort, amikor ezzel a lehetőséggel már számol. Vagyis a párkapcsolat fontossága megmaradt a fiatalok körében, az együttélés azonban nem annyira fontos tényező.[3] A felnőtté válás e fontos eseményeinek ilyetén kitolódása a felsőfokú képzés expanziójával és a szülői háztól való függetlenedés későbbre tolódásával is magyarázható. A megkérdezettek 4%-ának már most is van saját lakása, a válaszadók több mint felének (56%) pedig nagyon fontos, hogy felnőtt korában saját tulajdonú lakása legyen. A szülőktől való elköltözés a válaszadók egynegyedének, önállóan, saját lakásba való költözés pedig a válaszadók egyötödének sikerült már, a válaszadók több mint fele pedig adott meg egy kort, amikor szerinte ez számára is valósággá válik majd. Akiknek ez már sikerült, ott ez átlagosan 22 éves korukban válhatott valóra, akik még nem önállóan élnek, ennek megtörténtét inkább a 27. életévükön túlra helyezték. A szülőktől való elköltözés átlagos korértéke egy-egy évvel alacsonyabb, mindkét vizsgált csoport esetében.

Szubjektív megközelítésként értelmezhető az a pont a megkérdezettek életében, amikortól felnőttként tekintenek magukra. Azok számára, akik szerint már elérték, ez a nagykorúság törvényesen elfogadott határával egyezik meg (18,6 év), míg azok számára, akik szerint ezt majd a jövőben érik csak el, átlago-

3 A jövőbeni kutatások esetében egy új jelenséggel kapcsolatos viszony felmérése is szükségessé válhat. Az ún. látogató kapcsolatok arányának növekedését is kimutatták a legújabb magyar demográfiai adatfelvételek (Murinkó–Rohr, 2018). Ebben az esetben egyedül élő, de párkapcsolattal rendelkező, önállóságukat feladni nem kívánó emberekről beszélünk.
Szintén fontos megjegyezni, hogy a házasságkötések számában jelentős ugrások mutathatók ki 2014 és 2016 között, de főként 2018-tól 2020-ig, amit az addig is párkapcsolatban élők kapcsolatainak, a szakpolitikai intézkedések és törvénymódosítások miatt megtörtént hivatalossá tételével magyaráztak a demográfusok. (Murinkó–Spéder, 2021).

san négy évvel később következik be (22 év). A megkérdezettek csupán 16%-a érezte úgy, hogy nem érte el azt a kort, hogy felnőttként tekintsen magára. Vagyis ebben az esetben elválnak a felnőtté válás fontos lépcsőiként kezelt életesemények és a szubjektív érzet, hogy az illető már felnőttként tekint magára.

Az életesemények megéltségének és a jövőbeli átélés korátlagainak a különbsége 3 és 5,4 között változik. Ebből a szempontból a megvalósult és a tervezett időpontok között a képzettség megszerzése és a munkába állás korátlagai állnak a legközelebb egymáshoz. 4 feletti különbség mérhető a szülői házból való elköltözés kapcsán, míg az önálló lakás vásárlása és a gyerekvállalás átlagértékei között a legmagasabb az eltérés, több mint 5 év. Ez utóbbi három életesemény kívánja a legnagyobb erőfeszítéseket a posztadoleszcens életszakaszban, s egyben nehezíti meg a felnőtté válást. A kérdés ebben az esetben az, hogy kimutathatók-e különbségek a vizsgált két csoport között a különböző szociodemográfiai háttértényezők mentén, illetve ezen életesemények bekövetkezte, valamint elhalasztása hogyan alakul az egyes korcsoportokban, és milyen kapcsolatban van az egyes félelmek jelenlétével a fiatalok körében.

Első körben az első gyermekvállalással kapcsolatos eseményeket befolyásoló tényezők bemutatására vállalkozunk.[4]

Tekintettel arra, hogy sem az élettársi kapcsolat, sem a házasságkötés kapcsán nem rendelkezünk információval a tekintetben, hogy ezeket az életeseményeket át nem élők milyen életkorra teszik annak bekövetkeztét, ezért kizárólag a gyerekvállalás kapcsán vizsgálhatók és hasonlíthatók össze a jövőbeni tervekkel rendelkezők csoportja a már gyermeküket nevelők csoportjával.

Fentebb már említettük, hogy Magyarországon a gyermekvállalási életkor folyamatosan növekszik, az első gyermeket vállalók átlagos életkora 28,3 év, míg a gyermekvállalás átlagos kora 30 év körül volt az utolsó felmérések alapján (Kapitány–Spéder, 2021). Esetünkben a legtöbb fiatal tehát csak a terveiről számolhatott be: a válaszadók 13%-a mondta el, hogy hány éves volt, amikor az első gyermeke született és további 52% tudott mondani egy kort, amikor véleménye szerint megszületik majd az első gyermeke. A kor azonban befolyásolja, hogy ki miként vélekedik a gyerekvállalásról, ezért a mintát három korcsoportban külön elemezzük. A legfiatalabbak között a 15-19 éves korosztályban látható a

4 Sajnálatos módon az egyes életeseményekkel kapcsolatos kérdéssorok összevetése kizárólag a gyermekvállalás kapcsán volt lehetséges, mivel csak ezen változó értékei álltak rendelkezésre a teljes mintában. A további életesemények vagy hiányosak voltak, vagy másik almintában helyezkedtek el, mint a félelmekkel kapcsolatos válaszadók almintája. A problémák esetében pedig, bár rendelkezésre állt a teljes minta, azonban a kérdésfeltevés módszere (nyitott kérdésként feltett kérdésről beszélünk, ahol egy válaszlehetőség lett rögzítve) nem tette lehetővé a pontos kép kialakítását, csak az adott problémák említettségéből fakadó erősorrendet használhattuk. A 2016-os adatfelvétel esetében még az első két problémára kérdeztek rá.

legnagyobb eltérés a gyerekvállalás tényleges kora és jövőbeni terveknél írt kor között. A korai gyerekvállalók száma elenyésző, a fiatalok többsége 25-29 évesen vállalná első gyerekét. A gyerekkel rendelkezők több mint négyötöde ekkor vállalt gyereket (3. ábra). Az ábrán jól látszik, hogy miként tolódik ki a gyerekvállalás ideje, ahogy idősebb korcsoportokat vizsgálunk, és közelít egymáshoz a két csoport által megadott korok átlaga. Míg a legfiatalabb korcsoport esetében a jövőbeni gyerekvállalást a 27. életévükhöz kötik átlagosan, addig a 20-24 évesek körében ez az érték már 28 év, s a legidősebbek körében már a 31 évet közelíti, azaz összhangban van a teljes magyarországi átlagolt értékkel. A fiatalok számára tehát realitás a gyermekvállalás, de azt a fiatal felnőtté érő generációk életútjuk folyamán már csak egyre távolabbi pontként tudják értelmezni.

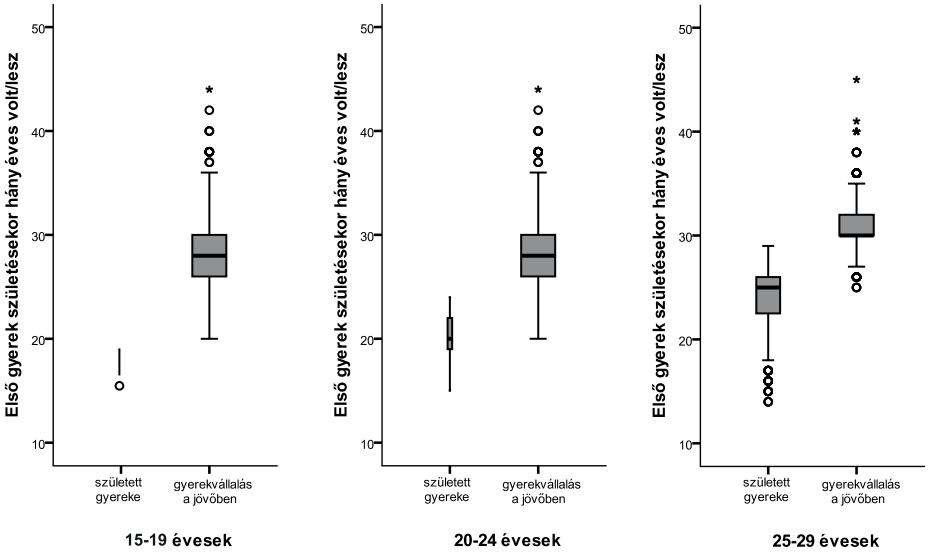

3. ábra: Első gyerekének a születésekor a válaszadó ennyi éves volt, illetve lesz az egyes korcsoportokban (n=5297)[5], forrás: MIK2020 alapján saját szerkesztés

5 Az ábrán külön ábrázoltuk a három korosztály adatait és minden esetben külön ábrát szenteltünk azoknak, akiknél már született gyermek és azoknak, akik adtak meg kort arra vonatkozóan, amikor az első gyereküket tervezik. A nem tudom és nem válaszol értékekkel ebben az esetben nem tudtunk dolgozni, ezért a teljes 8000-es mintának csak a kétharmadát tudtuk felhasználni elemzésünk során. A dobozábrán a dobozok szélessége az adott csoportba tartozók számát mutatja. A doboz hosszúsága az interkvartilis terjedelmet, míg a vastag vonal az értékek mediánját. Körökkel a kiugró értékeket, csillaggal pedig az extrém módon kiugró értékeket jelöltük.

PROBLÉMALISTA

Az ifjúságkutatások igyekeznek a fiatalok által észlelt legfontosabb problémákra is rákérdezni[6]. A fiatalok által említett, a korosztályuk számára a legnagyobb problémaként értelmezett elemeket tartalmazó lista felső szegmense keveset változott a kutatások által érintett időszakban. Alapvető trendként elmondható, hogy minden adatfelvétel esetében az első helyen végzett három-négy probléma kapott kiemelt említettséget (2. táblázat), ezek számítanak a fajsúlyosabb témák közé az adott évben, az említésre kerülő továbbiak nem voltak annyira jelentősek, csak a mozgások dinamikájának bemutatásához szolgálnak alapul.

A 2000-ben és 2008-ban még első helyen szereplő munkanélküliség témakörének lecsúszása a második, majd a hatodik helyre, illetve a lakáshelyzettel kapcsolatos aggodalmak eltűnése napjainkra jól mutatja az ezzel kapcsolatos félelmek csökkenését. Ezzel ellentétes utat járt be az anyagi nehézségekkel és a létbizonytalansággal kapcsolatos félelmek említettsége, ami az utolsó két adatfelvételben került előkelő helyre. Ez utóbbihoz nagyon hasonló ívet kapott az anyagi nehézségek, elszegényedés problematikája is. A különböző legális és nem legális szerek (alkohol, kábítószer, amiket hol együtt, hol külön kezelnek a kutatások) fogyasztásával kapcsolatos problémák percepciója folyamatosan jelen volt az összes felmérés során, de 2004 óta, amikor ez volt a legtöbbször nevesített félelem – háttérbe szorult. A problémakör megléte és jelenléte egybecseng a valós fogyasztással kapcsolatos, hosszú évek óta változatlannak tűnő eredményekkel is (Susánszky–Székely, 2022).

Témánk szempontjából kiemelten kell foglalkoznunk a bizonytalansággal, a kiszámíthatatlan jövővel kapcsolatos felvetésekkel is, hiszen míg a többi probléma közvetlenül érinti a megkérdezetteket, objektíven mérhető, elemezhető és értelmezhető, addig a bizonytalanság általános, szubjektív elemként értelmezhető. A megfoghatatlan, körülírhatatlan, rajtunk kívül eső, életünkre közvetetten ható mechanizmusok kerülhetnek ide, amiknek fontossága egyre inkább előtérbe kerül – a probléma első helyen van – a fiatalok gondolkodásában. Ide tartozhat minden olyan, a posztmodern ipari társadalmak működését veszélyeztető kockázati faktor, amit Ulrich Beck, német szociológus a kockázat-társadalom névvel illetett (Beck, 2003). Ebbe a rizikócsoportba illeszthető be ennek a tanulmánynak a következő alfejezete, melyben az éghajlatváltozás, a globális felmelegedés, illetve az erre adott válaszok elemzése olvasható.

6 „Ön szerint mi az ifjúság legégetőbb problémája?"

Sorr.	2000	2004	2008	2012	2016	2020
1	munkanélküliség	drogok, kábítószer elterjedése	munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek	kilátástalan, bizonytalan jövő	anyagi nehézségek, létbizonytalanság, szegénység, elszegényedés	bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő
2	lakáshelyzet megoldatlansága	munkanélküliség, elhelyezkedés nehézsége	pénztelenség, szegénység, elszegényedés	munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek	bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő	anyagi nehézségek, elszegényedés, szegénység
3	pénztelenség, alacsony keresetek	kilátástalanság, bizonytalan jövő	kilátástalan, bizonytalan jövő	létbizonytalanság	céltalanság, nem tudják, mit akarnak	céltalanság, nem tudják, mit akarnak
4	kábítószer elterjedése	céltalanság, nem tudják, mit akarnak	létbizonytalanság	céltalanság, nem tudják, mit akarnak	drogok, kábítószerek elterjedése	baráti társaságok, közösségek hiánya
5	szegénység, létbizonytalanság	alkohol elterjedése	drogok, kábítószerek elterjedése	pénztelenség, szegénység, elszegényedés	alkohol elterjedése	drogok, kábítószer, alkohol elterjedése
6	növekvő társadalmi egyenlőtlenségek	bűnözés	céltalanság, nem tudják, mit akarnak	drogok, kábítószerek elterjedése	munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek	munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek
7	kilátástalan jövő	lakásproblémák	bűnözés	bűnözés	bűnözés	bűnözés

2. táblázat: A fiatalok által említett legfontosabb hét probléma sorrendjének listája 2000-2020 között[7]. Forrás: Ifjúság 2000, Ifjúság 2004, Ifjúság 2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság Kutatás 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020 kutatások alapján saját szerkesztés

2020-ban az első két helyen álló probléma (bizonytalanság, kiszámíthatatlan jövő és anyagi nehézségek, elszegényedés) a válaszadók közel fele (45%) számára jelentette a legfőbb nehézségként (4. ábra). Vagyis egy materiális és egy immateriális problémakör végzett az élen, hasonlóképpen, mint 2016-ban. A fentebb már említett, a rizikótársadalom alkotóelemeiként értelmezhető a klímakatasztrófa, a környezet rossz állapota, a migráció, és a bevándorlás is szere-

7 Az egyes felmérési hullámok esetében a kérdésfeltevés technikája és változók rögzítésének módja is különbözött. Míg 2020-ban és 2016-ban nyílt kérdésként került sor az adatfelvételre utólagos értelmezéssel, addig az ezt megelőző években válaszkártyás megoldással támogatták a válaszadást. 2020-ban csak az első legnagyobb probléma felmérése történt meg, 2016-ban, 2008-ban és 2000-ben a problémák közül a két legfontosabbat, míg 2004-ben az első hármat rögzítették. Az egyes évek problémasorrendjének kialakításakor ezeket a sajátosságokat is figyelembe vettük, vagyis súlyoztuk az elsőnek, másodiknak, illetve harmadiknak jelölt problémákra adott szavazatokat, amikor az összesítést végeztük.

peltek a listán, azonban a sok személyesebb, az egyénileg jobban megélhető, a válaszadó életére közvetlenebbül ható problémák megelőzték ezeket említettségben, így ezek a sor végén szerepelnek egy százaléknál kisebb értékekkel.

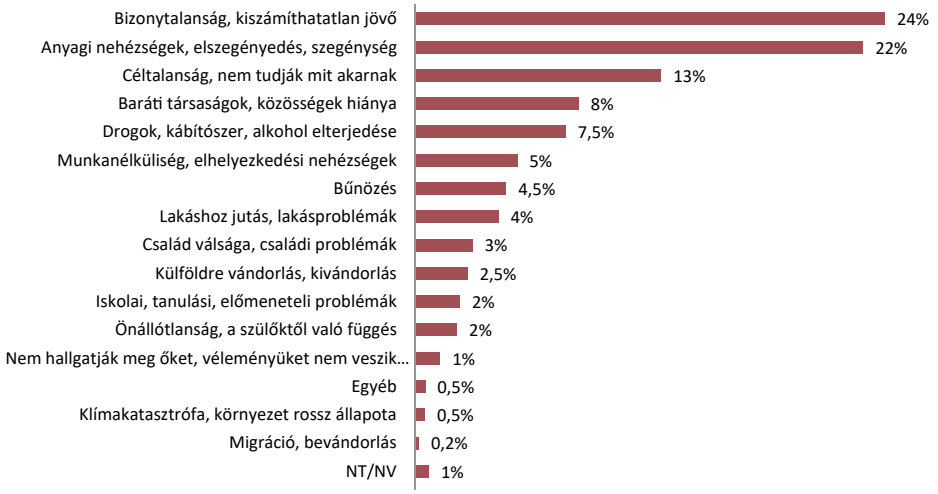

4. ábra: Ön szerint mi az ifjúság legégetőbb problémája? (N=8000) (%)[8], forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020 alapján saját szerkesztés

Az egyes problémák említettségét a nem és a lakóhely településtípusa sem befolyásolja szignifikánsan. A korcsoportok közül az idősebbek (25-29 évesek) körében egyre nagyobb szerepet kap az anyagi nehézségekkel és a kiszámíthatatlan jövővel kapcsolatos félelem, itt a teljes mintához képest egy-egy százalékkal többen jelölték a két problémát, mint a többi korcsoportban. Ugyanez a trend mutatható ki a lakáshoz jutás kapcsán is. A céltalanságtól való félelem, illetve a drogok és az alkohol terjedése miatti aggodalmak pedig a fiatalabbak körében erősebbek. Bár nagyon kevesen jelölték, de a klímakatasztrófával kapcsolatos aggodalmak is inkább a legfiatalabb korosztály körében jelennek meg, azonban az itt mérhető százalékos eltérések jóval kisebbek, mint a fentebb tárgyaltak. Az iskolai, tanulási és előmeneteli problémák is halmozottabban mutatkoznak a legfiatalabb korosztálynál. A baráti társaságok hiányát pedig a középső korcsoport (20-24 évesek) érezte nagyobb nehézségnek, mint a két másik korcsoport.

Iskolai végzettség szerint vizsgálva a problémalistát, a szakmunkás végzettségűek válaszai kiemelkedőek az anyagi nehézségek és a bizonytalanság problémakörében, ahol az országos értékekhez képest 6, illetve 2,5 százalékkal magasabb említettségeket mérhetünk.

8 A kérdés így hangzott a 2020-as adatfelvételben: p18b. Ön szerint ma Magyarországon mi az ifjúság legégetőbb problémája? A kérdés nyitott kérdésként szerepelt, a válaszokat a lekérdező kódolta. A kódoláshoz ugyanazt a 16 itemből álló problémasort használták, mint 2016-ban.

Amennyiben a problémák megjelenését regionális szinten tárgyaljuk, úgy nagyon nagy eltérésekre bukkanhatunk az egyes országrészek összevetésekor. Az anyagi nehézségek kapcsán az észak-magyarországiak több mint egyharmada (35%) nyilatkozott úgy, hogy ez a fiatalság legnagyobb problémája, míg a nyugat-dunántúliak esetében ez az arány csupán 9%, a különbség ebben az esetben négyszeres. A dél-dunántúliak esetében kiemelkedő és a többi régiótól eltérő megoszlásokat kapunk a baráti társaságok és közösségek hiánya kapcsán, amit az itt élők negyede (25%) tart a legnagyobb problémának, ami négyszer akkora arány, mint ami az országos mintából kiolvasható. Szintén az országosnál kiemelkedőbb értékeket kapott a déli régiókban, a Dél-Alföldön és a Dél-Dunántúlon és az Észak-Alföldön a bizonytalanság és a kiszámíthatatlan jövő, ami 30 százalék feletti említettséget ért el ezen régiókban. A nyugati határhoz közel eső régiók közül a közép-dunántúliak és a nyugat-dunántúliak esetében a külföldre vándorlás és a kivándorlás említettsége szerepelt nagyobb arányban, mint a többi régióban. A munkanélküliség kapcsán pedig az észak-alföldiek és a dél-alföldiek aggódnak az országos átlagnál jobban; az észak-alföldiek 9,5 százaléka, míg a dél-alföldiek 8 százaléka gondolta úgy, hogy ez a fiatalok legnyomasztóbb problémája az összes közül.

5. ábra Az országos átlagtól a legjobban eltérő problémák listája régiónként[9]
Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2020 alapján saját szerkesztés

9 Az ábrán + jellel jelöltük azokat a problémákat, amik az országos átlaghoz képest a legkevésbé vannak jelen régióban, míg – jellel azokat a problémákat, amik az országos átlaghoz képest a legnagyobb említettséget kapták.

A HIÁNYZÓ HŐS KERESÉSE

Mint láttuk a kutatás (és a közbeszéd) a klímahelyzettel kapcsolatos intenzív véleményalkotásra ad módot, ezért külön górcső alá vesszük az ezzel kapcsolatos álláspontokat. Az éghajlatváltozás elleni megmozdulások meghatározó személyisége a fiatalok körében a Fridays For Future mozgalom létrejöttét inspiráló Greta Thunberg, aki jelentős tömegeket mozgat meg a klímavészhelyzet tudatosítása és tematizálása érdekében. A 2019-ben Magyarországra is megérkezett mozgalom felhívja a figyelmet a mértéktelen és felesleges fogyasztás visszaszorításának szükségességére, a helyi termelőktől való vásárlás fontosságára, az állati eredetű termékek ipari fogyasztásának csökkentésére, az újrahasznosítás és az újrafelhasználás jelentőségére, a tömegközlekedés és a kerékpározás előtérbe helyezésére, illetve a repülőhasználat minimalizálására vagy elhagyására (Fridays For Future, 2019). A „jelen áldozathozatala a jövő érdekében" radikálisnak tűnő szlogene mögött a fogyasztás visszaszorítása, az életmódváltás, mint elvárás jelenik meg.

A klímatudatosság hátterében ott munkál a szorongás és a bizonytalanság is. Ez a jövő ráadásul nem csak bizonytalan, de elég borúsnak is tűnik. Az IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) már 2018-as jelentésében (IPCC, 2018) felhívja a figyelmet arra, hogy a szakértők becslése szerint tizenkét évünk maradt megmenteni a bolygót, amihez széleskörű, globális összefogásra van szükség kormányok, nagyvállalatok és a társadalmak tagjai között.

A társadalomtudomány *„a hiányzó hős csapdájaként"* tarja számon azt a mechanizmust, amely megakadályozza egy közösség tagjait abban, hogy külön-külön végrehajtsanak valamilyen nem túl jelentős áldozattal járó cselekvést, amely azonban a közösség számára nagy hasznot jelentene. A társadalmi csapdáknak ez a típusa a legveszélyesebb, mivel az egyén felelőssége csaknem megfoghatatlan. „Miért éppen én?" teszi fel a kérdést az adott közösség tagja, jogosan, hiszen egy világméretű probléma bekövetkezését pusztán az egyéni jóakarat nem képes megakadályozni (Hankiss, 1979:48).

Esetünkben a „közösség tagjai" a kormányok, a vállalatok és a társadalmak, mint emberi nagycsoportok, és ilyen tekintetben kiemelt szerepe van a támogató szabályozásnak, a környezetbarát technológiák alkalmazásának, a megfelelő vállalati döntéseknek, bár kétségtelen, hogy a társadalom alkotójaként az egyénnek is fontos szerepe adódik (pl.: a szelektív hulladékgyűjtés, a közösségi közlekedés preferálása vagy a környezettudatos vásárlás).

A nagymintás ifjúságkutatások hatodik hullámának kérdőíve tartalmaz olyan kérdéseket, amelyek révén vizsgálható a 15-29 évesek környezettudatossága,

környezetvédelemmel, klímaváltozással kapcsolatos attitűdjeik és cselekvéseik. Ezekből kiderül, hogy a magyar fiatalok elkötelezettnek tűnnek a klímavédelem ügye iránt, különösen a takarékos fogyasztás (áram, víz, fűtés) és a szelektív hulladékgyűjtés terén, ez a két tényező érte el a legmagasabb átlagértéket a 4 fokozatú skálán való értékelés során (1. ábra). Legkevésbé a közlekedési rutinok megváltoztatása iránt fogékonyak a válaszadó fiatalok. A módusz értéke minden itemnél 3 („inkább figyel rá").

	elemszám	átlag	szórás
Szelektíven gyűjtse a szemetet	1983	3,08	0,809
A lehető legkevesebb szemete legyen	1986	3,02	0,781
A közlekedés során a lehető legkevésbé terhelje a környezetet (pl. kerékpár, tömegközlekedés, vasút használata)	1977	2,88	0,844
Amennyire lehet, takarékoskodjon az árammal, fűtéssel, vízzel	1983	3,10	0,796

3. táblázat: „Ön mennyire figyel arra, hogy…" N2020=2000[10]

Ha az az egyéni cselekvések szintjéről az általános felé lépünk el, az állam, a nagyvállalatok, a társadalom szintjére – amely az egyén számára kevésbé jelent kézzel fogható feladatot, kötelezettséget és a felelősséget is másra ruházza át, ahogyan a költségeket is –, az egyéntől csupán elköteleződést várva el, rögtön az erős egyetértést kifejező magasabb átlagértékek érhetők tetten (2. ábra).

	elemszám	átlag	szórás
Természeti kincseink (erdők, folyó- és állóvizek stb.) megóvása	1972	3,45	0,715
Megújuló energiaforrások (pl. napenergia) használata	1969	3,37	0,734
Egyszer használatos műanyagok betiltása	1962	3,28	0,773
A társadalom/állam határozott fellépése az illegális szemétlerakás ellen	1969	3,39	0,724
A vállalatok, multinacionális cégek alkalmazzanak környezetbarát technológiákat	1964	3,36	0,724

10 4 fokozatú skálán értékelt a megkérdezett, ahol az 1=egyáltalán nem figyel, 4=nagyon figyel.

A közösségi és az egyéni közlekedés is az elektromos járművek használatára álljon át	1957	3,24	0,737
Az állam pénzügyi eszközökkel is támogassa a környezetvédelmi, természetvédelmi, klímavédelmi projektek megvalósítását	1963	3,38	0,731

4. táblázat: Ön szerint mennyire fontos a(z)…? N2020=2000[11]

A módusz értéke minden itemnél 4 („nagyon fontos"), kivéve a közösségi és egyéni közlekedés kiváltása elektromos járművekkel, itt a módusz értéke 3. A legnagyobb fontossággal a fiatalok számára a természeti környezet megóvása bír (3,45 átlagérték), melyet az állam, a társadalom és a multinacionális vállalatok fokozott szerepvállalása követ. A legalacsonyabb, de szintén átlagosan magas értékelést az elektromos járművek használatára adták a fiatalok.

A MAGYAR FIATALOK ÉS A KÖRNYEZETTUDATOS FOGYASZTÓI MAGATARTÁS

A Z generációs fiatalokat egyre gyakrabban aposztrofálják Greta Generációként, akik harcosan és hangosan állást foglalnak az éghajlatváltozás ellen, és megpróbálnak erőteljes, pozitív változást elérni; akik készek meghozni a szükséges áldozatot, hogy korrigálják a korábbi generációk által elkövetett hibákat. A GWI (2021) kutatási eredményei szerint a Greta generációt jobban érdekli a klímavédelem és a fenntarthatóság, mint például a divat vagy a saját reputációjuk, a kortársaik róluk alkotott véleménye. A kutatás arra is felhívta a figyelmet, hogy a tinédzserek ma már elvárják a márkák elkötelezettségét az éghajlatváltozás és a környezetvédelem ügye iránt, ami rávilágít arra, hogy milyen hatással van a mai fiatalokra Greta Thunberg. Úgy tűnik azonban, hogy a morális elkötelezettség és a szavak szintjén a fiatal generációk tagjai ugyan harcos környezetvédők, a fogyasztói társadalom polgáraiként azonban – vásárlási szokásaikat tekintve – kevésbé állíthatjuk ezt róluk[12].

11 4 fokozatú skálán értékelt a megkérdezett, ahol az 1=egyáltalán nem fontos, 4=nagyon fontos.

12 A GWI állításait némiképp árnyalja többek között például a Shein applikáció dinamikusan növekvő népszerűsége a fiatalok körében világszerte. 2021 első hónapjaiban a Shein az alkalmazás-letöltések számát tekintve a második volt az Amazon után, a fiatalok által leginkább kedvelt és használt TikTok-on a márkával kapcsolatos elköteleződések, kedvelések, említések aránya meghaladja az összes rivális márkáét (Financial Times, 2021). A Z generáció fogyasztói számára a vállalat a TikTok szinonimájává vált, a fiatalok között népszerű influencerek rövid klipeket tesznek közzé a „Shein hauls"-ból, ahol egy sor olcsón beszerzett ruhát mutatnak be követőiknek. A Shein ugyanis rendkívül olcsó, több mint 600 ezer termék ára 7,90 dollár alatt van, a pólók ára jellemzően 2 dollár. Ennek is köszönhetően a 2021-es forgalma már vetekszik az Inditex (Zara) és

A megkérdezett fiataloknak egy négyfokozatú skála segítségével kellett értékelniük vásárlásaik környezettudatosságát. A 3. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy vásárlásaik során legkevésbé a termékek környezetterhelését tartják szem előtt (2,55 átlagérték), a marketingszakemberek nagy örömére leginkább arra figyelnek, hogy a vásárolt termék ismert márkát képviseljen (2,91 átlagérték).

	elemszám	átlag	szórás
A terméket melyik országban gyártották	1994	2,67	0,897
A termék márkája ismert márka	1991	2,91	0,827
Mekkora a termék környezetterhelése (egyszer használatos, sok csomagolóanyag, távoli gyártás stb.)	1988	2,55	0,917
Magyar terméket vásároljon	1995	2,68	0,872

5. táblázat: Amikor Ön vásárol, inkább figyeli, vagy inkább nem figyeli, hogy…? N2020=2000[13]

A fiatalok tehát kevesebb figyelmet összpontosítanak az adott árucikk eredetére, gyártási helyére és a hazai gyártású termékeket sem preferálják túlzottan.

A kérdés 4 tételét felhasználva elkészítettük a környezettudatos fiatal fogyasztói indexét[14]. A környezettudatos fogyasztói indexen a fiatalok kéttizede (21%) tartozik csupán az index felső harmadába (12-16 pont között), több mint ötödük (22%) egyáltalán nem, vagy inkább nem figyel vásárlásai során a felsorolt szempontokra. A környezettudatos vásárlásra a nem hatása szignifikáns – a nőkre inkább jellemző a környezetvédelmi szempontok figyelembe vétele[15] – azonban a magyarázóerő gyenge, az életkor[16] és az iskolázottság hatása[17] erős, a

az H&M forgalmával. 50 országban a legelső az iOs appok listáján, napi 24 millió aktív felhasználóval. Az app könnyen használható, és elég agresszív ahhoz, hogy naponta rávegye az embert, hogy legalább egyszer belépjen és körül nézzen. Az ENSZ jelentése szerint az energiaellátás után a divatipar összességében a második legszennyezőbb iparág a világon. Évente kb. 93 milliárd köbméter vizet használ fel, ami nagyjából 5 millió ember éves vízszükségletének felel meg. Egy db pamutpóló gyártásához 3000 l vízre, egy db farmernadrág előállításához 9000 l vízre van szükség. Az iparág az összes szén-dioxid kibocsátás 10 százalékáért felel. A Shein, aki a legfiatalabb vásárlókat célozza meg vonzó applikációjával, annak a fast fashion iparágnak lett az egyik legerősebb szereplője, amelynek vajmi kevés köze van a fenntartható gazdasághoz.
A Statista (2020a) adatai szerint 2020-ban Magyarországon az internethasználók körében a legnépszerűbb tevékenység a különböző chatprogramok használata, ezt követi a különböző audiovizuális tartalmak fogyasztása (filmek, videók), a harmadik pedig az online vásárlás Legnépszerűbb online platform a magyar vásárlók körében az eBay, az AliExpress és a Wish (Statista. 2020b), 2021-re pedig a Shein (Statista, 2021).

13 4 fokozatú skálán értékelt a megkérdezett, ahol az 1=egyáltalán nem figyeli, 4=nagyon figyeli.
14 Az index belső konzisztenciája nagyon jó, a Crombach Alfa értéke 0,817.
15 F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció = ,052.
16 F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció= ,110.
17 F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció= ,218.

szülők iskolai végzettsége szintén szignifikáns hatást gyakorol a fogyasztói magatartásra, különösen az apa iskolázottsága[18] a döntő, az anya iskolai végzettségének[19] hatása gyengébb. A fővárosban élő[20] fiatalok figyelnek leginkább vásárlásaik során a felsorolt szempontokra, őket a községekben élők követik. A zöld vásárlásra a legerősebb hatást a szubjektív anyagi helyzet[21] gyakorolja, a legkedvezőbb anyagi körülmények között élők átlagos pontszáma az indexen 11,8, a saját bevallásuk szerint komoly anyagi nehézségek, nélkülözések között élőké 6,6 pont.

A leginkább környezettudatos, mérlegelő vásárlók a 25-29 éves korcsoportba tartozó, magasan iskolázott budapesti fiatalok, akiknek szülei szintén diplomások, jó anyagi körülmények között élnek, tanulnak vagy dolgoznak. Ezek a fiatalok képesek arra – szocioökonómiai státuszuk következtében –, hogy megtegyék azokat a lépéseket, amelyek számukra viszonylag kevés áldozattal járnak, viszont a közösség számára nagy hasznot jelentenek. A *zöld vásárlás* mindig extra költségekkel jár, amit a kevésbé rendezett anyagi körülmények között élők egyszerűen nem engedhetnek meg maguknak.

AGGODALMAK, FÉLELMEK

A 15-29 évesek élethelyzetével foglalkozó nagymintás ifjúságkutatások valamennyi hulláma tartalmazott a fiatalok problémaészlelését vizsgáló kérdést, feltárva azokat a tényezőket, melyek leginkább szorongással töltik el a fiatalokat. Az objektív jellegű egzisztenciális problémák (munkanélküliség, anyagi gondok, lakásproblémák) változó súllyal bírtak a vizsgált időszakban, a szubjektív jellegű egzisztenciális instabilitás (céltalanság, kilátástalanság) azonban egyre markánsabb problémaként körvonalazódott (Fazekas–Nagy–Monostori, 2018:324).

Az ifjúságkutatás hatodik hulláma igyekezett feltárni azokat a tényezőket is, amelyek leginkább félelemmel töltik el, aggodalomra késztetik a fiatalokat (1. ábra). A 2020-as év sajátosságának megfelelően a koronavírus-járványtól tartanak leginkább a magyar fiatalok, minden második nagyon, vagy inkább tart tőle. Ezt követi a kormány inkompetenciája miatti aggodalom (46% nagyon, vagy inkább tart tőle), a klímaváltozás (45% nagyon, vagy inkább tart tőle) és egy újabb világgazdasági krízis miatti félelmek (45% nagyon, vagy inkább tart

18 F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció= ,223.
19 F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció= ,187.
20 F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció= -,083.
21 F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció= -,234.

tőle). Ezen adatok nem vágnak egybe a szegedi egyetemisták körében végzett ifjúságkutatás eredményeivel[22] (Nagy–Fekete, 2020; Fekete–Nagy, 2021).

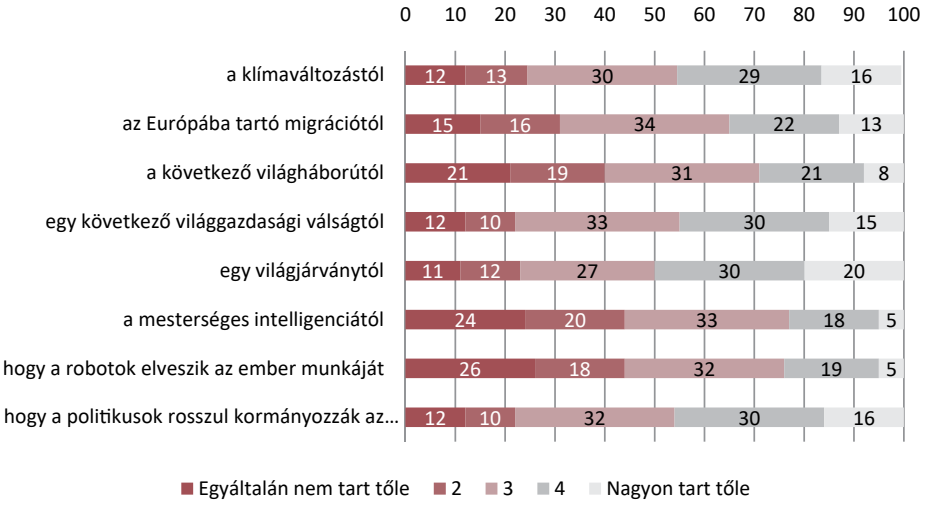

6. ábra: „Ön mennyire tart..?" N_{2020}=2000

Érdemes eredményeinket összevetni a Deloitte (2020) által 2020 tavaszán[23] végzett nemzetközi felmérés adataival. Az adatfelvételben résztvevő fiatalok a legégetőbb problémának az egészségügyi ellátást és a járvány/betegségmegelőzést tartják, a globális klímaváltozás a második helyre került, megelőzve a munkanélküliséget, a gazdasági növekedés problémáját és a jövedelmi egyenlőtlenségeket.

A magyar ifjúságkutatás kérdőíve igyekezett feltárni azokat a tényezőket[24] is, amelyek 2020 őszén leginkább befolyásolják a magyar fiatalok gondolkodását a világról. Legerősebben hatást a koronavírus-járvány (3,3 átlagérték) és a klímaváltozás (3,1 átlagérték) gyakorolja, a fiatalok csaknem fele úgy ítélte meg (48%), hogy ez a két tényező teljes mértékben vagy inkább befolyásolja a vi-

22 A szegedi egyetemisták leginkább amiatt aggódnak, hogy a politikusok rosszul kormányozzák az országot (0-10-es skálán 7,7 átlag), ezt követi a globális klímaváltozás (7,3 átlag), illetve a kilátástalanság-bizonytalanság és a gazdasági válság. A világjárvány a 7. helyre került 5,7 átlaggal. Véleményünk szerint a járvány megítélésének különbségeit okozhatja az, hogy az SZTE hallgatói körében a lekérdezés 2021. március-áprilisban történt, amikor már elérhető volt a COVID elleni védőoltás, a koronavírus természetéről egyre több ismerettel rendelkeztek a fiatalok, kevésbé tűnt leküzdhetetlennek, kiismerhetetlennek és félelmetesnek, mint akár fél évvel korábban.

23 2020. 04. 28. és 05. 17. között végzett nemzetközi adatfelvétel 5501 Y generációs és 3601 Z generációs fiatal részvételével.

24 A kérdőívben felsorolt lehetséges tényezők: a klímaváltozás, az Európába irányuló migráció, a koronavírus-járvány, a metoo mozgalom, a Black Lives Matter (BLM) mozgalma. 5 fokozatú skálán értékelt a megkérdezett, ahol az 1=egyáltalán nem befolyásolja, 5=teljes mértékben befolyásolja.

láglátását. A társadalmi, közéleti problémák iránti érdeklődés szignifikáns hatást gyakorol a globális gondolkodásra[25]. Minél fogékonyabb a fiatal a közélet kérdései, az egész társadalmat érintő problémák iránt, annál inkább meghatározzák gondolkodását, problémaészlelését a környezetvédelem és a globális egészségügyi kockázatok.

KI LESZ A BOLYGÓ KAPITÁNYA?

Az első két kérdésben összegzett cselekvések a bolygó tehermentesítésére irányulnak. Adja magát a kérdés: ki(k) áll(nak) a klímaküzdelem élére, vagyis ki lesz a Bolygó Kapitánya[26]? A Greta Generációnak is nevezett, egyre inkább klímaharcos attitűddel megrajzolt fiatal Z generáció, vagy az idősebb, a fogyasztói társadalom stabil oszlopaként értékelt Y generáció tagjai?

A klímavédelemmel kapcsolatos attitűd kognitív és viselkedési dimenziójának mérésére a fentebb ismertetett változókból indexet[27] hoztunk létre[28]. Az index maximális értéke 44 pont, a válaszadó fiatalok nyolctizede az index felső harmadába tartozik (30-44 pont között), vagyis ahogy már a fentebb tárgyalt magas átlagértékekből is lehetett következtetni, elkötelezettek a klímavédelem iránt.

A varianciaanalízis eredményeként megállapítható, hogy az életkor befolyásolja a környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdöt és cselekvést[29]. Minél idősebb a megkérdezett, annál elkötelezettebb a környezetvédelem ügye iránt, nem csak elméleti síkon, de egyéni cselekvéseiben is. A legnagyobb különbség a két szélső csoport, a legfiatalabbak (átlagpont az indexen: 34,8) és a legidősebbek között mutatkozik (átlagpont az indexen: 36,1). Az életkorhoz hasonlóan az iskolázottság[30] szintje is befolyásoló tényező: minél magasabb a fiatal iskolai végzettsége, annál magasabb értékeket ért el az indexen. A nem hatása ugyan szignifikáns[31] – a nők átlagosan magasabb pontszámot értek el az indexen,

25 p<0,001, Pearson korreláció= ,165.

26 A Bolygó Kapitánya szuperhős, aki a róla elnevezett amerikai rajzfilmsorozatban szerepel. Ennek középpontjában a környezetvédelem és különböző társadalmi problémák állnak, a kapitány egyetlen gyenge pontja a szennyezett környezet, amely legyengíti. A rajzfilmsorozat részei egy-egy környezeti problémával foglalkoznak: erdőírtás, levegő- és vízszennyezés, túlnépesedés stb., Forrás: Wikipedia.

27 A két itemsoros kérdés 11 item-et tartalmaz, 4 fokozatú skálán kell értékelni az egyes item-ek fontosságát, tehát az index legalsó értéke 11, a legfelső 44.

28 Az index belső konzisztenciája magas, a Crombach Alfa értéke 0,904.

29 A szóráshomogenitás feltétele teljesült (Levene-teszt=0,191). F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció=,092.

30 F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció= ,154.

31 F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció= ,093.

mint a férfiak (nők: 36,1, férfiak: 35 pont) – azonban a magyarázó erő gyenge. A lakóhely településtípusa nem jelent szignifikáns különbséget[32], azonban a régió igen[33]: a legmagasabb pontszámot (37 pont) a Dél-Alföldön élő fiatalok érték el, a legalacsonyabbat a Dél-Dunántúlon élők (33,4 pont). Az inaktívak szignifikánsan alacsonyabb pontszámot értek el az indexen, mint a tanuló és dolgozó fiatalok. Szintén erős befolyásoló tényező a szülők iskolázottsága[34], kiemelten az anya iskolai végzettsége[35]. Az apa és az anya minél iskolázottabb, a gyerek annál zöldebb attitűddel és viselkedési orientációval bír. A legnagyobb különbség a maximum 8 általánossal rendelkező szülők gyermekei és a diplomások gyerekei között van, átlagosan 4 pont az indexen. Az anya iskolai végzettsége mellett a második legerősebben ható tényező a fiatal anyagi helyzete.[36] A legkedvezőtlenebb anyagi körülmények között élők átlagosan 8 ponttal értek el kevesebbet az indexen (átlagosan 28,6 pont), mint a két felső csoport tagjai („gondok nélkül élnek" 36,4 pont, és „beosztással jól kijönnek" 36,1 pont.).

A Bolygó Kapitánya tehát nem a klímaharcos Z generáció, hanem a 25-29 éves korcsoportba tartozó fiatal, aki magasan iskolázott, ő és a szülei is egyaránt kedvező anyagi körülmények között élnek, nem inaktív, vagyis tanul vagy dolgozik (a fiatalok harmada (32%) tartozik a csoportba). Talán közhely, de ennek a közhelynek sikerült tudományos bizonyítékát találni.

FORRÁSOK

- Beck, Ulrich (2003): Kockázat-társadalom. – Út egy másik modernitásba. Századvég Politika Iskola Alapítvány, Budapest.
- Deloitte (2020): The Deloitte Global Millennial Survey 2020. https://www2.deloitte.com/gr/en/pages/about-deloitte/articles/MillennialSurvey2020.html (Utolsó letöltés:2021.04.16.)
- ENSZ (2021): Környezeti Program 2021 https://www.unep.org/resources/annual-report-2021 (Utolsó letöltés: 2021.10.05.)
- Fazekas Anna; Dobó István (2015): Ön és tükörkép: identitás, értékek, generációs problématérkép, in. Nagy Ádám; Székely Levente (szerk.): Negyedszázad, Magyar Ifjúság 2012, Budapest: ISZT-Excenter Kutatóközpont.
- Fazekas Anna; Nagy Ádám; Monostori Kristóf (2018) „Bú, baj, bánat messze szalad!" – Életesemények, problémák, mobilitás, migráció. In Nagy Ádám (szerk.) Margón kívül. Magyar Ifjúságkutatás 2016. Budapest: Excenter Kutatóközpont.

32 F próba szignifikanciaszintje p <0,423, Pearson korreláció= ,103.
33 F próba szignifikanciaszintje p <0,001.
34 Apa iskolai végzettségének hatása: F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció= ,124.
35 Anya iskolai végzettségének hatása: F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció= ,194.
36 F próba szignifikanciaszintje p <0,001, Pearson korreláció= - ,168.

- Fekete Mariann; Nagy Ádám (2021): A Q&Q generációs hipotézis tesztelése szegedi egyetemisták körében, Kultúra és Közösség 3. szám.
- Financial Times (2018): Shein: the Chinese company storming the world of fast fashion https://www.ft.com/content/ed0c9a35-7616-4b02-ac59-aac0ac154324 (Utolsó letöltés: 2022.03.16.)
- Fridays For Future (2019): https://fridaysforfuture.hu/ (Utolsó letöltés: 2020.04.20.)
- Hankiss Elemér (1979): Társadalmi csapdák. Magvető, Budapest.
- Global Web Index (2021): Global trends among Generation Z. https://www.gwi.com/reports/global-trends-among-gen-z (Utolsó letöltés: 2022.03.05.)
- Intergovernmental Panel on Climate Change (2018): Global Warming of 1.5 ºC https://www.ipcc.ch/ (Utolsó letöltés: 2022.03.20.)
- Kapitány Balázs; Spéder Zsolt (2021): Gyermekvállalás, in Monostori Judit; Őri Péter; Spéder Zsolt (szerk.) (2021): Demográfiai portré 2021. Budapest: KSH NKI, 46–63. o.
- Murinkó Lívia; Spéder Zsolt (2021): Párkapcsolatok, házasságkötés, in Monostori Judit; Őri Péter; Spéder Zsolt (szerk.) (2021): Demográfiai portré 2021. Budapest: KSH NKI, 9-28.
- Murinkó Lívia; Rohr Adél (2018): Párkapcsolat, házasságkötés, in Monostori Judit; Őri Péter; Spéder Zsolt (szerk.), Demográfiai portré 2018: Jelentés a magyar népesség helyzetéről. Budapest: KSH NKI, 9-28. o.
- Nagy Ádám; Fekete Mariann (2020): Megszólal-e az új csendes generáció? – avagy mit várhatunk az Ifjúság 2020 adatfelvétel eredményeképp, Szociológiai Szemle 1. szám.
- Susánszky Éva; Székely András (2022): Egészségmagatartás és –megőrzés a fiatalok körében, in Székely Levente (szerk.), Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején – Magyar Ifjúság Kutatás 2020. Budapest: Enigma 2001 Kiadó, 161-188.o.
- Statista (2020a): Most common online activities in Hungary in 2020, by gender. https://www.statista.com/statistics/1192958/hungary-common-online-activities-by-gender/ (Utolsó letöltés: 2022.03.16.)
- Statista (2020b): Most popular online shops for cross-border purchases in Hungary in 2020 https://www.statista.com/statistics/1104104/hungary-most-popular-foreign-online-shops/ (Utolsó letöltés: 2022.03.16.)
- Statista (2021): Most popular free shopping mobile applications in Hungary in May 2021, by number of downloads https://www.statista.com/statistics/1237189/hungary-most-downloaded-free-shopping-apps/ (Utolsó letöltés: 2022.03.16.)
- Wikipedia:https://hu.wikipedia.org/wiki/A_bolyg%C3%B3_kapit%C3%A1nya (Utolsó letöltés: 2022.03.16.)

SZERZŐINK

BOGNÁR ADRIENN

1977-ben született Pécsett. A Pécsi Tudományegyetemen szerezte meg szociológus diplomáját, később MBA fokozatát és irodalomterapeuta végzettségét is. Ugyanitt, az Interdiszciplinális Doktori Iskolában védte meg PhD fokozatát. Korábban a TÁRKI és a Fact Intézetekben dolgozott, jelenleg a PTE Szociológia Tanszékének adjunktusa. Kutatási, oktatási területei közé tartozik az ifjúságszociológia, a politikai szocializáció és egyes kutatás-módszertani kérdések.

BUGYI ANETT

1996-ban született Cegléden. Diplomáját 2021-ben szerezte a Szegedi Tudományegyetemen. Jelenleg az ELTE Szociológia Doktori Iskola doktoraspiránsa. Kutatási és érdeklődési területei: oktatásszociológia, oktatási méltánytalanság, társadalmi egyenlőtlenségek, turizmus és fenntarthatóság.

CSIZMADIA ZOLTÁN

1976-ban született. Szociológusként (MSc) és történelem szakos bölcsészként (MSc) végzett, PhD fokozatát 2008-ban védte meg. Korábban az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpontjának tudományos munkatársa. Jelenleg a Széchenyi István Egyetem tanszékvezető egyetemi docense (Szociális Tanulmányok és Szociológia Tanszék), a Regionális Tudományi Doktori Iskola törzstagja. Erdei-díjas, Akadémiai Ifjúsági díjas és Bolyai ösztöndíjas.

ERÁT DÁVID

1991-ben született Pécsett, 2016-ban szerezte meg szociológia (MA) végzettségét a Pécsi Tudományegyetemen. 2022-ben doktorált az egyetem Demográfia és Szociológia Doktori Iskolában. Jelenleg a PTE szociológia tanszékének tanársegédje. Tudományos érdeklődése kiemelten a kvantitatív elemzésekre, a párválasztásra és annak következményeire, valamint a párkapcsolatok minőségére és a válásokra irányul.

FAZEKAS ANNA

1989-ben született Budapesten. Szociológus, tanulmányait az ELTE Társadalomtudományi Karán végezte, jelenleg a Szociológia Doktori Iskola doktorandusza. A MOME és a CEU Socrates programjának óraadója. Korábban az Excenter Kutatóközpont munkatársa volt, 2016 óta szabadúszó kutatóként tevékenykedik. Kutatási területei: ifjúsági problématérkép és státusészlelés, ifjúságügy, civil aktivitás.

FAZEKAS ELEK

1993-ban született Kecskeméten, a Károli Gáspár Református Egyetemen szerzett szociális munkás oklevelet, majd a Miskolci Egyetemen szociológus diplomát. Óvodai- és iskolai szociális segítőként praktizál Miskolcon és környékén. A Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola PhD hallgatója. Kutatási területe az iskolán kívüli felzárkóztató programok működése és azok hatékonysága.

FEKETE MARIANN

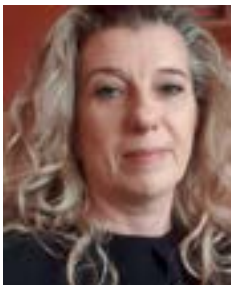

Szociológus, egyetemi adjunktus a Szegedi Tudományegyetemen. Diplomáját is ott szerezte, majd az ELTE Szociológia Doktori Iskolában szerzett PhD fokozatot. Ifjúság- és oktatásszociológiát, valamint módszertani tárgyakat tanít. Kutatási területe: kultúrafogyasztás a digitális korban, generációs szabadidős tevékenységek, az ifjúság szabadidős terei.

HAMARICS ESZTER

1994-ben született Pécsen. Szociológus és szociális munkás. A Máltai Szeretetszolgálat volt munkatársa, több évig foglalkozott fiatalokkal és hajléktalan emberekkel. Jelenleg elemzőként és projektmenedzserként dolgozik nonprofit szervezeteknél.

HAJDU MIKLÓS

1988-ban született Budapesten. Diplomáját az ELTE Társadalomtudományi Karának mesterszakán szerezte, jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációtudomány Doktori Iskolájának doktorjelöltje, a BCE tanársegédje. 2019 óta a MTA és a BCE Társadalomepidemiológiai Kutatócsoportjának kutatója. Döntően oktatási, munkaerő-piaci és konjunktúra-kutatásokban vesz részt a Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézetnél.

KERPEL-FRONIUS BALÁZS

1992-ben született Budapesten. 2022-ben a Szegedi Tudományegyetemen szerzett szociológia BA diplomát, jelenleg szociológus mesterdiplomáján dolgozik. Kutatási területe az ifjúság- és az oktatásszociológia, leginkább a hátrányos helyzetű gyerekek mobilitási esélyeinek vizsgálata.

KOLTÓI LILLA

Szociálpszichológus, tanácsadó szakpszichológus. Doktori fokozatát az ELTE PPK Pszichológia Doktori Iskolájában szerezte. Jelenleg a KRE BTK Szociálpszichológia és Interkulturális Pszichológia Tanszékének adjunktusa. Kutatási területei a hallgatói szocializáció, szakmai identitás változása, karrierváltás.

KRÉMER BALÁZS

1957-ben született Budapesten. Matematika–fizika és szociológia szakon szerzett diplomát, később szociológiai tudományos fokozatot. 1982-től Ferge Zsuzsa, később Kemény István mellett dolgozott kutatóként az MTA Szociológiai Intézetében. A rendszerváltás után foglalkoztatás- és szociálpolitikai kormányzati háttérintézményeket vezetett, szakértőként dolgozott több nemzetközi szervezet megbízásából. 2004 és 2022 között a Debreceni Egyetem, jelenleg az OR-ZSE egyetemi docense.

MARIÁN BÉLA

1954-ben született, szociálpszichológus, közvéleménykutató. Korábban az ELTE Általános Pszichológia Tanszékének tudományos segédmunkatársa, majd a szekszárdi Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola oktatója. 1992-től foglalkozik közvéleménykutatással, 1996-tól 2011-ig (az intézet megszűnéséig) a Marketing Centrum kutatási igazgatója. Az egyik legfontosabb kutatási területe a politikai szocializáció.

NAGY ÁDÁM

1972-ben született Budapesten. Hat diplomáját a legkülönbözőbb területeken szerezte. Neveléstudományból doktorált és habilitált, korábban a Nemzeti Civil Alapprogram elnöke és a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai-ösztöndíjasa. Jelenleg kutatóprofesszor, illetve Budapest ifjúságpolitikai tanácsadója, a Magyar Pedagógiai Társaság elnökségi tagja és a Kötelezők újratöltve lapozgatós könyvsorozat alkotó-szerkesztője.

NÁRAI MÁRTA

1970-ben született Sárváron. Szociológus, a győri Széchenyi István Egyetem docense, Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézetének tudományos munkatársa. PhD fokozatát az ELTE Szociológia Doktori Iskolájában szerezte 2009-ben. 2014 óta a Civil Szemle főszerkesztője. Főbb kutatási területei: civil társadalom, civil/nonprofit szervezetek helyzete és szerepe, társadalmi szerepvállalás-felelősségvállalás, ifjúságszociológia, településszociológia, társadalmi egyenlőtlenségek.

NYIRI SZABOLCS

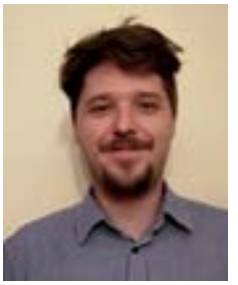

1994-ben született Debrecenben. A Debreceni Egyetem politológia alapképzésén, majd fejlesztéspolitikai szakreferens szakirányú továbbképzésén végzett. Jelenleg az ELTE Politikatudomány mesterszak hallgatója. Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Politikatudományi Intézetének gyakornoka. 2021-ben OTDK dolgozatával első helyen végzett, valamint a társadalomtudományi szekció Reménység Kitűzőjét nyerte el. Kutatási területe a társadalmi gyorsulás és a technológiai fejlődés egyénre és társadalomra gyakorolt hatásaának vizsgálata.

STADINGER JOHANNA HELÉNA

1999-ben született Veszprémben. 2021-ben végzett a Debreceni Egyetem szociológia alapképzésén, jelenleg az ELTE-ÁJK Kriminológia mesterszak hallgatója. Korábban az Új Nemzedék Kiválósági Program ösztöníjasa. Kutatási területe a bűnmegelőzés, vizsgálata középpontjában a kötődések prevenciós hatása áll.

SZALÓKI VIKTOR

1997-ben született, civil- és ifjúságpolitikai szakértő. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán szerzett alap- és mesterszakos politológus diplomát. A Fővárosi Önkormányzat korábbi ösztöndíjasa, több ifjúsági civil szerveződés aktív tagja. Fő kutatási területei a civil társadalom és a politika kapcsolódásai, valamint a fiatalok politikai részvétele.

TÓTH PÉTER

1977-ben született Győrben. Szociológus és történész diplomáit az ELTE-n szerezte. Kutatói pályafutását Győrben, az MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézetében kezdte. Jelenleg a Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Karának egyetemi docenseként a szociológia képzés szakvezetője. Kutatási területei: helyi társadalmak, információs társadalom, társadalmak és a technológia kapcsolata.

VARGA ÁRON

1994-ben született Szegeden. Szociológus, mesterdiplomáját a Szegedi Tudományegyetemen szerezte, 2020-ban. Kutatási és érdeklődési területei: politikaszociológia, ifjúságszociológia, lakhatási problémák, szociálpolitika, társadalmi rétegződés, másodelemzés, kvantitatív módszerek.

Nagymintás ifjúságkutatás 2000 óta, négy évente folyik Magyarországon. A 15-29 évesek körében adatok szolgálják az ifjúság élethelyzetének megismerését, a fiatalok életmódbeli változásainak követését és elvileg a (jellemzően közpolitikai) döntéshozatal előkészítését.

2012-ig valamennyi ifjúságkutatási adat hozzáférhető volt, amolyan „népfrontos" együttműködés jellemezte az ezzel dolgozókat.

2016-ban azonban – noha közadatokról és uniós forrásból finanszírozott kutatásról beszélünk – majd két évig nem hozták nyilvánosságra az adatbázist. Sőt, ellehetetlenítették, hogy ezidőben egy jól meghatározható kutatói körön kívül más is dolgozhasson az adatokkal.

Sajnos a helyzet a 2020-ban sem változott. Bár a gyorsjelentés háromnegyed évvel az adatfelvétel után megjelent, tehát az adatok minden bizonnyal már ekkor rendelkezésre álltak, azok újfent nem voltak másfél évig hozzáférhetőek. A kontroll, a független szakértői ellenőrzés hiánya meg is bosszulta magát: téves adatokhoz, hibás következtetésekhez, egyoldalú narratívákhoz és nagyvonalú elhallgatásokhoz vezetett.

Ebben a munkában a kötet tartalma erős kontrollal kísért, de ez a kontroll kizárólag szakmai alapú, fel sem merült, hogy azért legyen benne vagy maradjon ki tartalom, mert az valakinek vagy valamilyen entitásnak sérti az önérzetét, érdekeit, világképét.

Bízunk benne, hogy ilyen kötetnek soha többet nem kell megszületnie!